

PSİKOLOJİ ÇALIŞMALARI STUDIES IN PSYCHOLOGY

Dizinler / Indexing and Abstracting

Web of Science - Emerging Sources Citation Index (ESCI)

TÜBİTAK-ULAKBİM TR Dizin

Türk Psikiyatri Dizini

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Hayati DEVELİ
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye /
Istanbul University, Faculty of Letters, Istanbul, Turkey

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Responsible Manager

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Özlem SERTEL BERK
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye /
Istanbul University, Faculty of Letters, Istanbul, Turkey

Yazışma Adresi / Correspondence Address

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü,
Ordu Cad. No: 196, 34459 Laleli, İstanbul - Türkiye
Tel: + 90 (212) 455 57 00
E-mail: sp@istanbul.edu.tr
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iupcd>
<http://sp.istanbul.edu.tr>

Yayıncı / Publisher

İstanbul Üniversitesi Yayınevi / Istanbul University Press
İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü, 34452 Beyazıt,
Fatih / İstanbul - Türkiye
Phone / Telefon: +90 (212) 440 00 00

Baskı / Printed by

İlbey Matbaa Kağıt Reklam Org. Müc. San. Tic. Ltd. Şti.
2. Matbaacılar Sitesi 3NB 3 Topkapı / Zeytinburnu,
İstanbul - Turkey
www.ilbeymatbaa.com.tr
Sertifika No: 17845

Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.
Authors bear responsibility for the content of their published articles.

Yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.
The publication languages of the journal are Turkish and English.

Nisan, Ağustos ve Aralık aylarında, yılda üç sayı olarak yayımlanan uluslararası, hakemli, açık erişimli ve bilimsel bir dergidir.
This is a scholarly, international, peer-reviewed and open-access journal published triannually in April, August and December.

Yayın Türü / Publication Type: Yaygın Süreli / Periodical

DERGİ YAZI KURULU / EDITORIAL MANAGEMENT

Baş Editör / Editor in Chief

İlknur ÖZALP TÜRETGEN – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – iknuroz@istanbul.edu.tr

Alan Editörleri / Associate Editors

Özlem SERTEL BERK – Klinik Psikoloji - İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye
– osberk@istanbul.edu.tr

Sema KARAKELLE – Gelişim Psikolojisi - İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye
– semakara@istanbul.edu.tr

Sevim CESUR – Sosyal Psikoloji - İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye
– cesur@istanbul.edu.tr

Nuran AYDEMİR – Sağlık Psikolojisi - İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye
– aydemirn@istanbul.edu.tr

Yönetici Editörler / Managing Editors

Esin TEMELOĞLU ŞEN – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – esin.sen@istanbul.edu.tr

Gül Deniz DERİN – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – gul.derin@istanbul.edu.tr

Canan ÇELİKADAM – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – canan.celikadam@istanbul.edu.tr

İstatistik Editörü / Statistics Editor

Nermin TAŞKALE – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – nermin.taskale@istanbul.edu.tr

Dil Editörleri / Language Editors

Elizabeth Mary EARL – İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, İstanbul, Türkiye – alan.newson@istanbul.edu.tr

Alan James NEWSOM – İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, İstanbul, Türkiye – elizabeth.earl@istanbul.edu.tr

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Tevfik ALICI – Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Bursa, Türkiye – alici@uludag.edu.tr

Nuran AYDEMİR – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – aydemirn@istanbul.edu.tr

Gökçe BAŞBUĞ – Sungkyunkwan University, SKK Graduate School of Business, Seoul, Korea – gokce@skku.edu

Mahmut BAYAZIT – Sabancı Üniversitesi, Yönetim Bilimleri Fakültesi, İstanbul, Türkiye – mbayazit@sabanciuniv.edu

Charissa CHEAH – The University of Maryland, College of Arts, Humanities, and Social Sciences, Department of Psychology, Baltimore, USA – ccheah@umbc.edu

Sevim CESUR – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – cesur@istanbul.edu.tr

Anastasia EFKLİDES – Aristotle University of Thessaloniki Faculty of Philosophy School of Psychology, Thessaloniki, Greece
– efklides@psy.auth.gr

Ulaş Başar GEZGİN – Duy Tan University, Faculty of Arts and Humanities, Danang, Vietnam – ulasbasar@gmail.com

Sema KARAKELLE – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – semakara@istanbul.edu.tr

Aylin KÜNTAY – Koç Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – akuntay@ku.edu.tr

Gökhan MALKOÇ – İstanbul Medipol Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye
– gmal koc@medipol.edu.tr

Ian PARKER – University of Leicester, School of Business, Leicester, UK – discourseunit@gmail.com

Özlem SERTEL BERK – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – osberk@istanbul.edu.tr

Emma SORBRING – Psikoloji, Pedagoji ve Sosyoloji Bölümü, Högskolan Väst / West University Trollhättan, İsveç
– emma.sorbring@hv.se

Diane SUNAR – İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – dsunar@bilgi.edu.tr

Şeyda TÜRK SMİTH – Acıbadem Mehmet Ali Aydınlar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye
– seyda.turk@acibadem.edu.tr

Pınar ÜNSAL – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye – pinsal@istanbul.edu.tr

Orkun YETKİLİ – University of Westminster, Department of Psychology, London, UK – O.Yetkili@westminster.ac.uk

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Derleme Makaleleri / Review Articles

- Psikoterapi Araştırmalarında Konuşma Çözümlemesi: Yöntemsel Bir Gözden Geçirme
Conversation Analysis in Psychotherapy Research: A Methodological Review
İlknur Dilekler 1
- Dijital Oyunları İleri Yaşlı Bireylerin Bilişsel İşlevlerini Artırır mı?*
Can Digital Game Play Improve Older Adults' Cognitive Skills?
İlmiye Seçer 35
- Losing the Life: A Review on Autobiographical Memory in Alzheimer's Disease
Hayatı Yitirmek: Alzheimer Hastalığında Otobiyografik Bellek Üzerine Bir Derleme
Öykü Aydın, Betül Beyza Cengil, Hande Kaynak 61
- Gönüllü Çocuksuzluk: Çocuk Sahibi Olmama Kararının Altında Yatan Faktörler ve Karşılaşılan
Tepkiler Hakkında Bir Derleme
Voluntary Childlessness: A Review of the Factors Underlying the Decision Not to Have Children
Ezgi Sakman 83
- İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Araştırmalarında Psikolojinin Yeri: Türkçe ve İngilizce Alan Yazın
Arasında Betimsel Bir Karşılaştırma
*The Place of Psychology in the Area of Occupational Health and Safety: A Descriptive Comparison
between the Turkish and English OHS Literatures*
Seydahmet Ercan, Samet Çelik 111

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- Ecological Belief in a Just World: A Cross-Validation Study in a Turkish Sample
Ekolojik Adil Dünya İnancı: Türkiye'deki Bir Örnekte Bir Çapraz-Geçerleme Çalışması
Gözde Kırıl Uçar, Monika Baier, Markus M. Müller, Elisabeth Kals 143
- Göçün Kuşaklararası Bağlamda Psikopatolojik Yansımaları
Psychopathological Reflections of Migration on the Intergenerational Context
Ayla Hocaoğlu Uzunkaya, Banu Yılmaz 167
- Yıldırma, Örgütsel Sinizm, İş Doyumu ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkilerinde Seri Aracılık Etkileri:
Örgütlerde Engelli Çalışanlar Üzerine Bir Araştırma
*Serial Mediation Effects on Relationships among Mobbing, Organizational Cynicism, Job
Satisfaction and Turnover Intention: Research on Disabled Individuals in Organizations*
Tezcan Zeynep Özkan Tilki, Semra Güney, Selin Metin Camgöz 199
- Testing a Turkish Adaption of the Brief Psychological Adjustment Scale and Assessing the
Relation to Mental Health
*Kısa Psikolojik Uyum Ölçeğinin Türkçe Uyarlamasının Test Edilmesi ve Ruh Sağlığı ile İlişkisinin
Değerlendirilmesi*
Murat Yıldırım, Fatma Solmaz 231

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- Duyusal Tanıma Belleğinin Sağlama ve Kodlama Aşamaları Temelinde İncelenmesi
Evaluation of Emotional Recognition Memory in the Scope of Consolidation and Encoding Processes
Sinem Söylemez, Berk Yaşuk, Mesut Tanko, Aycan Kapucu 247
- The Development of Essentialist Reasoning Based on Gender, Race and Language in a Sample from Turkey
Türkiye'den Bir Örnekte Cinsiyet, Irk ve Dile Dayalı Esasçı Düşüncenin Gelişimi
Gaye Soley, Telli Davoodi 279
- Yeni Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği'nin (SBY₇) Türkçeye Uyarlanması
Turkish Adaptation of New Social Dominance Orientation Scale (SDO₇)
Bağdat Deniz Kaynak, Meryem Kaynak Malatyalı, Derya Hasta 301
- Prosodic Focus Marking in Turkish: An Electrophysiological Study
Türkçede Bürünsel Odak İşleme: Elektrofizyolojik Bir Araştırma
İpek Pınar Uzun, Özgür Aydın, Canan Kalaycıoğlu, İclal Ergenç 331

Psikoterapi Araştırmalarında Konuşma Çözümlemesi: Yöntemsel Bir Gözden Geçirme

Conversation Analysis in Psychotherapy Research: A Methodological Review

İlknur Dilekler¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Ankara, Türkiye

ORCID: İ.D. 0000-0002-9231-8141

Sorumlu yazar/Corresponding author:

İlknur Dilekler,
TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü,
Söğütözü caddesi, No. 43, 06560, Söğütözü,
Ankara, Türkiye
E-posta/E-mail: idilekler@etu.edu.tr

Başvuru/Submitted: 25.10.2019

Kabul/Accepted: 25.06.2020

Online Yayın/Published Online: 25.02.2021

Citation/Atrf: Dilekler, İ. (2021). Psikoterapi araştırmalarında konuşma çözümlemesi: Yöntemsel bir gözden geçirme. *Psikoloji Çalışmaları - Studies in Psychology*, 41(1): 1-34.

<https://doi.org/10.26650/SP2019-0081>

Öz

Konuşma çözümlemesi sosyal bilimler içinde gelişme göstermiş, temel olarak doğal konuşmaları inceleyen ve konuşmacıların etkileşimlerine dair belirli özellikleri açığa çıkaran bir nitel araştırma yöntemidir. Psikoterapi araştırmaları nicel ve nitel pek çok farklı araştırma yöntemini kullanarak psikoterapi süreci ve etkililiğini belirleyen özellikleri anlamayı hedeflemiştir. Psikoterapide uzmanlar ve danışanlar arasındaki etkileşime dair öğeler bu özelliklerden biri olarak görülmüş ve konuşma çözümlemesi de psikoterapi araştırmalarında kullanılan yöntemlerden biri haline gelmiştir. Ülkemizde konuşma çözümlemesi sosyoloji, eğitim bilimleri ve psikolojinin çeşitli alt alanlarında bir araştırma yöntemi olarak daha bilinir olmakla birlikte psikoterapi araştırmaları özelinde konuşma çözümlemesinin ne tür sorulara cevap verebileceği ile ilgili Türkçe kaynak eksikliği bulunmaktadır. Bu nedenle bu yazı konuşma çözümlemesinin psikoterapi araştırmalarında nasıl kullanıldığı ile ilgili temel kuramsal ve yöntemsel konuları ve alan yazındaki çalışmaları gözden geçirmeyi amaçlamaktadır. Konuşma çözümlemesini kullanarak psikoterapi etkileşimlerini inceleyen çalışmalar yorumsamacı psikoterapi araştırmaları geleneği içinde değerlendirilmektedir. Konuşma çözümlemesi temel varsayımları ve kendine özgü analiz yöntemleri ile terapist ve danışanların psikoterapi sürecini ortak bir şekilde nasıl inşa ettikleri ve süreçteki değişimlerin hangi konuşma araçları yoluyla hayata geçirildiğine dair çıkarımlar yapmaya imkan vermektedir. Psikoterapi araştırmaları alan yazınında konuşma çözümlemesi kullanılarak yapılan çalışmalar pek çok sorunun cevabını aramaktadır. Şimdiye kadar yapılan araştırmaların terapötik müdahaleler, terapi ilişkisine dair öğeler ve psikoterapinin etkilerini anlamak gibi üç temel çalışma alanı etrafında şekillendiği söylenebilir. Bu yazıda da alan yazındaki bulguların özetlenmesiyle çalışmaların psikoterapi pratiğine dair çıkarımlarına yer verilmekte ve son dönemde ön plana çıkan araştırma eğilimlerinden söz edilmektedir. Aynı zamanda Türkçe bir psikoterapi kesitinin örnek analizine de yer verilmektedir. Son olarak, psikoterapide konuşma analizinin, bireysel ve kültürel olarak uyarlanmış psikoterapi uygulamalarına kayda değer katkıları olduğu sonucuna varılmıştır. Psikoterapide sonuç araştırmaları ve karma yöntemli araştırma tasarımlarının da gelecekte öne çıkacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Konuşma çözümlemesi, psikoterapi, psikoterapi araştırması, araştırma metodu, nitel araştırma, sosyal etkileşim

ABSTRACT

Conversation analysis is a qualitative research method developed in social sciences that inspects naturally occurring conversations and reveals the particular characteristics of conversationalists' interactions. Psychotherapy research aims to understand the features that determine the psychotherapy process and its effectiveness by using many different qualitative and quantitative research methods. The characteristics of interactions between psychotherapists and clients in psychotherapy are one of these features, and conversation analysis has become one of the methods used in psychotherapy research. Although conversation analysis in Turkey is better known as a research method in sociology, educational sciences, and various subfields of psychology, there is a lack of Turkish resources on the kind of questions conversation analysis can answer in psychotherapy research. Hence, the current article provides theoretical and methodological information about how conversation analysis is utilized in psychotherapy research and reviews the literature. Studies examining psychotherapy interactions using this method belong to the psychotherapy research tradition based on hermeneutics. Conversation analysis makes inferences about how therapists and clients jointly construct the psychotherapy process and how changes take place using its unique assumptions and analysis methods. In the psychotherapy research literature, conversation analysis studies have sought answers to many questions. The research hitherto has evolved around three main areas of study: therapeutic interventions, elements of the therapeutic relationship, and the effects of psychotherapy. In this paper, the literature findings are summarized and the implications of these studies for the practice of psychotherapy and recent research trends are touched upon. Furthermore, the analysis of a Turkish psychotherapy extract is illustrated. Finally, the article concludes that conversation analysis in psychotherapy makes noteworthy contributions to individually and culturally tailored psychotherapy practice. Research on psychotherapy outcomes and mixed-method designs are expected to become prominent in the future.

Keywords: Conversation analysis, psychotherapy, psychotherapy research, research methodology, qualitative research, social interaction

EXTENDED ABSTRACT

Psychotherapy research has grown since the beginning of the 20th century with expanding questions related to the process and outcomes of psychotherapy (Rieken & Gelo, 2015). There are two main research traditions within psychotherapy research literature: positivist and hermeneutic approaches (Braakmann, 2015). Within the hermeneutic approach, methods that aim to reveal the subjective and qualitative facets of psychotherapy practice are utilized. Conversation analysis (CA) is one of the qualitative methods used in psychotherapy research, but there is scarce information about the specific questions that can be answered and the main assumptions of this methodology in Turkish. Hence, this paper intends to raise theoretical and methodological issues about CA as it is utilized in psychotherapy research.

CA was first used in the analysis of suicide help-line conversations by Sacks, Schegloff, and Jefferson (1974). Since then, it has evolved to aid understanding of the micro characteristics of daily and institutional conversations in their natural context (Hutchby & Wooffitt, 2008; Ten Have, 2007). Researchers using CA assume that human interaction is an action-oriented conversation that is designed in an orderly way and that there are asymmetries of power or social status between conversationalists. By considering the

specific characteristics of interaction, it is possible to reveal how these assumptions operate in the conversation (Rapley, 2012). These characteristics include turn-taking organization, sequence organization, repair organization, organization of turn-design, lexical choice, and epistemological and other forms of asymmetry (Heritage, 1998).

The first CA of psychotherapy was Davis's (1986) study on problem reformulation. Perakyla, Antaki, Vehvilainen, & Leudar (2008) point out that the development of CA studies in psychotherapy has taken place with intersections of various subject and research objectives. Nevertheless, therapeutic interventions, elements of the therapy relationship, and the effects of psychotherapy categorize these study frameworks in the most general terms.

Research on therapeutic interventions examines the specific tasks of psychotherapy. Formulations (Weiste & Perakyla, 2013), interpretations (Vehvilainen, 2008), and questions (MacMartin, 2008) were the interventions most focused on in the very first CA studies. Research in this field not only helped to understand specific interventions but also identified distinctions between different therapeutic tasks. For instance, Bercelli, Rossano, and Viaro (2008) compared interpretations with formulations and concluded that therapists use formulations to emphasize the client's point of view and interpretations to represent their own.

Therapy relationship research has two focal elements related to the therapeutic alliance and relational dynamics of the psychotherapy interaction. As an element of the therapeutic alliance, investigations of conversations held by therapists and clients have examined affiliation, agreement, empathy or break of collaboration, and resistance patterns (e.g., Cardoso, Pinto, & Ribeiro, 2019; Madill, Widdicombe, & Barkham, 2001; Muntigl & Horvart, 2014). Taking a break in collaboration as an example, studies show that silence (Cardoso et al., 2019), topic change (Madill et al., 2001), and answers like "I don't know" (Antaki, 2008; Hutchby, 2005) were the most encountered conversational strategies used by clients. The second research trend on the therapy relationship has implications for the specific characteristics of the psychotherapy relationship. Buchholtz, Spiekermann, and Kachele (2015), Sutherland and Strong (2011), and Dilekler (2018) are examples of researchers in this field who tried to discover the relational roles enacting the patterns such as *the one who knows the other's mind* role, sadistic or masochistic tendencies, and conflicts.

There have been remarkable studies of the effects of psychotherapy, including investigating interactive tools of therapeutic change with various client groups (e.g., Arminen, 2004) and psychotherapy approaches (e.g., Kondratyuk & Perakyla, 2011).

Understanding how changes occur in therapeutic conversations is another focus of CA studies, and as Perakyla and his colleagues (2008) suggested, implies the feasibility of CA for process-outcome studies in the near future.

Discussion

In summary, CA research in psychotherapy began by examining certain interventions, especially conceptualizations, continued by inquiring into issues like the therapeutic relationship and outcome research, which has come to the forefront recently. Studies have become increasingly powerful in their understanding of the issues related to the practice of psychotherapy. The fact that CA observes the psychotherapy interaction directly results not only in an accurate representation of the intersubjectivity of psychotherapy but also helps researchers base their elaborations on data that is accessible to all readers. CA's focus on asymmetries between conversationalists also equips researchers to dig into social and cultural matters. The implications for the individually tailored practice of psychotherapy are immense. It is expected that studies will be designed to address macro-dynamics and psychotherapy outcomes in the future. Mixed-method studies are also anticipated. CA studies in psychotherapy research are in their initial stages in Turkey. However, with the development of these studies, it will be possible to increase Turkish contributions to the practice of psychotherapy in general and to broaden knowledge of cultural-specific issues at a national level.

Psikoterapi araştırması denilince en genel tanımıyla psikoterapiyi inceleme ve psikoterapi çalışmasında ne olup bittiğini anlamaya yönelik bir çabadan söz edilmektedir. Bu ilk ve en genel tanımlamayı, diğer tüm bilme çabalarında olduğu gibi, pek çok soru takip etmektedir. Bu sorulardan birkaçı “Psikoterapide ne anlaşılmaya çalışılmaktadır?”, “Kim ya da kimler anlaşılmaya çalışılmaktadır?” ya da “Bu anlayış ne şekilde ve hangi araçlarla yapılabilir?” şeklinde sıralanabilir. Psikoterapiye dair sorular ele alınırken bu sorulara da nasıl cevaplar verildiği ya da hangi varsayımlarla hareket edildiği hususunda çeşitli ontolojik ve epistemolojik duruşlar ile uygulama açısından farklı yönetsel yaklaşımlar bulunmaktadır (Rieken ve Gelo, 2015). Bu noktada, aynı zamanda psikoterapinin ne olduğu, neyi amaçladığı, neleri dışarıda bıraktığı gibi konularla ilgili kuramsal yaklaşımların psikoterapi araştırmalarının çerçevesini oluşturmadaki rolü göz ardı edilmemelidir (Emanuela ve Carmela, 2013). Örneğin, kuramsal olarak davranış değişimini merkezine alan bir yaklaşım içinde psikoterapinin etkin olup olmadığının belirlenmesinde davranışlara dair çıktılar ele alınırken, bireyin kendisiyle ve diğerleriyle ilişki kurma örüntülerine dair içgörü edinmesine odaklı bir psikoterapi anlayışı temelinde yapılacak bir araştırma bu alandaki kazanımları değerlendirmeyi uygun bulabilir.

Konuşma çözümlemesi (KÇ) psikoterapi araştırmaları içinde kullanılan ve kendi epistemolojik bakış açısından psikoterapiyi ilgilendiren belli konularla ilgili soruları cevaplamaya yardımcı olan bir yöntemdir (Perakyla, 2013). Türkiye’de, sosyal bilimlerin genelinde daha fazla bilinmekle beraber, psikoterapi araştırmaları özelinde KÇ’nin ne gibi soruları cevapladığı, bunu yaparken nasıl yollar izlediği ve psikoterapi etkileşimlerini nasıl bir çerçevede ele aldığı ile ilgili kaynak ve derleme çalışmalarının eksikliği göze çarpmaktadır. Bu anlamdaki kuramsal ve yönetsel konulara değinmeyi, alan yazındaki çalışmaların örneklerini sunmayı amaçlayan bu derleme, KÇ’ye dayalı çalışmaların psikoterapi araştırmaları içinde nasıl bir yerde durduğunu kavrayabilme imkanı sunacaktır. Bu amaçla önce hem psikoterapinin ve psikoterapi araştırmalarının hem de KÇ’nin tarihsel ve yönetsel yolculuğuna kısaca değinilecektir.

Psikoterapi Araştırmaları

Psikoterapi araştırmalarının gelişimi psikoterapinin tarih boyunca nasıl bir gelişim, değişim ve çeşitlenme gösterdiğiyle yakından ilişkili olmuştur. Shean (2013) psikoterapi araştırmalarındaki yönetsel tartışmaların odağına bir yanda doğa bilimi perspektifini diğer yanda anlam-temelli yaklaşımları koymuştur. Benzer şekilde, Braakmann (2015) psikoterapi araştırmalarını iki temel gelenekte ve ana hatlarıyla dört kronolojik

dönemde gruplandırır. İki geleneğin, diğeri bir deyişle araştırmaların psikoterapiyle ilgili bilgiye nasıl ulaşabileceğine dair yanıtın ilki mantıksal çıkarım, deneysellik ve çoğunlukla niceliksel veriye dayalı ölçülebilirlik çerçevesinde pozitivist çalışmalardır. İkincisi ise yapısal ve görüngübilimsel (fenomenolojik) nitelikleri anlamaya odaklı yorumsamacı (hermeneutic) çalışmalardır.

Braakmann (2015) psikoterapi kavramının 1700'lü yıllara dayandığını hatırlatsa da araştırmaların doğumu olarak 1900'lü yılların başını işaret edip, bu dönemde özel uygulamalar ve vaka çalışmalarının baskın rolünden bahsetmektedir. Perakyla, Antaki, Vehvilainen ve Leudar (2008) ile Kuş (2007), Breuer ve Freud'un (1957) histeri çalışmaları gibi vaka raporlarının anlam temelli ve nitel psikoterapi çalışmalarının öncü örnekleri olduğu fikrini desteklemektedirler. Nicel verilere dayalı araştırmaların ilki olarak ise Neustatter'ın (1935) Lancet'te yayımlanan, elli farklı vakanın psikoterapi sürecini değerlendirdiği araştırması gösterilmektedir. Bu çalışmadan yalnızca bir yıl sonra ise tüm psikoterapi yönelimlerinin hangi kuramsal yaklaşıma dayalı olduğu fark etmeksizin etkili olduğu öne sürülmüştür (Rozenzweig, 1936). Ancak oldukça ses getiren bu bulgu, Eysenck (1952) tarafından psikoterapinin rastlantısal bir iyileşmenin ötesinde fayda göstermediği iddiası ile eleştirilmiştir. Bu eleştiriler Carl Rogers ve ekibinin ilk kez sistemli şekilde psikoterapi kayıtlarını incelemesi ile sonuçlanmış ve sonraki dönemler için de önemli olacak temel araştırma sorularının filizlenmesini sağlamıştır (Elliott ve Farber, 2010). Bunlardan ilki psikoterapinin işe yarayıp yaramadığı (sonuç), diğeri psikoterapi sürecinde neler yaşandığı ve süreçteki hangi faktörlerin psikoterapinin başarısını artırmada önemli olduğudur (süreç ve sonuç-süreç).

Bu yılları takip eden 50'lerin ortası ve 80'lerin başına kadarki dönemde, psikoterapinin etkinliğini kanıtlamaya yönelik çalışmalar çoğunlukla tedavi ve kontrol gruplarının karşılaştırıldığı yarı-deneysel ya da psikoterapi ortamının simülasyonunu içeren analog desenlerden tek denekli deneyler, meta-analiz ve seçkisizleştirilmiş kontrollü çalışmalara (randomized controlled trial) doğru uzanmıştır [(örn., Wallerstein'ın (1989) Menninger Psikoterapi Projesi)]. Bu çalışmalarda terapist ve danışan özelliklerinin, teknik ve terapi modellerinin psikoterapinin etkinliğini belirlemedeki rolünün, belirli sorun alanları ve bozukluklar için hangi yaklaşımların en işe yarar yöntemler olduğunun ve pek çok yönelim için ortak olan değişim mekanizmalarının belirlenmesi çabaları söz konusu olmuştur. Psikoterapi tekniği açısından bakıldığında ise standart hale getirilmiş, müdahale basamaklarının önceden belirlendiği, sorun çözme odaklı yaklaşımlar bahsedilen

çalışmalarla kol kola gelişme göstermiştir (Hunsley ve Lee, 2010). Gerek odaklanılan konuların gerekse yöntemlerin çeşitlendiği bu dönemde kontrollü deneysel prensiplere dayalı bulguların psikoterapi odalarının gerçekliğinden uzaklaşmış olması, çoğunlukla araştırmacı ya da terapistlerin bildirimlerine dayalı ölçümler, tek tip danışan ya da terapist varsayımı, toplumsal kimi grupların araştırmaların dışında kalışı ve sağlık sistemlerinin gerekliliklerinin araştırmalar üzerindeki etkileri eleştirilmiştir (Thompson ve Harper, 2012). Bu eleştiriler hem bu dönemde yeni araştırma olasılıklarının düşünülmesine fırsat vermiş hem de 1984'ten günümüze uzanan son dönemdeki yeni bakış açılarının temelini oluşturmuştur (Braakmann, 2015).

Yaklaşık olarak son 40 yılı kapsayan dönem, sosyal bilimlerin genelinde de pozitivist görüşe karşı eleştirel bir duruş sergileyen, temelde post-pozitivist, inşacı ve eleştirel kuramlardan beslenen bir paradigma değişimine tanıklık etmiştir (Creswell, 2013; Kuş, 2007). Bu değişim nicel yöntemlerin tekrar tekrar gözden geçirilmesi ve geliştirilmesiyle sonuçlanmanın yanı sıra, nitel araştırma yöntemlerine hız kazandırmış ve incelenen araştırma sorularına dair bireylerin zihnindeki öznel anlamları ön plana çıkarmıştır. Bu anlamlandırma sürecinin kişilerarası etkileşimin detaylarıyla ve dil ile bağlamın özellikleriyle yakından ilişkili olduğunun altı çizilmiştir (Arkonaç, 2014). Daha önce de belirtildiği gibi, Braakmann (2015) bu değişimi psikoterapi araştırmaları açısından temelde inşacı-yorumsamacı bir çerçevede ele almaktadır. Psikoterapi sürecinde terapist ve danışan arasındaki iletişim, bu iletişimin nelerden oluştuğu ve nasıl gerçekleştirildiği, iletişimin hangi bağlamda gerçekleştiği, terapötik etkilerin nasıl elde edildiği, bireylerin bu değişimleri kendilerinin nasıl değerlendirdiği gibi sorular ile psikoterapinin karmaşık yapısı ve doğal ortamında olan bitenler anlaşılmaya çalışılmıştır. Psikoterapinin etkinliğine dair araştırmalarda istatistiksel anlamlılığın yerini klinik düzeyde anlamlılık; tanı ve belirtilere dayalı değerlendirmelerin yerini ise duygu düzenleme, bağlanma, kişilik yapısı gibi tanılar-üstü psikolojik süreçlerin değerlendirilmesi almıştır (Knox ve Lutz, 2014). Bu dönemde psikoterapi açısından da standardize yöntemlerin katı şekilde uygulanmasındansa kişiye özgü şekilde düzenlenmesinin önemsendiği, terapistin tamamen yansız ve nesnel olduğu fikrinden oldukça uzaklaşıldığı, terapist ve danışanın ortak inşasına dayalı özneler arası süreçleri anlamayı hedefleyen bütüncül yaklaşımlar benimsenmiştir (Fox, Prilleltensky ve Austin, 2009). Bu bakış açılarını yansıtması açısından, Grzanka ve Miles'in (2016) psikoterapi eğitiminde cinsel yönelim ile ilgili konular ele alınırken baskın olan söylemleri incelediği çalışma örnek gösterilebilir.

Türkiye’de gerçekleştirilen psikoterapi çalışmalarında da son yıllarda gerek sayı gerekse incelenen konular açısından her geçen gün artan bir çeşitlilik göze çarpmaktadır. Öyle ki bu derlemenin hazırlandığı tarihte Hacettepe Üniversitesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul Arel Üniversitesi, Şema Terapi Enstitüsü ve İstanbul Şehir Üniversitesi’nde özellikle bu alanda çalışmalar yapan psikoterapi araştırması laboratuvarları bulunduğu görülmüştür. Bu laboratuvarlarda ve farklı pek çok üniversitenin psikoloji, psikiyatri, psikolojik danışma, hemşirelik, güzel sanatlar gibi bölümlerinde gerçekleştirilmiş nicel verilere dayalı psikoterapi çalışmalarına rastlamak mümkün olduğu gibi, anlam-temelli paradigma çerçevesinde tasarlanan araştırmaların da hızla artmakta olduğu gözlemlenebilir. Emil Öğünç ve Eren’in (2012) “ön test-son test, kontrol gruplu sende, tek kör deneysel bir çalışma” (s. 32) olarak tanımladıkları, psikodinamik yönelimli bir grup terapisi sürecini incelemeyi amaçladıkları araştırmaları pozitivist prensiplere dayalı bir örnek olarak düşünülebilir. Anlam-temelli çalışmalar arasında, Baltacı ve Gençöz’ün (2019) madde bağımlılığı odaklı bir psikoterapi sürecini Lacan-yen söylem analizi ile incelemesi ele alınabilir. Gülüm, Soygüt ve Safran’ın (2018) terapötik ittifak ve psikoterapinin yarıda bırakılması ile ilgili çalışması ise hem nicel hem de nitel verilerin analizine dayalı karma yöntemli bir araştırma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özetle, psikoterapi araştırmaları için psikoloji bilgisi ve psikoterapi yaklaşımlarının gelişimiyle kol kola ilerleyen, bilimsel paradigma değişimleriyle paralel şekilde gelişen ve değişen bir tarihsellikten bahsedilebilir. Daha açık ifade etmek gerekirse, psikoterapinin işe yararlılığı ve süreç boyunca hangi faktörlerin etkili olduğu anlaşılırken neden-sonuç ilişkileri kurmanın yeterli olmadığı ve “nasıl” sorusunun gündemden güne önem kazandığı görülmektedir. Dolayısıyla psikoterapiyi öznel ve bu öznelliğin danışan ve terapist etkileşiminde gözlenebilen öznelerarası bir süreç olarak detaylı şekilde incelemenin yollarının da arandığı bir dönemeç söz konusu gibi görünmektedir. Konuşma çözümlemesinin psikoterapi araştırmaları içindeki konumunu ise tam da bu sözü edilen dönemde, yani nitel paradigma içinde değerlendirmek mümkündür.

Konuşma Çözümlemesi Nedir ve Psikoterapide Ne Tür Soruları Yanıtlamayı Amaçlar?

Psikoterapi araştırmaları kapsamında anlam temelli yaklaşımlar çok çeşitli araştırma yöntemlerine başvurmaktadır. Yukarıda da yer yer örnekleri verilen bu çalışmaların ağırlıklı olarak süreç araştırmaları olduğu söylenebilir (Bkz., Gülüm ve ark., 2018). Sü-

reç araştırmalarının ağırlıkta oluşu nitel yöntemlerin psikoterapiyi tüm detaylarıyla adeta mercek altına alması ve “ne”, “nasıl”, “neden” sorularına belirli bir bağlamda ve zamansallık içinde yanıt bulmayı amaçlıyor olduğu gerçeği düşünöldüğünde oldukça anlaşılır görünmektedir.

Kullanılan araştırma yöntemleri açısından bakıldığında psikoterapi araştırmalarında en bilinen ve yaygın olarak kullanılan nitel yöntemler tematik analiz, gömölü kuram, metafor analizi, anlatı analizi, söylem analizi, yorumlayıcı fenomenolojik analiz, Q metodu ve KÇ olarak sıralanabilir (Harper ve Thompson, 2012; Mörtl ve Gelo, 2015). Psikoterapi araştırmaları için bu yöntemlerin birbirinden keskin çizgilerle ayrıştığını söylemek bütünüyle doğru olmamakla birlikte, tematik analiz ve yorumlayıcı fenomenolojik analiz gibi yaklaşımlar psikoterapiyle ilişkili deneyimlerin, tutumların, temsillerin hangi temalar ya da kategoriler etrafında şekillendiğini ortaya koymakta daha sıklıkla başvurulan yöntemler olarak görölmektedir (Clarke ve Braun, 2018; Larkin ve Thompson, 2012). Q metodu ise bu gibi konuları bireylerin deneyimlerine dair fikirlerini ve tutumlarını önceden belirlenmiş kategoriler çerçevesinde değerlendirmek yoluyla anlamayı hedeflemektedir (Ablon, Levy ve Smith-Hansen, 2011). Gömölü kuram da benzer şekilde psikoterapiyi ilgilendiren birtakım kavramları yakından incelemekte, ancak bunu kendine özgü şekilde tümevarımsal bir yaklaşımla ve bir kuram geliştirme amacıyla yapmaktadır (West, 2001). Anlatı ve metafor analizi ise ağırlıklı olarak psikoterapi boyunca değişen anlamlar yoluyla süreci değerlendirmek için güçlü yaklaşımlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Gonçalves ve Angus, 2017; Levitt, Korman ve Angus, 2000). Son olarak araştırmalarında söylem analizinden faydalanan araştırmacılar psikoterapiyi bir sosyal eylem olarak görmekte, psikoterapideki etkileşimin ve psikoterapiyle ilgili söylemlerin bireylerin içinde bulunduğu sosyo-költürel sistemler ve birbirine göre konum alış pratikleri açısından çözümlemesine başvurmaktadır (Avdi ve Georgaca, 2007).

KÇ yukarıda sıralanan yöntemlerle ortak şekilde bireylere özgü psikoterapi deneyimini yakından anlama amacı taşımakta; psikoterapi pratiğinin bir sosyal eylem olarak kabul edilmesi gibi kimi varsayım ve yaklaşımlar açısından onlarla paralellikler göstermektedir. Ancak, Georgaca ve Avdi (2009) psikoterapi araştırmalarında söylem analizi, anlatı analizi ve KÇ’yi karşılaştırdıkları makalelerinde KÇ’nin diğer anlam temelli yöntemlere kıyasla en güçlü ve öne çıkan özelliğinin psikoterapiyi uygulandığı anda, bir diğer deyişle şimdi ve burada, sözel olan ve olmayan etkileşim araçları yoluyla incele-

me imkanı sunması olduğuna işaret etmişlerdir. Bunun yanı sıra, KÇ'nin bu yazının devamında daha detaylı şekilde ele alınacağı üzere hem bir yöntem olarak kendine özgü prensipleriyle hem de psikoterapi araştırmalarında ortaya koyduğu yenilikçi araştırma sorularıyla alana özgün katkıları da vardır. Bu katkıları anlayabilmek için öncelikli olarak KÇ'nin temel varsayımları ve yöntemsel ilkelerini yakından incelemekte fayda görülmektedir.

KÇ bir araştırma yöntemi olarak esasında yalnızca psikoterapi araştırmalarında kullanılmamaktadır. Sert, Balaman, Daşkın, Büyükgüzel ve Ergül (2015a) KÇ ilkelerini detaylı şekilde açıkladıkları, ilgili alan yazına dair önemli bulguları derledikleri ve KÇ ile ilişkili temel kavramları Türkçeye kazandırdıkları makalelerinde uygulamalı dilbilim, sosyoloji, iletişim, tıp, psikoloji, eğitim gibi pek çok farklı alanda KÇ kullanılarak gerçekleştirilen çalışma örneklerinden söz etmektedirler¹. Rapley (2012) KÇ'nin gelişiminde üç önemli bilim insanının oynadığı rolün altını çizmektedir. Bu isimler Goffman, Garfinkel ve Sacks'tır. Ona göre, Goffman'ın sosyal etkileşim üzerine sosyoloji alanındaki çalışmalarından yola çıkan Garfinkel budunyöntembilimi (ethnomethodology) geliştirmiştir (Rapley, 2012). Garfinkel'in (1967) budunyöntembilim anlayışında öne çıkan düşüncelerden biri insan davranışı ve toplumsal düzene dair öğeleri anlamının, sıradan insanların kendilerine özgü gündelik etkileşimleri ve ortak akla dayalı bilgilerini incelemekten geçtiğidir. Bu düşünceden yola çıkılarak günlük konuşmalar birer sosyal eylem olarak kabul edilmiş, Sacks, Schegloff ve Jefferson'ın (1974) intihar yardım hatlarına gelen aramalarda gerçekleştirilen karşılıklı konuşmaları incelediği çalışmaları ile KÇ'nin ilk örneği alan yazına kazandırılmıştır. Psikoloji alanındaki çalışmaların gelişimi düşünüldüğünde ise Sacks'ın (1992) KÇ üzerine yayınladığı ilk derslerinden itibaren bireylerin zihinsel süreçleri ve sosyal etkileşim arasındaki ilişki ile ilgili fikirlerin ortaya çıktığı söylenebilir. Potter ve Edwards (2013) KÇ'nin psikolojideki gelişimini kapsamlı şekilde gözden geçirmiştir ve psikolojideki ilk çalışmaların düşünme ve anlama gibi bilişsel süreçleri ele aldığını, bu çalışmalarda söz konusu süreçlerin nasıl değerlendirildiğinin ve sosyal etkileşim içinde nasıl ortaya konduğunun incelediğini ifade etmişlerdir. Doksanlı yıllarla birlikte ise alan yazının bilgi işleme, sosyal biliş, tutumlar gibi bireysel ve sosyal psikolojik olguları öznelarası etkileşim içinde ele almaya doğru evrildiğini belirtmişlerdir.

1 Bu yazının ve farklı disiplinlerden Türkçe KÇ çalışmalarının yer aldığı 2015 tarihli özel dergi sayısı için bkz. Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi, Cilt 12, Sayı 2.

Günümüzde en genel hatlarıyla KÇ, doğal ortamında gerçekleşen konuşmaları incelemek olarak tanımlanmaktadır (Ten Have, 2007). Bu incelemeyi gerçekleştirmekteki en temel amaç “Konuşurken ne yaparız?”, “Konuşmamızı ne şekilde düzenleriz?”, “Bir diyalog içinde konuşmacılar nasıl eşgüdüm içinde olurlar?” ve “Konuşmanın sosyal süreçlerdeki rolü nedir?” sorularının cevabını bulmaktır (Hutchby ve Wooffitt, 2008, s. 1). Bunun için, KÇ çalışmalarında incelenen konuşmalara ait ses ya da video kayıtları alınarak elde edilmiş ham veri, etkileşimin niteliklerini en üst düzeyde koruyacak şekilde, gerçeğine en yakın haliyle bir takım çeviriyazı (transcription) simgeleri kullanılarak yazıya dökülmektedir². Jefferson’ın (2004) çeviriyazı sisteminde olduğu gibi bu durum, konuşma içindeki ses yükselmesi/alçalması, duraksama, nefes alma, üst üste binen konuşmalar gibi etkileşimsel öğeleri analize dahil etmeyi sağlamaktadır. Video kayıtları KÇ çalışmalarında gittikçe artarak kullanılmaktadır. Böylece KÇ, Mondada’nın (2019) vurguladığı gibi sosyal etkileşim alanındaki araştırmalar için aranan bir özellik olan çokkipliliği (multimodality) sağlayabilir hale gelmektedir. Çokkiplilik kavramını kısaca açmak gerekirse, bir analizde birden fazla veri kaynağının kullanılmasından söz edildiği anlaşılabilir. KÇ için düşünüldüğünde ise konuşmaya eşlik eden postür, mimik, bakış gibi öğeler çözümlenmeye dahil edilerek konuşmacıların birbirlerinin sözel olan ve olmayan tepkilerini nasıl anlamlandırdıklarına dair daha fazla bilgi edinilebilmektedir (Mondada, 2019). Video kayıtlarındaki bu öğelerin de çeviriyazıda nasıl temsil edilebileceği ile ilgili bir kaynak olarak Atkinson ve Heritage’a (1999) başvurulmaktadır.

KÇ çalışmalarında, araştırmacıların hangi tür konuşmaları inceleyebileceği ile ilgili herhangi bir kısıt bulunmamaktadır. Örneğin, Haakana (2010) bir mağazada tesadüfen gerçekleşen karşılaşmalar ve günlük telefon görüşmelerinde gülme ile gülümsemenin bir arada kullanıldığı etkileşimler üzerine çalışmıştır. Bu çalışmanın bulgularından biri gülmenin içinde bulunulan durumun gülünç olduğu kadar, hassas ya da sıkıntılı olduğunu da onaylama işlevi taşıdığı olmuştur. Stafford, Hutchby, Karim ve O’Reilly (2016) ise çocukların psikiyatrik değerlendirmelerinde uzman ve çocuk arasındaki konuşmalara ait ses kayıtlarını incelemiş, konuşmaların çocukların çoğunlukla neden psikiyatri kliniğinde olduklarını bilmediklerini gösterdiği sonucuna varmışlardır. Her iki araştırma da KÇ’den faydalanmış olsa da, incelenen konuşmaların bağlamları ve amaçları arasın-

2 KÇ araştırmalarında ses kayıtlarının yazıya dökümünde yaygın olarak kullanılan çeviri yazı simgeleri için bkz. Jefferson, 2004.

daki fark KÇ'nin nasıl yürütüleceği ile ilgili bir ayırım yapmayı gerektirmektedir. Örneklendirilen ilk araştırma, saf (pure) KÇ diyebileceğimiz, tamamen gündelik ve kendiliğinden gerçekteşen konuşmaların incelendiği bir çalışmadır. Saf KÇ herhangi bir kurumsal ortamda gerçekteşmeyen, gündelik konuşmaların yalnızca konuşma düzeninin ve konuşmada kullanılan dilsel araçların anlaşılabilmesi amacıyla incelendiği çalışmaların genel adıdır (Heritage, 1998). İkinci araştırma ise kurumsal bir ortamda gerçekteşen, konuşmacıların rollerinin (doktor-hasta) ve etkileşimin yazılı olan ve olmayan kurallarının önceden belirlendiği bir etkileşimi ele almaktadır. Burada amaçlanan yalnızca doktor ve hastaların kullandıkları dilsel araçları belirlemek değil, bu araçların mesleki bir uygulamanın nasıl yürütülmesi gerektiği ile ilgili çıkarımlarını da anlamaktır. Sacks ve arkadaşlarının (1974) intihar yardım hatlarına gelen aramalar üzerine çalışmasını da bu anlamda düşünmek mümkündür. Bu tür bir araştırmanın hem kurumsal bir çatı altında yardım etmekle sorumlu bir uzman ve ona danışan kişinin etkileşimine dayanması, hem de uzmanların telefona nasıl cevap verdiklerinin danışanın yardım hattından ne şekilde yararlandıklarını belirlemek açısından yardım hattı uygulamalarına yol gösterici olması beklenebilir. Medya programları, okullar, hastaneler ve psikoterapi odaları gibi ortamlarda etkileşimlerin analizi söz konusu olduğunda uygulamalı (applied) ya da kurumsal (institutional) KÇ olarak adlandırılmaktadır³. Bilindiği üzere psikoterapi de tıpkı psikiyatrist-hasta görüşmeleri ve intihar yardım hatlarında olduğu gibi danışan ve psikoterapistlerin rollerinin ve profesyonel çalışma çerçevesinin önceden belirlenmiş olduğu bir sosyal etkileşim türüdür (Perakyla, 2013). Bu başlığın altında detaylı şekilde değinileceği üzere KÇ çalışmaları sonucunda psikoterapi pratiğine yön verecek pek çok mesleki çıkarım yapmak mümkündür.

İyi bir KÇ araştırmasında benimsenen temel ilkeler ve bu ilkelerin üzerine kurulu olduğu bazı epistemolojik varsayımlar bulunmaktadır. Sert ve arkadaşlarının (2015a) özetlediği gibi KÇ'nin belirli ilkeler çerçevesinde yürütülmesi beklenmektedir. Buna göre etkileşim boyunca karşılıklı anlaşılabilirliğin nasıl bir sistematik düzen (söz sırası alma, onarım vb.) içinde gerçekteştiği ve hem bağlamı şekillendiren hem de bağlam tarafından şekillenen etkileşimsel katkıların neler olduğu doğal etkileşimlerden edinilen veriye dayalı olarak ve konuşmacıların içeriden bakış açısını (emic perspective) yansıtır şekilde ayrıntılı olarak çözümlenmelidir.

3 Türkçe dilinde kurumsal KÇ örnekleri için bkz. Büyükgüzel ve Gül, 2015; Sert ve Balaman, 2015; Sert, Bozbıyık, Elçin ve Turan, 2015b.

Bu ilkeler konuşmanın eylem yönelimli oluşu, konuşmanın belli düzen ve kurallarla gerçekleştirilmesi, bireylerin kültürün pasif bir alıcısı olmamaları, budunyöntembilimsel kayıtsızlık ve veriye dayalı yorumlama şeklinde sıralanabilecek temel epistemolojik varsayımlara dayalıdır (Rapley, 2012). İlk varsayıma göre konuşmadaki kişiler konuşmayı belli şekillerde tasarlayarak bir şey yapar, belirli amaçları gerçekleştirir ya da dünyaya dair anlamlar oluştururlar. Bunun için karşılıklı anlaşılabilirliğin gerçekleşmesi hedeflenir (Rapley, 2012). Psikoterapi içinde geçen konuşmalardan bir örnek vermek gerekirse Yao ve Ma (2017) danışanların sessiz kalarak, sorulan sorulara cevap veremeyerek ya da aşırı konuşarak direnç gösterdikleri, terapistlerin de bu eylemlere karşı daha fazla soru sorarak direncin üstesinden gelmeye çalıştıkları sonucuna varmıştır. Karşılıklı konuşmanın yukarıda tarif edildiği şekilde tasarımı direnç ve direncin aşılması eylemlerinin hayata geçirilmesini sağlamıştır.

İkinci varsayım karşılıklı konuşmaların bir sıralı düzen içinde gerçekleştirilmesi yoluyla süreklilik arz ettiğini ima eder. Konuşmacılar sırayla ve birbirini tamamlar şekilde konuşurlar (Rapley, 2012). Sacks'ın (1992) 1964-1972 yılları arasında yürüttüğü KÇ ile ilgili dersleri ile Schegloff'un (2007) çalışmaları konuşma düzeninin hangi özelliklerinin çözümlenmesi gerektiğine dair önemli kılavuz kaynaklardır. Bu kaynaklar ışığında günümüzde yaygın olan, karşılıklı konuşmanın sıralı yapısının basit konuşma üniteleri olarak tanımlanan söz sırası almadan (turn taking) gitgide karmaşıklaşan şekilde söz sırası tasarımı (turn design), onarım (repair) ve dizi düzenine (sequence organization) uzanan yelpazede incelenmesidir. Yao ve Ma'nın (2017) araştırması bu kapsamda tekrar düşünülürse, sorulara cevap verilmemesi karşılıklı konuşmalarda dizi düzeninin soru-cevap çifti şeklinde devam etmesi varsayımını ihlal etmektedir.

Bireylerin kültürün pasif bir alıcısı olmamaları, budunyöntembilimsel kayıtsızlık ve veriye dayalı yorumlama konuları birey-sosyal yapı etkileşimine dair KÇ'nin nasıl bir duruşu olduğuyla ilişkilidir. Buna göre birey ve içinde bulunduğu kültür arasında bir ilişki vardır ve kurumsal etkileşim içinde, bireylerin edindiği kimi sosyal roller söz konusu olabilir (Rapley, 2012). Nitekim uygulamalı KÇ çalışmalarında sıra alış ya da dizi düzeni tasarımı gibi öğelere ek olarak, bu tasarımlar gerçekleşirken meydana çıkan sözcük seçimi (lexical choice) ile epistemolojik ve diğer asimetri şekillerinin (epistemological and other forms of asymmetry) çözümlenmesi bu etkilerin varlığının kabul edildiğinin göstergesidir (Heritage, 1998). Ancak bu ilişki ve etkileşimlerde edinilen roller tek yönlü şekilde, bireylerin bilgi ve kontrolünün tamamen dışında ger-

çekleşmez; bireylerin konuşmalarında belirli şekilde etkileşime girerek kendilerinin de bizzat üreticisi oldukları süreçler olarak görülür. KÇ bağlamında düşünöldüğünde bu aynı zamanda bireylerin öznel arası düzlemde bu sosyal rolleri icra edebilecekleri ancak bunun verili ya da atanmış şekilde analiz edilmediği anlamına gelmektedir. Bu nedenle, araştırmacı da bu anlamdaki kuramsal varsayımlarını paranteze alarak (bracketing) çözümlemelerini gerçekleştirmelidir (Sert ve ark., 2015a). Söylem analizi gibi yöntemlerde ise bir takım kuramsal bakış açılarıyla bir analiz ve yorumlama yapılması mümkündür (Arkonaç, 2014). Stafford ve arkadaşlarının (2016) çocuk hasta-psikiyatrist etkileşimlerine dayalı çalışması bu varsayımlar açısından tekrar düşünöldüğünde çocuklar neden bir uzmanla görüştiklerini bilmezken psikiyatristler hem bu konuşmanın neden gerçekleştiğine hem de çocukların psikolojik durumuna dair bir takım fikirlere sahip görünmektedir. Bu, çocuk hastalar ve uzmanlar arasında bilgiye ve konuşmayı düzenleme gücüne sahip olma anlamında bir asimetri olduğunun göstergesi olarak düşünölebilir. Bir diğere deyişle, konuşma içinde herhangi bir eylemi gerçekleştirme hakkının kime ait olduğuy ya da uygun olan rollerin ne olduğuy konuşma tasarımı üzerinde belirleyici olmaktadır. Yeni bir sırayı kimin başlattığı, bunu ne şekilde yaptığı (örn., kendinin söz alması ya da karşısındakinin ona söz vermesi), kimin hangi tür eylemleri gerçekleştirmesinin beklendiği (örn., doktorun soru sorması, hastanın cevap vermesi) gibi sorular çözümlemelere dahil edilmektedir; fakat psikiyatrist-çocuk hasta konuşması içinde kanıt olarak sunulamayan herhangi bir kuramsal önermeye dayalı çıkarım söz konusu olmamaktadır. Sert ve arkadaşlarının (2015a) özetlediği gibi “... bu yöntemi kullanırken güç, cinsiyet, ırk ve toplumsal konum gibi bağlamsal etkenler sadece etkileşimin ayrıntılarında kanıtlanabildiği sürece dikkate alınır.” (s. 6).

Psikoterapi araştırmalarında KÇ kullanılarak yapılan çalışmaların genel eğilimine, hangi konuları ele almış olduğuna ve ne yöne doğru geliştiğine bakıldığında psikoterapinin pek çok farklı yönüne odaklanıldığını gözlemlemek mümkündür. Öncelikle şunu belirtmekte fayda var ki, KÇ çalışmaları psikoterapide bulunan bireylere dair duygusal ya da bilişsel yapılar gibi zihinsel süreçlerle ilgili çıkarımda bulunma amacı gütmendiği gibi birincil olarak psikoterapinin başarılı olup olmadığını değerlendirmemektedir (Rapley, 2012). Ancak psikoterapi çalışmalarında ilk KÇ örneklerinden itibaren psikoterapi pratiğine dair oldukça zenginleştirici çıkarımlar yapıldığı söylenebilir (örn., Heritage ve Watson, 1979; Madill, Widdicombe ve Barkham, 2001; Vehvilainen, 2003).

Psikoterapiyi veri olarak kullanan ve etkileşimin mikro düzeydeki niteliklerini araştıran ilk çalışmalar dilbilim alanından Pittenger, Hockett ve Danehy'in (1960) genç bir şizofreni hastası ile psikiyatristinin değerlendirme amaçlı görüşmelerini ve bir psikiyatrist olan Schefflen'in (1973) bir şizofreni hastası ve annesiyle gerçekleştirilen 10'ar seanslık iki psikoterapi sürecini incelemesiyle başlamıştır. Bu çalışmalar psikoterapide konuşmanın hangi araçlarla ve nasıl gerçekleştirildiğini anlama çabalarının başlangıcı olarak sayılmaktadır (Perakyla ve ark., 2008). KÇ kullanılarak yürütülen ilk psikoterapi çalışması ise Davis'in (1986) psikoterapide problemlerin yeniden kavramsallaştırılması (reformulation) üzerine gerçekleştirdiği çözümleme olarak karşımıza çıkmaktadır.

Perakyla ve arkadaşları (2008) psikoterapide KÇ çalışmalarının gelişiminin sistematik şekilde gerçekleşmediğine işaret etmektedirler. Daha ziyade, çeşitli dallanıp budaklanmalar ve farklı konu ve araştırma hedeflerinin kesişimi söz konusudur. İlerleyen yıllarda Perakyla (2013) bu alandaki araştırma eğilimlerini psikoterapide yapılan yorumlar gibi teknikleri içeren *temel pratikler* ve direnç gibi deneyimlerin araştırıldığı *ilişkisel yönler* olarak ikiye ayırmıştır. Bu tarihten sonraki araştırmalarla birlikte düşünülerek bir güncelleme yapmak ve araştırmaları belli ana başlıklar altında ele almak gerekirse, yürütülen çalışmaların çerçevesini oluşturan konular bu yazıda *terapötik müdahaleler*, *terapi ilişkisine dair öğeler* ve *psikoterapinin etkileri* olarak sınıflandırılmıştır.

Terapötik Müdahale Çalışmaları

Terapötik müdahale çalışmaları Perakyla'nın (2013) temel pratikler olarak da adlandırdığı kavramsallaştırmalar, yorumlar, sorular gibi psikoterapi hedeflerini gerçekleştirilmeye yönelik psikoterapi tekniklerini ve terapistlik becerilerini konu almaktadır. Psikoterapide kullanılan terapötik müdahalelerin nasıl gerçekleştirildiğiyle ilgili çalışmaların önemli bir kısmı Davis'in (1986) ilk araştırmasıyla paralel şekilde danışan problemlerine dair kavramsallaştırmanın (formulation) konuşma içindeki işlev ve anlamlarına odaklanmıştır. Heritage ve Watson (1979) kavramsallaştırmanın diğer etkileşim biçimlerinden nasıl ayrıştığını detaylı şekilde incelemiş ve danışanların dile getirdiklerini özetleme, anlamlandırma ve farklı içerikleri ilişkilendirme gibi nitelikler belirlemiştir. Vehvilainen (2003) ayrıca kavramsallaştırma yoluyla terapistlerin danışanlara yeni bir kavrayış kazandırabildikleri sonucuna varmıştır. Bunun için terapistler danışanların söylediklerinin bilinçdışı anlamları ve duygusal içeriklerine atıf yapma gibi konuşma araçları kullanmışlardır. Bir başka çalışmada ise Hutchby (2005) terapistlerin soruları ve danışanların cevaplarının ardından gelen terapist kavramsallaştırmalarını ak-

tif dinlemenin bir göstergesi olarak ele almıştır. Antaki, Barnes ve Leudar (2005) tanı amaçlı kavramsallaştırmaları incelemiş ve danışan problemlerini değerlendirirken “yani” ya da “... dediğimizi anlıyorum” gibi ifadelerin doğrudan soru sormaya kıyasla avantajlarını tartışmışlardır. Weiste ve Perakyla (2013) ise terapide farklı amaçlara hizmet eden dört çeşit kavramsallaştırma bulunduğunu, bunların terapist ve danışanın aynı şeyi anlayıp anlamadığını doğrulama ya da kimi duygusal tepkileri açığa çıkarma gibi işlevler taşıyabileceğini ortaya koymuştur.

Yapılan KÇ çalışmaları kavramsallaştırmaların çoğunlukla yorumlarla desteklendiğini göstermektedir (Perakyla ve Vehvilainen, 2003; Vehvilainen, 2008; Weiste, Voutilainen ve Perakyla, 2016). Yorumlar da kavramsallaştırma gibi danışanın psikoterapiye getirdiklerine yönelik anlamlandırma ve çıkarımlardır. Bercelli, Rossano ve Viaro (2008) bu iki müdahale arasında bir ayırım yapmakta ve kavramsallaştırmaların danışanın, yorumların ise ağırlıklı olarak terapistin bakış açısını ortaya koyma işlevi taşıdığını vurgulamaktadırlar. Zira 100’e yakın psikoterapi seansını inceledikleri araştırmalarında terapistlerin yorumlarını iletirken sözcük seçimlerinde “bence”, “... düşünüyorum”, “belki de ...” gibi ifadeler ön plana çıkmaktadır. Danışanların tepkilerine bakıldığında ise alınılama işareti (acknowledgement token), onaylama, red, genişletme gibi etkileşimsel araçlar gözlemlenmektedir. Yani, danışanlar ya yorumları anladıklarını, kabul ettiklerini ya da reddettiklerini göstermekte ve kabul veya red gerekçelerini açıklamaktadırlar. Her iki durumda da bakış açıları ya da yaşantısal deneyimlerine dair ek bilgiler sundukları görülmektedir (Bercelli ve ark., 2008). Voutilainen, Perakyla ve Ruusuvoori (2010) ise bilişsel-inşacı yaklaşımla yürütülen bir psikoterapi sürecinde duygusal tepkilerin terapistlerce nasıl yorumlandığını anlamayı amaçlamışlardır. Çözümlemeleri, terapistlerin yorumlarına danışanın duygularını fark ve kabul etme gibi öğeleri eklediklerini ya da yorumlarını duygusal tepkileri tanı şekilde tasarladıklarını göstermiştir.

Soruların terapötik müdahale amaçlı kullanımı da KÇ araştırmalarını ilgilendiren bir konu olmuştur. McGee, Vento ve Bavelas (2005) psikoterapi etkileşiminde soru-cevap sıralı çiftlerinin bilgi alma ve bilgi vermenin dışında terapötik amaçlarla kullanılabilirliğini dile getirmektedirler. Bartesaghi (2009) soruların problemi belirleme, ortaklaşma, kurumsal rolleri (örn., tanı koyma) yerine getirme gibi işlevlerinden söz etmektedir. Daha özelinde, çalışmalar soruların kimi müdahaleleri yaparken yardımcı bir araç olarak kullanıldığını göstermektedir. MacMartin (2008) iyimser soruların danışanların yetkinlik hislerinin artırmayı, Halonen (2008) gizli özne içeren soruların danışanların

problemleri kabul etmelerini, Speer (2010) ise hipotetik soruların terapistlerin şüphelerini iletmeyi, yüzleştirme yapmayı ve danışana yeni bakış açıları kazandırmayı sağladığını ortaya koymuşlardır.

Terapi İlişkisi ile İlgili Çalışmalar

Psikoterapi ilişkisi KÇ çalışmalarının bir diğer odak noktası olmuştur. Psikoterapi ilişkisi ya da terapötik ilişki psikoterapi bağlamında birden fazla olguya işaret etmektedir. Bunlardan birincisi psikoterapinin başarısını da yordayan terapötik ittifak, yani danışan ve terapistin olumlu bir bağ kurmaları, terapinin sonunda ulaşmak istedikleri hedefler ve bu hedefleri gerçekleştirirken nelerin yapılması gerektiği ile ilgili fikir birliği içinde olmalarıdır (Bordin, 1979). Ağırlıklı olarak psikodinamik terapilerin ele aldığı şekliyle ikinci olgu ise, danışan ve terapistin kurdukları ilişkinin kendine özgü niteliğinin ne olduğudur (Gelso ve Hayes, 2007). İkilinin birbiriyle kurduğu ilişkide ağırlıklı olarak hangi duyguların yer aldığı, hangi rolleri edindikleri gibi konular bu kapsamda düşünülmektedir. Profesyonel ilişkinin sınırları ve nötr olmak gibi terapist tutumlarını içeren terapi çerçevesi ise terapi ilişkisiyle ilgili bir diğer olgudur (Lemma, 2003).

Perakyla (2019) son 10 yılda empati, duygular, iş birliği gibi konulardaki çalışmaların önemli bir hız kazandığından ve müdahale çalışmalarının sayıca önüne geçtiğinden söz etmektedir. Dolayısıyla terapi çerçevesinden ise terapötik ittifak ve ilişkinin kendine özgü niteliği çalışmalara daha fazla konu olmuş gibi görünmektedir. İlişki alanındaki çalışmaların gelişimi ilişkisel ya da terapötik ittifak ile ilgili özelliklerin çoğunlukla yapılan müdahaleler bağlamında incelenmesi yönünde bir eğilime işaret etmektedir. Yukarıda değinilen, Voutilainen ve arkadaşlarının (2010) çalışmaları bir terapi tekniği olarak yorumları anlamayı hedeflemiş olsa da duyguların tanınması ve kabul edilmesi empatik bir ilişki kurma anlamında terapötik ittifak ile ilgili çıkarımları da mümkün kılmaktadır. Benzer şekilde, Fitzgerald (2013) empati ve koşulsuz kabul gibi ilişki kalitesini belirleyen etkileşimlerin tek bir sıra alış düzeni içinde değil; uzun, birbirini takip eden dizilerde ve yorumlar, sorular, öykü alma gibi diğer terapist müdahaleleriyle iç içe geçmiş şekilde gözlemlendiğini belirtmiştir.

Terapi ilişkisine dair KÇ çalışmalarının geneline baktığımızda ortaklık (affiliation), uzlaşma (agreement), işbirliği (collaboration), anlaşmazlık (disagreement), işbirliğinin bozulması (break of collaboration), asimetri, direnç, empati gibi konuların ele alındığı görülmektedir (Antaki, 2008; Cardoso, Pinto ve Ribeiro, 2019; Hutchby, 2005; Madill

ve ark., 2001; Muntigl ve Horvart, 2014; Sutherland ve Strong, 2011; Weiste ve ark., 2016; Wynn ve Wynn, 2006; Yao ve Ma, 2017). Sessizlik (Cardoso ve ark., 2019; Madill ve ark., 2001), konuyu değiştirme (Madill ve ark., 2001) ya da “bilmiyorum” şeklindeki cevaplar (Antaki, 2008; Hutchby, 2005) ile ilişkinin kesintiye uğrayabildiği ya da KÇ terminolojisiyle dile getirmek gerekirse terapist ve danışanların farklı etkileşimsel eylemleri hedefleyebileceği gösterilmiştir. Bu gibi durumlarda etkileşimin ortaklaşması adına terapistlerin kullandıkları etkileşimsel araçların incelenmesi de psikoterapi uygulamalarına dair önemli ipuçları taşımaktadır. Örneğin, Sutherland ve Strong (2011) aile terapisinde terapötik iş birliğinin nasıl sürdürüldüğünü araştırmıştır. Bulguları, terapistlerin danışanların tercihlerini sorma, uzman rollerini belirsizleştirme ve ön genişletmelerle danışanları yeni konu ve müdahalelere hazırlama gibi farklı amaçlarla etkileşimsel araçları kullandıklarını göstermektedir. Cardoso ve arkadaşlarının (2019) yürüttüğü daha güncel bir çalışmada da terapötik iş birliğinin tekrar kurulduğu ve kurulamadığı etkileşimlerin kendine özgü nitelikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Sarı (2019) ise hem terapist hem de danışanların kaçınma örüntülerini incelemiş ve terapötik iş birliğinin sekteye uğradığı durumların fark edilebilmesinin önemine dair çıkarımlarda bulunmuştur.

Psikoterapi ikilisinin kurduğu ilişkiye dair örüntüler ve dinamiklerin de KÇ araştırmalarının konusu olabildiğinden yukarıda söz edilmiştir. Bu anlamda, kuramsal olarak da ilişkisel dinamikler odaklı ve hem psikanalitik hem de psikodinamik yaklaşımlı psikoterapilerin incelenmesi yönünde bir eğilim olduğu söylenebilir. Buchholtz, Spiekermann ve Kachele'nin (2015) KÇ ve metafor analizinden faydalandıkları psikanalitik yönelimli vaka çalışması bu tür çalışmalar arasında en bilineni olarak sayılabilir. Psikoterapi uygulaması ve psikanalitik kurama dair pek çok farklı konuya eğilmekle birlikte, bu çalışma terapist ve danışanın *diğerinin aklının içindekileri anlayan* ve *diğerini takip eden* gibi rolleri konuşmalarında nasıl inşa ettiklerini ve yeri geldiğinde bu rolleri nasıl değiştirebildiklerini açığa çıkarmaktadır.

Ülkemizde de Dilekler'in (2018) çalışması aracılığıyla psikoterapide ilişkisel dinamikleri ele alan bir KÇ örneği görülmektedir. Dilekler (2018) terapist ve sadomazoşist kişilik özelliklerine sahip danışanlar arasındaki aktarım ve karşı aktarım dinamiğini incelemiştir. Bu çalışmada psikoterapi ilişkisinde, iş birliği ve işbirliğinin bozulmasına ek olarak işbirliğine dair ikircikli örüntüler (işbirliği ve işbirliğinin bozulmasının birlikte görüldüğü etkileşimler) bulunabileceği gözlemlenmiş ve bunun psikoterapide sadist,

mazoşist ve sadomazoşist ilişki kurma biçimleri açısından anlamları tartışılmıştır. Aşağıda bu çalışmadan alıntılanmış, psikoterapi ilişkisinde iş birliğinin gözlemlendiği bir etkileşim örneği ve analizinin bir kısmı sunulmaktadır (Kesitte yer alan çeviriyazı simgeleri ve anlamları için Bkz. Tablo 1).

Kesit 1. Bilgi toplama (T = terapist, C = danışan)

11	T:	peki: ne zaman hani: bu problemlerin farkına varmaya başladı↑nız
12	C:	I:: .hh (1.8) YA kendine güvensizlik şeyle başladı (.) <u>bu</u> (.) sınav (.)
13		(0.8) .h >nasıl desem<0(.8) ı: Lise: (.) <u>sonda</u> (.) <u>hani</u> (0.2) ↑Normalde
14		ben hani (.) kendime güvenli bir insandım, sonra böyle bir şeyler oldu
15		de:ğiştım .hh mesela sınavda çok (0.2) >bi ya ist yani ottü de< iyi bir
16		yer <u>de</u> hani (.) daha iyi bir bölüm (.) istiyordum (.) <u>başka</u> (.) hedeflerim
17		vardı, o <u>olmadı</u> , (0.8) onunla bera:ber (.) işte zaten sınav (Bİraz) öncesi
18		stres başladı işte sınava girmeden önce (0.8) ı:: <u>uyuyamama</u> : (0.2)
19		sorunları (0.4) o şekilde kendine güvensizlik ilk orada yan (.) çok
20		<u>hissettim</u>
21		(2)
22	T:	Peki: (0.2) daha önceleri hani:: (0.4) <u>böyle</u> :: olduğunuz zamanlar
23		olmuş? muydu (0.4) Bu: sınav öncesinden
24	C:	sınav öncesi Ya genel olarak (.) hani (.) KENDini seven kendiyile <u>barışık</u>
25		bir insan değilim zaten hani hiçbir zaman öyle bir insan olma↑dım (0.2)
26		<u>ama</u> hani daha öncesinden bu kadar yoğun hissettiğim (.) bir zama:n
27		<u>olmamıştı</u>
28		yani sınavın bir tetikleyici <u>olduğunu</u>
29		(1.1)
30	C:	eve[t (0.8) ay]nen
31	T:	[°düşünebiliriz°]

Gösterilen kesitte terapistin danışanın problemlerini ne zaman fark ettiğine dair sorusu ile konuşma başlamaktadır. Danışan ise “I:: .hh” ifadesi ve 1.8 saniyelik kısa bir duraksama ile ikilinin daha önce üzerine konuştukları anlaşılın kendine güvensizlik sorununun lise sonda başladığı yanıtını vermiştir ve bu dönemden önce ve sonrası ile ilgili kendine dair ek bilgiler, stres, uyuyamama gibi diğer sorunlar ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Bu noktada terapist ve danışanın dizi düzeni tasarımını soru-cevap sıralı çifti şeklinde tasarladıkları görülmektedir. Etkileşimin buraya kadarki kısmında işbirliğine dair pek çok öğeden söz edilebilir. Birincisi terapist yeni bir söz sırası olarak sıralı çiftin ilk kısmını tasarlamış, danışan ise terapistin kendisine atadığı söz sırasını olarak

şoru-cevap çiftinin cevap bölümünü oluşturan bir eylem gerçekleştirerek sıralı çiftin ikinci kısmını oluşturmuştur. Sacks ve arkadaşları (1974) terapistin danışana bir soru yönelterek yaptığı gibi o an konuşanın bir sonraki konuşmacıyı seçmesi yoluyla söz sırasını paylaşabileceğini söylemektedir. Danışan ise hem kendisine atanan söz sırasını alarak hem de terapistin sorusuyla gerçekleştirmeyi amaçladığı sosyal eyleme (bilgi toplamaya) uygun şekilde, KÇ alan yazınında yeğlenen olarak adlandırılan (Sert ve ark., 2015a) bir cevap vermiştir. Ayrıca danışanın aldığı söz sırası içindeki söz sırası oluşturma birimleri yeni bilgiler içermektedir. Bu durum, Bercelli ve arkadaşlarının (2008) psikoterapi üzerine yaptığı çalışmada da bir onaylama olarak ele alınmıştır. Bu etkileşim için de danışanın ek açıklamalar getirmesinin etkileşimdeki işbirliğini artırmak açısından benzer bir işlev taşıdığı anlaşılmaktadır. Yirmi iki ve 27. satırlar arasında da benzer şekilde bilgi toplama amacına yönelik bir etkileşim gerçekleştiği görülmektedir. Terapist özellikle 22. satırda 11. satırda yönelttiği ilk soruyla ilgili daha fazla bilgi alma ve danışanın etkileşime katılımını derinleştirme amaçlı olduğu anlaşılan bir art-genişletme (post-expansion) tercih etmektedir.

Tablo 1. Kesit 1’de Yer Alan Çeviri Yazı Simgeleri ve Anlamları

Simge	Anlamı
[]	Örtüşme [örtüşmenin başlangıç,] ise bitiş noktasını gösterir.
(.)	Anlık duraklama 0.2 saniye ve daha kısa süreli duraklamaları gösterir.
(0.9)	Duraklamanın uzunluğu Örnekteki gibi bir sayıyla ifade edildiğinde konuşma içindeki duraklamanın süresini ifade eder.
<u>abc</u>	Vurgu Altı çizili konuşma bölümünün vurgulanarak söylendiğini gösterir.
oo	Düşük ses İşaretler arasında bulunan konuşmanın yumuşak, kısık ve düşük bir sesle söylendiğini belirtir.
:	Uzatma Sesin 0.2 saniye süresince uzatıldığını gösterir. Süre uzadıkça simge sayısı artırılabilir.
↑↓	Düşen/yükselen tonlama Tonlama ya da sesin düşmesi ya da yükselmesini ifade eder.
> <	Hızlı konuşma İki simgenin arasında yer alan konuşmanın diğer konuşmalardan daha hızlı şekilde gerçekleştirildiğini gösterir.
.h	Nefes alma Duyulabilir oranda nefes alındığını gösterir. Süre uzadıkça simge sayısı artırılabilir.

Not. Jefferson (2004) ve Sert ve arkadaşlarından (2015a) yararlanılarak hazırlanmıştır.

Yirmi sekizinci satıra gelindiğinde ise terapist sorduğu iki soruyla ilgili yanıtlar ışığında bir çıkarım yapmaktadır. Bu çıkarımın terapistin danışanın yanıtlarını anladığını gösterme ve anlaşılabilirliği artırma amacı taşıyor olduğu görülmektedir. Terapistin bu

satırdaki cümleyi “olduğu” vurgusuyla tamamlanmamış olarak bıraktığı ve kısa bir sessizlikten sonra danışanın iki onay ifadesiyle yanıt verdiği görülmektedir. Hem eksik tasarlanmış sözceyle, hem de kısa bir sessizlikle terapist konuşma içinde danışanın söz sırası alabileceği, geçişe uygun bir nokta (Sert ve ark., 2015a) oluşturmaktadır. Eksik tasarlanmış sözcelerin bir sonraki konuşmacının katılımına zemin oluşturması eğitimsel etkileşimlere dayalı Türkçe araştırmalarda da karşımıza çıkmaktadır (Kardaş İşler, Şahin ve Balaman, 2019; Sert, 2016). Schegloff (2007) bu tür stratejileri “konumlandırma” olarak tanımlamış ve yeğleme düzenini şekillendirmek için bazı geçişe uygun noktalar kullanılabileceğini belirtmiştir (s. 67). Ona göre konuşmacılar konumlandırma yoluyla diğer konuşmacının yanıtı hakkında bir fikir sahibi olmaya çalışmaktadır. Örneğin, diğer konuşmacı yeğlenmeyen bir yanıtı yönelik bir ipucu verirse, işbirliği şansını artırmak için bitmemiş söz sırası yeniden düzenlenebilir. Bu durumda, danışanın “evet” ve “aynen” şeklinde onaylamalarıyla terapist 31. satırda danışanın konuşmasıyla örtüşür şekilde cümlesini bitirmekte ve amaçlanan sosyal eylemin tamamlandığı görülmektedir. Ten Have (2007) bu tür örtüşmelerin yeğlenen tepkilerle karakterize etkileşimlerde sıklıkla gözlemlendiğini, bu etkileşimlerde çoğunlukla ön-geişletme gibi araçların kullanılmadığı ve gecikmeksizin hızlı yanıtlar verildiğini iletmektedir.

Kurumsal etkileşim açısından yukarıdaki çözümler terapistin dizi düzenini başlatan, danışanı bir sonraki konuşmacı olarak seçen, soru soran, çıkarım yapan bir rol üstlendiğini göstermektedir. Terapist bunu yaparken özellikle danışanın katkılarını genişleten ve çeşitli kaynaklarla (örn., art-geişletme, eksik tasarlanmış sözce) yeni katkılara zemin hazırlayan, fırsat sağlayan ve bu katkıları cesaretlendiren bir etkileşim tasarlamaktadır. Danışanın ise bu bağlam içinde söz sırası verilen ve soruları yanıtlayan taraf olduğu söylenebilir. Bu yanıtların hızlı ve yeğlenen cevaplardan oluşması danışanın da bu rolü ortaya koyarken terapistle ortak bir etkileşimsel amaç taşıdığını düşündürmektedir. Görüldüğü üzere, bu örnekte bu anlamdaki çıkarımlar kelime seçiminden ziyade dizi düzeninin mikro dinamiklerinden yola çıkılarak gerçekleştirilebilmiştir.

Psikoterapinin Etkileri Üzerine Çalışmalar

Psikoterapinin etkileri üzerine KÇ çalışmaları psikoterapi araştırmalarının tarihçesi kapsamında değinilen süreç ve süreç-sonuç araştırmalarının bir parçası olarak psikoterapinin etkili olup olmadığını ve etkili olmasında nasıl bir sürecin rol oynadığını anlamayı hedeflemekte ve KÇ alan yazınında özellikle son yıllarda önemli bir yer tutmaktadır. Perakyla ve arkadaşları (2008) yaklaşık 10 yıl önce doğrudan bu soruyu

yanıtlamayı amaçlayan KÇ çalışmalarının eksikliğinden söz etmekle beraber her bir dizi düzeninde gerçekleşen terapötik eylemlerin incelenmesi ile gözlemlenen seans-ıçı değişimlerin, psikoterapinin mikro düzeydeki etkilerine dair bilgiler verdiğini öne sürmüşlerdir. Buradan hareketle KÇ'nin süreç-sonuç ve sonuç araştırmaları için önemli bir potansiyel taşıdığını söylemiş ve bu alandaki çalışmalara yönelik ihtiyacın altını çizmişlerdir. Takip eden süreçte ise gerçekleştirilen çalışmaların gerek problem alanları, gerekse psikoterapi yaklaşımları ve belirli yaklaşımlara özgü değişim mekanizmaları gibi oldukça geniş bir yelpazede yer alan konuları incelediği ve psikoterapi pratiğine dair yol gösterici sonuçlar ortaya koyduğu görülmektedir.

Danışan özelliklerine göre psikoterapi sürecinin ve süreçte değişen etkileşimin incelenmesi psikoterapinin etkileriyle ilgili araştırma alanlarından biri olagelmıştır. Yapılan çalışmalar psikoterapi etkileşiminin belirli problem alanları ya da danışan özelliklerine göre kendine özgü nitelikler taşıdığını göstermektedir. Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (McHoul ve Rapley, 2005), bağımlılık (Arminen, 2004), psikoz (Wise ve Rapley, 2009), psikosomatik yakınmalar (Burbaum ve ark., 2010) gibi problem alanlarına özgü etkileşimleri inceleyen çalışmaların yanı sıra psikoterapide kendine özgü ihtiyaçları olduğu düşünülen HIV/AIDS hastaları (Kinnell ve Maynard, 1996), çocuklar (O'Reilly ve Parker, 2013), intihar girişiminde bulunmuş ergenler (Barriga ve Villalta, 2019), ileri düzey kanser hastaları (Shaw ve ark., 2017) gibi danışanlarla yürütülen süreçlerde ön plana çıkan etkileşimsel özellikler de araştırma konularını oluşturmuştur. Örneğin, Arminen (2004) Adsız Alkolikler gruplarında ikinci ağızdan anlatılan hikayelerin daha az dirençle karşılandığını tespit etmiştir. Shaw ve arkadaşları (2017) ise yaşamlarının son evrelerinde olan kanser hastalarıyla yapılan psikoterapilerde terapistlerin sorularında danışanların deneyimlerinin anlamlarına yöneldiğini, etkileşimin büyük kısmında doğrulama ve onaylama işlevi taşıyan etkileşimsel araçları tercih ettiklerini göstermişlerdir.

Çeşitli psikoterapi yönelimleri çerçevesinde gerçekleştirilen uygulamaların etkileri de psikoterapi sürecinin değerlendirilmesi için KÇ'den yararlanılan alanlardan biridir. Psikoterapide değişimin *nasıl ve hangi etkileşimsel araçlar yoluyla* gerçekleşebildiği bu çalışmaların temel sorularının başında gelmektedir. Örneğin, Keselman, Osvaldsson Cromdal, Kullgard ve Holmqvist (2018) yaptıkları çalışmada, kısa süreli ilişkisel bir terapide danışanların zihinselleştirme (mentalization) amaçlı müdahalelere yönelik direnç gösterdiği dizi düzenlerini incelemiş ve süreç içinde danışanların dirençlerini ortaya

koyma biçimlerinde bir değişim gözlemlemişlerdir. Bu değişimin, psikoterapi çalışmasının bir etkisi olarak gelişmekte olan zihinselleştirme kapasitesini yansıttığını düşünmüşlerdir. Farklı yaklaşımların karşılaştırılması yoluyla da psikoterapinin etkileri çözümlenebilmektedir. Kondratyuk ve Perakyla (2011) varoluşçu ve bilişsel yaklaşımla gerçekleştirilen psikoterapi seanslarının video kayıtlarını incelemiş; şimdi ve burada olma deneyimleri açısından varoluşçu terapinin bilişsel terapiden belli açılardan farklılaştığını bulmuşlardır. Örneğin, her iki yaklaşımın da terapide ortaya çıkan anlık durumları ele aldığı, ancak varoluşçu terapistlerin farklı olarak danışanları özellikle şimdi ve burada olmaya davet ettikleri görülmüştür.

Perakyla (2019) alan yazındaki bulguları derlediği çalışmasında farklı yaklaşımlarla yürütülen psikoterapilerde çeşitli deneyimlerin değişiminde ortak olan bir eylem düzeni belirlemiştir. Ona göre terapistler hangi müdahaleyi gerçekleştiriyor ya da ilişki örneğini hayata geçiriyor olursa olsun tipik olarak önce bir ön eylem (örn., soru) gerçekleştirmekte ve bunu bir hedef eylem (örn., kavramsallaştırma) ile devam ettirmektedir; ardından danışandan bir karşılık (örn., red) gelmektedir. Son olarak, terapistler Perakyla'nın (2019) üçüncü konum (third position) olarak adlandırdığı eylemleri (örn., yeniden kavramsallaştırma) gerçekleştirmektedir. Özellikle üçüncü konum eylemleri yoluyla değişimin sağlanabildiğini ileri süren Perakyla (2019) bu düzen içinde seanslar boyunca görülen değişiklikleri incelemenin süreç içinde nasıl bir terapötik değişimi de beraberinde getirdiğini anlamayı kolaylaştıracağı sonucuna varmıştır.

KÇ çalışmaları uzun yıllar yalnızca psikoterapi süreci ile ilgili bilgi vermiş olsa da son yıllarda sonuç araştırmalarının da ilk örnekleriyle karşılaşılmaktadır. Gelecek birkaç yılda daha da artması öngörülen (Elliott, 2010; Perakyla, 2019; Perakyla ve ark., 2008) bu çalışmalarda psikoterapide *niteliksel olarak neyin değiştiği* sorusunun cevabı aranmaktadır. Örneğin, Voutilainen, Perakyla ve Ruusuvoori (2011) inceledikleri psikoterapi etkileşiminde danışana ait hayal kırıklığı ve öfke duygularının kendini suçlamaya dönüştüğü örüntülerde bir değişim olduğunu bulmuşlardır.

Süreç ve sonuç araştırmalarının bir kısmında KÇ nicel bulguları desteklemek, doğrulamak ya da daha derinlemesine anlamayı sağlamak amacıyla yine nicel yöntemlerle birlikte de kullanılmaktadır. Lepper ve Mergenthaler (2008) seanslar boyunca ortaya çıkan klinik olarak anlamlı olayları önce nicel bir yöntem olan terapötik döngü modeli (Therapeutic Cycles Model) ile belirlemiş, ardından bu anlarda tam olarak nasıl bir etki-

leşim gerçekleştiğini KÇ ile derinlemesine incelemiştir. Böylece hem daha geniş hem de küçük ölçekte psikoterapinin sonuçları değerlendirilebilmiştir. Benzer şekilde, Friedlander ve arkadaşları (2012) psikoterapideki onarıcı deneyimleri araştırdıkları çalışmada başarıyla sonuçlanmış kısa süreli psikodinamik terapide hem öz-bildirim araçları olarak anketler kullanmış, hem de anket sonuçlarını destekler şekilde terapist-danışan konuşmaları içinden onarıcı deneyimlere dair örnekler sunmuştur. Son olarak, Kontunen, Weiste, Liukkonen, Timonen ve Aaltonen (2019) kişilerarası danışmanlık almış olan depresif vakalarda nicel olarak ölçülen değişim oranlarını dikkate alarak başarılı olduğu ya da olmadığını belirledikleri süreçleri içerik analizi ve KÇ ile karşılaştırmışlardır. Başarısız vakalarda kavramsallaştırmaların tek yönlü olduğunu, ayrıca bu vakalarda çözülemeyen sorun alanlarının komplike yas ya da yalnızlık gibi konularla ilişkili olduğunu belirlemiştir.

TARTIŞMA

Psikoterapi araştırmaları ilk psikoterapi uygulamalarıyla birlikte gelişmeye başlamış ve epistemolojik olarak pek çok farklı bakış açısı ve yöntemsel olasılığı beraberinde getirmiştir. KÇ bu olasılıklar içinde anlam temelli paradigma kapsamında değerlendirilmektedir (Kuş, 2007; Rapley, 2012). Yukarıda belirtildiği gibi doğal konuşmalar içinde gerçekleşen sosyal eylemleri inceleme amacı taşıyan KÇ, psikoterapide de gerçekleşen etkileşimlerin mikro özelliklerini ve psikoterapi süreci ve sonuçlarıyla ilgili anlamlarını ele almaktadır (Perakyla ve ark., 2008).

KÇ'nin yöntemsel olarak kendine özgü özellikleri pek çok açıdan psikoterapi alanına katkıda bulunmakta ve araştırmalarda karşılaşılan kimi sorunlara çözüm getirme potansiyeli taşımaktadır (Madill ve ark., 2001). Öncelikle, psikoterapi araştırmalarının tarihselliği içinde değerlendirildiğinde KÇ özellikle pozitivist paradigmaya getirilen temel eleştirilerden biri olan araştırmaların terapi odalarının öznelarası doğasından uzaklaşması sorununu tamamen ortadan kaldırmaktadır. Braakmann (2015) bireysel vaka çalışmaları ile başlayan araştırmaların pozitivist yöntemlerle nesnel bir nitelik kazandığı, ancak nitel yöntemlerin gelişmesiyle birlikte bir noktada nesnellikten anlama ve öznelliğe geri dönüşün gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Bu noktada KÇ ilk vaka çalışmalarında olduğu gibi öznel anlamları ön plana çıkarmakla kalmayıp, vaka çalışmalarının kısıtlılıklarının üstesinden gelmeye yardımcı olmaktadır. Şöyle ki, KÇ raporlarında çeviriyazı sembolleriyile yazıya dökülen alıntılar sunulmakta ve yapılan çözümleme bu

alıntılara atıfta bulunarak açıklanmaktadır. Böylece araştırmacılar vardıkları sonuçları ve yaptıkları yorumları konuşmanın hangi özelliklerine dayandırdıklarını açıkça gösterebilmektedir. Bu durum veriyi yalnızca araştırmacının yakından incelemesini değil, okuyucuların da psikoterapideki konuşmalara birinci elden ulaşmasını ve hatta kendi çözümlmelerini gerçekleştirebilmelerini sağlamaktadır denilebilir. Sert ve arkadaşları (2015a) bu açıdan bakıldığında KÇ'nin geçerlilik ve güvenilirliği yüksek, belli ölçüde nesnel bir yöntem olarak değerlendirilebileceğini ileri sürmektedirler. Ancak bu noktada nesnellikten kastedilen, pozitivist yönetime dayalı araştırmalarda olduğundan farklı şekilde, öznelarası ve öznel etkileşimlerin içeriden bakış açısını yansıtır şekilde konuşma organizasyonunda yer alan dile dair öğelerden kanıtlar getirilerek çözümlenmesidir. Kısacası, etkileşim öznelarası ve öznel bir süreç olarak ele alınmakta, bu öznel araştırmacının yönetsel ve bireysel ön kabulleri dışında tutularak anlaşılmaya çalışılmaktadır.

KÇ'nin psikoterapideki etkileşimi öznelarası bağlamda ele alıyor oluşu psikoterapi alan yazınında danışan-psikoterapist ilişkisi üzerine yürütülen tartışmalar için de bir takım anlamlar taşımaktadır. Psikoterapi alanında özellikle yeni nesil aktarım-karşı aktarım alan yazını ve bazı psikoterapi okulları (örn., ilişkisel psikanaliz) klasik psikoterapi yaklaşımlarını eleştirerek, psikoterapi sürecinin yalnızca danışana içkin bir patolojinin terapistin ya da araştırmacının dışarıdan bakış açısından değerlendirilmesinin ve kültürel bağlamın psikoterapi odasının tamamen dışında tutulabileceği inancının sorunlu yönlerine işaret etmiştir⁴. Georgaca ve Avdi (2009) bu bakış açısıyla paralel şekilde KÇ'nin psikoterapi sürecinin ortaklaşa şekilde inşa edilen, kurumsal ve kültürel özelliklere duyarlı şekilde anlaşılmasını sağlayan bir yöntem oluşuna işaret etmektedir. Psikoterapide henüz ilk KÇ çalışması olan Davis'in (1986) araştırmasında kavramsallaştırmalarda "tam zamanlı bir ev kadını" ve "anne" olma konularının nasıl ele alındığının incelenmesi feminist kuram çerçevesinde tartışılmıştır. Günümüzde de benzer çalışmalar ile araştırmacılar KÇ'yi kullanarak psikoterapide güç ilişkileri gibi konulara eğilebilmektedir (örn., Weiste ve ark., 2016). Ancak bu noktada yazının önceki bölümlerinde belirtildiği gibi KÇ'nin bunu söylem analizinde olduğu gibi sosyal konum alış vb. kavramlarla değil, budunyöntembilimsel kayıtsızlığa dayalı olarak gerçekleştirdiğini hatırlamakta fayda vardır.

4 Konuyla ilgili temel bir metin olarak bkz. Mitchell, 1988.

KÇ ile yürütölen psikoterapi çalışmalarının tarihsel seyrine baktığımızda dilbilim ve sosyoloji alanlarının öncölüğünde başlayan araştırmaların kavramsallaştırmalar başta olmak üzere psikoterapideki belirli müdahaleleri yakından inceleyerek devam ettiği, bugün ise terapötik ilişki ya da sonuç araştırmaları gibi konuların ön plana çıktığı görölmektedir. Perakyla (2019) da KÇ çalışmalarının psikoterapi pratiğine dair meseleleri anlama noktasında gittikçe güçlendiğini dile getirmektedir. KÇ araştırmaları uzun süre psikoterapinin bir parçası olan belirli etkileşimleri derinlemesine anlamaya çalışmıştır. Bunda KÇ'nin yöntemsel olarak sıra-sıra ve konuşmanın en küçük detaylarına odaklı bir analiz oluşunun önemli bir etkisi vardır. Ayrıca KÇ çalışmalarında psikoterapi uygulamalarına dair resmin tamamını açığa çıkarmak terapistlerin ve psikoterapinin uygulamaya yönelik ihtiyaçlarının daha da uygun şekilde karşılanmasına yardımcı olacaktır. Halihazırda bir psikoterapi sürecini bütünüyle baştan sona inceleyen (örn., Voutilainen ve ark., 2011), vakaları (örn., Dilekler, 2018) ya da yaklaşımları (örn., Kondratyuk ve Perakyla, 2011) karşılaştıran çalışmalardan yola çıkarak gelecek çalışmalarda da bu yönde bir eğilim olacağı tahmin edilebilir. Ek olarak, Buchholz ve Kachele (2017) KÇ'nin klinik ihtiyaçları daha etkin şekilde karşılayabilmesi için yöntem olarak da kimi açılardan geliştirilebileceğini düşünmüş ve sıra-sıra çözümlemeler yerine konuşmanın daha büyük parçalar halinde nasıl çözümlenebileceği ile ilgili önerilerde bulunmuştur.

Biggerstaff (2012) psikolojide kullanılan nitel yöntemleri gözden geçirmiş ve günümüzde gelinen noktada nitel ve nicel, diğer bir deyişle pozitivist ve yorumsamacı yöntemlerin bir yelpaze dahilinde birlikte düşünölebileceğini dile getirmiştir. Bu durum KÇ için de geçerlidir. Her ne kadar ilgilendiği konular ve analiz yöntemi günden güne psikoterapinin ihtiyaçlarına daha uygun hale gelse de KÇ'nin tek başına her türlü psikoterapi sorusuna cevap verebilir olduğunu düşünmek gerçekçi olmayacaktır. Bu noktada KÇ araştırmalarının yakın geleceği için gerek diğer nitel yöntemler gerekse nicel veriler ile birlikte kullanıldığı karma yöntemli çalışmalar umut verici görölmektedir (örn., Kontunen ve ark., 2019).

Psikoterapide KÇ ile yürütölen araştırmaların süreçte ve psikoterapinin sonunda elde edilen değişimin nasıl gerçekleştiğine dair ortaya koyduğu bilgiler psikoterapistler için kendi etkileşimlerini şekillendirmelerinde yol gösterici olacaktır. O'Reilly ve Lester (2019) günümüz psikoterapi araştırmalarında kanıta dayalı yaklaşıma dikkat çekmekte, terapistin klinik uzmanlığı kadar danışanın koşullarına duyarlı olmasının en iyi pratik olarak göröldüğünü hatırlatmaktadır. Yazarlara göre, KÇ bağlama ve kişiye özgü nite-

likleri anlamaya yardımcı olmakla hem psikoterapi uygulamalarına devam eden hem de psikoterapi eğitimindeki klinisyenlere bu anlamda yeni bakış açıları kazandıracaktır. Uygulamacılar KÇ araştırmalarına aşına oldukça kendilerinin de psikoterapide dili nasıl kullandıkları ve etkileşimin hangi noktada nasıl nitelikler kazandığı gibi etkileşimsel detaylarla ilgili farkındalıklarını artırabileceklerdir. Perakyla (2011) bir psikanalist adayı olarak yazdığı yazısında aynı zamanda bir araştırmacı olarak KÇ yapmanın psikoterapi pratiğine oldukça önemli katkıları olduğunu dile getirmiş ve deneyimini paylaşmıştır. Hem seans sırasında etkileşimin en küçük detaylarına dair ipuçlarını daha kolay fark ederek hem de seanslarını KÇ bulguları ışığında tekrar gözden geçirerek terapistik becerilerini geliştirdiğini anlatmıştır. Bu noktada KÇ'nin gerek ses kayıtlarının çeviriyazı simgeleriyle yazıya dökülmesi yoluyla veri kaybını en aza indirmesi, gerekse çokkiplilik ekseninde ilerlemesi sonucunda video görüntülerini de analiz etmeye uygun oluşu ile bu yöntem psikoterapi alanındaki tüm çalışmalarını yöntemsel olarak güçlendirmekle kalmayıp psikoterapist adaylarının mesleki eğitimlerine de çok daha zengin katkılarda bulunmaktadır. Bu durum ayrıca başka kimi nitel araştırma yöntemleriyle analiz edilemeyecek kadar mikro düzeydeki görsel ve sözel olmayan veriyi de çözümlenmeye dahil etmesi açısından KÇ'nin psikoterapi araştırmalarına ek bir katkısı olarak değerlendirilebilir.

Özetle KÇ, psikoterapi araştırmaları içinde son yıllarda önemli gelişme gösteren, psikoterapiyi bir sosyal etkileşim olarak gören ve bulgularıyla pratiğe yönelik dikkate değer katkılarda bulunan bir yöntem olmuştur. Uluslararası alan yazında daha geniş bir çalışma alanı bulmuş olmasına rağmen Türkiye'de gerçekleştirilen çalışmaların henüz başlangıç aşamasında olduğu söylenebilir. Bu durum ülkemizdeki kimi psikoterapi çalışmalarında yer yer ortaya çıkan, KÇ'nin uygulanmasında birtakım yöntemsel eksiklerin de oluşmasıyla sonuçlanıyor gibi görünmektedir. Örneğin Bulut'un (2019) sessizliğin psikoterapideki işlevlerini anlamayı amaçlayan çalışması psikanalitik yönelimli psikoterapi pratiği açısından oldukça önemli bir araştırma sorusunu ele almakla birlikte, bunu yaparken KÇ'nin gerekliliklerinin bir kısmını yansıtamadığı görülmektedir. Araştırmacı bu çalışmada Sert ve arkadaşlarının (2015a) altını çizdiği gibi yorumlamalarını tam olarak konuşmacıların içeriden bakış açısına dayandıracak şekilde söz sırası alma, onarım, yeğleme ve dizi düzeni gibi etkileşimsel kaynaklar aracılığıyla sunmamaktadır. Hem araştırmaların sayıca az oluşu, hem de tam da bu çalışmada olduğu gibi yöntemsel sorunların varlığı ülkemizde kurumsal etkileşimlerin genelinde ve psikoterapi özelinde

KÇ alan yazınının yeni bilgi ve deneyimlere ihtiyaç duyduğunun göstergesidir. Ayrıca Türkiye'deki çalışmaların gelişmesi ile uluslararası psikoterapi alan yazınına yönelik katkıları artırmak, ülkemizdeki psikoterapi uygulamalarına dair bilgileri genişletmek, kültüre özgü konuların psikoterapideki yansımalarına dair daha detaylı bir izlenim kazanmak mümkün olacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Ablon, J. S., Levy, R. A. ve Smith-Hansen, L. (2011). The contributions of the psychotherapy process Q-set to psychotherapy research. *Research in Psychotherapy: Psychopathology, Process and Outcome*, 14(1), 14–48. <https://doi.org/10.4081/ripppo.2011.46>
- Antaki, C. (2008). Formulations in psychotherapy. A. Perakyla, C. Antaki, S. Vehvilainen, ve I. Leudars (Ed.), *Conversation analysis and psychotherapy* içinde (s. 26-42). Cambridge University Press.
- Antaki, C., Barnes, R. ve Leudar, I. (2005). Diagnostic formulations in psychotherapy. *Discourse Studies*, 7(6), 627-647. <https://doi.org/10.1177%2F1461445605055420>
- Arkonacı, S. A. (2014). *Psikolojide söz ve anlam analizi: Niteliksel duruş*. Ayrıntı Yayınları.
- Arminen, I. (2004). Second stories: The salience of interpersonal communication for mutual help in Alcoholics Anonymous. *Journal of Pragmatics*, 36, 319-347. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2003.07.001>
- Atkinson, J. M. ve Heritage, J. (1999). Transcript notation - structures of social action: Studies in conversation analysis. *Aphasiology*, 13(4-5), 243-249. <https://doi.org/10.1080/026870399402073>
- Aydi, E. ve Georgaca, E. (2007). Discourse analysis and psychotherapy: A critical review. *European Journal of Psychotherapy and Counselling*, 9(2), 157-176. <https://doi.org/10.1080/13642530701363445>
- Baltacı, S. ve Gençöz, F. (2019). Psikolojide Lacanyen söylem analizi yaklaşımı: Madde bağımlılığı ve yasa ilişkisinin terapi sürecinde incelenmesi örneği. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, 6(1), 38-62. <https://doi.org/10.31682/ayna.482168>
- Barriga, L. ve Villalta, M. (2019). Analysis of the conversation: Psychotherapy of depressed adolescents with attempted suicide in a hospital context. *Terapia Psicológica*, 37(1), 39-51. <http://teps.cl/index.php/teps/article/view/246>
- Bartasaghi, M. (2009). Conversation and psychotherapy: How questioning reveals institutional answers. *Discourse Studies*, 11(2), 153-177. <https://doi.org/10.1177%2F1461445608100942>
- Bercelli, F., Rossano, F. ve Viaro, M. (2008). Clients' responses to therapists' reinterpretations. A. Perakyla, C. Antaki, S. Vehvilainen ve I. Leudars (Ed.), *Conversation analysis and psychotherapy* içinde (s. 43-61). Cambridge University Press.

- Biggerstaff, D. (2012). Qualitative research methods in psychology. G. Rossi (Ed.), *Psychology: Selected papers* içinde (s. 175-206). InTech.
- Bordin, E. S. (1979). The generalizability of the psychoanalytic concept of the working alliance. *Psychotherapy: Theory, Research & Practice*, 16(3), 252-260. <https://doi.org/10.1037/h0085885>
- Braakmann, D. (2015). Historical paths in psychotherapy research. O. Gelo, A. Pritz ve B. Rieken (Ed.), *Psychotherapy research* içinde (s. 39-65). Springer.
- Breuer, J. ve Freud, S. (1957). *Studies on hysteria*. Basic Books.
- Buchholz, M. B. ve Kachele, H. (2017). From turn-by-turn to larger chunks of talk: An exploratory study in psychotherapeutic micro-processes using conversation analysis. *Research in Psychotherapy: Psychopathology, Process and Outcome*, 20, 161-178. <https://doi.org/10.4081/ripppo.2017.257>
- Buchholtz, M. B., Spiekermann, J. ve Kachele, H. (2015). Rhythm and blues- Amalie's 152nd session: From psychoanalysis to conversation and metaphor analysis-and back again. *The International Journal of Psychoanalysis*, 96(3), 877-910. <http://doi.org/10.1111/1745-8315.12329>
- Bulut, B. P. (2019). Psikanalitik yönelimli psikoterapi seanslarındaki sessizliğin konuşma analizi ile incelenmesi. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, 6(1), 63-84. <https://doi.org/10.31682/ayna.503291>
- Burbaum, C., Stresing, A. M., Fritzsche, K., Auer, P., Wirsching, M. ve Lucius-Hoene, G. (2010). Medically unexplained symptoms as a threat to patients' identity?: A conversation analysis of patients' reactions to psychosomatic attributions. *Patient Education and Counseling*, 79(2), 207-217. <https://doi.org/10.1016/j.pec.2009.09.043>
- Büyükgüzel, S. ve Gül, S. (2015). Tartışmada örtüşme ve örtüşmelerin çözümü. *Mersin University Journal of Linguistics & Literature/Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, 12(2), 95-113. <http://ded.mersindilbilim.info/tr/pub/issue/19515/207876>
- Cardoso, C., Pinto, D. ve Ribeiro, E. (2019). Therapist's actions after therapeutic collaboration breaks: A single case study. *Psychotherapy Research*, Advance online publication. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10503307.2019.1633483>
- Clarke, V. ve Braun, V. (2018). Using thematic analysis in counselling and psychotherapy research: A critical reflection. *Counselling and Psychotherapy Research*, 18(2), 107-110. <https://doi.org/10.1002/capr.12165>
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (3. Baskıdan çeviri) (M. Bütün, S. B. Demir, Çev. ed.). Siyasal Kitabevi.
- Davis, K. (1986). The process of problem (re)formulation in psychotherapy. *Sociology of Health and Illness*, 8(1), 44-74. <https://doi.org/10.1111/1467-9566.ep11346469>
- Dilekler, İ. (2018). *Intersubjectivity in psychotherapy: Perspectives of sadomasochism and conversation analysis* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Middle East Technical University, Ankara.
- Elliott, R. (2010). Psychotherapy change process research: Realizing the promise. *Psychotherapy Research*, 20(2), 123-135. <https://doi.org/10.1080/10503300903470743>
- Elliott, R. ve Farber, B. A. (2010). Carl Rogers: Idealistic pragmatist and psychotherapy research pioneer. L. G. Castonguay, J. C. Muran, L. Angus, J. A. Hayes, N. Ladany ve T. Anderson (Ed.), *Bringing psychotherapy research to life: Understanding change through the work of leading clinical researchers* içinde (s. 17-27). American Psychological Association.
- Emanuela, C. ve Carmela, M. (2013). Clinical psychology and research: Epistemological notes, *Mediterranean Journal of Clinical Psychology*, 1(1), 1-9. <https://doi.org/10.6092/2282-1619/2013.1.900>
- Emil Ögünç, N. ve Eren, N. (2012). Borderline kişilik bozukluğu gösteren hastalarda psikodinamik grup psikoterapi sürecinin nesne ilişkileri üzerine etkileri. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 3(1), 30-37. [10.5505/phd.2012.20591](https://doi.org/10.5505/phd.2012.20591)

- Eysenck, H. J. (1952). The effects of psychotherapy: An evaluation. *Journal of Consulting Psychology*, 16(5), 319-324. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/h0063633>
- Fitzgerald, P. (2013). *Therapy talk: Conversation analysis in practice*. Palgrave Macmillan.
- Fox, D., Prilleltensky, I. ve Austin, S. (2009). *Eleştirel psikoloji* (G. Kayacı Sevinç, İ. Demirok, B. Gürsel, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Friedlander, M. L., Sutherland, O., Sandler, S., Kortz, L., Bernardi, S., Lee, H. H. V. ve Drozd, A. (2012). Exploring corrective experiences in a successful case of short-term dynamic psychotherapy. *Psychotherapy*, 49(3), 349-363. <https://doi.org/10.1037/a0023447>
- Garfinkel, H. (1967). *Studies in ethnomethodology*. Prentice-Hall.
- Gelso, C. J. ve Hayes, J. A. (2007). *Countertransference and the inner world of the psychotherapist: Perils and possibilities*. Mahwah, New Jersey: Erlbaum.
- Georgaca, E. ve Avdi, E. (2009). Evaluating the talking cure: The contribution of narrative, discourse, and conversation analysis to psychotherapy assessment. *Qualitative Research in Psychology*, 6(3), 233-247. <https://doi.org/10.1080/14780880802146>
- Gonçalves, M. M. ve Angus, L. (2017). Narrative measures in psychotherapy research: Introducing the special section. *Psychotherapy Research*, 27(3), 251-252. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1080/10503307.2016.1265687>
- Grzanka, P. R. ve Miles, J. R. (2016). The problem with the phrase “intersecting identities”: LGBT affirmative therapy, intersectionality, and neoliberalism. *Sexuality Research and Social Policy*, 13(4), 371-389. [10.1007/s13178-016-0240-2](https://doi.org/10.1007/s13178-016-0240-2)
- Gölüm, İ. V., Soygüt, G. ve Safran, J. D. (2018). A comparison of pre-dropout and temporary rupture sessions in psychotherapy. *Psychotherapy Research*, 28(5), 685-707. <https://doi.org/10.1080/10503307.2016.1246765>
- Haakana, M. (2010). Laughter and smiling: Notes on co-occurrences. *Journal of Pragmatics*, 42(6), 1499-1512. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2010.01.010>
- Halonen, M. (2008). Person reference as a device for constructing experiences as typical in group therapy. A. Perakyla, C. Antaki, S. Vehvilainen ve I. Leudars (Ed.), *Conversation analysis and psychotherapy* içinde (s. 139-151). Cambridge University Press.
- Harper, D. ve Thompson, (2012). *Qualitative research methods in mental health and psychotherapy: A guide for students and practitioners*. Wiley-Blackwell.
- Heritage, J. (1998). Conversation analysis and institutional talk: Analyzing distinctive turn-taking systems. S. Cmejrková, J. Hoffmannová, O. Müllerová ve J. Svetla (Ed.). *Proceedings of the 6th International Congress of IADA (International Association for Dialog Analysis)* içinde (s. 3-17). Niemeyer.
- Heritage, J. ve Watson, D. R. (1979). Formulations as conversational objects. G. Psathas (Ed), *Everyday language: Studies in ethnomethodology* içinde (s. 123-162).Irvington.
- Hunsley, J. ve Lee, C. M. (2010). *Introduction to clinical psychology: An evidence-based approach*. Hoboken: Wiley Global Education.
- Hutchby, I. (2005). “Active listening”: Formulations and the elicitation of feelings-talk in child counselling. *Research on Language and Social Interaction*, 38(3), 303-329. https://doi.org/10.1207/s15327973rlsi3803_4
- Hutchby, I. ve Wooffitt, R. (2008). *Conversation analysis*. Cornwall: Polity.
- Jefferson, G. (2004). Glossary of transcript symbols with an introduction. G. H. Lerner (Ed.). *Conversation analysis: Studies from the first generation* içinde (s. 13-31). John Benjamins Publishing Company.

- Kardaş İşler, N., Şahin, A. E., ve Balaman, U. (2019). Öğrenci katılımına zemin hazırlayan etkileşimsel bir kaynak: Eksik tasarlanmış sözcüler. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 45(45), 376-396.
- Keselman, H., Osvaldsson Cromdal, K., Kullgard, N. ve Holmqvist, R. (2018). Responding to mentalization invitations in psychotherapy sessions-A conversation analysis approach. *Psychotherapy Research*, 28(4), 654-666. <https://doi.org/10.1080/10503307.2016.1219422>
- Kinnell, A. M. K. ve Maynard, D. W. (1996). The delivery and receipt of safer sex advice in pretest counseling sessions for HIV and AIDS. *Journal of Contemporary Ethnography*, 24(4), 405-437. <https://doi.org/10.1177%2F089124196024004002>
- Knox, S. ve Lutz, W. (2014). *Quantitative and qualitative methods in psychotherapy research*. Routledge.
- Kondratyuk, N. ve Perakyla, A. (2011). Therapeutic work with the present moment: A comparative conversation analysis of existential and cognitive therapies. *Psychotherapy Research* 21(3), 316-330. <https://doi.org/10.1080/10503307.2011.570934>
- Kontunen, J., Weiste, E., Liukkonen, T., Timonen, M. V. ve Aaltonen, J. (2019). Predicting response to interpersonal counselling (IPC) from case formulation: A systematic comparison between recovered and unchanged depressive cases. *Counselling Psychology Quarterly*, Advance online publication. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09515070.2019.1588101>
- Kuş, E. (2007). Sosyal bilim metodolojisinde paradigma dönüşümü ve psikolojide nitel araştırma. *Türk Psikoloji Yazıları*, 10(20), 19-41.
- Larkin, M. ve Thompson, A. R. (2012). Interpretative phenomenological analysis in mental health and psychotherapy research. A. R. Thompson ve D. Harper (Ed), *Qualitative research methods in mental health and psychotherapy: A guide for students and practitioners* içinde (s. 99-116). Wiley-Blackwell.
- Lemma, A. (2003). *Introduction to the practice of psychoanalytic psychotherapy*. Wiley.
- Lepper, G. ve Mergenthaler, E. (2008). Observing therapeutic interaction in the “Lisa” case. *Psychotherapy Research*, 18(6), 634-644. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1080/10503300701442001>
- Levitt, H., Korman, Y. ve Angus, L. (2000). A metaphor analysis in treatments of depression: Metaphor as a marker of change. *Counselling Psychology Quarterly*, 13(1), 23-35. <https://doi.org/10.1080/09515070050011042>
- MacMartin, C. (2008). Resisting optimistic questions in narrative and solution-focused therapies. A. Perakyla, C. Antaki, S. Vehvilainen ve I. Leudars (Ed.), *Conversation analysis and psychotherapy* içinde (s. 80-99). Cambridge University Press.
- Madill, A., Widdicombe, S. ve Barkham, M. (2001). The potential of conversation analysis for psychotherapy research. *The Counseling Psychologist*, 29(3), 413-434. <https://doi.org/10.1177/0011000001293006>
- McGee, D., Vento, A. D. ve Bavelas, J. B. (2005). An interactional model of questions as therapeutic interventions. *Journal of Marital and Family Therapy*, 31(4), 371-384. <https://doi.org/10.1111/j.1752-0606.2005.tb01577.x>
- McHoul, A. ve Rapley, M. (2005). A case of attention-deficit/hyperactivity disorder diagnosis: Sir Karl and Francis B. slug it out on the consulting room floor. *Discourse & Society*, 16(3), 419-449. <https://doi.org/10.1177%2F0957926505051173>
- Mitchell, S. A. (1988). *Relational concepts in psychoanalysis: An integration*. Harvard University Press.

- Mondada, L. (2019). Contemporary issues in conversation analysis: Embodiment and materiality, multimodality and multisensoriality in social interaction. *Journal of Pragmatics*, 145, 47-62. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2019.01.016>
- Mörtl, K. ve Gelo, O. C. G. (2015). Qualitative methods in psychotherapy process research. O. C. G. Gelo, A. Pritz ve B. Rieken (Ed.). *Psychotherapy research: Foundations, process, and outcome* içinde (s. 381-428). Springer.
- Muntigl, P. ve Horvath, A. O. (2014). "I can see some sadness in your eyes": When experiential therapists notice a client's affectual display. *Research on Language and Social Interaction*, 47(2), 89-108. <https://doi.org/10.1080/08351813.2014.900212>
- Neustatter, W. L. (1935). The results of fifty cases treated by psychotherapy. *The Lancet*, 225(5823), 796-799. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(00\)56772-5](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(00)56772-5)
- O'Reilly, M. ve Lester, J. (2019). Applied conversation analysis for counselling and psychotherapy researchers. *Counselling and Psychotherapy Research*, 19, 97-101. <https://doi.org/10.1002/capr.12216>
- O'Reilly, M. ve Parker, N. (2013). 'You can take a horse to water but you can't make it drink': Exploring children's engagement and resistance in family therapy. *Contemporary Family Therapy*, 35(3), 491-507. <https://doi.org/10.1007/s10591-012-9220-8>
- Perakyla, A. (2011). A psychoanalyst's reflection on conversation analysis's contribution to his own therapeutic talk. C. Antaki (Ed.). *Applied conversation analysis: Intervention and change in institutional talk* içinde (s. 222-242). Palgrave Macmillan.
- Perakyla, A. (2013). Conversation analysis in psychotherapy. J. Sidnell ve T. Stivers (Ed.). *The handbook of conversation analysis* içinde (s. 551-574). Wiley-Blackwell.
- Perakyla, A. (2019). Conversation analysis and psychotherapy: Identifying transformative sequences. *Research on Language and Social Interaction*, 52(3), 257-280. <https://doi.org/10.1080/08351813.2019.1631044>
- Perakyla, A., Antaki, C., Vehvilainen, S. ve Leudar, I. (2008). Analysing psychotherapy in practice. A. Perakyla, C. Antaki, S. Vehvilainen ve I. Leudars (Ed.), *Conversation analysis and psychotherapy* içinde (s. 5-25). Cambridge University Press.
- Perakyla, A. ve Vehvilainen, S. (2003). Conversation analysis and the professional stocks of interactional knowledge. *Discourse & Society*, 14(6), 727-750. <https://doi.org/10.1177%2F09579265030146003>
- Pittenger, R. E., Hockett, C. F. ve Danehy, J. J. (1960). *The first five minutes: A sample of microscopic interview analysis*. Paul Martineau.
- Potter, J. ve Edwards, D. (2013). Conversation analysis and psychology. J. Sidnell ve T. Stivers (Ed.), *The handbook of conversation analysis* içinde (s. 701-725). Wiley-Blackwell.
- Rapley, M. (2012). Ethnomethodology/Conversation analysis. D. Harper ve A. R. Thompson (Ed.). *Qualitative research methods in mental health and psychotherapy: A guide for students and practitioners* içinde (s. 177-192). Wiley-Blackwell.
- Rieken, B. ve Gelo, O. C. G. (2015). The philosophy of psychotherapy science: Mainstream and alternative views. O. C. G. Gelo, A. Pritz ve B. Rieken (Ed.). *Psychotherapy research: Foundations, process, and outcome* içinde (s. 67-92). Springer.
- Rozenzweig, S. (1936). Some implicit common factors in diverse methods of psychotherapy. *American Journal of Orthopsychiatry*, 6(3), 412-415. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1936.tb05248.x>
- Sacks, H. (1992). *Lectures on conversation (2 Cilt)*. Oxford: Basil Blackwell.
- Sacks, H., Schegloff, E. ve Jefferson, G. (1974). A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language*, 50(4), 696-735. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-623550-0.50008-2>

- Sarı, S. (2019). Terapi ilişkisinin terapist ve danışanın kaçınma örüntüleri açısından incelenmesi: Bir konuşma analizi çalışması. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, 6(2), 106-126. <https://doi.org/10.31682/ayna.495378>
- Schefflen, A. E. (1973). *Communicational structure: Analysis of a psychotherapy transaction*. Indiana University Press.
- Schegloff, E. A. (2007). *Sequence organization in interaction: Volume 1: A primer*. Cambridge University Press.
- Sert, O. (2016). Sınıf içi etkileşim ve yabancı dil öğretmeni yetiştirme. Akcan, S. ve Bayyurt, Y. (Ed.). *Türkiye'deki yabancı dil eğitimi üzerine görüş ve düşünceler* içinde (s. 14-30). Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Sert, O., ve Balaman, U. (2015). Çevrimiçi görev-temelli etkileşimde ortaklaşa bilgi yapılandırmasının konuşma çözümlemesiyle incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, 12(2), 45-72.
- Sert, O., Balaman, U., Daşkın, N. C., Büyükgüzel, S. ve Ergül, H. (2015a). Konuşma çözümlemesi yöntemi. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, 12(2), 1-43.
- Sert, O., Bozbiyık, M., Elçin, M., ve Turan, S. (2015b). Standart hasta-tıp öğrencisi etkileşiminde ön bilgi iddiaları ve etkileşimsel sorunlar. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, 12(2), 4-25.
- Shaw, C., Chryssikou, V., Davis, S., Gessler, S., Rodin, G. ve Lanceley, A. (2017). Inviting end-of-life talk in initial CALM therapy sessions: A conversation analytic study. *Patient Education and Counseling*, 100(2), 259-266. <http://dx.doi.org/10.1016/j.pec.2016.08.024>
- Shean, G. D. (2013). Controversies in psychotherapy research: Epistemic differences in assumptions about human psychology. *American Journal of Psychotherapy*, 67(1), 73-87. <https://doi.org/10.1176/appi.psychotherapy.2013.67.1.73>
- Speer, S. (2010). Pursuing views and testing commitments: Hypothetical questions in the psychiatric assessment of transsexual patients. A. F. Freed ve S. Ehrlich (Ed.). *Why do you ask: The function of questions in institutional discourse* içinde (s. 133-158). Oxford University Press.
- Stafford, V., Hutchby, I., Karim, K. ve O'Reilly, M. (2016). "Why are you here?" Seeking children's accounts of their presentation to Child and Adolescent Mental Health Service (CAMHS). *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 21(1), 3-18. <https://doi.org/10.1177/1359104514543957>
- Sutherland, O. ve Strong, T. (2011). Therapeutic collaboration: A conversation analysis of constructionist therapy. *Journal of Family Therapy*, 33(3), 256-278. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6427.2010.00500.x>
- Ten Have, P. (2007). *Doing conversation analysis: A practical guide* (2. baskı). Sage
- Thompson, A. R. ve Harper, D. (2012). Introduction. D. Harper ve A. R. Thompson (Ed.). *Qualitative research methods in mental health and psychotherapy: A guide for students and practitioners* içinde (s. 3-8). Wiley-Blackwell.
- Vehvilainen, S. (2003). Preparing and delivering interpretations in psychoanalytic interaction. *Text*, 23(4), 573-606. <https://doi.org/10.1515/text.2003.022>
- Vehvilainen, S. (2008). Identifying and managing resistance in psychoanalytic interaction. A. Perakyla, C. Antaki, S. Vehvilainen ve I. Leudars (Ed.), *Conversation analysis and psychotherapy* içinde s. 120-138). Cambridge University Press.
- Voutilainen, L., Perakyla, A. ve Ruusuvaori, J. (2010). Recognition and interpretation: Responding to emotional experience in psychotherapy. *Research on Language and Social Interaction*, 43(1), 85-107. <https://doi.org/10.1080/08351810903474799>

- Voutilainen, L., Perakyla, A. ve Ruusuvaori, J. (2011). Therapeutic change in interaction: Conversation analysis of a transforming sequence. *Psychotherapy Research*, 21(3), 348-365. <https://doi.org/10.1080/10503307.2011.573509>
- Wallerstein, R. S. (1989). The psychotherapy research project of the Menninger Foundation: An overview. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 57(2), 195-205. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-006X.57.2.195>
- Weiste, E., Voutilainen, L. ve Perakyla, A. (2016). Epistemic asymmetries in psychotherapy interaction: Therapists' practices for displaying access to clients' inner experiences. *Sociology of Health & Illness*, 38(4), 645-661. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/1467-9566.12384>
- Weiste, E. ve Perakyla, A. (2013). A comparative conversation analytic study of formulations in psychoanalysis and cognitive psychotherapy. *Research on Language and Social Interaction*, 46(4), 299-321. <https://doi.org/10.1080/08351813.2013.839093>
- West, W. (2001). Beyond grounded theory: The use of a heuristic approach to qualitative research. *Counselling and Psychotherapy Research*, 1(2), 126-131. <https://doi.org/10.1080/14733140112331385168>
- Wise, M. J. ve Rapley, M. (2009). Cognitive behaviour therapy, psychosis and attributions of irrationality: Or, how to produce cognitions as 'faulty'. *The Journal of Critical Psychology, Counselling and Psychotherapy*, 9(4), 179-196.
- Wynn, R. ve Wynn, M. (2006). Empathy as an interactionally achieved phenomenon in psychotherapy: Characteristics of some conversational resources. *Journal of Pragmatics*, 38(9), 1385-1397. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2005.09.008>
- Yao, X. L. ve Ma, W. (2017). Question resistance and its management in Chinese psychotherapy. *Discourse Studies*, 19(2), 216-233. <https://doi.org/10.1177%2F1461445617695700>

Dijital Oyunları İleri Yaşlı Bireylerin Bilişsel İşlevlerini Artırır Mı?

Can Digital Game Play Improve Older Adults' Cognitive Skills?

İlmiye Seçer¹

¹Öğr. Gör. Dr., Başkent Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü,
Ankara, Türkiye

ORCID: İ.S. 0000-0002-0119-0075

Sorumlu yazar/Corresponding author:

İlmiye Seçer,
Başkent Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi,
Bağlıca Yerleşkesi, Eskişehir Yolu 18. km.
Etimesgut, 06790 Ankara, Türkiye
E-posta/E-mail: secer.ilmiye@gmail.com

Başvuru/Submitted: 21.04.2020

Kabul/Accepted: 07.09.2020

Online Yayın/Published Online: 24.02.2021

Citation/Atıf: Secer, I. (2021). Dijital oyunlar ileri yaşlı bireylerin bilişsel işlevlerini artırır mı? *Psikoloji Çalışmaları - Studies in Psychology*, 41(1): 35-60.
<https://doi.org/10.26650/SP2020-0050>

Öz

Bilişsel süreçler, kendi başına yemek yiyebilmek, kişisel bakım ve ilaç/para idaresinin yapılabilmesine kadar pek çok basit ya da kompleks günlük yaşamsal aktivitelerde önemli bir rol oynamaktadır. Artan yaşla birlikte bilişsel yeteneklerdeki düşüş, yaşlı yetişkinlerin toplumda bağımsız kalma becerilerini engeller ve yaşam kalitelerini olumsuz yönde etkiler. Bu nedenle bir dizi çalışma, bu tür becerileri sürdürebilecek ve etkili bir şekilde geliştirebilecek yolları araştırmaktadır. Dijital oyunlar farklı yaşta bireyler tarafından tercih edilen boş vakit geçirme aracı haline gelmiştir. Ayrıca, eğlence, stres atma gibi birçok amaçla da oynanabilmektedir. Bu bağlamda, kolay erişilebilir ve eğlenceli olmalarından dolayı ileri yaşta bireylerin sıklıkla tercih ettiği dijital oyunların bilişsel süreçlerini iyileştirip iyileştirmede dikkat çekici bir araştırma konusudur. Alan yazında yer alan araştırmaların bulguları genelde dijital oyun oynamanın tepki süresini, çalışma belleğini ve görev değiştirme gibi becerileri geliştirdiğini göstermektedir. Ancak, dijital oyun oynamanın etkili bir bilişsel egzersiz rejimi olduğunu iddia etmeden önce araştırılması gereken konular vardır. Bu aşamada, mevcut çalışma, ileri yaşta bireylerde dijital oyunların etkinliğinin sınanmasına yönelik bir derleme olup, dijital oyunların bilişsel avantaj getirisinin olup olmadığı incelenmiş, gelecek çalışmalar için araştırma önerilerinde bulunulmuştur. Örneğin, uzak transfer etkisinin diğer bir değişle, bu etkilerin günlük aktivitelerin de daha iyi yapılabilmesine neden olup olmadığını ve gelişen bilişsel becerilerin uzun süre korunabilmesini sağlayan koşulların neler olduğu açıklama bekleyen sorulardır. Ayrıca, dijital oyunların ekolojik geçerlik ve herhangi bir zihinsel faaliyetten farklı bir getirisinin olup olmadığının araştırılması gerekmektedir. Ayrıca, daha önce Boot, Blakely ve Simons (2011) ve Boot, Simons, Stohart ve Stutts (2013) tarafından ortaya konulan öneri; plasebo etkilerinin göz önünde bulundurulmasının önemi, vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dijital oyunlar, bilişsel işlevler, ileri yetişkinler

ABSTRACT

Cognitive skills are essential for the performance of basic and instrumental daily living activities such as self-care, medication, and finance management. A decline in cognitive abilities with increasing age thus hinders older adults' ability to remain independent in society and negatively influences their quality of life. Therefore, many studies have investigated ways that can maintain and effectively improve such skills. Digital games have become a favored leisure activity by all age groups and are played for entertainment and stress relief. In this context, the ease with which digital games can be played within the home and their entertaining nature have led researchers to examine their effectiveness in enhancing older adults' cognitive skills. Although the findings indicate cognitive advantages, such as improved reaction times, working memory, and task-switching abilities, many questions require further clarification before claiming that digital game play is an effective cognitive training regime. Therefore, the current review aims to examine the cognitive advantages of digital games for older adults and suggests future research directions. The following topics need to be further explored: the existence of far transfer effects, that is, whether such improvements lead to better performance of daily activities, the long-term maintenance of enhanced skills and the underlying responsible mechanisms, the ecological validity of digital games, and digital games' provision of benefits beyond cognitive simulations. Furthermore, the importance to consider placebo effects, which was suggested by Boot, Blakely, and Simons (2011) and Boot, Simons, Stothart, and Stutts (2013), is emphasized.

Keywords: Digital games, cognitive skills, older adults

EXTENDED ABSTRACT

In Turkey, as in worldwide, digital games¹ have become a favored leisure activity (Baran, Kurt, & Tekeli, 2017; Becerikli, 2013; Karakuş, Inan, & Çağıltay, 2008; Kaşıkçı, Çağıltay, Karakuş, Kurşun, & Ogan, 2014; Şahin, 2019) and are played to relieve stress and for entertainment (Gökkaya & Deniz, 2014; Karakuş et al., 2008; Uluyol, Demiralay, Şahin, & Eryılmaz, 2014; Yavuz & Tarlakazan, 2018). In addition to the social aspects of video game play, much interest has been paid to determining whether digital game play can be a form of cognitive training, particularly to enhance older adults' cognitive skills that decline as age increases (Canğöz, 2017). Cognitive skills are related to older adults' (65+ years²) basic daily living activities (e.g., ability to eat independently and self-care) (Tuncay & Fertelli, 2018) and instrumental activities (e.g., medication and finance management) (Bell-McGinty, Podell, Franzen, Baird, & Williams, 2002; Cahn-Weiner, Boyle, & Malloy, 2002). Investigating methods to enhance cognitive skills has thus become vital. The current paper aims to review past studies that have examined video games and cognitive skills among older adults and determine research areas that require further investigation.

1 Digital games (video games) are inclusive of digital games played on all platforms (e.g., PC, console, tablet, and mobile) that include a story or visual modality (Güvenli İnternet Merkezi, 2019). Past studies that have researched the effects of commercial games or those played over the internet have been included in this review. However, studies investigating the effects of computerized cognitive training have been excluded.

2 Some studies (e.g., Dustman et al., 1992) include older adults aged 60+ years.

Concerning digital game play and cognitive skills in older adults, initial experimental studies (Clark, Lanphear, & Riddick, 1987; Dustman Emmerson, Steinhaus, Shearer, & Dustman, 1992; Goldstein et al., 1997) revealed that video game play improves reaction times among older adults. Furthermore, Basak, Boot, Voss, and Kramer (2008), who required older adults to play *Rise of Nations* for 23.5 hours (Big Huge Games, 2004), in their study, revealed improved skills of mental rotation, visual short-term memory, and task switching. Conversely, other studies find no effect in reaction times (Huseyin & Satyen, 2009), attention (Nouchi et al., 2012), divided attention, and encoding and retrieval processes (Huseyin & Satyen, 2009). Further investigation is needed to determine whether confounding factors such as the rate of cognitive decline account for the mixed findings. Further research is also required to discern the conditions that can lead to long-term effects of video game play.

Discussion

Past findings (e.g., Basak et al., 2008; Clark et al., 1987; Dustman et al., 1992) have shown improved cognitive skills among older adults following video game play, which agree with the cognitive training framework in which practical skills are enhanced. However, whether the digital game play is solely accountable for such improvements or the result of any cognitive simulation is debatable, requiring further clarification.

One way to discern the cognitive effects of video game play is to rule out the placebo effects (Boot, Blakely, & Simons, 2011; Boot, Simons, Stothart, & Stutts, 2013). Boot et al. (2011) and Boot et al. (2013) suggested the importance to equate groups on their awareness of the connection between cognition and game play, and the motivation to participate in the experiment. To the best of the author's knowledge, this has not been effectively researched among older adults.

Considering that one aim of enhancing older adults' cognitive skills is to improve their quality of life, such improvements must be transferred to daily activities (e.g., driving ability) and protected against the negative effects of cognitive aging such as increased falls and fall-related injuries (Liu, Chan, & Yan, 2014; Muir, Gopaul, & Odasso, 2012). There is however a dearth of research showing ecological validity. The impact of video games on mild cognitive impairment (MCI) and Alzheimer's Disease (AD) must be determined further. In Turkey, Cangöz, Çağıltay, Özel Kızıl, Oktay, and Özcan (2017) (as cited in Cangöz, 2018) have developed a program to assess the effect of computerized games on the cognitive abilities of individuals with normal cognitive decline, MCI, and AD. After 88 hours of computerized game play, preliminary results have shown that the neuropsychological test scores remained constant. The effectiveness of such a program on delaying the progression of MCI and AD symptoms is deemed important for cognitive rehabilitation purposes.

Overall, the effect of video game play on older adults' cognitive skills is a current research topic. The ease with which such games can be accessed and their entertaining nature render them an effective cognitive training method. However, further studies should focus on ruling out motivational effects and demonstrate the effects outside the laboratory that transfer to daily activities.

Dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de dijital oyunlar¹ yediden yetmişe oynanmakta olup (Baran, Kurt ve Tekeli, 2017; Becerikli, 2013; Karakuş, Inan ve Çağıltay, 2008; Kaşıkçı, Çağıltay, Karakuş, Kurşun ve Ogan, 2014; Şahin, 2019) giderek daha fazla tercih edilen bir stres atma, eğlenme ve boş vakit geçirme yöntemi haline gelmiştir (Gök-kaya ve Deniz, 2014; Karakuş ve ark., 2008; Uluyol, Demiralay, Şahin ve Eryılmaz, 2014; Yavuz ve Tarlakazan, 2018). Dijital oyunlara rağbet arttıkça, oyunların psikolojik zararları ve yararları araştırmalara konu olmaya başlamıştır. Bu çalışmaların sonuçları, şiddet içerikli dijital oyunlar ile saldırganlık davranışlarının ilişkili olduğunu (Anderson ve Bushman, 2001; Bayraktar ve Gün, 2007) ve fazla oyun oynamanın özsaygıda azalma gibi negatif psikolojik etkilerinin olduğunu göstermiştir (Kirby, Jones ve Copello, 2014; von der Heiden, Braun, Müller ve Egloff, 2019). Diğer yandan, makul seviyelerde dijital oyun oynamanın sosyal dayanışma, yalnızlık hissini azaltması, mutluluk, yaşam doyumu ve psikolojik iyilik ile ilişkili olduğu bulunmuştur (Balkan ve Adalier, 2011; Goldstein ve ark., 1997; Kahlbaugh, Sperandio, Ashley, Carlson ve Hauselt, 2011; Jones, Scholes, Johnson, Katsikitis ve Carras, 2014).

Psikolojik etkilerinin yanı sıra oyun oynamak zihnimiz için bir egzersiz olup bilişsel süreçleri, özellikle de yaşlanmadan dolayı azalan bilişsel işlevleri (Cangöz, 2017) iyileştirip iyileştiremediği sıkça araştırılan konular arasındadır. Bilişsel işlevler, ileri yaşta ki (65 yaş ve üstü²) bireylerin yaşam doyumu ve günlük yaşam aktiviteleri, örneğin kendi başına yemek yiyebilmek ve kişisel bakımını yerine getirebilmek gibi basit davranışlar (Tuncay ve Fertelli, 2018), ya da kendi ilaçlarını alabilmek veya paralarını idare edebilmek gibi daha karmaşık davranışlar ile ilişkilidir (Bell-McGinty, Podell, Franzen, Baird ve Williams, 2002; Cahn-Weiner, Boyle ve Malloy, 2002). Bu ilişki göz önünde bulundurulduğunda bilişsel süreçlerinin iyileştirilmesinin ve bu iyileşmeyi sağlayacak yöntemlerin araştırılmasının önemi artmaktadır.

Beynin çevre ile iletişimi sonrasında uyumlanması (Held, 1965) ve tekrarlanan becerilerin gelişmesini sağlayabilmesi (Zelinski ve Reyes, 2009) beyin plastisitesi olarak adlandırılır ve sinir ağlarının değişmesi, güçlenmesi veya yeni ağların oluşması (Bavelier,

- 1 Dijital oyunlar (video games) tüm dijital ortamlarda (PC, konsol, tablet, mobil vs.) oynanabilecek metin ya da görsel üzerine inşa edilmiş oyunları kapsamaktadır (Güvenli İnternet Merkezi, 2019). Bu yazıda yer alan çalışmalar ticari amaçla satılan veya internet üzerinden oynanabilecek dijital oyunları ele almıştır. Bilişsel işlevlerine yönelik bilgisayarlı egzersiz çalışmalarını içermemektedir.
- 2 Bazı araştırmalar, (örn., Dustman, Emmerson, Steinhaus, Shearer ve Dustman, 1992) 60 yaş ve üstü olan bireyleri ileri yetişkinler grubuna dahil etmiştir.

Levi, Li, Dan ve Hensch, 2010; Cai, Chan, Yan ve Peng, 2014; DeFelipe, 2006) söz konusudur. Bu doğrultuda, tekrar tekrar oynanması sayesinde dijital oyunların beyin plastisitesine yol açabilecek bir aktivite olduğu düşünülüyor. Oyunların yapılarını inceleyerek nasıl tekrarla oynanabildiklerini anlayabiliriz. Dijital oyunlar ekrandaki görsel uyarıcılara joystick, klavye veya diğer cihazlarla, örneğin direksiyon ile yanıt verilmesini içerir. Oyunun gerektirdiği görevlerin doğru tamamlanması ödüllerin kazanılmasına veya çoğunlukla daha zor olan bir üst tura geçilmesini sağlarken, hata yapılması puan kaybına veya aynı turun tekrarlanmasına sebep olur. Aynı turun tekrarlanması, hatalardan ders çıkarmaya ve yeni stratejiler geliştirmeye imkan tanır (Zelinski ve Reyes, 2009). Bu doğrultuda, dijital oyunların eğlenceli ve motive edici olmaları uzun süreli oynanabilir olmalarına neden olur (Zelinski ve Reyes, 2009). Bunun yanında, oyunların gerektirdiği bilişsel becerilerin sürekli pratik ettirilmesiyle bu becerilerin gelişmesi de söz konusudur. Oyun oynama ile beyin plastisitesi arasındaki ilişki, sinirbilim çalışmalarından elde edilen bulgular ile de desteklenmektedir. Dijital oyun oynayan (örn., *Super Mario 64*) (Nintendo VC, 2006) ileri yetişkinler grubunun hipokampus, dorsolateral prefrontal korteks ve beyincik beyin bölgesindeki gri madde hacimlerinin daha fazla olduğu bulunmuştur (West ve ark., 2017).

Dijital oyunların diğer bilişsel egzersizle olan avantajı evlerde kolaylıkla erişilip, hoş vakit geçirerek oynanabilmeleridir (American Association of Retired Persons, 2019). İleri yetişkinlere böyle bir yöntemi önermeden önce, dijital oyunların bilişsel süreçler üzerinde etkili olup olmadığını bilmek önemlidir. Dolayısıyla, bu yazının amacı dijital oyunların bilişsel yaşlanmadan koruyup korumadığını incelemek ve bu alanda hala yanıtlanması gereken sorulara (örn., bilişsel işlevlerin korunabilmesi için ne kadar süre oyun oynanması gerektiği veya uzak transferin olup olmadığı) değinmektir.

Dijital Oyunlar ve İleri Yetişkinlerin Bilişsel İşlevleri

Dijital oyunların ileri yetişkinlerin tepki süresi, çalışma belleği ve yönetici işlevleri gibi bilişsel işlevlerindeki performansı artırıp artırmadığı birçok araştırmacı tarafından (Basak, Boot, Voss ve Kramer, 2008; Clark, Lanphear ve Riddick, 1987; Dustman ve ark., 1992) incelenmiştir. Bu bölümde bu araştırmalar gözden geçirilecektir.

Dijital Oyunların İleri Yetişkinlerdeki Tepki Süresine Etkisi

Tepki süresi, beynin bir bilgiyi ne kadar hızlı işlediğinin göstergesidir ve çevresel uyarılara ne kadar hızlı yanıt verdiğimizle ölçülür (Salthouse, 2000). Örneğin trafikte

kırmızı ışığın yeşile dönmesi ile bireyin aracını hareket ettirmesi arasındaki zaman farkı tepki süresini verir. Laboratuvar ortamında tepki süresi, tepki süresi görevleri ile ölçülür. Bu görevlerde birey, ekrandan görülen bir uyarana önceden belirlenmiş tuşa basarak tepki verir. Tepki süresi ise uyarının ekranda görülme zamanı ile verilen tepki arasında geçen zamana verilen isimdir ve milisaniye olarak değerlendirilir (Dearly, Liewald ve Nissan, 2011; Perez, Izura, Stadthagen-Gonzanes ve Marín, 2013; Whelan, 2008).

İki tür tepki süresi görevinden bahsedilebilir. Bunlar basit görevler ve seçmeli görevlerdir. Basit tepki süresi görevinde tek bir uyarın ile örtüşen tek bir tepki vardır, seçmeli tepki süresi görevlerinde ise birden fazla uyarın ve her bir uyarana eşleşen ayrı bir tepki seti vardır (Palef, 1973). Bu basit, iki seçmeli ya da dört seçmeli görevlerde uyarın-tepki sayısı arttıkça görev talepleri artar. Dolayısıyla, görevi yerine getirebilmek için ketleme, çalışma belleği gibi daha fazla bilişsel kontrole ihtiyaç duyulur (Cepeda, Blackwell ve Munakata, 2013). Uyarınlar söz konusu olduğunda seçenek sayısı arttıkça bireylerin daha yavaş tepki verdikleri görülmekte olup (Fletcher ve Rabbitt, 1978; Mowbray, 1960; Mowbray ve Rhoades, 1959), bu durumun bilgiyi işleme (uyarın algılama, doğru tepki setinin etkinleşmesi ve doğru kararın seçilmesi) ile motor tepkinin verme süresiyle bağlantılı olduğu düşünülmektedir (Botwinick ve Thompson, 1966).

Tepki süresini etkileyen faktörlerden birisi de yaştır. Bireyin yaşı arttıkça hızlı tepki verebilme becerisinin yavaşlamakta olduğu gösterilmektedir (Myerson, Robertson ve Hale, 2007). İleri yetişkinlerin özellikle seçmeli tepki zamanı görevlerinde genç bireylere göre daha yavaş tepki verdiği bulunmuştur (Ratcliff, Thapar ve McKoon, 2006). Bu durumun bilişsel kontrol, gereksiz bilgiyi göz ardı edebilme ve doğru yanıtı seçebilme süreçlerinde zorlanılmasından kaynaklandığı düşünülmektedir (Stuss, Stethem, Picton, Leech ve Pelchat, 1989). İlerleyen yaşla birlikte azalan tepki verebilme becerisinin nasıl gelişebileceğini araştırmak oldukça önemlidir. Ayrıca, ileri yetişkinlerde düşme ve düşmeden kaynaklı yaralanmalar ciddi bir sorundur ve hızlı tepki verebilme davranışı ile olumsuz ilişkilidir (Lajoie ve Gallagher, 2004), bu da tepki verme süresi yavaşladıkça düşme ve düşmeden kaynaklı yaralanmaların artmakta olduğunu gösterir.

Tepki Süresi ve Dijital Oyunlar. Dijital oyunların biliş üzerindeki etkilerini araştıran ilk deneysel çalışmalar dijital oyun oynamanın ileri yetişkinlerin tepki hızını arttırdığını bulmuştur (Clark ve ark., 1987; Dustman ve ark., 1992; Goldstein ark., 1997). Benzer şekilde farklı oyunlarla da (örn., *Pac-Man* (Namco, 1980b) ve *Donkey Kong* (Clark ve

ark., 1987; Nintendo, 1981), *Breakout* (Atari Inc.,1976), *Galaxian* (Namco, 1980a), *Frogger* (Konami, 1981), *Kaboom!* (Activision, 1983), *Ms. Pacman* (General Computer Corporation, 1982), *Pengo* (Coreland, 1982), *Qix* (Dustman ve ark., 1992; Taito, 1981), *Super Tetris* (Sphere Inc., 1991) (Goldstein ve ark., 1997) bulunmuştur. Ayrıca, oyun oynama süreleri; 14 saat (Clark ve ark., 1987), 25 saat (Goldstein ve ark., 1997) ve 33 saat (Dustman ve ark., 1992) ile tekrarlandığında da bu bulgulara ulaşılmıştır.

Bu konuda yapılan bir çalışmada, Clark ve arkadaşları (1987) ileri yetişkinleri deney ve kontrol farklı gruplarına atayıp, deney grubundaki katılımcıların haftada en az iki saat, toplamda yedi hafta boyunca iki farklı dijital oyun oynamaları istemiştir³. Bu süre zarfında kontrol grubundaki bireyler oyun oynamamıştır. Tepki süresi görevinde bireylerin iki ışıktan birisinin yanması ile o ışıkla eşleşen tuştan parmağını kaldırması istenmiştir. Işığın yanma süresi ile bireyin parmağının tuştan çekmesi arasındaki geçen zaman tepki süresi olarak kabul edilmiştir. Tepki süresi iki seçmeli tepki süresi görevi ile iki ayrı mekânsal uyaran-tepki koşulunda, uyumlu ve uyumsuz, ölçülmüştür. Uyaran-tepki uyumlu koşulda (stimuli-response congruent condition) uyaran ile tepki tuşu mekânsal olarak aynı, uyumsuz koşulda (incongruent condition) ise farklıdır. Örneğin uyaran-tepki uyumlu koşulda uyaran sağda ise katılımcının basması gereken tuş da sağ taraftayken uyumsuz koşulda uyaran, solda ise tepki tuşu sağda bulunmaktadır. Bu uygulama bilgi işleme modeline göre tepki seçme sürecinin ölçülmesini sağlar. Eğer, dijital oyunlar tepki seçme sürelerini olumlu etkiliyor ise deneysel gruptaki bireylerin uyumsuz koşuldaki tepki sürelerinin azalması beklenmektedir. Clark ve arkadaşlarının (1987) deney bulguları deney beklentilerini destekler niteliğindedir. Gruplardaki bireylerin ön testteki tepki süreleri iki uyaran-tepki koşulunda birbirine denk olmasına rağmen, son-testte deney grubundaki bireylerin tepki süreleri iki koşulda da azalmıştır. Ön testteki uyumsuz uyaran-tepki koşulunda iki grup benzer şekilde olumsuz etkilenirken, son-testte oyun oynayan grup daha az etkilenmiştir (Clark ve ark., 1987). Bu bulgular dijital oyunların tepki seçme süresini olumlu etkilediğini, dijital oyun oynayan katılımcıların uyaran-tepki setini kısa süreli bellekte tutabildiğini ve etkin bir biçimde tepki seçimlerini yapabildiğini göstermektedir.

Benzer şekilde, Dustman ve arkadaşları (1992) toplamda 33 saat oyun oynamanın ileri yetişkinlerin tepki süresi üzerindeki etkisini araştırmıştır. Bireyler dijital oyun oynama grubu, film grubu ve kontrol gruplarından birisine seçkisiz atanmış; tepki süreleri

3 Bireyler tek bir oyun veya her ikisini de oynama seçeneğine sahipti.

deneysel manipülasyon öncesinde ve sonrasında ölçülmüştür. Tepki süresini ölçmek için katılımcılara öncelikle bir, iki veya dört harften oluşan bir harf dizisi gösterilmiş, ardından katılımcılardan hedef bir harfin bu dizinin içinde olup olmadığını belirtmeleri istenmiştir. Hedef harf dizinin içerisinde bulunuyorsa birey sol eli ile bir düğmeye basmış, bulunmuyor ise sağ eli ile başka bir düğmeye basmıştır. Deney bulguları, tepki sürelerinin ön teste farklı olmamasına rağmen, son testte dijital oyun oynayan grubun diğer iki gruba kıyasla tepki süresinin daha kısa olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, beynin bir görsel uyarı algılamasıyla motor korteksin tepkiyi başlatması arasında geçen sürenin oyunlar sayesinde kısaldığına işaret etmektedir. Yönetici işlevler diğer bilişsel süreçler söz konusu olduğunda gruplar arası fark olmaması, dijital oyunlar ile tepki süresi görevlerini gerektiren becerilerin (değişen görsel uyarılara hızlı motor tepki verme) örtüşmesi sayesinde tepki süresinin kısaldığını göstermektedir.

Dijital oyun oynamanın olumlu etkileri güncel çalışmalar tarafından da desteklenmektedir. Örneğin Ballesteros ve ark. (2014), bir grup ileri yetişkini deney ve aktif kontrol grubuna atayıp, deney grubundaki bireylere genellikle hız, tanıma ve eşleştirme becerilerini gerektiren *Lumosity*⁴ (Sarkar, Scanlon ve Drescher, 2007) oyununu 20 saat boyunca oynatmıştır. Tepki verme süresi basit ve iki seçmeli zaman görevi ile ölçülmüştür. Bu çalışmaların bulgularına göre her iki grubun tepki süreleri ön testte birbirine yakınken, sadece iki seçmeli görevde dijital oyun oynamanın tepki süresini azalttığı görülmektedir. *Lumosity* (Sarkar ve ark., 2007) oyunlarından biri olan ve iki seçenek arasında hızlı seçim yapma pratiği yaptıran Hızlı Eşleştirme isimli alt oyun, iki seçmeli tepki zamanı görevinde bireylerin daha hızlı tepki vermelerini sağlamıştır. *Lumosity* (Sarkar ve ark., 2007) oyunları arasında tespit etme ve yanıt verme pratiği yaptıran bir alt oyun olmaması, basit tepki zamanı görevindeki tepki süresinin neden azalmadığını açıklamaktadır. Daha az karmaşık olan ve bilişsel kontrol gerektirmeyen işlevlerin gelişiminin ne kadar mümkün olabileceği gelecek çalışmalar tarafından araştırılmalıdır.

Dijital oyunların ileri yetişkinlerin tepki verme süreçlerini geliştirmesi, zihinsel egzersiz ile beyin arasındaki bağı ortaya koymakta büyük bir rol oynamaktadır. Bu çalışmalarda pasif⁵ (Clark ve ark., 1987; Goldstein ve ark., 1997) ve aktif⁶ kontrol grupları (Dustman ve ark., 1992) kullanıldığında bile aynı sonuçlara varılması önemlidir. Böylelikle tepki verme sürelerinin azalması, özellikle de aktif kontrol grubunun olduğu çalış-

4 Birçok farklı oyunu kapsıyor örneğin hız eşleştirme veya yüz tanıma gibi

5 Katılımcıların hiçbir yapılandırılmış aktivite de yer almamaları istenilen grup

6 Katılımcıların farklı bir aktivite; örneğin film izleme yapması istenilen grup

malarda, bunun oyun oynamadan kaynaklı olduğunu daha güçlü bir şekilde ortaya koyabilmektedir. Aksi takdirde tepki verme süresinin yinelenen testlerden veya herhangi bir başka aktivitenin etkisiyle kısalmış olabileceği düşünülmektedir.

Olumlu etkilerinin yanı sıra bazı çalışmalar, dijital oyunların ileri yetişkinlerin tepki verme sürelerini etkilemediğini bulmuştur (Huseyin ve Satyen, 2009). Huseyin ve Satyen (2009) tarafından yapılan bir çalışmada ileri yetişkinler deney ve kontrol gruplara rastgele atanmış, deney grubundaki bireyler üç saat *Pac-Man: Adventures in Time* (Mind's Eye Production, 2000) oyununu oynamıştır. Deneysel manipülasyon öncesi ve sonrası her iki grubun tepki süreleri dört seçmeli tepki süresi görevi ile ölçülmüştür. Diğer çalışmaların bulguların aksine, buradaki bulgular dijital oyun oynamanın tepki süresinin kısaltmadığını bulmuştur. Mevcut çalışmada (Huseyin ve Satyen, 2009) daha zor olan ve daha fazla bilişsel kontrol gerektiren dört seçmeli tepki zamanı görevinin kullanılması, bu çalışmayı diğer çalışmalardan (Ballesteros ve ark., 2014; Clark ve ark., 1987) ayıran bir değişkendir. Dört seçmeli tepki süresi görevi daha fazla çalışma belleğine ihtiyaç duymaktadır, bellekte tutulması gereken daha fazla uyarın-tepki seti vardır ve doğru yanıtın seçilebilmesi için daha fazla seçeneğin engellenmesi gerekmektedir. Bu becerilerin ileri yaşlarda önemli bir oranda gerilediğini göz önünde bulundurduğumuz zaman, üç saat oyun oynamanın bu becerileri geliştirmek adına yetersiz olabileceği olasıdır. Ayrıca, seçilen oyundaki beceriler ile daha karmaşık olan dört seçmeli tepki zamanı görevinde gerekli becerilerin ne kadar örtüştüğü oldukça tartışılabilir bir durumdur.

Dijital Oyunların İleri Yetişkinlerde Çalışma Belleğine Etkisi

Çalışma belleği, bilgilerin kısa süreli tutulduğu ve çoklu görevler gibi karmaşık görevlerin yapılabilmesinde rol oynayan bellek türüdür (Baddeley ve Hitch, 1974). Çalışma belleği birçok bileşenden oluşmakta olup, bu bileşenlerden birisi de merkezi yöneticidir. Baddeley ve Hitch'in (1974) modelinde yer alan merkezi yönetici, çalışma belleğinin karar verme mercii ve stratejilerin belirlenmesinden sorumludur. Ayrıca, görevlerin hangi sıra ile yapılacağına karar veren ve var olan dikkatin görevlere yönlendirilmesi ile görevlerin tamamlanmasını sağlayan bilişsel yapıdır (Baddeley, 2000). Merkezi yöneticiye destek olan fonolojik döngü depo ve iç tekrarlama (subvocal rehearsal) isimli iki yardımcı yapı sayesinde sözel bilgilerin tekrarlanabilip depolanabilmekte, görsel bilgiler ise görsel-mekânsal alan sayesinde kısa süreli depolanabilmektedir (Baddeley, 2000). Epizodik tampon ise yönetici merkez, fonolojik döngü, görsel-mekânsal alan ve uzun süreli bellek arasında köprü görevi gören bileşendir (Baddeley, 2000).

Çalışma belleği doğru ilaç kullanımı gibi yaşamsal aktivitelerin yerine getirilebilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Insel, Morrow, Brewer ve Figueredo, 2006) ve ilerlemiş yaş ile pozitif korelasyon göstermektedir (Pliatsikas ve ark., 2019). Bu doğrutuda nasıl gelişebileceğinin araştırılması önemlidir. Bu ereve içerisinde, dijital oyunların çalışma belleğine olan etkisi geçmiş alışmalar (Basak ve ark., 2008) tarafından araştırılmıştır.

Dijital oyun oynama sonrası ileri yetişkinlerde çalışma belleği performansında artış olduğu bulunmuştur. Basak ve arkadaşları (2008) planlama, strateji belirleme ve birçok görev arasında değişim gerektiren karmaşık oyunların belleği etkileyip etkilemediğini araştırmıştır. Yapılan deneylerin bulguları birbirine yaş, cinsiyet, eğitim ve zihinsel işlev olarak denk ileri yetişkinlerin 23,5 saat *Rise of Nations* (Big Huge Games, 2004) oynadıktan sonra kontrol grubuna kıyasla görsel kısa süreli belleklerinde iyileşme olduğunu göstermiştir. Kısa süreli bellek görevinde, katılımcılar farklı renklerde (kırmızı, yeşil, mavi, pembe ve siyah) ve yönlerde (dikey, yatay, sola veya sağa meyilli) gösterilen iki veya dört çizgiden oluşan bir ekranı gözlemlemiş ve kendilerinden ikinci gösterimde olan değişiklikleri söylemeleri istenmiştir. Deney bulguları özellikle dört çizgi olan denemelerde oyun oynayan bireylerin oyun oynamayan bireylere göre son-testte daha başarılı olduğunu göstermiştir (Basak ve ark., 2008). Bu bulgular, dijital oyun oynamanın çalışma belleğinin kapasitesini artırabileceğinin göstergesi olarak yorumlanabilir.

Çalışma belleği işlevlerden biri olan N-geri görevinde de dijital oyun oynamanın olumlu etkisinin olduğu görülmüştür (Basak ve ark., 2008). N-geri görevinde ekranda gösterilerin harflerin izlenmesi ve hedef harfin bir veya iki deneme önce gösterilen harfle aynı olup olmadığının önceden belirlenmiş tuşlara basarak belirtilmesi istenmektedir. Çalışma süresinde bireylerde oluşan bellek yükü bir ve iki geri denemeler arasındaki tepki süresi maliyetleri (reaction time costs) ile llmüştr. 11 ile 23,5 saat arası süren oyun egzersizden sonra oyun oynama grubunun bellek yükü maliyetlerinin oyun oynamayan gruba göre azaldığı bulunmuştur (Basak ve ark., 2008). Bu bulgular, bellekte tutulabilen yükün dijital oyun oynama ile artabileceğine işaret etmektedir. Benzer bir şekilde, görsel desende eksik olan parçayı belirleme görevi içeren Raven'in progresif matrislerindeki performansta 23,5 saat oyun oynama egzersizinden sonra artış olduğu bulunmuştur (Basak ve ark., 2008). Bu bulgular, dijital oyunların muhakeme becerilerini etkileyebileceğini göstermektedir. Ancak, Basak ve arkadaşlarının (2008) alışmasında çalışma belleğini ölçmek için kullanılan işlem uzamı (operation span) görevinde

dijital oyun oynamanın bir etkisinin olmadığı bulunmuştur. İşlem uzamı görevinde sayısı üç ile altı arasında değişen birtakım kelimeler bellekte tutulmaya çalışıldığı sırada matematik problemlerinin çözülmesi istenmektedir (Basak ve ark., 2008). Sonrasında ise, sırası ile doğru hatırlanan kelime sayısı kayıt altına alınmaktadır.

Dijital Oyunların İleri Yetişkinlerdeki Yönetici İşlevlere Etkisi

Yönetici işlevler belirli bir amaca yönelik davranışların yerine getirilmesini sağlayıp, baskın olan davranışların engellenmesi, bilişsel esneklik (görev değiştirme) ve çalışma belleğindeki bilgilerin güncellenmesi (Miyake ve ark., 2000) gibi işlemleri içerir. Yönetici işlevler ileri yetişkinlerin para sayabilme, telefon defterinden telefon numarası bulabilme gibi karmaşık görevleri yerine getirmelerinde önemli bir rol oynamaktadır (Nguyen, Copeland, Lowe, Heyanka ve Linck, 2020). Ancak bu işlevlerin performansı ileri yaşla beraber azalmaktadır (Harada, Natelson Love ve Triebel, 2013). Bu bağlamda, bu becerilerin işlevlerinin artırılabilmesi için yöntemlerin araştırılması oldukça önemlidir.

Dijital oyunların merkezi yönetici işlevlerini olumlu etkilediği bulunmuştur. Basak ve ark. (2008) tarafından yapılan çalışmanın bir diğer bulgusu da dijital oyun oynayan bireylerin merkezi yönetici işlevlerinden olan görev değiştirme becerilerinde de iyileşme olduğudur. Görev değiştirme görevinde katılımcılar dönüşümlü olarak ya ekranda gösterilen rakamların tek veya çift sayı olup olmadığını belirtmeleri, ya da sayının beşten küçük veya büyük olup olmadığını söylemeleri istenmiştir. Hangi görevi tamamlamaları gerektiği ekrandaki arka plan rengine göre belirlenmekte olup ve bireyler önceden belirlenen tuşlara basarak yanıt vermektedir. Aynı görevin tekrarlandığı ve tekrarlanmadığı denemelerdeki tepki hızı farkı (değişim maliyeti, switch cost), görev değiştirme becerisindeki performansa göre değişmektedir. Denemeler ilerledikçe değişim maliyetinin oyun oynayan grupta, oynamayan gruba göre azaldığı bulunmuştur. Bu bulgular, oyun oynayan bireylerin bir göreve ait tepkilerin seçilmesini, bellekte güncel tutulmasını, sonrasında ise diğer görev setinin etkinleşmesini (Abutalebi ve Green, 2008; Monsell, 2003; Rubin ve Meiran, 2005) daha etkin bir biçimde yapılabildiğinin göstergesidir.

Basak ve arkadaşlarının (2008) çalışması dijital oyunların yönetici işlevleri olumlu etkileyebileceğini göstermiştir ancak yap-yapma görevinde dijital oyun oynamanın bir etkisinin olmadığı bulunmuştur. Yap-yapma görevinde ise katılımcılardan ekranda gösterilen X ve O harfler ile eşleşen tuşlara basarak tepki vermeleri, ancak belirli bir sesin

duyulduğu denemelerde katılımcının tepki vermemesi istenmektedir. Böylelikle, beklenen tepkilerin ketlenebilmesi ölçülmektedir. Bu görevlerdeki beceriler *Rise of Nations* (Big Huge Games, 2004) oyununda gerekli beceriler ile örtüşmemesi bir etkinin bulunmamasının olası bir sebebidir. Ancak aynı çalışmada uzak transfer etkisi görülmesi, bulguları karmaşık hale getirmektedir⁷. Bunun sebebi, oyun ile görev becerileri doğrudan örtüşmediği zamanlarda katılımcıların görsel-mekânsal belleğinde ve görev değiştirme becerilerinde dijital oyun oynama sonrası bir değişimin olmadığına dair bulgulardır (Ballesteros ve ark., 2014).

Dijital oyunlar ile yönetici işlevler arasındaki ilişkiyi araştıran bir diğer çalışma Nouchi ve arkadaşlarınıninkidir (2012). Bu çalışmada ileri yetişkinler beş saat oyun oynamak üzere *Brain Age* (Nintendo, 2005) veya *Tetris* (Nintendo DS, 2006) grubuna atanıp deneyden önce ve sonra Frontal Değerlendirme Bataryası⁸ ve İz Sürme Testi-B⁹ ile kişilerin yönetici işlevleri ölçülmüştür. *Brain Age* (Nintendo, 2005), sesli okuma ve basit matematik problem çözme gibi prefrontal korteks işlemler içeren bir oyun olduğundan yönetici işlevler üzerinde pozitif bir etkiye neden olacağı düşünülmüştür. *Tetris* (Nintendo DS, 2006) ise zihinsel döndürme becerisi gerektirmekte olup; bireylerin ekranda yukarıdan aşağı inen blokları döndürerek yatay çizgi oluşturacak şekilde yerleştirmeleri gerektiğinden dolayı bireylerin yönetici işlevlerini etkilememesi beklenmekteydi. Çalışma sonucunda *Brain Age* (Nintendo, 2005) oyun grubunun *Tetris* (Nintendo DS, 2006) oyun grubuna göre son-testte her iki görevde de daha başarılı olduğu ve yönetici işlevlerinin olumlu etkilendiği, bilgi işleme hızının ise etkilenmediği bulunmuştur.

Dijital Oyunların İleri Yetişkinlerdeki Sürdürülebilir, Seçici ve Bölünmüş Dikkate Etkisi

Dikkat nesne, düşünce ve çevredeki uyarılara odaklanabilme yetisidir. Sürdürülebilir dikkat odak noktamızı uzun süre koruyabilmemizi sağlarken, seçici dikkat birçok uyarıyı göz ardı ederek istenilen uyarıya odaklanabilmeyi sağlar. Öte yandan, bölünmüş dikkat birden fazla uyarıya aynı anda odaklanabilmeyi sağlamaktadır. Özellikle bölünmüş dikkat düşmeden yürüyebilme (Melzer ve Oddsson, 2004; Verghese ve ark.,

7 Bahsi geçen kavram uzak transfer etkisi bölümünde açıklanmıştır.

8 Ölçme araçları: Benzerlikler (konseptualizasyon), kelime akıcılığı (mental esneklik), motor seriler, (programlama), çelişen yönergeler (interferansa duyarlılık), yap-yapma (inhibitör kontrol) ve yakalama davranışı (çevresel otonomi) (Tunçay, 2009).

9 İki görev rakamlar ve harfler arasında sırasıyla değişim yapılmasını gerektiriyor. Türkçe adaptasyonu Cangöz, Karakoç ve Selekler (2009) tarafından gerçekleştirilmiştir.

2002) gibi temel günlük yaşamsal aktivitelerin yerine getirilebilmesinde rol oynamaktadır. Bu beceriler ileri yaş ile kötüleştiğinden (McDowd ve Craik, 1988) bilişsel egzersizlerin odaklanabilme yeteneğini nasıl etkilediğinin araştırılması önemli hale gelmektedir.

Sürdürülebilir, Seçici ve Bölünmüş Dikkat ile Dijital Oyunlar. Dijital oyunların sürdürülebilir, seçici ve bölünmüş dikkatin üzerindeki etkisini araştıran çalışmaların bulguları çelişkiler içermektedir. Dijital oyunların yaşlı bireylerin bölünmüş dikkatlerine olan etkisini araştıran ilk çalışmalar (Huseyin ve Satyen, 2009) herhangi bir anlamlı bulgunun olmadığını göstermiştir. Bu çalışmalardan birini yapan Huseyin ve Satyen (2009), bölünmüş dikkatin ölçüm yollarından birisi olan bölünmüş dikkat paradigmasını (Craik, Govoni, Naveh-Benjamin ve Anderson, 1996) uygulamıştır. Bu yöntemle bölünmüş dikkat, birincil bellek testi ve ikincil görev olan tepki zamanı görevinin eş zamanlı yapılması ile ölçülür. Her iki görevdeki performans, bölünmüş dikkatin göstergesidir. Huseyin ve Satyen (2009), üç saat dijital oyun oynama egzersizinden önce ve sonra bölünmüş dikkat becerilerini deney ve kontrol grupları için ölçmüştür. Deney sonuçları ise dijital oyun oynamanın bölünmüş dikkat becerisini etkilemediğini göstermiştir. Ayrıca, hatırlanan kelime sayısı artmamış ve tepki süreleri azalmamıştır. Bu çalışmada dijital oyunların kodlama ve geri çağırma becerilerini de etkilemediği bulunmuştur. Huseyin ve Satyen (2009) bölünmüş dikkat, tepki verebilme, kodlama ve geri çağırma gibi ileri yaştaki bireylerde kötüleşen işlevlerin iyileştirilebilmesi için egzersiz süresinin üç saatten fazla olması gerekebileceğini vurgulamıştır.

Benzer bir şekilde, Nouchi ve arkadaşlarının (2012) çalışmasında dikkat oranları ile geri ve geri sayı menzili görevi gibi yöntemlerle ölçülmüş, söylenen sayıların düz ve ters tekrarlanması istenmiştir. Bulgular dijital oyunların dikkat oranları üzerinde olumlu bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Deney ve aktif kontrol gruplarının dikkat oranlarının eşit miktarda iyileşmesi, Nouchi ve arkadaşlarının (2012) çalışmasındaki istatistiksel olarak anlamlı olmayan bulguların olası sebeplerdendir.

Ancak bunların yanında dijital oyunlar ile dikkat arasında olumlu ilişki bulan çalışmalar da vardır. Örneğin, Mayas, Parmentier, Andres ve Ballesteros (2014) çalışmasında dikkat ve dikkat dağınıklığı oranları, sessiz ve sesli olmak üzeri iki farklı koşulda gerçekleştirilmiştir. Her iki koşulda da ekranda görülen bir ve sekiz rakamlarını tek veya çift sayı olup olmadığını tuşa basarak belirtmeleri istenmiştir. Katılımcılara sesli koşullarda sesi göz ardı ederek devam etmeleri söylenmiştir. Bu çalışmanın bulguları *Lumosity* (Sarkar

ve ark., 2007) oyununu oynama sonucu katılımcıların dikkatlerinde artış ve dikkat dağınıklığında azalma göstermiştir. Diğer bir deyişle gereksiz uyanları göz ardı ederek hedef göreve odaklanabilme becerisinin dijital oyunlar sayesinde geliştiği bulunmuştur.

Anguera ve arkadaşlarının (2013) çalışmasında çoklu görev becerileri gerektiren *Neuroracer* (Gazzaley, 2013) oyununu oynayan grubun aktif ve pasif kontrol grubuna göre çoklu görev performansının daha iyi olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca bu oyunun oynamanın bilişsel yaşlanmadan etkilenen sürdürebilir dikkati ve çalışma belleğini geliştirdiği, ancak bölünmüş dikkati etkilemediği bulunmuştur. Diğer bir çalışmada, 540 saat egzersiz sonrası Useful Field of View Performance (UFOV) grubu, hedef aksiyon oyun grubu (*Medal of Honour-Rising Sun*) (EA Los Angeles, 2003) ve plasebo kontrol arcade oyun gruplarının (*Tetris Worlds*) (Blue Planet Software, 2001), pasif kontrol grubuna göre UFOV testindeki seçici dikkat görevinde daha başarılı olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Belchior ve ark., 2013). Diğer bir deyişle, egzersiz yapan bireylerin gereksiz uyanları göz ardı ederek ekranın merkezinde duran nesneyi adlandırma ve ekranın çevresinde olan nesnenin yerinin tespit edebilme işlevinin arttığı söylenebilir. Seçici dikkatin dijital oyun oynama gruplarına göre en fazla UFOV grubunda artması¹⁰, egzersiz ile görev arasındaki becerilerin örtüşmesinin önemine işaret etmektedir.

Yapılan çalışmalar, ileri yetişkinlerde bölünmüş dikkat becerilerinin gelişmesinde değişen öncelik egzersizlerinin (variable priority training) etkili olduğu gösterilmiştir (Kramer, Larish ve Strayer, 1995). Bu doğrultuda, Zhang, Grenhart, Sphufera, McLaughlin ve Allaire (2019), bu yöntemin dijital oyun ile egzersiz yapılması sonucu seçici ve bölünmüş dikkat oranlarını (ve diğer bilişsel işlevleri¹¹) etkileyip etkilemediğini araştırmışlardır. Değişen öncelik egzersizi yöntemi, bireylerin bir oyunun alt görevlerini teker teker (tek öncelik egzersizler – single priority training) veya tüm alt görevlerini aynı anda (değişen öncelik egzersizler) oynamasını içermektedir. Değişen öncelik egzersizi koşulunda katılımcılardan dikkatlerini odaklarken alt görevlerin sadece bir tanesine öncelik verip bu hedef görevdeki başarılarının %80, diğer görevlerde ise başarı oranlarının %20 olması istenmiştir. Seçici ve bölünmüş dikkat UFOV testi ile ölçülmüştür. Çalışmanın bulguları, değişen öncelik egzersizi sonrası seçici dikkat, bölünmüş dikkat ve bilgi işlem hızında herhangi bir gelişme olmadığını göstermiştir. Bir diğer deyişle,

10 Not edilmelidir ki gruplar arasındaki fark anlamlı düzeyde değil.

11 Dijital oyunların zihinsel işlev, akıl yürütme, bellek, yönetici işlevler ve çalışma belleği üzerinde hiçbir etkisinin olmadığı bulunmuştur.

odaklanmanın birden fazla göreve dikkatin verilebilmesini olumlu etkilemediği bulunmuştur. Tek öncelik egzersizler grubunun kontrol grubu olması, bu gruptaki bireylerin de seçici dikkatlerinin artmış olması, gruplar arasında herhangi bir fark bulunmamasının sebebi olabilir (Zhang ve ark., 2019). Mevcut çelişkili bulgular karşısında, dijital oyunların bölünmüş dikkatin üzerindeki etkisi net değildir. Konuyla ilgili daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir.

Dijital Oyunların İleri Yetişkinlerdeki Uzak Transfere Etkisi

Dijital oyunların gerektirdiği beceriler ile bilişsel görevlerin örtüşmesi beklenen bir bulgudur. Ancak oyunlar ile doğrudan bağlantılı olmayan becerilerin de iyileşmesi, diğer bir deyişle uzak transfer etkisi, oyunların daha fazla bilişsel süreç iyileştirebilme potansiyelinin olduğunu göstermektedir. Örneğin, Basak ve arkadaşları (2008) ileri yetişkinlerin strateji içeren oyun ile egzersiz yaptıktan sonra zihinsel döndürme becerilerinin (iki ve üç boyutlu nesnelerin zihinsel döndürülerek nasıl görüneceğinin belirlenmesi) arttığı bulunmuştur. Bu bulgu bir uzak transfer etkisinin örneğidir; oyun içerisinde zihinsel olarak nesnelerin döndürülmesi gerekmemektedir. Fakat transfer etkisi gösteren bulgular birbirleriyle çelişmektedir. Transfer etkisi bulan (Belchior ve ark., 2013), bulmayan (Ballesteros ve ark., 2014; Goldstein ve ark., 1997) ve kendi içerisinde farklılıklar gösteren (Anguera ve ark., 2013; Basak ve ark., 2008) çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin çoklu görev becerileri gerektiren oyunlar (*NeuroRacer*) (Gazzaley, 2013) sürdürülebilir dikkati ve çalışma belleğini etkilerken, bölünmüş dikkat ve hızlı bilgi işleme yapmayı gerektiren görevlerde bir etkilerinin olmadığı bulunmuştur (Anguera ve ark., 2013).

Farklı bulgulara ulaşılmasında etkili olma ihtimali olan oyun türü, oynama süresi ve oyun becerisi gibi değişkenlerin yanı sıra bilişsel işlevlerin ölçülme yöntemlerinin de birbiriyle çelişkili sonuçlar üzerinde bir etkisi olup olmadığı araştırılmıştır. Basak ve arkadaşlarının (2008) çalışmasında merkezi yönetici beceriler gerektiren bir oyunun dört görsel-mekânsal dikkat görevinden sadece birini; zihinsel döndürme görevini etkilediği bulunmuştur. Zihinsel döndürme görevi hız ve doğruluk gerektirirken, diğer üçünün (Functional Field of View, Attentional Blink ve Enumeration) sonuç ölçüsü sadece doğruluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca oyun oynamanın işlem hızını etkilediği (Dye, Green ve Bavelier, 2009) ve genç oyunculara oyun sonrası dikkat kontrolü ile ilgili beyin bölgelerinin; sağ orta frontal girus, sağ üst frontal girus ve ventral medial prefrontal korteksin daha az aktif olduğu da bulunmuştur (Prakash ve ark., 2012). Prakash ve arkadaşları (2012), dikkat kontrolü ve çoklu görev becerileri gerektiren beyin

bölgelerinin daha az aktif olmasının sebebinin oyun pratiği sayesinde otomatik işleme geçiş yapılması ve bu bölgelere daha az ihtiyaç duyulması olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Prakash ve arkadaşlarına (2012) göre bireyler bu sayede bilişsel kaynaklarını görevlere daha iyi dağıtılabilmektedirler.

Bu bulgular ışığında merkezi yönetici işlevlerin ve hız gerektiren oyunların bilişsel kaynakların görevlere daha iyi dağıtılabilesini ve hız gerektiren görevlerdeki başarıyı artırıp artırmadığı araştırılmalıdır (Hilchey ve Klein, 2011). Ancak bu bakış açısına karşın diğer çalışmalarda (örn., Anguera ve ark., 2013), hızlı bilgi işleme yapmayı gerektiren görevlerde transfer etkisinin olmaması, bulguların yorumlanmasını güçleştirmektedir. Bu nedenle, transfer etkisinin hangi koşullarda gerçekleştiğinin araştırılması önemlidir.

Bilişsel Süreçlerin Korunması

Bilişsel egzersizler (kitap okuma gibi) sayesinde normal yaşlanmadan dolayı azalan bilişsel işlevlerin sabit düzeyde tutulması veya iyileşmesi ‘kullan veya kaybet’ (use it or lose it) hipotezi ile uyumludur ve beynin işlevini koruyabildiğinin göstergesidir (Cangöz, 2008). Bu iyileşen becerilerin uzun süre sürdürülebilmeleri mümkün müdür? Bazı araştırmalar, merkezi yönetici işlevleri ve tepki hızındaki iyileşmelerin bir süre sonra muhafaza edilmediğini bulurken (Ballesteros ve ark., 2015; Stern ve ark., 2011); başka araştırmalar çoklu görev becerilerinin altı aya kadar korunduğunu bulmuştur (Anguera ve ark., 2013). Fakat aynı çalışma içerisinde (Toril, Reales, Mayas ve Ballesteros, 2016) farklı bulgular mevcuttur; örneğin görsel-mekânsal çalışma belleği yapboz-bulmaca (jigsaw-puzzle) görevi ile ölçüldüğü zaman becerinin üç ay sonra korunduğu, ancak Corsi blok görevi ile ölçüldüğünde korunmadığı bulunmuştur. İyileşen becerilerin hangi koşullar altında korunduğu net değildir, bu nedenle bu konuda daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

TARTIŞMA

Genel olarak, farklı türlerde ve sürelerde dijital oyun oynamanın ileri yetişkinlerin bilişsel becerilerini iyileştirdiği söylenebilir (Basak ve ark., 2008; Clark ve ark., 1987; Dustman ve ark., 1992). Özellikle tepki süresi (Clark ve ark., 1987; Dustman ve ark., 1992), çalışma belleğinin (Basak ve ark., 2008), yönetici işlevlerinin (Basak ve ark., 2008; Nouchi ve ark., 2012) ve sürdürülebilir ve seçici dikkat becerilerinin (Anguera ve ark., 2013; Belchior ve ark., 2013) dijital oyunlarla artırılacağı gösterilmiştir. Bu bulgular bilişsel egzersiz bakış açısı ile uyumlu olup, tekrar eden pratik becerilerin gelişmesinden kaynak-

lanmaktadır. Ayrıca, genellikle hız, odaklanma ve esneklik gerektiren oyunların bilişsel becerilerin gelişmesinde rol oynadığı görülmüştür (Ballesteros ve ark., 2014; Clark ve ark., 1987). Ancak gelişen bilişsel beceriler dijital oyundan mı kaynaklıdır, yoksa herhangi bir aktivite de aynı iyileşmeye neden olabilir mi sorusu halen belirsizliğini korumaktadır. Bazı araştırmalarda aktif kontrol gruplarının (Belchior ve ark., 2013, van Muijden, Band ve Hommel, 2012) seçici dikkat becerilerini iyileştirmesi, herhangi bir zihinsel simülasyonun da bilişsel süreçleri iyileştirebileceği düşüncesini akla getirmektedir. Bu nedenle konuyla ilgili daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır. Bunun yanında ileri yetişkinlerde bilişsel süreçlerin iyileşmesinde dijital oyunlar ile beyin plastisitesi arasındaki ilişkinin önemini vurgulayabilmek için katılımcılardan davranışsal ölçümlerin yanı sıra oyun oynama sonrası beyin bölgesi aktivasyonu ile beyin hacmi ölçümlerinin de alınması gereklidir. Bu doğrultuda alan yazında daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır.

Bölünmüş dikkatin dijital oyunlardan etkilenmemesinin oyun oynama süresinin yetersiz olması gibi deneysel sınırlılıklardan kaynaklı olması olasıdır. Ancak birçok araştırmada farklı koşullar, oyunlar ve yöntemler kullanılmasına rağmen olumlu bir etkinin bulunmaması, dijital oyunların bölünmüş dikkati geliştirme yeterliliğine sahip olmadığını düşündürmektedir. Yine de bu konuyla ilgili kesin yargılara varmadan önce bilişsel gerileme oranı, oyun oynama motivasyonu gibi karıştırıcı etki oluşturabilecek ara değişkenlerin araştırılması gerekmektedir. Örneğin bilişsel gerileme oranının, oyun oynama- dan elde edilebilecek kazanç üzerinde aracı bir etkiye sahip olması mümkün müdür? Whitlock, McLaughlin ve Allaire (2012) dikkat kontrol becerileri daha az olan ileri yetişkinlerin oyun oynamadan en fazla fayda sağladığını bulmuştur. Öte yandan, Toril ve arkadaşlarının (2016) çalışmasında, katılımcıların tanıma becerileri iyileşirken serbest çağrışımlarının iyileşmediği bulunmuştur. Bu örnekler, kişisel farklılıkların oyun oynamadan oluşabilecek bilişsel kazanç ne kadar ve hangi koşullarda aracılık ettiğinin daha fazla araştırılması gerektiğini göstermektedir.

Gelecek Deneyler: Yöntemsel İyileşme ve Ekolojik Geçerlilik

İleri yetişkinlerde iyileşen becerilerin uygulamalardan ziyade plasebo etkisinden kaynaklı olmadığına dair de herhangi bir somut bulgu bulunmamaktadır. Bazı çalışmalarda (Anguera ve ark., 2013; Belchior ve ark., 2013; Dustman ve ark., 1992; Mayas ve ark., 2014; Nouchi ve ark., 2012; van Muijden ve ark., 2012) aktif kontrol gruplarının olması plasebo etkilerin ortadan kaldırılması için yeterli gelmemiştir. Bunun sebebi, medya ve halk arasında ‘sudoku/bulmaca gibi oyunların’ demanstan koruyabileceği bil-

gisinin olması, katılımcıların hangi gruplara atandıklarının farkında olmaları, oyun ile görev arasındaki bağlantıyı fark edip başarmak için motivasyonlarının ve dolayısıyla görev performanslarının artması olabilir (Boot, Blakely ve Simons, 2011; Boot, Simons, Stothart ve Stutts, 2013). Bir araştırma, genç bireylerde oyun oynama arzusu ile hipokampus ve DLPFC beyin bölgelerindeki gri madde hacimlerinin ilişkili olduğunu göstererek bahsedilen karıştırıcı değişkenlerin olası etkisine parmak basmıştır (Kühn, Gleich, Lorenz, Lindenberger ve Galliant, 2014). Bu duruma çözüm getirmek için Boot ve arkadaşları (2011; 2013) deneysel, aktif ve pasif kontrol gruplarının yanı sıra, deney sonrasında katılımcıların oyun oynama ile biliş arasındaki ilişkiyi bilip bilmediklerini ölçülmesi gerektiğini vurguluyor. Ayrıca, oyun oynama, bilişsel görevi tamamlama veya deneye katılma motivasyonlarını ölçüp bu değişkenlerin gruplar arasında eşit olması gerektiğini vurguluyor. İleri yaştaki bireyler ile ilgili çalışmalarda bunu henüz etkili bir biçimde yapan araştırma yoktur.

Oyun oynamanın bilişsel becerileri nasıl iyileştirdiği net değildir. Dolayısıyla sadece pratik yapılan becerileri mi iyileştirdiği, yoksa artan beynin plastisitesinden kaynaklı diğer işlevleri de mi iyileştirdiği, açıklama bekleyen sorular arasındadır. Dahası oyun oynamanın etkilerinin (eğer var ise) uzun ömürlü olup olmadığı ve bunu etkileyen faktörlerin belirlenmesi gerekmektedir. İyileşen bilişsel beceriler gerçek hayattaki günlük yaşamsal aktivitelere aktarılmadığı sürece sadece laboratuvar ortamında iyileştiklerini tespit etmek de pek yararlı değildir. Sonuçta bilişsel egzersizlerin bilişsel işlevleri iyileştirip nihayetinde kişilerin yaşamsal kalitelerini artırması hedeflenmektedir. Dijital oyunlar, tepki süresini ve merkezi yönetici işlevleri geliştiriyor ise, bu becerileri gerektiren günlük yaşamsal aktiviteleri örneğin güvenli araba kullanmayı da iyileştirmesi beklenmektedir. Yapılan alan yazın taramasında böyle bir etkiyi, diğer bir deyişle ekolojik geçerliliği gösteren bir araştırmaya rastlanmamıştır. Dijital oyunlar sayesinde bilişsel yaşlanmadan ve getirdiği olumsuz etkilerden, örneğin düşme ve düşmeden kaynaklı yaralanmalardan (Liu, Chan ve Yan, 2014; Muir, Gopaul ve Odasso, 2012) korunup korunmadığımızı belirlemek için bu alanda daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır.

Dijital egzersizlerin biliş üzerindeki etkilerinin araştırılması, normal yaşlanmadan kaynaklı azalan bilişsel işlevlerin korunması veya geliştirilmesi açısından oldukça önemlidir. Bir diğer önemi ise, bu uygulamaların Hafif Bilişsel Bozukluk (HBB)¹² ve

12 Demans tanısı alacak kadar ilerlememiş, normal bilişsel yaşlanmadan farklı seyreden bilişsel işlev kaybı olarak tanımlanmaktadır (Cangöz, 2017).

Alzheimer Tipi Demans (ATD) gibi patolojik boyutta olan biliş kayıplarını önleyebilme yetisinin olup olmadığıdır. Bu bağlamda, Cangöz, Çağıltay, Özel Kızıllı, Oktay ve Özcan (2017) (akt., Cangöz, 2018), normal bilişsel yaşlanma sürecinde olan ATD ve HBB'li hastalar için bilgisayar destekli oyun egzersiz programı geliştirmiştir. ATD ve HBB'li yaşlı bireyler haftada üç gün ve bu günlerde bir saat; toplamda 88 saat olmak üzere bilgisayar destekli oyunlar ile egzersiz yapmışlardır. Ön sonuçlar, egzersiz sonrası nöropsikolojik test puanlarının sabit kaldığını göstermiştir. Uzun vadede bilgisayar destekli oyunların patolojinin ilerlemesini nasıl etkileyeceğinin araştırılması, bilişsel rehabilitasyon yönünden önem kazanacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dijital oyun oynamanın normal yaşlanmadan dolayı azalan bilişsel becerileri iyileştirip iyileştirmediği güncel bir araştırma konusudur. Oyunların kolaylıkla erişilebilir ve eğlenceli olması bilişsel kazanç elde edebilmek için gerekli miktardaki pratik sağlamları onları çekici bilişsel egzersiz yöntemi yapmaktadır. Ancak oyunların bilişsel avantajlarından net olarak bahsedebilmek için motivasyon etkeninin ortadan kaldırılması ve bu bilişsel etkilerin laboratuvar dışına, gerçek yaşamsal aktivitelere transfer edilmesi gerekmektedir. Dijital oyunlar ile ileri yetişkinlerin tepki süreleri arasındaki bağlantıyı daha kapsamlı anlayabilmek için dijital oyunların uyaran algılama gibi diğer bilgi işleme süreçlerini de etkileyip etkilemediği araştırılmalıdır. Ayrıca, gelecek çalışmalar, basit, iki, dört, altı ve sekiz seçmeli tepki zamanı görevlerini kıyaslayarak dijital oyunların etkisinin görevlerin tamamlanabilmesi için gerekli olan beceriler ile ilişkili olup olmadığını incelemesi önerilir. Dijital oyun oynamanın patolojik boyutta olan biliş kayıplarını önleyebilme yetisinin olup olmadığı daha fazla araştırma gerektirmektedir.

Teşekkür: Araştırma metninin düzenlenmesi konusunda yardımları için Uzm. Sosyal Psk. Elif Öykü Us'e teşekkür ederim.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Abutalebi, J. ve Green, D. W. (2008). Control mechanisms in bilingual language production: Neural evidence from language switching studies. *Language and Cognitive Processes*, 23(4), 557-582. <https://doi.org/10.1080/01690960801920602>
- Activision. (1983). *Kaboom!* [video oyunu]. Santa Monica: Activision.
- American Association of Retired Persons. (2019). *Gaming attitudes and habits of adults ages 50-plus*. <https://doi.org/10.26419/res.00328.001>
- Anderson, C. A. ve Bushman, B. J. (2001). Effects of violent video games on aggressive behaviour, aggressive cognition, aggressive affect, physiological arousal, and prosocial behaviour: A meta-analytic review of the scientific literature. *Psychological Science*, 12(5), 353- 359.
- Anguera, J. A., Boccanfuso, J., Rintoul, J. L., Al-Hashimi, O., Faraji, F., Janowich, J., Kong, E., Larraburo, Y., Rolle, C., Johnston, E. ve Gazzaley, A. (2013). Video game training enhances cognitive control in older adults. *Nature*, 501(7465), 97-101. <https://doi.org/10.1038/nature12486>
- Atari, Inc. (1976). *Breakout* [Arcade oyunu]. Sunnyvale: Atari, Inc.
- Baddeley, A. D. (2000). The episodic buffer: A new component of working memory? *Trends in Cognitive Science*, 4, 417-423.
- Baddeley, A. ve Hitch, G. (1974). Working memory. G. A. Bower (Ed.), *The psychology of learning and motivation* içinde (ss. 47-89). New York: Academic Press.
- Balkan, E. ve Adalier, A. (2011). The relationship between social cohesion and computer-internet usage. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 102(3), 304-310.
- Ballesteros, S., Prieto, A., Mayas, J., Toril, P., Pita, C., de León, L. P., Reales, J. M. ve Waterworth, J. (2014). Brain training with non-action video games enhances aspects of cognition in older adults: A randomized controlled trial. *Frontiers in Aging Neuroscience*, 6(277). <https://doi.org/10.3389/fnagi.2014.00277>
- Ballesteros, S., Mayas, J., Prieto, A., Toril, P., Pita, C., Ponce de León, L., Reales, J. M. ve Waterworth, J. A. (2015). A randomized controlled trial of brain training with non-action video games in older adults: Results of the 3-month follow-up. *Frontiers in Aging Neuroscience*, 7(45). <https://doi.org/10.3389/fnagi.2015.00045>
- Baran, A. G., Kurt, S. K. ve Tekeli, E. S. (2017). Yaşlıların dijital teknolojileri kullanım düzeyleri üzerine bir araştırma. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 45, 1-24.
- Basak, C., Boot, W. R., Voss, M. W. ve Kramer, A. F. (2008). Can training in a real-time strategy video game attenuate cognitive decline in older adults? *Psychology and Aging*, 23(4), 765-777. <https://doi.org/10.1037/a0013494>
- Bavelier, D., Levi, D. M., Li, R. W., Dan, Y. ve Hensch, T. K. (2010). Removing brakes on adult brain plasticity: From molecular to behavioral interventions. *The Journal of Neuroscience*, 30(45), 14964-14971. <https://doi.org/10.1523/JNEUROSCI.4812-10.2010>
- Bayraktar, F. ve Gün, Z. (2007). Incidence and correlates of Internet usage among adolescents in North Cyprus. *CyberPsychology & Behavior*, 10(2), 191-197. <https://doi.org/10.1089/cpb.2006.9969>
- Becerikli, Y. S. (2013). Kuşaklararası iletişim açısından yeni iletişim teknolojilerinin kullanımı: İleri yaş grubu üzerine bir değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(44), 19-31. <https://dergipark.org.tr/pub/iuifd/issue/22894/245013>
- Belchior, P., Marsiske, M., Sisco, S. M., Yam, A., Bavelier, D., Ball, K. ve Mann, W. C. (2013). Video game training to improve selective visual attention in older adults. *Computers in Human Behavior*, 29(4), 1318-1324. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.01.034>

- Bell-McGinty, S., Podell, K., Franzen, M., Baird, A. D. ve Williams, M. J. (2002). Standard measures of executive function in predicting instrumental activities of daily living in older adults. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 17(9), 828–834. <https://doi.org/10.1002/gps.646>
- Big Huge Games (2004). Rise of Nations [Bilgisayar video oyunu]. Redmond: Microsoft Game Studios
- Blue Planet Software (2001). Tetris Worlds [video oyunu]. Agoura Hills: THQ
- Boot, W. R., Blakely, D. P. ve Simons, D. J. (2011). Do action video games improve perception and cognition? *Frontiers in Psychology*, 2(226), 1–6. PMID: PMC3171788
- Boot, W. R., Simons, D. J., Stothart, C. ve Stutts, C. (2013). The pervasive problem with placebos in psychology: Why active control groups are not sufficient to rule out placebo effects. *Perspectives on Psychological Science*, 8(4), 445–454. <https://doi.org/10.1177/1745691613491271>
- Botwinick, J. ve Thompson, L. W. (1966). Premotor and motor components of reaction time. *Journal of Experimental Psychology*, 71(1), 9-15. <https://doi.org/10.1037/h0022634>.
- Cahn-Weiner, D. A., Boyle, P. A. ve Malloy, P. F. (2002). Tests of executive function predict instrumental activities of daily living in community-dwelling older individuals. *Applied Neuropsychology*, 9(3), 187–191. https://doi.org/10.1207/S15324826AN0903_8
- Cai, L., Chan, J. S. Y., Yan, J. H. ve Peng, K. (2014). Brain plasticity and motor practice in cognitive aging. *Frontiers in Aging Neuroscience*, 6, 31. <https://doi.org/10.3389/fnagi.2014.00031>
- Cangöz, B. (2008). Yaşlılık: Sadece kayıp mı? Bir ayrıcalık mı? *Türk Geriatri Dergisi*, 11(3), 143-150.
- Cangöz, B. (2017). Evaluation of cognitive processes. M. Famosa ve Y. G. Kutsal (Ed.) içinde, *Population aging in Turkey: Social and health care services for older persons* (ss.99-108). International Institute of Aging (INIA) Publication. United Nations - Malta: Progress Press.
- Cangöz, B. (2018). Yaşlılarda bilişsel rehabilitasyon. E. Özmete ve G. Baştuğ (Ed.), *Yaşlılarda psikolojik ve sosyal rehabilitasyon* içinde (ss. 22-29). Ankara: Hedef Yayıncılık.
- Cangöz, B., Karakoç, E. ve Selekler, K. (2009). Trail Making Test: Normative data for Turkish elderly's by age, sex and education. *Journal of the Neurological Sciences*, 283(1-2), 73-78.
- Cepeda, N.J., Blackwell, K.A. ve Munakata, Y. (2013). Speed isn't everything: Complex processing speed measures mask individual differences and developmental changes in executive control. *Developmental Science*, 16(2), 269-286. <https://doi.org/10.1111/desc.12024>
- Coreland (1982). *Pengo* [arcade oyunu]. Shinagawa: Sega.
- Clark, J. E., Lanphear, A. K. ve Riddick, C. C. (1987). The effects of videogame playing on the response selection processing of elderly adults. *Journal of Gerontology*, 42(1), 82–85. <https://doi.org/10.1093/geronj/42.1.82>
- Craik, F. I. M., Govoni, R., Naveh- Benjamin, M. ve Anderson, N. D. (1996). The effect of divided attention on encoding and retrieval processes in human memory. *Journal of Experimental Psychology: General*, 125(2), 159- 180.
- Dearly, I. J., Liewald, D. ve Nissan, J. (2011). A free, easy-to-use, computer-based simple and four-choice reaction time programme: The Deary-Liewald reaction time task. *Behavior Research Methods*, 43(1), 258-68. <https://doi.org/10.3758/s13428-010-0024-1>
- DeFelipe, J. (2006). Brain plasticity and mental processes: Cajal again. *Nature Reviews Neuroscience*, 7(10), 811–817. <https://doi.org/10.1038/nrn2005>
- Dustman, R. E., Emmerson, R. Y., Steinhaus, L. A., Shearer, D. E. ve Dustman, T. J. (1992). The effects of videogame playing on neuropsychological performance of elderly individuals. *Journal of Gerontology*, 47(3), P168–P171. <https://doi.org/10.1093/geronj/47.3.P168>
- Dye, M. W., Green, C. S. ve Bavelier, D. (2009). Increasing speed of processing with action video games. *Current Directions in Psychological Science*, 18(6), 321–326. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2009.01660.x>

- EA Los Angeles. (2003). Medal of Honor-Rising Sun [birinci şahıs nişancı oyunlarını]. Redwood City: Electronic Arts.
- Fletcher, B. ve Rabbitt, P. M. A. (1978). The changing pattern of perceptual analytic strategies and response selection with practice in a two-choice reaction time task. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 30, 417-427. <https://doi.org/10.1080/00335557843000025>
- Gazzaley, A. (2013). NeuroRacer [arcade oyunu]. San Francisco: University of California General Computer Corporation. (1982). Ms. PacMan [arcade oyunu]. Chicago: Midway Games.
- Goldstein, J. H., Cajko, L., Oosterbroek, M., Michielsen, M., Van Houten, O. ve Salverda, F. (1997). Video games and the elderly. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 25, 345-352. <https://doi.org/10.2224/sbp.1997.25.4.345>
- Gökkaya, Z. ve Deniz, L. (2014). Üniversite öğrencilerinin bilgisayar oyunun oynama alışkanlıkları ve oyun tercihleri: Marmara Üniversitesi örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 58-73.
- Güvenli İnternet Merkezi. (2019). *Dijital oyunlar raporu*. <https://www.guvenliweb.org.tr/dosya/RjARy.pdf>
- Harada, C. N., Natelson Love, M. C. ve Triebel, K. L. (2013). Normal cognitive aging. *Clinics in Geriatric Medicine*, 29(4), 737-752. <https://doi.org/10.1016/j.cger.2013.07.002>
- Held, R. (1965). Plasticity in sensory-motor systems. *Scientific American*, 213(5), 84-94. <https://doi.org/10.1038/scientificamerican1165-84>
- Hilchey, M. D. ve Klein, R. M. (2011). Are there bilingual advantages on non-linguistic interference tasks? Implications for the plasticity of executive control processes. *Psychological Bulletin Review*, 18, 625-658. <https://doi.org/10.3758/s13423-011-0116-7>
- Huseyin, I. ve Satyen, L. (2009). Training divided attention and memory skills of older adults. (Doktora tezi). Deakin University, Geelong.
- Insel, K., Morrow, D., Brewer, B. ve Figueredo, A. (2006). Executive function, working memory, and medication adherence among older adults. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 61(2), P102-P107. <https://doi.org/10.1093/geronb/61.2.P102>
- Jones, C. M., Scholes, L., Johnson, D., Katsikitis, M. ve Carras, M. C. (2014). Gaming well: Links between videogames and flourishing mental health. *Frontiers in Psychology*, 5(260). <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2014.00260>
- Kahlbaugh, P. E., Sperandio, A. J., Ashley L. Carlson, A. L. ve Hauselt, J. (2011). Effects of playing Wii on well-being in the elderly: Physical activity, loneliness, and mood. *Activities, Adaptation & Aging*, 35(4), 331-344. <https://doi.org/10.1080/01924788.2011.625218>
- Karakuş, T., Inan, Y. ve Çağıltay, K. (2008). A descriptive study of Turkish high school students. *Computers in Human Behavior*, 25(6), 2520-2529. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2008.03.011>
- Kaşıkcı, D. N., Çağıltay, K., Karakuş, T., Kurşun, E. ve Ogan, C. (2014). Türkiye ve Avrupa'daki çocukların internet alışkanlıkları ve güvenli internet kullanımı. *Eğitim ve Bilim*, 39(171), 230-243.
- Kirby, A., Jones, C. ve Copello, A. (2014). The impact of massively multiplayer online role playing games (MMORPGS) on psychological wellbeing and the role of play motivations and problematic use. *International Journal of Mental Health Addiction*, 12, 36-51. <https://doi.org/10.1007/s11469-013-9467-9>
- Konami. (1981). Frogger [Arcade oyunu]. Shinagawa: Sega.
- Kramer, A. F., Larish, J. F. ve Strayer, D. L. (1995). Training for attentional control in dual task settings: A comparison of young and old adults. *Journal of Experimental Psychology: Applied*, 1(1), 50-76. <https://doi.org/10.1037/1076-898X.1.1.50>

- Kühn, S., Gleich, T., Lorenz, R. C., Lindenberger, U. ve Galliant, J. (2014). Playing Super Mario induces structural brain plasticity: Gray matter changes resulting from training with a commercial video game. *Molecular Psychiatry*, 19, 265–271. <https://doi.org/10.1038/mp.2013.120>
- Lajoie, Y. ve Gallagher, S. P. (2004). Predicting falls within the elderly community: Comparison of postural sway, reaction time, the Berg balance scale and the Activities-specific Balance Confidence (ABC) scale for comparing fallers and non-fallers. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 38, 11–26
- Liu, Y., Chan, J. S. Y. ve Yan, J. H. (2014). Neuropsychological mechanisms of falls in older adults. *Frontiers in Aging Neuroscience*, 6(64). <https://doi.org/10.3389/fnagi.2014.00064>
- Mayas, J., Parmentier, F. B. R., Andres, P. ve Ballesteros, S. (2014). Plasticity of attentional functions in older adults after non-action video game training: A randomized controlled trial. *PLoS ONE* 9(3): e92269. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0092269>
- McDowd, J. M. ve Craik, F. I. (1988). Effects of aging and task difficulty on divided attention performance. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*, 14(2), 267-280.
- Melzer, I. ve Oddsson, L. I. E. (2004). The effect of a cognitive task on voluntary step execution in healthy elderly and young individuals. *Journal of the American Geriatrics Society*, 52(8), 1255-1262.
- Mind's Eye Production. (2000). Pac-Man: Adventure in Time. [video oyunu]. Alameda: Hasbro Interactive.
- Miyake, A., Friedman, N. P., Emerson, M. J., Witzki, A. H., Howerter, A. ve Wager, T. D. (2000). The unity and diversity of executive functions and their contributions to complex “Frontal Lobe” tasks: A latent variable analysis. *Cognitive Psychology*, 41(1), 49–100. <https://doi.org/10.1006/cogp.1999.0734>
- Monsell, S. (2003). Task switching. *Trends in Cognitive Science*, 7(3), 134-140. [https://doi.org/10.1016/S1364-6613\(03\)00028-7](https://doi.org/10.1016/S1364-6613(03)00028-7)
- Mowbray, G. H. (1960). Choice reaction times for skilled responses. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 12, 193-202. <https://doi.org/10.1080/17470216008416726>.
- Mowbray, G. H. ve Rhoades, M. V. (1959). On the reduction of choice reaction times with practice. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 11(1), 16-23. <https://doi.org/10.1080/17470215908416282>
- Muir, S. W., Gopaul, K. ve Odasso, M. M. M. (2012). The role of cognitive impairment in fall risk among older adults: A systematic review and meta-analysis. *Age and Ageing*, 41(3), 299–308. <https://doi.org/10.1093/ageing/afs012>
- Myerson, J. S., Robertson, S. ve Hale, S. (2007). Aging and intra-individual variability in performance: Analysis of response time distributions. *Journal of the Experimental Analysis of Behavior*, 88(3), 319–337.
- Namco. (1980a). Galaxian [birinci şahıs nişancı arcade oyunu]. Chicago: Midway Games.
- Namco. (1980b). Pac-Man [Labirent arcade oyunu]. Chicago: Midway Games.
- Nguyen, C. M., Copeland, C. T., Lowe, D. A., Heyanka, D. J. ve Linck, J. F. (2020). Contribution of executive functioning to instrumental activities of daily living in older adults. *Applied Neuropsychology: Adult*, 27(4), 326-333. <https://doi.org/10.1080/23279095.2018.1550408>
- Nintendo. (1981). Donkey-Kong [arcade oyunu]. Kyoto: Nintendo.
- Nintendo. (2005). Brain Age [Bulmaca video oyunu]. Kyoto: Nintendo.
- Nintendo DS. (2006). Tetris [Bulmaca video oyunu]. Kyoto: Nintendo.
- Nintendo VC. (2006). Super Mario 64 [Platform oyunu]. Kyoto: Nintendo Wii.

- Nouchi, R., Taki, Y., Takeuchi, H., Hashizume, H., Akitsuki, Y., Shigemune, Y., Sekiguchi, A., Kotozaki, Y., Tsukiura, T., Yomogida, Y. ve Kawashima, R. (2012). Brain training game improves executive functions and processing speed in the elderly: A randomized controlled trial. *PLoS ONE* 7(1): e29676. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0029676>
- Palef, S. R. (1973). Some stages of information processing in a choice reaction time task. *Perception & Psychophysics*, 13, 41-44. <https://doi.org/10.3758/BF03207232>
- Perez, M., Izura, C., Stadthagen-Gonzales, H. ve Marin, J. (2013). Assessment of bilinguals' performance in lexical tasks using reaction times. V. Gathercole (Ed.), *Issues in the assessment of bilinguals*, içinde (ss. 130–160). Buffalo, NY: Multilingual Matters.
- Pliatsikas, C., Verissimo, J., Babcock, L., Pullman, M. Y., Gleib, D. A., Weinstein, M., Goldman, N. ve Ullman, M. T. (2019). Working memory in older adults declines with age, but is modulated by sex and education. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 72(6), 1308–1327.
- Prakash, R. S., De Leon, A. A., Mourany, L., Lee, H., Voss, M., Boot, W. R., Basak, C., Fabiani, M., Gratton, G. ve Kramer, A. F. (2012). Examining neural correlates of skill acquisition in a complex videogame training program. *Frontiers in Human Neuroscience*, 6(115). <https://doi.org/10.3389/fnhum.2012.00115>
- Ratcliff, R., Thapar, A. ve McKoon, G. (2006). Aging, practice, and perceptual tasks: A diffusion model analysis. *Psychology and Aging*, 21(2), 353–371. <https://doi.org/10.1037/0882-7974.21.2.353>
- Rubin, O. ve Meiran, N. (2005). On the origins of the task mixing cost in the cuing task-switching paradigm. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 31(6), 1477–1491. <https://doi.org/10.1037/0278-7393.31.6.1477>
- Salthouse, T. A. (2000). Aging and measures of processing speed. *Biological Psychology*, 54 (1-3), 35-54. [https://doi.org/10.1016/S0301-0511\(00\)00052-1](https://doi.org/10.1016/S0301-0511(00)00052-1)
- Sarkar, K., Scanlon, M., Drescher, D. (2007). Lumosity [bilgisayar video oyunu]. San Francisco: Lumos Lab.
- Sphere Inc. (1991). *Super Tetris*. [Bulmaca video oyunu]. Boulder: Spectrum HoloByte.
- Stern, Y., Blumen, H. M., Rich, L. W., Richards, A., Herzberg, G. ve Gopher, D. (2011). Space Fortress game training and executive control in older adults: A pilot intervention. *Aging, Neuropsychology, and Cognition*, 18(6), 653-677. <https://doi.org/10.1080/13825585.2011.613450>
- Stuss, D., Stethem, L., Picton, T., Leech, E. ve Pelchat, G. (1989). Traumatic brain injury, aging and reaction time. *Canadian Journal of Neurological Sciences*, 16(2), 161-167. <https://doi.org/10.1017/S0317167100028833>
- Şahin, B. (2019). Yaşlı bireylerde internet kullanımının yaşam doyumunu, algılanan sosyal destek ve umutsuzluk düzeyleri ile ilişkisinin incelenmesi (Yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Taito. (1981). *Qix* [Bulmaca arcade oyunu]. Shinjuku: Taito.
- Toril, P., Reales, J. M., Mayas, J. ve Ballesteros, S. (2016). Video game training enhances visuospatial working memory and episodic memory in older adults. *Frontiers in Human Neuroscience*, 10(206). <https://doi.org/10.3389/fnhum.2016.00206>
- Tuncay, F. Ö. ve Fertelli, T. K. (2018). Yaşlılarda bilişsel işlevlerin günlük yaşam aktiviteleri ve yaşam doyumunu ile ilişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 32(3), 190-183. <https://doi.org/10.5505/deutfd.2018.82712>
- Tunçay, N. (2009). FAB (Frontal Assessment Battery) Testinin Türk toplumunda geçerlilik ve güvenilirliği. (Yüksek lisans tezi). İzmir, Türkiye: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Uluvol, Ç., Demiralay, R., Şahin, S. ve Eryılmaz, S. (2014). Öğretmen adaylarının oyun tercihleri ve bilgisayar oyunu oynama alışkanlıklarının incelenmesi: Gazi Üniversitesi örneği. *Journal of Instructional Technologies and Teacher Education*, 3(2). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jitte/issue/25084/264727>

- van Muijden, J., Band, G. P. H. ve Hommel, B. (2012). Online games training aging brains: Limited transfer to cognitive control functions. *Frontiers in Human Neuroscience*, 6(221). <https://doi.org/10.3389/fnhum.2012.00221>
- Vergheze, J., Buschke, H., Viola, L., Katz, M., Hall, C., Kuslansky, G. ve Lipton, R. (2002). Validity of divided attention tasks in predicting falls in older individuals: A preliminary study. *Journal of the American Geriatrics Society*, 50(9), 1572-1576.
- von der Heiden, J. M., Braun, B., Müller, K. W. ve Egloff, B. (2019). The association between video gaming and psychological functioning. *Frontiers in Psychology*, 10(1731). <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01731>
- West, G. L., Zendel, B. R., Konishi, K., Benady-Chorney, J., Bohbot, V. D., Peretz, I. ve Belleville, S. (2017). Playing Super Mario 64 increases hippocampal grey matter in older adults. *PLoS ONE* 12(12): e0187779. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0187779>
- Whelan, R. (2008). Effective analysis of reaction time data. *The Psychological Record*, 58, 475-482. <https://doi.org/10.1007/bf03395630>
- Whitlock, L. A., McLaughlin, A. C. ve Allaire, J. C. (2012). Individual differences in response to cognitive training: Using a multi-modal, attentionally demanding game-based intervention for older adults. *Computers in Human Behavior*, 28(4), 1091-1096. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2012.01.012>
- Yavuz, E. ve Tarlakazan, E. (2018). Üniversite öğrencilerinin mobil oyun profili ve oynama alışkanlıkları. *AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 149-163.
- Zelinski, E. M. ve Reyes, R. (2009). Cognitive benefits of computer games for older adults. *Gerontechnology: International Journal on the Fundamental Aspects of Technology to Serve the Ageing Society*, 8(4), 220-235. <https://doi.org/10.4017/gt.2009.08.04.004.00>
- Zhang S., Grenhart, W. C. M., Sprufera, J. F., McLaughlin, A. C. ve Allaire, J. C. (2019). Using variable priority training to examine video game-related gains in cognition. *Journal of Cognitive Enhancement*, 4(3), 274-284. <https://doi.org/10.1007/s41465-019-00148-1>

Losing the Life: A Review on Autobiographical Memory in Alzheimer's Disease

Hayatı Yitirmek: Alzheimer Hastalığında Otobiyografik Bellek Üzerine Bir Derleme

Öykü Aydın¹ , Betül Beyza Cengil² , Hande Kaynak³

¹Psychologist, Graduate Student, Çankaya University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Psychology, Ankara, Turkey

²Research Assistant, Social Sciences University of Ankara, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Psychology, Ankara, Turkey

³Asst. Prof., Çankaya University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Psychology, Ankara, Turkey

ORCID: Ö.A. 0000-0002-0796-8343;
B.B.C. 0000-0001-8871-6633;
H.K. 0000-0001-8611-5789

Corresponding author/Sorumlu yazar:

Hande Kaynak,
Çankaya University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Psychology, Ankara, Turkey
E-mail/E-posta: handekaynak@gmail.com

Submitted/Başvuru: 08.06.2020

Accepted/Kabul: 14.10.2020

Published Online/Online Yayın: 10.03.2021

Citation/Atıf: Aydın, O., Cengil, B.B., & Kaynak, H. (2021). Losing the life: A review on autobiographical memory in Alzheimer's disease. *Psikoloji Çalışmaları - Studies in Psychology*, 41(1): 61–81.
<https://doi.org/10.26650/SP2020-0081>

ABSTRACT

Alzheimer's disease (AD), the most common type of dementia among older adults, is a progressive and neurodegenerative brain disease. AD is characterized by progressive memory impairments, but not other types of dementia. Autobiographical memory (AM) is defined as episodes recollected from individuals' life, and it is one of the memory systems impaired in AD. One consequence of AM decline in AD is difficulties in the retrieval of recent AMs rather than past ones. AM contains both episodic and semantic components, and it is crucial for self-concept. The aim of the present study is to review the current understanding of AM in people with AD. In the introduction part of the review, AD and its cognitive correlates are presented in detail, with how AM performance is important for the self. In the second part of the review, AM deteriorations in patients with AD are discussed. Factors, such as emotion and olfaction, affecting AM are mentioned along with the neural substrates. In this regard, the effect of the emotional dimension (e.g., valence) on the formation and retrieval of AMs is discussed and how AM is studied with olfactory stimuli is presented, respectively. Studies on the link between AM and emotion have shown that there is a positive shift of AM in AD, indicating that patients with AD remember their AMs more positively. In addition, olfactory stimuli evoke more AMs than verbal and visual stimuli. The conclusion section of the current review is devoted to some recommendations that might guide future research. For instance, stage-by-stage investigation of AM in AD and the comparison of them in relation to relevant variables could be one way of providing detailed findings on the nature of AM in AD.

Keywords: Alzheimer's disease, autobiographical memory, emotion, olfaction

ÖZ

Alzheimer hastalığı, progresif ve nörodejeneratif bir beyin hastalığı olup yaşlı yetişkinler arasında en yaygın görülen demans tipidir. Alzheimer hastalığı, diğer demans tiplerinin aksine progresif bellek bozulmaları ile karakterizedir. Alzheimer hastalığında görülen bellek bozulmalarından biri olan otobiyografik bellek ise kişinin yaşamı boyunca meydana gelen olayların depolandığı bellek olarak tanımlanır. Alzheimer hastalığında otobiyografik bellek süreçlerinde gözlemlenen düşüşün bir sonucu, geçmiş dönemden ziyade, yakın dönem otobiyografik anıların geri getirilmesinde yaşanan zorluktur. Hem olaysal hem de anlamsal bileşenleri içeren bu bellek tipi, kişinin benlik kavramı için de önemlidir. Bu çalışmanın amacı, Alzheimer hastalarında otobiyografik bellek süreçlerinin güncel alan yazında nasıl ele alındığını incelemektir. Derlemenin giriş kısmında Alzheimer hastalığı ve hastalık ile ilişkilendirilen bilişsel süreçler, otobiyografik bellek performansının benlik için önemiyle birlikte detaylı olarak sunulmuştur. Derlemenin ikinci kısmında Alzheimer hastalarında otobiyografik bellek bozulmaları tartışılmış ve otobiyografik belleğe etki eden duygu ve koku duyusu gibi faktörlerden ilgili nöral yapılar ile birlikte bahsedilmiştir. Bu bağlamda sırasıyla duygusal boyutun (örneğin, değerlik) otobiyografik anıların oluşumu ve geri getirilmesi üzerindeki etkisi tartışılmış ve otobiyografik belleğin koku uyarlarıyla nasıl çalışıldığı ele alınmıştır. Otobiyografik bellek ve duygu arasındaki ilişki üzerine yapılan çalışmalar, Alzheimer hastalığında otobiyografik anıların içeriğinin olumluya doğru kaydığını, bu kapsamda Alzheimer hastalarının daha olumlu otobiyografik anılarını hatırladıklarını göstermiştir. Ek olarak, koku uyarılarının sözel ve görsel uyarılardan daha fazla otobiyografik anı üretmeye neden olduğu bulunmuştur. Mevcut derlemenin sonuç kısmı, gelecek çalışmalara yön verebilecek bazı önerilere ayrılmıştır. Örneğin, Alzheimer hastalığının farklı evrelerinde otobiyografik belleğin incelenmesi ve bellek performansının ilgili değişkenler açısından karşılaştırılması, Alzheimer hastalığında otobiyografik belleğin doğası hakkında ayrıntılı bulgular sağlamanın yollarından biri olabilir.

Anahtar Kelimeler: Alzheimer hastalığı, otobiyografik bellek, duygu, koku duyusu

Alzheimer's disease (AD), the most common form of dementia, is a critical health condition that may contribute 60-70% of all the dementia cases (World Health Organization, 2019). Even only in the U.S., more than five million people who are over the age of 65 suffer from AD, the sixth-leading cause of death in the U.S. (Alzheimer's Association, 2020). AD is a progressive neurodegenerative disease that affects memory and other dimensions of cognition, social relationships, emotional processing, and in the end, an individual's sense of self (Grilli, Wank, Bercel, & Ryan, 2018). It is known that memory performance of patients with AD is differentiated from healthy individuals (Uçar-Boyras & Er, 2007), and some studies claimed that deficits in memory functioning are among the first impairments that occur in AD (Spaan, Raaijmakers, & Jonker, 2003). Memory impairment involves multiple memory systems such as autobiographical memory (AM), which refers to the recollection of episodes from individuals' life (El Haj, Antoine, Nandrino, & Kapogiannis, 2015). AM has not only an episodic but also a semantic component. Semantic AM consists of general facts from distinct periods of life, whereas episodic AM contains detailed events that make people experience the same feelings again when they retrieve the memory (Seidl, Lueken, Thomann, Geider, & Schröder, 2011). AM impairment in patients with AD first shows up with the loss of the episodic part. As AD progresses, patients' sense of self is reduced due to the impaired AM (El Haj et al., 2015; Piolino et al., 2006).

The current review aims to examine the research on AM's nature in AD, provide hints about where this research topic is going, and shed light on future studies based on the research findings. In this direction, in the introduction part of the present review, AD is reviewed in detail first, then the cognitive impairments observed in AD are mentioned. Second, the AM literature is examined, and AM's importance for the sense of self is highlighted. In the review's main body, we give a comprehensive overview of how AM is affected by AD and its neuroanatomical substrates. The review also contributes to the AM literature by examining the role of emotion and olfaction. In this context, a more advanced understanding of these unique variables might be a valuable addition to existing research findings. Finally, the review study contributes to the literature by suggesting research addressing the critical factors in AM. More specifically, research focusing on the lack of episodic detail in this regard can enhance our understanding of AM in AD.

Alzheimer's Disease

AD, the most common cause of dementia, is a progressive, degenerative brain disease (Alzheimer's Association, 2020) associated with aging. The prevalence of AD increases dramatically with age. It is reported that 3% of people ages 65-74, 17% of people ages 75-84, and 32% of people age 85 or older have AD in the U.S. (Hebert, Weuve, Scherr, & Evans, 2010). In Turkey, approximately 600.000 people have AD, while deaths from AD have increased significantly. The percentage of elderly who died from AD has risen from 3.9% in 2014 to 4.6% in 2018 (Turkish Statistical Institute, 2018).

AD is characterized by insidious onset, slow and irreversible deterioration in cognitive skills (e.g., memory, language, problem-solving), behavior, functional ability (e.g., activities of everyday life), and mood (Ito et al., 2010). These deteriorations become worse as the disease progresses. Therefore, at the terminal stage of AD most patients lose most of their cognitive skills (Kring, Johnson, Davison, & Neale, 2012). Even several years before the ultimate diagnosis of AD, cognitive deficits depending on the disease appear when people do not exhibit any noticeable impairment (Small, Fratiglioni, Viitanen, Winblad, & Bäckman, 2000). AD usually begins with symptoms like absent-mindedness, difficulties in concentration, and memory impairments for recent events and new material (Kring et al., 2012). Language disability, word-finding problems, and disorientation which refers to confusion of identity, time, or place, all accompany the symptoms within a few years (Kring et al., 2012).

Memory decline is one of the main cognitive hallmarks of AD (El Haj et al., 2015). The disease starts with memory complaints, which may affect episodic memory, visual orientation, and speech production (Jahn, 2013). There is a progressive memory decline due to AD. During the early course of AD, long-term explicit memory (consisting of the semantic and episodic memory) and working memory are affected (Jahn, 2013). Semantic memory is a system to receive, retain, and transmit information about words, their meanings, and the classification of concepts. In contrast, episodic memory is a system that collects and stores information about temporally dated events in terms of autobiographical reference (Tulving, 1972). Deteriorations in the preclinical stage of AD start with a decline in episodic memory (Can & Karakaş, 2005). Episodic memory decline is basically caused by problems in encoding the newly learned materials (Öktem, 2003). Accordingly, patients with AD are not able to learn new material, and repeated trials for

learning cannot enhance learning (Öktem, 2003). Even though episodic memory decline is more apparent, semantic memory decline may also occur when investigated in detail at the early stages of AD (Binetti et al., 1996; Karakaş & İrkeç, 2003). These patients show a decline in their ability to use semantic strategies and cues in processing information to remember (Karakaş & İrkeç, 2003; Öktem, 2003). In contrast, Can, İrkeç, and Karakaş (2006) stated that semantic memory decline is seen in the advanced stages of AD. On the other hand, in the middle stage of the disease, visual memory, immediate and delayed recall performance is declined (Can et al., 2006). In the late stages of the disease, these declines become worse, and deteriorations in short-term memory and semantic memory are also detected (Can et al., 2006). Additionally, it is known that explicit memory, which consists of semantic and episodic memory, is impaired in the early stages of AD, whereas there are conflicting results about implicit memory (Can & Karakaş, 2005). Most of the studies indicated that implicit memory is impaired in AD (Fleischman & Gabrieli, 1999). On the other hand, other studies suggest that implicit memory is preserved in AD (Akdemir, Cangöz, Örsel, & Selekler, 2007; Machado et al., 2009).

AD is also considered to be related to the inability to retrieve specific memories and a reduced sense of self (El Haj & Antoine, 2017; Morris & Mograbi, 2013). Hence, AM, which is defined as memories for personal experiences (Conway, 2005), was found to be compromised in patients with AD. In the following section, the link between AM and the self is evaluated.

Autobiographical Memory and the Self

AM represents one's experiences by collecting events and facts from the past (Moses, Culpin, Lowe, & McWilliam, 2004; Seidl et al., 2011). AM consists of semantic and episodic memory. Semantic memory (also called personal semantic memories) contains information, and facts from different lifetime periods related to a person's life (Ivanou, Cooper, Shanks, & Venneri, 2006; Tulving, 1999) and does not include any contextual detail (Tulving, 1972). On the other hand, episodic memories (also called personal episodic memories) are personally experienced singular events that happened at a specific place and time, and rich in terms of details including emotions (Barnabe, Whitehead, Pilon, Arsenaault-Lapierre, & Chertkow, 2012; El Haj et al., 2015; Martinelli, Anssens, Sperduti, & Piolino, 2013). Because of these features, recalling episodic memories allows people to re-experience that event (travel in time mentally) which re-

quires an integration of a number of subsystems (e.g., emotion, sensory information, etc.) (Holland & Kensinger, 2010; Meulenbroek, Rijpkema, Kessels, Rikkert, & Fernández, 2010; Seidl et al., 2011; Tulving, 2002). Semantic memory does not rely on a specific event; so, recalling it does not wake re-experience. Instead, it produces a feeling of *knowing* (Holland & Kensinger, 2010). This distinction between episodic and semantic memory is also observed by the remember/know paradigm. If the person *remembers*, that means the person retrieves a specific memory with its contextual details and mentally places him/herself in that event. On the other hand, if the person *knows*, that means there is only factual knowledge without any contextual detail, and the person only knows the event occurred (El Haj et al., 2015; Prebble, Addis, & Tippett, 2013; Tulving, 1985). *Remember* refers to auto-noetic consciousness, which is correlated with episodic memory, and *know* refers to noetic consciousness which characterizes semantic memory (Tulving, 1985).

Except for these features, there is one conspicuous aspect of AM. Conway and Pleydell-Pearce (2000) proposed that AM is constructed within a self-memory system (SMS), which contains broad areas of autobiographical knowledge at three different levels of specificity in a hierarchy: lifetime periods, general events, and event-specific knowledge (Conway & Pleydell-Pearce, 2000). Lifetime periods cover general knowledge about different aspects of our lives, whereas general events are more specific than lifetime periods, and they can include both repeated events and single events (Barsalou, 1988; Conway & Pleydell-Pearce, 2000). On the other hand, event-specific knowledge contains distinct perceptual and sensory details (Holland & Kensinger, 2010). According to this proposed memory system, these autobiographical memories at distinct levels of specificity are organized in a hierarchy that are interlinked and are defined as part of personal past. The SMS also contains current goals of the working self, which modulate the construction of memories. The working self influences both the encoding and retrieval of AMs. Since patients with AD often show deterioration in maintenance of the self, investigations of AM have grown in recent studies.

AM has fundamental importance for the self (Conway & Pleydell-Pearce, 2000). It helps the self to develop as well as restrain what we can become (Williams & Conway, 2009). In other words, AM shapes an individual's self-concept and guides the self for future behavior (Hou, Miller, & Kramer, 2005). Additionally, it serves as a foundation for self-knowledge, self-consciousness, and self-images (El Haj et al., 2015). Develop-

ment of the self is seen in the lifespan retrieval curve, also known as temporal distribution (Conway, 2005; El Haj et al., 2015). If a participant is asked to freely recall any event from his/her life and to state the date for each event, a lifespan retrieval curve is observed. This distribution consists of three different features: childhood amnesia, the reminiscence bump, and the recency effect. Childhood amnesia covers the times from birth to approximately five years of age (Conway, 2005), and it simply refers to the disappearance of our memories from that period of life. The reminiscence bump is the period between ages 10 to 30 (Conway & Pleydell-Pearce, 2000). In this period of our life, there is a meaningful increase in our memories. The last component of the curve, which is recency, is the time from the reminiscence bump to present, and basically, we remember memories mostly from recent years (Conway, 2005). These memories not only distinguish as a timeline but also differentiate from each other in characteristics they have. In the study by Ece, Demiray, Öner, and Gülgöz (2019), participants were asked to recall three types of AMs: The earliest childhood memory, a very recent memory, and a free-report memory. Then participants rated all their memories in terms of their characteristics of emotionality, confidence, importance, rehearsal frequency, and vividness. According to the results of ratings of the memory characteristics, earliest memories had lower scores than recent memories in vividness, confidence, and rehearsal frequency characteristics, while they were similar to recent memories in terms of emotionality and importance (Ece et al., 2019). This suggests that earliest memories are not particularly unique.

One intriguing case about the importance of the self in AM is Henry, a patient with mild cognitive impairment due to AD. In their study, Philippi et al. (2017) compared Henry's cognitive performance with a group of AD patients as well as healthy controls. Results demonstrated that although AD patients produced some AM, Henry was not only incapable of producing any personal memories, but also despite his high educational level, he could not define his self-concept (Philippi et al., 2017). In other words, he could not produce any "I am..." statements in a Twenty Statements Test in which participants were told to answer the question "Who I am?". Furthermore, he was not aware of his deficiency in AM. Henry was an exceptional case, yet AM distortion in AD could be the reason for the reduced sense of self. Difficulties in retrieval and failures in the consolidation of new materials related to self-ability in AD patients seem to be secondary to loss of AM (Morris & Mograbi, 2013).

Autobiographical Memory in Alzheimer's Disease

One of the defining clinical features of AD is AM compromise (El Haj, Gandalphe, Gallouj, Kapogiannis, & Antoine, 2017). Even in prodromal stages (Irish, Lawlor, O'mara, & Coen, 2010; Leyhe, Müller, Millian, Eschweiler, & Saur, 2009) and early diagnostic stages of AD (Hou et al., 2005; Ivanoiu, Cooper, Shanks, & Venneri, 2004) consequential evidence for AM decline is indicated. In the early stages of the disease, with the decline of AM, the specificity of the memories is also reduced (Morris & Mograbi, 2013). As a result of a decline in autobiographical specificity in AD, memories are de-contextualized, and the ability for mentally reliving past events shifts to a general sense of familiarity (El Haj et al., 2020). This idea is argued in the Autobiographical Memory in Alzheimer's Disease (AMAD) model. In the context of the AMAD model, the autobiographical deficit is characterized by episodic decrease, a decline in personal experience and anterograde and retrograde amnesia (El Haj et al., 2015). In the patients with AD, having these deficits limits their access to memories, which form self-images, self-consciousness, and self-knowledge. Consequently, the patient's sense of identity is reduced (El Haj & Antoine, 2017; El Haj et al., 2015).

Episodic AM is considered one of the cognitive components that appears in the last periods of development, and it is the first component to be lost with normal aging (Piolino et al., 2006), and in diseases such as AD (Morris & Mograbi, 2013). In normal aging, episodic AM impairment is observed (Bruno et al., 2020). Considering autobiographical recall, research has indicated a decline in access to specific episodic detail with cognitive aging, while there is no decline in access to other non episodic or semantic information (Levine, Svoboda, Hay, & Winocur, 2002). Particularly, young adults' memories include more specific episodic details than memories of healthy older adults (Levine et al., 2002). This kind of episodic AM impairment appears to be worse in AD patients when compared with healthy elderly controls (Barnabe et al., 2012; Hou et al., 2005). Bearing the characteristics of AM compromise in AD in mind, the major characteristic is the decline in specificity (i.e., overgenerality). Overgenerality refers to an inability to produce specific memories that occurred at a distinct place and time (El Haj et al., 2017; Morris & Mograbi, 2013; Moses et al., 2004). Problems in retrieving AMs in patients with AD have been related to a low personal experience of memories, with a reduced ability to mentally travel back in personal time (El Haj et al., 2015). Another difference between healthy older adults and AD patients is that while healthy older adults have deficits in

retrieving AMs episodic details, patients with AD also experience problems in encoding processes (Öktem, 2003), leading to greater episodic AM decline.

When studies on AM performance of patients with AD are examined, it is remarkable to note that some studies prefer to use interviews as an assessment tool. One of the interviews to assess AM is Autobiographical Memory Interview (AMI) (Kopelman, Wilson, & Baddeley, 1989), which consists of questions on personal-semantic memories and autobiographical events. Questions on personal-semantic memories examine facts from past life, related to background information (e.g., date of birth), childhood (e.g., address), early adulthood (e.g., date of the wedding day) and more recent events (e.g., holidays in last year) (Kopelman et al., 1989). On the other hand, questions about the autobiographical events consist of items which assess three periods of life: Childhood (e.g., first memory), early adulthood (e.g., first day at a job) and recent period (e.g., news about a relative) (Kopelman et al., 1989). Studies in which AMI is used to assess AM performance in patients with AD demonstrated that patients with AD exhibit impairments in both autobiographical events and personal-semantic memories (Addis & Tippett, 2004; Hou et al., 2005; Meeter, Eijsackers, & Mulder, 2006; Seidl et al., 2011). For instance, the results of the study conducted by Hou et al. (2005) showed that AD patients had more problems than controls in recalling autobiographical events and personal semantic memories from recent time periods. Similarly, Meeter et al. (2006) found that patients with mild or moderate AD recalled significantly fewer AMs than their spouses.

Autobiographical Interview (AI) is another tool for evaluating participants' autobiographical memories. In the interview, participants are asked to select one event for each five different lifetime periods (early childhood, adolescent–teenage years, early adulthood, middle age, and the previous year) of their lives (Levine et al., 2002). There is also an optional list that contains 100 typical life events to help the retrieval process of the participants who want some cues. Participants must be part of each event, and it should not be an event heard from someone else. Moreover, these events should include a specific time and place, and the participant should give detail as much as possible. In scoring of AI, researchers are interested in the numbers of internal and external details as well as some other categories which take scores between 0 and 3. The difference between the number of internal and external details also indicates how specific memory is. Internal details include time, place, thoughts/emotions, perception, and event, whereas

external details include semantic information or repetition (Levine et al., 2002). Therefore, if a memory is rich in internal details, the memory also contains specific knowledge. In a study conducted with older adults who are at risk of AD ($\epsilon 4$ carriers), AI was administered, and the results demonstrated that carriers' memories contained little internal detail (Grilli et al., 2018). In other words, even those at risk for AD showed a decline in specificity (Grilli et al., 2018).

Episodic memories are emotionally laden part of autobiographical memories. Since there is a decline in episodic AM in AD patients, the role of emotion on AMs of AD patients is worth investigating. Besides, even though AD patients show deterioration in odor identification as the disease progresses, recent studies suggest that olfactory stimuli effectively evoke AMs in patients with AD. That is why we sought to consider these specific variables in the content of the present review. In the following sections, how AM is studied with emotional and olfactory stimuli in people with AD is presented, respectively. Then, AD-related brain imaging studies are evaluated to understand better the neural basis of AM deficits in AD patients.

Emotion

As much as emotion is crucial for retrieval of AM, it also has a fundamental significance for emotions (Berntsen & Rubin, 2002; Conway & Pleydell-Pearce, 2000; Öner & Gülgöz, 2017). In this regard, it would be of interest to emphasize some theoretical assumptions about the effect of emotion on AM in people with AD. Especially the episodic component of AMs is more emotionally loaded than semantic component, therefore in the retrieval of episodic AMs, emotional experiences are salient (Irish et al., 2011; Martinelli et al., 2013; Piefke, Weiss, Zilles, Markowitsch, & Fink, 2003). Further, emotional AMs are a key component of a person's emotional well-being (El Haj et al., 2020).

In the studies which used the AI or its manual, emotion/thought is one of the internal details and scoring criteria. Therefore, these studies can record how much emotional detail participants have in their AMs. For instance, a study in which they used the AI, they found that AMs of patients with AD were lacking emotional detail (Irish et al., 2011). The researchers indicated that AD patients showed deficits in the recent AM, and due to the impairments in emotional processing, the disruption in recalling emotional AMs were observed.

In a study by El Haj et al. (2020), the researchers investigated the emotion regulation strategies in AD patients. In this study, they asked participants, who were a group of AD patients and control, to retrieve memories related to the cues *sad* and *happy* words. After the retrieval part, they asked participants to rate their memories on a seven-point scale in terms of emotional valence at retrieval time and at the first time they encoded (El Haj et al., 2020). It turned out that participants (both AD and the control group) rated their happy memories more positively when they retrieved compared to the time they encoded. The same trend appeared in sad memories as well. They rated the sad events less negatively when they retrieved compared to the time they encoded (El Haj et al., 2020). In other words, AD patients showed cognitive reappraisal by re-interpreting their memories' meaning and by changing these memories' emotional influence (El Haj et al., 2020). To sum up, AD patients had a decreased specificity, yet they still exhibited emotional regulation. As El Haj et al. (2020) explained, AD patients gain strengths from both negative and positive memories and use these strengths to cope with the stressors. In another study, researchers asked three groups (AD patients, healthy older adults, and young adults) of participants to recall events related to autobiographical episodes, personal semantics, and self-defining memory (Martinelli et al., 2013). After researchers recorded all the memories, they also calculated the percentage of positive ones. Results demonstrated that AD patients and older adults recalled more positive personal semantics compared with young adults and other AM types (Martinelli et al., 2013). These findings can be interpreted as a positivity bias observed in healthy aging and AD.

Emotion is a variable that should be considered and investigated more in the studies of AM in AD. Emotion could be the context of the memory, as mentioned before, or the response to a memory. Berntsen (2010) suggested that involuntary memories are accompanied by a stronger emotional reaction compared to voluntary memories. Likewise, emotion could be triggered by odor-evoked AMs (El Haj et al., 2017; Herz, 2004; Herz, Eliassen, Beland, & Souza, 2004; Rubin, Groth, & Goldsmith, 1984).

Olfaction

Even though memory researchers are comprehensively focused on AM, most of the present evidence is based upon verbal cueing, and evidence on effects of other types of cues on retrieving personal events is sparse (Larsson & Willander, 2009). Still, there are studies that investigated the effects of different types of cues on AM. Previous studies stated that olfactory cues activate memories from the past (Willander & Larsson, 2006),

and memories retrieved in return for olfactory cues are associated with a greater sense of being taken back in time, compared to verbal and visual cues (Cady, Harris, & Knappenberger, 2008; Willander & Larsson, 2006). It is also stated that odors are efficient cues to evoke AM (Larsson & Willander, 2009). Particularly impaired odor identification and generally olfactory dysfunction is known in patients with AD (Velayudhan, 2015). Despite the advantages of olfactory cueing in AM research, it may be less optimal for patients with AD because of impaired odor identification (Velayudhan, 2015). This may be the reason why there is a limited number of studies examining the effects of olfactory cueing on AM in AD. These studies were evaluated in the following part.

Some studies conducted with AD patients have investigated the effects of odor exposure on AM performance. For instance, in a study by El Haj et al. (2017), patients with mild AD and healthy controls were required to retrieve two personal memories after music exposure, after odor exposure, and in an odor-and-music free (control) condition. Results indicated that in the odor exposure condition, patients with mild AD showed better emotional experience, specificity, retrieval time, and mental time travel than the control condition (El Haj et al., 2017). It is also pointed out that at least in the mild stage of the disease, olfactory cueing may be a valid and useful tool to promote AM (El Haj et al., 2017). Similarly, Glachet, Gandolphe, Gallouj, Antoine, and El Haj (2018) reported the positive effect of odor exposure on AM in AD. In the study, mild AD patients were asked to retrieve AMs after the exposure to odor, without odor, and in the control condition (Glachet et al., 2018). Results showed that odor-evoked AMs were more specific, and these memories were accompanied by more personal experiences in patients with AD (Glachet et al., 2018). In another study conducted by Glachet, Moustafa, Gallouj, and El Haj (2019), patients with mild AD were required to recount incidents from their childhood, adulthood, and recent period in with and without odor conditions to investigate how odor exposure suppressed retrograde, and anterograde amnesia while considering the ability of mild AD patients to retrieve few remote or recent memories (Glachet et al., 2019). Findings revealed that patients with AD produced a more specific and higher number of recent, adulthood, and childhood memories in the odor exposure condition compared to without odor condition (Glachet et al., 2019). These findings suggest that odors are a strong cue to stimulate the retrieval of AMs in individuals with AD.

Neuroanatomical Substrates of AM in people with AD

Memory decline is one of the main cognitive deficits in AD and tends to differ in terms of the age of the memories according to neurodegeneration due to the disease (Kirk & Berntsen, 2018). In the early stages of AD, a decline in recalling recent personal memories is stunning (Irish et al., 2018). Some studies have supported that recent incidents are less accessible than past ones in dementias, including early stages of AD (Barnabe et al., 2012; De Simone et al., 2016; Leyhe et al., 2009; Piolino et al., 2003). This deficit in memory usually is caused by medial temporal lobe (MTL) atrophy, which arises in the entorhinal cortex and spreads to neocortical sites through the hippocampus (Gilboa et al., 2005; Irish et al., 2018; Philippi et al., 2012). Glachet et al. (2019) also supported these results and found that neurodegeneration in MTL, especially in the hippocampus, may be associated with memory decline in AD. Additionally, in a study conducted with AD patients indicated that patients' hippocampus was smaller than healthy elderly (Meulenbroek et al., 2010).

Impaired brain areas due to progressive brain degeneration in AD overlap with the substrates associated with AM. The neuroanatomical constructs of AM are the medial and lateral temporal cortices, including the hippocampus; medial and ventrolateral prefrontal cortices; posterior cingulate cortex; temporoparietal junction and cerebellum (Meulenbroek et al., 2010; Müller et al., 2012; Svoboda, McKinnon, & Levine, 2006). In addition to these regions, activations in occipital association areas are recorded during the retrieval of episodic AMs (Cabeza & St Jacques, 2007; Meulenbroek et al., 2010). Moreover, it is stated that from two routes of autobiographical recall, voluntary and involuntary, voluntary AM retrieval engages more prefrontal regions than in involuntary AM retrieval (Addis, Knapp, Roberts, & Schacter, 2012; Kirk & Berntsen, 2018).

In the previous studies, it is indicated that while the hippocampus has a main role in retrieving AMs (Svoboda et al., 2006), relying on other structures, namely amygdala (Philippi et al., 2015) for the enrichment of memories with emotions is also considered. Basically, the amygdala is activated during the phases of encoding and consolidation for emotional pictures (Dolcos, LaBar, & Cabeza, 2004), in the retrieval for both autobiographical recall routes (Buchanan, 2007), and even in the presentation of laboratory-based stimuli (Smith, Henson, Rugg, & Dolan, 2005). Nonetheless, the amygdala and other limbic structures, which are related to emotional and memory processes are impaired in the early stages of AD (Braak & Braak, 1991). Still, there is limited knowl-

edge about emotional AM in AD patients and its relationship with limbic structure volume (Philippi et al., 2015). Studies focusing on the olfaction and memory relation from a neuroanatomical perspective indicated that odors are related to the limbic system as the amygdala is located just one synapse away from olfactory receptors (Larsson, Willander, Karlsson, & Arshamian, 2014). Besides, memories evoked by olfactory stimuli have been associated with the activation in hippocampal regions and the amygdala (Arshamian et al., 2013). This is due to the fact that the neuropathological processes of AD often target these certain brain regions preferentially (Pennanen et al., 2004).

Grey matter atrophy progression in AD patients appears to affect brain areas associated with AM (Müller et al., 2012). This atrophy causes cortical thinning, mainly in lateral temporal brain regions, hence, decreases performance in AM. There is a rigid association between grey matter volumes in the hippocampus, and the ability of the patients to retrieve the most recent but not the remote AMs in both aspects of episodic and semantic (Serra et al., 2020). Damage in the bilateral anterior temporal poles affects recent memory performance, whereas the right inferior and middle temporal cortices affect remote memory performance (Irish et al., 2018). A study conducted by Gilboa et al. (2005) with AD patients found that the amount of tissue damage in MTL and anterior temporal neocortex constructs is strongly associated with the content of deficit in memory for autobiographical events (Gilboa et al., 2005). In the same study, they also found that tissue loss of the lateral temporal cortex (especially the anterior aspect) is related to memory loss for personal events and personal semantics (Gilboa et al., 2005). Besides, it is stated that personal events are mostly associated with the right side, while personal semantics are mostly associated with the left side of MTL (Gilboa et al., 2005).

DISCUSSION

It is known that memory decline with aging is a component of the normal process of development. With normal aging, many people develop some cognitive impairments; more specifically, studies report impaired performance on AM tests (Bruno et al., 2020; Piolino et al., 2006). While young adults' AMs consist of both semantic and episodic details, in older adults AMs mostly include semantic details, and a substantial decline in episodic details occurs (Levine et al., 2002). Studies suggest a significant shift from episodic to semantic in AMs of healthy older adults (Levine et al., 2002). This shift becomes worse in people who have AD, which is commonly seen among older adults and

attacks the memory system (Barnabe et al., 2012; Hou et al., 2005). In addition to healthy older adults' problems in the retrieval of episodic details, patients with AD also have difficulties in encoding episodic memories (Öktem, 2003). Several researches addressed these issues to investigate the differences in AM performance between AD patients and healthy older control groups regarding emotional and olfactory stimuli (El Haj et al., 2017; Irish et al., 2011; Martinelli et al., 2013; Velayudhan, 2015). In this direction, the aim of the current review is to examine the research on AM's nature in AD and shed light on future research on AM in AD. In particular, the current review aims to investigate how AM is affected by AD, the role of emotion and olfaction, and neuroanatomical substrates, respectively.

As discussed in previous sections, AD is mainly characterized by memory deficits. In AD, patients generally experience more difficulties in remembering recent events than past ones (Kring et al., 2012). Considering the other characteristics of AM in AD, it is clear that patients with AD retrieve AMs with less specificity, which is termed as overgenerality (El Haj et al., 2020; Morris & Mograbi, 2013). To assess AM performance in patients with AD, researchers mainly use two interviews, namely AMI and AI (Kopelman et al., 1989; Levine et al., 2002). When the relevant literature was examined, there were two remarkable variables, which are emotion and olfaction, mostly studied in AM in AD. In the emotion literature, it is highlighted that even if AMs do not always contain enough emotional detail (Irish et al., 2011), they still have positive content, and patients with AD also remember their AMs more positively (Martinelli et al., 2013). On the other hand, olfactory stimuli evoke more memories than verbal and visual stimuli in patients with AD (El Haj et al., 2017; Glachet et al., 2018). In the neuroanatomical perspective, most of the damage in AD appears in temporal areas, especially in hippocampal regions, which play a central role in the formation and retrieval of AM (Glachet et al., 2019; Meulenbroek et al., 2010; Serra et al., 2020).

Although these studies support each other, there is still little known about AM in terms of different variables in AD. In light of previous research, we listed some recommendations for future work. First, investigating AM in AD stage by stage and comparing them in terms of relevant variables might be efficient ways to provide precise results about the nature of AM in AD. It is well-known that AD is a progressive disease, and death rates have risen significantly during the last years. Therefore, comparisons across the stages of the disease can reveal additional variables related to AM deficits. Second,

to our knowledge, no prior studies have examined the accuracy of the AMs retrieved by AD patients. Studying false memory, in this sense, could be enlightening about the progressive nature of the disease. Additionally, using AM performance on early detection of AD is pointed out in a study conducted by Grilli et al. (2018). Their findings support the idea that lack of episodic detail in AMs may be a signal of future cognitive deficiencies related to AD (Grilli et al., 2018). This assumption might be addressed in future studies. The study of Grilli et al. (2018) was cross-sectional in nature. Longitudinal data for future research might extend their explanations.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

References/Kaynakça

- Addis, D. R., Knapp, K., Roberts, R. P., & Schacter, D. L. (2012). Routes to the past: Neural substrates of direct and generative autobiographical memory retrieval. *Neuroimage*, 59(3), 2908–2922. doi: 10.1016/j.neuroimage.2011.09.066
- Addis, D. R., & Tippett, L. (2004). Memory of myself: Autobiographical memory and identity in Alzheimer's disease. *Memory*, 12(1), 56–74. doi: 10.1080/09658210244000423
- Akdemir, A., Cangöz, B., Örsel, S., & Selekler, K. (2007). Hafif kognitif bozukluğu olan hastalarla Alzheimer tipi demans hastalarının örtük bellek performansı açısından karşılaştırılması [A comparison of implicit memory performance in mild cognitive impairment and Alzheimer type dementia patients]. *Turkish Journal of Psychiatry*, 18(2), 118–128.
- Alzheimer's Association. (2020). 2020 Alzheimer's disease facts and figures. *Alzheimer's & Dementia*, 16(3), 391–460. doi: 10.1002/alz.12068
- Arshamian, A., Iannilli, E., Gerber, J. C., Willander, J., Persson, J., Seo, H. -S., Hummel, T., & Larsson, M. (2013). The functional neuroanatomy of odor evoked autobiographical memories cued by odors and words. *Neuropsychologia*, 1, 123–131. doi: 10.1016/j.neuropsychologia.2012.10.023
- Barnabe, A., Whitehead, V., Pilon, R., Arsenault-Lapierre, G., & Chertkow, H. (2012). Autobiographical memory in mild cognitive impairment and Alzheimer's disease: A comparison between the Levine and Kopelman interview methodologies. *Hippocampus*, 22, 1809–1825.
- Barsalou, L. W. (1988). The content and organization of autobiographical memories. In U. Neisser & E. Winograd (Eds.), *Remembering reconsidered: Ecological and traditional approaches to the study of memory* (pp. 193–243). Cambridge: Cambridge University Press. doi: 10.1017/CBO9780511664014.009
- Berntsen, D. (2010). The unbidden past: Involuntary autobiographical memories as a basic mode of remembering. *Current Directions in Psychological Science*, 19(3), 138–142. doi: 10.1177/0963721410370301

- Berntsen, D., & Rubin, D. C. (2002). Emotionally charged autobiographical memories across lifespan: The recall of happy, sad, traumatic and involuntary memories. *Psychology of Aging, 17*(4), 636–652. doi: 10.1037/0882-7974.17.4.636
- Binetti, G., Cappa, S. F., Magni, E., Padovani, A., Bianchetti, A., & Trabucchi, M. (1996). Disorders of visual and spatial perception in the early stage of Alzheimer's disease. *Annals New York Academy of Sciences, 777*, 221–225. doi: 10.1111/j.1749-6632.1996.tb34422.x
- Braak, H., & Braak, E. (1991). Neuropathological staging of Alzheimer-related changes. *Acta Neuropathologica, 82*, 239–259.
- Bruno, D., Suppicich, F., Schurmann-Vignaga, S., Klein, A., Aiskovich, M., Torralva, T., Manes, F., Pontello, N., & Roca, M. (2020). Cognitive stimulation of autobiographic and emotional memory in a patient with Alzheimer's disease. *Journal of Psychiatry and Psychology Research, 4*(1), 210-218.
- Buchanan, T. W. (2007). Retrieval of emotional memories. *Psychological Bulletin, 133*(5), 761–779. doi: 10.1037/0033-2909.133.5.761
- Cabeza, R., & St Jacques, P. (2007). Functional neuroimaging of autobiographical memory. *Trends in Cognitive Sciences, 11*(5), 219–227. doi: 10.1016/j.tics.2007.02.005
- Cady, E. T., Harris, R. J., & Knappenberger, J. B. (2008). Using music to cue autobiographical memories of different lifetime periods. *Psychology of Music, 36*, 157–178. doi: 10.1177/0305735607085010.
- Can, H., İrkeç, C., & Karakaş, S. (2006). Alzheimer tipi demansın farklı evrelerinin nöropsikolojik profili [Neuropsychological profile of different stages of dementia of Alzheimer's type]. *New Symposium Journal, 44*(3), 115–135.
- Can, H., & Karakaş, S. (2005). Bilişsel süreçlerde Alzheimer tipi demansa bağlı değişiklikler [Dementia of Alzheimer type-related changes in cognitive processes]. *Journal of Clinical Psychiatry, 8*, 37–47.
- Conway, M. A. (2005). Memory and the self. *Journal of Memory and Language, 53*, 594–628. doi: 10.1016/j.jml.2005.08.005
- Conway, M. A., & Pleydell-Pearce, C. W. (2000). The construction of autobiographical memories in the self-memory system. *Psychological Review, 107*(2), 261–288. doi: 10.1037/0033-295X.107.2.261
- De Simone, M. S., Fadda, L., Perri, R., Aloisi, M., Caltagirone, C., & Carlesimo, G. A. (2016). Does retrieval frequency account for the pattern of autobiographical memory loss in early Alzheimer's disease patients? *Neuropsychologia, 80*, 194–200. doi: 10.1016/j.neuropsychologia.2015.11.024
- Dolcos, F., LaBar, K. S., & Cabeza, R. (2004). Interaction between the amygdala and the medial temporal lobe memory system predicts better memory for emotional events. *Neuron, 42*, 855–863.
- Ece, B., Demiray, B., Öner, S., & Gülgöz, S. (2019). Comparison of earliest and later autobiographical memories in young and middle-aged adults. *Studies in Psychology, 39*(1), 45-78. doi: 10.26650/SP2018-0037
- El Haj, M., & Antoine, P. (2017). Describe yourself to improve your autobiographical memory: A study in Alzheimer's disease. *Cortex, 88*, 165–172. doi: 10.1016/j.cortex.2017.01.004
- El Haj, M., Antoine, P., Nandrino, J. L., & Kapogiannis, D. (2015). Autobiographical memory decline in Alzheimer' disease, a theoretical and clinical overview. *Ageing Research Reviews, 23*, 183–192. doi: 10.1016/j.arr.2015.07.001
- El Haj, M., Boudoukha, A., Moustafa, A. A., Antoine, P., Allain, P., & Gallouj, K. (2020). “La vie en rose”: A positive shift of autobiographical memory in Alzheimer's disease. *Archives of Gerontology and Geriatrics, 86*, 1–7. doi: 10.1016/j.archger.2019.103953
- El Haj, M., Gandolphe, M. C., Gallouj, K., Kapogiannis, D., & Antoine, P. (2017). From nose to memory: The involuntary nature of odor-evoked autobiographical memories in Alzheimer's disease. *Chemical Senses, 43*(1), 27–34. doi: 10.1093/chemse/bjx064

- Fleischman, D. A., & Gabrieli, J. D. (1999). Long term memory in Alzheimer's disease. *Current Opinion in Neurobiology*, 9(2), 240–244. doi: 10.1016/S0959-4388(99)80034-8
- Gilboa, A., Ramirez, J., Köhler, S., Westmacott, R., Black, S. E., & Moscovitch, M. (2005). Retrieval of autobiographical memory in Alzheimer's disease: Relation to volumes of medial temporal lobe and other structures. *Hippocampus*, 15(4), 535–550. doi: 10.1002/hipo.20090
- Glachet, O., Gandolphe, M. C., Gallouj, K., Antoine, P., & El Haj, M. (2018). Effects of olfactory stimulation on autobiographical memory in Alzheimer's disease. *Geriatric et Psychologie Neuropsychiatrie du Vieillissement*, 16(3), 311–320. doi: 10.1684/pnv.2018.0748
- Glachet, O., Moustafa, A. A., Gallouj, K., & El Haj, M. (2019). Smell your memories: Positive effect of odor exposure on recent and remote autobiographical memories in Alzheimer's disease. *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology*, 41(6), 555–564. doi: 10.1080/13803395.2019.1586840
- Grilli, M. D., Wank, A. A., Berchel, J. J., & Ryan, L. (2018). Evidence for reduced autobiographical memory episodic specificity in cognitively normal middle-aged and older individuals at increased risk for Alzheimer's disease dementia. *Journal of the International Neuropsychological Society*, 24(10), 1073–1083. doi: 10.1017/S1355617718000577
- Hebert, L. E., Weuve, J., Scherr, P. A., & Evans, D. A. (2010). Alzheimer disease in the United States (2010–2050) estimated using the 2010 census. *Neurology*, 80(19), 1778–1783. doi: 10.1212/WNL.0b013e31828726f5
- Herz, R. (2004). A naturalistic analysis of autobiographical memories triggered by olfactory visual and auditory stimuli. *Chemical Senses*, 39(3), 217–224. doi: 10.1093/chemse/bjh025
- Herz, R. S., Eliassen, J., Beland, S., & Souza, T. (2004). Neuroimaging evidence for emotional potency of odor-evoked memory. *Neuropsychologia*, 42(3), 371–378. doi: 10.1016/j.neuropsychologia.2003.08.009
- Holland, A. C., & Kensinger, E. A. (2010). Emotion and autobiographical memory. *Physics of Life Reviews*, 7, 88–131. doi: 10.1016/j.plrv.2010.01.006
- Hou, C. E., Miller, B. L., & Kramer, J. H. (2005). Patterns of autobiographical memory loss in dementia. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 20, 809–815. doi: 10.1002/gps.1361
- Irish, M., Hornberger, M., Lah, S., Miller, L., Pengas, G., Nestor, P. J., Hodges, J. R., & Piguet, O. (2011). Profiles of recent autobiographical memory retrieval in semantic dementia, behavioral-variant frontotemporal dementia, and Alzheimer's disease. *Neuropsychologia*, 49, 2694–2702. doi: 10.1016/j.neuropsychologia.2011.05.017
- Irish, M., Landin-Romero, R., Mothakunnel, A., Ramanan, S., Hsieh, S., Hodges, J. R., & Piguet, O. (2018). Evolution of autobiographical memory impairments in Alzheimer's disease and frontotemporal dementia – A longitudinal neuroimaging study. *Neuropsychologia*, 110, 14–25. doi: 10.1016/j.neuropsychologia.2017.03.014
- Irish, M., Lawlor, B. A., O'mara, S. M., & Coen, R. F. (2010). Exploring the recollective experience during autobiographical memory retrieval in amnesic mild cognitive impairment. *Journal of the International Neuropsychological Society*, 16, 546–555. doi: 10.1017/S1355617710000172
- Ito, K., Ahadieh, S., Corrigan, B., French, J., Fullerton, T., Tensfeldt, T., & Alzheimers Disease Working Group (2010). Disease progression meta-analysis model in Alzheimer's disease. *Alzheimer's & Dementia*, 6(1), 39–53. doi: 10.1016/j.jalz.2009.05.665
- Ivanoiu, A., Cooper, J. M., Shanks, M. F., & Venneri, A. (2004). Retrieval of episodic and semantic autobiographical memories in early Alzheimer's disease and semantic dementia. *Cortex*, 40(1), 173–175. doi: 10.1016/S0010-9452(08)70939-0
- Ivanoiu, A., Cooper, J. M., Shanks, M. F., & Venneri, A. (2006). Patterns of impairment in autobiographical memory in the degenerative dementias constrain models of memory. *Neuropsychologia*, 44(10), 1936–1955. doi: 10.1016/j.neuropsychologia.2006.01.030

- Jahn, H. (2013). Memory loss in Alzheimer's disease. *Dialogues in Clinical Neuroscience*, 15(4), 445–454.
- Karakaş, S., & İrkeç, C. (2003). Alzheimer hastalığı kliniğinin nöropsikolojik profili [Neuropsychological profile of Alzheimer's disease]. *Türkiye Klinikleri Nöroloji (Journal of Neurology)*, 1(1), 13–22.
- Kirk, M., & Berntsen, D. (2018). A short cut to the past: Cueing via concrete objects improves autobiographical memory retrieval in Alzheimer's disease patients. *Neuropsychologia*, 110, 113–122. doi: 10.1016/j.neuropsychologia.2017.06.034
- Kopelman, M. D., Wilson, B. A., & Baddeley, A. D. (1989). The autobiographical memory interview: A new assessment of autobiographical and personal semantic memory in amnesic patients. *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology*, 11(5), 724–744. doi: 10.1080/01688638908400928
- Kring, A. M., Johnson, S. L., Davison, G., & Neale, J. (2012). *Abnormal psychology: Late life and neurocognitive disorders*. United States: Wiley Press.
- Larsson, M., & Willander, J. (2009). Autobiographical odor memory. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1170, 318–323. doi: 10.1111/j.1749-32.2009.03934.x
- Larsson, M., Willander, J., Karlsson, K., & Arshamian, A. (2014). Olfactory lover: Behavioral and neural correlates of autobiographical odor memory. *Frontiers in Psychology*, 5, 1–5. doi: 10.3389/fpsyg.2014.00312
- Levine, B., Svoboda, E., Hay, J. F., & Winocur, G. (2002). Aging and autobiographical memory: Dissociating episodic from semantic retrieval. *Psychology and Aging*, 17(4), 677–689. doi: 10.1037//0882-7974.17.4.677
- Leyhe, T., Müller, S., Millian, M., Eschweiler, G. W., & Saur, R. (2009). Impairment of episodic and semantic autobiographical memory in patients with mild cognitive impairment and early Alzheimer's disease. *Neuropsychologia*, 47(12), 2464–2469. doi: 10.1016/j.neuropsychologia.2009.04.018
- Machado, S., Cunha, M., Minc, D., Portella, C. E., Velasques, B., Basile, L. F., Cagy, M., Piedade, R., & Ribeiro, P. (2009). Alzheimer's disease and implicit memory. *Arquivos de Neuro-Psiquiatria*, 67, 334–342. doi: 10.1590/s0004-82x2009000200034
- Martinelli, P., Anssens, A., Sperduti, M., & Piolino, P. (2013). The influence of normal aging and Alzheimer's disease in autobiographical memory highly related to the self. *Neuropsychology*, 47(1), 69–78. doi: 10.1037/a0030453
- Meeter, M., Eijsackers, E. V., & Mulder, J. L. (2006). Retrograde amnesia for autobiographical memories and public events in mild and moderate Alzheimer's disease. *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology*, 28, 914–927. doi: 10.1080/13803390591001043
- Meulenbroek, O., Rijpkema, M., Kessels, R. P., Rikkert, M. G., & Fernández, G. (2010). Autobiographical memory retrieval in patients with Alzheimer's disease. *NeuroImage*, 53(1), 331–340. doi: 10.1016/j.neuroimage.2010.05.082
- Morris, R. G., & Mograbi, D. C. (2013). Anosognosia, autobiographical memory and self knowledge in Alzheimer's disease. *Cortex*, 49, 1553–1565. doi: 10.1016/j.cortex.2012.09.006
- Moses, A., Culpin, V., Lowe, C., & McWilliam, C. (2004). Overgenerality of autobiographical memory in Alzheimer's disease. *British Journal of Clinical Psychology*, 43, 377–386.
- Müller, S., Saur, R., Greve, B., Melms, A., Hautzinger, M., Fallgatter, A. J., & Leyhe, T. (2012). Similar autobiographical memory impairment in long-term secondary progressive multiple sclerosis and Alzheimer's disease. *Multiple Sclerosis Journal*, 19(2), 225–232. doi: 10.1177/1352458512450352
- Öktem, Ö. (2003). Alzheimer hastalığının erken, orta ve ileri dönemlerinde genel kognitif profil [Cognitive profile in the early, middle, and advanced stages of Alzheimer's disease]. In S. Karakaş, C. İrkeç & N. Yüksel (Eds.), *Beyin ve Nöropsikoloji [Brain and Neuropsychology]* (pp. 101–111). Ankara: Çizgi Tıp Yayınevi.
- Öner, S., & Gülgöz, S. (2017). Autobiographical remembering regulates emotions: A functional perspective. *Memory*, 26(1), 15–28. doi: 10.1080/09658211.2017.1316510

- Pennanen, C., Kivipelto, M., Tuomainen, S., Hartikainen, P., Hänninen, T., Laakso, M. P., Hallikainen, M., Vanhanen, M., Nissinen, A., Helkala, E. -L., Vainio, P., Vanninen, R., Partanen, K., & Soininen, H. (2004). Hippocampus and entorhinal cortex in mild cognitive impairment and early AD. *Neurobiology of Aging*, *25*, 303–310. doi: 10.1016/S0197-4580(03)00084-8
- Philippi, N., Botzung, A., Noblet, V., Rousseau, F., Despres, O., Cretin, B., Kremer, S., Blanc, F., & Manning, L. (2015). Impaired emotional autobiographical memory associated with right amygdalar-hippocampal atrophy in Alzheimer's disease patients. *Frontiers in Aging Neuroscience*, *7*. doi: 10.3389/fnagi.2015.00021
- Philippi, N., Noblet, V., Botzung, A., Despres, O., Renard, F., Sfikas, G., Cretin, B., Kremer, S., Manning, L., & Blanc, F. (2012). MRI-based volumetry correlates of autobiographical memory in Alzheimer's disease. *Plos One*, *7*(10). doi: 10.1371/journal.pone.0046200
- Philippi, N., Roquet, D., Ben Malek, H., Noblet, V., Botzung, A., Cretin, B., & Blanc, F. (2017). Henry, where have you lost your Self?. *Cortex*, *95*, 37–50. doi: 10.1016/j.cortex.2017.06.019
- Piefke, M., Weiss, P. H., Zilles, K., Markowitsch, H. J., & Fink, G. R. (2003). Differential remoteness and emotional tone modulate the neural correlates of autobiographical memory. *Brain*, *126*(3), 650–658. doi: 10.1093/brain/awg064
- Piolino, P., Desgranges, B., Belliard, S., Matuszewski, V., Lavee, C., De La Sayette, V., & Eustache, F. (2003). Autobiographical memory and autoeotic consciousness: Triple dissociation in neurodegenerative diseases. *Brain*, *126*, 2203–2219. doi: 10.1093/brain/awg222
- Piolino, P., Desgranges, B., Clarys, D., Guiller-Girard, B., Taconnat, L., Isingrini, M., & Eustache, F. (2006). Autobiographical memory, autoeotic consciousness, and self-perspective in aging. *Psychology and Aging*, *21*(3), 510–525. doi: 10.1037/0882-7974.21.3.510
- Prebble, S. C., Addis, D. R., & Tippett, L. J. (2013). Autobiographical memory and sense of self. *Psychological Bulletin*, *139*(4), 815–840. doi: 10.1037/a0030146
- Rubin, D. C., Groth, E., & Goldsmith, D. J. (1984). Olfactory cuing of autobiographical memory. *The American Journal of Psychology*, *97*(4), 493–507.
- Seidl, U., Lueken, U., Thomann, P. A., Geider, J., & Schröder, J. (2011). Autobiographical memory deficits in Alzheimer's disease. *Journal of Alzheimer's Disease*, *27*, 567–564. doi: 10.3233/JAD-2011-110014
- Serra, L., Bozzali, M., Fadda, L., De Simone, M. S., Bruschini, M., Perri, R., Caltagirone, C., & Carlesimo, G. A. (2020). The role of hippocampus in the retrieval of autobiographical memories in patients with amnesic mild cognitive impairment due to Alzheimer's disease. *Journal of Neuropsychology*, *14*, 46–68. doi: 10.1111/jnp.12174
- Small, B. J., Fratiglioni, L., Viitanen, M., Winblad, B., & Bäckman, L. (2000). The course of cognitive impairment in preclinical Alzheimer disease: Three- and 6-year follow-up of a population-based sample. *Archives of Neurology*, *57*(6), 839–844. doi: 10.1001/archneur.57.6.839
- Smith, A. P. R., Henson, R. N. A., Rugg, M. D., & Dolan, R. J. (2005). Modulation of retrieval processing reflects accuracy of emotional source memory. *Learning & Memory*, *12*, 472–479. doi: 10.1101/lm.84305
- Spaan, P. E. J., Raaijmakers, J. G. W., & Jonker, C. (2003). Alzheimer's disease versus normal ageing: A review of the efficiency of clinical and experimental memory measures. *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology*, *25*(2), 216–233. doi: 10.1076/jcen.25.2.216.13638
- Svoboda, E., McKinnon, M., & Levine, B. (2006). The functional neuroanatomy of autobiographical memory: A meta-analysis. *Neuropsychologia*, *44*(12), 2189–2208. doi: 10.1016/j.neuropsychologia.2006.05.023
- Tulving, E. (1972). Episodic and semantic memory. In E. Tulving & W. Donaldson (Eds.), *Organization of memory* (pp. 381–402). United States: Academic Press.

- Tulving, E. (1985). Memory and consciousness. *Canadian Psychology/Psychologie Canadienne*, 26(1), 1–12. doi: 10.1037/h0080017
- Tulving, E. (1999). On the uniqueness of episodic memory. In L. G. Nilsson & H. J. Markowitsch (Eds.), *Cognitive neuroscience of memory* (pp. 11–42). Göttingen: Hogrefe & Hubner Publishers.
- Tulving, E. (2002). Episodic memory: From mind to brain. *Annual Review of Psychology*, 53, 1–25. doi: 10.1146/annurev.psych.53.100901.135114
- Turkish Statistical Institute. (2018). *Elderly statistics 2018*. https://biruni.tuik.gov.tr/yayin/views/visitorPages/yayinGoruntuleme.zul?yayin_no=474
- Uçar-Boyras, F., & Er, N. (2007). Alzheimer ve depresyon tanılı gruplar ile normal örnekleme, kişisel ve toplumsal olaylara ilişkin otobiyografik bellek özellikleri [Autobiographical memories for personal and public events in Alzheimer’s disease, depression, and healthy individuals]. *Turkish Journal of Psychology*, 22(60), 45–64.
- Velayudhan, L. (2015). Smell identification function and Alzheimer’s disease: A selective review. *Current Opinion in Psychiatry*, 28(2), 173–179. doi: 10.1097/YCO.0000000000000146
- Willander, J., & Larsson, M. (2006). Smell your way back to childhood: Autobiographical odor memory. *Psychonomic Bulletin & Review*, 13, 240–244. doi: 10.3758/BF03193837
- Williams, H. L., & Conway, M. A. (2009). Networks of autobiographical memories. In P. Boyer & J. Wertsch (Eds.), *Memory in Mind and Culture* (pp. 33–61). New York: Cambridge Psychology Press.
- World Health Organization. (2019, September 19). *Dementia: Key facts*. Retrieved from <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/dementia1>

Gönüllü Çocuksuzluk: Çocuk Sahibi Olmama Kararının Altında Yatan Faktörler ve Karşılaşılan Tepkiler Hakkında Bir Derleme

Voluntary Childlessness: A Review of the Factors Underlying the Decision Not to Have Children

Ezgi Sakman¹

¹Öğr. Gör., Bilkent Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Ankara, Türkiye

ORCID: E.S. 0000-0002-5974-6566

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Ezgi Sakman,
Bilkent Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü, 06800 Bilkent, Ankara, Türkiye
E-posta/E-mail: ezgi.sakman@bilkent.edu.tr

Başvuru/Submitted: 24.07.2020

Kabul/Accepted: 15.10.2020

Online Yayın/Published Online: 22.02.2021

Citation/Atf: Sakman, E. (2021). Gönüllü çocuksuzluk: Çocuk sahibi olmama kararının altında yatan faktörler ve karşılaşılan tepkiler hakkında bir derleme. *Psikoloji Çalışmaları - Studies in Psychology*, 41(1): 83–109.
<https://doi.org/10.26650/SP2020-0105>

ÖZ

Çocuk sahibi olmak her ne kadar uzun süreli romantik ilişkilerin (örn., evlilik) en önemli işlevlerinden biri olarak görülse ve evli çiftler arasında yaygın bir norm olsa da, son yıllarda hem dünyada hem de Türkiye’de doğum oranları giderek azalmaktadır. Çocuğu olmayan bazı kişiler, kısırlık gibi kontrolleri dışındaki durumsal nedenlerden değil, kendi iradeleri ile çocuksuz kalmaya karar vermektedir. Dünyada yaygınlığı giderek artan bu *gönüllü çocuksuzluk* kararı, bireyler için pek çok önemli psikolojik sonuç doğurmanın yanı sıra, toplumlar için de çok sayıda sosyolojik ve demografik etkiyi bünyesinde barındırmaktadır. Gönüllü çocuksuzluğun hem birey hem de toplum için giderek artan öneminden yola çıkılarak, bu derlemeyle bilinçli olarak çocuk sahibi olmama kararının sebeplerini ve sonuçlarını inceleyen çalışmaların sistematik bir biçimde taranarak Türkçe alan yazına kazandırılması amaçlanmıştır. Öncelikle, gönüllü çocuksuzluğu yordayan bireysel ve toplumsal faktörler ile bireylerin bu kararı almalarında rol oynayan etmenler ve karar süreçleri incelenmiş; daha sonra çocuksuz kalmaya karar veren bireylerin karşılaştıkları olumsuz kalıpyargıları ve bunlarla baş etme stratejilerini inceleyen çalışmalar taranmıştır. Derlenen çalışmaların sonuçları, her ne kadar bilinçli olarak çocuk sahibi olmamaya karar veren kişiler demografik olarak birbirlerine belli ölçüde benzese de, bu bireylerin bu kararı alma gerekçelerinin, mekanizmalarının ve kararları ile yaşama süreçlerinin hayli çeşitli olduğunu göstermektedir. Bunların yanı sıra gönüllü çocuksuzların, pek çok olumsuz kalıpyargıyla ve sosyal baskıyla karşılaşsalar da, yaşam doyumu ve psikolojik sağlık bakımından ebeveyn olan bireylere göre bir farklılık bildirmedikleri görülmektedir. Ayrıca yaygın kanının aksine, çocuksuz bireyler kararlarından pişman olmamaktadır. Son olarak, alan yazında gönüllü çocuksuzluk olgusunu inceleyecek ileriki çalışmaların yoğunlaşabileceği alanlar tartışılmış ve dikkate alınması gereken yöntemsel hususların altı çizilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gönüllü çocuksuzluk, çocuksuz kalma kararının sebepleri, gönüllü çocuksuzluğun sonuçları, çocuksuzluğa karşı olumsuz kalıpyargılar, üreme özgürlüğü

ABSTRACT

Although having children is seen as one of the most important functions of adult romantic relationships (e.g., marriage) and it is a common norm followed by married couples, birth rates both around the world and in Turkey have steadily declined over the past years. Some childless individuals have decided to remain childfree of their own volition and not due to external factors that lie outside of their control, such as infertility. This *voluntary childlessness*, which is becoming more and more prevalent around the world, not only has very important psychological consequences for individuals but will also have a significant sociological and demographic impact on societies. Building on the increasing importance of voluntary childlessness for both the individual and society, the present review systematically examines the studies that have investigated the reasons and consequences of the decision to remain childfree and introduce the issues to the Turkish literature. The first part of the review focuses on the individual and societal factors that can predict voluntary childlessness and examines the motivations that inform the decision mechanism. Second, studies investigating the negative stereotypes and societal pressures faced by people who decide to remain childfree and the coping strategies they adopt are reviewed. The results of the studies reviewed indicate that although individuals who consciously decide to remain childless demonstrate a degree of similarity in certain demographic characteristics, their reasons for their decision and the way they live with their choice show significant variation. In addition, although individuals who are voluntarily childless face serious stigma and societal pressure, they do not report any differences in life satisfaction and mental health to individuals who become parents. Also, contrary to common belief, childfree individuals do not regret their decision. At the end of the review, avenues for future research into voluntary childlessness are discussed, and methodological issues that need attention are underlined.

Keywords: Voluntary childlessness, reasons for remaining childfree, consequences of voluntary childlessness, negative stereotypes faced by the childfree, reproductive freedom

EXTENDED ABSTRACT

Although having children is still the widespread norm among long-term romantic partners and married couples, more and more people are deciding to opt-out of parenting. Voluntary childlessness (i.e., consciously deciding not to have or bear children) has important individual and societal consequences, therefore interest in research on this topic has increased over the past decades (e.g., Agrillo & Nelini, 2008; Blackstone & Stewart, 2012; Shapiro, 2014). Building on the growing importance of the issue, the present article reviews studies investigating the individual and societal factors predicting voluntary childlessness, the mechanisms behind this decision, and the stigma faced by the childfree.

The results of these studies indicate that remaining childfree is a complex social phenomenon shaped by various factors for different people (e.g., Agrillo & Nelini, 2008; Blackstone & Stewart, 2012). Although childfree people share several demographic characteristics, their reasons for deciding not to have children, their decision-making processes, and the strategies they employ to cope with the stigma they face show significant variation.

Individuals become more likely to remain childfree as their socioeconomic status improves (e.g., Abma & Martinez, 2006; Somers, 1993), they participate in the workforce more, place a higher value on their careers (e.g., Cwikel, Gramotnev, & Lee, 2006; Park, 2002),

and also as they adopt more liberal and egalitarian worldviews (e.g., Avison & Furnham, 2015; Burman & de Anda, 1985). With work and similar intellectual activities offering alternative ways of leaving a legacy behind and achieving symbolic immortality, voluntary childlessness has become more and more prevalent in developed countries (Aarssen & Altman, 2006). Ever improving birth control methods and reproductive technologies and the more liberal values that have been adopted in some societies may have also contributed to this phenomenon. The high likelihood of these factors continuing to rise in the coming years suggests that the number of childfree individuals might also surge. A potential increase in the number of people who remain without children is a critical matter that requires research and public policy attention as it will have serious repercussions for both population dynamics and the care of the elderly who will be childless.

Just like deciding to have children, deciding not to have them is a very personal choice that needs to be left to an individual's own volition. To ensure that individuals' rights to shape their own lives and children receive higher quality care from parents who really do want to become parents, societies should support individuals who do and do not decide to have children equally. This is a strategy that could potentially increase the welfare of a society through both women's and men's liberation and increased parenting quality.

Research on voluntary childlessness indicates that societies are far from this point. Individuals who decide to remain childfree endure serious stigma and societal pressure; they face pity and condescension, or sometimes even anger (e.g., Campbell, 1999; Mollen, 2006; Park, 2002; Somers, 1993). As a result, they either feel pressured to hide their true stance on the subject or feel they have to take an offensive position and argue that their choice not to parent is morally superior to having children (e.g., Gillespie, 2000; Park, 2002; Veevers, 1980). Patiently explaining that deciding not to have children is as normal a right as deciding to have them and that the childfree can still be well-functioning members of society might be helpful in slowly eradicating the negative stereotypes associated with childlessness. Despite this stigma and social pressure, the childfree are on a par with parents in terms of life satisfaction and psychological adjustment (e.g., Dykstra & Keizer, 2009; McMullin & Marshall, 1996; Wu & Hart, 2002). Also, despite common belief, the voluntarily childless do not regret their decision (e.g., Brooks, 2019).

Discussion

A rich literature notwithstanding, research on voluntary childlessness still needs to address several important issues. Future studies should try and disentangle who consciously decides to remain childfree and who are childless due to circumstances outside of their control. Clarifying this distinction is important as several studies in the current literature

have investigated childless adults as a single category, which leads to crucial differences between the childfree being missed. Also, more qualitative research is required to better understand the dynamics behind the decision to remain childfree, especially in terms of individual worldviews versus cultural values. Another important avenue for future research is how the childfree are organized as a social group and whether they will translate their collective action efforts to pursue equal rights with parents, especially in the labor market. Future studies should also investigate how a potential increase in the number of childfree adults could impact social demographics and public policies governing caregiving for children and the elderly.

Dünyaya çocuk getirmek ve büyütmek, yetişkinlikteki uzun süreli romantik ilişkilerin (örn., evlilik) en önemli işlevlerinden biri olarak görülmektedir. Erken dönemde korunmasız insan yavrusunun, onu büyütecek ve yaşamsal destek verecek kişilerle gerekli fiziksel yakınlığı sağlamasını garantileyen bağlanma davranışsal sisteminin, çocuğun bakım verenleriyle sürekli ve güçlü bir duygusal bağ kurmasını ve böylece bu kişilerin çocuğun hayatta kalmasına yardım etmesini sağlamak üzere evrimleştiği ortaya atılmıştır (Bowlby, 1973, 1980, 1982). Bağlanma davranışsal sisteminin yetişkinlikte de romantik partnerlerin birbirine bağlanmasında ve uzun süreli yakın ilişkiler kurmasında rol aldığı öne sürülmüştür (Hazan ve Shaver, 1987). İnsan yavrusu uzun süre yüksek ebeveyn yatırıma ihtiyaç duyar, bu yüzden iki ebeveyni bir arada olan çocukların daha kaliteli bakım alarak hayatta kalma ve üreme yaşına kadar yaşama olasılıkları daha fazladır. Romantik partnerler arasında duygusal bağ kurulmasını sağlayan bağlanma davranışsal sisteminin en önemli işlevlerinden birinin partnerlerin bir arada kalmasını sağlayarak çocukların yaşama şansını artıran evrimsel bir adaptasyon olarak görev yaptığı düşünülmektedir. Buna uygun olarak, çocuk sahibi olmak tarihsel olarak evliliğin temel amaçları arasında görülmüştür (Campbell, 1985) ve uzun süreli romantik ilişkisi olan veya evli çiftler arasında yaygın bir normdur. Bununla beraber, son yıllarda doğum oranlarının hem Türkiye’de (Türkiye İstatistik Kurumu, 2020) hem de dünyada (Sapleton, 2018) düşmekte olduğu gözlemlenmektedir. Çocuk sahibi olmayan kişilerin bazıları, kısırlık gibi kontrollerinde olmayan durumsal nedenlerden dolayı değil, kendi iradeleri ile çocuk yapmamaya karar vermektedir (bkz., Agrillo ve Nelini, 2008). Kişinin koşulları nedeniyle değil, kendi tercihi ile çocuk sahibi olmaması *gönüllü çocuksuzluk* olarak adlandırılmaktadır (Veevers, 1979).

Gönüllü çocuksuzluk, alan yazına görece yeni giren ve üzerinde araştırmaların giderek arttığı güncel bir kavramdır. Nüfus sayımları genellikle çocuğu olmayan bireylere kendi istekleriyle mi yoksa durumsal nedenlerden dolayı mı çocuksuz olduklarını sormadığı için gönüllü çocuksuzların toplumdaki oranını net olarak hesaplamak zordur. Ancak Amerika’da yapılan ulusal araştırmalar nüfusun ciddi bir oranının (%5-6) kendini gönüllü çocuksuz olarak tanımladığını göstermektedir (Martinez, Daniels ve Chandra, 2012; Newport ve Wilke, 2013). Her ne kadar bilinçli olarak çocuksuz kalmaya karar vermek ilk bakışta uzun süreli romantik ilişkilerin (örn., evlilik) temel işlevine aykırı bir durum olarak görünse de, yapılan derleme çalışmaları kendini gönüllü çocuksuz olarak tanımlayan insanların oranının her geçen gün arttığını göstermektedir (bkz., Agrillo ve

Nelini, 2008; Blackstone ve Stewart, 2012; Shapiro, 2014). Tarihsel olarak çocuk sahibi olmamak hem doğum kontrolünün güçlüğü nedeniyle pratik açıdan zor, hem de çocuğun ekonomik değeri ve çocuk sahibi olma konusundaki sorgulanmayan toplumsal normlar nedeniyle istenmeyen bir durum olmuştur (bkz., Zelizer, 1985). Etkinliği ve yaygınlığı artan doğum kontrol yöntemleri, çocukların hem iş gücüne katkılarının hem de ileri yaşta ebeveyne bakım sağlama işlevlerinin azalması (bkz., Kagıtcıbası ve Ataca, 2015), bazı toplumların liberal değerleri daha çok benimsemesi ve feminizm hareketleri ile birlikte çocuk sahibi olma oranlarında azalmalar görülmektedir. Dünyaya çocuk getirmemeye karar vermenin önemli pek çok bireysel ve psikolojik sonucu olduğu gibi, bu karar sosyolojik ve demografik pek çok etkiyi de beraberinde getirmektedir. Özellikle gönüllü çocuksuzların oranlarının artması devletlerin nüfus politikaları açısından büyük bir potansiyel etki barındırmaktadır.

Gönüllü çocuksuzluğun, hem teorik olarak açıklanması gerekliliği, hem de birey ve toplum için giderek artan önemi nedeniyle, bu derlemede bilinçli olarak çocuk sahibi olmama kararının sebeplerini ve sonuçlarını inceleyen araştırmaların sistematik olarak taranarak Türkçe alan yazına kazandırılması amaçlanmıştır. Bu tarama, yabancı alan yazındaki derleme çalışmalar (örn., Blackstone ve Stewart, 2012) baz alınarak “voluntary childlessness (gönüllü çocuksuzluk)”, “childfree (çocuksuz)”, “childless-by-choice (kendi tercihiyle çocuksuz)”, “voluntarily childless (gönüllü çocuksuz)” ve “remaining childless (çocuksuz olmaya devam etmek)” anahtar kelimeleri kullanılarak PsycInfo veri tabanında gerçekleştirilmiştir. Bu anahtar kelimelerin başlık, öz ve/veya anahtar kelimelerde aranması sonucunda 415 yayın listelenmiştir. Bu listede aynı yayının tekrar sıralandığı durumlar ve istemeyerek çocuksuz kalan (örn., infertilite nedeniyle) katılımcılarla yapılan çalışmalar elenerek 102 adet yayına ulaşılmış ve mevcut derlemede bu yayınlar incelenmiştir.

Bundan sonraki kısımlarda, önce gönüllü çocuksuzluğu yordayan faktörler, bireylerin bu kararı almalarında rol oynayan etmenler ve karar süreçlerini araştıran çalışmalar sistematik olarak taranmıştır. Daha sonra, gönüllü çocuksuzluğun sonuçlarını ve çocuksuz kalmaya karar veren bireylerin karşılaştıkları olumsuz kalıpyargıları ve bunlarla baş etme stratejilerini inceleyen araştırmalar derlenmiştir. Bilinçli bir şekilde çocuk sahibi olmama stratejisinin evrimsel açıdan incelenmesinin ardından, son olarak gönüllü çocuksuzluk olgusu üzerine yapılacak gelecek çalışmaların eğilebileceği alanlar tartışılarak dikkat edilmesi gereken yöntemsel hususların altı çizilmiştir.

Gönüllü Çocuksuzluğu Yordayan Demografik, Psikolojik ve Toplumsal Faktörler ile Bireylerin Karar Alma Süreçleri

Bilinçli olarak çocuk sahibi olmamayı tercih eden bireylerde bazı demografik özellikler yaygın olarak görülmektedir. Kendini gönüllü çocuksuz olarak tanımlayan bireyler, diğer çocuksuz bireylere göre ortalama olarak yaşça daha büyüktür. Bu durum, genç yaştaki kişilerin hali hazırda çocukları olmasa bile ileride bir gün çocuk sahibi olabileceklerini düşünerek kendilerini gönüllü çocuksuz olarak tanımlamamalarıyla açıklanmaktadır (Heaton, Jacobson ve Holland, 1999; Kelly, 2009; Veevers, 1973a).

Gönüllü çocuksuzluk eğitim (Abma, Chandra, Mosher ve Peterson, 1998; Abma ve Martinez, 2006; Heaton ve ark., 1999; Keizer, Dykstra ve Jansen, 2008; Krishnan, 1993; Somers, 1993) ve gelir seviyesi (Abma ve Martinez, 2006; Bachu, 1999; Jacobson ve Heaton, 1991; Somers, 1993) yüksek bireylerde daha yaygındır. Bu bulgular, çocuk sahibi olmanın daha yüksek sosyoekonomik düzeydeki insanlar, özellikle de kadınlar için iş gücünden uzak kalmak ve kariyer yolunda zaman kaybetmek gibi sonuçları olduğu düşünüldüğünde daha yüksek fırsat maliyeti içerdiğini düşündürmektedir. Bununla paralel olarak, bilinçli olarak çocuk sahibi olmamaya karar veren kadınların oranı, yüksek prestijli ve kariyer odaklı mesleklerde ve yönetici pozisyonlarında daha yüksektir (Bachu, 1999; Bram, 1984; Crispell, 1993; Cwikel, Gramotnev ve Lee, 2006; Park, 2002).

Sosyoekonomik faktörlerin yanı sıra çocuk sahibi olmama kararında çeşitli dünya görüşlerinin de önemli olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, gönüllü çocuksuz çiftlerin dindarlık düzeylerinin daha düşük olduğu rapor edilmiştir (Avison ve Furnham, 2015; Heaton, Jacobson ve Fu, 1992; Krishnan, 1993; Mosher, Williams ve Johnson, 1992). Kendini Hristiyan olarak tanımlayan kadınlarla yapılan bir nitel araştırmada katılımcılar, dini kimliklerinin bilinçli olarak çocuk sahibi olmama isteklerini engellediğini ve bu konuda konuşmaktan çekindiklerini rapor etmişlerdir (Llewellyn, 2016). Ayrıca gönüllü çocuksuzluk büyük şehirlerde (DeOllos ve Kapinus, 2002) ve liberal, bireyci ve eşitlikçi değerlere sahip bireyler arasında (Avison ve Furnham, 2015; Baber ve Dreyer, 1986; Bram, 1984; Burman ve de Anda, 1985) daha yaygındır. Benzer şekilde, çocuk sahibi olmamaya karar veren bireyler geleneksel aile modeline ve doğumu teşvik eden politikalara daha az destek vermektedir (Majumdar, 2004; Seccombe, 1991). Ayrıca çocuksuz kalmayı seçen çiftlerin daha eşitlikçi ilişkileri olduğu bulunurken (Ireland, 1993; McAllister ve Clarke, 1998a; Morell, 1994), çocuğu olmayan kadınların anne olan kadınlara

göre toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili daha eşitlikçi değerlere sahip oldukları da gözlemlenmiştir (Abma ve Martinez, 2006). Çocuk sahibi olmama kararı almanın liberal ve özgürlükçü değerler benimsemiş bireyler arasında daha yaygın olduğunu gösteren bütün bu bulgular, gönüllü çocuksuzluğun toplumların muhafazakar kesimlerinde daha az kabul görebileceğini düşündürmektedir.

Kişilerin bilinçli bir şekilde çocuk sahibi olmamaya karar vermesindeki psikolojik motivasyonlar ve sosyolojik koşullar da uzun zamandır araştırılmaktadır. Houseknecht (1987), çocuk sahibi olmak istemeyen bireylerin bu kararı neden aldıklarının araştırıldığı 29 çalışmayı incelediği derlemesinde gönüllü çocuksuzluğun çok çeşitli bireysel sebepleri olduğunu ortaya koymuştur. Katılımcılar tarafından en çok bildirilen gerekçeler arasında çocuk bakımı sorumluluğunu almama özgürlüğü, kendine vakit ayırma ile yüksek mobilite için daha çok imkan, daha yüksek evlilik doyumu, kadınların kariyerleri ile ilgili öncelikleri, finansal avantajlar, nüfus artışı ile ilgili endişeler, çocukları genel olarak sevmeme, ebeveynlik yetkinliği ile ilgili endişeler, çocuk doğurmanın fiziksel sonuçları ile ilgili endişeler ve halihazırdaki küresel sorunların olduğu bir dünyaya çocuk getirme ile ilgili kaygılar yer almaktadır.

Daha yakın zamanda yapılan çalışmalarda katılımcılar daha fazla kişisel özgürlüğe sahip olma ve diğer yetişkinlerle daha fazla ilişki kurabilme imkanını (Brooks, 2019; Gillespie, 2003), hayatlarını istedikleri gibi yaşama ve kendi arzu ettikleri şeyleri yapabilmek için daha fazla boş zamana sahip olma fırsatını (Ireland, 1993; May, 1995; McAllister ve Clarke, 1998a), partnerlerine ve evliliklerine daha çok vakit ayırma olanağını (Ireland, 1993) çocuk sahibi olmama nedenleri olarak belirtmişlerdir. Nitel bir çalışmada da ebeveynlikle birlikte gelen yaşam tarzı değişikliklerini istememe, annelik rolünü reddetme, kendini ebeveynliğe uygun görmeme veya ebeveyn olmayı istememe gönüllü çocuksuzluğun nedenleri olarak ortaya çıkmıştır (Carmichael ve Whittaker, 2007). Ayrıca evliliklerinin istikrarından emin olmayan (Heaton ve ark., 1999; Silverman ve Silverman, 1971) ve hamileliği ve doğumu travmatik olarak algılayan (Hird ve Abshoff, 2000) çiftler de çocuksuz kalmayı seçebilmektedir.

Bireylerin bilinçli olarak çocuk sahibi olmamayı seçmesinde bazı cinsiyet farklılıkları da ortaya çıkmaktadır. Çalışmaların bir kısmında, kadınlar gönüllü çocuksuzluk için daha diğerkam sebepler (örn., dünya nüfusundaki artışla ilgili kaygılar, kendi ebeveynlik yetkinliği ile ilgili şüpheler, pek çok sorunu olan bir dünyaya çocuk getirmeyi iste-

memek) rapor ederken, erkeklerin daha bireyci gerekçeler (örn., ebeveynliğin finansal yükü, genel olarak çocukları sevmemek) saydıkları ortaya çıkmıştır (Houseknecht, 1987). Öte yandan, kadınların bilinçli olarak çocuk sahibi olmama kararlarında kariyer hedeflerine odaklanma motivasyonunu erkeklere göre daha sık rapor ettiği ise bir başka çalışmanın bulguları arasındadır (Veevers, 1980). Daha yakın zamanda yapılmış bir çalışmada ise gönüllü çocuksuz kadınlar, ebeveynliğin kariyer hedefleri ve boş zaman aktiviteleri ile çeliştiğini, annelik içgüdüsünü ve çocuklara karşı ilgi hissetmediklerini belirtmişlerdir (Park, 2005). Aynı çalışmada gönüllü çocuksuz erkekler, ebeveynliği söz konusu fedakarlıklarda (çoğunlukla finansal olmak üzere) bulunmak istemedikleri için reddettiklerini söylemiştir. Erkekler ayrıca çocuksuz kalma kararını kadınlara göre daha erken ve daha kolay almaktadır (Lunneborg, 2000).

Bunların yanı sıra, kadınlar hiçbir zaman ebeveyn olmak istemediklerini, ebeveyn olmak için doğru ilişki içinde olmadıklarını veya partnerlerinin ebeveyn olmak istemediğini (Graham, Hill, Shelly ve Taket, 2013) ve zaman ve enerjilerini kariyerlerine ayırmak istediklerini (Majumdar, 2004; Somers, 1993) de gönüllü çocuksuzluğun sebepleri arasında saymıştır. Bazı kadınlar, hem annelikte hem de kariyerlerinde başarılı olamayacaklarını düşündükleri için çocuk sahibi olmamaya karar verdiklerini de ifade etmektedir (Gerson, 1986; Ireland, 1993; Morell, 1994). Bununla birlikte, gönüllü çocuksuz kadınların önemli bir kısmı kariyerlerini kimliklerinin temelinde görmediklerini ve yaşamdaki temel doyumunu kariyerlerinden değil, kaliteli bir hayat sürmekten aldıklarını rapor etmektedir (McAllister ve Clarke, 1998b). Bu yüzden, çocuk sahibi olmama kararını sadece kariyer odaklı bir yerden açıklamak mümkün görünmemektedir. Ek olarak, anneliğin bireysel kimliklerini yok ettiğini, çocuk sahibi olduğunda sadece bir anne olarak var olduğunu düşündükleri ve anneliği bir fedakarlık, görev ve yük olarak gördükleri için çocuksuz kalmayı seçen kadınlar da vardır (Gillespie, 2003; Maher ve Saugeres, 2007; Peterson, 2015). Benzer şekilde, bazı nitel çalışmalarda kadınlar üzerindeki toplumsal baskılara karşı bir feminist duruş olarak anneliğin reddini tercih ettiklerini belirten kadınlar olduğu da görülmüştür (Gillespie, 2003; Ireland, 1993; Morell, 1994). Örneğin, Türkiye’de yapılmış bir nitel çalışmada, çocuksuz kalmayı seçen kadınların toplumun kadınlığı annelik üzerinden inşa etmesine karşı çıktıkları ve anneliği hayat boyu süren ve kendi yaşamlarından bir şeyler alıp götürülen bir fedakarlık olarak gördükleri bulunmuştur. Katılımcılar aynı zamanda, ebeveynliğin toplumda kadın ve erkek arasında paylaşılan bir görev değil, sadece anneye yüklenen bir rol olarak gördüklerini ve

bu rolü üstlenmek istemedikleri için çocuksuz kalmayı tercih ettiklerini de ifade etmişlerdir (Parlak ve Tekin, 2020).

Bu bireysel nedenlerin yanı sıra gönüllü çocuksuzluğun pek çok sosyolojik sebebi de vardır. Bunlar arasında en etkili olanları şüphesiz aile planlaması ve üreme teknolojisindeki son yıllarda yaşanan gelişmeler ve kadınların işgücüne artan katılımıdır (Bartlett, 1995; Campbell, 1985; Chancey ve Dumais, 2009; Gillespie, 2003; Ireland, 1993; McAllister ve Clarke, 1998b). Benzer şekilde, toplumsal değerlerin zaman içinde liberalleşmesi ve geleneksel cinsiyet rollerinin sorgulanmaya başlanması da bireylerin çocuk sahibi olmamaya karar vermesini kolaylaştıran toplumsal faktörler arasında yer almaktadır (Meggiolaro ve Ongaro, 2007). Ayrıca kimi akademisyenler, gönüllü çocuksuzluk oranlarındaki yükselişi sosyal devlet uygulamalarındaki artışla birlikte yaşlılıkta bakım almak için çocuklara muhtaç olma durumunun azalmasına da bağlamaktadır (Park, 2005).

Bireylerin gönüllü çocuksuzluk kararındaki sebepler kadar, bu kararı alırken geçtikleri süreçler de büyük farklılıklar göstermektedir. Bazı kişiler erken yaştan itibaren bilinçli olarak çocuk sahibi olmamaya karar verirken, diğerleri genç yaşlarda ileride belki çocuk sahibi olabileceğini düşünmekte ancak ilerleyen yıllar içinde çocuk sahibi olmadığında ve bunu aslında hiçbir zaman istemediğini fark ettiğinde kendini gönüllü çocuksuz olarak tanımlamaya başlamaktadır (Blackstone ve Stewart, 2012; Gillespie, 1999; Heaton ve ark., 1999; Ireland, 1993; McAllister ve Clarke, 1998a; Morell, 1994). Kimi çiftler kariyerlerinde, ekonomik durumlarında veya evliliklerinde belli bir güvence seviyesine ulaşmayı istemek gibi çeşitli nedenlerden dolayı çocuk sahibi olmayı ertelemekte; bu süre zarfında da çocuksuzluğa alışarak ve sosyal çevrelerinde çocuk bakımının ne kadar zor olduğunu gözlemleyerek çocuk sahibi olmama kararı alabilmektedir (Campbell, 1985). Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta, bireylerin çocuksuzlukla ilgili algılarının zaman içinde değişebildiğidir (bkz. Hayfield, Terry, Clarke ve Ellis, 2019). Boylamsal bir çalışmada, katılımcıların %20'sinin birinci ve ikinci dalga veri toplama arasında çocuk sahibi olmayı isteme konusunda fikir değiştirdiği gözlemlenmiştir (Heaton ve ark., 1999).

Çocuksuz kalmayı seçen çiftlerin, bu kararı nasıl aldığı da önemli bir araştırma sorusudur. Bu konu üzerine yapılan araştırmalar, gönüllü çocuksuzluk kararının genellikle ortak bir biçimde alındığını ortaya koysa da, kadınların bu kararda daha aktif rol oynadığını göstermektedir.

dığı da araştırma bulgularına yansımaktadır (Campbell, 1999; Cooper, Cumber ve Hartner, 1978; Gillespie, 2003). Ayrıca partnerlerden biri çocuk sahibi olmak konusunda kararsızsa diğer partnerin net bir şekilde çocuk yapmak istememesi, çiftin çocuksuz olmasında etkili olmaktadır (McAllister ve Clarke, 1998a).

Gönüllü Çocuksuzluğun Sonuçları ve Bu Kararı Alan Bireylerin Karşılaştıkları Olumsuz Kalıpyargılar

Çocuk sahibi olmanın yaygın norm olduğu ve bilinçli bir şekilde çocuksuz kalmayı tercih etmenin pek çok toplumsal kuralla çeliştiği bir sosyal dünyada, bu kararın bireyler üzerindeki etkileri büyük önem taşımaktadır. Her ne kadar yaygın kanı çocuk sahibi olmamanın pek çok olumsuz sonuç doğuracağı yönünde olsa da, araştırmalar bu varsayımı desteklememektedir (örn., Ganong, Coleman ve Mapes, 1990; Veevers, 1980).

Kimi çalışmalar gönüllü çocuksuz bireylerin yaşam doyumlarının ve iyi oluş hallerinin ebeveyn olanlara göre daha yüksek olduğunu bulurken (Jeffries ve Konner, 2002; Somers, 1993; Weiss, 1993), diğer çalışmalar bu iki grup arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir (Burman ve de Anda, 1985; Callan, 1986, 1987). Benzer şekilde, yaş ve gelir düzeyi istatistiki olarak kontrol edildiğinde gönüllü çocuksuz ve çocuklu bireyler arasında anlamlı bir yaşam doyumu farkı olmadığını ortaya koyulmuştur (Somers, 1993). Bir başka çalışmada çocuksuz kadınların hayatlarındaki özgürlük, esneklik, kişisel mahremiyet ve bağımsızlık düzeylerinden anne olan kadınlara göre daha memnun oldukları bulunmuştur (Callan, 1987). Bu çalışmalar bilinçli bir şekilde çocuk sahibi olmamanın yaşam doyumu üzerinde olumsuz bir etkisi olmadığını, aksine yaşam doyumunu iyileştirici bir etkisinin olabileceğini göstermektedir. Ayrıca pek çok çalışmada gönüllü çocuksuz çiftler, ebeveyn olan çiftlere göre daha yüksek evlilik doyumu rapor etmiştir (Burman ve de Anda, 1985; Callan, 1984, 1986, 1987; Jacobson ve Heaton, 1991; Krishnan, 1993; Monach, 1993; Somers, 1993). Yaygın kanının aksine, çocuksuzluğu seçen insanlar bu kararlarından pişman olmamaktadırlar (Brooks, 2019; Campbell, 1999; Morell, 1994; Somers, 1993).

Çocuk sahibi olmamanın kadınlar için olası tıbbi sonuçları da hayli önemlidir. Kimi araştırmacılar, çocuk doğurmamakla meme kanseri nedeniyle gerçekleşen ölümler arasında bir bağıntı olduğuna işaret etse de (örn., Mettlin, 1999), diğer araştırmacılar bu araştırma sonuçlarının tartışmalı olduğunu ve çocuk sahibi olmayı ertelemenin veya çocuk sahibi olmamanın kısırlık ve çeşitli üreme sistemi kanserlerine yakalanma riskini

arttırdığına dair sözde tıbbi bulguların kadınların üreme davranışı üzerinde hegemonya kurmak için kullanıldığını iddia etmektedir (Park, 2002; Snitow, 1992).

İleri yaşlarda çocuk sahibi olmayan bireylerin, çocuğu olanlara göre sosyal izolasyon konusunda daha büyük risk altında olduğu bilinmektedir (Girona, Lubben ve Atchison, 1999; McMullin ve Marshall, 1996). Buna rağmen, gönüllü çocuksuzlar yaşlılıkta da ebeveyn olan akranlarıyla aynı seviyede hayat doyumu ve psikolojik sağlık beyan etmektedir (Beckman ve Houser, 1982; Connidis ve McMullin, 1993; Dykstra ve Keizer, 2009; Houser, Berkman ve Beckman, 1984; McMullin ve Marshall, 1996; Wu ve Hart, 2002). Dahası, bir çalışmada çocuğu olmayan yaşlıların çocuğu olanlara göre daha az stres yaşadığı bulunmuştur (McMullin ve Marshall, 1996). Araştırmalar çocuğu olmayan bireylerin ileri yaşlarda aile üyeleri, arkadaşlar, ait oldukları cemiyetler gibi diğer sosyal destek mekanizmalarına daha çok yatırım yaptıklarını göstermektedir (Albertini ve Kohli, 2009; Wenger, 2009). Tüm bu bulgular gönüllü çocuksuzlukla ilgili yaygın kalıpyargıların aksine, insanların ileri yaşta çocuk sahibi olmadıkları için pişmanlık duymadıklarını, yalnız kalmadıklarını ve mutsuz olmadıklarını; tam tersine hayatlarını sürdürmek için farklı sosyal destek mekanizmalarını devreye sokarak toplumla daha da entegre bir biçimde yaşlandıklarını düşündürmektedir.

Her ne kadar araştırma bulguları gönüllü çocuksuzluğun olumsuz sonuçları olduğunu göstermese de, bilinçli olarak çocuk sahibi olmamayı seçen bireyler bu kararları ile ilgili pek çok olumsuz kalıpyargıya ve sosyal baskıya maruz kalmaktadırlar. Son zamanlarda yaygınlaşan *gönüllü çocuksuz hareketi*, toplumun ve özellikle iş gücü piyasasının çocuklu bireylere çocuksuz olanlara göre çok daha fazla değer atfettiğini ve kaynak aktardığını; bu şekilde çocuğu olmayan kişilere ayrımcılık uygulandığını öne sürmektedir (örn., Burkett, 2002; Peterson ve Engwall, 2016).

Çocuk sahibi olmak istediği halde tıbbi nedenlerden dolayı ebeveyn olamayan bireyler genellikle sempati ve acıma duygusu ile karşılanırken, toplumun bilinçli bir şekilde çocuksuz kalmayı seçen bireylere karşı tutumları daha olumsuzdur (Callan, 1985; Chancy ve Dumais, 2009; Iverson, Lindsay ve MacInnis, 2020). Çocuk sahibi olmak toplumda “doğal” ve “normal” olarak görülürken, çocuksuz kalma kararı sorgulanması gereken alternatif bir hayat tarzı olarak görülmektedir. Gönüllü çocuksuzlar duygusal olarak dengesiz, sosyal olarak istenmeyen, bencil, bireyci, sorumsuz, maddeci, daha az anaç, daha az olgun, anormal, yakın insan ilişkilerinden yoksun ve mutsuz olarak algı-

lanmaktadır (Alexander, Rubinstein, Goodman ve Luborsky, 1992; Campbell, 1985; Carey, Graham, Shelley ve Taket, 2009; Park, 2002; Somers, 1993; Veevers, 1973b). Çocuksuz kadınların anne olamadığı için kadınlık rolünü tamamlayamadıkları düşünceyle acımayla karşılandığı da rapor edilmiştir (Blake, 1979; Thomas, 1995). Ayrıca çocuğu olmayan kadınların anne olan kadınlara göre daha az ödüllendirici hayatları olduğu ve hem şimdi hem de gelecekte daha mutsuz olacakları düşünülmektedir (Callan, 1985; Ganong ve ark., 1990; Houseknecht, 1987; Mueller ve Yoder, 1999; Polit, 1978; Veevers, 1980). Dahası, gönüllü çocuksuzları topluma yük olmakla, asalaklıkla ve sosyal devleti kandırmakla suçlayanlar bile vardır (Burkett, 2002). Gönüllü çocuksuzluk üzerine Türkiye’de yapılan bir araştırmada daha cinsiyetçi tutumlara sahip katılımcıların, gönüllü çocuksuz kadınlara karşı daha fazla olumsuz önyargıya sahip olduğu bulunmuştur (Bahtiyar-Saygan ve Sakallı-Uğurlu, 2019). Bu katılımcılar aile olabilmek için mutlaka çocuk sahibi olmanın gerektiği görüşünü de daha çok desteklemişlerdir. Buna ek olarak, daha yüksek eğitim seviyesine sahip ve daha genç insanlar ise gönüllü çocuksuzluğa daha olumlu yaklaştıklarını söylemişlerdir. Benzer şekilde, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde yapılan başka bir çalışmada da korumacı cinsiyetçiliğin gönüllü çocuksuzluğa yönelik olumsuz tutumları yordadığı bulunmuştur. Ayrıca, dindarlık düzeyi daha yüksek erkeklerin bilinçli olarak çocuk sahibi olmayan insanları daha olumsuz değerlendirdikleri de bu çalışmada ortaya çıkan diğer bir bulgudur (Husnu, 2016).

Öz bildirime dayalı anketlerde ortaya çıkan gönüllü çocuksuzlara yönelik bu olumsuz tutumlar, deneysel çalışmalarda da kendini göstermektedir. Ebeveynler ile çocuksuz bireylerin karşılaştırılmasının istendiği bir çalışmada, katılımcılar fiziksel çekicilik, kaynaklara erişim potansiyeli ve duygusal denge gibi olumlu özellikleri ebeveynlerle daha kolay eşleştirmiştir (Kemkes, 2008). Benzer bir araştırma yöntemi kullanan başka bir çalışmada, ebeveyn olan çiftler gönüllü çocuksuz çiftlere göre daha hassas, sevgi dolu ve psikolojik açıdan sağlıklı olarak algılanmıştır (Jamison, Franzini ve Kaplan, 1979). Çocuk sahibi olma olasılığı düşük değerlendirilen çiftler de, olasılığı yüksek görülen çiftlere göre daha olumsuz değerlendirilmektedir (Koropecykj-Cox ve Pendell, 2007). Bir diğer deneysel çalışmada, gönüllü çocuksuzlar ebeveyn olan bireylere göre hem daha mutsuz olarak algılanmış hem de daha çok ahlaki tepki çekmiştir (Ashburn-Nardo, 2017). Türkiye’de yapılan bir araştırmada da ebeveyn olan bireyler, çocuğu olmayanlara göre daha sıcakkanlı ve evliliğinde daha mutlu olarak algılanırken, çocuğu olmayan bireyler daha azimli ama duygusal olarak daha sorunlu olarak değerlendirilmiştir (Çopur ve Koropecykj-Cox, 2010).

Gönüllü çocuksuz bireylere karşılaştıkları tepkilerin sorulduğu çalışmalar bu alandaki olumsuz tutumların anlaşılmasında önemli yer tutmaktadır. Bilinçli bir şekilde çocuk sahibi olmamaya karar veren bireyler, toplum tarafından olumsuz algılandıklarını (Somers, 1993), acıma ve eleştiriyile karşılaştıklarını (Mollen, 2006), işle fazlaca meşgul olmakla suçlandıklarını (Mueller ve Yoder, 1999) ve bencil, soğuk ve maddeci olarak görüldüklerini (Gillespie, 1999; Ireland, 1993; Kelly, 2009; McAllister ve Clarke, 1998a; Morell, 1994; Park, 2002) bildirmişlerdir. Bu alanda gönüllü çocuksuz bireylerle yapılan nitel bir çalışma, gönüllü çocuksuzluğun çocuk sahibi insanlar tarafından kendi seçimlerine karşı bir saldırı olarak algılanarak öfke ile karşılanabildiğini de ortaya koymuştur. Bu çalışmada gönüllü çocuksuz katılımcıların ifadelerinden ortaya çıkan ilginç bir diğer bulgu, çocuk sahibi olan bazı insanların, bilinçli bir şekilde çocuk yapmamayı seçen bireylerle karşılaştıklarında, dünyaya çocuk getirmemenin aslında bir seçenek olduğunu fark ederek kendi tercihlerinden pişmanlık duydukları için gönüllü çocuksuzlara olumsuz tepkiler verebildikleridir (Campbell, 1999).

Bilinçli bir şekilde çocuk sahibi olmamaya karar veren kadınlarla yapılan nitel bir araştırmada, katılımcılar kararlarının şaşkınlık ve yok sayma ile karşılaştığını ve anormal olarak görüldüğünü ifade etmiştir (Gillespie, 2000). Bu çalışmadaki kadınlar, kararlarını paylaştıkları insanların onlara kararlarını ileride değiştireceklerini söylediklerini de belirtmiştir. Bu tepki kararından emin olan kadınlar tarafından son derece rahatsızlık verici ve küçümseyici olarak algılanmaktadır. Özellikle, doktorların çocuk sahibi olmak istemedikleri için kısırlaştırma operasyonu geçirmek isteyen kadınlara “fikrini ileride değiştirirsin” gerekçesiyle tıbbi hizmet vermeyi reddetmesi önemli bir hak ihlali olarak görülmektedir (Campbell, 1999; Gillespie, 2000; Hintz ve Brown, 2019). Ayrıca bilinçli olarak çocuk sahibi olmamayı seçen kadınlar, aynı seçimi yapan erkeklere göre daha çok damgalanmaktadır. (Eicher ve ark., 2016; Lunneborg, 2000; Park, 2002). Bu cinsiyet farklılığı tutum objesinin yanı sıra tutum sahibi noktasında da ortaya çıkmıştır; erkeklerin kadınlara kıyasla gönüllü çocuksuz bireylere karşı daha olumsuz tutumları olduğu bulunmuştur (Koropecykj-Cox ve Pendell, 2007).

Kadınların gönüllü çocuksuzluğuna karşı bu olumsuz kalıpyargıların bir bileşeninin de toplumda kadınlığın annelik üzerinden inşa edilmesi olduğunun gözden kaçırılması gerekmektedir (Gillespie, 2000). Pek çok toplumda hala kadınlığın testi annelik üzerinden yapılmakta ve annelik rolü kadınlara doğal ve sorgulanamaz bir şekilde sosyal, politik, tıbbi ve dini kurumlar üzerinden dayatılmaktadır. Bu nedenle çocuk sahibi

olmamaya karar veren kadınlar, toplumun kurguladığı kadın kimliğini ve algısını sarsıcıları için oldukça katı olumsuz kalıpyargılarla karşılaşmaktadır (Carey ve ark., 2009; Gillespie, 2000; Letherby ve Williams, 1999).

Gönüllü çocuksuzluk alanında yapılan erken dönem akademik çalışmalar bile bu toplumsal yargıları yansıtacak şekilde, çocuk sahibi olmamayı tercih eden kadınların daha maskülen olduğunu iddia etmiştir (Baber ve Dreyer, 1986; Bram, 1984; Callan, 1986). Ancak, yakın dönemde yapılan çalışmalar yaygın toplumsal cinsiyet rolleriyle uyumlu bu çıkarımları sorgulamış ve gönüllü çocuksuzların cinsiyet kimlikleri ve yakın ilişkiler konusundaki tutumlarının toplumun geri kalanının değerlerinden ayrılmadığını göstermiştir (McAllister ve Clarke, 1998b). Çocuk sahibi olmamayı tercih eden kadınlarla yapılan nitel çalışmalar da, bu kadınların kendilerini daha az feminen algılamadıklarını ve anne olmalarının daha az kadın oldukları anlamına gelmediğini düşündüklerini göstermektedir (Gillespie, 1999, 2000; McAllister ve Clarke, 1998a).

Kadınlığı annelikle bir tutan özcü yaklaşım, çocuk sahibi olsa da olmasa da bütün kadınlar için baskıcıdır (Gandolfo, 2005). Bu yüzden, gönüllü çocuksuzluk kadınlığı annelik üzerinden tanımlayan yaygın kültürel imgeye meydan okumak için bir fırsat sağlamaktadır (Gillespie, 2000; Huffer, 1998). Bilinçli bir şekilde çocuk sahibi olmamaya karar veren kadınların bu kararlarını, kadın ve toplumun bir bireyi olmanın tek yolunun anne olmak olmadığını ve anne olmadan da kadın ve toplumun işlevsel bir parçası olabileceğini anlatarak savunmaları, kadınlığı annelikle eş tutan toplumsal kalıpyargıların zaman içinde değişmesinde önemli rol oynayabilir.

Gönüllü çocuksuzların karşılaştıkları bu olumsuz kalıpyargılar ve sosyal baskılara karşı kullandıkları baş etme stratejileri hayli çeşitlidir. Park'ın (2002) *geçistirme* olarak adlandırdığı bir strateji, bireyin kısır olduğunu veya çocuk sahibi olmayı şimdilik ertelediğini söyleyerek gerçek görüşünü saklamasıdır. Bu stratejiyi kullanan bireyler, bilinçli bir şekilde çocuk sahibi olmamaya karar verdiklerini çevrelerine açıklamaktan rahatsız olduklarını, bu yüzden konu açıldığında "belki ileride bir gün" diyerek konuyu geçiştirdiklerini ifade etmektedir (Morell, 1994; Park, 2002). Benzer şekilde, bazı gönüllü çocuksuzlar evlat edinmeyi düşündükleri (Veevers, 1975), çocuk sahibi olmayı eğitim, kariyer veya finansal durumlarıyla ilgili belli bir hedefe ulaşana kadar erteledikleri ya da kısır oldukları (DeOllos ve Kapinus, 2002; Gillespie, 2000; Park, 2002) gibi kimi bahaneler öne sürerek ve konuyla ilgili gerçek görüşlerini saklayarak toplumsal değerlere uyuyormuş gibi görünmektedir.

Bahsedilen stratejiyi kullanmayan diğer bireyler ise, daha eğitici bir rol üstlenerek gönüllü çocuksuzların karşılaştığı olumsuz kalıpyargıları kırmaya çalışmaktadır. Örneğin, bu bireyler sosyal çevrelerine herkesin ebeveyn olmak zorunda olmadığını, çocuklara bakım vermenin tek yolunun onları biyolojik olarak dünyaya getirmek olmadığını (örn., akraba ve arkadaşların çocuklarının bakımında rol oynamak) ve dünyaya yeni çocuklar getirmemenin aslında diğerkam bir eylem olduğunu anlatmayı seçebilmektedir (Park, 2002). Ayrıca kimi gönüllü çocuksuz bireyler karşılaştıkları ayrımcılıklara karşı örgütlenmeyi seçmektedir. Bilinçli olarak çocuk sahibi olmamayı seçen bireyler birbirleri ile internet ve sosyal medya üzerinden giderek daha çok iletişime geçmekte ve yaşam stillerinin toplum tarafından kabul görmesi için çaba harcamaktadır (Basten, 2009; Morison, Macleod, Lynch, Mijas ve Shivakumar, 2016).

Diğer yandan, ofansif bir yöntem seçerek ebeveyn olmanın bencilce bir hareket olduğunu iddia eden bireyler de vardır (Park, 2002; Veevers, 1980). Bu kişiler, insanların sadece diğerlerinin onayını almak için ve toplumsal baskı sonucu ebeveyn olduğunu ve çoğunlukla gerçekten istemeyerek çocuk sahibi oldukları için de çocuklarına iyi ebeveynlik yapmadıklarını düşünmektedirler. Bu yüzden de aslında kendilerinin aldığı çocuk sahibi olmama kararının ebeveyn olma kararından daha üstün olduğunu iddia etmektedirler. Benzer şekilde, anneliğe karşı çıkan etik değerler benimsediğini açıkça dile getirmekten çekinmeyen kişiler de mevcuttur (Veevers, 1975). Ayrıca çalışmalar karşılaştıkları yaftalamalarla çocuk sahibi olmanın olumsuz taraflarını vurgulayarak veya işi şakaya vurarak baş eden çocuksuzlar da olduğunu göstermektedir (Morell, 1994). Gönüllü çocuksuzlar, toplumdaki bu onaylamamayı kimi zaman kıskançlığa bağlamaktadır (Veevers, 1980). Bu durum da bir baş etme stratejisi olarak ele alınabilir.

Evrimsel Açıdan Gönüllü Çocuksuzluk

Üremenin türün devamı için gerekli temel şartlardan biri olduğu düşünüldüğünde, bilinçli bir şekilde çocuk sahibi olmamak ilk bakışta evrimsel açıdan uyumsuz bir strateji olarak görülebilir. Buna dayanarak gönüllü çocuksuzluk olgusunu evrimsel perspektiften anlamaya çalışan bazı araştırmacılar, düşük doğurganlık oranları ve çocuk sahibi olmama davranışlarına yol açarak türün devamı için tehdit oluşturan mekanizmaların aslında paradoksal bir biçimde doğal seçilimin yan ürünleri olarak ortaya çıktığını iddia etmektedir (Aarssen ve Altman, 2006). Doğal seçim, genleri bir sonraki nesle aktarmayı garantileyen davranışları seçtiği gibi sembolik ölümsüzlüğü veya geride bir eser bırakmayı garantileyen davranışları da seçmektedir (Dawkins, 2016). Bundan yola

çıkarak, Aarssen ve Altman (2006) eğitim ve gelir seviyesi arttıkça, insanların sembolik ölümsüzlüğe ulaşmak ve geride bir eser bırakmak için çocuk sahibi olmaya gerek duymamaya başladığını; iş ve diğer entelektüel faaliyetlerle de bu hedefe ulaşabildiklerini iddia etmektedir. Bu araştırmacılar, bilinçli bir şekilde çocuk sahibi olmamanın evrimsel ihtiyaçları bu şekilde karşılamasından dolayı çocuksuzluğun giderek daha çok insan tarafından tercih edildiğini savunmaktadır. Yine aynı araştırmacılara göre, çocuk sahibi olmak benliğin sadece bir kısmının ölümsüz olmasını sağlarken, somut eserlere imza atmak, keşif ve icatlarda bulunmak, kendi adının toplumda kalıcı olarak yer etmesini sağlamak gibi eylemler benliğin sembolik ölümsüzlüğüne daha fazla ve doğrudan katkıda bulunmaktadır. Buna dayanarak, çocuk büyütme yerine bu entelektüel faaliyetlerde bulunmanın, gelişmiş toplumlarda bir evrimsel strateji olarak çocuk sahibi olmakla giderek daha çok yarışabilir hale geldiği ve gönüllü çocuksuzluğun bu nedenle artışta olduğu iddia edilmektedir (Aarssen ve Altman, 2006).

Agrillo ve Nelini (2008) çocuk sahibi olmamanın grup için değil, birey (özellikle de kadın) için avantajlı olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre, birey ekonomik, fiziksel ve psikolojik kaynaklarını üremeye ve çocuk yetiştirmeye aktarmak yerine kendisi için kullandığında bireysel gelişim, özgürlük ve ekonomik refah bakımından daha avantajlı konuma gelebilir. Elbette, bu avantaj sadece bu strateji belli bir azınlık tarafından uygulandığında sürekli olabilir, zira nüfusun çoğunluğu ürememeyi seçerse türün devamı tehlikeye girecektir.

TARTIŞMA

Bu derleme çalışmasının amacı, dünyada giderek yükselen bir yaygınlığa sahip olan gönüllü çocuksuzluk olgusunun hem birey hem de toplum için artan önemine dayanarak, bilinçli olarak çocuk sahibi olmama kararının sebeplerini ve sonuçlarını inceleyen araştırmaları sistematik bir şekilde tarayarak Türkçe alan yazına kazandırmaktır. Derleme sonucunda, gönüllü çocuksuzluğu yordayan çeşitli bireysel ve toplumsal faktörleri, bireylerin bu kararı almalarında rol oynayan etmenleri ve karar süreçlerini araştıran pek çok çalışma olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca, gönüllü çocuksuzluğun sonuçları, çocuksuz kalmaya karar veren bireylerin karşılaştıkları olumsuz kalıpyargılar ve bunlarla baş etme stratejilerinin de detaylıca araştırıldığı pek çok çalışma olduğu gösterilmiştir.

Bu çalışmalar, gönüllü çocuksuzluğun farklı kişiler için farklı faktörlerden etkilenecek karmaşık bir mekanizmayla ortaya çıkan bir sosyal olgu olduğunu göstermektedir

(örn., Agrillo ve Nelini, 2008; Blackstone ve Stewart, 2012; Shapiro, 2014). Bilinçli olarak çocuk sahibi olmamaya karar veren kişiler demografik olarak birbirlerine belli ölçüde benzese de, bu kararı alma gerekçelerinin, mekanizmalarının ve kararları ile yaşama süreçlerinin hayli çeşitli olduğu anlaşılmaktadır.

Bireyler, sosyoekonomik konumları iyileştikçe (örn., Abma ve Martinez, 2006; Somers, 1993), iş gücüne daha çok katılıp, kariyerlerine daha çok önem verdikçe (örn., Cwikel ve ark., 2006; Park, 2002) ve daha liberal değerler benimsedikçe (örn., Avison ve Furnham, 2015; Burman ve de Anda, 1985) çocuk sahibi olmama kararı alabilmektedir. İş ve benzeri entelektüel faaliyetlerin sembolik ölümsüzlük ve geride eser bırakma gibi evrimsel ihtiyaçları dünyaya çocuk getirmekle yarışır düzeyde karşılamaya başlamasıyla beraber, gönüllü çocuksuzluk gelişmiş ülkelerde giderek daha yaygın şekilde gözlemlenmektedir (Aarssen ve Altman, 2006). Bu açıdan bakıldığında, hem finansal hem de ilişki/yaşam doyumu gibi psikolojik açılardan avantajlı olabilen çocuksuzluk kararının aslında sınıfsal bir boyutu olduğu görülmektedir. Gönüllü çocuksuzluğun ancak toplumun azınlığı tarafından benimsendiğinde biyolojik evrim bakımından tehlikesiz olacağı göz önüne alındığında, bu kararı verebilme özgürlüğünün sosyal statüyle beraber artması sosyal evrim bakımından ilginçtir. Ayrıca, sürekli gelişen doğum kontrol tekniklerinin, üreme teknolojilerinin ve bazı toplumlarda liberal değerlerin giderek daha çok benimsenmesinin bu olgunun yaygınlaşmasına katkıda bulunduğu da ileri sürülebilir. İlerleyen yıllarda tüm bu faktörlerin yaygınlığının artma olasılığı, çocuk sahibi olmamayı seçen bireylerin sayısında da bir artış olabileceğini düşündürmektedir.

Çocuk sahibi olmak kadar olmamak da bireylerin özgür iradesine bırakılması gereken bir karardır ve toplumda çocuk sahibi olmayı seçen bireylere destek verildiği gibi bunu seçmeyen bireylere de destek verilmelidir. Bu hem bireylerin hayatlarına istedikleri gibi yön verme haklarını korumak bakımından önemlidir, hem de çocuk sahibi olan insanların buna isteyerek karar vermesi ve böylece çocuklarına daha iyi ebeveynlik yapma olasılıklarının artırmasını sağlamak bakımından toplumsal düzeyde faydalıdır. Bu, hem kadınların hem de erkeklerin özgürleşmesiyle ve çocukların aldığı bakımın kalitesinin artmasıyla birlikte toplumun refahını da artırabilecek bir stratejidir. Elbette bu hususun önemli bir parçası doğum kontrolü ve kürtaja sağlıklı erişimin sağlanmasıdır. Alan yazındaki çalışmalar toplumların bu noktadan çok uzak olduğunu göstermektedir. Çocuk sahibi olmamayı seçen bireyler çok çeşitli olumsuz kalıpyargılarla karşılaşmak-

ta; kimi zaman acıma ve küçümseme, kimi zaman da öfke ile yüzleşmektedir (örn., Campbell, 1999; Mollen, 2006; Park, 2002; Somers, 1993). Bunun sonucu olarak gönüllü çocuksuzlar çoğunlukla ya gerçek görüşlerini gizleme ihtiyacı hissetmekte ya da kendi kararlarının ebeveynlikten daha üstün olduğunu iddia ederek atağa geçmek zorunda kalmaktadır (örn., Gillespie, 2000; Park, 2002; Veevers, 1980). Çocuk sahibi olmama kararının, çocuk sahibi olma kararı kadar doğal bir hak olduğunun ve bu kararı alan insanların hala toplumun işlevsel parçaları olabileceğinin sabırla anlatılması olumsuz kalıpyargıların zaman içinde kırılması için faydalı olabilir. Bütün bu yaftalamalara rağmen, araştırmalar çocuk sahibi olmamayı seçen bireylerin yaşam doyumu ve psikolojik sağlık bakımından ebeveyn olanlardan yaşam boyunca farklılaşmadığını göstermektedir (örn., Dykstra ve Keizer, 2009; McMullin ve Marshall, 1996; Wu ve Hart, 2002). Ayrıca yaygın kanının aksine çocuksuz kalmak pişmanlığa yol açıyor gibi görünmemektedir (örn., Brooks, 2019).

Gönüllü çocuksuzluğu inceleyen çok sayıdaki çalışmayla alan yazın hayli zengin olsa da ileride yapılacak çalışmaların dikkate alması gereken pek çok husus bulunmaktadır. Bu hususlardan belki de en önemlisi, çocuksuz bireylerin hangileri için bu durumunun kendi bilinçli tercihleri sonucu ve hangileri için kontrollerinde olmayan dışsal faktörlerin sonucu olarak ortaya çıktığının daha net olarak araştırılmasıdır. Alan yazında hali hazırdaki bazı çalışmalar tarafından (örn., Biddlecom ve Martin, 2006; Dye, 2008; Paul, 2001), çocuksuz bireyler tek bir kategori altında incelenmekte, bu yüzden de gönüllü ve gönülsüz çocuksuzluk arasındaki önemli farklar kaçırılmaktadır. Gelecek çalışmaların üzerine eğilmesinin şüphesiz çok önemli olduğu bir diğer alan da, yıllar içinde artış gösteren gönüllü çocuksuzluk kararının toplumların demografik yapısını ve hem var olan çocuklara hem de çocuksuz yaşlanan bireylere verilen bakımı nasıl etkileyebileceğidir. Gelecek öngörülerini yapacak böyle çalışmalar devletlerin ve özel kurumların politikalarını düzenlemeleri için çok yararlı olabilir. Ayrıca çocuk sahibi olmamanın tıbbi sonuçlarının, güvenilirliği yüksek çalışmalarla net olarak ortaya konması gönüllü çocuksuzluğun kişilerin sağlığı üzerinde etkisi olduğuna dair tartışmaların bilimsel yolla çözüme kavuşması bakımından gereklidir. Buradan elde edilecek güvenilir bilimsel sonuçlar, hem insanların eğer ihtiyaç varsa uygun sağlık önlemlerini alması hem de gönüllü çocuksuzlara yönelik olumsuz kalıpyargıların aşılması için değerli olacaktır. Ayrıca gönüllü çocuksuzluk kararının alınabilmesinde toplumsal cinsiyet rollerinin ve geleneksel aile modelinin önemli rolü olduğu düşünüldüğünde, farklı toplumların değerlerini

karşılaştıran kültürlerarası çalışmaların alan için ne kadar önemli olduğu anlaşılabilir. Diğer bir deyişle, bu alanda kültürler arası çalışmalara ihtiyaç vardır. Son olarak, ileride yapılacak çalışmaların bilinçli olarak çocuk sahibi olmamaya karar veren bireylerin özellikle internet ve sosyal medya üzerinden örgütlenerek seslerini nasıl daha duyulur hale getireceğini ve bu kolektif eylemlerin sonuçlarını incelemesi, gönüllü çocuksuzluğun bir sosyal hareket haline gelip gelmeyeceğinin anlaşılması açısından bilgi verici olabilir. Bununla bağlantılı olarak, toplumda giderek yaygınlaşan “çocuklu aile dostu” (örn., kimi işletmelerin çocuklu ailelere indirim yapması, kimi iş yerlerinin çocuğu olan bireylere daha az sorumluluk vermesi) uygulamaların çocuksuz bireyler tarafından nasıl algılandığını ve bu bireylerin çocuklu bireylerle eşit haklara sahip olmak için vereceği mücadeleyi incelemek büyük önem taşımaktadır.

Gelecek çalışmalar tasarlanırken dikkat edilmesi faydalı olacak pek çok yöntemsel husus vardır. Gönüllü çocuksuzluk üzerine yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun ilişkisel olması alan yazındaki önemli eksikliklerden biridir. Her ne kadar alanda yapılmış nitel çalışmalar bulunsa da derinlemesine görüşmelerle daha iyi anlaşılabilir pek çok araştırma sorusu hala mevcuttur. Bilinçli olarak çocuk sahibi olmamaya karar veren bireylerle ileride yapılacak başka nitel çalışmalar, insanların gönüllü çocuksuzluk kararını hangi mekanizmalarla aldıklarının daha iyi anlaşılması için faydalı olabilir. Bu çalışmaların katılımcılara gönüllü çocuksuzluk kararına giden yolda hangi faktörleri göz önüne aldığını, hangilerine önem vermediğini net bir şekilde sormalıdır. Ayrıca bireylerin aile kavramını ve toplumsal cinsiyet kimliklerini algılama biçimlerinin gönüllü çocuksuzluk kararlarında nasıl bir rol oynadığının nitel çalışmalarla araştırılması zengin bilgiler ortaya çıkarabilir.

Gönüllü çocuksuzluk üzerine yapılan çalışmaların katılımcıları ağırlıklı olarak heteroseksüel ve evli kadınlardır (örn., Mollen, 2006; Mueller ve Yoder, 1999; Park, 2005). Alandaki araştırmaların çok az bir bölümü erkeklerin bu konudaki tutum ve davranışları hakkında fikir vermektedir (örn., Houseknecht, 1987; Lunneborg, 2000; Park, 2005; Vevers, 1980), bu durum da hem gönüllü çocuksuzluk konusunun ağırlıklı olarak kadınlar üzerinden ele alınmasına sebep olmakta, hem de çocuk sahibi olmama kararının kadınlar ve erkekler açısından nasıl farklılaştığını anlamayı zorlaştırmaktadır. Bu yüzden ileride yapılacak çalışmaların örneklemelerine kadınların yanı sıra erkeklerin de dahil etmesi çok kritiktir. Ayrıca, bekar kadınlar ve homoseksüel çiftlerle yapılacak gelecek çalışmalar çocuk sahibi olmama kararının daha bütüncül olarak ele alınabilmesi için

gereklidir, zira bu popülasyonlar şimdiye kadar yapılan çalışmalarda hiç temsil edilmemiştir. Gelecek çalışmaların daha temsili örneklerle yapılması, farklı kimlikleri olan bireylerin gönüllü çocuksuzluk kararı almalarındaki olası farklı mekanizmaların anlaşılması açısından özellikle önem taşımaktadır. Alan yazındaki bir diğer eksiklik de, gönüllü çocuksuzlara yönelik tutumları araştıran çalışmaların büyük bir kısmının henüz ebeveynlik kararından uzak olan üniversite öğrencileri ile yapılmış olmasıdır. İleride bu konuda yapılacak çalışmaların temsili örnekler kullanması, gönüllü çocuksuzluğa yönelik toplumdaki tutumların daha doğru bir şekilde anlaşılması için önemlidir. Dikkat edilmesi gereken bir diğer yönetsel husus da gönüllü çocuksuzluk üzerine yapılan çalışmalarda genel olarak insanlara neden çocuk sahibi olmadıklarının soruluyor olmasıdır. Diğer taraftan, ebeveyn olan bireylerin neden çocuk sahibi olmaya karar verdikleri alan yazında nadiren sorgulanmaktadır. Alanda çalışan akademisyenlerin bu yanlılığın farkında olması, gönüllü çocuksuzluğun doğaldan sapan “anormal” bir durum olduğu algısının kırılması için önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, birey ve toplum için çok kritik sonuçları olan gönüllü çocuksuzluk, üzerinde daha fazla araştırma yapılması gereken ve hem araştırmacılar hem de uygulamacılar için önem taşıyan bir olgudur. Yaygınlığı giderek artan çocuksuz kalma kararı hem bireysel özgürlüklerin korunması, hem de toplumların demografik yapılarının sağlıklı bir şekilde yapılandırılması açısından önem teşkil etmektedir. Buna ek olarak, çocuk ve yaşlılara en iyi şekilde bakım verilmesinin sağlanması için üzerinde hassasiyetle durulması gereken sosyal bir gerçekliktir.

Teşekkür: Makalenin yazım ve dil bakımından kontrolünü yapan Sevinç Laleli'ye çok teşekkür ederim.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Aarssen, L. W. ve Altman, S. T. (2006). Explaining below-replacement fertility and increasing childlessness in wealthy countries: Legacy drive and the “Transmission Competition” Hypothesis. *Evolutionary Psychology*, 4(1), 290-302. doi:10.1177/147470490600400125
- Abma, J. C., Chandra, A., Mosher, W. ve Peterson, L. (1998). *Fertility, family planning, and women's health: New data from the 1995 National Survey of Family Growth*. Pennsylvania: Diane Publishing.
- Abma, J. C. ve Martinez, G. M. (2006). Childlessness among older women in the United States: Trends and profiles. *Journal of Marriage and Family*, 68(4), 1045-1056. doi:10.1111/j.1741-3737.2006.00312.x
- Agriolo, C. ve Nelini, C. (2008). Childfree by choice: A review. *Journal of Cultural Geography*, 25(3), 347-363. doi:10.1080/08873630802476292
- Albertini, M. ve Kohli, M. (2009). What childless older people give: Is the generational link broken? *Ageing and Society*, 29(8), 1261-1274. doi:10.1017/S0144686X0999033X
- Alexander, B. B., Rubinstein, R. L., Goodman, M. ve Luborsky, M. (1992). A path not taken: A cultural analysis of regrets and childlessness in the lives of older women. *The Gerontologist*, 32(5), 618-626. doi:10.1093/geront/32.5.618
- Ashburn-Nardo, L. (2017). Parenthood as a moral imperative? Moral outrage and the stigmatization of voluntarily childfree women and men. *Sex Roles*, 76(5-6), 393-401. doi:10.1007/s11199-016-0606-1
- Avison, M. ve Furnham, A. (2015). Personality and voluntary childlessness. *Journal of Population Research*, 32(1), 45-67. doi:10.1007/s12546-014-9140-6
- Baber, K. M. ve Dreyer, A. S. (1986). Gender-role orientations in older child-free and expectant couples. *Sex Roles*, 14(9-10), 501-512.
- Bachu, A. (1999). *Is childlessness among American women on the rise?* Suitland: Population Division, US Bureau of the Census.
- Bahtiyar-Saygan, B. ve Sakallı-Uğurlu, N. (2019). Development of attitudes toward voluntary childlessness scale and its associations with ambivalent sexism in Turkey. *Journal of Family Issues*, 40(17), 2499-2527. doi:10.1177/0192513X19860168
- Bartlett, J. (1995). *Will you be mother? Women who choose to say no*. London: Virago Press.
- Basten, S. (2009). Voluntary childlessness and being childfree. *The future of human reproduction: Working paper, Vienna Institute of Demography*, 5, 1-23.
- Beckman, L. J. ve Houser, B. B. (1982). The consequences of childlessness on the social-psychological well-being of older women. *Journal of Gerontology*, 37(2), 243-250. doi:10.1093/geronj/37.2.243
- Biddlecom, A. ve Martin, S. (2006). Childless in America. *Contexts*, 5(4), 54-54.
- Blackstone, A. ve Stewart, M. D. (2012). Choosing to be childfree: Research on the decision not to parent. *Sociology Compass*, 6(9), 718-727. doi:10.1111/j.1751-9020.2012.00496.x
- Blake, J. (1979). Is zero preferred? American attitudes toward childlessness in the 1970s. *Journal of Marriage and the Family*, 41(2), 245-257. doi:10.2307/351694
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Vol. II. Separation: Anxiety and anger*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss: Vol. III. Loss: Sadness and depression*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1982). *Attachment and loss: Vol. I. Attachment* (Gözden geçirilmiş basım). New York: Basic Books. (Orjinal basım 1969).
- Bram, S. (1984). Voluntarily childless women: Traditional or nontraditional? *Sex Roles*, 10(3-4), 195-206.

- Brooks, C. (2019). Meaning-making among intentionally childless women. *International Journal of Transpersonal Studies*, 38(1), 140-153. doi:10.24972/ijts.2019.38.1.140
- Burkett, E. (2002). *The baby boon: How family-friendly America cheats the childless*. New York: Free Press.
- Burman, B. ve de Anda, D. (1985). Parenthood or nonparenthood: A comparison of intentional families. *Lifestyles*, 8(2), 69-84.
- Callan, V. J. (1984). Childlessness and marital adjustment. *Australian Journal of Sex, Marriage and Family*, 5(4), 210-214.
- Callan, V.J. (1985). Perceptions of parents, the voluntarily and involuntarily childless: A multidimensional scaling analysis. *Journal of Marriage and the Family*, 47(4), 1045-1050. doi:10.2307/352349
- Callan, V. J. (1986). Single women, voluntary childlessness and perceptions about life and marriage. *Journal of Biosocial Science*, 18(4), 479-487. doi:10.1017/S0021932000016497
- Callan, V. J. (1987). The personal and marital adjustment of mothers and of voluntarily and involuntarily childless wives. *Journal of Marriage and the Family*, 49(4), 847-856. doi:10.2307/351978
- Campbell, A. (1999). *Childfree and sterilized: Women's decisions and medical responses*. London: Cassell.
- Campbell, E. (1985). *The childless marriage: An exploratory study of couples who do not want children*. London: Tavistock.
- Carey, G. E., Graham, M., Shelley, J. ve Taket, A. (2009). Discourse, power and exclusion: The experiences of childless women. A. Taket, B. R. Crisp, A. Neill, G. Lamaro, M. Graham ve S. Barter-Godfrey (Ed.), *Theorising social exclusion* içinde (ss. 127-133). New York: Routledge.
- Carmichael, G. A. ve Whittaker, A. (2007). Choice and circumstance: Qualitative insights into contemporary childlessness in Australia. *European Journal of Population*, 23(2), 111-143. doi:10.1007/s10680-006-9112-4
- Chancey, L. ve Dumais, S. A. (2009). Voluntary childlessness in marriage and family textbooks, 1950—2000. *Journal of Family History*, 34(2), 206-223. doi:10.1177/0363199008330733
- Connidis, I. A. ve McMullin, J. A. (1993). To have or have not: Parent status and the subjective well-being of older men and women. *The Gerontologist*, 33(5), 630-636. doi:10.1093/geront/33.5.630
- Cooper, P. E., Cumber, B. ve Hartner, R. (1978). Decision-making patterns and postdecision adjustment of childfree husbands and wives. *Alternative Lifestyles*, 1(1), 71-94.
- Crispell, D. (1993). Planning no family, now or ever. *American Demographics*, 15(10), 23-24.
- Cwikel, J., Gramotnev, H. ve Lee, C. (2006). Never-married childless women in Australia: Health and social circumstances in older age. *Social Science & Medicine*, 62(8), 1991-2001. doi:10.1016/j.socscimed.2005.09.006
- Çopur, Z. ve Koropecykj-Cox, T. (2010). University students' perceptions of childless couples and parents in Ankara, Turkey. *Journal of Family Issues*, 31(11), 1481-1506. doi:10.1177/0192513X10361577
- Dawkins, R. (2016). *The selfish gene*. Oxford: Oxford University Press.
- DeOllos, I. Y. ve Kapinus, C. A. (2002). Aging childless individuals and couples: Suggestions for new directions in research. *Sociological Inquiry*, 72(1), 72-80.
- Dye, J. L. (2008). Fertility of American women: 2006. *Current Population Reports, US Census Bureau*, 20, 1-22.
- Dykstra, P. A. ve Keizer, R. (2009). The wellbeing of childless men and fathers in mid-life. *Ageing and Society*, 29(8), 1227-1242. doi:10.1017/S0144686X08008374
- Eicher, V., Settersten, R. A., Penic, S., Glaeser, S., Martenot, A. ve Spini, D. (2016). Normative climates of parenthood across Europe: Judging voluntary childlessness and working parents. *European Sociological Review*, 32(1), 135-150. doi:10.1093/esr/jcv083

- Gandolfo, E. (2005). A lesser woman? Fictional representations of the childless woman. A. O'Reilly, M. Porter ve P. Short (Ed.), *Motherhood: Power & oppression* içinde (ss. 111-123). Toronto: Women's Press.
- Ganong, L. H., Coleman, M. ve Mapes, D. (1990). A meta-analytic review of family structure stereotypes. *Journal of Marriage and the Family*, 52(2), 287-297. doi:10.2307/353026
- Gerson, K. (1986). *Hard choices: How women decide about work, career and motherhood*. Berkeley: University of California Press.
- Gillespie, R. (1999). Voluntary childlessness in the United Kingdom. *Reproductive Health Matters*, 7(13), 43-53.
- Gillespie, R. (2000). When no means no: Disbelief, disregard and deviance as discourses of voluntary childlessness. *Women's Studies International Forum*, 23(2), 223-234. doi:10.1016/S0277-5395(00)00076-5
- Gillespie, R. (2003). Childfree and feminine: Understanding the gender identity of voluntarily childless women. *Gender & Society*, 17(1), 122-136. doi:10.1177/0891243202238982
- Gironda, M., Lubben, J. E. ve Atchison, K. A. (1999). Social networks of elders without children. *Journal of Gerontological Social Work*, 31(1-2), 63-84.
- Graham, M., Hill, E., Shelly, J. ve Taket, A. (2013). Why are childless women childless? Findings from an exploratory study in Victoria, Australia. *Journal of Social Inclusion*, 4(1), 70-89. doi:10.36251/josi.63
- Hayfield, N., Terry, G., Clarke, V. ve Ellis, S. (2019). "Never Say Never?" Heterosexual, bisexual, and lesbian women's accounts of being childfree. *Psychology of Women Quarterly*, 43(4), 526-538. doi:10.1177/0361684319863414
- Hazan, C. ve Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(3), 511-524. doi:10.1037/0022-3514.52.3.511
- Heaton, T. B., Jacobson, C. K. ve Fu, X. N. (1992). Religiosity of married couples and childlessness. *Review of Religious Research*, 33(3), 244-255.
- Heaton, T. B., Jacobson, C. K. ve Holland, K. (1999). Persistence and change in decisions to remain childless. *Journal of Marriage and the Family*, 61(2), 531-539. doi:10.2307/353767
- Hintz, E. A. ve Brown, C. L. (2019). Childfree by choice: Stigma in medical consultations for voluntary sterilization. *Women's Reproductive Health*, 6(1), 62-75. doi:10.1080/23293691.2018.1556427
- Hird, M. J. ve Abshoff, K. (2000). Women without children: A contradiction in terms? *Journal of Comparative Family Studies*, 31(3), 347-366. doi:10.3138/jcfs.31.3.347
- Houseknecht, S. K. (1987). Voluntary childlessness. S. K. Steinmetz ve M. B. Sussman (Ed.), *Handbook of marriage and the family* içinde (ss. 369-395). New York: Plenum Press.
- Houser, B. B., Berkman, S. L. ve Beckman, L. J. (1984). The relative rewards and costs of childlessness for older women. *Psychology of Women Quarterly*, 8(4), 395-398. doi:10.1111/j.1471-6402.1984.tb00647.x
- Huffer, L. (1998). *Maternal pasts, feminist futures: Nostalgia, ethics, and the question of difference*. Stanford: Stanford University Press.
- Husnu, S. (2016). The role of ambivalent sexism and religiosity in predicting attitudes toward childlessness in Muslim undergraduate students. *Sex Roles*, 75(11-12), 573-582. doi:10.1007/s11199-016-0639-5
- Ireland, M. S. (1993). *Reconceiving women: Separating motherhood from female identity*. New York: Guilford Press.
- Iverson, H., Lindsay, B. ve MacInnis, C. C. (2020). You don't want kids?!: Exploring evaluations of those without children. *The Journal of Social Psychology*, 160(5), 719-733. doi:10.1080/00224545.2020.1742080

- Jacobson, C. K. ve Heaton, T. B. (1991). Voluntary childlessness among American men and women in the late 1980's. *Social Biology*, 38(1-2), 79-93. doi:10.1080/19485565.1991.9988773
- Jamison, P. H., Franzini, L. R. ve Kaplan, R. M. (1979). Some assumed characteristics of voluntarily childfree women and men. *Psychology of Women Quarterly*, 4(2), 266-273. doi:10.1111/j.1471-6402.1979.tb00714.x
- Jeffries, S. ve Konnert, C. (2002). Regret and psychological well-being among voluntarily and involuntarily childless women and mothers. *The International Journal of Aging and Human Development*, 54(2), 89-106. doi:10.2190/J08N-VBVG-6PXM-0TTN
- Kagitcibasi, C. ve Ataca, B. (2015). Value of children, family change, and implications for the care of the elderly. *Cross-Cultural Research*, 49(4), 374-392. doi:10.1177/1069397115598139
- Keizer, R., Dykstra, P. A. ve Jansen, M. D. (2008). Pathways into childlessness: Evidence of gendered life course dynamics. *Journal of Biosocial Science*, 40(6), 863-878. doi:10.1017/S0021932007002660
- Kelly, M. (2009). Women's voluntary childlessness: A radical rejection of motherhood? *Women's Studies Quarterly*, 37(3/4), 157-172. doi:10.1353/wsq.0.0164
- Kemkes, A. (2008). Is perceived childlessness a cue for stereotyping? Evolutionary aspects of a social phenomenon. *Biodemography and Social Biology*, 54(1), 33-46. doi:10.1080/19485565.2008.9989130
- Koropecykj-Cox, T. ve Pendell, G. (2007). The gender gap in attitudes about childlessness in the United States. *Journal of Marriage and Family*, 69(4), 899-915. doi:10.1111/j.1741-3737.2007.00420.x
- Krishnan, V. (1993). Religious homogamy and voluntary childlessness in Canada. *Sociological Perspectives*, 36(1), 83-93. doi:10.2307/1389443
- Letherby, G. ve Williams, C. (1999). Non-motherhood: Ambivalent autobiographies. *Feminist Studies*, 25(3), 719-728. doi:10.2307/3178673
- Llewellyn, D. (2016). Maternal silences: Motherhood and voluntary childlessness in contemporary Christianity. *Religion and Gender*, 6(1), 64-79. doi:10.18352/rg.10131
- Lunneborg, P. W. (2000). *The chosen lives of childfree men*. New York: Bergin and Garvey.
- Maher, J. ve Saugeres, L. (2007). To be or not to be a mother? Women negotiating cultural representations of mothering. *Journal of Sociology*, 43(1), 5-21. doi:10.1177/1440783307073931
- Majumdar, D. (2004). Choosing childlessness: Intentions of voluntary childlessness in the United States. *Michigan Sociological Review*, 18, 108-135.
- Martinez, G., Daniels, K., Chandra, A. ve Division of Vital Statistics (2012). Fertility of men and women aged 15-44 years in the United States: National Survey of Family Growth, 2006-2010. *National Health Statistics Report*, 51, 1-29.
- May, E. T. (1995). *Barren in the promised land: Childless Americans and the pursuit of happiness*. New York: Basic Books.
- McAllister, F. ve Clarke, L. (1998a). *Choosing childlessness*. London: Family Policy Studies Centre.
- McAllister, F. ve Clarke, L. (1998b). *A study of childlessness in Britain*. Family Policy Studies Centre, Joseph Rowntree Foundation.
- McMullin, J. A. ve Marshall, V. W. (1996). Family, friends, stress, and well-being: Does childlessness make a difference? *Canadian Journal on Aging / La Revue Canadienne du Vieillissement*, 15(3), 355-373. doi:10.1017/S0714980800005821
- Meggiolaro, S. ve Ongaro, F. (2007). Choosing to be childfree: Individual and contextual factors. *Rivista di Studi Familiari. Special Issue: Childfree*, 12(1), 57-70.
- Mettlin, C. (1999). Global breast cancer mortality statistics. *CA: A Cancer Journal for Clinicians*, 49(3), 138-144.

- Mollen, D. (2006). Voluntarily childfree women: Experiences and counseling considerations. *Journal of Mental Health Counseling*, 28(3), 269-282. doi:10.17744/mehc.28.3.39w5h93mreb0mk4f
- Monach, J. H. (1993). *Childless: No choice: The experience of involuntary childlessness*. London: Routledge.
- Morell, C. M. (1994). *Unwomanly conduct: The challenges of intentional childlessness*. New York: Routledge.
- Morison, T., Macleod, C., Lynch, I., Mijas, M. ve Shivakumar, S. T. (2016). Stigma resistance in online childfree communities: The limitations of choice rhetoric. *Psychology of Women Quarterly*, 40(2), 184-198. doi:10.1177/0361684315603657
- Mosher, W. D., Williams, L. B. ve Johnson, D. P. (1992). Religion and fertility in the United States: New patterns. *Demography*, 29(2), 199-214. doi:10.2307/2061727
- Mueller, K. A. ve Yoder, J. D. (1999). Stigmatization of non-normative family size status. *Sex Roles*, 41(11-12), 901-919. doi:10.1023/A:1018836630531
- Newport, F. ve Wilke, J. (2013). *Desire for children still norm in US*. Gallup. Erişim adresi: <https://news.gallup.com/poll/164618/desire-children-norm.aspx>.
- Park, K. (2002). Stigma management among the voluntarily childless. *Sociological Perspectives*, 45(1), 21-45. doi:10.1525/sop.2002.45.1.21
- Park, K. (2005). Choosing childlessness: Weber's typology of action and motives of the voluntarily childless. *Sociological Inquiry*, 75(3), 372-402. doi:10.1111/j.1475-682X.2005.00127.x
- Parlak, S. ve Tekin, I. (2020). A phenomenological study on voluntarily childless women. *Psikoloji Çalışmaları / Studies in Psychology*, 161-186. doi:10.26650/SP2019-0034
- Paul, P. (2001). Childless by choice. *American Demographics*, 23(11), 44-50.
- Peterson, H. (2015). Fifty shades of freedom. Voluntary childlessness as women's ultimate liberation. *Women's Studies International Forum*, 53, 182-191. doi:10.1016/j.wsif.2014.10.017
- Peterson, H. ve Engwall, K. (2016). Missing out on the parenthood bonus? Voluntarily childless in a "child-friendly" society. *Journal of Family and Economic Issues*, 37(4), 540-552. doi:10.1007/s10834-015-9474-z
- Polit, D. F. (1978). Stereotypes relating to family-size status. *Journal of Marriage and the Family*, 40(1), 105-114. doi:10.2307/350612
- Sapleton, N. (2018). Introduction: Childlessness through a feminist lens. N. Sapleton (Ed.), *Voluntary and involuntary childlessness: The joys of otherhood?* içinde (ss. 1-7). United Kingdom: Emerald Publishing.
- Secombe, K. (1991). Assessing the costs and benefits of children: Gender comparisons among childfree husbands and wives. *Journal of Marriage and the Family*, 53(1), 191-202. doi:10.2307/353143
- Shapiro, G. (2014). Voluntary childlessness: A critical review of the literature. *Studies in the Maternal*, 6(1), 1-15. doi:10.16995/sim.9
- Silverman, A. ve Silverman, A. (1971). *The case against having children*. New York: David McKay Company.
- Snitow, A. (1992). Feminism and motherhood: An American reading. *Feminist Review*, 40, 32-51. doi:10.2307/1395276
- Somers, M. D. (1993). A comparison of voluntarily childfree adults and parents. *Journal of Marriage and the Family*, 55(3), 643-650. doi:10.2307/353345
- Thomas, I. M. (1995). Childless by choice. *Hispanic*, 8(4), 50-53.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2020). *Doğum İstatistikleri*. Erişim adresi: http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1060

- Veevers, J. E. (1973a). Voluntarily childless wives: An exploratory study. *Sociology and Social Research*, 57(3), 356-366.
- Veevers, J. E. (1973b). Voluntary childlessness: A neglected area of family study. *The Family Coordinator*, 22(2), 199-205. doi:10.2307/582108
- Veevers, J. E. (1975). The moral careers of voluntarily childless wives: Notes on the defense of a variant world view. *The Family Coordinator*, 24(4), 473-487. doi:10.2307/583032
- Veevers, J. E. (1979). Voluntary childlessness: A review of issues and evidence. *Marriage & Family Review*, 2(2), 1-26. doi:10.1300/J002v02n02_01
- Veevers, J. E. (1980). *Childless by choice*. Toronto: Butterworths.
- Weiss, R. (1993). The kidless culture. *Health*, 7(4), 40-42.
- Wenger, G. C. (2009). Childlessness at the end of life: Evidence from rural Wales. *Ageing and Society*, 29(8), 1243-1259. doi:10.1017/S0144686X09008381
- Wu, Z. ve Hart, R. (2002). The mental health of the childless elderly. *Sociological Inquiry*, 72(1), 21-42. doi:10.1111/1475-682X.00004
- Zelizer, V. (1985). *Pricing the priceless child*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Araştırmalarında Psikolojinin Yeri: Türkçe ve İngilizce Alan Yazın Arasında Betimsel Bir Karşılaştırma

The Place of Psychology in the Area of Occupational Health and Safety: A Descriptive Comparison between the Turkish and English OHS Literatures

Seydahmet Ercan¹ , Samet Çelik²

¹Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Zonguldak, Türkiye

²Psikolog, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi, Zonguldak, Türkiye

ORCID: S.E. 0000-0002-9174-9249;
S.Ç. 0000-0002-0578-3126

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Seydahmet Ercan,
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü,
Zonguldak, Türkiye
E-posta/E-mail: seydahmetercan@gmail.com

Başvuru/Submitted: 06.02.2019

Kabul/Accepted: 10.10.2020

Online Yayın/Published Online: 22.02.2021

Citation/Atf: Ercan, S., & Çelik, S. (2021). İşçi sağlığı ve iş güvenliği araştırmalarında psikolojinin yeri: Türkçe ve İngilizce alan yazın arasında betimsel bir karşılaştırma. *Psikoloji Çalışmaları - Studies in Psychology*, 41(1): 111-141.
<https://doi.org/10.26650/SP2020-0107>

ÖZ

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün verilerini ve şahit olduğumuz Soma maden kazası gibi birçok trajik iş kazasını dikkate aldığımızda, Türkiye'de işçi sağlığı ve güvenliği (İSG) alanında hızlı bir iyileşme gerçekleştirmemiz gerektiği açıkça görülmektedir. Bu iyileştirmeyi gerçekleştirmek ilgili bütün tarafların (örn., Sosyal Güvenlik Kurumu, işveren örgütleri ve sendikalar) sorumluluğundadır ve ilgili taraflar öz eleştiride bulunarak neler yapmaları gerektiği konusunda öneriler geliştirmelidir. Bu noktada akademik camianın güncel, teorik ve uygulanabilir bilgi üreterek İSG'ye ilişkin arzulanan iyileşmelere katkı sunması gerekmektedir. Akademik camianın katkısını değerlendirmek amacıyla ilk olarak Türkçe İSG alan yazını nicel ve nitel olarak incelenmiştir. İkinci olarak, en çok atf alan Türkçe ve İngilizce makaleler arasında karşılaştırma yapılarak Türkçe ve İngilizce alan yazındaki temel farkları ortaya koymak amaçlanmıştır. Türkçe alan yazına ilişkin yapılan analiz sonucunda İSG alanında Türkçe yazılan makalelerin yetersiz sayıda olduğu, sosyal ve davranış bilimi alanlarında çalışan araştırmacıların bu alana katkısının sınırlı düzeyde kaldığı, güvenlik iklimi ve güvenlik kültürü gibi önemli değişkenlerin yeterince incelenmediği, daha çok betimleyici araştırma yönteminin kullanıldığı ve hipotez testi sayısının düşük olduğu gözlemlenmiştir. En çok atf alan Türkçe ve İngilizce makaleler arasında yapılan karşılaştırma sonucunda birinci yazar olarak Türkçe makalelerde en fazla mühendislik, İngilizce makalelerde ise en fazla psikoloji alanında çalışan araştırmacı sayısının olduğu; İngilizce makalelerin daha yüksek oranda hipotez testi içerdiği; Türkçe makalelerde en çok betimleyici, İngilizce makalelerde en çok tahminsel analiz yapıldığı ve son olarak İngilizce makalelerde yordayıcı değişken olarak en çok güvenlik iklimi, sonuç değişken olarak ise sağlık/iyi oluş ve kaza/yaralanma değişkenleri üzerinde durulduğu bulunmuştur. Bu bulgular ışığında Türkçe İSG alan yazınına katkı sunmak isteyen araştırmacıların İSG ile doğrudan ilişkili değişkenlerin üzerinde daha fazla durması, tahminsel analizlere yönelerek uygulanabilir bilgi üretmesi ve İSG konusuna farklı bilimsel alanların bakış açısı ışığında bütüncül bir şekilde yaklaşması gerekmektedir. Bu noktalarda psikoloji biliminin katkısının vazgeçilmez olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İş sağlığı ve güvenliği, psikoloji, Türkçe alan yazın, iş güvenliği, işçi sağlığı, işçi sağlığı ve güvenliği

ABSTRACT

It is evident that we need to achieve immediate improvements in occupational health and safety (OHS) in Turkey considering the statistics provided by the International Labor Organization and the numerous tragic work-accidents (e.g., Soma mining accident). All concerned parties such as the Social Security Institution and employers' associations need to fulfill their responsibilities by engaging in self-criticism. They must likewise develop suggestions to achieve such immediate improvements. Therefore, the academic society should contribute to the desired improvements in OHS by producing up-to-date, theoretical, and applicable knowledge. First, the Turkish OHS literature was examined to evaluate the academic society's contribution. Second, the most frequently cited Turkish and English OHS articles were compared to highlight the main differences in Turkish and English OHS literature. Upon analyzing the Turkish OHS literature, the results indicated that the number of Turkish OHS related articles was inadequate. Moreover, the contributions of social and behavioral scientists to this domain was not sufficient. Furthermore, important OHS variables such as safety climate and safety culture were not studied enough, studies mostly used descriptive analysis, and there was a lack of hypothesis testing. Comparing Turkish and English OHS articles, the results indicated that the first authors of the English articles were mostly psychologists and the first authors of the Turkish articles were mostly engineers. Moreover, the English articles included more hypothesis testing. The Turkish articles included mostly descriptive analyses, while the English articles included mostly predictive analyses. The English articles likewise mostly included the safety climate as a predictive variable and health and wellbeing and injury and accidents as criterion variables. Based on these findings, Turkish researchers who study OHS should focus on studying variables directly related to safety behavior and safety intentions. They should produce applied knowledge by conducting predictive rather than descriptive analyses. Also, they need to consider taking a holistic perspective by incorporating the results obtained by different scientific areas of study. Following these suggestions, a more profound contribution of psychology to OHS literature is required.

Keywords: Occupational health and safety, psychology, Turkish literature, occupational safety, worker health, worker health and safety

EXTENDED ABSTRACT

Considering the recent statistics by the International Labor Organization (ILO, 2017) and the previous statistics by other organizations (see Ceylan, 2011), there is a high number of work-accident-related deaths and at times, the failure to record and report non-fatal work injuries. These are two important signs, among many, suggesting the need of an immediate improvement in occupational health and safety (OHS) related policies and practices in Turkey. To achieve this, all the concerned stakeholders such as the Social Security Institution, the Ministry of Family, Labor and Social Services, labor unions, managers, employees, and academicians need to professionally undertake their duties. The academic society is responsible for providing policy makers and practitioners with up-to-date theoretical and applied knowledge about OHS as one of the concerned stakeholders. However, a quick research will show that Turkish academicians are not fulfilling this responsibility in a meaningful way. Alongside with this, there is already an urgent need to increase the quantity and quality of studies on OHS in Turkey. As such, we engaged in self-criticism as members of the academic society and tried to achieve three interrelated goals: (1) assessing the quantity and quality of contributions made by Turkish academicians in the area of OHS; (2) calling into attention the deficiencies observed in Turkish OHS literature; and (3) providing suggestions

to eliminate the deficiencies observed. Furthermore, we made a comparison between the English and Turkish OHS literature by reviewing the most frequently cited articles in each literature.

Method

We reviewed articles written in Turkish that were published in an academic journal between 2000 and 2019. We identified 583 articles and coded them based on the coding sheet developed by the first author. Moreover, we identified the most frequently cited 101 articles per literature to make a comparison between the English and Turkish OHS literatures. The first author then coded these articles and the second author checked the first author's coding.

Results

Looking into the Turkish OHS articles, the academic backgrounds of the first authors were mostly in the areas of medicine, economics and management, engineering, OHS, and health sciences. There was only one first author with a background in psychology. Additionally, studies on OHS mainly focused on health, mining, construction, and production industries. Furthermore, most of the studies (32%) used descriptive analysis. Only 16 (3%) studies included a hypothesis test. The studies mostly used demographic variables and work-related factors (e.g., work settings) as predictors. Accidents, occupational diseases, physical health, and job attitudes were used as criteria.

It was found that 46 of these most frequently cited articles in English used a hypothesis testing after comparing the Turkish and English OHS literature. The corresponding number was only two for the most frequently cited articles in Turkish. Twenty-three of the first authors had an Engineering academic background (e.g., Şen & Çınar, 2017), 21 in economics and management (e.g., Kılış, 2013), and 11 in medicine (e.g., Türkkân, 2009). No author had a background in psychology. On the other hand, looking into the first authors of the most frequently cited studies in English, 47 of them had their academic background in psychology (e.g., Neal & Griffin, 2006), 13 in business and economics (e.g., Nahrgang & Morgeson, 2011), 12 in engineering (e.g., Mohamed, 2002), and nine in medicine (e.g., Costa, 2003). These results suggested that, contrary to the Turkish OHS literature, the English OHS literature has been highly benefiting from the perspective of psychology. The results further indicated that articles in English mostly included predictive analysis (e.g., Dollard & Bakker, 2010). On the other hand, articles in Turkish mostly included descriptive analysis (e.g., Öz, 2005).

Discussion

Our review clearly indicates that the Turkish literature on OHS needs immediate improvements. To achieve this goal of creating immediate improvements, the researchers and academicians need to: (1) focus on the variables directly related to safety behavior and safety intentions; (2) produce applied knowledge by conducting predictive, rather than descriptive analyses; and (3) take a holistic perspective by incorporating the results communicated by different scientific areas of study.

First, studies in the Turkish OHS literature must not focus on distal demographic variables (e.g., gender, age, and education). Rather, they must focus on proximal variables (e.g. safety climate, safety culture, and leadership) directly related to various work safety criteria (Burke & Signal, 2010; Christian, Bradley, Wallace, & Burke, 2009).

Second, Turkish OHS literature lacks studies which use hypothesis testing. We know that hypothesis testing is one of the best tools to acquire conceptual and procedural knowledge in an integrated manner (Howe, Tolmie, Duchak-Tanner, & Rattray, 2000). Therefore, the Turkish OHS literature should focus more on developing and testing scientific hypotheses.

Finally, more Turkish behavioral scientists (particularly psychologists) should focus their attention on the subject of OHS. Ensuring that employees are engaging in safe behaviors is one of the essential requirements of achieving higher levels of OHS. Psychologists will provide us with valuable insights to better understand factors affecting employees' safety intentions and actions. This is because they have the expertise in the area of studying human behavior and cognition.

Uluslararası Çalışma Örgütü (2017) dünya genelinde her yıl yaklaşık olarak 2,7 milyondan fazla ölümcül ve 374 milyona yakın yaralanmaya neden olan iş kazası yaşandığını tahmin etmektedir. Özellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerden sağlıklı veri elde etmenin zorluğu nedeniyle gerçek rakamların bilinenin üstünde olabileceği düşünülmektedir (Hämäläinen, Takala ve Saarela, 2006). Her ne kadar bu rakamlar kesin olmasa da işçi sağlığı ve güvenliği (İSG) konusunun öneminin ve iş kazalarının ne derece büyük bir sorun olarak durmaya devam ettiğinin kavranması açısından, bu tahmini rakamlar önemlilik göstermektedir. Ülkemizdeki durum da dünya geneliyle paralellik göstermektedir. Türkiye’de İSG konusunda hangi aşamada olduğumuzu belirtmek adına örnek vermek gerekirse, Kozlu ve Soma’da meydana gelen maden kazalarına ve yakın zamanlarda inşaat şantiyelerinde meydana gelen kazalara değinebilir. Zonguldak’ın Kozlu ilçesinde 3 Mart 1992 tarihinde meydana gelen iş kazası sonucu 263 madenci hayatını yitirmiş ve 550 madenci yaralanmıştır. Manisa’nın Soma ilçesinde 13 Mayıs 2014 tarihinde meydana gelen iş kazası sonucu 301 madencimiz hayatını kaybetmiştir (Yaşar, İnal, Yaşar ve Kaya, 2015). İnşaat sektörüne bakıldığında, İstanbul’un Esenyurt ilçesinde 11 Mart 2012 tarihinde bir inşaat firmasına ait şantiyede çıkan yangın sonucu 11 işçi (Anadolu Ajansı, 2012), İstanbul’un Şişli ilçesinde 6 Eylül 2014 tarihinde asansörün yere çakılması sonucu 10 işçi hayatını kaybetmiştir (Anadolu Ajansı, 2014). Bu ve benzeri kazalar, Türkiye’deki durumun vahametini göstermekte ve İSG konusunda yapılacak iyileştirmelerin aciliyetine işaret etmektedir.

Bu şekilde yazılı ve görsel medyaya yansıyan iş kazaları ve işçi ölümleri buz dağının görünen kısmıdır. Yazılı ve görsel medyaya yansımayan ya da Sosyal Güvenlik Kurumu’na (SGK) raporlanmayan çok sayıdaki ölümcül olmayan iş kazaları İSG’ye ilişkin başka bir soruna işaret etmektedir (Yeşildal, 2005). Bu sorun, ülkemizde iş kazası raporlama kültürünün henüz yerleşmiş olmamasıdır. Bu sorunun büyüklüğü ILO’nun (2017) sigorta kayıtlarını dikkate alarak hazırladığı iş kazasına bağlı ölüm sayısı ve ölümcül olmayan kaza sayısı istatistiklerinde açıkça ortaya konmaktadır. ILO tarafından 2004-2011 arasındaki yıllara ilişkin istatistiklerde, Türkiye’de iş kazasına bağlı yıllık ortalama ölüm sayısı gelişmiş ülkelerin çok üstündeyken, yıllık ortalama ölümcül olmayan iş yaralanmaları sayısı gelişmiş ülkelerin çok altında kalmıştır (Uluslararası Çalışma Örgütü, 2017). Ölümlü iş kazalarının sigortaya bildirilmesi kaçınılmaz olduğu için bu istatistikte Türkiye gelişmiş ülkelerin önünde yer almaktadır. Ölümcül olmayan iş kazalarında ise çok ciddi yaralanmalar olmadığı müddetçe kazaların raporlanması iş

yeri yönetiminin inisiyatifine, iş yerindeki İSG kültürünün gelişmişliğine ve işçilerin İSG konusundaki bilinç düzeyine bağlı olarak değişmektedir (Clarke, 1998; Probst ve Estrada, 2010). İSG'ye ve güvenlik performansına ilişkin iyileşme sağlamak adına yanlışların ve hataların düzeltilmesi için ramak kala olayların bile raporlanıp incelenmesinin önem arz ettiği düşünüldüğünde (Jones, Kirchsteiger ve Bjerke, 1999; Sheikhtaheri, 2014) iş kazalarının doğru bir şekilde raporlanmaması, İSG kültürünün ülkemizdeki resmi ya da özel kurumlar tarafından henüz içselleştirilmediği olasılığını güçlendirmektedir.

Bu çalışmanın genel amacı, akademik camianın eleştirisini yaparak, akademinin İSG konusundaki bilgi ve birikimin artmasına yönelik katkısını nicel ve nitel olarak değerlendirmektir. Değerlendirme sonucunda belirlenen eksikliklere dikkat çekmek ve bu eksikliklerin giderilmesi için yapılması gereken uygulamalar hakkında görüş beyan etmek ise çalışmanın diğer amaçlarındandır. Bu amaçlar doğrultusunda, ilk olarak İSG alan yazını gözden geçirilerek İSG nedir, neleri kapsar ve neden önemlidir soruları cevaplanmaya çalışılacaktır. Daha sonra İSG konusunda yayınlanan Türkçe akademik makaleler önceden belirlenen kriterler ışığında değerlendirilecek ve son olarak yıllık ortalama en fazla sayıda atıf almış 101 Türkçe ve 101 İngilizce makale nitelik bakımından karşılaştırılıp, Türkçe ve İngilizce alan yazın arasındaki temel farklara değinilecektir. Bu karşılaştırmanın, Türkçe alan yazındaki eksikliklerin daha objektif bir şekilde değerlendirilmesini sağlayacağı düşünülmektedir.

İşçi Sağlığı ve Güvenliği: Nedir ve Neden Önemlidir?

İSG'nin en geniş anlamıyla, çalışanların fiziksel ve/veya psikolojik rahatsızlık duymalarına neden olabilecek her türlü fiziksel (işin yapıldığı fiziki alana ve ekipmanlara ilişkin), sistemsel (iş yeri yönetim şekline ve politikalarına ilişkin) ve yöntemsel (işin yapılış yöntemine ilişkin) riskleri en az seviyeye indirmek için yapılan çalışmaların bütünü oluşturduğu söylenebilir. Bu doğrultuda İSG, çalışanların hem fiziksel hem de psikolojik açıdan sağlıklı ve huzurlu bir çalışma hayatları olmasını amaçlar (Danna ve Griffin, 1999). Her ne kadar İSG konusu ele alınırken yalnızca çalışanların değil, işletmelerin ve üretimin güvenliğinin de düşünülmesi gerekse de (Özkılıç, 2005), işçi sağlığına gelecek bazı zararların (ölüm ve sakatlanma gibi) telafisinin mümkün olmaması nedeniyle, işçi sağlığının ve işçi güvenliğinin öncelikli olarak ele alınması gerektiği düşünülmektedir. Bu gereklilik İSG konusunda çalışan araştırmacıların ve bu konunun diğer taraflarının öncelikli olarak işçi güvenliği ve işçi sağlığı konusuna eğilmelerinin önemine işaret etmektedir.

Danna ve Griffin (1999) İSG'nin önemine işaret ederken üç farklı konuya dikkat çekmiştir. İlk olarak, iş yerinde tecrübe edilen olayların ya da durumların işçilerin hem iş yerindeki hem de iş yeri dışındaki yaşamlarını etkiliyor olmasına vurgu yapmışlardır. İşçilerin iş yerinde yaşadıkları fiziksel ya da psikolojik açıdan güvenliklerini veya sağlıklarını etkileyen negatif olayların etkisi iş yeri dışındaki günlük hayatlarına taşar (Bkz. Spillover Effect, Zedeck ve Mosier, 1990) ve günlük hayatlarındaki davranışlarını, tutumlarını ve yaşantılarını etkiler. Bu nedenle işçiler işyerinde kendilerini fiziksel ve psikolojik bakımdan güvende hissetmediklerinde ve sağlıksız şartlarda çalıştıklarında, bu durum kaçınılmaz olarak onların işyeri dışındaki bireysel ve sosyal hayatlarını olumsuz bir şekilde etkilemektedir.

Danna ve Griffin (1999) ikinci olarak, cinsel taciz (sexual harassment), ergonomi ve işyeri saldırganlığı (workplace aggression) gibi önemli görülen ve çalışanlar için risk oluşturan durumların doğrudan İSG ile bağlantılı olmasına vurgu yapmıştır. Son yıllarda cinsel taciz (örn., Gruber ve Morgan, 2005), ergonomi (örn., Dul ve Neumann, 2009) ve işyeri saldırganlığı (örn., Hershcovis ve ark., 2007) üzerine yapılan çalışmaların sayısı artmış ve bu değişkenler çoğunlukla İSG konusu etrafında tartışılmıştır (Weil, 2001). Bu durum, İSG'nin kapsamının diğer birçok önemli değişkeni de içine alacak şekilde geniş olduğuna işaret etmektedir. Bu doğrultuda İSG üzerine çalışan araştırmacıların bakış açılarını geniş tutmaları ve bu konuyu çok yönlü olarak ele almaları, ulaşacakları sonuçların doğruluğunu, geçerliliğini ve pratikte etkili bir şekilde uygulanabilirliğini arttıracaktır.

Danna ve Griffin (1999) son olarak İSG'ye yeterli derecede önem vermemenin işçiler ve firmalar için oluşturduğu olası sonuçların vahametine vurgu yapmıştır. Öncelikle işe ilişkin riskler ve tehlikeler işçilerin tükenmişlik (burn-out) hissetmelerine yol açmaktadır (Nahrgang, Morgeson ve Hofmann, 2011). Ayrıca, iş yerinde sağlıksız şartlarda çalışan ve bundan dolayı sağlığı bozulan çalışanlar verimli çalışamazlar, işleriyle ilgili yerinde ve doğru karar vermekte zorlanırlar ve işten kaytarma eğiliminde olabilmeler (Boyd, 1997). İş kazaları ve yaralanmaları şirketleri de birçok açıdan olumsuz etkiler. Bu olumsuz etkiler iş zamanından kayıp, iş makinalarında ve malzemelerinde oluşan hasarlar, hukuk ve denetim hizmeti alımına ilişkin masraflar, ceza ödemesi ve iyileştirme uygulamalarına ilişkin masraflar olmak üzere dört ana başlık altında toplanabilir (Rikhardsson ve Impgaard, 2004). İş hastalıklarının ve kazalarının sebep olduğu istenmeyen sonuçlardan sadece çalışanlar ve firmalar muzdarip değildirler. Weil (2001)'in

belirttiği gibi iş kaynaklı hastalıklar ve kazalar sosyal güvenlik bağlamında devletlerin ekonomisine de büyük bir yük olarak yansımaktadır ve bu yük çoğu zaman resmi olarak hesap edilen değer in çok üstündedir. İş kaynaklı hastalıklar ve kazaların ayrıca işçi ve işveren ilişkilerine, aile dinamikleri üzerine ve bireylerin topluma katılımı ve akıl sağlıkları üzerine çoğu zaman göz ardı edilen fakat önemli etkileri vardır (Dembe, 2001). Bu çalışmalardan da anlaşılacağı üzere, İSG'ye ilişkin uygulamalar ve sonuçlar her bir işçiyi bireysel olarak etkilediği gibi toplumun tamamını doğrudan ya da dolaylı olarak önemli ölçüde etkilemektedir. Bu doğrultuda İSG'ye ilişkin uygulamaları ve sonuçları bireyden topluma geniş bir yelpazede ele almak, İSG konusunu tam manasıyla kavramak için bir gereklilik arz etmektedir.

Bütün bunlardan daha önemli olan bir diğer durum ise her yıl iş kazaları sonucu 2.780.000'den fazla çalışanın hayatını kaybetmesidir (Uluslararası Çalışma Örgütü, 2017). Bu sayı, Uluslararası Yollarda Güvenli Seyahat Birliği (Association for Safe International Road Travel, ASIRT) verileri dikkate alındığında trafik kazaları sonucu hayatını kaybedenlerin sayısının iki katından daha fazladır (Association for Safe International Road Travel, 2017). İşyerleri etkili İSG uygulamaları yaparak iş kazasına bağlı ölümleri azaltıp her yıl milyonlarca işçinin hayatını kurtarabilirler. Sadece bu durum bile tek başına İSG konusuna gerekli önemin verilmesi için yeterli bir neden teşkil etmektedir.

YÖNTEM

Türkçe Alan Yazın Taraması: İSG'nin Türkçe Alan Yazındaki Yeri

İSG'nin Türkçe alan yazındaki yerini anlamak için ilk olarak bu konuda 2000 ve 2019 yılları arasında yayınlanan ve Google Scholar'dan erişilebilen tüm Türkçe makaleler belli kriterler doğrultusunda incelenmiştir. Bu inceleme, İSG konusunun Türkçe alan yazındaki yerinin genel manada anlaşılması açısından önem arz etmektedir. İkinci olarak, İSG konusunda yıllık ortalama en fazla atf almış 101 Türkçe ve 101 İngilizce makale arasında bir karşılaştırma yapılmıştır. Bu karşılaştırmanın amacı ise, Türkçe alan yazının İngilizce alan yazından hangi özellikler bakımından farklılık gösterdiğini, gözlemlenen bu farklılıkların en aza indirilmesi için hangi adımların atılması gerektiğini bulmaktır.

Alan Yazın Tarama

Türkçe alan yazın taranmaya başlamadan önce birinci yazar tarafından makalelerin hangi özelliklerinin kodlanacağını gösteren bir kodlama tablosu oluşturulmuştur. Bu kodlama tablosu oluşturulmadan önce birinci yazar tarafından Türkçe alan yazın genel olarak taranmış ve çalışmalara ilişkin hangi bilgilerin kodlanması gerektiği yönünde bir görüş geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu ön araştırma sonucunda kalitatif bir alan yazın analizinin uygun olduğu görüşü ortaya çıkmış ve bu görüş doğrultusunda birinci yazar tarafından kodlama tablosu şekillendirilmiştir. Alan yazın analizine dahil edilen çalışmaların hangi özelliklerinin kodlandığına dair bilgi Tablo 1’de görülmektedir.

Tablo 1. Türkçe Yazın Taramasında Kullanılan Kodlama Tablosu

Değişken	Kodlama işleminin içeriği	Kodlamaya ilişkin notlar
Yıl	Çalışmanın yayımlandığı yıl	
Yazarlar	Çalışmanın yazarları	
Yazar alanı	Makalenin birincil yazarının en son eğitim aldığı akademik alan	Bu değişken kodlanırken birinci yazarın akademik alanı dikkate alınmıştır.
Yayın türü	Yayının türü makale, kitap bölümü, konferans tebliği, yüksek lisans tezi, doktora tezi, rapor ve uzmanlık tezi olmak üzere kodlanmıştır.	Çalışmaya sadece akademik dergilerde yayınlanan makaleler dahil edilmiştir.
Sektör	Yayına konu çalışmanın yapıldığı işletmenin içinde bulunduğu sektör (Örn., inşaat, maden, orman, tarım ve imalat) not edilmiştir.	
Yayında kullanılan araştırma yöntemi	Yayında kullanılan araştırma yöntemi kalitatif (qualitative), kantitatif (quantitative), yasa tartışması, görüş belirtme, anket geliştirme/uyarlama, arşiv veri analizi, model/yöntem uygulama ve geliştirme ve özel uygulama olarak kodlanmıştır.	Kantitatif yayın yöntemi betimleyici ve tahminsel olarak iki ayrı şekilde kodlanmıştır.
Hipotez testi	Yapılan çalışmada bir hipotez geliştirilip test edilmiş midir, bu bilgi kodlanmıştır.	
Sonuç değişken	Kantitatif çalışmalarda sonuç olarak hangi değişkenlerin (Örn., kaza sayısı, güvenlik kültürü, riskli temas, yaralanma sayısı ve hastalık) kullanıldığı not edilmiştir.	
Yordayıcı değişken	Kantitatif çalışmalarda yordayıcı olarak hangi değişkenlerin (Örn., İSG eğitimi, çalışma süresi, iş yerinde hekim bulundurma ve çalışma koşulları) kullanıldığı not edilmiştir.	
Atıf	Yapılan çalışmaya ne kadar atıf yapılmış not edilmiştir.	Atıf sayıları Google Scholar’da belirtilen atıf sayıdır.

Kod tablosu oluşturulduktan sonra *iş sağlığı ve güvenliği, işçi sağlığı ve güvenliği, iş güvenliği, işçi sağlığı, iş sağlığı, çalışan sağlığı, çalışan güvenliği ve iş kazası* anahtar kelimeleri kullanılarak Google Scholar üzerinden Türkçe çalışmalar taranmıştır. Görece

daha güncel olan yayınlara odaklanmak için tarama sonucu ulaşılan yayınlardan sadece 2000-2019 yılları arasında yayımlanan ve konusu İSG olan akademik makaleler bu çalışmaya dahil edilmiştir. Bu kriterler ışığında 583 çalışmaya ulaşılmıştır. Birinci yazar tarafından 2012 ve 2016 yılları arasındaki, 2018 ve 2019 yıllarında yayımlanan çalışmalar, ikinci yazar tarafından ise 2017 yılı içinde ve 2011 ve öncesi yıllarda yayımlanan çalışmalar kodlanmıştır. Daha sonra birinci yazar tarafından ikinci yazarın, ikinci yazar tarafından da birinci yazarın kodlamaları kontrol edilmiştir. Bu aşamada yazarlar arasından ortaya çıkan ve kodlamaların %4,3'lük kısmına denk gelen anlaşmazlıklar karşılıklı görüşülerek çözümlenmiş ve ortak bir karara varılmıştır.

İngilizce ve Türkçe alan yazın arasında bir karşılaştırma yapmak amacıyla yıl bazında ortalama en çok atıf alan 101 Türkçe ve 101 İngilizce makale taranmıştır. Yıllık ortalama 1'den fazla atıf alan Türkçe makale sayısı 91, bir atıf alan makale sayısı ise 29 olarak bulunmuştur. Bu 29 makaleden karşılaştırmaya dahil edilecek makaleleri belirlemek için bu makaleler toplam atıf sayılarına göre yüksekten düşüğe sıralanmıştır. Bu sıralamaya göre altı ya da daha fazla atıf alan makale sayısı 6, beş atıf alan makale sayısı ise 4 olarak bulunmuştur. Bu doğrultuda beş ya da daha fazla sayıda atıf alan makaleler karşılaştırmaya dahil edildiğinde karşılaştırmaya dahil edilecek Türkçe makale sayısı 101 olmuştur. Bu nedenle İngilizce makale sayısı da 101 olarak belirlenmiştir. 2000-2019 yılları arasında yayımlanan ve yıllık ortalama en çok atıf alan 101 İngilizce makaleye ulaşmak için Publish or Perish (Harzing, 2007) programından faydalanılmıştır. Publish or Perish programı Google Scholar veri tabanını kullanarak taranan çalışmaların atıf sayılarına göre sıralama yapma imkanı sunan bir programdır. Bu programda *employee safety*, *employee health*, *employee health and safety*, *occupational safety*, *occupational health*, *occupational health and safety*, *work safety* ve *workplace safety* anahtar kelimelerini kullanılarak tarama yapılmış ve çıkan sonuçlar yıllık ortalama atıf sayılarına göre sıralanmıştır. Daha sonra ilk yazar tarafından en çok atıf almış İngilizce makalelerin hangi yıla ait olduğu, hipotez testi içerip içermedikleri, kaç atıf aldıkları, çalışmaların birinci yazarının en son hangi akademik alanda eğitim aldığı, çalışmalarda hangi araştırma yönteminin kullanıldığı ve hangi değişkenler üzerinde durulduğu kodlanmıştır. Bu kodlamalar ikinci yazar tarafından kontrol edilmiştir. Kontrol sonrası kodlamaların %1,6'lık kısmına denk gelen anlaşmazlıklar karşılıklı görüşülerek çözümlenmiş ve ortak bir karara varılmıştır.

Hangi çalışmaların hipotez testi uyguladığı belirlenirken, istatistiksel olarak test edilen ilişkilere ya da farklara dair ilgili çalışmanın yöntem kısmından önceki bölümlerinde bir tartışma ortaya konulup konulmadığına dikkat edilmiştir. Örneğin İncesu ve Atasoy (2015), çalışan güvenliği hakkında eğitim almış olan hemşirelerin ve bu konuda eğitim almamış olan hemşirelerin çalışan sağlığı ve güvenliği kültürü alt ölçek ortalamaları arasında fark olup olmadığını bulmak için t-testi uygulamıştır. Fakat çalışmanın giriş kısmında bu farklara ilişkin herhangi bir hipotez belirtmemiş ya da çalışan güvenliği hakkında eğitim almış hemşireler ile bu konuda eğitim almamış hemşireler arasında ilgili ölçeğin alt boyutları ortalamalarının neden farklı olabileceği konusunda herhangi bir tartışma ortaya koymamışlardır. Bilimsel çalışmalarda hipotezlerin veri toplamaya başlamadan önce oluşturulması ya da en azından araştırmacının çalışacağı değişkenler arasındaki ilişkilere ya da farklara dair bir öngörüsünün olması gerekmektedir. Araştırmacılar geliştirdikleri bu hipotezleri ya da ulaştıkları öngörülerini test etmek için veri toplayıp, topladıkları veriyi analiz etmelidirler. Bu doğrultuda, eğer makalede hipotezler açık bir şekilde yazılmamışsa ve de makalenin yöntem kısmından önceki bölümlerinde test edilen fark ya da ilişkilere dair herhangi bir tartışma ortaya koyulmamışsa bu makaleler de hipotez testi içermiyor olarak kodlanmıştır.

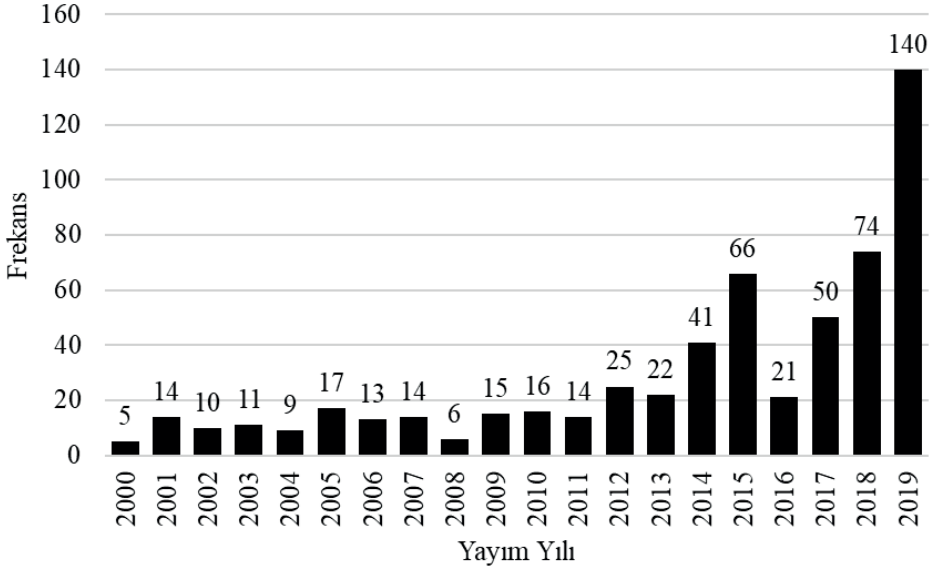
Veri Analizi

Microsoft Excel programına her makaleye ilişkin girilen veriler ilk olarak betimsel analiz yöntemlerinden sıklık dağılımı analizleri yapılarak incelenmiştir. Bu doğrultuda İSG konusunda yazılan Türkçe yayınların yıllara, ilk yazarlarının en son eğitim aldığı akademik alana, konu ettiği sektöre, hipotez testi içerip içermediğine ve aldığı atıf sayısına, ayrıca yayınlarda kullanılan araştırma yöntemine ve değişkenlere ilişkin sıklık analizi yapılmıştır. İkinci olarak ise seçilen 101 Türkçe ve 101 İngilizce yayın için hipotez testi içerip içermediklerine, ilk yazarlarının en son eğitim aldığı akademik alana ve ayrıca bu makalelerde kullanılan araştırma yöntemlerine ve değişkenlere ilişkin sıklık analizi yapıp elde edilen sonuçlar kullanılarak çubuk grafikleri ve sıklık tabloları oluşturulmuştur. Son olarak yıllık ortalama en çok atıf alan Türkçe ve İngilizce makaleler arasındaki hipotez sayısına, ilk yazarın akademik alanına ve kullanılan yöntemlere ilişkin gözlemlenen farklılıkların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını test etmek adına Ki-Kare bağımsızlık testleri uygulanmıştır.

BULGULAR

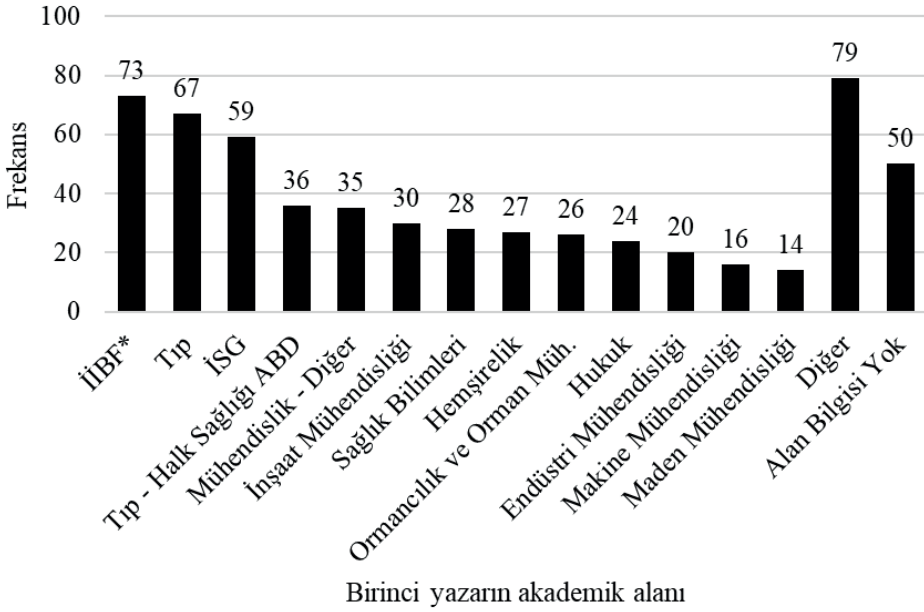
Türkçe Alan Yazınına İlişkin Genel Analiz Bulguları

İlk olarak Türkçe alan yazında İSG konusunda yapılan yayınların yıllara göre dağılımı incelenmiştir. İSG alanında 2000-2019 yılları arasında yayınlanan Türkçe araştırmaların sayısının yıllara göre dağılımı Şekil 1’de gösterilmektedir. İSG konusunda yapılan Türkçe yayın sayısı 2000 ve 2013 yılları arasında çoğunlukla 10 ile 20 arasında dalgalanırken, 2014 yılında sayı 41’e, 2015 yılında ise 66’ya yükselmiştir. 2016 yılında yayımlanan makale sayısı bir önceki yıla oranla %68,2’lik bir düşüş göstermiştir ve 21’e inmiştir. 2017 ve 2018 yıllarında ise yayın sayısında tekrar bir artış gözlenmiş ve sayı 2017 için 50’ye, 2018 için ise 74’e ulaşmıştır. 2019 yılındaki yayın sayısı ise bir önceki yılın yaklaşık iki katı artarak 140 ulaşmıştır.

Şekil 1. İSG Konusunda 2000-2019 Yılları Arasında Akademik Dergilerde Yayınlanan Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı.

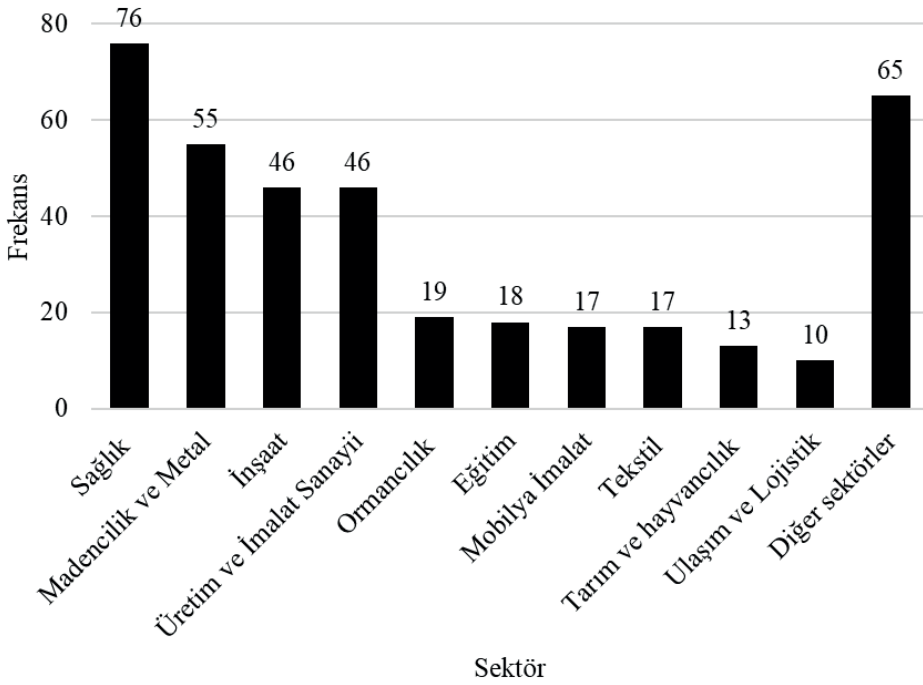
İkinci olarak çalışmaya dahil edilen yayınların ilk yazarının en son eğitim aldığı akademik alan dağılımı incelenmiştir. Şekil 2’de bu sıklık analizinin sonuçları görülmektedir. Yayınların ilk yazarlarının akademik alanlarının dağılımı incelendiğinde mühendislik (%24), tıp (%18), çalışma ekonomisi/iktisat/işletme (%13), İSG (%10) ve sağlık bilimleri (%5) alanında çalışan araştırmacıların İSG konusuna diğer alanlarda çalışan araştırmacılara oranla daha fazla yoğunlaştığı görülmektedir. Yapılan araştırmada birinci yazarının akademik alanı psikoloji olan sadece bir çalışmaya ulaşılmıştır.

Not. *İktisat, işletme ve çalışma ekonomisi ve endüstriyel ilişkiler İİBF olarak kodlanmıştır.

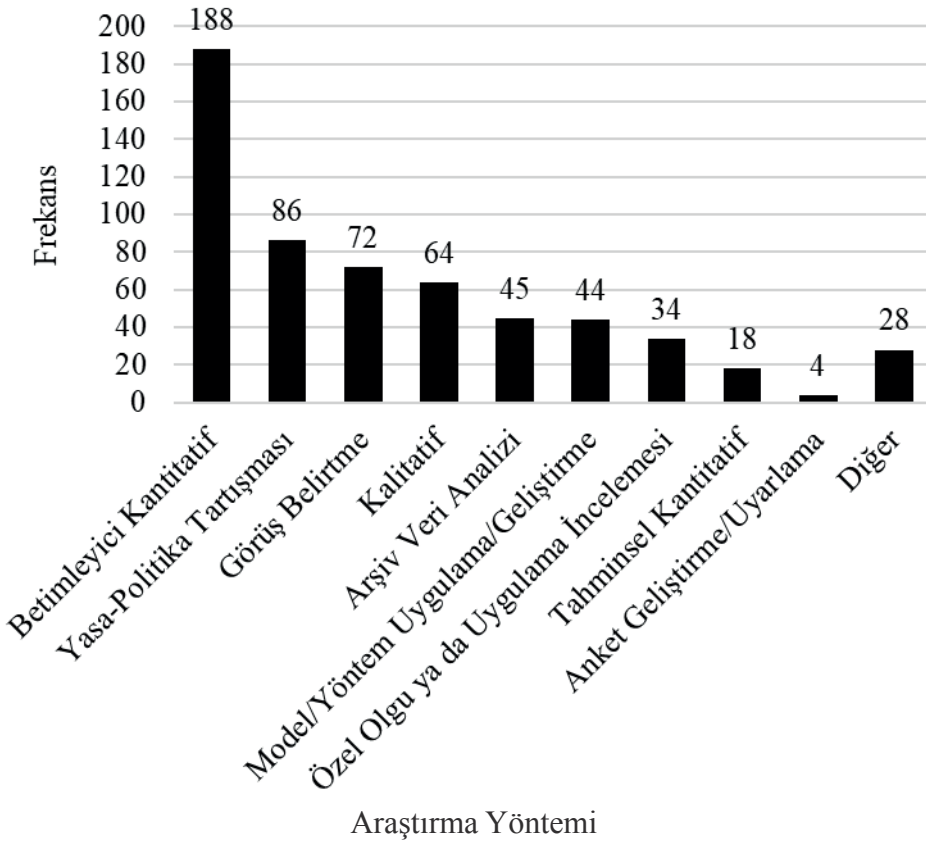
Şekil 2. İSG Konusunda 2000-2019 Yılları Arasında Akademik Dergilerde Yayınlanan Makalelerin Birinci Yazarlarının En Son Eğitim Aldığı Akademik Alanlarına Göre Dağılımı.

Üçüncü adım olarak yayınların konu ettiği sektörlerin dağılımı incelenmiştir. Şekil 3'te yapılan çalışmaların sektörler göre dağılımını verilmektedir. Beklendiği gibi İSG alanında yapılan çalışmalar daha çok sağlık (%20), madencilik (%14), inşaat (%12) ve üretim sektörleri (%12) gibi işçi sağlığı ve güvenliği riskinin göreceli olarak yüksek olduğu sektörlerde yoğunluk kazanmıştır.

Şekil 3. İSG Konusunda 2000-2019 Yılları Arasında Akademik Dergilerde Yayınlanan Makalelerde Araştırmaların Yapıldığı Sektörlere Göre Dağılımı.

Dördüncü adım olarak Türkçe yayınlarda kullanılan araştırma yöntemlerinin dağılımı incelenmiştir. İSG konusunda yapılan çalışmalarda kullanılan araştırma yöntemlerinin dağılımı Şekil 4'te görülmektedir. Yapılan çalışmaların 188'inde (%32) betimleyici kantitatif, 64'ünde (%11) kalitatif, 45'inde (%8) arşiv veri analizi, 34'ünde (%6) özel olgu ya da uygulama incelemesi, 18'inde (%3) tahminse kantitatif ve 4'ünde (%1) anket geliştirme ya da uyarlama yöntemleri kullanılmıştır. Bunların dışındaki çalışmalarda belirgin bir araştırma yöntemi kullanılmamış ve bu çalışmalarda araştırmacılar tarafından yasa/politika tartışması yapılmış ($n=86$; %15), görüş belirtilmiş ($n=72$; %12) veya model/yöntem geliştirme/uygulaması ($n=44$; %8) yapılmıştır.

Şekil 4. İSG Konusunda 2000-2019 Yılları Arasında Akademik Dergilerde Yayınlanan Makalelerde Kullanılan Araştırma Yöntemlerinin Dağılımı.

Beşinci adım olarak analiz edilen “583 çalışmada ne sıklıkla hipotez testi uygulanmıştır?” sorusu cevaplanmaya çalışılmıştır. Yöntem kısmında verilen ölçüt doğrusunda yapılan kodlama sonucunda 583 çalışmadan sadece 16’sının (%3) hipotez testi uyguladığı gözlemlenmiştir

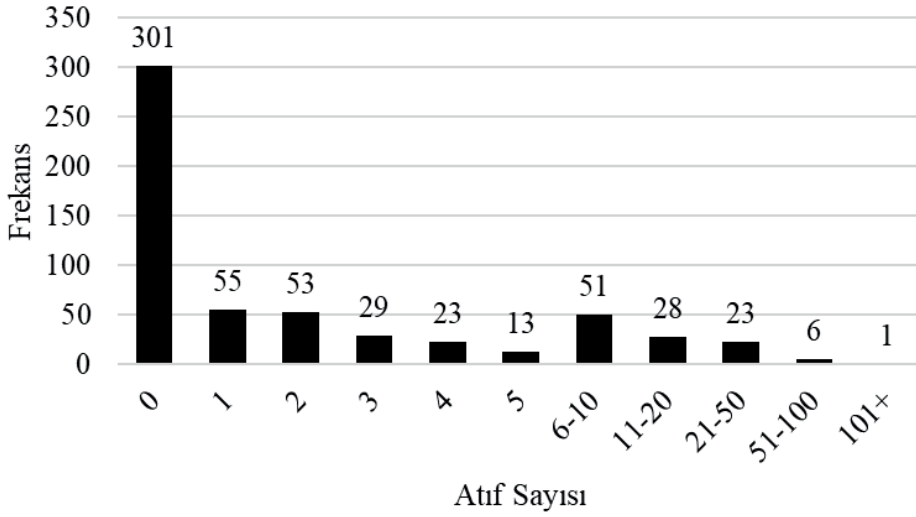
Kantitatif çalışmalarda yordayıcı (predictor) ve ölçüt olarak kullanılan değişkenlere bakıldığında, araştırmacılar daha çok demografik değişkenleri yordayıcı değişken olarak kullanırken, ölçüt olarak ise iş kazası sayısı, iş kazası geçirmiş olmak gibi iş kazasına ilişkin değişkenleri kullanmışlardır. Türkçe çalışmalarda yordayıcı ve ölçüt olarak kullanılan değişkenlerin dağılımına ilişkin bilgi Tablo 2’de daha ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Türkçe çalışmalarda demografik değişkenlere göre davranışı daha güçlü bir şekilde etkileyen algı, tutum, bilgi seviyesi, kişilik özellikleri ve durumsal faktörler gibi

değişkenler daha az oranda yordayıcı değişken olarak kullanılmıştır. Ölçüt olarak ele alınan değişkenlere bakıldığında, Türkçe yapılan çalışmalarda güvenlik katılımı ve güvenlik uyumu gibi önemli değişkenlerin üzerinde yeterince durulmadığını gözlemlenmiştir.

Tablo 2. Türkçe Çalışmalarda Yordayıcı ve Sonuç Olarak Kullanılan Değişkenlerin Dağılımı

Kestirici olarak kullanılan değişkenler		Sonuç olarak kullanılan değişkenler	
Değişken	Frekans	Değişken	Frekans
Demografik özellikler	17	İş kazası	11
Çalışma koşulları	14	Meslek hastalıkları	11
Güvenlik iklimi	7	Fiziksel sağlık	4
Güvenlik kültürü	4	İş tutumları	5
Bireysel farklılıklar	4	Güvenli davranış	5
İş özellikleri	3	Psikolojik sağlık	3
İSG Eğitimi	3	Güvenlik iklimi	2
Güvenlik farkındalığı	2	Güvenlik kültürü	1
İş doyumu	1	Güvenlik uyumu	5
Güvenlik etkinliği	1	Güvenlik katılımı	2
İş kazasına uğramış olma	1	İSG Bilgi	3
Kapasite kullanımı	1	İSG tutum	2
İş yeri zorbalığı	1	Yaralanma	2
Yönetim kültürü	1	İş-aile, aile-iş çatışması	1
Maske kullanım tutumu	1	İş performansı	1
Raporlama kültürü	1	ÖVD	1
Güvenlik iletişimi	1	Güvenlik farkındalığı	1
İş yeri hekimi çalıştırma	1		
İSG algısı	1		
İSG sorumlularının sertifika türü	1		

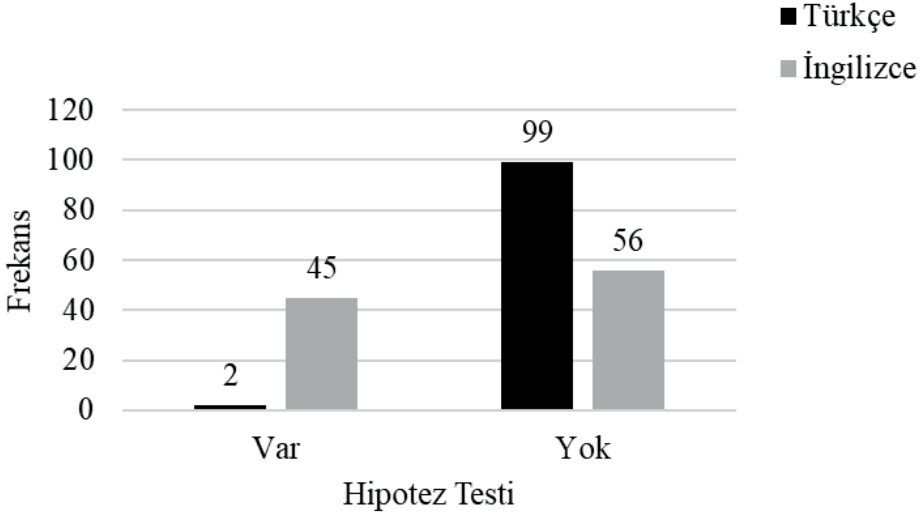
Türkçe yapılan çalışmaların aldıkları atıf sayılarının dağılımı Şekil 5'te verilmiştir. Alınan atıf sayısı dağılımı incelendiğinde, 301 (%52) çalışma hiç atıf almamış, 55 (%9) çalışma bir atıf almış, 53 (%9) çalışma iki atıf almış ve 29 (%5) çalışma 3 atıf almıştır. Çalışmaların sadece 58'i (%10) 11 ya da daha fazla sayıda atıf almıştır. Analize dahil edilen çalışmalardan Camkurt'un (2007) çalışma sistemleri ve işyeri fiziksel faktörlerinin iş kazalarına etkisini incelediği çalışma 144 atıf ile en fazla atıf alan çalışmadır. Özkılıç'ın (2005) İSG yönetim sistemleri ve risk değerlendirme yöntemlerini konu eden çalışması 160 atıf sayısı ile en fazla sayıda atıf alan çalışmalardan bir tanesidir. Fakat Özkılıç'ın çalışması akademik dergide yayınlanmış bir makale olmadığı için bu analizde yer alamamıştır.

Şekil 5: İSG Konusunda 2000-2019 Yılları Arasında Akademik Dergilerde Yayınlanan Makalelerde Aldıkları Atıf Sayısına Göre Dağılımları.

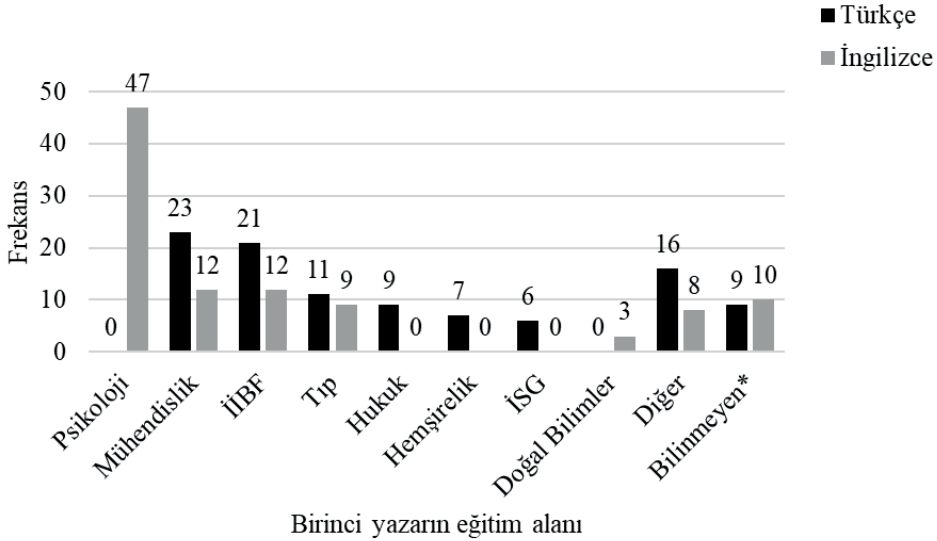
Türkçe ve İngilizce Alan Yazın Karşılaştırmasına İlişkin Bulgular

Yıllık ortalama en fazla atıf alan 101 İngilizce ve 101 Türkçe makale hipotez testi uygulayıp uygulamadıkları bakımından incelendiğinde 101 Türkçe makalenin sadece iki tanesinde hipotez testi uygulandığı gözlemlenirken, 101 İngilizce makalenin 45'inde hipotez testi uygulandığı gözlemlenmiştir (bkz. Şekil 6). Alan yazın ve hipotez testi uygulama değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını test etmek için Ki-kare bağımsızlık testi uygulanmıştır. Ki-kare testi sonucunda bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\chi^2_1 = 202$) = 51.27, $p < .01$). Bu sonuç doğrultusunda, yıllık ortalama en fazla atıf alan İngilizce çalışmalarda Türkçe yapılan çalışmalara oranla daha fazla hipotez testi uygulandığı anlaşılmaktadır.

Şekil 6. İSG Konusunda Yayınlanan ve Yıllık Ortalama En Fazla Atıf Alan 101 Türkçe ve 101 İngilizce Makalede Hipotez Testi Uygulandığını/Uygulanmadığını Gösteren Frekans Dağılımı.

Türkçe ve İngilizce makalelerinin birinci yazarlarının en son eğitim aldıkları akademik alanlarının dağılımı Şekil 7’de verilmiştir. Bu dağılım incelendiğinde, Türkçe ve İngilizce alan yazın arasında çok çarpıcı farkların olduğu görülmektedir. Yıllık ortalama en fazla sayıda atıf alan 101 Türkçe çalışma dikkate alındığında, Türkçe alan yazına en fazla katkı sağlayanlar mühendislik ($n=23$) ve iktisadi ve idari bilimler kökenli ($n=21$) araştırmacılarıdır. Türkçe İSG alan yazınına katkı bakımından tıp kökenli yazarlar üçüncü ($n=11$), hukuk kökenli yazarlar dördüncü ($n=9$), hemşirelik kökenli yazarlar beşinci ($n=7$) ve İSG kökenli yazarlar ($n=6$) altıncı sırada yer almıştır. Yıllık ortalama en fazla sayıda atıf alan 101 İngilizce çalışma dikkate alındığında, İngilizce alan yazınına en fazla katkı sağlayanlar psikoloji kökenli araştırmacılarıdır ($n=47$). İngilizce İSG alan yazınına katkı bakımından mühendislik ($n=12$) ve iktisadi ve idari bilimler ($n=12$) kökenli yazarlar ikinci sırayı paylaşmış ve tıp kökenli yazarlar ($n=9$) dördüncü sırada yer almışlardır. Alan yazın ve araştırmanın birinci yazarının çalıştığı alan arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla Ki-Kare bağımsızlık testi uygulanmıştır. Ki-Kare testine sadece ilk beş sırada bulunan psikoloji, mühendislik, İİBF, tıp ve hukuk kategorileri dahil edilmiştir. Ki-kare testi sonucu alan yazın ve araştırmacının akademik alanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($X^2_4 = 144 = 61.09, p < .01$).

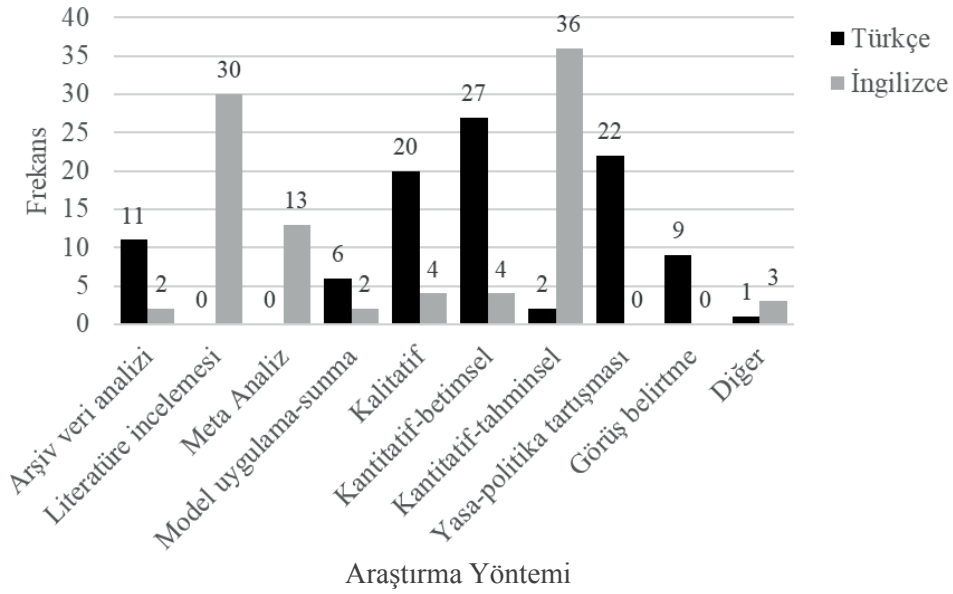

Şekil 7. İSG Konusunda Yayınlanan ve Yıllık Ortalama En Fazla Atıf Alan 101 Türkçe ve 101 İngilizce Makaledeki Birinci Yazarların Akademik Eğitim Alanlarına Göre Dağılımı.

Türkçe alan yazında en fazla atıf alan çalışmaların birinci yazarlarından hiçbiri psikoloji alanında çalışmazken, İngilizce alan yazına en fazla psikoloji kökenli araştırmacıların katkı yapmış olması, iki alan yazın arasındaki temel farkı oluşturmaktadır. Diğer önemli iki fark ise, mühendislik ve iktisadi ve idari bilimler kökenli araştırmacıların Türkçe ve İngilizce alan yazınlarına sundukları katkı oranlarında gözlemlenmektedir. Türkçe alan yazında mühendislik ($n_{Türkçe} = 23$; $n_{İngilizce} = 12$) ve iktisadi ve idari bilimler kökenli araştırmacıların ($n_{Türkçe} = 21$; $n_{İngilizce} = 12$) katkısının görece daha fazla olduğu gözlemlenmiştir.

İngilizce alan yazındaki en son mezun olduğu akademik alanları psikoloji olan 47 birinci yazarın 45'i doktora mezunu, biri uygulamalı psikoloji yüksek lisans mezunu ve bir tanesi de psikoloji lisans mezunudur. Doktora mezunu olan bu 45 psikoloğun 27'sinin anabilim dalı endüstri ve örgüt psikolojisi, 7'sinin ise örgüt psikolojisidir. Bu psikoloji doktoralı 45 yazar arasında psikolojinin sosyal, gelişim, eğitim, medikal ve psikometri anabilim dallarından doktorasını almış birer yazar bulunurken, altı yazarın psikoloji anabilim dalı bilgisine ulaşamamıştır. Anabilim dalı bilgisine ulaşabilen 39 psikoloji doktora mezununun 34'ünün alanının endüstri ve örgüt psikolojisi ya da örgütsel psikoloji olduğu düşünüldüğünde, endüstri ve örgüt psikolojisi anabilim dalının İngilizce İSG alan yazına yaptığı katkı açık bir şekilde görülmektedir.

Türkçe ve İngilizce makalelerde uygulanan araştırma yöntemlerine ilişkin dağılım Şekil 8’de verilmiştir. Bu dağılım incelendiğinde, Türkçe ve İngilizce alan yazın arasında yine çok çarpıcı farkların olduğu görülmektedir. Yıllık ortalama en fazla atıf alan 101 Türkçe çalışma dikkate alındığında, Türkçe alan yazında en fazla betimsel kantitatif ($n=27$), kalitatif ($n=20$) ve arşiv veri analizi ($n=11$) yöntemleri kullanıldığı görülmüştür. Bunun dışında dikkate değer sayıda çalışmada herhangi bir araştırma yöntemi kullanılmamış, yasa-politika tartışması yapılmış ($n=22$) ya da görüş belirtilmiştir ($n=9$). Yıllık ortalama en fazla atıf alan 101 İngilizce çalışma dikkate alındığında, İngilizce alan yazında en fazla tahminsel kantitatif ($n=36$), literatüre incelemesi ($n=30$) ve meta-analiz ($n=13$) araştırma yöntemleri kullanıldığı görülmüştür. Alan yazın ve uygulanan araştırma yöntemi arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla Ki-Kare bağımsızlık testi uygulanmıştır. Ki-Kare testine sadece arşiv veri analizi, literatüre incelemesi, meta analiz, model uygulama/sunma, kalitatif, betimsel kantitatif ve tahminsel kantitatif araştırma yöntemleri dahil edilmiştir. Ki-kare testi sonucu alan yazın ve uygulanan araştırma yöntemi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($X^2_{\phi} = 157 = 108,14, p < .01$). Bu sonuç doğrultusunda İngilizce alan yazında daha fazla sayıda tahminsel kantitatif araştırma yapılırken, Türkçe alan yazında daha fazla betimsel kantitatif araştırma yapıldığı söylenebilir. Bunun dışında en çok atıf alan 101 İngilizce makalenin 30’nun alan yazın incelemesi olması ve en çok atıf alan 101 Türkçe makalenin hiçbirinin alan yazın incelemesi içermemesi dikkat çeken bir durumdur.

Şekil 8. İSG Konusunda Yayınlanan ve Yıllık Ortalama En Fazla Atıf Alan 101 Türkçe ve 101 İngilizce Makaledeki Araştırma Yöntemlerinin Dağılımı.

Türkçe ve İngilizce makaleleri içerdikleri yordayıcı ve sonuç değişkenler açısından incelemek için karşılaştırmalı bir tablo oluşturulmuştur (bkz. Tablo 3). Yapılan inceleme sonucunda en çok sayıda atıf alan 101 Türkçe makalenin sadece 9'unda, 101 İngilizce makalenin ise 51'inde yordayıcı ve sonuç değişken kullanıldığı gözlemlenmiştir. Sonuç ve yordayıcı değişken içeren Türkçe makalenin az olması nedeniyle anlamlı düzeyde bir karşılaştırma yapılması mümkün olmamıştır. Buna rağmen İngilizce alan yazında en fazla üzerinde durulan yordayıcı ve sonuç değişkenleri anlamak adına Tablo 3'teki verilerin önemli olduğu düşünülmektedir. İngilizce alan yazında yordayıcı değişken olarak güvenlik iklimi, iş özellikleri, iş tutumları ve güvenliğe ilişkin diğer değişkenler (yani güvenlik bilgisi, güvenlik motivasyonu, güvenlik bağlılığı, güvenlik iletişimi, güvenlik yönetimi ve güvenlik politika ve uygulamaları); sonuç değişken olarak ise sağlık ve iyi oluş, kaza/yaralanma, iş tutumları, güvenli davranış, güvenlik uyumu, güvenlik katılımı ve güvenlik performansı karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 3. En fazla atf alan 101 Türkçe ve İngilizce Makaledeki Yordayıcı ve Sonuç Olarak Kullanılan Değişkenlerin Dağılımı

Türkçe Makaleler		İngilizce Makaleler	
Yordayıcı Değişken	Frekans	Yordayıcı Değişken	Frekans
Güvenliğe ilişkin değişkenler	4*	Güvenlik iklimi	19
Demografik özellikler	3	Güvenliğe ilişkin diğer değişkenler	12**
Çalışma koşulları	2	İş özellikleri	9
Diğer yordayıcı değişkenler	7	İş tutumları	9
		Örgüt özellikleri	5
		Liderlik	5
		Diğer yordayıcı değişkenler	21
Sonuç Değişkenler	Frekans	Sonuç Değişkenler	Frekans
Güvenli davranış	3	Sağlık ve iyi oluş	16
Güvenlik katılımı	2	Kaza/yaralanma	14
Güvenlik uyumu	2	İş tutumları	7
Sağlık	2	Güvenli davranış	6
Kaza geçirme	2	Güvenlik uyumu	5
İSG bilgi düzeyi	2	Güvenlik katılımı	5
Diğer sonuç değişkenler	2	Güvenlik performansı	5
		Güvenliğe ilişkin diğer değişkenler	11***
		Diğer sonuç değişkenler	10

Not. Yordayıcı ve sonuç değişken içeren Türkçe makale sayısı 9, İngilizce makale sayısı ise 51 olarak bulunmuştur; * Güvenlik kültürü, güvenlik farkındalığı, güvenlik iletişimi ve güvenlik etkinliği değişkenleri; ** Güvenlik bilgisi, güvenlik motivasyonu, güvenlik bağlılığı, güvenlik iletişimi, güvenlik yönetimi ve güvenlik politika ve uygulamaları; *** Çalışan güvenliği, güvenlik iklimi, güvenlik bağlılığı, algılanan güvenlik, güvenlik yönetimi ve güvenlik bilgisi.

TARTIŞMA

Bu çalışmada 2000 ve 2019 yılları arasında İSG alanında yayımlanan ve Google Scholar'dan erişilen akademik bir dergide yayınlanmış Türkçe çalışmalar incelenerek Türkçe İSG alan yazınının genel bir resmini çizilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, Türkçe ve İngilizce İSG alan yazınları arasında belli konularda karşılaştırma yapılarak, Türkçe alan yazının hangi yönlerden eksiklikler içerdiği saptanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada saptanan eksiklikler doğrultusunda sunulan önerilerin Türkçe İSG alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. İSG gibi çalışan hayatını ve sağlığını doğrudan etkileyen konularda yapılan çalışmaların daha sistematik olması, bu alandaki uygulanabilir bilgi birikiminin artmasına doğrudan katkı yapacaktır. Bu alandaki uygulanabilir bilgi birikimi arttıkça İSG'ye ilişkin geliştirilen politikaların ve uygulamaların daha kapsayıcı ve daha başarılı olması beklenmektedir.

Türkçe İSG alan yazınına ilişkin bu çalışma kapsamında yapılan analizlerin genel sonuçları dikkate alındığında, İSG konusunda yapılan araştırmaların sayısının ve niteli-

ğinin artırılması gerektiği görülmektedir. Şekil 1’de verilen İSG konusunda Türkçe yapılan yayınların yıllara göre dağılımı incelendiğinde 2014 yılında meydana gelen Soma maden faciasının (Yaşar ve ark., 2015) sonrasında yayın sayısında yaklaşık iki kat bir artış olduğu, sonraki iki yılda ise yapılan yayın sayısında düşüş olduğu görülecektir. Fakat 2019 yılında bir önceki yıla göre dikkate değer (%89) bir artış olduğu da ortaya çıkan sonuçlardan biridir. Buna göre, son üç yılda yapılan yayın sayısında sürekli bir artışın olması İSG’nin gündeme gelme ve gündemde kalma düzeyine olumlu katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Elde edilen bulgular ışığında Türkçe İSG alan yazına ilişkin yapılabilecek en önemli değerlendirmelerden birisi Türkçe yapılan çalışmalarda İSG performansı ile doğrudan ilişkili değişkenlerin yeterince incelenmediğidir. İSG üzerine yapılan meta-analizler (bkz. Christian, Bradley, Wallace ve Burke, 2009; Clarke, 2010, 2013; Nahrgang ve ark., 2011) ve en çok atıf alan İngilizce makaleler (bkz. Hofmann ve Morgeson, 1999; Neal, Griffin ve Hart, 2000; Zohar, 2000) dikkate alındığında İngilizce İSG alan yazınında araştırmacıların çalışmalarında İSG performansı ile doğrudan ilişkili güvenlik kültürü, güvenlik iklimi, psikolojik iklim, liderlik, grup içi süreçler, işe ilişkin riskler, iş tutumları ve tükenmişlik gibi yordayıcı değişkenler üzerine durdukları açık bir şekilde gözlemlenmektedir. Türkçe yapılan çalışmalarda ise araştırmacıların yordayıcı değişken olarak daha çok demografik özellikler ve çalışma koşulları üzerinde durdukları görülmektedir. Yıllık ortalama en fazla atıf alan İngilizce makalelerin etki düzeyinin yüksek olduğu düşünüldüğünde, İSG ile doğrudan ilişkili değişkenlere yer vermesi Türkçe makalelerin etki düzeyine olumlu katkı yapabilir.

Ayrıca Türkçe alan yazında sonuç değişkeni olarak iş kazası, yaralanma ve mesleki hastalık gibi değişkenlere yer verildiği ama güvenli olmayan davranış, ramak kala olay ve riskli temas gibi sonuç değişkenlerinin ise yeterince dikkate alınmadığı gözlemlenmiştir. Güvenli olmayan davranış, riskli temas ve ramak kala olay gibi değişkenleri dikkate almamak şirketlerin ya da grupların İSG performansına bütüncül bir şekilde yaklaşmasını engelleyebilir. Bu sonuç değişkenlerinin de çalışmalara dahil edilmesi için işyerlerinde İSG raporlama kültürünün gelişmiş olması gerektiği düşünülmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (2017) verileri dikkate alındığında, ülkemizde riskli temas ya da ramak kala olayların raporlanması bir yana, sigortaya intikal edecek derecede ciddi bir yaralanmaya yol açmayan iş kazalarının raporlanmasında bile eksiklik gözlemlenmektedir.

Türkçe İSG alan yazına ilişkin yapılan diğer önemli değerlendirme ise Türkçe araştırmalarda kullanılan yöntemle ilişkindir. Analize dahil edilen çalışmaların 206 tanesi kantitatif araştırma yöntemi kullanmış ve bu çalışmalardan 188 tanesinde betimsel yöntemlerle veriler analiz edilirken sadece 18 tanesinde tahminsel yöntemler kullanılmıştır. Benzer şekilde en çok atıf alan 101 Türkçe ve İngilizce makale karşılaştırıldığında, Türkçe makalelerde daha az sayıda tahminsel kantitatif (2'ye karşı 36) ve daha çok sayıda betimsel kantitatif (27'ye karşı 4) araştırma yöntemi kullanıldığı görülmüştür. Tahminsel yöntemlerin özünü oluşturan hipotez geliştirme ve test etme bilimsel yöntemin temel unsurlarından biridir (Popper, 1959). Ayrıca, kavramsal (conceptual) ve yöntemsel (procedural) bilgiye bütüncül bir şekilde ulaşmak için kullanabilecek en etkili yollardan biri yine hipotez testidir (Howe, Tolmie, Duchak- Tanner ve Rattray, 2000). İSG konusunda yapılan 583 bilimsel çalışmanın sadece 16 tanesinde hipotez testi uygulanmış olması, Türkçe İSG alan yazında hipotez geliştirip test etme noktasında önemli bir açığın olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda, bilimsel ve kapsamlı bilgi birikimi oluşturmak için hipotez testi içeren çalışmaların sayısının artması gerektiği düşünülmektedir.

Yapılan değerlendirmelerden belki de en önemlisi İSG konusunda Türkçe alan yazında bilimsel anlamda bütüncül bir bakış açısının yerleşmemiş olmasıdır. Türkçe İSG alan yazınının mühendislik, tıp ve iktisadi ve idari bilimler alanına sıkışmış olduğu, psikoloji gibi davranış üzerine eğilen bilim dallarının bu alana katkısının çok sınırlı kaldığı gözlemlenmiştir. Psikolojinin kazandıracığı davranış odaklı bakış açısının ne derece önemli olduğunu anlamak için, yıllık bazda ortalama en çok sayıda atıf alan 101 İngilizce makaleden 47'sinin birinci yazarının en son eğitim aldığı akademik alanının psikoloji olduğunu bilmek yeterlidir. Bu manada İngilizce İSG alan yazını psikolojinin sağladığı bakış açısından faydalanırken, Türkçe alan yazını bu bakış açısından neredeyse tamamen mahrum kalmıştır. Analize dahil edilen 583 makaleden sadece bir tanesinin birinci yazarının psikoloji alanından olması bu görüşü desteklemektedir. Ayrıca, Mutlu ve Altuntaş'ın (2017) İSG hakkında yazılan lisansüstü tezleri inceledikleri araştırmalarında, çalışmalarına dahil ettikleri 795 lisansüstü tezin sadece üç tanesi psikoloji bölümü lisansüstü öğrencileri tarafından yazılmıştır. Bu durum Türkiye'de psikoloji alanında çalışan araştırmacıların İSG'ye ilişkin görüşlerinin, anlayışlarının ve önerilerinin henüz İSG alanında yer edinmediğinin başka bir göstergesidir. İSG, psikolojinin anabilim dallarından biri olan endüstriyel ve örgütsel (E/Ö) psikolojinin temel çalışma

alanlarından biridir. Zaten yıllık ortalama en fazla sayıda atıf alan İngilizce İSG makalelerinin birinci yazarlarından anabilim dalı bilgisine ulaşabildiğimiz psikoloji doktora 39 yazarın 34'ünün endüstri ve örgüt ya da örgüt psikolojisi alanında doktoralarını yapmış olmaları bu görüşü desteklemektedir. Bu doğrultuda psikoloji biliminin bakış açısının Türkçe İSG alan yazınında hemen hemen hiç yer edinmemiş olmasının temel nedenlerinden biri olarak E/Ö psikolojinin ülkemizde yeni yeni gelişmeye başlamış olması düşünülebilir. E/Ö psikolojisi bir anabilim dalı olarak geliştikçe, psikoloji biliminin bakış açısının Türkçe İSG alan yazınında kendine önemli bir yer edineceği düşünülmektedir.

Çalışmanın Sınırlılıkları ve Alana Öneriler

Okurların bu çalışmaya ilişkin bulguları yorumlarken dikkate almaları gereken ve çalışmanın çerçevesini sınırlayan durumlar vardır. İlk olarak bu çalışmaya 2000 ve 2019 yılları arasında yapılan ve Google Scholar'da ulaşılabilir olan akademik dergi makaleleri dahil edilmiştir. Her ne kadar hızlı bir şekilde yapılmış olan alan yazın taraması, psikoloji biliminin 2000 yılı ve öncesinde de Türkçe İSG alanında yeterli bir şekilde temsil edilmediğini göstermiş olsa da, bu çalışmaya ilişkin bulguların 2000 ve 2019 yılları arasında yapılan çalışmalar ışığında elde edildiği unutulmamalıdır.

Bulguları sınırlayan ikinci faktör ise bu çalışmaya sadece Türkçe yayınlanan makalelerin dahil edilmiş olmasıdır. Türk araştırmacılar tarafından İngilizce ya da diğer dillerde yayımlanan makalelerin Türkçe yayımlanan makalelerden içerik ve yöntem olarak farklılaşması olasılık dahilindedir.

Bulguları sınırlayan üçüncü faktör ise yapılan çalışmalar kodlanırken bazı durumlarda kaçınılmaz olarak kişisel görüş kullanılmış olmasıdır. Örneğin, bazı çalışmalarda yazarlar hipotez belirtmiş olsa da bu hipotezlere ilişkin herhangi bir ön tartışma yapmadılarsa, bu çalışmalar hipotez testi uygulamış çalışmalar olarak kodlanmamıştır. Daha önce de açıklandığı gibi, hipotezlerin çalışmaya başlamadan önce oluşturulmuş olması ya da araştırmacının hipotezde belirtilen etkiye ya da ilişkiye dair bir öngörüsünün olması gerekmektedir. Bu nedenle, eğer araştırmacılar hipotezlerinde belirtilen etkileri ya da ilişkileri hipotezleri belirtmeden önce açık bir şekilde tartışmadılarsa, bu araştırmacıların hipotezleri önceden oluşturmadıklarını ya da hipotezlerde belirttikleri etkilere ya da ilişkilere dair bir öngörülerinin olmadıkları varsayılmıştır. Bu durum bir dereceye kadar kişisel bir tutumu belirtmektedir.

Yapılan analiz sonuçlarına göre son yıllarda İSG konusunda yayımlanan Türkçe makale sayısında bir artış gözlemlenmiştir. İSG konusunda yapılan yayınların sayısının artması umut verici bir gelişme olsa da bu durumun İSG konusunda yol alabilmek için tek başına yeterli olmayacağı düşünülmektedir. Türkçe yayın sayısının artırılmasından daha elzem olan konu yapılan yayınların içeriğinin zenginleştirilmesidir. İngilizce ve Türkçe makaleler arasında yapılan karşılaştırmalı analiz neticesinde Türkçe yayınların içeriğini zenginleştirmek adına birbiriyle bağlantılı üç öneri geliştirilmiştir. Bu amaçla atılması gereken ilk adım daha önce Tablo 2’de de görüldüğü gibi demografik değişkenlerin ötesinde, İngilizce alan yazında olduğu gibi Türkçe alan yazında da İSG performansı ile doğrudan ilişkili güvenlik kültürü, güvenlik iklimi, psikolojik iklim, liderlik, grup içi süreçler, işe ilişkin riskler, iş tutumları ve tükenmişlik gibi değişkenlerin daha çok dikkate alınmasıdır. İkinci olarak atılması gereken adım, İSG konusunda yapılan kantitatif çalışmalarda betimsel analizlerin ötesine geçerek, tahminsel analizlere yönelip uygulanabilir bilginin üretilmesidir. Üçüncü olarak atılması gereken adım ise, İSG konusunun farklı bilimsel alanların bakış açısı ışığında bütüncül bir şekilde ele alınmasıdır. Özellikle psikoloji eğitimi almış araştırmacıların İSG konusu üzerine eğilmeleri, mühendislik, tıp ve iktisadi ve idari bilimler alanına sıkışmış İSG konusuna yeni bir bakış açısı kazandıracaktır.

Bu önerilere ek olarak ülkemizdeki iş kazası raporlama konusunda gözlemlenen eksiklikler dikkate alındığında (Uluslararası Çalışma Örgütü, 2017), bu eksiklikleri ortadan kaldırmak adına iş kazası raporlama kültürünün önemine işaret eden ve kapsayıcı bir raporlama kültürü oluşturmak için dikkat edilmesi gereken noktaların belirtildiği Türkçe yayınlar yapılmalıdır. Bu yayınlarda ramak kala olay, riskli temas ve güvenli olmayan davranış gibi değişkenlerin de raporlanmasının önemine ve nasıl raporlanması gerektiğine yer verilmelidir.

Son olarak, hipotez geliştirme ve test etmenin bilimsel yöntemin temel unsurlarından biri olduğu unutulmamalıdır (Popper, 1959). Bu nedenle İSG konusunda yapılan çalışmaların bilimsel açıdan niteliğini artırmak ve İSG’ye ilişkin tarafların yararlanabileceği bilimsel ve görece objektif bilgi birikimi oluşturmak için İSG konusundaki Türkçe çalışmaların daha fazla oranda hipotez testine yer vermesi sağlanmalıdır.

Bu çalışmada Türkçe ve İngilizce İSG alan yazın arasında bulunan temel farkların nedeninin ne olabileceği yönünde bir tartışmada bulunulmamıştır. Bu farkların kültürel

normlar, eğitim ve araştırma olanakları, işe ilişkin politika ve uygulamalar gibi faktörlerden kaynaklanıyor olması muhtemeldir. Bu faktörlere ilişkin yapılacak derinlemesine bir tartışmanın bu araştırmanın amacının ötesinde olduğu düşünülmektedir. İSG alanında çalışan araştırmacıların Türkçe ve İngilizce alan yazın arasında ortaya koyulan bu farklara yol açan faktörler üzerine düşünmeleri ve bu konuda araştırma yapmaları beklenmektedir.

SONUÇ

Türkiye’deki işçi yaralanmalarına ve ölümlerine ilişkin istatistikler ve medya organlarında sıklıkla karşılaşılan ölümcül işçi kazalarına dair haberler dikkate alındığında, İSG alanında hızlı bir şekilde iyileşme sağlanması gerektiği görülmektedir. Bu iyileşmenin sağlanabilmesi için İSG konusuna taraf olan kurumlar üzerlerine düşen görevleri en iyi şekilde yapması gerekmektedir. İSG ile ilgili taraflardan kasıt SGK ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı gibi kamu kurumları, işçi ve işveren örgütleri, iş yeri yöneticileri, işçiler ve İSG konusundaki bilgi ve birikimin artmasına doğrudan katkı sağlaması gereken akademik camiadır. Bu çalışmada İSG konusunda yayınlanan Türkçe makaleler incelenerek, İSG konusunda uygulanabilir bilgi birikiminin artmasına doğrudan katkı sağlaması beklenen akademik camianın bu görevi ne derece başarılı bir şekilde yerine getirdiği anlamaya çalışılmıştır. Araştırmanın sonuçları göstermiştir ki akademik camia, bu haliyle, İSG alanındaki sorunların çözümüne anlamlı bir katkı yapmaktan uzaktır.

Akademik camia mensuplarının bu konuda üzerlerine düşen görevi en iyi şekilde yerine getirmesi için her şeyden önce reaktif bir tutum göstermek yerine, proaktif bir tutum izlenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda İSG konusu sadece büyük iş kazalarının olduğu zamanlarda değil, her daim akademik camianın gündeminde olmalıdır. Soma’da 2014 yılında meydana gelen iş kazasından sonra herhangi büyük bir iş kazası yaşanmamasına rağmen 2019 yılındaki yapılan yayın sayısındaki artış akademik camianın proaktif bir tutum izlemeye başlamış olabileceği konusunda umut vermektedir. İkinci olarak, yapılacak çalışmalardan elde edilecek bilgilerin ne derece uygulanabilir olduğuna dikkat edilmelidir. Betimsel çalışmalar her ne kadar İSG ile ilgili sorunların mahiyetini anlamamıza olanak sağlasa da bu sorunları gidermek için uygulanabilir bilgi üretmek konusunda yeterli değildir. Uygulanabilir bilgi üretmek için araştırmacıların çalışmalarında demografik değişkenler yerine daha çok İSG ile doğrudan ilişkili güvenlik iklimi, güvenlik kültürü, liderlik, grup içi süreçler ve işe ilişkin riskler gibi değişkenlerin üze-

rinde durmaları gerekmektedir. Planlanmış davranış (Ajzen, 1991), sosyal öğrenme (Bandura, 1962, 1965) ve yükleme teorileri (Jones ve Davis, 1965; Kelley, 1967, 1973) gibi davranışın ve tutumların altında yatan mekanizmaları anlamamıza yarayan modellerden faydalanarak geliştirilmiş hipotezleri test etmek, araştırmacıların uygulanabilir bilgi üretmesine katkı sağlayacaktır. Bunların gerçekleşmesi için davranış ve tutum çalışma konusunda teorik ve yöntemsel yeterliliğe sahip araştırmacıların İSG alanına yönelmesi ya da yönlendirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda yüksek lisans ya da doktora eğitimini psikoloji ve diğer davranış bilimleri alanında tamamlamış olan araştırmacıların Türkçe İSG alan yazınına önemli katkılar yapma potansiyeline sahip oldukları düşünülmektedir. Endüstri ve örgüt psikolojisi doktora eğitimi araştırmacıların İngilizce İSG alan yazınına yaptıkları önemli katkılar düşünüldüğünde, Türkçe İSG alan yazınının bu şekilde bir katkıdan yararlanabilmesi için yüksek lisans ya da doktora eğitimini endüstri ve örgüt psikolojisinde tamamlamış olan ülkemizdeki araştırmacıların İSG alanına yönelmelerini teşvik etmek gerekmektedir.

Teşekkür: Makaleyi Psikoloji Çalışmaları Dergisi'ne ilk defa gönderdiğimizde önemli ve yapıcı geribildirim sağlayan hakemlere teşekkür ederiz.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179–211.
- Anadolu Ajansı (2012). Elektrik Konağı Şüphesi. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/elektrik-kontagi-suphesi/377781>
- Anadolu Ajansı (2014). Şişli'deki Asansör Kazasında 10 İşçi Hayatını Kaybetti. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/sislideki-asansor-kazasinda-10-isci-hayatini-kaybetti/124450>
- Association for Safe International Road Travel (2017). Annual Global Road Crash Statistics. Erişim adresi: <http://asirt.org/Initiatives/Informing-Road-Users/Road-Safety-Facts/Road-Crash-Statistics>
- Bandura, A. (1962). Social learning through imitation. M. R. Jones (Ed.), *Nebraska symposium on motivation: 1962* içinde (s. 211- 269). Lincoln: Univer. Nebraska Press.

- Bandura, A. (1965). Vicarious processes: A case of no-trial learning. *Advances in Experimental Social Psychology*, 2, 1–55.
- Boyd, A. (1997). Employee traps-corruption in the workplace. *Management Review*, 86(8), 9–10.
- Burke, M. J. ve Signal, S. (2010). Workplace safety: A multilevel, interdisciplinary perspective. J. J. Martocchio, H. Liao, & A. Joshi (Ed.), *Research in personnel and human resource management* içinde (s. 1– 47). Bingley, United Kingdom: Emerald Group Publishing Limited.
- Camkurt, M. Z. (2007). İşyeri çalışma sistemi ve işyeri fiziksel faktörlerinin iş kazaları üzerindeki etkisi. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 21(1), 80–106.
- Ceylan, H. (2011). Türkiye’deki iş kazalarının genel görünümü ve gelişmiş ülkelerle kıyaslanması. *International Journal of Engineering Research and Development*, 3(2),18–24.
- Christian, M. S., Bradley, J. C., Wallace, J. C. ve Burke, M. J. (2009). Workplace safety: A meta-analysis of the roles of person and situation factors. *Journal of Applied Psychology*, 94(5), 1103–1127.
- Clarke, S. (1998). Organizational factors affecting the incident reporting of train drivers. *Work & Stress*, 12(1), 6–16. doi:10.1080/02678379808256845
- Clarke, S. (2010). An integrative model of safety climate: Linking psychological climate and work attitudes to individual safety outcomes using meta-analysis. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 83(3), 553–578.
- Clarke, S. (2013). Safety leadership: A meta-analytic review of transformational and transactional leadership styles as antecedents of safety behaviours. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 86(1), 22–49. doi:10.1111/j.2044- 8325.2012.02064.x
- Costa, G. (2003). Shift work and occupational medicine: An overview. *Occupational Medicine*, 53, 83–88.
- Danna, K. ve Griffin, R. W. (1999). Health and well-being in the workplace: A review and synthesis of the literature. *Journal of Management*, 25(3), 357–384.
- Dembe, A. E. (2001). The social consequences of occupational injuries and illnesses. *American Journal of Industrial Medicine*, 40(4), 403–417.
- Dollard, M. F. ve Bakker, A. B. (2010). Psychosocial safety climate as a precursor to conducive work environments, psychological health problems, and employee engagement. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 83, 579–599.
- Dul, J. ve Neumann, W. P. (2009). Ergonomics contributions to company strategies. *Applied Ergonomics*, 40(4), 745–752.
- Gruber, J. ve Morgan, P. (2005). *In the company of men: Male dominance and sexual harassment*. Boston: Northeastern University Press.
- Harzing, A. W. (2007). *Publish or Perish*. Erişim adresi: <https://harzing.com/resources/publish-or-perish>
- Hämäläinen, P., Takala, J. ve Saarela, K. L. (2006). Global estimates of occupational accidents. *Safety Science*, 44, 137–156.
- Hershcovis, M. S., Turner, N., Barling, J., Arnold, K. A., Dupré, K. E., Inness, M., LeBlanc, M. ve Sivanathan, N. (2007). Predicting workplace aggression: A meta-analysis. *Journal of Applied Psychology*, 92(1), 228–238.
- Hofmann, D. A. ve Morgeson, F. P. (1999). Safety-related behavior as a social exchange: The role of perceived organizational support and leader–member exchange. *Journal of Applied Psychology*, 84, 286–296.
- Howe, C., Tolmie, A., Duchak-Tanner, V. ve Rattray, C. (2000). Hypothesis testing in science: Group consensus and the acquisition of conceptual and procedural knowledge. *Learning and Instruction*, 10(4), 361–391.

- İncesu, E. ve Atasoy, A. (2015). Hemşirelerin çalışan sağlığı ve güvenliği kültürü algılarının çalışan sağlığı ve güvenliği kültürü ölçeği kullanılarak incelenmesi. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 2(3), 119–126.
- Jones, E. E. ve Davis, K. E. (1965). From acts to dispositions the attribution process in person perception. *Advances in Experimental Social Psychology*, 2, 219-266. doi:10.1016/S0065-2601(08)60107-0
- Jones, S., Kirchsteiger, C., ve Bjerke, W. (1999). The importance of near miss reporting to further improve safety performance. *Journal of Loss Prevention in the Process Industries*, 12(1), 59–67.
- Kelley, H. H. (1967). Attribution theory in social psychology. *Nebraska symposium on motivation*, 15, 192–238.
- Kelley, H. H. (1973). The processes of causal attribution. *American Psychologist*, 28(2), 107–128.
- Kılıkış, İ. (2013). İş sağlığı ve güvenliğinde yeni dönem: 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu (İSGK). *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 15, 17–41.
- Mohamed, S. (2002). Safety climate in construction site environments. *Journal of Construction Engineering and Management*, 128, 375–384.
- Mutlu, N. G. ve Altuntaş, S. (2017). Türkiye’de 1974-2016 yıllarında iş sağlığı ve güvenliği alanında yapılan lisansüstü tezlerin profili. *Karaelmas Fen ve Mühendislik Dergisi*, 7(2), 509–535.
- Nahrgang, J. D., Morgeson, F. P. ve Hofmann, D. A. (2011). Safety at work: A meta-analytic investigation of the link between job demands, job resources, burnout, engagement, and safety outcomes. *Journal of Applied Psychology*, 96(1), 71-94. doi: 10.1037/a0021484
- Neal, A. ve Griffin, M. A. (2006). A study of the lagged relationships among safety climate, safety motivation, safety behavior, and accidents at the individual and group levels. *Journal of Applied Psychology*, 91, 946–953.
- Neal, A., Griffin, M. A. ve Hart, P. M. (2000). The impact of organizational climate on safety climate and individual behavior. *Safety Science*, 34, 99–109.
- Öz, E. (2005). Ege Bölgesi’nde meydana gelen traktör kazalarının tarımsal iş güvenliği açısından değerlendirilmesi. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 42, 191–202.
- Özkılıç, Ö. (2005). *İş sağlığı ve güvenliği, yönetim sistemleri ve risk değerlendirme metodolojileri*. İstanbul: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayınları.
- Popper, K. (1959). *The logic of scientific discover*: London: Hutchinson
- Probst, T. M. ve Estrada, A. X. (2010). Accident under-reporting among employees: Testing the moderating influence of psychological safety climate and supervisor enforcement of safety practices. *Accident Analysis & Prevention*, 42(5), 1438–1444.
- Rikhardsson, P. M. ve Impgaard, M. (2004). Corporate cost of occupational accidents: An activity-based analysis. *Accident Analysis & Prevention*, 36(2), 173–182.
- Sheikhtaheri, A. (2014). Near misses and their importance for improving patient safety. *Iranian journal of public health*, 43, 853–854.
- Şen, H. ve Çınar, H. (2017). Mobilya ürün yaşam döngüsünde iş sağlığı ve güvenliği analizi. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 5, 235–246.
- Türkkan, A. (2009). İşe bağlı kas-iskelet sistemi hastalıkları ve sosyoekonomik eşitsizlikler. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 35, 101-106.
- Uluslararası Çalışma Örgütü (2017). World Statistics. Erişim adresi: <https://www.ilo.org>
- Weil, D. (2001). Valuing the economic consequences of work injury and illness: A comparison of methods and findings. *American Journal of Industrial Medicine*, 40(4), 418–437.
- Yaşar, S., İnal, S., Yaşar, Ö., ve Kaya, S. (2015). Geçmişten günümüze büyük maden kazaları. *Bilimsel Madencilik Dergisi*, 54, 33–43.

- Yeşildal, N. (2005). Sağlık hizmetlerinde iş kazaları ve şiddetin değerlendirilmesi. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 4, 280–302.
- Zedeck, S., ve Mosier, K. L. (1990). Work in the family and employing organization. *American Psychologist*, 45(2), 240-251.
- Zohar, D. (2000). A group-level model of safety climate: Testing the effect of group climate on microaccidents in manufacturing jobs. *Journal of Applied Psychology*, 85, 587–596.

Ecological Belief in a Just World: A Cross-Validation Study in a Turkish Sample

Ekolojik Adil Dünya İnancı: Türkiye'deki Bir Örneklemede Bir Çapraz-Geçerleme Çalışması

Gözde Kırıl Uçar¹ , Monika Baier² , Markus M. Müller³ , Elisabeth Kals⁴

Author Note: We would like to thank, Kerem Aslan for his translation of the items from German into Turkish, Bilal Celik for the re-translation of the items from Turkish into German, and Elizabeth Rogans for editing the English text.

¹Asst. Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Psychology, Çanakkale, Turkey

²Dr., Catholic University of Eichstätt-Ingolstadt, Social- and Organizational Psychology, Eichstätt, Germany

³P.D. Dr., Paracelsus Medical University, Clinic for Psychosomatic Medicine and Psychotherapy, Nuremberg, Germany

⁴Prof. Dr., Catholic University of Eichstätt-Ingolstadt, Social- and Organizational Psychology, Eichstätt, Germany

ORCID: G.K.U. 0000-0001-5888-1101;
M.B. 0000-0002-0090-9367;
M.M. 0000-0002-9822-8809;
E.K. 0000-0002-4715-4555

Corresponding author/Sorumlu yazar:

Gözde Kırıl Uçar,
Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Psychology, Çanakkale, Turkey
E-mail/E-posta: gozdekiral@comu.edu.tr

Submitted/Başvuru: 04.12.2019

Accepted/Kabul: 29.07.2020

Published Online/Online Yayın: 10.03.2021

Citation/Atıf: Kırıl Uçar, G., Baier, M., Müller, M. M., & Kals, E. (2021). Ecological belief in a just world: A cross-validation study in a Turkish sample. *Psikoloji Çalışmaları - Studies in Psychology*, 41(1): 143–166.
<https://doi.org/10.26650/SP2020-0036>

ABSTRACT

Examples of environmental injustice are widespread, and perceived injustice is an important predictor of environmental behaviour. However, the extent to which inequalities are perceived as just or unjust, as well as reactions towards the perception of injustice, vary among individuals. According to Lerner, individuals are motivated to believe in a just world in which people get what they deserve and deserve what they get. Ecological belief in a just world (EBJW) was developed as a construct that is in line with this general belief in a just world (BJW). This belief indicates that the world is basically an ecologically just place in which people get what they deserve as far as ecological resources and demands are concerned. The aim of the present study is to cross-validate EBJW in a Turkish sample. Another aim is to test the predictive power of EBJW on environmentally relevant commitments along with established other constructs. The sample consists of 245 participants ($N_{female} = 160$, $N_{male} = 83$, $N_{missing} = 2$) aged from 15 to 69 years ($M = 34.23$; $SD = 10.28$). Overall, the variable pattern and the complex motivation structure involved in pro-environmental as well as environmentally risky commitment can be confirmed in the Turkish sample. The results reveal that EBJW qualifies as a predictor of pro-environmental as well as environmentally risky behavioural commitment. This successful cross-validation underpins the need to further investigate EBJW as a powerful and important construct within the field of environmental psychology. In line with the cross-validation of BJW, further validation studies of EBJW should be conducted in other countries. Moreover, as EBJW is a rather new construct, the mediating and moderating variables in its relations with environmental behaviour are waiting to be explored. Finally, its relations with other prominent constructs in environmental psychology such as social dominance orientation, value orientations, personality traits, and authoritarianism should be examined.

Keywords: Ecological belief in a just world, belief in a just world, environmental justice, environmental commitments, environmental behaviour

Öz

Çevresel adaletsizlik örnekleri çok yaygındır ve algılanan adaletsizlik çevre davranışının önemli bir yordayıcısıdır. Bununla birlikte, eşitsizliklerin ne derecede adil ya da adaletsiz algılanacağı ve adaletsizlik algısına verilen tepkiler bireyler arasında farklılıklar göstermektedir. Lerner'a göre bireyler ne hak ediyorlarsa onu aldıkları ve ne alıyorlarsa onu hak ettikleri adil bir dünyaya inanmaya güdülenmişlerdir. Ekolojik adil dünya inancı (EADİ), genel adil dünya inancı ile aynı doğrultuda bir yapı olarak geliştirilmiştir. Bu inanç, ekolojik kaynaklar ve talepler söz konusu olduğunda, dünyanın insanların hak ettiklerini aldıkları temelde ekolojik olarak adil bir yer olduğuna ilişkin inancı tanımlar. Bu çalışmanın amacı, EADİ'nin Türkiye'deki bir örnekleme çapraz geçerliğini gerçekleştirmektir. Bu çalışmanın bir diğer amacı ise, yazında yer alan ilişkili değişkenler ile birlikte EADİ'nin çevresel taahhütleri yordama gücünü test etmektir. Araştırmanın örnekleme yaşları 15 ile 69 arasında değişen ($Ort. = 34.23$; $SS = 10.28$) 245 katılımcıdan ($N_{kadın} = 160$, $N_{erkek} = 83$, $N_{belirlenmiş} = 2$) oluşmaktadır. Genel olarak, değişken örüntüsü ile çevre yanlısı ve çevreye zarar veren taahhütlerin karmaşık motivasyonel yapısı Türkiye örnekleminde doğrulanabilmiştir. Bulgular, EADİ'nin çevre yanlısı ve çevreye zarar veren taahhütlerin bir yordayıcısı olduğunu göstermiştir. Bu başarılı çapraz geçerlik bulguları, çevre psikolojisi alanında güçlü ve önemli bir yapı olarak EADİ üzerine daha fazla araştırma yapılması gerektiğinin altını çizmektedir. Adil dünya inancının çapraz geçerlik çalışmaları ile aynı doğrultuda, EADİ'nin d başka ülkelerde geçerlik çalışmaları gerçekleştirilmelidir. Ayrıca, EADİ oldukça yeni bir yapı olduğu için, çevre davranışıyla ilişkisindeki aracı ve düzenleyici değişkenler keşfedilmeyi beklemektedir. Son olarak, EADİ'nin çevre psikolojisi yazınında öne çıkan, örneğin sosyal baskınlık yönelimi, değer yönelimleri, kişilik özellikleri ve yetkencilik gibi diğer değişkenler ile ilişkisi de incelenmelidir.

Anahtar Kelimeler: Ekolojik adil dünya inancı, adil dünya inancı, çevresel adalet, çevresel taahhütler, çevre davranışı

Turkey is an increasingly industrialized country with an area of 780,043 square kilometres where a dramatically rising number of the working population is employed in industry. The total CO₂ emissions for 2011-2013 were reported as 383.4 thousand tonnes (Turkish Statistical Institute, 2014). Turkey shows a rising pattern of CO₂ emissions, and in recent years, it has contributed more to global CO₂ emissions than other countries such as Azerbaijan, Armenia, and India (for all countries see Our World in Data; ourworldindata.org). The EJOLT-Turkey team and the Political Ecology Working Group in Istanbul have listed tens of environmental injustice cases, including industrial activities, mega-infrastructure projects, energy production of coal and nuclear reactions, etc. (Özkaynak & Bogazici University EJOLT Team, 2013). Day after day, many people engage in pro-environmental activities in order to prevent environmental destruction, and the history of the environmental movement in Turkey can be traced back several decades (See Paker, 2013).

In the context of necessary behavioural changes in Turkey and elsewhere, the *social trap* (Platt, 1973) needs to be overcome. It describes the dilemma between the current disadvantages for the individual to serve the natural environment and the long-term ecological benefits for society as a whole. Despite this conflict, many people are willing to sacrifice their habits and engage in pro-environmental behaviour. For years, this has aroused researchers' concern about the underlying factors of pro-environmental behavioural decisions (e.g., Clayton, Kals, & Feygina, 2016; Syme, 2011).

With regard to empirical environmental research in Turkey, studies can be seen mostly in the field of education, and there are very few in the field of psychology. The few research studies conducted in the field of psychology have analysed environmental concerns and attitudes. The aim of this study is to cross-validate the findings with ecological belief in a just world (EBJW) based on a Turkish sample. Following Baier, Kals, and Müller (2013), it is also aimed to test the predictive power of EBJW on environmentally relevant commitments along with other established constructs.

Environmental Justice and Ecological Belief in a Just World as a Personality Trait with Dispositional Variations

Negative environmental consequences are not evenly distributed. People may experience natural disasters without any responsibility for causing them or without any chance of playing a role in decision making. The issue of fair distribution of costs and

risks or benefits derived from polluting processes also makes research on the perception of justice essential in the context of the environment (Clayton et al., 2016). Subjective appraisals of environmental justice have been found to constitute an important factor in understanding individual environmental behaviour (Montada & Kals, 2000). For example, studies reveal that whereas individuals who perceive environmental injustices tend to behave pro-environmentally to compensate for such injustices (Kals & Russell, 2001; Reese & Jacob, 2015), individuals who deny justice problems tend to engage in environmentally risky behaviour (Clayton et al., 2016). Besides, environmental justice is associated with participation, which is referred to as the roles of individuals affected in decision making, and subjects, which are referred to as individuals such as members of local populations and future generations deserving of decision makers' support (Sikor, Martin, Fisher, & He, 2014).

Examples of environmental injustice are widespread, and a sense of injustice is an important predictor of environmental behaviour. However, the extent to which inequality is perceived as just or unjust, as well as reactions towards the perception of injustice, vary among individuals. This leads to the question of what causes people to take action against environmental problems or, on the other hand, to deny their existence.

According to the Just World Theory (Lerner, 1980), individuals are motivated to believe in a just world in which people get what they deserve and deserve what they get. The belief in a just world (BJW) is often seen as a personality trait with dispositional variations (Furnham, 2003; Hafer & Sutton, 2016). Studies have shown that BJW serves vitally important functions; first, it supports individuals' belief they behave justly, and by acting justly they respect the terms of their personal contract (Lerner, 1977), which gives them the prospect of being justly rewarded. Indeed, a relationship between BJW and helping people in need has been observed (e.g., Bierhoff, Klein, & Kramp, 1991). Second, BJW provides individuals with the confidence that they will be treated justly by others. Accordingly, researchers have observed that strong BJW is associated with interpersonal trust (e.g., Zuckerman & Gerbasi, 1977). Third, when individuals with a strong BJW are confronted with an injustice which cannot be resolved in reality, they try to assimilate their experience to their BJW, for example, by blaming the victim (e.g., Hafer, 2000) or by playing down the unfairness (Dalbert, 1999; see also Dalbert, 2001). On the other hand, there is ample research that focuses on the link between the general BJW and harsh social attitudes (e.g., Kleinke & Meyer, 1990) and social inaction (e.g., Neufeld, Jiranek, & Wehner, 2014).

In line with a general BJW, Baier et al. (2013) developed the construct of a specific EBJW in order to ascertain whether there is a possible dispositional tendency that may lead to differences in individuals' evaluations of and reactions to ecological justice. EBJW indicates that the world is basically an ecologically just place in which people get what they deserve as far as ecological resources and demands are concerned. Although distributive justice is important for both BJW and EBJW, as opposed to BJW, EBJW does not imply a personal notion of the deserving concept but instead focuses on the distributive aspect of equality. In other words, everyone has the same opportunities and rights to access ecological resources. For example, individuals with a strong EBJW might get involved in promoting a high standard of living, in which more energy is consumed. They perceived the general situation as ecologically just, so there may be no reason for taking action to save energy (Baier et al., 2013).

Further, it was found that EBJW qualified as a predictor for environmental behaviour (Baier et al., 2013). For instance, EBJW predicted that the willingness to buy new, energy-saving equipment was linked to internal control beliefs, an indignation about insufficient support for economic and social interests, an indignation about insufficient energy protection, and existential guilt. EBJW also qualified as a predictor for environmentally risky behaviour. It predicted a commitment to goals that run counter to energy conservation targets, using arguments to justify this behaviour and expressing an indignation about the lack of support for economic and social interests. As expected, whereas EBJW had a negative influence on pro-environmental behaviour, it had a positive influence on environmentally risky behaviour (Baier et al., 2013). In sum, Baier et al.'s study (2013) showed that EBJW could be successfully operationalized and is a considerable construct in explaining environmental behaviour. The underlying model will be explained in the next sections.

Supplementary Moral and Value-Oriented Variables

All the predictors mentioned in the study of Baier et al. (2013) are moral variables. They are able to overcome the social trap. Ecological risks and burdens deriving from environmentally risky behaviour are not limited to a specific geographical area or time since people living in other regions and even the next generations are affected by ecological harms and risks in the long term. Sacrificing short-term individual advantage for the sake of those living in other countries or future generations would need a moral motivational basis to overcome this socioecological dilemma (Kals & Maes, 2002).

Indeed, as researchers have observed, moral cognitions such as environmental justice and responsibility appraisals but also denial of environmental needs and climate change constitute one of the most important group of predictors and serve as the moral basis of environmental behaviour (Jessani & Harris, 2018; Jylhä, Cantal, Akrami, & Milfont, 2016). The perception of environmental responsibility has been found to be a strong predictor of a wide range of behavioural outcomes (Syme, 2011). Responsibility appraisals are divided into external responsibility, which refers to the attribution of responsibility to other agents (e.g., the state or the government), and internal responsibility, which refers to the attribution of responsibility to oneself. Both types have been found among the most powerful predictors (e.g., Montada & Kals, 2000).

The few existing Turkish studies confirm the power of value orientation in the motivation to behave in an environmentally friendly manner. In a study with elementary school students, Onur, Sahin, and Tekkaya (2012) examined the links between value orientation, environmental attitudes, and concern for the environment. It was observed that students with higher levels of anthropocentric attitudes were more likely to show higher levels of environmental apathy. Further, biospheric and egoistic value orientations had a strong negative correlation.

Hasta and Sözen (2017) aimed to determine the links between negative attitudes towards Hydroelectric Power Plants (HEPPs) and system justification, locus of control, and attributional complexity. They found that system justification, political orientation, and internal locus of control significantly predicted negative attitudes towards HEPPs. The greater the participants' left-wing ideologies and the stronger their internal control were, the more negative their attitudes toward HEPPs became. By contrast, the higher the level of system justification of the participants, the less negative their attitudes toward HEPPs became. This is in line with other findings on ideological variables (Clayton et al., 2016).

A few studies on environmental collective action also exist. They were conducted in Istanbul after the 2013 Gezi Park protests, triggered by the destruction of a city park to build a shopping mall and which quickly spread to other cities. For example, Odağ, Uluğ, and Solak (2016) tested the social identity model of collective action in a large sample of 1,127 participants. They found that the link between offline/online action and protest motivations was related to perceived injustice, social identity, and perceived ef-

ficacy. The more the participants regarded developments in Turkey as unjust, the stronger they identified with the social group of protesters, and the more they perceived this group to be effective, the more likely they were to protest again.

In order to determine the motivations of protesters, Gezici-Yalçın and Uluğ (2017) carried out semi-structured interviews with 13 participants who had protested in Gezi Park. They observed that the participants defined themselves as sharing a common identity with other protesters and they argued that the protests brought them both personal and societal benefits. Further, participants believed that oppression by the government and injustice in society could only be diminished through protest.

In a recent study, Acar (2018) examined the link between empowerment and politicization identity in one quantitative and one qualitative study. It was observed that participants who perceived the protests to be effective had higher levels of identification as protesters. Protester identification was important for joining a new political group following the Gezi Park protests. The results of the semi-structured interviews indicated that Gezi Park protests provided participants with an experience of empowerment.

The Power of Emotions

Empowerment already indicates that emotions also play an important role in explaining environmental behaviour (e.g., Carrus, Passafaro, & Bonnes, 2008; Harth, Leach, & Kessler, 2013). This is especially the case for moral emotions such as indignation at insufficient as well as excessive environmental protection. Both reactions have been found to be powerfully influential (e.g., Kals & Maes, 2002).

In addition, the sense of having a personal relationship with nature predicts environmental behaviour (Nisbet, Zelenski, & Murphy, 2009). This includes an emotional affinity for nature, which has been found to be just as powerful as moral emotions in explaining environmental behaviour (e.g., Müller, Kals, & Pansa, 2009).

Variable Model to Validate EBJW

The above considerations lead to the following knowledge in line with environmental behaviour models aiming to develop a coherent theory (See Montada & Kals, 2000; Montada, Kals, & Becker, 2007; Steg & De Groot, 2010; Stern, 2000). First, justice- and responsibility-related motivations matter. They are reflected in justice judgments and responsibility attributions as well as in moral emotions such as indignation. Second,

affinity-for-nature variables supplement the moral dimension in overcoming individual short-time and societal and ecological long-time interests (social trap). Finally, behavioural commitments to long-term aims such as climate protection are valid proxies of manifest behavioural categories. When it comes to actual behaviour, situational and social circumstances such as money, time, and social support have to be taken into account.

When cross-validating EBJW, only these basic assumptions are taken into account that focus upon behavioural commitments. They embrace pro-environmental as well as environmentally risky commitments (See Figure 1). The latter are commitments to goals that potentially interfere with environmental protection. In order to link pro-environmental and environmentally risky behaviour, both perspectives are also integrated on the level of predictor variables by taking into account goals and motives that activate environmental protection as well as interests that potentially compete with environmental protection, such as economic interests or a high standard of living (Baier et al., 2013). Thus, in the present study, the first group of variables comprises justice-related constructs: EBJW, general BJW as well as justification arguments which are against environmental protection. The second group of variables comprises responsibility appraisals for environmental protection, differentiating between an external and internal locus of control. They are supplemented by indignation about insufficient or excessive environmental protection as well as an emotional affinity for nature.

Figure 1. Integrative Variable Model to Validate EBJW

As seen above, little is known about the determinants of environmental decisions in Turkey, and more studies are needed in this field. In this study, as a first step in the cross-validation process of the new EBJW construct in different countries, it was aimed to apply the construct to Turkey. In addition, following the study of Baier and colleagues (2013), it was also aimed to test the predictive power of EBJW on environmentally relevant commitments along with other variables mentioned above. Based on the previous studies (e.g., Baier et al., 2013; Kals et al., 1999; Montada & Kals, 2000), the hypotheses of the present study are as follows:

H1: The factorial structure of EBJW can be replicated in the Turkish sample.

H2: a) There are positive correlations between EBJW/BJW and environmentally risky variables, and b) negative correlations with pro-environmental variables.

H3: In regression analyses EBJW qualifies as a valid predictor of both commitments with other model variables.

METHOD

Participants

The study encompasses participants from Turkey who were recruited online, the questionnaire being distributed by e-mail and in social media. 245 people with different backgrounds living in Turkey answered the questionnaire ($N_{\text{female}} = 160$, $N_{\text{male}} = 83$, $N_{\text{missing}} = 2$), aged from 15 to 69 years ($M = 34.23$; $SD = 10.28$). The participants' education ranged from primary school to postgraduate degrees. Since people with a higher education degree were more willing to take part in the survey, higher education degrees are more frequently represented in the study compared to the average population. 49.4% of the participants have a university degree, 20% of the participants indicated being a member of an environmental organisation, and 2% belonged to an automobile or motor-club.

Measures

The General Belief in a Just World (BJW) Scale. The General BJW scale consists of six items ranging from 1 to 6, with a higher value indicating a stronger construct 1 = applies not at all to 6 = applies absolutely. The scale was developed by Dalbert, Montada, and Schmitt (1987; sample item: "I think basically the world is a just place"). Cronbach Alpha varies between $\alpha = .66$ and $\alpha = .79$ (Dalbert et al., 1987). It was adapted into Turkish by Göregenli (2003; $\alpha = .69$). The reliability score for this study is $\alpha = .75$.

The Ecological Belief in a Just World Scale. This scale consists of six items ranging from 1 to 6, with a higher value indicating a stronger construct 1 = applies not at all to 6 = applies absolutely. The scale was developed by Baier, Kals, and Müller (2013; $\alpha = .80$; sample item: "Altogether, related to nature, everyone gets what he/she deserves"). The reliability score for this study it is $\alpha = .82$.

Disregard of ecologically particularly exposed persons. This variable was measured with three items ranging from 1 to 6, with a higher value indicating a stronger construct 1 = applies not at all to 6 = applies absolutely. The scale was developed by Baier, Kals, and Müller (2013). Although it had very low reliability ($\alpha = .48$) in the original study, the reliability score for this study is $\alpha = .82$.

Justification. To measure participants' justification levels, eight items were included. These items were obtained from the previous studies (e.g., Baier et al., 2013; sample item: "I have little time to engage in environmentally protective activities"). The items were to be answered on 6-point answer scales ranging 1 to 6, with a higher value indicating a stronger construct 1 = applies not at all to 6 = applies absolutely. The reliability score for this study is $\alpha = .82$.

Responsibility. In order to measure participants' responsibility levels, six items were used. These items were obtained from the previous studies (e.g., Montada & Kals, 1995; Montada & Kals, 2000). The items were to be answered on 6-point answer scales ranging 1 to 6, with a higher value indicating a stronger construct 1 = applies not at all to 6 = applies absolutely. This scale consists of two factors. One factor measures *internal locus of responsibility* consisting of three items (sample item: "I feel responsible to actively contribute to environmental protection"). The reliability score of this factor for the present study is $\alpha = .93$. The other factor measures *external locus of responsibility* consisting of three items (sample item: "The state is responsible for protecting the environment"). The reliability score of this factor for the present study is $\alpha = .63$.

Indignation. In order to measure participants' indignation levels, eight items were used. These items were obtained from the previous studies (e.g., Baier et al., 2013; Kals & Maes, 2002). The items were to be answered on 6-point answer scales ranging 1 to 6, with a higher value indicating a stronger construct 1 = applies not at all to 6 = applies absolutely. This scale consists of two factors. One factor measures *indignation about insufficient environmental protection* consisting of four items (sample item: "I am annoyed when politicians in charge do little to promote environmental protection effectively in Turkey"). The reliability score of this factor is $\alpha = .85$. The other factor measures *indignation about too much environmental protection* consisting of four items (sample item: "I am angry when reduced energy consumption comes along with losses in living standards"). The reliability score of this factor is $\alpha = .82$.

Emotional affinity toward nature. The original scale with eleven-items was developed by Kals, Schumacher, and Montada (1999; $\alpha = .86$). In the present study, a six-item version used (sample item: "When I spend time in nature, I feel free and easy"). The items were to be answered on 6-point answer scales ranging 1 to 6, with a higher value indicating a stronger construct 1 = applies not at all to 6 = applies absolutely. The reliability score for this study is $\alpha = .95$.

Commitment to goals. In order to measure participants' behavioural commitments, thirteen items were used. These items were obtained from the previous studies (e.g., Baier et al., 2013; Kals & Maes, 2002; Montada & Kals, 2000). The items were to be answered on 6-point answer scales ranging 1 to 6, with a higher value indicating a stronger construct 1 = applies not at all to 6 = applies absolutely. This scale consists of two factors. One factor measures *commitment to pro-environmental goals* consisting of nine items [sample item: "I am basically willing to get involved by obtaining information about environmental problems (for example: pollution of air, soil, water, and climate hazards)"]. The reliability score of this factor is $\alpha = .85$. The other factor measures *commitment to goals that potentially interfere with environmental protection* consisting of four items [sample item: "I am basically willing to get involved in promoting a high standard of living in which more energy is consumed (air travel, private car etc.)"]. The reliability score of this factor is $\alpha = .82$.

Social Desirability Scale. Questions on social desirability were asked using the short 6-items version by Kemper, Beierlein, Bensch, Kovaleva, and Rammstedt (2012). The items were to be answered on 6-point answer scales ranging 1 to 6, with a higher value indicating a stronger construct 1 = applies not at all to 6 = applies absolutely. It is a two-dimensional scale. Three items reflect the *exaggeration of negative qualities* ($\alpha = .78$; sample item: "Sometimes I only help people if I expect to get something in return"). The reliability score of this factor for the present study is $\alpha = .60$. Three items depict the *exaggeration of positive qualities* ($\alpha = .71$; sample item: "In an argument, I always remain objective and stick to the facts"). The reliability score of this factor for the present study is $\alpha = .49$.

Sociodemographic Form. Demographical data on gender, age, nationality, educational achievement, and membership of environmental organizations and motor clubs were collected.

Procedure

For the study, a questionnaire including previously validated scales was used. All the original scales were constructed in German. For the Turkish study, the scales were translated into Turkish by an expert. Then, the items were translated back into German by a bilingual speaker.

First, PCA was performed to examine the factor structure of the EBJW Scale. Further, by using the IBM AMOS 24 (IBM Corporation, 2016) and following Byrne (2010), a confirmatory factor analysis was performed. For the reliability check, Cronbach Alpha was used.

RESULTS

Psychometric Properties of the EBJW Scale

Validity. The Kaiser–Meyer–Olkin coefficient for this dataset was 0.81, and the Bartlett’s test of Sphericity was statistically significant ($\chi^2(526.489) = 15, p < .001$). PCA was performed, followed by a varimax rotation. For this study, one main factor explains 54.2% of the variance (See Table 1).

Table 1. Factor Loadings, Means, Standard Deviations, and Item-Total Correlations of the Ecological Belief in a Just World Scale

Items	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>r_{it}</i>	<i>h²</i>	<i>I₁</i>
(2) When valuable environmental resources are distributed, everyone has the same chances to acquire them / Kıymetli doğal kaynaklar (örn., hammadde) dağıtılırken, herkes bu kaynakları elde etmede eşit şansa sahiptir.	1.92	1.32	.68	.67	.82
(5) By and large, everyone has the same opportunity to acquire natural assets (e.g. soil resources) / Genel olarak, doğal kaynakları elde etmede herkes eşit şansa sahiptir (örn., yeraltı kaynakları).	2.04	1.34	.63	.60	.78
(1) Altogether, related to nature, everyone gets what he/she deserves / Genelde doğayla ilgili olarak herkes hakkı olanı alır (örn., temiz içme suyu).	2.45	1.50	.60	.58	.76
(3) Overall, everyone can rely on having access to a healthy and hazard-free environment (e.g. unpolluted soils) / Genel olarak herkes sağlıklı ve güvenli bir çevreye sahip olduğuna güvenebilir (örn., temiz toprak).	1.91	1.14	.57	.54	.73
(6) Everyone has various possibilities to participate in the shaping of the natural environment (e.g. in decisions about the construction of a landfill site) / (Doğal çevrenin yapılandırılmasında herkes çeşitli olanaklara sahiptir (örn., atık toplama tesislerinin inşasındaki kararlara katılmak gibi).	2.81	1.56	.57	.46	.68
(4) Everyone can participate in the shaping of his/ her environment (e.g. in decisions about the siting of industrial facilities) / Herkes kendi çevresinin şekillendirilmesine katkıda bulunabilir (örn., endüstriyel tesislerin konumlandırılması hakkındaki kararlara katılmak gibi).	3.63	1.71	.53	.41	.64

Results of the CFA showed that the first-order factorial model with 6 items failed to match the data, $\chi^2(9) N = 245) = 77,203, p < .001, (\chi^2/df) = 8.578, GFI = .91, RMSEA = .18, SRMR = .20$. Modification indices suggested that error terms of some items (item

1, 3, 4, and 6) should be allowed to correlate. The modified model did match the data ($\chi^2(7) N = 245) = 8,519, p = .289, (\chi^2/df) = 1.217, GFI=.99, RMSEA = .03, SRMR = .04$) (See Table 2).

Table 2. CFA results of the Ecological Belief in a Just World Scale

Items	I_1
(2) When valuable environmental resources are distributed, everyone has the same chances to acquire them / Kıymetli doğal kaynaklar (örn., hammadde) dağıtılırken, herkes bu kaynakları elde etmede eşit şansa sahiptir.	.84
(5) By and large, everyone has the same opportunity to acquire natural assets (e.g. soil resources) / Genel olarak, doğal kaynakları elde etmede herkes eşit şansa sahiptir (örn., yeraltı kaynakları).	.75
(1) Altogether, related to nature, everyone gets what he/she deserves / Genelde doğayla ilgili olarak herkes hakkı olanı alır (örn., temiz içme suyu).	.66
(3) Overall, everyone can rely on having access to a healthy and hazard-free environment (e.g. unpolluted soils) / Genel olarak herkes sağlıklı ve güvenli bir çevreye sahip olduğuna güvenebilir (örn., temiz toprak).	.66
(6) Everyone has various possibilities to participate in the shaping of the natural environment (e.g. in decisions about the construction of a landfill site) / (Doğal çevrenin yapılandırılmasında herkes çeşitli olanaklara sahiptir (örn., atık toplama tesislerinin inşasındaki kararlara katılmak gibi).	.52
(4) Everyone can participate in the shaping of his/ her environment (e.g. in decisions about the siting of industrial facilities) / Herkes kendi çevresinin şekillendirilmesine katkıda bulunabilir (örn., endüstriyel tesislerin konumlandırılması hakkındaki kararlara katılmak gibi).	.46

Reliability. The reliability score for the original study was $\alpha = .80$. The Cronbach Alpha obtained for this study is $\alpha = .82$.

Overall, the present study confirmed that the EBJW Scale could be used in Turkish samples. Thus, *H1* was confirmed.

Descriptive Pattern

The results show that participants tend to disagree with the items of EBJW. Nevertheless, the scale mean value at 2.46 and the standard deviation ($SD = 1.05$) show that there are many different opinions. Item three receives most denials [“Overall, everyone can rely on having access to a healthy and hazard-free environment (e.g. unpolluted soils)”; $M = 1.91; SD = 1.14$] whereas item four scores the most agreement [“Everyone can participate in the shaping of his/ her environment (e.g. in decisions about the siting of industrial facilities)”; $M = 3.63; SD = 1.71$].

The results of the descriptive analyses (See Table 3) are in line with the overall findings in the German studies (Baier et al., 2013). Participants expressed significant levels

of internal ($M = 5.57$; $SD = 0.72$) and external locus of responsibility ($M = 5.47$; $SD = 0.81$), indignation about insufficient environmental protection ($M = 5.36$; $SD = 1.09$), and emotional affinity toward nature ($M = 5.26$; $SD = 0.77$). However, few expressed indignations about too much environmental protection ($M = 2.99$; $SD = 1.59$) and justification ($M = 2.66$; $SD = 0.91$).

The Associations of EBJW with Other Variables

As seen in Table 3, EBJW showed a moderate and positive relationship with BJW ($r = .43$; $p < .01$) and justification ($r = .21$; $p < .01$). Moreover, it was moderately and positively correlated with indignation about too much environmental protection ($r = .27$; $p < .01$) and with commitment to goals that contradict environmental protection ($r = .32$; $p < .01$). That is, people who believe that the world is an ecologically just place are also more likely to feel indignation about too much environmental protection, and the stronger their EBJW, the more likely they are to be committed to goals that preclude environmental protection ($H2_a$). This pattern of correlations remained unchanged when controlling for social desirability (See Table 4). On the other hand, EBJW showed a significant negative correlation with commitment to pro-environmental goals only when controlled for social desirability ($r = -.15$; $p < .05$) ($H2_b$).

Table 3. Descriptive Statistics and Inter-correlations ($N = 245$)

Variable	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
(1) BJW	1												
(2) EBJW	.43**	1											
(3) Disregard of ecologically particularly exposed persons	.34**	.40**	1										
(4) Emotional affinity toward nature	.16*	.14*	.09	1									
(5) Indignation about insufficient environmental protection	-.19**	-.10	-.03	.09	1								
(6) Indignation about too much environmental protection	.26**	.27**	.30**	.08	.14*	1							
(7) Internal locus of responsibility	-.03	.04	.02	.44**	.24**	.02	1						
(8) External locus of responsibility	-.07	.03	-.03	.22**	.19**	.11	.45**	1					
(9) Commitment to pro-environmental goals	.02	-.11	.03	.31**	.22**	-.01	.48**	.17**	1				
(10) Commitment to goals that contradict environmental protection	.30**	.32**	.26**	.00	-.07	.45**	-.17**	-.10	-.16*	1			
(11) Exaggeration of negative qualities	.08	.06	.01	-.28**	-.12	.06	-.33**	-.05	-.17*	.10	1		
(12) Exaggeration of positive qualities	.12	.16*	.07	.31**	.08	.22**	.28**	.16*	.23**	.16*	-.22**	1	
(13) Justification	.26**	.21**	.19**	-.09	-.12	.24**	-.32**	-.07	-.23**	.37**	.23**	-.03	1
<i>M</i>	3.06	2.46	2.91	5.26	5.36	2.99	5.57	5.47	5.09	2.60	2.60	2.04	2.66
<i>SD</i>	0.91	1.05	1.41	0.77	1.09	1.59	0.72	0.81	0.70	1.31	0.94	0.68	0.91

Note. All variables are ranging from 1 to 6 with a higher value indicating a stronger construct. BJW: Belief in a just world, EBJW: Ecological belief in a just world. * $p < .05$; ** $p < .01$

Table 4. Partial Correlations

Variable	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
(1) BJW	1	.43**	.34**	.20**	-.18**	.25**	-.00	-.06	.03	.29**	.25**
(2) EBJW	.42**	1	.40**	.16**	-.10	.26**	.06	.03	-.10	.31**	.20**
(3) Disregard of ecologically particularly exposed persons	.34**	.40**	1	.10	-.02	.30**	.03	-.03	.04	.26**	.20**
(4) Emotional affinity toward nature	.14*	.09	.07	1	.06	.10	.39**	.22**	.28**	.03	-.03
(5) Indignation about insufficient environmental protection	-.20**	-.12	-.03	.07	1	.14*	.22**	.18**	.20**	-.07	-.10
(6) Indignation about too much environmental protection	.23**	.24**	.30**	.01	.12	1	.03	.11	.01	.44**	.23**
(7) Internal locus of responsibility	-.06	-.01	.00	.39**	.23**	-.05	1	.45**	.45**	-.14*	-.27**
(8) External locus of responsibility	-.09	.01	-.04	.18**	.17**	.08	.42**	1	.17**	-.10	-.06
(9) Commitment to pro-environmental goals	-.01	-.15*	.02	.26**	.20**	-.06	.44**	.14*	1	-.15*	-.20**
(10) Commitment to goals that contradict environmental protection	.29**	.30**	.26**	-.05	-.09	.43**	-.22**	-.13*	-.20**	1	.36**
(11) Justification	.27**	.22**	.20**	-.08	-.12	.25**	-.33**	-.07	-.23**	.38**	1

Note. All variables are ranging from 1 to 6 with a higher value indicating a stronger construct. Upper diagonal: Exaggeration of negative qualities; lower diagonal: Exaggeration of positive qualities; $N = 245$. BJW: Belief in a just world, EBJW: Ecological belief in a just world. * $p < .05$; ** $p < .01$

In order to test if EBJW qualifies, besides other variables, for the prediction of pro-environmental and environmentally risky commitments, multiple regression analyses including the full range of independent variables were conducted.

Results reveal that the stronger the participants' internal locus of responsibility, emotional affinity toward nature, and indignation about insufficient environmental protection, the stronger their commitment to pro-environmental goals was. However, the stronger their endorsement of EBJW, the weaker this pro-environmental commitment becomes. As seen in Table 5, the combination of internal locus of responsibility ($\beta = .38$, $p < .001$), EBJW, ($\beta = -.19$, $p < .01$), emotional affinity toward nature ($\beta = .12$, $p = .06$), and indignation about insufficient environmental protection ($\beta = .11$, $p = .06$) accounts for 30% of the variance in commitment to pro-environmental goals ($H3$).

Table 5. Multiple Regression of Commitment to Pro-Environmental Goals ($N = 245$)

Predictor	<i>B</i>	β
BJW	.08	.10
EBJW	-.13*	-.19
Disregard of ecologically particularly exposed persons	.04	.08
Emotional affinity toward nature	.11 ⁱ	.12
Indignation about insufficient environmental protection	.07 ⁱ	.11
Indignation about too much environmental protection	-.02	-.03
Internal locus of responsibility	.37**	.38
External locus of responsibility	-.04	-.05
Exaggeration of negative qualities	.04	.06
Exaggeration of positive qualities	.11	.11
Justification	-.07	-.09

Note. BJW: Belief in a just world, EBJW: Ecological belief in a just world. $F_{total}(11/243) = 8.93^{**}$. $R = .54$; $R^2 = .30^{**}$.

** $p < .001$, * $p < .01$, ⁱ $p = .06$

As for environmentally risky commitments, our results indicate that the stronger the participants' indignation about excessive environmental protection, their concurrence with justification arguments, and EBJW, the stronger their commitment to goals that potentially interfere with environmental protection was. The combined EBJW ($\beta = .13$, $p < .05$), indignation about too much environmental protection ($\beta = .33$, $p < .001$), and justification ($\beta = .20$, $p = .001$) accounts for 34% of the variance in commitment to goals that potentially preclude environmental protection (*H3*) (See Table 6).

In sum, in both regression equations, EBJW qualifies with an expected regression weight together with the predictors' responsibility attribution, indignation, justification, and emotional affinity. Thus at least one variable of each variable group (justice-related variables, responsibilities, and emotions) qualifies in the equations.

Table 6. Multiple Regression of Commitment to Goals That Potentially Preclude Environmental Protection ($N = 245$)

Predictor	<i>B</i>	β
BJW	.10	.07
EBJW	.17*	.13
Disregard of ecologically particularly exposed persons	.04	.04
Emotional affinity toward nature	-.02	-.02
Indignation about insufficient environmental protection	-.04	-.04
Indignation about too much environmental protection	.27**	.33
Internal locus of responsibility	-.15	-.08
External locus of responsibility	-.15	-.09
Exaggeration of negative qualities	-.00	-.00
Exaggeration of positive qualities	.20	.10
Justification	.29**	.20

Note. BJW: Belief in a just world, EBJW: Ecological belief in a just world. $F_{total}(11/243) = 10.77^{**}$. $R = .58$; $R^2 = .34^{**}$. $**p \leq .001$, $*p < .05$

DISCUSSION

Over the last century, multiple observations on the atmosphere, soils, oceans, and ice masses have shown a significant increase in the release of greenhouse gases such as carbon dioxide, methane, and nitrogen as a result of human activity. This also applies to Turkey, where environmental psychological research is seldom conducted. In the present study, it was aimed to explore the validity of the new EBJW construct with reference to Turkey, by testing its unique contribution in explaining environmental commitments along with other structures.

The results confirm that the EBJW scale is suitable for use with Turkish participants (*H1*). Similarly, the results of the study by Baier and colleagues (2013) reveal a one-factor solution with satisfactory internal consistency. The EBJW construct shows meaningful descriptive results as well as links to other constructs. As expected, stronger EBJW is associated with greater indignation about excessive environmental protection and justification arguments (*H2*) (Baier et al., 2013). EBJW predicts a commitment to pro-environmental goals as well as to goals that potentially preclude environmental protection. EBJW decreases a commitment to pro-environmental goals including the wearing of political symbols, buying or boycotting certain products for pro-environmental reasons, etc. whereas it increases a commitment to goals that potentially run counter to environmental protection, including support for automobile and other motor sports and high standards of living, which leads to increased energy consumption (*H3*).

People clearly differ in their environmentally related behavioural decisions. As previously mentioned, overcoming the socioecological dilemma (Platt, 1973) calls for a moral motivational basis to help individuals handle the conflict between their own short-term goals and the long-term interests of their contemporaries and future generations. Thus, they are prepared to make a behavioural decision for the sake of society. Research (e.g., Clayton et al., 2016) shows that environmentally related responsibility and justice appraisals provide the moral basis for pro-environmental decision making.

In accordance with the model proposed by Montada and Kals (2000), the set of predictors in the present study accounts for a substantial amount of variance in both criterion variables. Consistent with previous studies (e.g. Montada & Kals, 2000), attributions of responsibility play a central role in the model of commitment to pro-environmental goals. Emotions are also an important factor in the variance observed in pro-environmental and environmentally risky commitment (e.g., Carrus et al., 2008; Kals & Maes, 2002). That is, the stronger the participants' emotional affinity toward nature, the stronger their commitment to pro-environmental goals are. However, the stronger the participants' indignation about excessive environmental protection, the stronger their commitment to goals that hinder environmental protection will be. Justification arguments such as having little time and finding measures very expensive explain the variance in commitment to pro-environmental goals as opposed to targets that potentially preclude environmental protection (Baier et al., 2013).

Some limitations must be noted in this study. The sample size ($N = 245$) is relatively small and females are overrepresented (65.3%), meaning that no conclusions can be drawn for the general population. Therefore, studies with more representative samples are needed. Further, the study used cross-sectional data only, and cross-sectional correlational studies can barely reveal anything about causal processes. That is to say, there are simply too many alternative (causal and non-causal) interpretations for a given correlation. For instance, *ecological belief in a just world* may be a causal predictor of environmental commitments, or it may simply be a post-hoc justification for failing to commit to pro-environmental norms (i.e., a dissonance reduction strategy). In order to observe long-term associations between environment-related cognitions and emotions, EBJW, and environmental behaviour, longitudinal data is needed. Although longitudinal studies (e.g., Montada, Kals, & Becker, 2007) are available that test the model for manifest signs of behaviour, no study to date has examined the long-term impact of the new EBJW construct.

Overall, the variable pattern and the complex motivation structure involved in pro-environmental as well as environmentally risky commitment can be confirmed in the Turkish sample. EBJW qualifies as a predictor of environmental commitments. This successful cross-validation underpins the need to further investigate EBJW as a powerful and important construct within the field of environmental psychology. In line with the cross-validation of BJW, further validation studies of EBJW should be conducted in other countries. As EBJW is a rather new construct, the mediating and moderating variables in its relations with environmental behaviour are waiting to be explored. Finally, its relations with other prominent constructs in environmental psychology, such as social dominance orientation (e.g., Jylhä et al., 2016) and value orientations (e.g., Kıral Uçar, 2020), should be examined.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

References/Kaynakça

- Acar, Y. G. (2018). Gezi'den sonra ne oldu? Güçlenmenin, politikleşmenin ve örgütlenmenin kolektif eylemlerdeki rolü [What happened after Gezi? The role of empowerment, politicization, and organizing in collective action]. *Türk Psikoloji Yazıları*, 21, 62-78.
- Baier, M., Kals, E., & Müller, M. (2013). Ecological belief in a just world. *Social Justice Research*, 26, 272-300. doi: 10.1007/s11211-013-0192-0
- Bierhoff, H. W., Klein, R., & Kramp, P. (1991). Evidence for the altruistic personality from data on accident research. *Journal of Personality*, 59(2), 263-280. doi: 10.1111/j.1467-6494.1991.tb00776.x
- Byrne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming*. New York: Routledge. doi: 10.4324/9780203805534
- Carrus, G., Passafaro, P., & Bonnes, M. (2008). Emotions, habits, and rational choices in ecological behaviors: The case of recycling and use of public transportation. *Journal of Environmental Psychology*, 28, 51-62. doi: 10.1016/j.jenvp.2007.09.003
- Clayton, S., Kals, E., & Feygina, I. (2016). Justice and environmental sustainability. In C. Sabbagh & M. Schmitt (Eds.), *Handbook of social justice theory and research* (pp. 369-386). New York: Springer. doi: 10.1007/978-1-4939-3216-0_20
- Dalbert, C. (1999). The world is more just for me than generally: About the personal belief in a just world scale's validity. *Social Justice Research*, 12, 79-98. doi: 10.1023/A:1022091609047
- Dalbert, C. (2001). *The justice motive as a personal resource: Dealing with challenges and critical life events*. Boston: Springer. doi: 10.1007/978-1-4757-3383-9

- Dalbert, C., Montada, L., & Schmitt, M. (1987). Glaube an eine gerechte Welt als Motiv: Validierungskorrelate zweier Skalen [The belief in a just world as a motive: Validity correlates of two scales]. *Psychologische Beiträge*, 29, 596-615.
- Furnham, A. (2003). Belief in a just world: Research progress over the past decade. *Personality and Individual Differences*, 34(5), 795-817. doi: 10.1016/s0191-8869(02)00072-7
- Gezici-Yalçın, M., & Uluğ, Ö. M. (2017). “Gezi, bardağı taşıran son damlaydı”: Sosyal psikolojik bir perspektifle Gezi Parkı isyanını anlamak [“Gezi was the last drop!”: Understanding the Gezi Park protests from a social-psychological perspective]. *Türk Psikoloji Yazıları*, 20, 96-109.
- Göregenli, M. (2003). *Şiddet, kötü muamele ve işkenceye ilişkin değerlendirmeler, tutumlar ve deneyimler* [Assessments, attitudes, and experiences related to violence, maltreatment, and torture]. İzmir: İzmir Barosu Yayınları.
- Hafer, C. L. (2000). Do innocent victims threaten the belief in a just world? Evidence from a modified Stroop task. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79(2), 165-173. doi:10.1037/0022-3514.79.2.165
- Hafer, C. L., & Sutton, R. (2016). Belief in a just world. In K. Sabag, & M. Schmitt (Eds.), *Handbook of social justice theory and research* (pp. 145-160). New York: Springer. doi:10.1007/978-1-4939-3216-0_8
- Harth, N. S., Leach, C. W., & Kessler, T. (2013). Guilt, anger, and pride about in-group environmental behavior: Different emotions predict distinct intentions. *Journal of Environmental Psychology*, 34, 18-26. doi:10.1016/j.jenvp.2012.12.005
- Hasta, D., & Sözen, A. I. (2017). Hidroelektrik santrallerine ilişkin tutumlar: Sistemi meşrulaştırma, kontrol odağı ve yüklem karmaşıklığı açısından bir değerlendirme [Attitudes towards Hydroelectric Power Plants: An evaluation in terms of system justification, locus of control, and attributional complexity]. *Türk Psikoloji Dergisi*, 32(79), 36-47.
- IBM Corporation (2016). *SPSS for Windows, version 24.0*. Armonk, New York: IBM Corp.
- Jessani, Z., & Harris, P. B. (2018). Personality, politics, and denial: Tolerance of ambiguity, political orientation and disbelief in climate change. *Personality and Individual Differences*, 131, 121-123.
- Jylhä, K. M., Cantal, C., Akrami, N., & Milfont, T. L. (2016). Denial of anthropogenic climate change: Social dominance orientation helps explain the conservative male effect in Brazil and Sweden. *Personality and Individual Differences*, 98, 184-187. doi:10.1016/j.paid.2016.04.020
- Kals, E., & Maes, J. (2002). Sustainable development and emotions. In P. Schmuck & W. P. Schultz (Eds.), *Psychology of sustainable development* (pp. 97-122). New York: Springer. doi: 10.1007/978-1-4615-0995-0_6
- Kals, E., & Russell, Y. (2001). Individual conceptions of justice and their potential for explaining pro-environmental decision making. *Social Justice Research*, 14(4), 367-403. doi: 10.1023/A:1014698528132
- Kals, E., Schumacher, D., & Montada, L. (1999). Emotional affinity toward nature as a motivational basis to protect nature. *Environment and Behavior*, 31(2), 178-202. https://doi.org/10.1177/00139169921972056
- Kemper, C. J., Beierlein, C., Bensch, D., Kovaleva, A., & Rammstedt, B. (2012). *Eine Kurzsкала zur Erfassung des Gamma-Faktors sozial erwünschten Antwortverhaltens: Die Kurzsкала Soziale Erwünschtheit-Gamma (KSE-G)* (GESIS Working Papers 2012|25). Köln: GESIS.
- Kıral Uçar, G. (2020). Değer yönelimleri ve çevre yanlısı davranışlar (Value orientations and pro-environmental behaviour). *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi/ Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences*, 21(39), 801-822. https://doi.org/10.21550/sosbilder.654035

- Kleinke, C. L., & Meyer, C. (1990). Evaluation of rape victim by men and women with high and low belief in a just world. *Psychology of Women Quarterly*, 14(3), 343-353. doi:10.1111/j.1471-6402.1990.tb00024.x
- Lerner, M. J. (1977). The justice motive: Some hypotheses as to its origins and forms. *Journal of Personality*, 45, 1-52. doi: 10.1111/j.1467-6494.1977.tb00591.x
- Lerner, M. J. (1980). *The belief in a just world: A fundamental delusion*. New York: Plenum Press. doi: 10.1007/978-1-4899-0448-5
- Montada, L., & Kals, E. (1995). Perceived justice of ecological policy and proenvironmental commitments. *Social Justice Research*, 8(4), 305-327. <https://doi.org/10.1007/BF02334710>
- Montada, L., & Kals, E. (2000). Political implications of psychological research on ecological justice and pro-environmental behavior. *International Journal of Psychology*, 35(2), 168-176. doi:10.1080/002075900399466
- Montada, L., Kals, E., & Becker, R. (2007). Willingness for continued social commitment: A new concept in environmental research. *Environment & Behavior*, 39(3), 287-316. doi:10.1177/0013916506290953
- Müller, M. M., Kals, E., & Pansa, R. (2009). Adolescents' emotional affinity toward nature: A cross-societal study. *Journal of Developmental Processes*, 4(1), 59-69.
- Neufeind, M., Jiranek, P., & Wehner, T. (2014). Beyond skills and structure: Justice dispositions as antecedents of young citizens' volunteering and political participation. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 24, 278-295. doi: 10.1002/casp.2166
- Nisbet, E. K., Zelenski, J. M., & Murphy, S. A. (2009). The nature relatedness scale: Linking individuals' connections with nature to environmental concern and behavior. *Environment & Behavior*, 41(5), 715-740. doi:10.1177/0013916508318748
- Odağ, Ö., Uluğ, Ö. M., & Solak, N. (2016). "Everyday I'm Çapuling": Identity and collective action through social network sites in the Gezi Park protests in Turkey. *Journal of Media Psychology*, 28(3), 148-159. doi:10.1027/1864-1105/a000202
- Onur, A., Sahin, E., & Tekkaya, C. (2012). An investigation on value orientations, attitudes and concern towards the environment: The case of Turkish elementary school students. *Environmental Education Research*, 18(2), 271-297. doi:10.1080/13504622.2011.614690
- Our World in Data (n.d.). CO₂ emissions per capita, 1800 to 2017. Retrieved from: <https://ourworldindata.org/grapher/co-emissions-per-capita?tab=chart&country=AZE+IND+TUR+ARM>
- Özkaynak, B., & Bogazici University EJOLT Team (December 9th, 2013). Turkey's map of environmental injustices is now online! Retrieved from: <http://www.ejolt.org/2013/12/turkeys-map-of-environmental-injustices-is-now-online/>
- Paker, H. (2013). The involvement of the green movement in the political space. In U. Dufner, (Ed.). *Perspectives – Political analyses and commentary from Turkey: The green movement in Turkey* (pp. 12-15). Istanbul, Heinrich Böll Stiftung Turkey Representation. Retrieved from: <https://www.boell.de/en/content/green-movement-turkey>
- Platt, J. (1973). Social traps. *American Psychologist*, 28(8), 641-651. doi:10.1037/h0035723
- Reese, G., & Jacob, L. (2015). Principles of environmental justice and pro-environmental action: A two-step process model of moral anger and responsibility to act. *Environmental Science & Policy*, 51, 88-94. doi:10.1016/j.envsci.2015.03.011
- Sikor, T., Martin, A., Fisher, J., & He, J. (2014). Toward an empirical analysis of justice in ecosystem governance. *Conservation Letters*, 7(6), 524-532. doi:10.1111/conl.12142
- Syme, G. (2011). Justice and environmental decision making. In E. Kals, & J. Maes (Eds.), *Justice and conflicts* (pp. 283-295). Heidelberg: Springer. doi:10.1007/978-3-642-19035-3_17

- Steg, L., & De Groot J. (2010). Explaining prosocial intentions: Testing causal relationships in the norm activation model. *British Journal of Social Psychology, 49*, 725-743. doi:10.1348/014466609x477745
- Stern, P. C. (2000). New Environmental Theories: Toward a Coherent Theory of Environmentally Significant Behavior. *Journal of Social Issues, 56*(3), 407-424. doi:10.1111/0022-4537.00175
- Turkish Statistical Institute (2014). *Turkey in Statistics*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- Zuckerman, M., & Gerbasi, K. C. (1977). Belief in a just world and trust. *Journal of Research in Personality, 11*, 306-317. doi: 10.1016/0092-6566(77)90039-3

Göçün Kuşaklararası Bağlamda Psikopatolojik Yansımaları

Psychopathological Reflections of Migration on the Intergenerational Context

Ayla Hocaoğlu Uzunkaya¹, Banu Yılmaz²

Yazar notu: Bu makale birinci yazarın yüksek lisans tezinden hazırlanmıştır.

¹Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İzmir, Türkiye
²Doç. Dr., Serbest Psikoterapist ve Araştırmacı, Barış Danışmanlık Merkezi, Ankara, Türkiye

ORCID: A.H.U. 0000-0002-3444-0309;
B.Y. 0000-0003-1410-2246

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Ayla Hocaoğlu Uzunkaya,
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İzmir, Türkiye
E-posta/E-mail: aylahocaoglu3@gmail.com

Başvuru/Submitted: 25.10.2019
Revizyon Talebi/Revision Requested: 13.03.2020
Son Revizyon/Last Revision Received: 19.06.2020
Kabul/Accepted: 29.07.2020
Online Yayın/Published Online: 28.01.2021

Citation/Atf: Hocaoğlu Uzunkaya, A., & Yılmaz, B. (2021). Göçün kuşaklararası bağlamda psikopatolojik yansımaları. *Psikoloji Çalışmaları - Studies in Psychology*, 41(1): 167–197.
<https://doi.org/10.26650/SP2019-0079>

Öz

‘Travmanın kuşaklararası aktarımı’, bireyin deneyimlediği travmatik yaşantıların etkilerinin, çeşitli mekanizmalar aracılığıyla aktararak ailenin sonraki kuşaklarında da görülebildiği anlamına gelmektedir. Bu araştırmanın temel amacı, son dönem Bulgaristan göçünü (1989) yaşayan kadınlarda travmaya maruz kalma ve travmatik stres düzeyi ile göçü doğrudan yaşamamış ikinci kuşaktaki kişilerin psikolojik belirtileri arasındaki ilişkileri incelemektir. Veri toplama araçları olarak Travmaya Maruz Kalma Ölçeği, Olay Etkisi Ölçeği-R, Kısa Semptom Envanteri, Dünyaya İlişkin Varsayımlar Ölçeği ve Ailede Koruyucu Etkenler Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma, son dönem Bulgaristan göçüne maruz kalmış 41 yaş ve üzerindeki kadınlar ($N = 170$) ve onların 16-27 yaş arasındaki çocukları ($N = 170$) ile yürütülmüştür. Sonuçlar, annelerin travmaya maruz kalma ve travmatik stres düzeylerinin artmasının, çocuklarının psikolojik belirtilerinin kötüleşmesiyle ilişkili olduğunu işaret etmektedir. Ayrıca ikinci kuşaktaki bireyler, annelerinin travmatik stres düzeylerine göre üç grup olarak ayrılıp psikolojik belirtiler açısından karşılaştırılmıştır. Sonuçlar, travmatik stresi yüksek olan annelerin çocuklarında travmatik stresi düşük olan annelerin çocuklarına kıyasla daha fazla anksiyete belirtisi olduğunu göstermektedir. Aile işlevselliği ve temel varsayımlar ise psikolojik sağlık açısından koruyucu olmaktadır. Bu çalışmanın bulguları, göçün kuşaklararası etkilerine işaret etmektedir. Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda travmanın sonraki kuşaktaki etkilerinde, travmatik stresin önemi vurgulanmaktadır. Bu çalışmada da annelerinin travmatik stres düzeyine göre ikinci kuşaktaki bireylerin anksiyete belirtileri farklılaşmaktadır. Travmatik deneyimler, ebeveynlerin çocuk yetiştirme stillerini olumsuz etkileyebilmektedir. İkinci kuşaktaki bireylerin anksiyete belirtilerinin fazla olması, bu kapsamda tartışılmıştır. Alan yazınla tutarlı olarak aile işlevselliğinin yüksek olması, ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik sağlıkları açısından koruyucu olmaktadır. Dünya genelinde savaş nedeniyle evini terk etmek zorunda kalan insan sayısı şimdiki kadarki en yüksek düzeye ulaşmıştır. Göçün psikolojik etkilerinin aynı zamanda kuşaklararası aktarılabilceği gerçeği durumun önemini arttırmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Göç, travma, travmanın kuşaklararası etkileri, Bulgaristan göçü

ABSTRACT

The concept of the *transgenerational transmission of trauma* posits that the effects of traumatic experiences can be transferred from one generation to the next within the family through various mechanisms. The study mainly aims to examine trauma exposure and traumatic stress level in women who experienced the last period of the Bulgarian migration (1989) and their relationship with the psychological symptoms of individuals in the second generation without a direct experience of the migration. The Trauma Exposure Scale, Impact of Event Scale-R, Brief Symptom Inventory, World Assumptions Scale, and the Inventory of Family Protective Factors were used for data collection. The study was conducted on women ($N = 170$) who experienced the last period of the Bulgaria migration, aged at least 41 years, and with children aged between 16 and 27 years. The results indicate that increases in traumatic exposure and traumatic stress among mothers are associated with increases in the psychological symptoms of children. Furthermore, comparison was made between individuals in the second generation, who were categorized into three groups according to the mothers' traumatic stress level. The findings indicated that the children of mothers with high levels of traumatic stress experienced more symptoms of anxiety than those of mothers with low levels of traumatic stress. Family functioning and basic assumptions serve as protective mechanisms for the psychological health of individuals in the second generation. Moreover, the results indicate that migration led to transgenerational effects. Previous studies on the subject emphasized the importance of traumatic stress. Similarly, symptoms of anxiety among individuals in the second generation differed according to the stress level of the mothers. In turn, traumatic experiences can exert negative effects on parenting style. For this reason, the increased frequency of symptoms of anxiety among individuals in the second generation are discussed in this context. Consistent with the literature, high family functioning is one of the protective mechanisms for the psychological health of individuals in the second generation. The number of people forced to leave their homes due to war has reached the highest level. The finding that the psychological impacts of the migration can be transmitted between generations increases its significance.

Keywords: Migration, trauma, transgenerational effects of trauma, Bulgarian migration

EXTENDED ABSTRACT

The criteria of traumatic events according to classification systems are limited to events that are considered a "threat, injury or death to physical integrity of oneself or relatives" (American Psychological Association, 2013). However, traumatic events should not be limited to these criteria due to their diversity. In addition, traumatic events can affect not only people who directly experienced them but also other people and communities through the transference of such effects from one person to another or from one generation to the next (Danieli, 1998). Although the literature on this topic is abundant, studies on the intergenerational effects of migration are few (Daud, Skoglund, & Rydelius, 2005; Field, Om, Kim, & Vorn, 2011; Vaage et al., 2011). According to clinical observation and theoretical background, the concept of *transgenerational transmission of trauma* pertains to the transfer of the effects of one's traumatic experience to the next generation in the family through various mechanisms (Kellermann, 2001a). Thus, determining the economic, social, and political challenges that affect individuals in the second generation without a direct experience of the migration is necessary. Another question is what variables may play a role in the process? Migrations from Bulgaria to Turkey are among the countless migrations in history. Last period of the Bulgarian migration contains lot of stressful events. The process

started to force people to change their Turkish names with Bulgarian ones and include lots of pressure to limit their traditional life styles (Dayıoğlu, 2005). Because of all these reasons, studies on the transgenerational effects of migration are few, and none of them focus on the last period (1989) of the Bulgarian migration. Thus, the main objective of the study is to examine trauma exposure and traumatic stress in women who experienced the last period of the Bulgarian migration (1989) and their relationship with the psychological symptoms of individuals in the second generation who did not directly experience the migration. The secondary aim of the study is to examine the relationships between the psychological symptoms of individuals in the second generation and family functioning and their basic assumptions.

Method

Two separate data sets were collected for mothers and their children. The Trauma Exposure Scale (Özüorçun & Karancı, 2013), Impact of Event Scale-R (Işıkli, 2006; Weiss & Marmar, 1997), Brief Symptom Inventory (Deragatis, 1993; Şahin & Durak, 1994; Şahin, Batıgün, & Uğurtaş, 2002), World Assumptions Scale (Janoff-Bulman, 1989; Yılmaz, 2008), and the Inventory of Family Protective Factors (Gardner Huber, Steiner, Vazquez, & Savage, 2008; Gökler-Danişman & Köksal, 2011) were used as instruments for data collection. The study recruited women ($N = 170$) with a direct experience of the last period of the Bulgarian migration, aged at least 41 years (i.e., they were adults during the migration), and with children aged between 16 and 27 years (i.e., they were aged a maximum of 2 years during the migration).

Results

The results indicate that increases in the traumatic exposure and traumatic stress of mothers are associated with increases in the psychological symptoms of their children. In addition, a comparison was made on individuals in the second generation, who were categorized under three groups according to the mothers' scores of *hyperarousal* subscale of the Impact of Event Scale-R. The groups determined under one standard deviation of mean score (5.65) and upper one standard deviation of mean score (17.71) according to mean score (11.68) of hyperarousal subscale. They were called as low, medium and high level of traumatic stress group. Significant differences were noted between groups ($F(2,167) = 1.75$, $p < .05$). The findings indicated that the children of mothers with high levels of traumatic stress experienced more symptoms of anxiety ($M = 10.67$, $SS = 8.90$) than the children of mothers with low levels of traumatic stress ($M = 7.21$, $SS = 3.67$). Family functioning and basic assumptions are deemed to protect the psychological health of individuals in the

second generation. As such, increased family functioning ($r(2,167) = -.36, p < .01$) and basic assumption ($r(2,167) = -.35, p < .01$) are related to decreased psychological symptoms.

Discussion

The results indicate that migration exerts transgenerational effects. Especially, women who experienced difficulties after the migration, such as economic issues, being alone in a new culture, loss of properties, being away from family, and a rigorous life in new a country, are at increased risk for traumatic stress. Such difficulties are indirectly related to the psychological health of their children. Conversely, the effect of trauma exposure on individuals in the second generation is less. Previous studies on the subject emphasize the importance of traumatic stress (Ahmadzadeh & Malekian, 2004; Kaitz, Levy et al., 2009; Suozzia & Motto, 2004; Van IJzendoorn et al., 2003). Similarly, the symptoms of anxiety among individuals in the second generation differ according to the stress levels of the mothers. Traumatic experiences can negatively influence parenting style. Thus, the high levels of anxiety symptoms among individuals in the second generation are discussed within this context. Consistent with the literature, high family functioning tends to preserve the psychological health of individuals in the second generation. Highlighting difficulties and other stress-inducing factors experienced after the migration is important due to the possible negative effects of migration trauma.

Göç, yüzyıllardır gerçekleşen evrensel bir sorun olarak hem yerleşim alanını değiştiren bireyler hem de yeni yerleşilen alanda yaşamakta olan kişiler için önemli çevresel, sosyal, kültürel değişiklikler yaratmaktadır (Esses, Deaux, Lalonde ve Brown, 2010). Bu durum, göç olgusunu pek çok açıdan değerlendirilmesi gereken bir konu haline getirmektedir. Göçle birlikte ortaya çıkan değişiklikler, önemli psikososyal sonuçlara da yol açma potansiyeline sahiptir (Aker, Ayata, Özeren, Buran ve Bay, 2002; Esses ve ark., 2010). İlgili alan yazın gözden geçirildiğinde, göçün ruh sağlığı üzerindeki etkilerini ele alan çok sayıda araştırmaya rastlanmaktadır (örn., Bayraktar ve Gün, 2008; Hovey, 2000; Uluocak, 2009). Çalışmalarda özellikle kadın göçmenlerin göç sürecinden daha olumsuz etkilendiğine dikkat çekilmekte (Akdeniz ve Öz, 2009; Başkak, Sayıl ve Özgüven, 2005; Gülşen, Knipscheer ve Kleber, 2010) ve göçün travmatik etkilerine vurgu yapılmaktadır (Aker ve ark., 2002; Neuner ve ark., 2004).

Travmayı yaşayan kişinin öznel deneyimlerine ya da travmatik olayın nesnel özelliklerine göre yapılan sınıflandırmalarda göç bireyi köklerinden kopararak, bireyin içinde yaşadığı sosyal ilişkiler ağını zedeleyerek, ait olma duygusunu ve yaşamına ilişkin oluşturduğu anlamı bozarak travmatik etkilere neden olan bir olay olarak kabul edilmektedir (Kira, 2001). Travmatik yaşantılar sadece bu yaşantılara doğrudan maruz kalan kişileri etkilememektedir. Bu yaşantıların psikolojik etkilerinin çeşitli mekanizmalar aracılığıyla bireyden bireye ya da kuşaktan kuşağa aktarılabileceği görülmektedir (Danieli, 1998; Kaitz, Levy, Ebsstein, Faraone ve Mankuta, 2009; Kellermann, 2001b). Son 50 yıllık süreçte travmatik yaşantıların etkilerinin aktarımına ilişkin yapılan onlarca çalışmanın çoğunlukla Yahudi soykırımı, savaşlar gibi kitlesel yaşantıların uzun dönemli psikolojik etkilerine odaklandığı görülmektedir (Davidson ve Mellor, 2001; Fridman, Bakermans, Sagi ve Van IJzendoorn, 2011; Fossion ve ark., 2015; Kellermann, 2001b; Scharf, 2007). Son yıllarda ise özellikle göç hareketlerinde artışla birlikte travmatik yaşantıların sonraki kuşaktaki etkileri açısından göç olgusu da incelenmeye başlanmıştır. Bu çalışmaların bazıları göç yaşantısı ile işkence, savaş gibi travmatik yaşantıları bir arada ele almaktadır (örn., Lev-Wiesel, 2007). Ayrıca bazı çalışmaların göçün kuşaklararası etkilerini incelerken tek bir grubu (ya sadece ebeveynler ya da ikinci kuşaktaki bireyler) çalışmaya dahil ettiği görülmektedir (örn., Aviad-Wilchek, Levy ve Ben-David, 2017; Dalgaard, Todd, Daniel ve Montgomery, 2016). Var olan diğer çalışmalar ise ebeveynleri farklı bir ülkeye göç eden çocuklarda hali hazırda oluşan etkiye odaklanmaktadır (Mazzucato ve ark., 2015; Vanore, Mazzucato ve Siegel, 2015). Bu durum,

göç yaşantısının kuşaklararası etkilerini incelemekte başlangıç aşamasında olduğumuza işaret etmektedir. Bu çalışma, göç yaşantısının kuşaklararası yansımalarını ele alarak alan yazına özgün bir katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Tarihteki sayısız göç hareketlerinden bazılarını, Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleştirenler oluşturmaktadır. Bu göç dalgalarının sonuncusu ve en büyüğü 1989 yılında yaşanmış ve yaklaşık 350.000 kişinin göç öncesinde, göç sırasında ve göç sonrasında pek çok travmatik deneyime maruz kalmasına yol açmıştır (Dayıoğlu, 2005). Göç öncesinde yaşadıkları ülkede kendi kimliklerine dönük saldırılarla karşı karşıya kalan kişiler zorlu koşullarda göç etmeye zorlanmış olup, göç sonrasında da ekonomik, kültürel, sosyal zorluklarla karşılaşmışlardır (Çetin, 2008; Dayıoğlu, 2005; Özay, 2011). Söz edilen bu özellikler değerlendirildiğinde, son dönem Bulgaristan göçünün sonraki kuşaklara olan etkilerini incelemenin gerekli olduğu düşünülmektedir. Bu amaçla bu çalışmada, 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmeye zorlanan kadınların göçle ilgili travmatik olaylara maruz kalma ve bu olaylardan etkilenme düzeyleri ile çocuklarının psikolojik sağlıkları arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

Travmanın Kuşaklararası Aktarımı

Sınıflandırma sistemlerinin Örselenme Sonrası Gerginlik (Travma Sonrası Stres) Bozukluğu başlığında travmatik olayı tanımlarken kullandığı ölçüt, kişinin ya da çevresindekilerin fiziksel bütünlüğüne yönelik bir tehdit, ölüm ya da yaralanma içeren olaylarla sınırlıdır (APA, 2013). Bu ölçüt, travmaya bağlı sorunları yalnızca *yaşamda kalma travmalarıyla*, etkileri de olaya doğrudan maruz kalanlar ya da tanıklık edenlerle sınırlanmaktadır (Kira, 2001). Ancak, bireyler için travmatik olabilecek olaylar bu ölçütle sınırlandırılmayacak kadar çeşitli olup, etkileri de doğrudan maruz kalan ya da tanıklık edenlerin ötesinde bireyler ya da kuşaklararası geçiş aracılığıyla çok daha fazla kişiye ve topluluğa uzanabilir (Kira, 2001). Bu görüş, klinik gözlemlerle de desteklenmekte olup klinisyenlerin inceledikleri vakalardaki psikolojik zorlanmaları nesilleri içeren aile sistemleri üzerinden değerlendirme ihtiyaçları artmaktadır (Ruppert, 2011).

Klinik gözlemler ve kuramsal arka plan temelinde şekillendirilen *travmanın kuşaklararası aktarımı* yaklaşımına göre, bireyin deneyimlediği travmatik yaşantıların etkileri ailesinin sonraki kuşaklarında da görülebilir (Danieli, 1998; Kellermann, 2001a). Hatta sonraki kuşakta yer alan kişi, travmaya doğrudan maruz kalmamış ve travmatik olay sırasında henüz doğmamış bile olabilir (Danieli, 1998). Travmaya doğrudan maruz

kalmayan kişilerin ebeveynlerinin travma deneyimlerinden kişilerarası ilişkiler, sosyalleşme, iletişim ve genetik faktörler aracılığıyla etkilenebileceği vurgulanmaktadır (Kellermann, 2001a). *Travmanın doğrudan aktarımı*, travmaya maruz kalan ebeveyn ile sonraki kuşakta yer alan kişinin aynı belirtileri yaşamasına karşılık gelmektedir. Alan yazında ise çoğunlukla travmanın dolaylı aktarımına odaklanan çalışmalar yürütülmektedir (Fridman ve ark., 2011; Sagi, Van IJzendoorn ve Bakermans, 2008; Yehuda, Halligan ve Grossman, 2001). *Travmanın dolaylı aktarımı*, ebeveynlerin maruz kaldıkları travmatik yaşantıların onların ebeveynlik becerilerini azalttığına ve bunun sonucu olarak bu ailelerde yetişen çocukların, ailelerinin travmatize olmalarının sonuçlarından etkilendiklerine odaklanmaktadır (Schwartz, Dohrenwend ve Levav, 1994). Böylece travmanın aktarılması, sadece ikinci kuşaktaki bireyin ebeveyniyle aynı belirtileri sergileyip sergilemediğine odaklanmaktan uzaklaşmıştır. Dolaylı aktarım, ikinci kuşaktaki bireylerin, ebeveynlerinin travmaya bağlı belirtilerine nasıl tepki verdiğine odaklanarak daha geniş bir çerçeve çizilmesine izin vermiştir (Weiss ve Weiss, 2000).

Klinik gözlemlerden yola çıkarak travma mağdurlarının çocuklarında, ebeveynlerinde travma öyküsü olmayan kişilere kıyasla daha fazla depresyon, anksiyete ve somatik belirti görüldüğünü vurgulayan çalışmalar ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik sağlıklarına ve psikopatoloji belirtilerine odaklanmıştır (Fridman ve ark., 2011; Kellermann, 2001b; Sagi ve ark., 2008; Yehuda, Schmeidler, Giller, Siever ve Binder 1998; Yehuda ve ark., 2001). Konuyla ilgili yapılan bazı çalışmalar, travma mağdurlarının çocuklarında Travma Sonrası Stres Belirtileri (TSSB) geliştirmeye yatkınlığın ve psikopatoloji oranlarının daha yüksek olduğunu belirtirken (Kellermann, 2001b; Yehuda ve ark., 1998; Yehuda ve ark., 2001), bazı çalışmalarda da travma öyküsü olan ve olmayan kişilerin çocuklarının psikolojik belirti düzeylerinin farklılaşmadığı görülmüştür (Fridman ve ark., 2011; Sagi ve ark., 2008). Bu durum, sonraki nesillerdeki travma etkilerini incelemeye devam etmeyi gerektirmektedir.

Travmanın kuşaklararası etkilerini inceleyen çalışmaların çoğunlukla soykırım ve savaş yaşantıları gibi kitlesel olaylara odaklandığı görülmektedir (örn., Dekel ve Goldblatt, 2008; Fossion ve ark., 2015; Scharf, 2007; Yehuda ve ark., 1998). Son dönemde ise göç ve yerinden edilme deneyimlerinin kuşaklararası etkilerini inceleyen çalışmalar artış göstermiştir (Daud, Skoglund ve Rydelius, 2005; Field, Om, Kim ve Vorn, 2011; Vague ve ark., 2011). Bu çalışmalarda, göçe zorlanmış kişilerin psikolojik ve travmatik stres düzeyleri ile ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik sağlıkları arasındaki ilişkilere

odaklanıldığı görülmektedir (örn., Vaage ve ark., 2011). Özellikle travmatik stresi yüksek olan kişilerin çocukları, psikolojik belirtiler açısından daha fazla risk altında olmaktadır. Ayrıca ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri arasında bazı belirtilerin ön plana çıktığı görülmektedir. Ebeveynlerinin travma deneyimlerinin ikinci kuşaktaki bireyleri hangi açıdan etkilediğiyle ilgili çalışmalarda özellikle anksiyete belirtileri ön plana çıkmaktadır (Daud ve ark., 2005; Field ve ark., 2011). Ancak bu bulgularda, ebeveynlerin travmatik stres düzeyleri belirleyici bir role sahip gözükmemektedir.

Travmanın Kuşaklararası Etkilerinde Travmatik Stresin Önemi

Travmatik yaşantıların kuşaklararası etkileri açısından söz edilmesi gereken bir kavram olaydan etkilenme düzeyi, diğer bir deyişle travmatik olayla ilişkili gösterilen stres tepkileridir. Alan yazında sıklıkla travmatik yaşantıların sonraki kuşaktaki etkileri açısından travmaya maruz kalmanın tek başına yeterli olmadığı vurgulanmaktadır (Caselli ve Motta, 1995; Van IJzendoorn, Bakermans ve Sagi, 2003). Travmanın sonraki kuşaktaki etkileri açısından travmaya maruz kalan kişide TSSB ön plana çıkmaktadır. TSSB kişinin istemsizce olayla ilgili detayları hatırlaması, travmatik yaşantı sonrasında olayın detaylarını hatırladığında yoğun kaygı yaşaması ve olayla ilgili detayları hatırlamaktan kaçınmaya çalışması gibi başlıca belirtileri içermektedir (APA, 2013). Pek çok çalışmada travma mağdurlarının travmatik stres düzeylerine odaklanılmakta olup (Daud ve ark., 2005; Davidson ve Mellor, 2001; Roth, Neuner ve Elbert, 2014), travmatik yaşantılardan daha fazla etkilenen, diğer bir deyişle travmatik stres düzeyi yüksek olan kişilerin çocuklarında psikolojik belirtilerin arttığına işaret edilmektedir (Caselli ve Motta, 1995; Daud ve ark., 2005; Vaage ve ark., 2011; Van IJzendoorn ve ark., 2003). Örneğin, Van IJzendoorn ve arkadaşları (2003) toplamda 4418 katılımcıya ulaştıkları meta-analiz çalışmalarında, ebeveynlerin travmaya maruz kalmalarının, çocuklarına bu travmatik yaşantıların etkilerini aktarmada tek başına yeterli olmadığı; asıl belirleyici olanın olaydan etkilenme düzeyi olduğu sonucuna varmışlardır. Başka bir çalışmada, Caselli ve Motta (1995), savaş mağdurlarının travmaya maruz kalma düzeylerinin ve travmaya ilişkin stres belirtilerinin, çocuklarının davranış problemleri üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Çalışmanın sonuçları, babalarının savaş yaşantısına maruz kalma düzeylerinden çok, bu yaşantıya ilişkin geliştirdikleri TSSB'nin çocukların problemleri davranışlarını etkilediğine işaret etmektedir. Benzer şekilde göç yaşantısının sonraki kuşaktaki etkilerini inceleyen bir çalışmada Vaage ve arkadaşları (2011), ebeveynlerin travma deneyimlerinin çocuklarının psikolojik belirtilerini açıklamakta tek başına yeter-

li olmadığına ve travmatik stres düzeyinin rolüne odaklanmaktadır. Ayrıca çalışmalarda, travmanın aktarımı açısından anne-çocuk ilişkisine odaklanıldığı ve annenin travmatik stresi ile çocuğunun psikolojik sağlığı arasındaki ilişkilerin incelendiği görülmektedir (Dalgard ve Montgomery, 2017; Field ve ark., 2011; Roth ve ark., 2014). Özetle, travmatik olay sonrasında olaydan etkilenme düzeyleri fazla olan kadınların çocuklarının, daha yüksek risk altında olduğu görülmektedir.

Konuyla ilgili güçlü bir alan yazın bulunmakla birlikte, tarih boyunca büyük toplulukları etkilemiş bir travmatik yaşam olayı olan göç yaşantısının sonraki kuşaktaki etkilerini ele alan sınırlı sayıda çalışma vardır (Dalgaard ve ark., 2016; Mazzucato ve ark., 2015; Vanore ve ark., 2015). Göç sürecindeki ekonomik, sosyal ve politik güçlüklerin göçü doğrudan yaşamayan, ancak göç eden ailelerde doğmuş kişileri de etkileyip etkilemeyeceğinin ve bu süreçte ne tür değişkenlerin rol oynayabileceğinin, travmanın kuşaklararası etkileri açısından incelenmeye değer bir konu olduğu düşünülmektedir.

Zorunlu Göç Yaşantısı ve Son Dönem (1989) Bulgaristan Göçü

İnsanın yaşadığı yerden bir başka yerleşim alanına gitmesi ölüm, ölüm tehdidi, beden bütünlüğüne yönelik tehdit gibi olaylardan yaşamı derinden etkileyen olaylara kadar geniş bir yelpazede tanımlanabilecek travmatik yaşantılardan (APA, 2013) biridir. Göç yaşantısı tek bir evre olmayıp farklı evrelere ayrılan ve bu evrelerin her biri kendine has özellikler barındıran bir süreçtir (Bhugra, 2004). Alan yazında, göç sürecinin göçmenler üzerinde ciddi psikolojik etkilere sebep olabilecek ve travmatik yaşantılar açısından risk oluşturabilecek dört evreden oluştuğu vurgulanmaktadır (Foster, 2001). Bu evreler göç öncesi dönem, göç etme (taşınma) dönemi, kalınacak yer aranması ve yeni bir ülkeye yerleşme aşamalarından oluşmaktadır. Her bir evrede karşılaşılan stres kaynakları ve zorluklar göç sürecinin istemli olup olmamasına göre belirgin ölçüde farklılaşmakta olup, zorunlu göçlerde stres kaynakları ve travmatik deneyimler artmaktadır (Uluocak, 2009).

Zorunlu göç genellikle devletlerin siyasi, ekonomik ya da sosyal yaptırımları sonucunda ortaya çıkan şiddet, zulüm gibi yaşantılar ya da bu yaşantılara maruz kalma korkusu sebebiyle göç etmek olarak tanımlanmaktadır (Aker ve ark., 2002; Idris, 2012). Bu yaşantılara maruz kalan kişiler, yer değiştirme kararı ve isteğine ilişkin güdülenme olmadan çaresizlik duygusuyla hareket etmekte ve bu duyguya gelecek kaygısı eşlik etmektedir. Hem nedenleri hem de sonuçları göz önünde bulundurulduğunda zorunlu göçler, göçmenlerin ruh sağlığı açısından daha büyük risk oluşturmaktadır (Ekşi, 2002; Loizos,

2007). Örneğin, göç yaşantılarını travmatik etkileri bağlamında ele alan çalışmalardan birinde Teodorescu ve arkadaşları (2012), göçe zorlanan kişilerde ortaya çıkan belirtileri incelemek amacıyla 55 psikiyatri hastasıyla görüşmüştür. Araştırmacılar, çalışmaya katılan göçmenlerin %80'inde TSSB'ye rastlamışlardır. Göçmenlerin psikolojik zorluklarında, özellikle göç sonrası yaşadıkları güçlüklerin rol oynadığı görülmektedir.

Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen göç hareketleri tarihteki sayısız göç yaşantılarının sadece bir kısmını oluşturmaktadır. Bu göç dalgalarının sonuncusu ve en büyüğü 1989 yılında yaşanmış ve yaklaşık 350.000 kişi göç etmeye zorlanmıştır. Bu göç hareketinin kökeni Aralık 1984-Ocak 1985 döneminde başlayan isim değiştirme sürecine dayanmaktadır. *Soya dönüş* olarak adlandırılan bu süreç, ülkedeki Türklerin neredeyse tamamının isimlerinin Bulgarca isimlerle değiştirilmesiyle Mart 1985'te sona ermiştir (Dayıoğlu, 2005). Bu süreçte isimlerini değiştirmek istemeyen kişilerin maaşlarını alamama ve işten çıkarılma gibi yaptırımlara maruz kaldıkları bildirilmektedir. Hatta hastane ve sağlık sistemindeki kayıtların Bulgarca isimlere göre düzenlendiği ve isimlerini değiştirmeyen kişilerin sağlık hizmetlerinden yararlanamadığı aktarılmaktadır (Dayıoğlu, 2005; Özay, 2011). İsimlerin değiştirilmesiyle başlayan sürecin, kişilerin kendi geleneklerine uygun olarak sürdürdükleri yaşam tarzlarının sınırlandırılmasıyla (şalvar, örtü gibi geleneksel giysilerin giyilmesinin yasaklanması, dini inançlara uygun ibadetlerin engellenmesi gibi) devam ettiği belirtilmektedir. Kişinin kendini yaşadığı yerde güvende ve huzurlu hissetmesini engelleyen bu süreç (Çetin, 2008; Dayıoğlu, 2005; Özay, 2011), pek çok kişiyi kendi kültürünü ve kimliğini koruma arayışına sürükleyerek göç etmeye zorlamıştır (Kolukıncık, 2006).

Şu ana kadar aktarılan yaşantılar göç öncesi süreçte yaşanan zorluklara işaret etmektedir. Gündüz'ün (2013) belirttiğine göre söz konusu kişiler göç sürecinin diğer evrelerinde de çeşitli zorluklarla karşılaşmışlardır. Pek çok kişi ülkeden ayrılmak için yeterince hazırlık yapma fırsatı bulamadığını, Bulgaristan sınırları içindeki kamplarda ve Bulgaristan-Türkiye sınırı olan Kapıkule'de günlerce beklemek zorunda kaldığını belirtmektedir. Göç sonrasındaki sürece bakıldığında, yeni bir kültürde hayatlarına sıfırdan başlayan göçmenler başka seçenekleri olmadığından çok düşük ücretlerle ve niteliksiz işlerde çalışmak zorunda kalmışlardır. Çekirdek aile üyeleriyle birlikte göç etmiş olsalar da çoğunlukla diğer aile üyelerinden ve yakın arkadaşlarından ayrı kalmışlardır. Göçmenlerin bir kısmı, Türkiye'ye geldikten sonra kendilerinden önce göç etmiş olan akrabalarının yanına yerleşmiştir. Türkiye'de tanıdıkları olmayan ve ekonomik imkanlarının sınırlılığı nedeniyle ev tutamayanlar ise kalıcı olarak bir yere yerleşene kadar

okullar, spor salonları gibi çok sayıda kişinin kalabileceği binalarda toplu olarak konaklamışlardır (Gündüz, 2013). Özetle, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etme sürecinde göçmenlerin göç öncesinde, göç sırasında ve göç sonrasında pek çok olumsuz deneyim yaşadıkları görülmektedir. Söz konusu deneyimlerin etkilerinin, sadece bu yaşantılara doğrudan maruz kalan kişilerle sınırlı olamayacağı düşünülmektedir.

Göçmenlerin yaşadığı travmatik deneyimlerde özellikle göç sonrası yaşanan güçlükler vurgu yapılmakta, pek çok çalışma göç sonrasında çeşitli güçlükler yaşandığına işaret etmektedir (Bentley, Thoburn, Stewart ve Boynton, 2012; Nickerson ve ark., 2015; Schweitzer Melville, Steel ve Lacherez, 2006; Teodorescu ve ark., 2012; Yılmaz, 2005). Bu çalışmalar, göçmenlerin göç sonrası yaşadıkları güçlükler ne kadar artarsa yaşadıkları psikolojik zorlukların da o oranda arttığını göstermektedir. Göç yaşantısı, bu yaşantıya maruz kalan herkes için zorlayıcı olmakla birlikte, çalışmalar kadınların bu süreçten daha olumsuz etkilendiğine ve göçmen kadınların travmatik stres ve psikopatoloji riskinin daha fazla olduğuna vurgu yapmaktadır (Adanu ve Johnson, 2009; Akdeniz ve Öz, 2009; Gülşen ve ark., 2010).

İlgili alan yazın gözden geçirildiğinde, göç yaşantısının farklı kuşaklar açısından ele alındığı çalışmalarda ikinci kuşaktaki bireylerin bebeklik ya da çocukluk döneminde olduğu ve çocuklarda oluşan travmatik etkileri araştırmacılara ebeveynlerin aktardığı görülmektedir (Dalgaard ve ark., 2016). Var olan diğer çalışmalar ise ebeveynleri farklı bir ülkeye göç eden çocuklarda hali hazırda oluşan etkiye odaklanmaktadır (Mazzucato ve ark., 2015; Vanore ve ark., 2015). Göç yaşantısının kuşaklararası etkileri açısından iki kuşaktan da veri toplandığı sınırlı sayıda çalışmaya rastlanırken (örn., Vaage ve ark., 2011), son dönem Bulgaristan göçünün uzun dönemli etkilerini inceleyen çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın temel amacı, son dönem Bulgaristan göçüne maruz kalmış kadınların göçle ilgili travmaya maruz kalma ve olaydan etkilenme (travmatik stres) düzeyleri ile ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri arasındaki ilişkileri incelemektir. Ayrıca, ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtilerinde, annelerinin travma deneyimleri dışında rol oynayabilecek değişkenler olarak temel varsayımlar ve aile işlevselliği ele alınmıştır.

Göçün Kuşaklararası Etkileri Açından Aile İşlevselliğinin ve Bireylerin Dünyaya İlişkin Temel Varsayımlarının Rolü

Göçmen ailelerde yaşayan bireylerin psikolojik belirtilerinde ebeveynlerin travmatik yaşantılarının ötesinde kendileriyle ve içinde buldukları aileyle ilgili faktörler de rol

oyunmaktadır. Alan yazında kişilerin psikolojik belirtilerinde rolü olan bir değişken olarak aile işlevselliğine vurgu yapılmaktadır (Kapçı ve Hamamcı, 2010). Aile işlevselliği açısından önemli bir kavram, ailedeki koruyucu etkenlerin fazla olmasıdır. Stres faktörlerinin azlığı, uyuma yönelik değerlendirme yapabilme, sosyal desteğin varlığı ve telafi edici yaşantıların olması ailedeki koruyucu etkenlerin bileşenlerini oluşturmaktadır (Gardner, Huber, Steiner, Vazquez ve Savage, 2008). Bazı aileler yaşam krizleri ve travmatik deneyimler karşısında çok büyük zararlar görürken, bazı aileler ise bu yaşam olaylarıyla karşılaştıklarında dahi uyum sağlayabilmektedir. Aile işlevselliği yüksek olan ailelerde yaşayan kişilerin psikolojik belirti düzeyleri de daha az olmaktadır (Kapçı ve Hamamcı, 2010). Göçmen ailelerin travma deneyimlerinin sonraki kuşakları etkilemesinde aile işlevselliğine odaklanan bir çalışmada, aile işlevselliğinin artmasının ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtilerinin azalmasıyla ilişkili olduğu görülmüştür (Daalgard ve Montgomery, 2017). Mevcut çalışmada da aile işlevselliğinin yüksek olmasının, ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri açısından koruyucu olacağı düşünülmektedir.

Travma mağdurlarıyla yapılan çalışmalar travmatik yaşantıların kişilerin doğuştan sahip oldukları temel varsayımları sarstığına işaret etmektedir (Janoff-Bulman, 1989). Temel varsayımlar, kişilerin dünyaya olumlu bir bakışını temsil etmektedir. Örneğin; dünyanın adaletli bir yer olduğuna ya da olumsuz olayların başımıza gelmesini kontrol edebileceğimize olan inançlarımız kendimizi dünyada güvende hissetmemizde yardımcı olmaktadır. Göç yaşantılarının travmatik etkileri bağlamında, temel varsayımların incelendiği bir çalışmaya rastlanmamakla birlikte, farklı travmatik yaşantılar bağlamında temel varsayımlar ve psikolojik sağlık arasındaki ilişkinin incelendiği görülmektedir (Grills-Taquechel, Littleton ve Axsom, 2011; Lilly ve Pierce, 2013). Bu çalışmalar özellikle, travmatik yaşantıya doğrudan maruz kalan kişilerin temel varsayımlarının bozulmasıyla psikolojik belirtilerinin artış gösterdiğine işaret etmektedir. Diğer bir deyişle, temel varsayımlar kişilerin psikolojik sağlıklarının korunmasında önemli bir role sahiptir. Bu doğrultuda, ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtilerinde temel varsayımlarının koruyucu olacağı düşünülmektedir. Tüm bu bilgilerden hareketle araştırmanın hipotezleri şu şekilde oluşturulmuştur:

H1. Annelerin göçle ilgili travmatik olaylara maruz kalma düzeyleri arttıkça, ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtilerinde artış olacaktır; diğer bir ifadeyle göçle ilgili maruz kalma düzeyleri açısından özellikle göç sonrası yaşanan güçlüklerin artmasıyla, ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri artış gösterecektir.

H2: Annelerin göçle ilgili travmatik olaylardan etkilenme düzeyleri yani travmatik stres belirtileri arttıkça, ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri de artacaktır.

H3: Göçle ilgili travmatik olaylardan etkilenme düzeyi daha yüksek olan kadınların çocuklarında anksiyete belirtileri de daha fazla olacaktır.

H4: Aile işlevselliği arttıkça ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri azalacaktır.

H5: İkinci kuşaktaki bireylerin temel varsayımları korundukça psikolojik belirtileri azalacaktır.

YÖNTEM

Katılımcılar

Araştırmanın evrenini 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmeye zorlanan tüm kadınlar ve onların çocukları oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise son dönem Bulgaristan göçüne maruz kalmış 41 yaş ve üzerindeki (*Ort.* = 48.85, *SS* = 4.41) kadınlar (*N* = 170) ve onların 16-27 yaş arasındaki (*Ort.* = 23.69, *SS* = 3.01) çocukları (*N* = 170) oluşturmaktadır.

Örneklemini oluştururken araştırmaya katılacak iki kuşaktaki bireyler için farklı kriterler belirlenmiştir. Sağlık Bakanlığı'nın Pediatrik Popülasyonda Yürütülen Klinik Araştırmalarda Etik Yaklaşımlar Kılavuzu'na (2015) göre 16 yaşından büyük kişiler araştırmaya bağımsız olarak katılma bildirisinde bulunma ehliyetine sahip olarak gösterilmektedir. Çalışmanın örneklemini, hem ulaşılması hem de veri toplanması zor bir gruptan oluşmaktadır. Bu sebeple daha çok kişiye ulaşılabilmesi amacıyla çalışmaya katılan kişilerin yetişkin olmalarında reşit olma kriteri olan 18 yaş değil, yaşanan olayın muhakemesini yapabilecek yetişkinlikte olmak gözetilerek 16 yaş ve üstü belirlenmiştir. Göç yaşantısına maruz kalan kişilerin, bu yaşantıları deneyimlerken yaşantının muhakemesini yapabilecek olgunlukta olması hedeflenmiştir. İkinci kuşaktaki bireyler için göç sırasında anı kaydının olmayacağı yaş aralığında olup bugün de yetişkin yaş aralığında bulunmak kriter olarak belirlenmiştir. İkinci kuşakta yer alan bireylerden göç sırasında doğmuş ya da doğmamış olanlar arasındaki fark bu çalışmanın konusu dışından olduğundan, ikinci kuşak için sadece bebeklik amnezisini (Josselyn ve Frankland, 2012) içerecek şekilde tutarlı anı kaydının olmamasına odaklanılmıştır. Göç yaşantısının kadınlar üzerindeki psikolojik etkilerinin fazla olması (Akdeniz ve Öz, 2009; Başkak ve ark., 2005; Gülşen ve ark., 2010) ve yapılan çalışmalarda travmanın aktarımında ağırlıklı

olarak anne-çocuk ilişkisine odaklanması (Dalgard ve Montgomery, 2017; Field ve ark., 2011; Roth ve ark., 2014) sebebiyle bu çalışmada ebeveyn olarak annelerden bilgi alınmıştır. Bu bilgiler doğrultusunda örnekleme dahil olma ölçütleri birinci kuşak için son dönem (1989) Bulgaristan göçüne maruz kalmış olmak, kadın olmak ve göç sırasında en az 16 yaşında olmak (1973 ve öncesi doğumlu olmak) olarak belirlenmiştir. İkinci kuşak için ise söz konusu ölçütler son dönem Bulgaristan göçü sırasında en fazla 2 yaşında olmak ve çalışma verileri toplanırken en az 16 yaşında olmak şeklindedir.

Örneklemin sosyodemografik özellikleri ve bilgi formundaki göçe ilişkin sorulara alınan yanıtlar Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Sosyodemografik ve Göçle İlişkili Özellikler

	Anneler		Çocukları	
	N	%	N	%
Cinsiyet				
Kadın			96	56.5
Erkek			74	43.5
Eğitim				
İlkokul	4	2.4	1	.6
Ortaokul	49	28.8	4	2.4
Lise	106	62.4	57	33.5
Yüksekokul	8	4.7	28	16.5
Üniversite ve üzeri	3	1.8	79	46.5
Medeni durum				
Evli	154	90.6	26	15.3
Bekar	2	1.2	143	84.1
Boşanmış	7	4.1	1	.6
Eşini Kaybetmiş	7	4.1		
Çocuk Sayısı				
1	18	10.6		
2	139	81.8		
3	9	5.3		
Göç Srasındaki Medeni Durum				
Evli	158	92.9		
Bekar	12	7.1		
Bedensel Hastalık				
Var	45	26.5	2	1.2
Yok	125	73.5	168	98.8
Psikiyatrik Hastalık				
Var	20	11.8	12	7.1
Yok	150	88.2	158	92.9
Algılanan Uyum Sorunu				
Evet	148	87.1	57	33.5
Hayır	21	12.4	112	65.9

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada, 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmeye zorlanmış kadınlara ve ikinci kuşaktaki bireylere uygulanmak amacıyla iki farklı ölçek seti oluşturulmuştur.

Zorunlu Göçe Maruz Kalmış Kadınlara Uygulanan Veri Toplama Araçları

Travmaya Maruz Kalma Ölçeği (TMKÖ). Özürçün ve Karancı (2013) Kıbrıs'taki savaş/çatışma olaylarını deneyimlemiş kişilerle yürüttükleri görüşmelerden Savaş Travmasına Maruz Kalma Ölçeği'ni (War Trauma Exposure) geliştirmişlerdir. Bu çalışmada, söz edilen ölçeğin maddeleri araştırmacılar tarafından göç yaşantısına göre yeniden düzenlenerek kullanılmıştır. Ölçek maddelerinde yapılan değişikliklerden dolayı öncelikle ölçek için faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi yapılmış haliyle TMKÖ, altı maddelik *olumsuz duygular* (örn., başka bir kişinin hayatının tehlikede olduğunu düşünmek), sekiz maddelik *göç sonrası güçlükler* (örn., yakın komşu ve/veya dostlardan ayrı düşmek), dört maddelik *şiddete ve baskıya tanıklık* (örn., tanıdığınız birinin kayıp olması ve ondan haber alınamaması) ve üç maddelik *ölümle ilgili yaşantılar* (örn., insanların öldürülmesine tanıklık etmek) olmak üzere dört faktörden oluşan toplam 23 maddedir. Bu çalışmada kadınların göçle ilgili travmatik yaşantılara maruz kalma düzeylerini değerlendirmek amacıyla kullanılan ölçek, hem toplam puan hem alt ölçek puanları ile kullanılmıştır. TMKÖ'nün bu çalışma için hesaplanan Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı tüm ölçek için .84, alt ölçeklerden olumsuz duygular için .85, göç sonrası güçlükler için .69, şiddete ve baskıya tanıklık için .68 ve ölümle ilgili yaşantılar için .67'dir.

Olay Etkisi Ölçeği-R (OEÖ-R). Olay Etkisi Ölçeği, önemli bir olayın ardından bireylerin yaşadıkları rahatsızlık düzeyini değerlendirmek amacıyla Horowitz, Wilner ve Alvarez (1979) tarafından geliştirilmiştir. Bu çalışmada, Weiss ve Marmar tarafından (1997) revize edilmiş formu kullanılmıştır. Travmatik olayın ortaya çıkardığı her bir etkiyi ve etkinin şiddetini değerlendirmek için kullanılan OEÖ-R 22 maddeden oluşmaktadır. Türkçe uyarlaması Çorapçıoğlu, Yargıç, Geyran ve Kocabaşoğlu (2006) tarafından yapılan ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı .94 olarak hesaplanmıştır. Mevcut çalışmada kullanılmak amacıyla ölçeğin Işıklı (2006) tarafından revize edilen üç faktörlü (*aşırı uyarılma, yeniden yaşama ve kaçınma belirtilerini değerlendiren*) hali seçilmiştir. OEÖ-R'nin bu çalışmada kullanılma amacı, kadınların göçle ilgili travmatik olaylardan etkilenme düzeylerini, diğer bir deyişle travmatik stres düzeylerini değerlendirmektir.

Ölçeğin çalışmadan elde edilen Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı toplam puan için .86, alt ölçeklerden aşırı uyarılma için .80, yeniden yaşama için .81, kaçınma için .72'dir. Bu çalışmada, ölçek hem toplam puan hem alt ölçek puanları ile kullanılmıştır.

Bilgi Formu. Zorunlu göçe maruz kalmış kadınların sosyodemografik özelliklerine ve göç yaşantılarına ilişkin bilgi almak amacıyla araştırmacılar tarafından oluşturulmuş 16 maddeyi içeren bir formdur. Çalışmada kullanılan bilgi formu yaş, eğitim durumu, meslek, medeni durum gibi demografik bilgilerden ve "Türkiye'ye göç ettikten sonra ülke değiştirme girişimlerinin olup olmadığı", "çocuklarının ve kendilerinin başka bir ülkede yaşamak isteyip istemeyecekleri" gibi göç sonrasında yaşananlara ilişkin bilgi almaya yönelik sorulardan oluşmaktadır.

İkinci Kuşaktaki Bireylere Uygulanan Veri Toplama Araçları

Kısa Semptom Envanteri (KSE). Kişilerin yaşadıkları çeşitli psikolojik belirtileri tespit etmek amacıyla Derogatis (1993) tarafından çok boyutlu bir belirti tarama ölçeği olarak geliştirilen SCL-90 envanterinin, 53 maddelik kısa formu olarak düzenlenen KSE (Brief Symptom Inventory-BSI) *anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon ve hostilite* olmak üzere beş alt boyuttan oluşmaktadır. Hem yetişkin (Şahin ve Durak, 1994) hem de ergen (Şahin, Batıgün ve Uğurtaş, 2002) örneklemleri üzerinde gerçekleştirilen Türkçe uyarlama çalışmalarında ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısının ölçeğin tamamında .96 ile .95 arasında değiştiği görülmektedir. Bu çalışma için hesaplanan Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı tüm ölçekte .95, alt boyutlarında ise anksiyete için .83, depresyon için .89, olumsuz benlik için .79, somatizasyon için .72 ve hostilite için .75 olarak bulunmuştur. Çalışmada ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtilerini değerlendirmek amacıyla kullanılan KSE'nin hem toplam puan hem de alt ölçek puanları hesaplanmıştır.

Ailede Koruyucu Etkenler Ölçeği (AKEÖ). Aile işlevselliğini değerlendirmek amacıyla Gardner ve arkadaşları (2008) tarafından geliştirilen ölçek (The Inventory of Family Protective Factors-IFPF) *stres faktörlerinin azlığı, uyuma yönelik değerlendirme, sosyal destek ve telafi edici yaşantılar* olmak üzere dört faktörden oluşan toplam 16 maddedir. Ölçek maddeleri 5'li Likert tipi olarak değerlendirilmekte olup ölçekten alınan yüksek puan yanıtlayan kişinin ailesindeki koruyucu etkenleri yüksek düzeyde algıladığına işaret etmektedir. Gökler-Danışman ve Köksal (2011) tarafından yapılan uyarlama çalışmasında ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı .85 bulunmuştur. Bu çalışma için hesaplanan Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı ise tüm ölçek için .83,

alt boyutlardan stres faktörlerinin azlığı için .48, uyuma yönelik değerlendirme için .77, sosyal destek için .90 ve telafi edici yaşantılar için .85 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada, ikinci kuşaktaki bireylerden alınan bilgilerle aile işlevselliğini değerlendirmek amacıyla kullanılan ölçek toplam puan olarak hesaplanmıştır.

Dünyaya İlişkin Varsayımlar Ölçeği (DİVÖ). Travmatik yaşantılara maruz kalan bireylerin dünya hakkındaki temel varsayımlarına ilişkin betimleyici veri sağlamak amacıyla Janoff-Bulman (1989) tarafından geliştirilen ölçek (World Assumptions Scale-WAS), *iyilik varsayımı, adalet varsayımı, şans varsayımı, rastlantısallık varsayımı, kendilik değeri varsayımı ve kontrol varsayımı* olmak üzere altı faktörden oluşan 32 maddedir. Yılmaz (2008) tarafından yapılan uyarlama çalışmasında 31 madde haline gelen ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı toplam puan için .70 olarak elde edilmiştir (Yılmaz, 2008). Ölçekten alınan yüksek puan bireylerin dünyaya ilişkin varsayımlarının olumlu olduğuna işaret etmektedir. Bu çalışmada, ikinci kuşaktaki bireylerin dünyaya ilişkin varsayımlarını değerlendirmek amacıyla kullanılan ölçek toplam puan olarak hesaplanmış ve ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı .83 olarak bulunmuştur.

Bilgi Formu. Bu form ikinci kuşaktaki bireylerin sosyodemografik özelliklerini ve göçmen bir ailenin çocuğu olmakla ilgili yaşantılarını belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından oluşturulan 11 maddeyi içermektedir. Cinsiyet, yaş, eğitim, medeni durum, meslek gibi demografik bilgilerden ve göçmen bir ailenin çocuğu olarak uyum sorunu yaşanıp yaşanmadığı gibi sorulardan oluşmaktadır.

İşlem

Bu araştırmadaki katılımcılar ağırlıklı olarak Bursa'nın Kestel ilçesindeki göçmen konutlarında ikamet eden kişilerden oluşmaktadır. Katılımcılara kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılmıştır. Uygulama yapılan ailelerin aracılığıyla Bursa'nın farklı ilçelerinden, İstanbul ve İzmir'de yaşayan ailelerden de veri toplanmıştır. Veri toplama sürecine başlamadan önce çalışma Ankara Üniversitesi Etik Kurulu'na sunulmuş ve çalışmanın yapılması için Etik Kurul Onayı alınmıştır. Veriler 2012-2013 yılları arasında toplanmıştır. Her katılımcıya uygulamanın başında sözlü ve yazılı bilgi (Bilgilendirilmiş Onam Formu) verilmiş ve katılımcılardan onay alındıktan sonra uygulamalara başlanmıştır. Annelerin sosyokültürel seviyeleri nedeniyle ölçek maddelerinin anlaşılmasında ortaya çıkabilecek olası problemlerin önüne geçebilmek amacıyla ölçek mad-

deleri araştırmacı tarafından okunup annelerin cevapları not edilmiştir. Her bir katılımcıdan veri toplama süresi ortalama 40 dakika sürmüştür. Annelerden veriler toplanırken ikinci kuşaktaki bireylerin başka bir ortamda, kendi ölçek kümelerini doldurmaları sağlanmıştır.

Veri Analizi

Araştırma değişkenleri arasındaki ilişkiler öncelikle ölçek toplam puanları ile incelenmiştir. Kadınların travmaya maruz kalma ve olaydan etkilenme düzeyleri ile ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri arasındaki ilişkiler incelenirken ise daha ayrıntılı bilgi elde edebilmek amacıyla ölçeklerin alt ölçek puanları kullanılmıştır. Çalışmada kontrol grubu olmadığından, ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtilerinin annelerin travmatik stres düzeylerine göre karşılaştırılması amacıyla Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) yapılmıştır.

BULGULAR

Araştırma değişkenleri arasındaki ilişkilere yönelik analiz sonuçları Tablo 2’de verilmektedir.

Tablo 2. Psikolojik Belirtiler, Travmaya Maruz Kalma, Travmatik Stres, Aile İşlevselliği ve Temel Varsayımlar Arasındaki Korelasyonlar

	1	2	3	4	5
1. Psikolojik Belirtiler	(.95)	.16*	.12	-.35**	-.36**
2. Travmaya Maruz Kalma		(.84)	.61**	-.02	-.00
3. Travmatik Stres			(.86)	-.05	.11
4. Aile İşlevselliği				(.83)	.41**
5. Temel Varsayımlar					(.83)

Not. * $p < .05$, ** $p < .01$. Her bir değişken için $N = 170$. Güvenirlik katsayıları diyagonalde parantez içinde sunulmuştur.

Tablo 2’de görüldüğü gibi ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri ile annelerin travmaya maruz kalma düzeyleri arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r(2,167) = .16, p < .05$). Bir başka deyişle, annelerin göçle ilgili travmatik yaşantılara maruz kalma düzeyleri arttıkça ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri de artmaktadır ($H1$). Diğer yandan psikolojik belirtiler, kişilerin dünyaya ilişkin temel varsayımları ($r(2,167) = -.35, p < .01$) ve aile işlevselliğiyle ($r(2,167) = -.36, p < .01$) negatif yönde ve anlamlı düzeyde ilişkilidir. Bu sonuçlara göre ikinci kuşaktaki bireylerin aile işlevselliğinin artmasıyla ve temel varsayımlarının korunmasıyla, psikolojik belirtileri azalmaktadır ($H4$ ve $H5$).

Araştırma değişkenlerinin toplam puanları arasındaki ilişkiler incelendikten sonra, ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri ile annelerin göçle ilgili travmatik deneyimleri arasındaki ilişkiler alt ölçekler açısından da incelenmiştir. Söz konusu ilişkilere ilişkin korelasyon analizi sonuçları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. İkinci Kuşaktaki Bireylerin Psikolojik Belirtileri ile Annelerin Göç Yaşantıları Arasındaki İlişkiler

	TMK	OD	GSG	ŞBT	ÖİY	TS	AU	YY	K
Psikolojik Belirtiler	.16*	.10	.18*	.06	.06	.12	.20**	.10	-.04
Anksiyete	.19*	.14	.20*	.10	.04	.20**	.27**	.15*	-.04
Depresyon	.07	.02	.11	.01	.02	.02	.19	.02	-.08
Olumsuz Benlik	.16*	.10	.18*	.06	.06	.07	.14	.04	-.02
Somatizasyon	.16*	.11	.20*	.01	.09	.14	.22**	.18*	-.07
Hostilite	.13	.07	.14	.09	.05	.12	.17*	.12	-.02

Not. * $p < .05$, ** $p < .01$. TMK = Travmaya Maruz Kalma, OD = Olumsuz Duygular, GSG = Göç Sonrası Güçlükler, ŞBT = Şiddet ve Baskıya Tanıklık, ÖİY = Ölümle İlgili Yaşantılar, TS = Travmatik Stres, AU = Aşırı Uyarılma, YY = Yeniden Yaşama, K = Kaçınma. Her bir değişken için $N = 170$.

Tablo 3'te alt ölçekler arasındaki ilişkilere bakıldığında; annelerin göç sonrası yaşadığı güçlükler ile ikinci kuşaktaki bireylerin anksiyete ($r(2,167) = .20, p < .05$), olumsuz benlik ($r(2,167) = .18, p < .05$) ve somatizasyon ($r(2,167) = .20, p < .05$) belirtileri arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Göçle ilişkili diğer travmaya maruz kalma yaşantıları ve ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri arasında anlamlı düzeyde bir ilişki görülmemektedir ($p > .05$). Annelerin olaydan etkilene düzeyinin alt ölçekleri açısından bakıldığında ise, göç sonrası olaylara ilişkin aşırı uyarılma belirtileri ile ikinci kuşaktaki bireylerin anksiyete ($r(2,167) = .27, p < .01$), somatizasyon ($r(2,167) = .22, p < .01$) ve hostilite ($r(2,167) = .17, p < .05$) belirtileri arasında pozitif yönde ve anlamlı düzeyde ilişkiler olduğu görülmektedir (H_2). Annelerin yeniden yaşama belirtileri ile ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri arasındaki anlamlı ilişkiler göz ardı edilebilecek kadar zayıf güçtedir. Diğer yandan kaçınma belirtileri ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişkiler anlamlı düzeyde olmamakla birlikte beklenenin aksine negatif yöndedir.

İkinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri ile annelerin travmayla ilişkili aşırı uyarılma belirtileri arasındaki ilişkiler daha güçlü olduğundan anneler OEÖ-R'nin aşırı uyarılma alt ölçeğinden aldıkları puanlar göz önünde bulundurularak üç gruba ayrılmışlardır. Aşırı uyarılma alt ölçeğinden alınan ortalama puana göre (11.68), bir standart sapma (6.03) altında olanlar (5.65) ve bir standart sapma üstünde olanlar (17.71) belir-

lenmiştir. Bu doğrultuda, kişilerin psikolojik belirtilerinin annelerinin düşük, orta ve yüksek travmatik stresi düzeyine göre (aşırı uyarılma belirtisi yaşayan) farklılaşmış farklılaşmadığına ilişkin yapılan ANOVA sonuçları Tablo 4’de yer almaktadır.

Tablo 4. Anneleri Düşük, Orta ve Yüksek Düzey Travmatik Stres Yaşayan Bireylerin Psikolojik Belirtiler Açısından Karşılaştırılmasına Yönelik ANOVA Sonuçları

Psikolojik Belirtiler	Annelerin Travmatik Stres Düzeyleri						F
	Düşük (N = 29)		Orta (N = 114)		Yüksek (N = 27)		
	Ort.	SS.	Ort.	SS.	Ort.	SS.	
Ansiyete	7.21	3.67	9.24	7.17	10.67	8.90	3.75*
Depresyon	11.10	9.18	11.78	8.80	12.33	9.72	0.23
Olumsuz Benlik	8.00	5.70	9.36	6.13	10.30	8.46	0.75
Somatizasyon	3.93	3.84	5.30	4.47	5.04	4.89	1.14
Hostilité	7.00	3.43	7.46	5.10	8.70	4.40	0.64

* $p < .05$

Tablo 4’ten görülebileceği gibi anneleri düşük, orta ve yüksek düzeyde travmatik stres yaşayan bireylerin anksiyete belirtileri açısından anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir ($F(2,167) = 1.75, p < .05$). Hangi grupların farklılaştığını tespit etmek amacıyla Tukey testi sonuçlarına bakılmıştır. Sonuçlara göre, travmatik stres düzeyi yüksek olan grubun çocukları ($Ort. = 10.67, SS = 8.90$), düşük olanların çocuklarından ($Ort. = 7.21, SS = 3.67$) daha fazla anksiyete belirtisi sergilemektedir ($H3$). İkinci kuşaktaki bireylerin diğer psikolojik belirtileri açısından gruplar arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşma bulunmamıştır ($p > .05$).

TARTIŞMA

Bu çalışmada, son dönem Bulgaristan göçünü yaşamış kadınların göçle ilgili travmatik yaşantılara maruz kalma ve travmatik stres düzeylerinin yetişkinlik dönemindeki çocuklarının psikolojik belirtileri üzerindeki etkisinin incelenmesi hedeflenmiştir. Ayrıca çalışmanın yan amacı olarak ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri ile dünyaya ilişkin temel varsayımları ve aile işlevselliği arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Çalışmanın sonuçları ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik sağlıklarında, annelerin göçle ilgili travmatik deneyimlerinin (özellikle göç sonrası yaşadıkları güçlüklerin) ve travmatik stres düzeylerinin (aşırı uyarılma belirtilerinin), kendi temel varsayımlarının ve aile işlevselliğinin önemine işaret etmektedir.

Bu çalışmada annelerin Travmaya Maruz Kalma Ölçeği’ne verdikleri cevaplar göç sonrasında ekonomik problemler yaşamak, aile üyelerinden ve yakın komşularından/dostların-

dan ayrı kalmak, eskiden sahip oldukları pek çok şeyi kaybetmek, zor/kötü koşullarda yaşamak ve çalışmak gibi güçlükler deneyimlediklerini göstermektedir. Alan yazına bakıldığında, göçmenlerin göç sonrasında özellikle iş koşullarıyla (örn., kötü koşullarda ve düşük ücretlerle çalışmak zorunda kalmak) ve yeni kültüre uyum sağlamakla ilgili güçlük yaşadıkları görülmektedir (Bentley ve ark., 2012; Nickerson ve ark., 2015; Schweitzer ve ark., 2006; Teodorescu ve ark., 2012; Yılmaz, 2005). Son dönem Bulgaristan göçünün incelendiği bir çalışmada Gündüz (2013), göçmenlerin göç sonrasında ailelerinden ayrı kalmak, maddi-manevi kayıplar yaşamak, nitelsiz işlerde ve düşük ücretlerle çalışmak gibi zorluklar yaşadıklarını vurgulamaktadır. Bu çalışmada da göçmen kadınların alan yazında söz edilen zorluklarla benzer zorluklar yaşadıkları görülmektedir. Kadınların yaşadıkları tüm bu güçlüklerin, ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik sağlıkları açısından bir risk oluşturduğu da görülmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın birinci hipotezi doğrulanmıştır.

Ebeveynin travma deneyiminin sonraki kuşağı etkilemesinde, özellikle travmatik stres düzeylerinin önemi vurgulanmaktadır. Toplam puan olarak bakıldığında ikinci kuşağın psikolojik belirtileri ile annelerinin travmaya maruz kalma düzeyleri arasında düşük fakat anlamlı seviyede bir ilişki varken, travmatik stres toplam puanı arasında beklenenin aksine anlamlı düzeyde bir ilişki gözlenmemektedir. Bu şekliyle *H2* doğrulanmamıştır. Söz konusu ilişkiler değişkenlerin alt boyutlarına göre incelendiğinde ise psikolojik belirtiler ile travmatik stres alt boyutlarından aşırı uyarılma belirtilerinin daha güçlü ilişkiler sergilediği, fakat beklenenin aksine kaçınma belirtilerinin ise anlamlı düzeyde olmasa da ters yönde ilişki gösterdiği görülmüştür. Bu ters yöndeki ilişki, toplam puan olarak bakıldığında, annelerin olaydan etkilenme düzeyi ile ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri arasındaki ilişkilerin anlamlı olmamasına yol açmaktadır.

Travmatik olaylarla ilgili kaçınma belirtileri, travma mağdurlarının travmatik stres düzeyine işaret etmektedir. Bazı durumlarda ise, travma mağdurları kendilerini korumak için olayla ilgili yaşantılardan kaçınmaktadır. Kaçınma odaklı başa çıkma çabalarının, zorlu yaşam olaylarından sonra kısa vadede işe yaradığı da belirtilmektedir (Sarp ve Tosun, 2011). İşlevsel kaçınma (Conway ve Pleydell-Pearse, 2000) olarak da adlandırılan bu durum, özellikle travmatik yaşantılara maruz kalan kişilerin travmayla ilgili anılarını genel hatlarıyla hatırlamaları aracılığıyla kısa vadede işlevsellik sağlamaktadır. Bu çalışmanın sonuçlarına bakıldığında, göçmen kadınların göçle ilgili travmatik yaşantılara ilişkin kaçınma belirtilerinin özellikle yeni bir kültüre adapte olma sürecinde işlevsel olabileceği düşünülebilir.

Toplam puan olarak bakıldığında annelerin travmatik stres düzeyleri ile ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri arasında anlamlı bir ilişki olmaması sebebiyle annelerin travmatik stres düzeyine ilişkin alt grup karşılaştırmasında aşırı uyarılma belirtileri alt ölçeği kullanılmıştır. Sonuçlar, annelerin travmatik stres düzeyine (aşırı uyarılma belirtileri) göre ikinci kuşaktaki bireylerin anksiyete belirtilerinin farklılaştığına işaret etmektedir. Diğer bir deyişle, göçle ilgili travmatik olaylardan daha çok etkilenmiş kadınların çocuklarında, daha az etkilenenlere kıyasla anksiyete belirtileri daha çok görülmektedir. Bu doğrultuda *H3* doğrulanmıştır. İlgili alan yazın incelendiğinde, travmanın sonraki kuşaktaki etkileri açısından bu bulgunun desteklendiği görülmektedir (Ahmadzadeh ve Malekian, 2004; Caselli ve Motta, 1995; Kaitz ve ark., 2009; Suozzia ve Motto, 2004; Van IJzendoorn ve ark., 2003). Örneğin, bir çalışmada soykırım ile ilgili savaş deneyimleri olup hayatta kalan anneler ve ergenlik dönemindeki çocuklarının psikolojik belirtileri incelenmiştir (Field ve ark., 2011). Söz konusu çalışmanın sonuçları, ikinci kuşaktaki bireylerin annelerinin yaşadıkları travma belirtilerine ilişkin algılarıyla, sergiledikleri anksiyete belirtilerinin ilişkili olduğunu göstermektedir (Field ve ark., 2011). Bu sonuca göre, özellikle annelerinin daha çok travmatize olduğunu düşünen çocukların anksiyete belirtilerinde de artış olduğu görülmektedir. Başka bir çalışmada da savaş mağdurlarının çocuklarının psikolojik belirtileri incelenmiştir. Çalışmanın sonuçları, travmatik stres düzeyi yüksek olan mağdurların çocuklarının daha yüksek belirti sergilediğine işaret etmektedir (Ahmadzadeh ve Melakian, 2004). Alan yazınla tutarlı olarak bu çalışmanın sonuçlarında, göçmen kadınların özellikle travmatik stres düzeyinin yüksek olmasının, çocuklarının psikolojik sağlıkları açısından risk oluşturduğu görülmektedir. Travmatik stres düzeyi fazla olan kadınların çocukları daha fazla anksiyete belirtisi yaşamaktadır. Travmatik yaşantılar her durumda ve herkes için olumsuz sonuçlar doğurmakla birlikte, bu sonuçlar pek çok değişkenle ilişkili (bireysel, çevresel ve olaya özgü) olabilmektedir (Hetzl-Riggin ve Roby, 2013). Özellikle göçle alakalı olaylara dair daha fazla stres tepkisi geliştirmiş olmak, annenin ebeveynlik becerisini etkileyerek çocuğunun da daha fazla kaygı belirtisi yaşamasıyla ilişkili olarak ele alınabilir. Bu durum, travmanın dolaylı aktarımında vurgulanan ebeveynlik becerilerinin zarar görmesiyle tutarlı gözükmemektedir (Schwartz ve ark., 1994).

Travmanın kuşaklararası etkileriyle ilgili Türkiye’de yapılan çalışmalar da son yıllarda hız kazanmıştır (örn., Cohen, 2019; Derin ve Öztürk, 2018). Konuyla ilgili yapılan çalışmalardan biri, çocuk yetiştirme stillerini travmanın kuşaklararası etkileri açısından

ele almıştır (Derin ve Öztürk, 2018). Söz konusu çalışmada da önceki çalışmalara benzer şekilde, ebeveynlerin travmatik deneyimlerinin çocuk yetiştirme stillerini etkileyeceği vurgulanmıştır. Özellikle psiko-tarih açısından konuyu detaylı şekilde ele alan bu çalışma, kişilerin ruhsal travma deneyimlerini çocuklarına yansıtarak aşmaya çalıştığını belirtmektedir (Derin ve Öztürk, 2018). Mevcut çalışmada, annelerinin göçle ilişkili travmatik stres düzeyine göre ikinci kuşaktaki bireylerin anksiyete belirtilerinde oluşan fark, çocuk yetiştirme stilleriyle ilişkili olarak açıklanabilir. Özellikle, göçle ilgili olaylardan daha fazla etkilenen kadınların çocuklarını korumaya dönük *tehdit* mesajlarını daha fazla vermiş olabilecekleri düşünülebilir. Çocuğun, yetişme döneminde bu mesajlara tekrarlı maruz kalması ise, dünyanın daha tehlikeli bir yer olduğuna dair algılarını güçlendirerek anksiyete belirtilerinin artmasıyla ilişkili olarak yorumlanabilir.

İkinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri ile temel varsayımları ve aile işlevselliği negatif yönde ilişki göstermektedir (*H4 ve H5*). Aile işlevselliği ailede stres faktörlerinin az olması, ailenin zorlu yaşantılarla başa çıkabilmesi ve uyuma dönük değerlendirme yapabilmesi gibi bileşenleri içermektedir. Hem yeni kültürdeki azınlık olma konumları hem de göç etmiş olmanın seneler boyu devam eden travmatik etkileri göz önünde bulundurulduğunda, göçmen ailelerin stresli yaşam koşullarına sahip olma olasılıklarının fazla olduğu düşünülebilir. Bu doğrultuda var olan stresli yaşamlarına ek olarak, ailenin olumsuz yaşam olaylarıyla karşılaşmasının ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri açısından risk oluşturması ilgili alan yazın tarafından desteklenmektedir (Dekel ve Goldblatt, 2008). Ayrıca, travmanın kuşaklararası etkileri açısından da ikinci kuşaktaki bireylerin stresli yaşam olaylarıyla karşılaşmalarının genel psikolojik sağlıkları açısından risk oluşturduğu alan yazında vurgulanmaktadır (Baranowsky, Young, Johnson-Douglas, Williams-Keeler ve McCarrey, 1998; Kellermann, 2001b; Yehuda ve ark., 1998). Söz konusu çalışmalarda, ebeveynleri travmaya maruz kalmış kişilerin psikolojik hastalıklara yatkın oldukları ve zorlu yaşam koşullarıyla karşılaştıklarında kontrol gruplarına göre daha fazla psikolojik belirti sergiledikleri belirtilmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmada aile işlevselliğinin yüksek olmasının ikinci kuşaktaki bireylerde psikolojik belirtilerin az olmasıyla ilişkisi alan yazınla tutarlı olmaktadır (Baranowsky ve ark., 1998; Dekel ve Goldblatt, 2008; Kellermann, 2001b; Yehuda ve ark., 1998).

Psikolojik belirtiler açısından koruyucu olan bir diğer değişken temel varsayımlardır. Alan yazında, hem göç yaşantısına maruz kalmış kişilerde hem de travmanın kuşaklararası etkileri açısından temel varsayımları inceleyen çalışmalara rastlanmamıştır. Diğer yandan

bu çalışmanın sonuçlarıyla tutarlı olarak, kişilerin psikolojik belirtileri açısından temel varsayımlarının koruyuculuğuna işaret eden çalışmalar bulunmaktadır (Grills-Taquechel ve ark., 2011; Lilly ve Pierce, 2013). Lilly ve Pierce (2013), dolaylı olarak travmaya maruz kalmanın psikolojik sağlığa etkisini inceledikleri çalışmalarında temel varsayımların rolünü incelemişlerdir. Çalışma sonuçları, olumsuz temel varsayımların psikolojik sağlığın bozulması açısından risk oluşturduğuna vurgu yapmaktadır. Bu doğrultuda, bu çalışmada dünyaya ilişkin olumlu değerlendirmeleri içeren temel varsayımların psikolojik sağlık açısından koruyucu etkisinin tespit edilmesi, alan yazındaki diğer çalışmalar tarafından desteklenmektedir (Grills-Taquechel ve ark., 2011; Lilly ve Pierce, 2013).

Tüm bu sonuçlar bir arada ele alındığında, ikinci kuşaktaki bireylerin psikolojik belirtileri açısından annelerinin travmatik stres düzeyinin risk oluşturması ve aile işlevselliğinin ise koruyucu olması, göç sonrasında göçmenlerin yaşadıkları güçlüklerle ve olayın etki düzeyini azaltmak açısından koruyucu müdahalelerin önemine işaret etmektedir. Zorunlu göç yaşantısı olan kişiler göçün her evresinde pek çok zorlukla karşılaşmakta ve göçmenlerin yaşamları alt üst olmaktadır. Zorunlu göç başta kadınlar olmak üzere göçmenlerin ruh sağlığını tehdit etmekle kalmayıp aynı zamanda sonraki kuşaklar açısından da risk oluşturan bir olgu olmaktadır. Bu çalışmanın sonuçlarında da görüldüğü gibi annelerin travma deneyimleri, bu travmalara doğrudan maruz kalmasalar ve hatta travmatik olay sırasında henüz doğmamış olsalar bile çocuklarının ruh sağlığını da olumsuz etkilemektedir (Daniel, 1998). Bu doğrultuda, göç yaşantısının kişinin yaşamının travmatik bir parçası olmakla kalmayıp hem ailenin hem de gelecek kuşakların yaşamlarını etkileme olasılığı bir kez daha açığa çıkmıştır. Çeşitli dönemlerde hem Türkiye’de hem de dünyada binlerce insanın maruz kaldığı göç etmeye zorlanma ve yerinden edilme yaşantıları, kuşaklararası etkileri göz önüne alındığında çok olumsuz ve korkutucu bir tablo oluşturmaktadır. Yakın geçmişimizde özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde köylerin boşaltılması ve insanların yaşadıkları zorunlu göç deneyimleri nedeniyle halkların yaşadıkları dramlar, bu kişilerle birlikte gelecek nesillerin de yaşamlarını etkilemiştir (Aker ve ark., 2002). Benzer şekilde, 2010 yılından beri süre gelen Arap Baharı olarak tanımlanan Ortadoğu coğrafyasındaki hareketlenme ve Suriye’de Nisan 2011’de başlayan iç savaş halkları ve bireyleri yaşam koşullarını değiştirmeye zorlamıştır. Bu durum binlerce insanın yaşadıkları yerlerden ayrılıp başka ülkelere sığınmasıyla sonuçlanmıştır. Bu kişilerin çoğunluğunu, kadınlar ve çocuklar oluşturmaktadır. Bu göç yaşantılarının, insanların yaşamlarını kökten değiştirdiği ve her

gün bir yenisi eklenen travma deneyimleriyle yaşamalarına yol açtığı öne sürülebilir. Bu bağlamda, travmatik yaşantıların mağdurlarla beraber çevresini ve hatta sonraki kuşakları da etkileme özelliğinin olması, dünyadaki bu gelişmeler ve Türkiye'nin çeşitli travmatik yaşantıları içeren bir ülke olması nedeniyle de endişe verici gözükmektedir. Devletlerin çeşitli yaptırımları, iç savaşlar ve baskılar nedeniyle oluşan zorunlu göç yaşantıları insan eliyle oluşturulan travmatik yaşantılardandır. İnsan eliyle oluşturulan bu travmatik yaşantıların bireyleri ve gelecek nesilleri etkileme olasılıkları dolayısıyla, zorunlu göç yaşantılarının önlenmesine ve olası olumsuz sonuçlarının giderilmesine dönük adımlar atılmasının önemli olduğu görülmektedir.

Bu çalışma, göç yaşantılarının sonraki kuşaktaki etkilerini incelemesi açısından alan yazına katkı sağlamasının yanı sıra çeşitli sınırlılıklara da sahiptir. Bu sınırlılıklardan biri, kuşaklararası etkileri incelenen travma yaşantılarının ölçümüyle ilgilidir. Çalışmada annelerin yaşadıkları travmayla ilgili bilgiler geriye dönük olarak kendilerini değerlendirmeleri istenerek elde edilmiştir. Geçmişe dönük yapılan çalışmalarda, bu yaşantıların üzerinden uzun zaman geçmiş olması, unutulması için çok çaba harcanması ve olayların çok genel ya da çarpıtılarak hatırlanma olasılığının olması travmanın etkilerinin net bir şekilde belirlenebilmesi açısından engel oluşturmaktadır (Sarp ve Tosun, 2011). Araştırmanın bir diğer sınırlılığı, karşılaştırma grubunun olmamasıdır. Farklı özelliklere sahip iki kuşak arasındaki ilişkilerde göç yaşantısı dışında başka pek çok değişkenin rol oynayabileceği akla gelmektedir. Bu nedenle, araştırmanın sonuçlarının annelerin göç yaşantılarıyla ilgili olduğu sonucuna varabilmek için göç yaşantısı olmayan bir karşılaştırma grubunun olması, bundan sonraki çalışmaların sonuçlarının genellenebilirliği açısından önemli görülmektedir. Bir diğer sınırlılık örneklem grubudur. Bu çalışmada, örneklem grubunda yer alan kişilerin ulaşılabilirliğinin zor olması sebebiyle veri kaybından kaçınılmıştır. Bu durum, grubun homojenliği açısından bir risk oluşturmuştur. Bulgaristan'da Türklere dönük uygulamalar, yaşanan bölgeye göre çeşitlilik göstermiştir. Türklere yapılan asimilasyonlara daha fazla tepki gösterilen ve ayaklanmaların olduğu yerlerde yaşayan kişilerin daha fazla baskı ve şiddete maruz kaldığı belirtilmektedir (Dayıoğlu, 2005). Veri toplanma sürecinde annelerin aktardıkları da bu bilgiyi desteklemektedir. Bazı bölgelerde yaşayan katılımcılar, gerçekleşen uygulamalara karşı direnişlere katılmış ve şiddet yaşantılarına doğrudan maruz kalmışlardır. Direnişlerin olmadığı bölgelerde yaşayanlar ise bu yaşantılara doğrudan kendilerinin tanık olmadıklarını, yakın köy ve kasabalarda bu olayların olduğunu duyduklarını dile getirmişlerdir. Bu yerleşim alanında

yaşayanlar uygulamalara daha fazla itaat etmiş ve bu uygulamaları da *baskı ve şiddet* olarak yorumlamamışlardır. Göç öncesi süreçte yaşananlar farklılaştığı gibi göç sürecinde de katılımcıların yaşadıklarının farklılaştığı görülmektedir. Son dönem Bulgaristan göçüne maruz kalan kişiler temelde sınır dışı edilenler ve vizeyle gelenler (serbest gelenler) olarak ikiye ayrılmaktadır. Sınır dışı edilerek gelen aileler 24 saat içerisinde ülkeyi terk etmeye zorlanmışlardır ve çoğunlukla bu ailelerin Türkiye'ye geldiklerinde nerede kalacakları belli değildir. Vizeyle gelen aileler ise görece daha fazla bir hazırlık süresine sahip olmuş ve çoğunlukla daha önceden göç etmiş yakınlarının yanına gelebilmişlerdir. Araştırmaya katılan kişilerin hem vizeyle gelen hem de sınır dışı edilen ailelerden oluşması ve göç öncesi dönemde deneyimledikleri yaşantıların da çeşitlilik göstermesi grubun heterojen bir nitelikte olmasına yol açmıştır. Bu bilgiler doğrultusunda örneklemin heterojenliği, çalışmanın son sınırlılığını oluşturmaktadır.

Araştırmanın sonuçları, zorunlu göçün bu yaşantıya maruz kalan kadınlar için zorlu bir süreç olduğuna ve kadınların aradan uzun zaman geçse de bu yaşantının etkilerini taşımaya devam ettiklerine işaret etmektedir. *Göç ve cinsiyet rolleri* kapsamında düşünüldüğünde, hem yeni kültüre alışmak, hem sosyal hayata katılım konusunda karşılaşılan engeller, hem de çocuk yetiştirme sürecindeki kritik rolleri sebebiyle özellikle kadınlar için süreç daha zorlu olmaktadır. Bu sebeple annenin travma yaşantısı ve çocuktaki psikolojik belirtiler açısından konunun ele alınması önemli görülmektedir. Bu doğrultuda, göç yaşantısını kuşaklararası etkileri bağlamında inceleyen çalışmaların yapılmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Göçmenler yeni bir kültüre geldiklerinde değerli pek çok eşyalarını kaybetmekten, konaklayacakları yerlerin uygun koşullar sağlamamasından, iş bulmayla ilgili sıkıntılardan ve ekonomik problemlerden dolayı zorluk yaşamaktadırlar. Göç sonrası yaşanan bu güçlüklerin giderilmesine dönük devlet politikaları yürütülmesinin, göçmenlerin ruh sağlığını korumak açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Yeni bir ülkede yaşadıkları yalnızlık duygularını azaltmak amacıyla göçmenlerin bir araya gelebilecekleri grupların ve dayanışma merkezlerinin olmasının, sosyal destek ağlarını güçlendirerek ruh sağlıklarını korumalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Özellikle, kadınların yeni bir kültürde sosyal ağlar oluşturabilmelerini kolaylaştırıcı uygulamalar yapılmalı, kadının toplumdan izole ve eve hapsolmuş şekilde yaşamasının önüne geçilmelidir. Hem göç yaşantısının kadın ruh sağlığını daha fazla etkileme olasılığının olması hem de kadınların aile işlevindeki ve çocukların yetiştirilmesindeki önemli görülen rolünden dolayı, kadın göçmenlerin ruh sağlıklarını korumaya

dönük müdahaleler kritik olabilir. Göçmenlerin stresli yaşam koşulları göz önünde bulundurulduğunda, gerek ekonomik kaynaklar arttırılarak gerek sosyal destek sağlanarak; göçmenler için stres verici yaşam koşullarının en aza indirilmesinin gelecek kuşakların ruh sağlığı açısından da önemli olduğu düşünülmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Adanu, R. M. K. ve Johnson, T.R.B. (2009). Migration and women's health. *International Journal of Gynecology ve Obstetrics*, 106(2), 179–181. <https://doi.org/10.1016/j.ijgo.2009.03.036>
- Ahmadzadeh, G. H. ve Malekian, A. (2004). Aggression, anxiety, and social development in adolescent children of war veterans with PTSD versus those of non-veterans. *Journal of Research in Medical Sciences*, 9, 33–36.
- Akdeniz, E. B. ve Öz, F. (2009). Koruyucu ruh sağlığı açısından göç ve kadın. *Kriz Dergisi*, 17(1), 27–36. doi: 10.5455/cap.20140503020915
- Aker, T., Ayata, B., Özeren, M., Buran, B. ve Bay, A. (2002). Zorunlu iç göç: Ruhsal ve toplumsal sonuçları. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 3(2), 97-103.
- American Psychological Association (APA, 2013). *Publication manual of the American Psychological Association* (6th ed.). Washington, DC: APA.
- Aviad-Wilchek, Y., Levy, I. ve Ben-David, S. (2017). Readiness to use psychoactive substances among second-generation adolescent immigrants and perceptions of parental immigration-related trauma. *Substance Use & Misuse*, 52(12), 1646-1655. doi: 10.1080/10826084.2017.1298618
- Baranowsky, A. B., Young, M., Johnson-Douglas, S., Williams-Keeler, L. ve McCarrey, M. (1998). PTSD transmission: A review of secondary traumatization in Holocaust survivor families. *Canadian Psychology*, 39(4), 247-256. doi:10.1037/H0086816
- Başkak, B., Sayıl, I. ve Özgüven, H. D. (2005). Avrupa'da intihar girişiminde bulunan Türk göçmenlerin sosyodemografik analizi. *Kriz Dergisi*, 13(3), 9-14.
- Bayraktar, F. ve Gün, Z. (2008). Türkiye'de iç göçün ergenlerin uyumundaki rolü. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19(2), 167-176.
- Bentley, J. A., Thoburn, J. W., Stewart, D. G. ve Boynton, L. D. (2012). Post-migration stress as a moderator between traumatic exposure and self-reported mental health symptoms in a sample of Somali refugees. *Journal of Loss and Trauma*, 17, 452-469. <https://doi.org/10.1080/15325024.2012.665008>
- Bhugra, D. (2004). Migration and mental health. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 109(4), 243-258. <https://doi.org/10.1046/j.0001-690X.2003.00246.x>
- Caselli, L. T. ve Motta, R. W. (1995). The effect of PTSD and combat level on Vietnam veterans' perceptions of child behavior and marital adjustment. *Journal of Clinical Psychology*, 51(1), 4-12. [https://doi.org/10.1002/1097-4679\(199501\)51:1<4::AID-JCLP2270510102>3.0.CO;2-E](https://doi.org/10.1002/1097-4679(199501)51:1<4::AID-JCLP2270510102>3.0.CO;2-E)

- Cohen, Z. P. (2019). *Üç kuşak kadın yetişkinin çocukluk çağı travmaları, dissosiyasyon ve şiddete yönelik tutumları bakımından incelenmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.
- Conway, M.A. ve Pleydell-Pearse, W.C. (2000). The construction of autobiographical memories in the self memory system. *Psychological Review*, 107(2), 261-288. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.107.2.261>
- Çetin, T. (2008). Bulgaristan'daki soydaşlarımızın Türkiye'ye göç etme süreçlerini etkileyen bazı değişkenlerin incelenmesi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 8(1), 55-75.
- Çorapçıoğlu, A., Yargıç, İ., Geyran, P. ve Kocabaşoğlu, N. (2006). "Olayların Etkisi Ölçeği" (IES-R) Türkçe versiyonunun geçerlilik ve güvenilirliği. *New Symposium Journal*, 44(1), 14-22.
- Dalgard, N. T. ve Montgomery, E. (2017). The transgenerational transmission of refugee trauma: Family functioning and children's psychosocial adjustment. *International Journal of Migration, Health and Social Care* doi: 10.1108/IJMHS-06-2016-0024
- Dalgaard, N. T., Todd, B. K., Daniel, S. I. F. ve Montgomery, E. (2016). The transmission of trauma in refugee families: Associations between intrafamily trauma communication style, children's attachment security and psychosocial adjustment. *Attachment and Human Development*, 18(1), 69-89. doi: 10.1080/14616734.2015.1113305
- Danieli, Y. (Ed.) (1998). *Intergenerational handbook of multigenerational legacies of trauma*. New York: Plenum Press.
- Daud, A., Skoglund, E. ve Rydelius, P. A. (2005). Children in families of torture victims: Transgenerational transmission of parents' traumatic experiences to their children. *International Journal of Social Welfare*, 14(1), 23-32. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2397.2005.00336.x>
- Davidson, A. C. ve Mellor, D. J. (2001). The adjustment of children of Australian Vietnam veterans: Is there evidence for the transgenerational transmission of the effects of war-related trauma? *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 35(3), 345-351. <https://doi.org/10.1046/j.1440-1614.2001.00897.x>
- Dayıoğlu, A. (2005). *Toplama kampından Meclis'e Bulgaristan'da Türk ve müslüman azınlığı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dekel, R. ve Goldblatt, H. (2008). Is there intergenerational transmission of trauma? The case of combat veteran's children. *American Journal of Orthopsychiatry*, 78(3), 281-289. Doi: 10.1037/a0013955
- Derin, G. ve Öztürk, E. (2018). Psikotarih temelli çocuk yetiştirme stillerinin kuşaklararası travma geçişi açısından incelenmesi. *Turaz Akademi*, 1, 16-29.
- Derogatis, L. R. (1993). *BSI Brief Symptom Inventory: Administration, scoring, and procedure manual* (4th Ed.). Minneapolis, MN: National Computer Systems.
- Ekşi, A. (2002). Sığınmacı ve göçmenlerde psikopatoloji. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 13(3), 215- 221.
- Esses, V. M., Deaux, K. ve Lalonde, R. N. ve Brown, R. (2010). Psychological perspectives on immigration. *Journal of Social Issues*, 66(4), 635-647. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2010.01667.x>
- Field, N. P., Om, C., Kim, T. ve Vorn, S. (2011). Parental styles in second generation effects of genocide stemming from the Khmer Rouge Regime in Cambodia. *Attachment and Human Development*, 13(6), 611-628. <https://doi.org/10.1080/14616734.2011.609015>
- Fossion, P., Leys, C., Vandeleur, C., Kempnaers, C., Braun, S., Verbanck, P. ve Linkowski, P. (2015). Transgenerational transmission of trauma in families of Holocaust survivors: The consequences of extreme family functioning on resilience, sense of coherence, anxiety and depression. *Journal of Affective Disorders*, 171, 48-53. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2014.08.054>

- Foster, P. R. (2001). When immigration is trauma: Guidelines for the individual and family clinician. *American Journal of Orthopsychiatry*, 71(2), 153-170. <https://doi.org/10.1037/0002-9432.71.2.153>
- Fridman, A., Bakermans, K. M. J., Sagi, S. A. ve Van IJzendoorn, M. H. (2011). Coping in old age with extreme childhood trauma: Aging Holocaust survivors and their offspring facing new challenges. *Aging and Mental Health*, 15(2), 232-242. <https://doi.org/10.1080/13607863.2010.505232>
- Gardner, D. L., Huber, C. H., Steiner, R., Vazquez, L. A. ve Savage, T. A. (2008). The development and validation of the Inventory of Family Protective Factors: A brief assessment for family counseling. *The Family Journal*, 16(2), 107-117. <https://doi.org/10.1177/1066480708314259>
- Gökler-Danışman, I. ve Köksal, S. (2011). Ailedeki Koruyucu Etkenler Ölçeği Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirliği. *Türk Psikoloji Yazıları*, 14(28), 39-46.
- Grills-Tauchel, A. E., Littleton, H. L. ve Axson, D. (2011). Social support, world assumption, and exposure as predictors of anxiety and quality of life following a mass trauma. *Journal of Anxiety Disorders*, 25(4), 498-506. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2010.12.003>
- Gülşen, C., Knipscheer, J. ve Kleber, R. (2010). The impact of forced migration on mental health: A comparative study on posttraumatic stress among internally displaced and externally migrated Kurdish women. *Traumatology*, 16(4), 109-116. Doi: 10.1177/1534765610388306
- Gündüz, A. O. (2013). Bulgaristan'dan Türkiye'ye Türk göçü (1989 örneği). *Kırklareli Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi*. Erişim adresi: <http://acikerisim.kirklareli.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/20.500.11857/225/2013-.html.pdf?sequence=1>
- Hetzel-Riggin, M. D. ve Roby, R. P. (2013). Trauma type and gender effects on PTSD, general distress, and peritraumatic dissociation. *Journal of Loss and Trauma*, 18(1), 41-53. <https://doi.org/10.1080/15325024.2012.679119>
- Horowitz, M., Wilner, N. ve Alvarez, W. (1979). Impact of Events Scale: A measure of subjective stress. *Psychosomatic Medicine*, 41(3), 209-218. Doi:10.1097/00006842-197905000-00004
- Hovey, J. D. (2000). Acculturative stress, depression, and suicidal ideation in Mexican immigrants. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 6(2), 134. <https://doi.org/10.1037/1099-9809.6.2.134>
- Idris, A. (2012). Malaysia and forced migration. *Intellectual Discourse*, 20(1), 31-54.
- Işıklı, S. (2006). *Traumaya sonrası stres belirtileri olan bireylerde olaya ilişkin dikkat yanlılığı, ayrışma düzeyi ve çalışma belleği uzamı arasındaki ilişkiler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü, Ankara.
- Janoff-Bulman, R. (1989). Assumptive worlds and the stress of traumatic events: Applications of the schema construct. *Social Cognition*, 7(2), 113-136. <https://doi.org/10.1521/soco.1989.7.2.113>
- Josselyn, S. A. ve Frankland, P. W. (2012). Infantile amnesia: A neurogenic hypothesis. *Learning & Memory*, 19(9), 423-433. doi:10.1101/lm.021311.110
- Kaitz, M., Levy, M., Ebsstein, R., Faraone, S.V. ve Mankuta, D. (2009). The intergenerational effects of trauma from terror: A real possibility. *Infant Mental Health Journal*, 30(2), 158-179. Doi: 10.1002/imhj.20209
- Kapçı, E.G. ve Hamamcı, Z. (2010). Aile işlevi ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişki: Erken dönem uyum bozucu şemaların rolü. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 13, 127- 136.
- Kellermann, N. P. F. (2001a). Transmission of Holocaust trauma-an integrative view. *Psychiatry*, 64(3), 256-267. Doi: 10.1521/psyc.64.3.256.18464
- Kellermann, N. P. F. (2001b). Psychopathology in children of Holocaust survivors: A review of the research literature. *Israel Journal of Psychiatry and Related Sciences*, 38(1), 36-46.
- Kira, I. A. (2001). Taxonomy of trauma and trauma assessment. *Traumatology*, 7(2), 73-86. <https://doi.org/10.1177/153476560100700202>

- Kolukırcık, S. (2006). Bulgaristan'dan göç eden Türk göçmenlerin dayanışma ve örgütlenme biçimleri: İzmir örneği. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(1), 1-13.
- Lev-Wiesel, R. (2007). Intergenerational transmission of trauma across three generations: A preliminary study. *Qualitative Social Work*, 6(1), 75-94. <https://doi.org/10.1177/1473325007074167>
- Lilly, M. M. ve Pierce, H. (2013). PTSD and depressive symptoms in 911 telecommunicators: The role of peritraumatic distress and world assumptions in predicting risk. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 5(2), 135-141. <https://doi.org/10.1037/a0026850>
- Loizos, P. (2007). "Generations" in forced migration: Towards greater clarity. *Journal of Refugee Studies*, 20(2), 193-209. <https://doi.org/10.1093/jrs/fem012>
- Mazzucato, V., Cebotari, V., Veale, A., White, A., Grassi, M. ve Vivet, J. (2015). International parental migration and the psychological well-being of children in Ghana, Nigeria, and Angola. *Social Science and Medicine*, 132, 215-224. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2014.10.058>
- Neuner, F., Schauer, M., Karunakara, U., Klaschik, C., Robert, C. ve Elbert, T. (2004). Psychological trauma and evidence for enhanced vulnerability for posttraumatic stress disorder through previous trauma among West Nile refugees. *BMC psychiatry*, 4(1), 1-7. DOI: 10.1186/1471-244X-4-34
- Nickerson, A., Bryant, R. A., Schnyder, U., Schick, M., Mueller, J. ve Morina, N. (2015). Emotion dysregulation mediates the relationship between trauma exposure, post-migration living difficulties and psychological outcomes in traumatized refugees. *Journal of Affective Disorders*, 173, 185-192. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2014.10.043>
- Özay, S. (2011). 1989 Bulgaristan'dan zorunlu göçün etkilerinin Bursa yerel basını örneğinde incelenmesi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özüorçun, N. ve Karancı, N. (2013). *Intergenerational transmission of maternal traumatic experiences to their children's well-being among Turkish Cypriots: Mediator role of parenting styles.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Roth, M., Neuner, F. ve Elbert, T. (2014). Transgenerational consequences of PTSD: Risk factors for the mental health of children whose mothers have been exposed to the Rwandan genocide. *International Journal of Mental Health Systems*, 8(1), 12.
- Ruppert, F. (2011). *Travma, bağlanma ve aile konstelasyonları ruhun yaralarını anlamak ve iyileştirmek.* Fatma Zengin (Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Sagi, S.A., Van IJzendoorn, M. H. ve Bakermans, K. M. J. (2008). Does intergenerational transmission of trauma skip a generation? No meta-analytic evidence for tertiary traumatization with third generation of Holocaust survivors. *Attachment and Human Development*, 10(2), 105-121. Doi: 10.1080/14616730802113661
- Sağlık Bakanlığı (2015). Pediatrik popülasyonda yürütülen klinik araştırmalarda etik yaklaşımlara ilişkin kılavuz. Erişim adresi: [http://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=pediatrik-populasyonda-yurutulen-klinik-arastirmalarda-etik-yaklasimlara-iliskin-kilavuz\[1\].pdf](http://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=pediatrik-populasyonda-yurutulen-klinik-arastirmalarda-etik-yaklasimlara-iliskin-kilavuz[1].pdf)
- Sarp, N. ve Tosun, A. (2011). Duygu ve otobiyografik bellek. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 3(3), 446-465.
- Scharf, M. (2007). Long-term effects of trauma: Psychosocial functioning of the second and third generation of Holocaust survivors. *Development and Psychopathology*, 19(2), 603-622. Doi: 10.1017/S0954579407070290
- Schwartz, S., Dohrenwend, B. P. ve Levav, I. (1994). Nongenetic familial transmission of psychiatric disorders? Evidence from children of Holocaust survivors. *Journal of Health and Social Behaviour*, 35(4), 385-402. <https://doi.org/10.2307/2137216>

- Schweitzer, R., Melville, F., Steel, Z. ve Lacherez, P. (2006). Trauma, post-migration living difficulties, and social support as predictors of psychological adjustment in resettled Sudanese refugees. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 40(2), 179–187. <https://doi.org/10.1080/j.1440-1614.2006.01766.x>
- Suozzia, J. M. ve Motto, R. W. (2004). The relationship between combat exposure and the transfer of trauma-like symptoms to offspring of veterans. *Traumatology*, 10(1), 17–37. <https://doi.org/10.1177/153476560401000103>
- Şahin, N. H., Batıgün, A. D. ve Uğurtaş, S. (2002). Kısa Semptom Envanteri (KSE): Ergenler İçin kullanımının geçerlik, güvenilirlik ve faktör yapısı. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 13(2), 125-135.
- Şahin, N.H. ve Durak, A. (1994). Kısa Semptom Envanteri'nin Türk gençleri için uyarlanması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9(31), 44-56.
- Teodoreseue, D. S., Siqveland, J., Heir, T., Hauff, E., Wentzel, L. T. ve Lars L. (2012). Posttraumatic growth, depressive symptoms, posttraumatic stress symptoms, post-migration stressors and quality of life in multi-traumatized psychiatric outpatients with a refugee background in Norway. *Health and Quality of Life Outcomes*, 10(84), 1-16. DOI: 10.1186/1477-7525-10-84
- Uluocak, G. (2009). İç göç yaşamış ve yaşamamış çocukların okulda uyumu. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26, 35-44.
- Vaage, A. B., Thomsen, P. H., Rousseau, C., Wentzel-Larsen, T., Ta, T. V. ve Hauff, E. (2011). Paternal predictors of the mental health of children of Vietnamese refugees. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 5(1), 1-11. doi: 10.1186/1753-2000-5-2
- Van IJzendoorn, M. H., Bakermans. K. M. J. ve Sagi, S. A. (2003). Are children of Holocaust survivors less well-adapted? A meta-analytic investigation of secondary traumatization. *Journal of Traumatic Stress*, 16(5), 459–469. Doi: 10.1023/A:1025706427300
- Vanore, M., Mazzucato, V. ve Siegel, M. (2015). ‘Left Behind’ but not left alone: Parental migration and the psychosocial health of children in Moldova. *Social Science and Medicine*, 132(2015), 252-260. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2014.08.040>
- Weiss, D.S. ve Marmar, C.R. (1997). The Impact of Event Scale - Revised. J. P. Wilson & T. M. Keane (Ed.), *Assessing psychological trauma and PTSD* içinde (s. 399-411). Springer, Boston, MA.
- Weiss, M. ve Weiss, S. (2000). Second Generation to Holocaust Survivors: Enhanced differentiation of trauma transmission. *American Journal of Psychotherapy*, 54(3), 372-385. Doi: 10.1176/appi.psychotherapy.2000.54.3.372
- Yehuda, R., Halligan, S. L. ve Grossman, R. (2001). Childhood trauma and risk for ptsd: Relationship to intergenerational effects of trauma, parental PTSD, and cortisol excretion. *Developmental Psychopathology*, 13(3), 733–753. Doi: 10.1017/s0954579401003170
- Yehuda, R., Schmeidler, J., Giller, E. L., Siever, L. J. ve Binder, B. K. (1998). Relationship between posttraumatic stress disorder characteristics of Holocaust survivors and their adult offspring. *The American Journal of Psychiatry*, 155(6), 841-843. Doi: 10.1176/ajp.155.6.841
- Yılmaz, B. (2008). Dünyaya İlişkin Varsayımlar Ölçeği geçerlik güvenilirlik çalışması: Ön çalışma. *Türk Psikoloji Yazıları*, 11(21), 41-51.
- Yılmaz, T. T. (2005). *Göçün kadın yaşamı üzerindeki etkileri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzcüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Yıldırma, Örgütsel Sinizm, İş Doyumu ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkilerinde Seri Aracılık Etkileri: Örgütlerde Engelli Çalışanlar Üzerine Bir Araştırma

Serial Mediation Effects on Relationships among Mobbing, Organizational Cynicism, Job Satisfaction and Turnover Intention: Research on Disabled Individuals in Organizations

Tezcan Zeynep Özkan Tilki¹, Semra Güney², Selin Metin Camgöz³

Yazar notu: Bu makale, ilk yazarın ikinci yazar danışmanlığında Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Bölümü Yönetim Organizasyon ve Örgütsel Davranış Anabilim Dalı'nda tamamlanmış olduğu yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

¹Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Psikoloji, İstanbul, Türkiye
²Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İşletme Bölümü, Ankara, Türkiye
³Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İşletme Bölümü, Ankara, Türkiye

ORCID: T.Z.Ö.T. 0000-0001-7025-6202;
S.G. 0000-0002-8809-8983;
S.M.C. 0000-0002-3304-7177

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Tezcan Zeynep Özkan Tilki,
İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal
Hizmetler, Florya Yerleşkesi Besyol Mah.
İnönü Cad. No:38 Sefaköy Küçükçekmece,
İstanbul-Türkiye
E-posta/E-mail: tezcanozkan1990@gmail.com

Başvuru/Submitted: 04.02.2020
Kabul/Accepted: 29.07.2020

Citation/Atf: Ozkan Tilki, T. Z., Güney, S., & Metin Camgöz, S. (2021). Yıldırma, örgütsel sinizm, iş doyumu ve işten ayrılma niyeti ilişkilerinde seri aracılık etkileri: Örgütlerde engelli çalışanlar üzerine bir araştırma. *Psikoloji Çalışmaları - Studies in Psychology*, 41(1): 199-229.
<https://doi.org/10.26650/SP2020-0008>

ÖZ

Dünyada bir milyarın fazla insan engelli olarak yaşamını sürdürmektedir, fakat hem sosyal yaşamda hem de iş yaşamında engelli bireylere yönelik sorunlar gündem olmaktadır. Özellikle örgütlerde engelli çalışanlara yönelik yapılan çalışmalar oldukça azdır. Bu kapsamda çalışmanın amacı engelli çalışanlarda yıldırmanın işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde, örgütsel sinizm ve iş doyumunun seri aracılık rolünü test etmektir. Kamu sektörü ve özel sektörde farklı meslek gruplarında çalışmakta olan 184 fiziksel, işitme, konuşma, öğrenme güçlüğü ve kronik hastalıkları olan engelli birey, uygunluk ve kartopu örnekleme yöntemleri ile seçilmiştir. Kamu sektöründe kullanılan %40 engellilik oranı çalışmaya dahil edilme kriteri olarak belirlenmiştir. Bu oranda ve bu oranın üzerinde engellilik raporuna sahip olan bireyler engelli olarak kabul edilmiştir. İlk olarak, ölçüm araçlarının faktör yapılarının uyumlu olup olmadığını ortaya koymak ve faktör geçerliklerini kontrol etmek için Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Uyum indekslerinin incelenmesi sonucunda, veri setinin ölçüm modeline iyi uyum gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın hipotezleri seri çoklu aracılık analizleri ile test edilmiştir. Bulgular, yıldırmanın örgütsel sinizm ve iş doyumunun seri aracılık etkisi yoluyla işten ayrılma niyetleri üzerinde dolaylı etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Başka bir ifadeyle engelli çalışanların yıldırma ile maruziyetleri arttıkça, sinizm düzeylerinin de yükseldiği, ardından iş doyumlarının azaldığı ve takiben işten ayrılma niyetlerinin de arttığı görülmüştür. Bulgular, engelli bireylerin iş yaşamında karşılaştıkları bir takım olumsuz tutum ve davranışları belirleyerek gerekli önlemlerin alınması ve uygulamaların düzenlenmesi ile ilgili topluma, yöneticilere ve çalışanlara ışık tutacak şekilde tartışılmıştır. İşle ilgili sorunlara, engelli bireylerden kaynaklanan bir eksiklik olarak bakmaktan ziyade sorunların toplumun bakış açısıyla ilgili olduğunu öne süren sosyal model yaklaşımıyla bakmanın önemi bu çalışma ile bir kez daha vurgulanmıştır. Çalışma ayrıca iş ortamında engelli bireylere yönelik olumsuz davranış ve tutumların etkilerinin belirlenmesinde gerekli uygulamaların yapılmasının önemine ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yıldırma, sinizm, iş doyumunu, ayrılma niyeti, engellilik

ABSTRACT

More than one billion people in the world are living with disabilities, however, the challenges that these individuals face are not being discussed in the social and business realm. Consequently, there are very studies conducted for disabled employees in organizations. Taking this into consideration, the purpose of this study is to observe the effects of serial mediation among the relationships of mobbing, organizational cynicism, job satisfaction, and turnover intention. The sample of the study was comprised of 184 individuals who have a variety of disabilities such as physical, hearing, speech, and learning difficulties, as well as chronic diseases, working in private and state organizations within different sectors. The data was gathered by survey through convenience and snow ball sampling methods. The 40% disability rate used in the public sector was the determining factor of the inclusion criteria. Individuals that had a disability report at this rate or above were accepted as disabled and considered to be part of the study. The first part of the study comprised of determining the factorial structure of items in the scales utilizing the Confirmatory Factor Analysis (CFA). After examining the fit indices, it was concluded that the data set fit well within the measurement model. Serial multiple mediation analysis was used to test the proposed hypotheses of the study. The findings revealed that mobbing has an indirect effect on turnover intentions via the serial mediating effects of organizational cynicism and job satisfaction. In other words, as mobbing toward disabled workers increases, the level of organizational cynicism also increases. As a result, the job satisfaction decreases and thus results in higher levels of turnover intention in disabled individuals. The importance of looking at work-related problems with a social model approach that suggests that the problems are related to the perspective of the society rather than looking as a deficiency arising from individuals with disabilities has been emphasized once again with this study. The study also sheds light on the importance of creating necessary practices that determine the effects that negative behaviors and attitudes have toward individuals with disabilities within the work environment.

Keywords: Mobbing, cynicism, job satisfaction, turnover intention, disability

EXTENDED ABSTRACT

The report from the World Health Organization (WHO) indicates that more than one billion people in the world live with disabilities (WHO, 2011). In Turkey, 29% of individuals are reported to have a disability (Turkish Statistical Institute, 2019). According to the Equal Employment Opportunity, companies are required by law to recruit and integrate a significant number of disabled employees; nonetheless, those types of sanctions do not solve the problems disabled employees face within their work settings. The numerous problems that are reported as important challenges that disabled people face in their workplace include mobbing, mockery, harsh rumors, and demanding unreasonable actions (Fevre, Robinson, Lewis, & Jones, 2013). There is evidence that those negative attitudes and behaviors lead disabled employees to become detached from their work which results in higher turnover ratios (Baumgärtner, Dwertmann, Boehm, & Bruch, 2015). The current study aims to investigate the factors which contribute to the turnover intentions of disabled employees with a focus on mobbing. With this in mind, the serial mediating effects of organizational cynicism and job satisfaction are explored within the relationship between mobbing and turnover intention.

This study distinguishes itself from previous studies in several ways. First, the use of disabled employees as the study sample is important in exploring the predictors of turnover intentions. Discussing the implications in terms of designing preventive implementations and raising awareness toward a disadvantaged group has not been previously evaluated. Second, while a few number of studies have recognized the relationship between job dissatisfaction and the turnover intentions of disabled employees (Baumgärtner et al., 2015; Tokoğlu, Aydıntan, Polat, & Burmaoğlu, 2011), no previous study has investigated a wide range of predictors (mobbing, organizational cynicism, and job satisfaction) with respect to their direct and indirect effects on turnover intentions by a serial mediation model.

Method

The data of this study was gathered from 184 disabled employees through the use of convenience and snowball sampling methods. Individuals who reported at or above the 40% disability rate were considered as disabled. The inclusion criteria to be in the study sample was to be literate and 18 years of age or older. Fifty-one of the participants were women and 133 of them were men. The survey questionnaire included the Organizational Cynicism Scale (Brandes, Dharwadkar, & Dean, 1999), the Negative Acts Questionnaire (Einarsen & Raknes, 1997), the Minnesota Job Satisfaction Questionnaire (Weiss, Davis, England, & Lofquist, 1967), the Turnover Intention Scale (Wayne, Shore, & Linden, 1997), and the Socio-demographic Form (including age, gender, education, disability type, percentage of disability, etc.).

Results

The factor structure of the measurement items was tested using the Confirmatory Factor Analysis (CFA). The examination of the goodness of fit statistics yielded an adequate fit to data. Using the Hayes Process Macro (Hayes, 2009), the proposed hypotheses were tested by serial multiple mediation model 6. The direct effect of mobbing on turnover intention was not statistically significant ($B = .042$, $SE = .151$, $CI = [-0.256, 0.341]$), meanwhile, the indirect effects were evaluated by bootstrapping with a 95% confidence interval.

The first indirect effect (mobbing → organizational cynicism → turnover intention) was reported as statistically significant ($B = .177$, $SE = .099$, $CI = [0.013, 0.396]$). This finding implies that regardless of job satisfaction, when disabled employees are exposed to more mobbing, their tendency to display organizational cynicism increases, which in turn increases the turnover intentions of those individuals.

The second indirect effect (mobbing → organizational cynicism → job satisfaction → turnover intention) was also found significant ($B = .156$, $SE = .052$, $CI = [0.075; 0.275]$), suggesting that as organizational cynicism increases, job satisfaction decreases and thus results in accelerated levels of turnover intention. The results of the third indirect effect (mobbing → job satisfaction → turnover intention) also confirmed the effect of mobbing on turnover intention via job satisfaction ($B = .178$, $SE = .066$, $CI = [0.074; 0.350]$).

Discussion

This study aimed to investigate the serial mediating effects of organizational cynicism and job satisfaction and the relationship between mobbing and turnover intentions on a sample of disabled individuals working in public and private organizations. The findings postulated that mobbing does not have a direct effect on turnover intentions. However, the indirect effect of mobbing on turnover intentions via organizational cynicism and job satisfaction seems prevalent. Those findings extend prior literature (Elçi, Erdilek, Alpan, & Şener, 2014; Hogh, Hoel, & Garneiro, 2011; Lee, Lee, & Bernstein, 2013; Leung, Ip, & Leung, 2010; Öcel & Aydın, 2012) in demonstrating the serial mediating effects of organizational cynicism and job satisfaction with respect to mobbing-turnover relationship. Such that, as mobbing toward the disabled workers increases, the level of organizational cynicism initially intensifies, which is then followed by a decrease in job satisfaction, and finally, it results in higher turnover intention levels in disabled individuals.

The study offers several practical implications, particularly highlighting the necessity of organizational preventive implementations for disabled individuals facing cynicism and unfair treatment. In terms of limitations, due to the cross-sectional design of the study, causal inferences should not be made with respect to the study findings. Future research could benefit from the use of longitudinal designs.

Engelli Haklarını içeren Birleşmiş Milletlerin Bildirgesi'nde engellilik, “Bireyin toplumsal ve bireysel yaşamında kendisine yeterli olması gereken işleri, fiziksel ve sonradan olma gibi nedenlerle kendisindeki bir noksanlık sonucu yapamaması” şeklinde ifade edilmektedir (International Labour Office, 2002, s. 4). Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) raporuna göre, dünyada bir milyardan fazla insan engelli olarak yaşamaktadır (WHO, 2011). Türkiye'deki engellilik oranı ise %29'dur (TÜİK, 2019). Sosyal açıdan bakıldığında, engellilere alay etme, acıma, aşağılama ve dışlama biçiminde tutumlar sergilendiği görülebilmektedir. Toplumda eşit bireyler olarak kabul edilmektense, acınacak ve yardıma muhtaç kişiler olarak görülmeleri (Doğan, 2017), engelli bireylerin topluma entegrasyonunu olumsuz yönde etkilemektedir (Morin, Rivard, Crocker, Boursier ve Caron, 2013; Verdonshot, de Witte, Reichrath, Buntinx ve Curfs, 2009).

İstihdam edilme ve iş yerinde karşılaşılan ayrımcılıklar engelli bireylerin kısıtlılıkları nedeniyle maruz kaldıkları en önemli sorunlar arasında yer almaktadır (Demir, 2011; Hamermesh ve Biddle, 1994). Örneğin, engelli bireyler çalıştıkları yerlerde çalışma arkadaşları ve yöneticileri tarafından uygulanan zorbalıklarla karşılaştıklarını, alay konusu olduklarını, sert dedikodularla karşı karşıya kaldıklarını ve kendilerinden makul olmayan görev süreleri talep edildiğini ifade etmişlerdir (Fevre, Robinson, Lewis ve Jones, 2013; McGrath, Jones ve Hastings, 2010). Fiziksel engelli bireylerin engelli olmayanlara göre daha fazla yıldırma maruz kaldıkları da rapor edilmiştir (Zapf, 1999). Bu tür davranışlar engelli bireyleri çalıştıkları ortamdaki uzaklaştırabilmektedir (Tezcan, 2013).

Bu araştırmanın amacı engelli bireylerde yıldırma, örgütsel sinizm, iş doyumu ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkileri incelemektir. Bu çalışmada konu iş yaşamıyla ilgili sorunlara engelli bireylerden kaynaklanan bir eksiklik olarak bakmaktan ziyade sorunların toplumun bakış açısından kaynaklandığını vurgulayan sosyal model yaklaşımıyla incelenecektir. Sosyal model yaklaşımı insanlar arasındaki zihinsel, fiziksel ve diğer farklılıkların bir yansıması değildir, toplumda yer alan ön yargı, ayrımcılık ve dışlama ile ilgili bir bakış açıdır (Beaulaurier ve Taylor, 2001; Campbell ve Oliver, 1996). Sosyal model, özellikle engellilik hareketi doğrultusunda, engelli bireylerin engelli olmayanların oluşturduğu ortamlarda önemli derecede sindirme ile karşı karşıya olduklarını savunur. Bir başka deyişle fiziksel, çevresel ve mekansal şartlar toplumsal tutumlar ile beraber bireyi engelli kılmaktadır (Arıkan, 2002; Genç ve Çat, 2013).

Bu çalışmada yıldırmanın işten ayrılma niyetine doğrudan etki etmediği arada incelenmeyen iki değişkenin olduğu düşünülerek model dört değişken incelenecek şekilde genişletilmiştir. Bu kapsamda engelli bireyleri ele alarak çalışılmıştır. Engelliler üzerine yapılan araştırmalar genellikle engellilerin iş doyumu ve işten ayrılma niyeti üzerine yoğunlaşmıştır (Baumgärtner, Dwertmann, Boehm ve Bruch, 2015; Eun-Kyung, Seong-Sook ve Mi-Young, 2013; Houser ve Chace, 1993; Lanctôt, Corbière ve Durand, 2012; Pagán ve Malo, 2009; Perry, Hendricks ve Boadbent, 2000; Petrovski ve Gleeson, 1997; Tokoğlu ve ark., 2011), ancak bunun öncülleri üzerine yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu çalışma, yıldırma ve örgütsel sinizmin birbirini sırasıyla tetikleyen birer öncül olarak engellilerin iş doyumu ve sonrasında işten ayrılma niyeti üzerinde etkili olup olmadığını sınamayı hedeflemektedir.

Yıldırma

Yıldırma son yıllarda araştırmacıların sıklıkla incelediği bir kavramdır. Bu konuda çok sayıda araştırma yapan Leymann (1990, s. 120; 1996, s. 168) yıldırma, düzenli bir şekilde ahlak içermeyen ve saldırgan (düşmanca) bir biçimde iletişim tarzı ile bir veya birden fazla kişi ile diğer bir bireye karşı uygulanan psikolojik terör olarak tanımlamıştır. Bu eylemler sıklıkla (hemen hemen her gün) ve uzun bir müddet boyunca (en az altı ay) gerçekleşmektedir. Bu süre ve sıklık nedeniyle yıldırma önemli psişik, psikosomatik ve sosyal mutsuzlukla sonuçlanmaktadır (Leymann, 1990). Leymann (1990, s. 121) yıldırmanın özelliklerini şu şekilde ifade etmiştir: Yıldırmada, söylenti, taciz, iftira, alay etme yoluyla mağdurun itibarına zarar verme söz konusudur. Ek olarak, mağdurun kendisini ifade etmesine izin verilmez ve kimse onunla konuşmaz. Yüksek sesle eleştiri ve anlamlı bakışlar mağdurla iletişimde görülür. Mağdur kendini sosyal koşullardan yalıtılmış hissedebilir. Mağdura işiyle ilgili görev verilmez ya da anlamsız çalışma görevleri verilir. Ek olarak mağdur, şiddet tehditleri alabilmektedir. Einarsen, Hoel, Zapf ve Cooper (2011) yıldırma, iş yeri zorbalığı olarak isimlendirmişlerdir ve “birini sosyal olarak dışlama, taciz etme, incitme ya da işini yapmasını olumsuz yönde etkileme” şeklinde tanımlamışlardır.

Alan yazınında engellilere yönelik yıldırma ile ilgili çok az çalışma vardır. Yıldırma ile ilgili çalışmalar genellikle herhangi bir engeli olmayan bireyler üzerinde yapılmıştır (Akar, Anafarta ve Sarvan, 2011; Çalışkan ve Tepeci, 2008; Einarsen, Berge ve Anders, 1998; Fisher-Blando, 2008; Vartia-Vaananen, 2003). Pek çok engelli birey güvenilir çalışanlardır; daha az hastalık devamsızlığı yapmakta ve yöneticilerine daha fazla sadakat

göstermektedirler (Nelton, 1998). İş yerinde yıldırma ile karşılaşan engelli çalışanların psikolojilerinin, sağlık durumlarının ve çalışma performanslarının olumsuz etkilendiği belirlenmiştir (Cesim, Şanlı ve Akel, 2018). Cesim ve arkadaşları (2018) yaptıkları çalışmada engelli bireylerin kasten yaşadıkları yıldırma sorunlarını engelli bireylerin konuşurken sözlerinin kesilmesi, başkalarının yanında küçük düşürülmeleri, yapılan işin sonuçları ile ilgili hata bulunması ve kapasitelerinin üstünde işlerden sorumlu tutulmaları olarak belirtmişlerdir. Vickers (2009) MS (Multipl Skleroz) teşhisi konan bir kadının işyerinde maruz kaldığı yıldırma vaka çalışması ile incelemiştir. Çalışma sonucunda engelli bireyin dışlanmaya, stereotiplere, kötü niyetli söylentilerin yayılmasına, iş modellerinde sürekli değişikliklere, sorumluluğun kaldırılmasına ve fiziksel zorluklara maruz kaldığı belirtilmiştir. Alan yazındaki çalışmalarda da yer aldığı üzere yıldırmanın engelli bireyler için önemli bir sorun olduğu görülmektedir (Cesim, 2018; Vickers, 2009). Bu çalışmada bağımsız değişken olan yıldırmanın, bağımlı değişken olan işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde sırasıyla örgütsel sinizm ve iş doyumunun seri aracılık etkileri incelenmiştir.

Sinizm ve Örgütsel Sinizm Kavramı

Sinizm, Cook ve Medley (1954, s. 419) tarafından “başkalarından hoşnut olmama ve başkalarına güven duymama” şeklinde tanımlanmaktadır. Ayrıca, Bateman, Sakano ve Fujita (1992, ss. 1) sinizmi “yönetenlere ve kurumlara yönelik olumsuzluk ve güven içermeyen tutumlar” olarak ifade etmektedir. Genel anlamda sinizm kişilere, topluluklara, görüşlere ve kurumlara karşı güven içermeyen, aşağılayıcı, gelecek hakkında sürekli olumsuz düşünen ve hayal kırıklığı içeren tutumları kapsamaktadır (Andersson, 1996). Scharmer (2007) sinizmi, çalışanları yaratıcı olmaktan uzaklaştıran tüm duygusal eylemler olarak tanımlamakta ve sinizmin gelişmeyi engelleyen bir faktör olması sebebiyle iş görenleri etkisizleştirdiğini öne sürmektedir.

Alan yazınında sinizm farklı türlerle (kişilik, örgütsel, iş gören sinizmi vb.) incelenmekle birlikte, bu çalışmada örgütsel sinizm kavramı ele alınmaktadır. Sinizmin felsefi açıdan tarihi oldukça eskilere dayanmasına rağmen örgütsel sinizm alan yazınında son yıllarda gelişen bir kavramdır. Dean, Brandes ve Dharwadkar (1998) örgütsel sinizmi, iş görenin çalıştığı yerle ilgili olumsuz duyguları ve inançları, çalıştığı yerin bütünlüğünün olmadığına dair inancı, örgütüne yönelik sürekli olarak küçümseyici ve eleştirel eğilimlerini içeren tutumu olarak tanımlamıştır. Bununla ilgili James (2005) inanç, duygu ve davranışlarda olumsuzluğa değinmiş, aynı zamanda örgütsel sinizmin çevreden etkilen-

diğini, sosyal ve kişisel tecrübelerle bağlantılı olduğunu ifade etmiştir. Başka bir tanımıda, örgütsel sinizm yaşayan bireylerin örgütlerinin ahlaki bütünlüklerine inanmadıkları ve dürüstlük ile, samimiyetin çıkarlar uğruna değiştiğine inandıkları vurgulanmaktadır (Bernerth, Armenakis, Feild ve Walker, 2007). Abraham (2000), örgütsel sinizm tutumuna sahip iş görenlerin en dikkat çekici özelliklerini; memnuniyetsiz oluşları, örgüte ve iş arkadaşlarına yönelik aşağılayıcı tavırlar sergilemeleri, devamlı karamsar ve kötümser sözleri, başarısız olduklarında hemen yıkılmaları, örgütlerinin kendilerini aldatıldığını düşünmeleri şeklinde özetlemiştir.

Örgütsel sinizm üç boyutu içermektedir. Bunlardan ilki, örgütün bütünlüğünün olmadığına dair inanç şeklinde ifade edilen *bilişsel (inanç)* boyuttur. İkincisi, heyecan, neşe, şaşkınlık, acı, öfke, nefret, küçümseme, korku gibi duyguların yanında iş görenlerin hissettiği olumsuz duyguların tamamını kapsayan *duygu (duyuşsal)* boyuttur (Dean ve ark., 1998). Örgütsel sinizmin son aşaması *davranışsal* boyuttur. Kurumlarını şikayet etme, alay etme ve eleştirme gibi sözel ifadelere ek olarak çalışanların imalı gülümseme gibi beden dilleri örgütsel sinizm tutumunun davranışsal boyutunu yansıtmaktadır (Brandes ve ark., 2007). Örgütsel sinizm, Atıf Kuramı (Heider, 1958), Beklenti Kuramı (Vroom, 1964), Tutum Kuramı (Fishbein ve Ajzen, 1975), Sosyal Değişim Kuramı (Emerson, 1976) ve Duygusal Olaylar Kuramı (Ashforth ve Humphrey, 1995) gibi farklı kuramlar ile açıklanmaktadır. Bu çalışmada ise Sosyal Takas Kuramı (Social Exchange Theory; Blau, 1964) ve Karşılıklılık Normu (Norm of Reciprocity; Gouldner, 1960) temel alınmıştır.

Yıldırma ile örgütsel sinizm arasındaki ilişki çeşitli araştırmalara konu olmuştur (Bedük, Eryeşil ve Altınışık, 2017; Cemaloğlu, Kalkan, Dağlı ve Çilek, 2014; Gül ve Ağıröz, 2011; Pelit ve Pelit, 2014). Bunlardan birisi olan Gül ve Ağıröz'ün (2011) çalışmasında yıldırma ile örgütsel sinizmin alt boyutlarının ilişkisi incelenmiştir. Sonuçlar yıldırmanın duyuşsal sinizmle yüksek derecede ilişkili olduğunu işaret etmektedir. Benzer şekilde, Gün (2016) otel işletmelerinde yürüttüğü çalışmasında, yıldırma ile örgütsel sinizm arasında olumlu yönde bir ilişki bulmuştur. Fakat alan yazında yer alan bu çalışmalardan (Bedük ve ark., 2017; Cemaloğlu ve ark., 2014; Pelit ve Pelit, 2014) hiçbirinin örneklemini engelli bireyler oluşturmamaktadır.

İş Doyumu

Hackman ve Oldham (1975, s. 159) iş doyumunu, “işgörenlerin işlerine yönelik hissettiği mutluluk” olarak isimlendirmektedirler. İş doyumunu, alan yazında içsel ve dışsal doyum olarak ikiye ayırmaktadır. *İçsel doyum*; iş özerkliği, topluma hizmet, iş devamlılığı, uygulama olanağı, iş çeşitliliği, sorumluluk duygusu, sosyal itibar örneklerini içeren işin kendisinden kaynaklanan doyumun derecesini belirtmektedir. *Dışsal doyum* işin doğası ile ilgili olmayan çalışma olanakları, yöntemler, beğenilme ve övgü gibi unsurları içermektedir (Chen ve Chiu, 2005). Çalışmalarda iş arkadaşları, çalışma şartları, maaş, işin güvenli olup olmaması, terfi olanakları, sosyal imkanlar, yöneticiler, iletişim becerileri, işin niteliği ve verimlilik gibi faktörlerin çalışanın işi hakkındaki düşüncelerini etkilediği bulunmuş ve iş doyumunun bu unsurlardan farklı şekillerde etkilendiği belirlenmiştir (Crossman ve Abou-Zaki, 2003; Friday ve Friday, 2003; Lam, 1995; Luthans, 1992; Savery, 1996).

Alan yazında, iş doyumunun çalışanların sağlığı, kişilerarası ilişkiler, verimlilik, örgütsel etkililik, devamsızlık ve iş gücü devri açısından önem verilmesi gereken birçok sonucu vardır (Khaleque ve Rahman, 1987; Quarstein, McAfee ve Glassman, 1992). İş doyumunu sağlanan çalışanların işlerine bağlılıkları artmakta ve buna bağlı olarak işi terk etme oranları azalmaktadır. Bu hem işyerine, hem de çalışanlara maliyet yönünden kazanç getirmektedir (Schoderbek, Cosier ve Aplin, 1991; Şenatalar, 1978). Diğer taraftan çalışanlar herhangi bir nedenle örgütsel sinizm davranışı gösterdiklerinde çalışanların iş doyumlarının da azaldığı tespit edilmiştir. Motivasyonda Herzberg’in Çift Faktör Kuramı (Herzberg, Mausner ve Snyderman, 1959) temel alınarak gerçekleştirilen araştırmalara göre, çalışanların örgütsel sinizm düzeyi ne kadar yüksekse iş doyumuzsuzluğu da o derece artmaktadır (Abraham, 2000). Bedeian (2007), 379 fakülte üyesi örneklemini üzerinde sinizmin örgütsel özdeşleşme, duygusal bağlılık ve iş doyumunu ile negatif yönde bir ilişkisi olduğunu bulmuştur. Benzer şekilde, Srivastava ve Adams (2011) çeşitli işletmelerde online anket ile yaptıkları çalışmada sinizmin iş doyumunu negatif yönde etkilediğini bulmuşlardır. Bir başka araştırmada da duyarsızlaşma ve örgütsel sinizmin eğitim müfettişlerinde iş doyumunu negatif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır (Arabacı, 2010). Şangay ve Çin’de yapılan boylamsal çalışmada sosyal sinizmin iş doyumunu üzerindeki nedensel etkisine dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda, eş zamanlı ölçümlerle elde edilen sonuçlara göre sosyal sinizm iş doyumunu ile negatif yönde ilişkili bulunmuştur (Leung, Ip ve Leung, 2010). Ancak, yapılan bu araştırmaların çoğunun engeli olmayan bireyler üzerinde yürütüldüğü gözden kaçırılmamalıdır.

İşten Ayrılma Niyeti

Çalışanların iş olanaklarıyla ilgili tatminsizlikleri ve bu durumda sergilemiş oldukları aktif ve tahripkar davranışlar işten ayrılma niyeti olarak isimlendirilmektedir (Rusbelt, Farrell, Rogers ve Mainous, 1988). Diğer bir ifadeye göre, işten ayrılma niyeti, kurumundan ayrılma konusunda istekliliğinin farkında olma ve bu yönde eğilimde bulunmaktır (Tett ve Meyer, 1993). Ayrıca, işten ayrılma niyeti, iş görenlerin işe alım şartlarından memnun olmamalarını belirten olumsuz bir davranış şekli olarak da ifade edilmektedir (Rusbelt ve ark., 1988). Bireysel ve örgütsel unsurlar işten ayrılma niyetine etki eden iki unsur olarak belirtilmektedir. Alan yazındaki çalışmaların çoğu, işyerindeki yıldırmanın çalışanlarda işten ayrılma niyetine neden olduğu tespitinde bulunmuşlardır (Elçi, Erdilek, Alpkan ve Şener, 2014; Hogh, Hoel ve Garneiro, 2011; Lee, Lee ve Bernstein, 2013; Öcel ve Aydın, 2012). Ek olarak, yıldırma eyleminin süresinde ve şiddetindeki artış, işten ayrılma konusundaki eğilimin gerçek davranışa dönüşüp işi bırakma ile sonuçlanmasına neden olmaktadır (Yapıcı, 2008). Çalışkan ve Tepeci'nin (2008) Bodrum, Kapadokya ve Antalya illerinde yürüttükleri çalışmalarında yıldırma eylemlerinin iş görenlerin işlerine devam etmesine olumsuz yönde etki ettiği sonucuna varmışlardır. Akbolat, Yılmaz ve Tutar (2014) Ankara'daki otellerde yürüttükleri çalışmada, çalışanların yıldırma yaşamaları arttıkça iş doyum düzeylerinin azaldığı ve yıldırma düzeyinin artışına bağlı olarak işten ayrılma niyetinin de arttığı sonucuna ulaşmışlardır.

Bunlara ek olarak, örgütsel sinizm iş doyumunu azaltmakla beraber işten ayrılma niyetini de artırmaktadır. Bitlis'te şehir otellerinde yapılan bir çalışmada örgütsel sinizm ile iş doyum arasında negatif yönde bir ilişki saptanmıştır (Gün, 2016). Malezya'da çalışanlar ve yöneticiler üzerinde yapılan bir çalışma ise, içsel ve dışsal iş doyumunun işten ayrılma niyeti ile negatif yönde ilişkili olduğunu göstermiştir (Mahdi, Zin, Nor, Sakat ve Naim, 2012). Fransa'da 481 mühendis ile yapılan bir diğer çalışmada da iş doyum ve işten ayrılma niyeti arasında anlamlı yönde pozitif bir ilişki tespit edilmiştir (Hofaidhllaoui ve Chhinzer, 2014). Smither'e göre (1994) işten ayrılmanın psikolojik yönden ele alınışı ve bireylerin yaşadıkları süreç şu şekildedir:

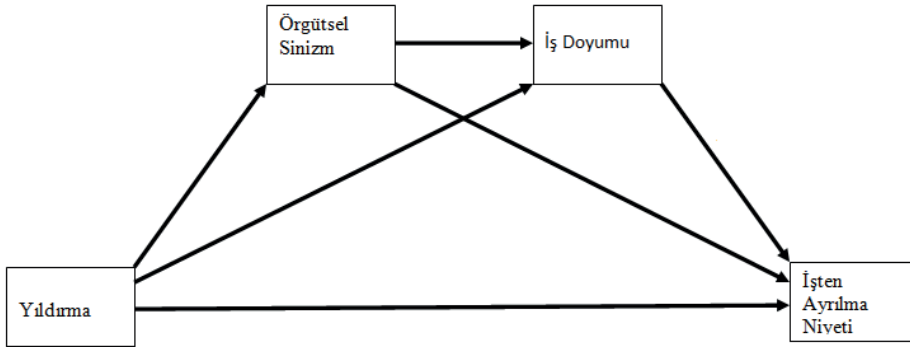
- 1) Bireyin işiyle ilgili değerlendirme yapması ve yaptığı iş hakkında doyumsuzluk seviyesi,
- 2) İşinden başka çalışma alanlarının çekiciliğinin ve başka yerde çalışma alternatiflerinin değerlendirilmesi,
- 3) Ayrılma niyetiyle ilgili sözler,
- 4) İşten ayrılma.

Birçok araştırma sonuç değişkeni olarak işten ayrılma eylemi yerine işten ayrılma niyetini çalışmalarında kullanmaktadır (Barak, Nissly ve Levin, 2001). Çalışanların aslında işlerinden ayrılmadan önce bunu yapmak için bilinçli bir karar verdiklerini gösteren kanıtlar vardır. Bu ilişki Tutum-Davranış Teorisi (Fishbein ve Ajzen, 1975) ile desteklenmektedir; buna göre bir kişinin belirli bir davranış sergileme niyeti bu davranışın doğrudan belirleyicisi olabilmektedir.

Mevcut çalışmanın temel değişkenleri arasındaki seri aracılık etkileri, Blau'nın (1964) Sosyal Takas Kuramı'na (Social Exchange Theory) ve Gouldner'ın (1960) Karşılıklılık Normu'na (norm of reciprocity) dayandırılabilir. Sosyal Takas Kuramı'na göre kişiler bir iyilik gördüklerinde, gelecekte bu iyiliğe karşılık verme eğiliminde olmaktadır (Blau, 1964). Bu teoriye göre bireyler ancak katlandıkları sosyal maliyetlerin sonucunda ödül elde edeceklerse takas içinde yer almaya istekli olmaktadır. İlişkiyi belirleyen sözleşme ve/veya kuralların yokluğu ve katlanılan maliyetin karşılığının her zaman alınmasının mümkün olmaması, sosyal takasın ekonomik takastan farkıdır. Örgütsel psikolojide, sosyal takasın temel belirleyicisi, karşı tarafın beklentilere karşılık verip vermeyeceğine yönelik olarak çalışanlarda oluşan inançtır (Lambe, Wittmann, ve Spekman, 2001). Çalışanlar işletmelerine fiziksel ve zihinsel yetenek ve çaba gibi birçok girdi sağlamakta ve bunun karşılığı olarak örgütlerinden birtakım beklentiler içerisinde olmaktadır (Blau, 1964).

Öte yandan Karşılıklılık Normu'na (Gouldner, 1960) göre bireyler başkalarından aldıkları yardıma yine bir yardımla karşılık vereceklerdir. İş ortamı düşünüldüğünde işgörenler yöneticilerinin adil, eşit tutum, davranış ve süreçlerine karşılıklılık normu çerçevesinde karşılık verme ihtiyacı hissedeceklerdir. Bir başka ifadeyle, genellikle karşılık verme cevabı da işgörenin örgütte kalma isteği şeklinde ortaya çıkacaktır. İşgörenlerin, örgütte çalışan diğer bireylerden algıladıkları tutum ve davranışların olumsuz olması durumunda ise çalışanların olumsuz davranış ve tutumları artacaktır (Moorman, 1993; Smith, Organ ve Near, 1983). Sosyal Mübadele Kuramı (Blau, 1964), ve Karşılıklılık Normu (Gouldner, 1960) temel alındığında, işgörenlerin beklentilerinin karşılanması durumunda ve sunulan imkanlar dahilinde işe devam edecekleri düşünülebilir. Bir diğer ifadeyle, engelli bireylere yönelik yıldırma arttıkça, örgütsel sinizm de artacak, akabinde iş doyumunu azalacaktır. Dolayısıyla bu yaklaşımlar çerçevesinde engelli çalışanlar işlerine devam etmek istemeyeceklerdir.

Bu çalışmanın amacı özel ve devlet sektörlerinde çalışan engelli bireyler üzerinde yıldırma, örgütsel sinizm, iş doyumu ve işten ayrılma niyeti ilişkilerinde seri aracılık etkilerini incelemektir. Çalışmanın bağımsız değişkeni yıldırma, bağımlı değişkeni işten ayrılma niyeti, aracı değişkenler ise sırasıyla örgütsel sinizm ve iş doyumudur. Araştırma modeli Şekil 1’de gösterilmiştir. Bu çalışma ile engelli bireylerin iş yaşamında karşılaştıkları birtakım olumsuz tutum ve davranışları belirlemek ve gerekli önlemlerin alınarak uygulamaların düzenlenmesi hususunda topluma, yöneticilere ve çalışanlara ışık tutmak hedeflenmektedir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Bu çalışma ile engelli bireylerin iş yaşamında karşılaştıkları birtakım olumsuz tutum ve davranışları belirlemek ve gerekli önlemlerin alınarak uygulamaların düzenlenmesi hususunda topluma, yöneticilere ve çalışanlara ışık tutmak hedeflenmektedir. Bu kapsamda çalışmanın içerdiği hipotezler aşağıdaki gibidir:

H1: Engelli çalışanlarda, yıldırma ve işten ayrılma niyeti ilişkisinde örgütsel sinizmin aracılık rolü vardır.

H2: Engelli çalışanlarda, yıldırma ve işten ayrılma niyeti ilişkisinde iş doyumunun aracılık rolü vardır.

H3: Engelli çalışanlarda, yıldırma ve işten ayrılma niyeti ilişkisinde örgütsel sinizm ve iş doyumunun seri aracılık rolü vardır.

YÖNTEM

Katılımcılar

Araştırmanın örneklemini kamu ve özel sektörde çeşitli meslek gruplarında çalışan, 18 yaşını doldurmuş, en az okur-yazar düzeyindeki 235 fiziksel, işitme, konuşma, öğ-

renme güçlüğü ve kronik hastalıkları olan engelli birey oluşturmaktadır. Katılımcıların engellilik düzeylerini ve çalıştıkları yerde engelli kontenjanından yararlanıp yararlanmadıklarını belirlemek amacıyla engellilik yüzdelerini belirten kimlik kartlarını veya engellilik raporlarında yazan engellilik yüzdesi kısmını göstermeleri istenmiştir. Çalışmaya katılanların engelli sayılabilmesi için kamu sektöründe kullanılan %40 engellilik oranı kullanılmıştır. Bu oranda ve bu oranın üzerinde engellilik raporuna sahip olan bireyler engelli olarak kabul edilmiştir. Katılımcıların meslekleri, çaycılık, depo görevlisi, memurluk gibi geniş bir yelpazededir. Veriler uygunluk ve kar topu örnekleme yöntemleri ile toplanmıştır. Katılımcılardan soruları eksik yanıtlamış olanların cevapları çalışmadan çıkarılmıştır. Böylece çalışmanın analizlerine 184 veri ile devam edilmiştir. Çalışmaya katılan engelli bireylere yönelik bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Engelli Bireylerin Sosyodemografik Özellikleri

	Sayı	Yüzde
Cinsiyet		
Kadın	51	27.7
Erkek	133	72.3
Toplam	184	100
Yaş		
18-25	30	16.3
26-36	79	42.9
37-56	65	35.3
57-67	8	4.3
Toplam	182	98.9
Tamamlanmamış	2	1.1
Eğitim Durumu		
İlkokul	28	15.2
Ortaokul	36	19.6
Lise	70	38
Üniversite	47	25.5
Yüksek Lisans	2	1.1
Toplam	183	99.5
Tamamlanmamış	1	1.1
Medeni Durum		
Evli	81	44
Bekar	92	50
Boşanmış	11	6
Toplam	184	100

Aylık Gelir		
1000'den az	9	3.6
1000-1500	68	36.8
1501-2000	36	19.4
2001-2500	39	20.9
2501-3000	20	10.7
3001 ve üzeri	9	4.7
Toplam	181	96.1
Engellilik Türü		
Görme	37	20.1
Fiziksel	98	53.3
İşitme	13	7.1
Konuşma	7	3.8
Öğrenme güçlüğü	2	1.1
Kronik hastalıklar	16	8.7
Diğer	10	5.4
Toplam	184	100
Çalışma Süresi		
1 yıl ve daha az	53	28.8
2-4 yıl	60	32.6
5-7 yıl	28	15.2
8-10 yıl	18	9.8
11 yıl ve daha üzeri	25	13.6
Toplam	184	100
Çalışılan Kurum Türü		
Devlet	94	51.1
Özel	90	48.9
Toplam	184	100
Engellilik Rapor Yüzdesi		
40-50	56	30.4
51-60	29	15.8
61-70	26	14.1
71-80	30	16.3
81-90	26	14.1
91-100	16	8.7
Toplam	184	100

Veri Toplama Araçları

Olumsuz Davranışlar Ölçeği (Negative Acts Questionnaire). İşyerlerinde yıldırma yaşama durumu orijinali Einarsen ve Raknes (1997) tarafından geliştirilen, Einarsen ve Hoel (2001) tarafından yeniden düzenlenen ve geliştirilen Olumsuz Davranışlar Ölçeği kullanılarak ölçülmüştür. Ölçek, 22 madde içermekte ve kişisel zorbalık (personal derogation) ve işle ilgili zorbalık (work-related harassment) olmak üzere iki boyuttan meydana

na gelmektedir. Ölçek, Aydın ve Öcel (2009) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçekte yıldırma kelimesi kullanılmaksızın bireyin karşılaşılabileceği olumsuz davranış üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu da ölçeğin avantajı olarak ifade edilmektedir. Böylece bu konuda doğrudan yönlendirme yapmaktan kaçınılarak katılımcıların etkilenmemesi amaçlanmaktadır. Ölçeği yanıtlayanlardan ölçeğin tüm maddeleri için söz konusu olumsuz davranışı son altı ayda ne derece sık yaşadıklarını belirtmeleri istenmektedir. 5 = *Her gün*, 4 = *Haftada bir*, 3 = *Ayda bir*, 2 = *Ara sıra*, 1 = *Asla* şeklinde sıralanan beşli Likert tipi derecelendirme ölçeği kullanılmıştır. Yıldırma davranışına en az altı ay veya haftada en az bir kez maruz kalanların yıldırma yaşadığı rahatlıkla söylenebilmektedir (Leymann, 1996; Mikkelsen ve Einarsen, 2002). 'Bazı kişiler performansınızı etkileyecek bilgiler saklıyor mu?' ve 'Yakınlık gösterdiğinizde umursanmıyor veya düşmanca karşılıyor musunuz?' gibi sorular ölçekte yer alan iki maddeye örnektir (Aydın ve Öcel, 2009). Aydın ve Öcel'in (2009) yaptığı geçerlik ve güvenilirlik çalışmasında ölçek için hesaplanan Cronbach alfa katsayısı .88, test-tekrar test güvenilirlik katsayısı .80 ve iki farklı şekilde hesaplanan iki yarım güvenilirlik katsayıları .83 ve .82 şeklinde bulunmuştur. Çalışmamızda ölçeğe ilişkin toplam skorlar ölçeği oluşturan 22 ifadenin toplamının ifade sayısına bölünmesiyle oluşturulmuştur. Bu doğrultuda puanların yüksek olması yıldırmanın da yüksek olduğunun göstergesidir. Bütün soruların engelli katılımcılar tarafından aynı düzeyde algılanıp algılanmadığını belirleyebilmek için yapılan analizde mevcut çalışmada güvenilirlik katsayısı .84 olarak hesaplanmıştır (Bkz. Tablo 3).

Örgütsel Sinizm Ölçeği (Organizational Cynicism Scale). On üç maddeden oluşan Örgütsel Sinizm Ölçeği Brandes, Dharwadkar ve Dean (1999) tarafından geliştirilmiş ve ölçeğin geçerlik ve güvenilirliği açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleriyle test edilmiştir. Ölçeğin Türkçeye uyarlanması Kalağan (2009) tarafından yapılmıştır. 5 = *Kesinlikle Katılıyorum*, 4 = *Katılıyorum*, 3 = *Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum*, 2 = *Katılmıyorum*, 1 = *Kesinlikle Katılmıyorum* şeklinde sıralanan beşli Likert tipi derecelendirme ölçeği kullanılmıştır. Ölçekte yer alan iki örnek madde şöyledir: 'Çalıştığım kurumda söylenenler ile yapılanların farklı olduğuna inanıyorum' ve 'Çalıştığım kurumu düşündükçe sinirlenirim' (Kalağan, 2009). Ölçek, bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır. Buna göre ilk beş madde bilişsel boyut, sonraki dört madde duyuşsal boyut ve son dört madde davranışsal boyut içinde yer almaktadır. Kalağan'ın (2009) yürütmüş olduğu geçerlik ve güvenilirlik analizlerinde Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ölçeğin tamamı için .93 olarak bulunmuştur. Alt boyutlar incelen-

diğinde duyuşsal boyut .95, bilişsel boyut .91 ve davranışsal boyut .87 değerlerine sahiptir. Çalışmamızda ölçeğe ilişkin toplam skorlar ölçeği oluşturan 13 ifadenin toplamının ifade sayısına bölünmesiyle oluşturulmuştur. Yüksek puanlar yüksek örgütsel sinizme işaret etmektedir. Bu doğrultuda, bu çalışma kapsamında hesaplanan iç tutarlılık katsayısı .86 olarak bulunmuştur (Bkz. Tablo 3).

Minnesota İş Doyumu Ölçeği (The Minnesota Satisfaction Questionnaire). İş doyumunun ölçülmesinde Minnesota İş Doyum Ölçeği'nin kısa formundan yararlanılmıştır. Weiss, Davis, England ve Lofquist tarafından 1967 senesinde geliştirilen bu ölçek alan yazınında en sık tercih edilen ölçekler arasında yer almaktadır. Çalışmada Baycan'ın (1985) tezinde kullandığı kısa form kullanılmıştır. Minnesota İş Doyumu Ölçeği içsel, dışsal ve ikisinin toplamını içeren 20 sorudan oluşan genel doyumunu değerlendirmektedir (Baycan, 1985). Ölçekte 'Tek başıma çalışma olanağımın olması bakımından ve 'Çalışma şartları bakımından' gibi ifadeler yer almaktadır. Ölçekte, katılımcılardan 1 = Hiç Memnun Değilim, 2 = Memnun Değilim, 3 = Kararsızım, 4 = Memnunum, 5 = Çok Memnunum şeklinde yanıt vermeleri istenmektedir. Yüksek puanlar yüksek iş doyumunu göstermektedir. Ölçeğe ilişkin toplam skorlar ölçeği oluşturan 20 ifadenin toplamının ifade sayısına bölünmesiyle oluşturulmuştur. Yüksek puanlar yüksek iş doyumuna işaret etmektedir. Mevcut çalışma kapsamında Minnesota İş Doyumu Ölçeği iç tutarlılık katsayısı .93 olarak hesaplanmıştır (Bkz. Tablo 3).

İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği. İş görenlerin işten ayrılma niyetlerini değerlendirmek için İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek Wayne, Shore ve Linden (1997) tarafından oluşturulmuş ve Türkçe çeviri ve uyarlaması Küçükusta (2007) tarafından yapılmıştır. Küçükusta'nın (2007) Türkçeye uyarlama çalışmasında tek boyutta yer alan altı maddelik ifadelerden faktör yükleri .50'nin altında olan ifadeler analizlerden çıkarılmış ve ölçek üç maddeden oluşacak şekilde kullanılmıştır. İşten ayrılma niyetini orijinalindeki gibi tek boyutlu bir yapı altında ele alan ölçek 'Sıklıkla bu işten ayrılmayı düşünüyorum.', 'Ciddi olarak işimi bırakmayı düşünüyorum.' ve 'Daha iyi bir iş bulur bulmaz bu işten ayrılacağım.' şeklinde yargı bildiren üç ifadeden oluşmaktadır. 5 = Kesinlikle Katılıyorum, 4 = Katılıyorum, 3 = Tarafsızım 2 = Katılmıyorum, 1 = Kesinlikle Katılmıyorum şeklinde sıralanan beşli Likert tipi derecelendirme ölçeği kullanılmıştır. Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .69 olarak bulunmuştur (Küçükusta, 2007). Aynı ölçek için ayrıca Turunç, Tabak, Şeşen ve Türkyılmaz'ın (2010) çalışmalarında doğrulayıcı faktör analizi yapılarak tek faktörlü yapı doğrulanmıştır. Ölçeğe ilişkin toplam skorlar

ölçeği oluşturan üç ifadenin toplamının ifade sayısına bölünmesiyle oluşturulmuştur. Bu doğrultuda puanların yüksek olması işten ayrılma niyetinin de yüksek olduğunun göstergesidir. Bu çalışmada hesaplanan iç tutarlılık katsayısı .87 olarak tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 3).

Kişisel Bilgi Formu. Engelli bireylerin demografik özelliklerini öğrenmek amacıyla oluşturulan kişisel bilgi formunda katılımcıların yaşı, cinsiyeti, eğitim durumu, medeni durumu, aylık gelir durumu, engellilik türü (görme, fiziksel, dil ve konuşma, vb), ne kadar süredir aynı yerde çalıştıkları, çalışmakta oldukları sektör, çalıştıkları kurum türü (özel/devlet) ve engellilik yüzdeleri sorulmuştur.

İşlem

Araştırmanın yürütülebilmesi için Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden 433-2-64 kodlu Etik Kurulu onayı alındıktan sonra, yukarıda belirtilen ölçütleri karşılayan kişilere önce araştırmaya ilişkin bilgilendirme yapılmış ve onlardan araştırmaya katılımlarının gönüllü olduğunu belirten yazılı ve sözlü onamları alınmıştır. Katılımcılara ayrıca kişisel bilgilerinin gizli tutulacağı bilgisi verilmiş ve istedikleri an çalışmayı bırakabilecekleri ifade edilmiştir. Katılımcıların çoğuna anket formu kağıt-kalem formatında dağıtılmıştır. Fiziksel olarak ulaşılabilen katılımcılar için online anket formu düzenlenmiştir. Katılımcılara kişisel bilgi formu ve diğer ölçekler bir arada sunulmuştur. Ölçeklerin doldurulması yaklaşık olarak 15-20 dakika arasında sürmüştür.

Veri Analizi

Analizleri uygulayabilmek için verilerin dağılımının normal ya da normale yakın olup olmadığı tespit edilmiştir. Veri seti analiz edilirken uç değer analizi yapılmıştır. Uç değerler normal sonuçlar elde edilmesini önleyeceği için veri setinden çıkarılmıştır. Verilerin normalliğinin incelenmesinde dikkat edilen bir diğer konu, eksik verilerin incelenmesi olmuştur. Eksik veriler tespit edilmiş ve serinin ortalaması alınarak, boş olan eksik verilerin yerlerine bu ortalama konmuştur. Tamamlanan veriler üzerinde tekrar tanımlayıcı istatistikler yapıldığında değerlerin normal olduğu saptanmıştır.

Araştırmaya konu olan değişkenlerin faktör yapılarını incelemek ve ölçüm geçerliliğini test etmek üzere öncelikle Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır (Büyüköztürk, 2018; Byrne, 2010). Olumsuz Davranışlar Ölçeği, Örgütsel Sinizm, İş Doyumu ve İşten Ayrılma Niyeti Ölçekleri'nde yer alan soruların engellileri içeren örnekleme uygun olup olmadığı bu analizle test edilmiştir. DFA'da temelde dört farklı model test edilebil-

mektedir (Byrne, 2010; Sümer, 2000). Bu modeller tek faktörü içeren model, birinci seviye çok faktör içeren model, ikinci seviye çok faktörlü model ve ilişkisiz model olarak isimlendirilmektedir. Bu çerçevede gözlenen değişkenlerin tek başlık (faktör) altında toplandığı tek faktörlü model çizilmiştir. AMOS 24 programı kullanılarak çizilen diyagramda, elde edilen standardize edilmiş değerlerin 1'in altında olması beklenmektedir. Standardize edilmiş regresyon ağırlıkları (faktör yükleri) gözlenen değişken olarak adlandırılan her bir ifadenin kendi gizil değişkenini ne derece iyi yansıttığına dair bilgi vermektedir. Önerilen model ile verinin uyumunu test etmek amacıyla DFA'da sıklıkla kullanılan uyum değerleri İyilik Uyum İndeksi (GFI), Düzeltilmiş İyilik Uyum İndeksi (AGFI), Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI), Tucker Lewis İndeksi (TLI), Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (RMSEA)'dür (Byrne, 2001; Hu ve Bentler, 1999; Russell, 2002).

Yıldırma ve işten ayrılma niyeti ilişkisinde örgütsel sinizm ve iş doyumunun aracı rolünün belirlenmesinde Hayes (2009) tarafından önerilen aracı değişken analizi yöntemi kullanılmıştır. Dolaylı etkiler PROCESS programı kullanılarak 10000 örneklem (bootstrap samples) içerisinde %95 güven aralığı çıktısıyla bulunmuştur. Dolaylı (indirect) aracılık etkilerini açıklayabilmek için ind1, ind2 ve ind3 ifadeleri kullanılmıştır.

BULGULAR

Doğrulamalı Faktör Analizi

Olumsuz Davranışlar Ölçeği'nin faktör yükleri .43 ve .81 değerleri arasında değişmektedir. En düşük faktör yükü 'Anlaşamadığınız insanlar size el şakası yapıyor mu?' ve en yüksek faktör yükü 'Kişiliğiniz (alışkanlıklarınız, arka planınız gibi), tutumlarınız veya özel yaşamınızla ilgili olarak hakaret ediliyor ve saldırıya uğruyor musunuz?' sorularını kapsamaktadır. Örgütsel Sinizm Ölçeği'nde faktör yükleri .41 ve .82 değer aralığını içermektedir. En düşük faktör yüküne ait madde 'Başkalarıyla, çalıştığım kurumdaki işlerin nasıl yürütüldüğü hakkında konuşurum.' iken en yüksek faktör yüküne ait madde ise 'Çalıştığım kurumu düşündükçe içimi bir endişe duygusu kaplar.' ifadesidir. İş Doyumu Ölçeği'ne ait faktör yükleri .41 ve .80 değer aralığındadır. 'Şimdiki işimden çalışma arkadaşlarımla birbirleri ile anlaşmaları açısından' ifadesi en düşük faktörü temsil etmekteyken, 'Şimdiki işimden kendi yeteneklerimi kullanarak bir şeyler yapabilme şansımın olması açısından' maddesi en yüksek faktör yükünü temsil etmektedir. İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği'ndeki faktör yükleri .74 ve .95 değerleri arasında de-

ğışmektedir. En düşük faktör yükü ‘Daha iyi bir iş bulur bulmaz bu işten ayrılacağım.’ maddesi iken en yüksek faktör yükü ‘Sıklıkla bu işten ayrılmayı düşünüyorum.’ maddesidir.

Çalışmanın içerdiği uyum indeksi ile ilgili ölçütler Tablo 2’de gösterilmiştir. Yıldırma ($\chi^2/sd = 2.502$, GFI = .81, AGFI = .75, CFI = .85, TLI = .83 ve RMSEA = .09), örgütsel sinizm ($\chi^2/sd = 1.502$, GFI = .94, AGFI = .89, CFI = .98, TLI = .97 ve RMSEA = .05) ve iş doyumu için ($\chi^2/sd = 1.944$, GFI = .86, AGFI = .81, CFI = .93, TLI = .91 ve RMSEA = .07) uyum iyiliği değerleri Tablo 2’de gösterilmiştir. Uyum iyiliği değerleri incelendiğinde χ^2/sd değerinin dört ayrı faktör için üçün altında olduğu, GFI, AGFI, CFI ve TLI değerlerinin .90 civarında olduğu ve RMSEA değerinin genel anlamda dört faktör için .08’den küçük olduğu sonuçları bulunmuştur. Uyum indeksleri, modelin iyi bir uyum yakaladığını göstermiştir. Uyum indeksleri değerleri temel alındığında model ve ölçek sorularının örnekleme uygunluğu konusunda kabul edilebilir bir uyum yakalandığı söylenebilir. Sonuç olarak mevcut çalışmada tek faktörlü yapı desteklenmiştir.

Tablo 2. Amos Programı ile Gerçekleştirilen Doğrulayıcı Faktör Analizinden Elde Edilen Uyum İndeksi Değerleri

Uyum Ölçütleri	Yıldırma	Sinizm	Doyum	Ayrılma Niyeti
χ^2/sd	2.502	1.502	1.944	
GFI	.81	.94	.86	1
AGFI	.75	.89	.81	
CFI	.85	.98	.93	1
TLI	.83	.97	.91	
RMSEA	.09	.05	.07	.73

Not. GFI=İyilik Uyum İndeksi; AGFI=Düzeltilmiş İyilik Uyum İndeksi; CFI=Karşılaştırmalı Uyum İndeksi; TLI=Tucker Lewis İndeksi; RMSEA=Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü

Tablo 3. Değişkenlere ait Tanımlayıcı İstatistikler, Güvenirlilik Katsayıları ve Korelasyonlar

	Ort.	SS	1	2	3	4
1.Yıldırma	1.54	0.58	(.84)	.51*	-.47*	.29*
2.Örgütsel Sinizm	2.14	0.78		(.86)	-.56*	.39*
3.İş Doyumu	3.65	0.75			(.93)	-.48*
4.İşten Ayrılma Niyeti	1.95	1.12				(.87)

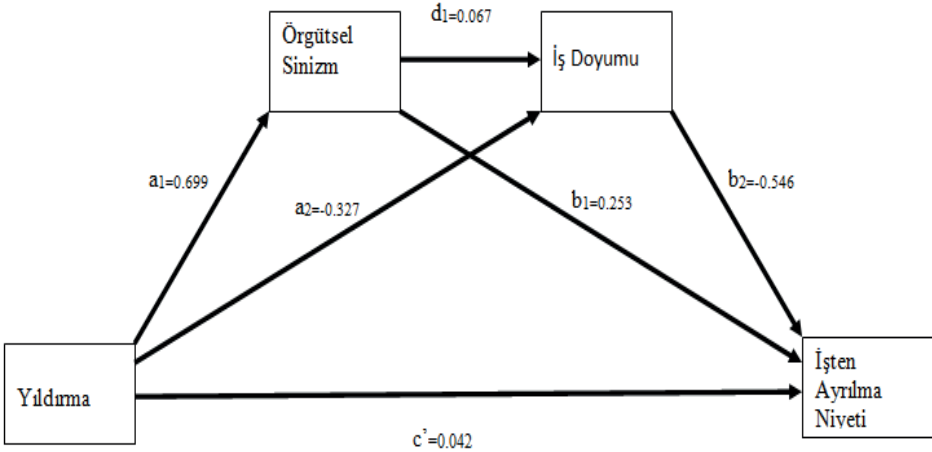
Not. $p < .01$ * Güvenirlilik katsayıları diyagonalde parantez içinde sunulmuştur.

Seri Aracı Değişken Analizi

Seri aracılık hipotezini test etmek amacıyla öncelikle ölçeklerin maddeleri arasındaki korelasyon katsayıları incelenmiştir. Korelasyon değerlerine bakıldığında ölçeklerin birbirleriyle ilişkilerinin iyi düzeyde olduğu görülmüştür. Tablo 3’te belirtildiği üzere

yıldırma örgütsel sinizm ve işten ayrılma niyeti ile pozitif yönde ilişkili ($r = .51$; $r = .29$) iken, iş doyumu ile negatif yönde ilişkilidir ($r = -.47$).

Bu analiz için Şekil 2’de çizildiği gibi seri çoklu aracılık (serial multiple mediation model) model 6 kullanılmıştır. Modelde iki aracı değişken, üç dolaylı etki ve bir doğrudan etki bulunmaktadır. Bu etkiler Şekil 2’den de takip edileceği gibi şöyledir: Örgütsel sinizm aracılığıyla yıldırmanın işten ayrılma niyeti üzerindeki dolaylı etkisi (a_1b_1), iş doyumu aracılığıyla yıldırmanın işten ayrılma niyeti üzerindeki dolaylı etkisi (a_2b_2), her iki örgütsel sinizm ve iş doyumu’nun seri aracılığıyla yıldırmanın işten ayrılma niyeti üzerindeki dolaylı etkisidir ($a_1d_1b_2$). Bu üç dolaylı etkinin toplamı yıldırmanın toplam dolaylı etkisini göstermektedir (Seri aracılık etkisi: $a_1b_1 + a_2b_2 + a_1d_1b_2$).

Şekil 2. Seri Çoklu Aracılık Modeli

Tablo 4’te belirtildiği gibi yıldırmanın işten ayrılma niyetine doğrudan etkisinin pozitif olduğu ama istatistiksel olarak anlamlı olmadığı bulgulanmıştır ($B = .042$, $SH = .151$, $CI = [-0.256, 0.341]$). İlk dolaylı etki örgütsel sinizm aracılığıyla yıldırmanın işten ayrılma niyeti ilişkisinde dolaylı etkisidir [Ind1 (1. aracılık etkisi) = yıldırma → sinizm → ayrılma]. Bu dolaylı etki istatistiksel olarak anlamlıdır ($B = .177$, $SH = .099$, $CI = [0.013, 0.396]$). Sonuçlar, yıldırma maruz kalanların daha fazla örgütsel sinizm tutumu gösterdikleri ve bu artan örgütsel sinizmin de işten ayrılma niyetinin artmasında iş doyumundan bağımsız olarak etkili olduğunu göstermektedir ($H1$).

Tablo 4. Seri Çoklu Aracılık Analizi

Sonuç Değişkenler	Sinizm (M1)			İş Doymu (M2)			İşten Ayrılma (Y)		
	Coeff.	SH	p	Coeff.	SH	p	Coeff.	SH	p
Yıldırma (X)	a1 0.699	0.087	.000	a2 -0.327	0.090	.000	c' 0.042	0.0151	0.781
Sinizm (M1)	-----	-----	----	d1 -0.410	0.067	.000	b1 0.253	0.118	0.033
İş doymu (M2)	-----	-----	----	-----	-----	-----	b2 -0.546	0.120	0.000
Sabit	1.068	0.142	.000	5.028	0.147	.000	3.334	0.646	0.000
	$R^2 = 0.263$			$R^2 = 0.355$			$R^2 = 0.250$		
	$F(1,182) = 65.013,$			$F(2,181)=49.718,$			$F(3,180) = 20.031,$		
	$p \leq .000$			$p \leq .000$			$p \leq .000$		

İkinci dolaylı etki yıldırmanın örgütsel sinizm ve iş doymu aracılığıyla işten ayrılma niyeti üzerindeki seri etkisidir [Ind 2 (2. aracılık etkisi) = Yıldırma → sinizm → doyum → ayrılma]. Bu dolaylı etki istatistiksel olarak anlamlıdır ($B = .156$, $SH = .052$, $CI = [0.075; 0.275]$). Bu sonuç, yıldırmaya maruz kalanlarda örgütsel sinizm tutumunda artış görüldüğü ve sırasıyla örgütsel sinizm arttıkça iş doyumunun düştüğü ve buna bağlı olarak iş doyumunun düşmesiyle, işten ayrılma niyetinin arttığını göstermektedir ($H3$).

Üçüncü dolaylı etki, yıldırmanın iş doymu aracılığıyla işten ayrılma niyetine etkisidir [Ind 3 (toplam aracılık etkisi) = yıldırma → doyum → ayrılma]. Sonuçlar, istatistiksel olarak anlamlıdır ($H2$) ve yıldırmanın iş doymu aracılığıyla işten ayrılma niyetine etkisini doğrulamaktadır ($B = .178$, $SH = .066$, $CI = [0.074; 0.350]$).

TARTIŞMA

Bu araştırmada kamu ve özel sektörde çalışan engelliler üzerinde yıldırma ve işten ayrılma niyeti ilişkisinde örgütsel sinizm ve iş doyumunun aracılık etkileri araştırılmıştır. Analizler sonucunda, yıldırma ve işten ayrılma niyeti ilişkisinde örgütsel sinizmin ve iş doyumunun seri aracılık etkileri anlamlı bulunmuştur. Aynı ayrı dolaylı etkilere bakıldığında yıldırma ve işten ayrılma niyeti ilişkisinde örgütsel sinizmin anlamlı bir aracılık sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer anlamlı dolaylı etki ise iş doymu aracılığıyla yıldırmanın işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisidir. Son anlamlı dolaylı etki iş doymu aracılığıyla örgütsel sinizmin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisidir. Buradan hareketle, engelli çalışanların yıldırmaya maruz kalma düzeyleri arttıkça, örgütsel sinizm düzeylerinin arttığı ve devamında iş doyumlarında azalma olduğu ve böylece işten ayrılma niyetlerinin fazlaştığı söylenebilmektedir.

Blau'nın (1964) Sosyal Takas Kuramı (Social Exchange Theory) ve Gouldner'in (1960) Karşılıklılık Normu (Norm of Reciprocity) çerçevesinde çalışmanın temel değişkenleri arasındaki seri aracılık etkileri açıklanabilir. Blau'ya (1964) göre çalışanlar işletmelerine fiziksel ve zihinsel yetenek ve çaba gibi birçok yatırım yapmakta ve bunun karşılığını da örgütlerinden beklemektedirler. Çalışanların örgütte çalışan diğer bireylerden algıladıkları tutum ve davranışların olumsuz olması durumunda ise çalışanların olumsuz davranış ve tutumları artacaktır (Moorman, 1993; Smith ve ark., 1983). Ayrıca, İş Talepleri-Kaynakları (Job Demands Resources) modeli yüksek iş taleplerinin ve düşük iş kaynaklarının çalışanlar için olumsuz sonuçlarla ilişkili olduğunu ve işyerinde olumsuz yanıtlar ortaya çıkardığını varsayar (Demerouti, Bakker, Nachreiner ve Schaufeli, 2001). Bahsedilen teoriler temel alındığında, çalışanların beklentilerinin karşılanması durumunda ve işletmelerinin kendilerine sunduğu imkanlar dahilinde işe devam edecekleri düşünülebilir. Engelli bireylere yönelik yıldırma arttıkça, örgütsel sinizm de artacak ve akabinde iş doyumunu azalacaktır. Sosyal Takas Kuramı, Karşılıklılık Normu ve İş Talepleri-Kaynakları Teorisi çerçevesinde çalışanlar işlerine devam etmeyeceklerdir.

Araştırmanın birinci hipotezi, yıldırma maruz kalanlarda örgütsel sinizmin artacağını ve buna bağlı olarak işten ayrılma niyetinde artış olacağını ifade etmektedir. Bu araştırmanın sonuçları daha önce yapılan çalışmalarla paralellik göstermektedir. Gül ve Ağıröz (2011) çalışmalarında yıldırma ve örgütsel sinizm alt boyutlarının ilişkisini araştırmış ve yıldırmanın duyuşsal sinizmle yüksek derecede ilişkili olduğu sonucuna varmışlardır. Khan (2014) yerel bankaların çalışanları üzerinde yaptığı çalışmada örgütsel sinizm ile çalışanların işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Söz konusu araştırmada içsel motivasyon aracı değişken olarak belirlenmiştir. Örgütsel sinizm ile iş görenlerin işten ayrılma niyeti arasında pozitif yönde bir ilişki tespit edilmiş, öte taraftan örgütsel sinizm ve iş doyumunu arasında negatif yönde bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İkinci hipotez iş doyumunu aracılığıyla yıldırmanın işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisidir. Gül, Oktay ve Gökçe (2008) sağlık sektörü üzerinde bir araştırma yapmışlar ve iş doyumunu ile işten ayrılma niyeti arasında ters yönde bir ilişki bulmuşlardır. Çalışkan ve Tepeci (2008) otellerde 328 çalışanla gerçekleştirdikleri araştırmalarında yıldırmanın iş doyumuna ve işte kalma niyetine etkisini incelemişler ve yıldırma eylemlerinin iş görenlerin işine devam etmesi üzerinde negatif etkisi bulunduğunu ortaya koymuşlardır.

Amerika’da 218 çalışan ile yapılan araştırmada işyerindeki yıldırma ile iş doyumunu arasında ters yönde bir ilişki saptanmış ve işyerindeki yıldırma eyleminin ilişkilere etki ederek iş doyumunu azalttığı, ayrıca iş yerindeki karlılığın ve verimliliğin düşüşüne sebep olduğu bulunmuştur (Fisher-Blando, 2008). Pek çok çalışmada yıldırma ile iş doyumunu yakından ilişkili bulunmuştur. Örneğin, Filistinli hemşirelerin katıldığı bir çalışmada yıldırma maruz kalan kişilerde iş doyumunun azaldığı sonucuna varılmıştır (Jaradat ve ark., 2016). Ek olarak, İsveç’te hemşireler ile yürütülen bir çalışmada, iş doyumundaki düşüş ile yıldırma maruz kalma oranındaki artış arasında ters yönde bir ilişki bulunmuştur (Vartia-Vaananen, 2003). Yıldırma yaşayan hemşirelerde yıldırma yaşamayan hemşirelere kıyasla iş doyumunda azalma, tükenmişlik hissinde ve ruhsal problemlerde artış tespit edilmiştir (Einersen ve ark., 1998). Alan yazında, işten ayrılma ile iş doyumunu arasında ters yönlü bir ilişki olduğu belirtilmektedir. Daha yüksek iş doyumuna sahip olan çalışanların işten ayrılmayı daha az tercih ettikleri görülmüştür (George ve Jones, 1996). Bir başka çalışmada, Seifert ve Umbach (2008) iş doyumunun akademik kariyerde kalma veya işten ayrılmada önemli bir gösterge olduğunu belirtmişlerdir. Gebze’de dört boya işletmesinde yürütülen bir araştırmaya göre iş doyumunu ve işten ayrılma niyeti arasında negatif yönde bir ilişki saptanmıştır (Çekmecelioğlu, 2006). Barak ve arkadaşlarının (2001) hemşirelik, imalat ve silahlı kuvvetler alanlarında yürüttükleri çalışmalarındaki bulgular, düşük iş doyumunun işten ayrılma niyetinin oluşmasında temel sebeplerden biri olduğunu göstermiştir.

Alan yazın temelinde yıldırma, örgütsel sinizm, iş doyumunu ve işten ayrılma niyeti ilişkilerine istinaden seri çoklu aracılık modeline göre üçüncü hipotez oluşturulmuş ve örgütsel sinizm ve iş doyumunu aracılığıyla yıldırmanın işten ayrılma niyetine etkisinin anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Diğer bir ifadeyle, yıldırma arttıkça, örgütsel sinizm de artmakta ve akabinde iş doyumunu azalmakta, bunun sonucu olarak da engelliler işten ayrılma niyeti içerisinde olmaktadır. Bu çalışmanın bulguları alan yazını destekleyici niteliktedir. Örgütsel sinizm düzeyi yükseldikçe, iş doyumunun azaldığı alan yazındaki araştırmacılar tarafından belirtilmiştir (Andersson ve Bateman, 1997; Cordes and Dougherty, 1993; Kahya, 2013; Kanter ve Mirvis, 1989). Benzer şekilde, işlerinden doyum alan çalışanların işlerini terk etme oranları daha az olmaktadır (Silah, 2005; Yüksel ve Yüksel, 2014). Bulgulardan da anlaşılacağı gibi yıldırma doğrudan işten ayrılma niyetini arttırmamaktadır. Yıldırmanın tetiklediği örgütsel sinizm ve örgütsel sinizmin tetiklediği iş doyumuzluğu işten ayrılma niyetini beraberinde getirmektedir.

Bulgular, önceki çalışmalarla tutarlı olmasına karşın, sonuçlar yorumlanırken bu çalışmanın kısıtlılıkları göz önünde bulundurulmalıdır. Çalışmanın sınırlılıklarının ilki örneklem grubu ve sayısıdır. Engelli çalışanlardan oluşan katılımcılar, herhangi bir engelli olmayan bireylere göre sorulara daha hassas cevaplar vermiş olabilirler. Bu sebeple, ankete toplamda 235 kişi katılmasına karşın, bazı anketlerdeki yanıt eksikliğinden dolayı sadece 184 anket analizde değerlendirilmeye alınmıştır. Bu durum örneklemin küçülmesine neden olmuştur. Her ne kadar çalışmada, engelli çalışanların yıldırma maruz kalma düzeyleri arttıkça örgütsel sinizm düzeylerinin arttığı ve devamında iş doyumlarında azalma olduğu ve böylece işten ayrılma niyetlerinin fazlaştığına ilişkin bir bulgu bulunsa da, ortalama puanlara bakıldığında en düşük ortalamaya yıldırma ve işten ayrılma niyeti değişkenlerinin sahip olduğu anlaşılmaktadır. Puanlara göre 184 kişilik bu örneklemin çok fazla yıldırma maruz kalmadığı ve işten ayrılma niyetlerinin düşük olduğu yargısı daha olası gözükmektedir. Bu sonuçlar sosyal beğenirlik etkisinden kaynaklanmış olabilir. Ek olarak, çalışmanın, farklı demografik özelliklere sahip engelli bireyleri içermesi çalışmanın diğer kısıtlılığıdır. Yaş, eğitim, cinsiyet, çalışılan kurum türü, engellik yüzdesi açısından farklılaşan engelli bireylerin örgütlerine yönelik tutumları ve örgütün engelli çalışanlarına yönelik tutumları farklılaşabilir. Kurumun politikalarına, örgütün büyüklüğüne ve meslek türüne göre de tutumlarda farklılıklar meydana gelebilir. Bu anlamda, belirli bir meslek grubuna yönelmek daha aydınlatıcı olabilir. Türkiye’de her kurumda çalışması zorunlu olan engelli birey sayısı oldukça azdır. Bundan dolayı, bu çalışmada meslek türü geniş tutulmuştur. Vurgulanması gereken son kısıtlılık, araştırmada nitel analiz ve sonuçlara yer verilmemesidir. Nitel analizler her ifadeye verilen yanıtları daha detaylı bir şekilde inceleyerek o yanıtın altındaki nedenlere odaklanması açısından değerlidir (Baltacı, 2019).

Bir sonraki çalışmalarda aynı iş yerinde çalışan engelli çalışanlar ve herhangi bir engelli olmayan çalışanlar arasındaki farkları daha iyi açıklayabilmek için karşılaştırmalı analizler yapılabilir. Çalışmada, zihinsel engelliler haricinde tüm engel grupları ele alınmıştır. Bu yönden sonraki çalışmaların tek bir engellilik türüne yönelmesi çalışmanın kontrolünü sağlama açısından fayda sağlayacak ve çalışmanın sonuçlarını etkileyebilecektir. Ek olarak, gelecekteki araştırmacıların özel veya devlet sektöründen birine yoğunlaşması daha net sonuçlar sağlaması ve iki sektör arasındaki farkın ortaya konması açısından yarar sağlayabilir. Farklı bir örnekleme sınanması ve dezavantajlı bir grup olan engelli bireylere yönelik olması açısından bu çalışma alan yazınına katkı sağlayacaktır.

çaktır. Ek olarak, yıldırma ve örgütsel sinizm gibi olumsuz tutumların medya, eğitim, sosyal destek ve hukuk yoluyla engellenmesine yönelik farkındalık oluşturması açısından bu çalışma önem arz etmektedir. Engelli vatandaşlarımızın iş yaşamına uyum sağlamları için ilgili kurumların bu konuyla ilgili çalışmalar yapması ve sorunların çözümlerine dair alternatifler geliştirmesi önem taşımaktadır. Engelli bireylerin işgücüne katılmalarını ve devamını teşvik edici düzenlemeler, onların da üretimde bir pay sahibi olmalarını sağlayarak yapıcı bir katkıda bulunacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Abraham, R. (2000). Organizational cynicism: Bases and consequences. *Genetics, Social, and General Psychology Monographs*, 126(3), 269-292.
- Akar, Y. N., Anafarta, N. ve Sarvan, N. F. (2011). Causes, dimensions and organizational consequences of mobbing: An empirical study. *Ege Academic Review*, 11(1), 179-191.
- Akbolat, M., Yilmazer, A. ve Tutar, H. (2014). Konaklama işletmeleri çalışanlarının algıladıkları mobbingin iş tatmini ve işten ayrılma niyetine etkisi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 1-17.
- Andersson, L. (1996). Employee cynicism: An examination using a contract violation framework. *Human Relations*, 49(11), 1395-1418. doi:10.1177/001872679604901102
- Andersson, M. L. ve Bateman, S. T. (1997). Cynicism in the work place: Some causes and effects. *Journal of Organizational Behavior*, 18(5), 449-470. doi:10.1002/(SICI)1099-1379(199709)18
- Arabacı, I. (2010). The effects of depersonalization and organizational cynicism levels on the job satisfaction of educational inspectors. *African Journal of Business Management*, 4(13), 2802-2811.
- Arıkan, Ç. (2002). Sosyal model çerçevesinde özür lülüğe yaklaşım. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 2(1), 11-25.
- Ashforth, B. E. ve Humphrey, R. H. (1995). Emotion in the workplace: A reappraisal. *Human Relations*, 48(2), 97-125. doi: 10.1177/001872679504800201
- Aydın, O. ve Öcel, H. (2009). İş Yeri Zorbalığı Ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 12(24), 94-103.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388. doi: 10.31592/aeusbed.598299
- Barak, M. E. M., Nissly, J. A. ve Levin, A. (2001). Antecedents to retention and turnover among child welfare, social work, and other human service employees: What can we learn from past research? A review and meta-analysis. *Social Service Review*, 75(4), 625-661. doi: 10.1086/323166

- Bateman, T.S., Sakano, T. ve Fujita, M. (1992). Roger, me, and my attitude: Film propaganda and cynicism toward corporate leadership. *Journal of Applied Psychology*, 77(5), 768-771. doi:10.1037/0021-9010.77.5.768
- Baumgärtner, M. K., Dwertmann, D. J. G., Boehm, S. A. ve Bruch, H. (2015). Job satisfaction of employees with disabilities: The role of perceived structural flexibility. *Human Resource Management*, 54(2), 323-343. doi:10.1002/hrm.21673
- Baycan, F. A. (1985). *An analysis of the several aspects of job satisfaction between different occupational groups* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Beaulaurier, R. L. ve Taylor, S. H. (2001). Social work practice with people with disabilities in the era of disability rights. *Social Work in Health Care*, 32(4), 67-91. doi:10.1300/J010v32n04_04
- Bedeian, A. G. (2007). Even if the tower is "ivory," it isn't "white:" Understanding the consequences of faculty cynicism. *Academy of Management Learning ve Education*, 6(1), 9-32.
- Bedük, A., Eryeşik, K. ve Altınışık, G. D. (2017). The relationship between mobbing and organizational cynicism: An empirical study. *International Journal of Human Sciences*, 14(4), 3167-3176. doi:10.14687/jhs.v14i3.4805
- Bernerth, J. B., Armenakis, A. A., Feild, H. S. ve Walker, H. J. (2007). Justice, cynicism, and commitment a study of important organizational change variables. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 43(3), 303-326. doi: 10.1177/0021886306296602
- Blau, P. (1964). *Exchange and power in social life*. New York: Wiley.
- Brandes, P., Castro, S. L., James, M. S. L., Martinez, A. D., Matherly, T. A., Ferris, G. R. ve Hochwarter, W.A. (2007). The interactive effects of job insecurity and organizational cynicism on work effort following a layoff. *Journal of Leadership and Organizational Studies*, 14(3), 233-247. doi: 10.1177/1071791907311967
- Brandes, P., Dharwadkar, R. ve Dean Jr. J. W. (1999). Does Organizational Cynicism Matter? Employee and Supervisor Perspectives on Work Outcomes. *The 36th Annual Meeting of the Eastern Academy of Management*, Philadelphia, 1-33.
- Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni SPSS Uygulamaları ve Yorum*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Byrne, B. M. (2001). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Byrne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming*. New York: Taylor and Francis Group.
- Campbell, J. ve Oliver, M. (1996). *Disability politics: Understanding our past, changing our future*. London: Routledge.
- Cemaloğlu, N. (2007). The relationship between organizational health and bullying that teachers experience in primary schools in Turkey. *Educationally Research Quarterly*, 31(2), 3-28.
- Cemaloğlu, N., Kalkan, F., Dağlı, E. ve Çilek, A. (2014). Examining the Relation between humor acts of school principals and teachers' exposure level to mobbing and organizational cynicism based on the perceptions of teachers. *International Journal of Teaching and Education*, 2(1), 2-17.
- Cesim, Ö. B., Şanlı, Ö. ve Akel, B. S. (2018). Hacettepe üniversitesindeki engelli çalışanların karşılaştıkları psikolojik şiddet davranışları (mobbing) ve bu davranışların etkileri. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(1), 34-45. doi: 10.21020/husbfd.380965
- Chen, H. L. ve Chiu, S.F. (2005). Relationship between job characteristics and organizational citizenship behavior: The mediational role of job satisfaction. *Social Behavior and Personality*, 33(6), 523-540. doi.org/10.2224/sbp.2005.33.6.523

- Cook, W. ve Medley, D. (1954). Proposed hostility and pharisaicvirtue scales from the MMPI. *Journal of Applied Psychology*, 38(6), 414-418. doi:10.1037/h0060667
- Cordes, C. ve Dougherty, T. W. (1993). A review and an integration of research on job burnout. *Academy of Management Review*, 18(4), 621-656.
- Crossman, A. ve Abou-Zaki, B. (2003). Job satisfaction and employee performance of Lebanese banking staff. *Journal of Managerial Psychology*, 18(4), 368-376. doi:10.1108/02683940310473118
- Çalışkan, O. ve Tepeci, M. (2008). Otel işletmelerinde ortaya çıkan yıldırma davranışlarının iş tatmini ve işte kalma niyetlerine etkileri. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 19(2), 135-148.
- Çekmecelioglu, H. (2006). İş tatmini ve örgütsel bağlılık tutumlarının işten ayrılma niyeti ve verimlilik üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi: Bir araştırma. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 8(2), 153-168.
- Dean, W. J., Brandes, P. ve Dharwadkar, R. (1998). Organizational cynicism. *The Academy of Management Review*, 23(2), 341-352.
- Demerouti, E., Bakker, A. B., Nachreiner, F. ve Schaufeli, W. B. (2001). The job demands resources model of burnout. *Journal of Applied Psychology*, 86, 499-512.
- Demir, M. (2011). İş yaşamında ayrımcılık: Turizm sektörü örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 761-784.
- Doğan, M. (2017). Hastane örneği üzerinden manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine genel bir bakış. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21(2), 1267-1304. doi.org/10.18505/cuid.347681
- Einarsen, S. ve Hoel, H. (2001, Mayıs). *The Negative Acts Questionnaire: Development, validation and revision of a measure of bullying at work*. 10th European Work and Organizational Psychology Kongresinde sunulan bildiri, Prague.
- Einarsen, S., Hoel, H., Zapf, D. ve Cooper, C. L. (2011). *Bullying and harassment in the workplace: Developments in theory, research, and practice*. Taylor and Francis Group.
- Einarsen, S. M., Mathiesen, S. B. ve Skogstad, A. (1998). Bullying, burnout and well-being among assistant nurses. *Journal Occupational Health and Safety*, 6(14), 563.
- Einarsen, S. ve Raknes, B. I. (1997). Harassment in the workplace and the victimization of men. *Violence and Victims*, 12(3), 247-263. doi:10.1891/0886-6708.12.3.247
- Elçi, M., Erdilek, M. K., Alpkan, L. ve Şener, İ. (2014). The mediating role of mobbing on the relationship between organizational silence and turnover intention. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 150, 455-464. doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.01.110
- Emerson, R. M. (1976). Social Exchange Theory. *Annual Review of Sociology*, 2, 335-362.
- Eun-Kyung, B., Seong-Sook, J. ve Mi-Young, K. (2013). Factors affecting turnover intention of people with mentally disabilities working in manufacturing industry. *Korean Journal of Occupational Health Nursing*, 22(2), 140-148. doi: 10.5807/kjohn.2013.22.2.140
- Fevre, R., Robinson, A., Lewis, D. ve Jones, T. (2013). The ill-treatment of employees with disabilities in British workplaces. *Work, Employment and Society*, 27(2), 288-307. doi: 10.1177/0950017012460311
- Fishbein, M. ve Ajzen, I. (1975). *Belief, Attitude, Intention, and Behavior: An Introduction to Theory and Research*. Reading, Massachusetts: Addison-Wesley.
- Fisher-Blando, J. L. (2008). *Workplace bullying: Aggressive behavior and its effect on job satisfaction and productivity* (Doktora Tezi). Phoenix Üniversitesi, USA.
- Friday, S.S. ve Friday, E. (2003). Racioethnic perceptions of job characteristics and job satisfaction. *Journal of Management Development*, 22(5), 426-442. doi.org/10.1108/02621710310474778
- Genç, Y. ve Çat, G. (2013). Engellilerin istihdamı ve sosyal içirme ilişkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(1), 363-393.

- George, J. M. ve Jones, G. R. (1996). The experience of work and turnover intentions: Interactive effects of value attainment, job satisfaction, and positive mood. *Journal of Applied Psychology*, 81(3), 318-325. doi:10.1037/0021-9010.81.3.318
- Gouldner, A. W. (1960). The norm of reciprocity: A preliminary statement. *American Sociological Review*, 25(2), 161-178.
- Gül, H. ve Ağıröz, A. (2011). Mobbing ve örgütsel sinizm arasındaki ilişkiler. Hemşireler üzerinde bir uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 27-47.
- Gül, H., Oktay, E. ve Gökçe, H. (2008). İş tatmini, stres, örgütsel bağlılık, işten ayrılma niyeti ve performans arasındaki ilişkiler: Sağlık sektöründe bir uygulama. *Akademik Bakış*, 15, 1-11.
- Gün, G. (2016). Örgütsel sinizm ile iş tatmin algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi: Turizm sektöründe bir araştırma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(37), 253-266. doi.org/10.16992/ASOS.11744
- Hackman, J. R. ve Oldham, G. R. (1975). Development of the job diagnostic survey. *Journal of Applied Psychology*, 60(2), 159-170. doi.org/10.1037/h0076546
- Hamermesh, D. ve Biddle, J. (1994). Beauty and the labor market. *American Economic Review*, 84(5), 1174-1194.
- Hayes, A. F. (2009). Beyond Baron and Kenny: Statistical mediation analysis in the new millenium. *Communication Monographs*, 76(4), 408-420. doi.org/10.1080/03637750903310360
- Heider, F. (1958). *The psychology of interpersonal relations*. New York: John Wiley & Sons.
- Herzberg, F., Mausner, B., ve Snyderman, B. (1959). *The Motivation to Work* (2. Baskı) New York: Wiley
- Hofaidhllaoui, M. ve Chhinzer, N. (2014). The relationship between satisfaction and turnover intentions for knowledge workers. *Engineering Management Journal*, 26(2), 3-9. doi: 10.1080/10429247.2014.11432006
- Hogh, A., Hoel, H. ve Garneiro, I. G. (2011). Bullying and employee turnover among healthcare workers: A three-wave prospective study. *Journal of Nursing Management*, 19(6), 742-751. doi: 10.1111/j.1365-2834.2011.01264.x.
- Houser, R. ve Chace, A. (1993). Job satisfaction of people with disabilities placed through a project with industry. *Journal of Rehabilitation*, 59(1).
- Hu, L. ve Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55. doi:10.1080/10705519909540118
- International Labour Office (2002). *Managing disability in the workplace*. Erişim adresi: https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/2002/102B09_340_engl.pdf
- James, S. L. M. (2005). *Antecedents and consequences of cynicism in organizations: An examination of the potential positive and negative effects in school systems* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). The Florida State University, Florida.
- Jaradat, Y., Nielsen, M. B., Kristensen, P., Nijem, K., Bijertness, E., Stigum, H., ve Bast-Pettersen, R. (2016). Workplace aggression, psychological distress, and job satisfaction among Palestinian nurses: A cross-sectional study. *Applying Nursing Research*, 32, 190-198. doi: 10.1016/j.apnr.2016.07.014
- Kahya, C. (2013). Örgütsel sinizm, iş performansını etkiler mi? İş tatmininin aracılık etkisi. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 2(3), 34-46.
- Kalağan, G. (2009). *Araştırma görevlilerinin örgütsel destek algıları ile örgütsel sinizm tutumları arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Kanter, D. L. ve Mirvis, P. H. (1989). *The cynical Americans. Living and working in an age of discontent and disillusion*. San Francisco: Jossey-Bass.

- Karacaoğlu, K. ve İnce, F. (2012). Brandes, Dharwadkar, ve Dean'in (1999) Örgütsel Sinizm Ölçeği Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması: Kayseri organize sanayi Bölgesi örneği. *Business and Economics Research Journal*, 3(3), 77-92.
- Khaleque, A. ve Rahman, M.A. (1987). Perceived importance of job facets and overall job satisfaction of industrial workers. *Human Relations*, 40(7), 401-415. doi:10.1177/001872678704000701
- Khan, M. A. (2014). Organizational cynicism and employee turnover intention: Evidence from banking sector in Pakistan. *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences*, 8(1), 30-41.
- Küçükusta, D. (2007). *Konaklama işletmelerinde iş-yaşam dengesinin çalışma yaşamı kalitesi üzerindeki etkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Lam, S. (1995). Quality management and job satisfaction: An empirical study. *International Journal of Quality and Reliability Management*, 12(4), 72-78. doi:10.1108/02656719510087337
- Lambe, C. J., Wittmann, C. M. ve Spekman, R. E. (2001). Social Exchange Theory and research on business-to-business relational exchange. *Journal of Business-to-Business Marketing*, 8(3), 1-36. doi: 10.1300/J033v08n03_01
- Lancôt, N., Corbière, M. ve Durand, M. J. (2012). Job tenure and quality of work life of people with psychiatric disabilities working in social enterprises. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 37(1), 39-48. doi:10.3233/JVR-2012-0598
- Lee, Y., Lee, M. ve Bernstein, K. (2013). Effect of workplace bullying and job stress on turnover intention in hospital nurses. *The Korean Academy of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 22(2), 77-87. doi:10.12934/jkpmhn.2013.22.2.77
- Leung, K., Ip, O. K. M. ve Leung, K. (2010). Social cynicism and job satisfaction: A longitudinal analysis. *Applied Psychology: An International Review*, 59(2), 318-338. doi:10.1111/j.1464-0597.2009.00392.x
- Leymann, H. (1990). Mobbing and psychological terror at workplaces. *Violence and Victims*, 5(2), 119-126.
- Leymann, H. (1996). The content and development of mobbing at work. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 5(2), 165-184. doi:10.1080/13594329608414853
- Luthans, F. (1992). *Organizational behavior*. New York: Mc Graw Hill.
- Mahdi, A. F., Zin, M. Z. M., Nor, M. R. M., Sakat, A. A. ve Naim, A. S. A. (2012). The relationship between job satisfaction and turnover intention. *American Journal of Applied Sciences*, 9(9), 1518-1526.
- McGrath, L., Jones, R. S. P. ve Hastings, R. P. (2010). Outcomes of anti-bullying intervention for adults with intellectual disabilities. *Research in Developmental Disabilities*, 31, 376-380. doi:10.1016/j.ridd.2009.10.006
- Mikkelsen, E. ve Einarsen, S. (2002). Relationships between exposure to bullying at work and psychological and psychosomatic health complaints: The role of state negative affectivity and generalized self-efficacy. *Scandinavian Journal of Psychology*, 43(5), 397-405. doi:10.1111/1467-9450.00307
- Moorman, R. H. (1993). The influence of cognitive and affective based job satisfaction measures on the relationship between satisfaction and organizational citizenship behavior. *Human Relations*, 46(6), 759-776. doi:10.1177/001872679304600604
- Morin, D., Rivard, M., Crocker, A. G., Boursier, C. P. ve Caron, J. (2013). Public attitudes towards intellectual disability: A multidimensional perspective. *Journal of Intellectual Disability Research*, 57(3), 279-292. doi: 10.1111/jir.12008
- Nelton, S. (1998). A very able work force. *Nation's Business*, 86(10), 44
- Oran, N. (1989). *Job satisfaction of a group of academical staff in Marmara University* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Öcel, H. ve Aydın, O. (2012). Workplace bullying and turnover intention: The moderating role of belief in a just world. *International Journal of Business and Social Science*, 3(13), 248-258.
- Pagán, R. ve Malo, M. A. (2009). Job satisfaction and disability: Lower expectations about jobs or a matter of health? *Spanish Economic Review*, 11(1), 51-74. doi: 10.1007/s10108-008-9043-9
- Pelit, E. ve Pelit, N. (2014). The effects of mobbing on organizational cynicism: A study on hotels in Turkey. *International Journal of Human Resource Studies*, 4(1), 34-56. doi: 10.5296/ijhrs.v4i1.4996
- Perry, E. L., Hendricks, W. ve Boadbent, E. (2000). An exploration of access and treatment discrimination and job satisfaction among college graduates with and without physical disabilities. *Human Relations*, 53(7), 923-955. doi:10.1177/0018726700537002
- Petrovski, P. ve Gleeson, G. (1997). The relationship between job satisfaction and psychological health in people with an intellectual disability in competitive employment. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 22(3), 199-211. doi:10.1080/13668259700033411
- Quarstein, V. A., McAfee, B., ve Glassman, M. (1992). The situational occurrences theory of job satisfaction. *Human Relations*, 45(8), 59-87. doi:10.1177/001872679204500806
- Russell, D. W. (2002). In search of underlying dimensions: The use and (abuse) of factor analysis. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 28(12), 1629-1646. doi: 10.1177/014616702237645
- Rusbel, C.E., Farrell, D., Rogers, G. ve Mainous A.G. III (1988). Impact of exchange variables on exit, voice, loyalty and neglect: An integrative model of responses to decline job satisfaction. *Academy of Management Journal*, 31(3), 599-627.
- Savery, L. K. (1996). The congruence between the importance of job satisfaction and the perceived level of achievement. *Journal of Management Development*, 15(6), 18-27. doi:10.1108/02621719610120110
- Scharmer, O.E. (2007). *Theory U, leading from the future as it emerges*. San Francisco: Berrett-Koehler Publishers Inc.
- Schoderbek, P. P., Cosier, R. A. ve Aplin, J. C. (1991). *Management*. USA: Harcourt Brace Jovanovich Publishers.
- Seifert, T. ve Umbach, P. (2008). The effects of faculty demographic characteristics and disciplinary context on dimensions of job satisfaction. *Research in Higher Education*, 49, 357-381. doi: 10.1007/s11162-007-9084-1
- Silah, M. (2005). *Endüstride çalışma psikolojisi*. Ankara: Seçkin Kitabevi.
- Smith, C. A., Organ, D. W. ve Near, J. P. (1983). Organizational citizenship behavior: Its nature and Antecedents. *Journal of Applied Psychology*, 68, 655-663. doi: 10.1037/0021-9010.68.4.653
- Smither, R.D. (1994). *The psychology of work and human performance* (2. baskı). NY: Hartper Collins College Publishers.
- Somuncuoğlu, A. B. (2013). *Psikolojik güçlendirme ve iş tatmini arasındaki ilişki ve bir uygulama* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Srivastava, A. ve Adams, J. W. (2011). Relationship between cynicism and job satisfaction: Exploration of mechanisms. *Psychological Reports*, 108(1), 27-42. doi:10.2466/02.07.09.14.PR0.108.1.27-42
- Sümer, N. (2000). Yapısal eşitlik modelleri: Temel kavramlar ve örnek uygulamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3(6), 49-74.
- Şenatalar, F. (1978). *Personel yönetimi ve beşeri ilişkiler*. İstanbul: Üçler Matbaası.
- Tett, R. P. ve Meyer, J.P. (1993). Job satisfaction, organizational commitment, intention, and turnover: Path analysis based on meta-analytic findings. *Personnel Psychology*, 46(2), 259- 293.
- Tezcan, T. (2013). *Discrimination experienced by disabled employees in the public sector: "Institutional discrimination area"* (Yüksek Lisans Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Tokoğlu, M. E., Aydıntan, B., Polat, M. ve Burmaoğlu, S. (2011). Bedensel engelliler ile bedensel engelli olmayanlarda örgütsel bağlılık ve iş tatmini. *Akademik Bakış Dergisi*, 23, 1-14.

- Turunç, Ö., Tabak, A., Şeşen, H. ve Türkyılmaz, A. (2010). Çalışma yaşamı kalitesinin prosedür adaleti, iş tatmini, iş stresi ve işten ayrılma niyetine etkisi. "İş, Güç" *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 12(2), 117-136. doi: 10.4026/1303-2860.2010.146.x
- Türkiye İstatistik Kurumu (2019). Türkiye sağlık araştırması: Engellilik ve yaşlılıkla ilgili göstergeler. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Saglik-Arastirmasi-2019-33661>
- Vartia-Vaananen, M. (2003). *Workplace bullying: A study on the work environment, well-being and health (People and work, Research reports No.56)*. Helsinki, Finland: Finnish Institute of Occupational Health.
- Verdonschot, M. M. L. de Witte, L. P. Reichrath, E., Buntinx, W. H. E. ve Curfs, L. M. G. (2009). Community participation of people with an intellectual disability: A review of empirical findings. *Journal of Intellectual Disability Research*, 53(4), 303-318. doi.org/10.1111/j.1365-2788.2008.01144.x
- Vickers, M. H. (2009). Bullying, disability and work: A case study of workplace bullying. *Qualitative Research in Organizations and Management: An International Journal*, 4(3), 255-272. doi:10.1108/17465640911002536
- Vroom, V. H. (1964). *Work and motivation*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Wayne, S. J., Shore, L. M. ve Linden, R. C. (1997). Perceived organizational support and leader member exchange: A social exchange perspective. *Academy of Management Journal*, 40(1), 82-11. doi:10.5465/257021
- Weiss, D. J., Davis, R. V., England, G. W., ve Lofquist, L. H. (1967). *Manual for the minnesota satisfaction questionnaire*. Minneapolis: Industrial Relations Center, University of Minnesota.
- World Health Organization (2011). *World Report on Disability*. Malta: WHO Press.
- Yapıcı, N. (2008). *İşyerinde sistematik yıldırma (mobbing), algılanan nedenleri ve iş tatmini ile işten ayrılma niyeti üzerine etkisi: Antalya ili tarım sektöründe bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Yıldırım, F. (1996). *Banka çalışanlarında algılanan rol çatışması ve belirsizliği ve işdoyumunu ile tükenmişlik arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yüksel, H. ve Yüksel, M. (2014). İş doyumunu ile işten ayrılma düzeyi arasındaki ilişki: İlköğretim öğretmenleri üzerinde bir uygulama. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(32), 559-572.
- Zapf, D. (1999). Organisational, work group related and personal causes of mobbing/bullying at work. *International Journal of Manpower*, 20(1/2), 70-85.

Testing a Turkish Adaption of the Brief Psychological Adjustment Scale and Assessing the Relation to Mental Health

Kısa Psikolojik Uyum Ölçeğinin Türkçe Uyarlamasının Test Edilmesi ve Ruh Sağlığı ile İlişkinin Değerlendirilmesi

Murat Yıldırım¹ , Fatma Solmaz²

Author Note: The authors would like to thank all the participants who voluntarily took part in this study.

¹Dr., Ağrı İbrahim Çeçen University, Faculty of Science and Letters, Department of Psychology, Erzurum, Turkey

²Res. Asst. Ağrı İbrahim Çeçen University, Faculty of Science and Letters, Department of Psychology, Erzurum, Turkey

ORCID: M.Y. 0000-0003-1089-1380;
F.S. 0000-0001-8746-1667

Corresponding author/Sorumlu yazar:

Murat Yıldırım,
Ağrı İbrahim Çeçen University, Faculty of Science and Letters, Department of Psychology, Erzurum, Turkey

E-mail/E-posta:
muratyildirimphd@gmail.com;
muratyildirim@agri.edu.tr

Submitted/Başvuru: 25.10.2019

Accepted/Kabul: 25.06.2020

Published Online/Online Yayın: 15.03.2021

Citation/Atıf: Yıldırım, M., & Solmaz, F. (2021). Testing a Turkish adaption of the Brief Psychological Adjustment Scale and assessing the relation to mental health. *Psikoloji Çalışmaları - Studies in Psychology*, 41(1): 231–245. <https://doi.org/10.26650/SP2020-0032>

ABSTRACT

Psychological adjustment is essential for achieving better mental health. There is a scarcity of available measures in assessing the general psychological adjustment. The Brief Psychological Adjustment Scale-6 (BASE-6) is used to assess one's general psychological distress and adjustment. The purpose of this cross-sectional study was to adapt the BASE-6 into Turkish language, to investigate the factor structure and measurement invariance of the scale and to investigate its relationship with mental health. The sample included 154 undergraduate students (66 females and 88 males) aged between 18 and 44 years, with a mean of 21.48 years ($SD = 4.03$). All participants were asked to complete the BASE-6, Satisfaction with Life Scale and Depression, Anxiety and Stress Scale-21. The results showed that confirmatory factor analysis (CFA) demonstrated that the original one-factor structure was confirmed in this sample. The results of a multi-group CFA demonstrated measurement invariance across gender groups. Using Cronbach's alpha (α) and McDonald's omega (ω), internal consistency reliability was found to be good for the general factor. Concerning convergent validity, the Pearson product-moment correlation indicated that the BASE-6 had a significant negative relationship with the satisfaction of life and a positive and significant relationship with depression, anxiety and stress. According to multiple regression analysis, the results demonstrated that the BASE-6 was able to predict a significant amount of variance in satisfaction with life, depression, anxiety and stress. The present findings suggest that researchers and practitioners in Turkey can utilise the BASE-6 to reliably and validly measure psychological adjustment based on an overall score.

Keywords: Brief Psychological Adjustment Scale, gender invariance, validation, Turkish adaptation, mental health

ÖZ

Psikolojik uyum pozitif ruh sağlığı için gereklidir. Literatürde genel psikolojik uyumu ölçen sınırlı sayıda ölçüm aracı mevcuttur. Kısa Psikolojik Uyum Ölçeği-6 (BASE-6) kişinin genel psikolojik sıkıntısını ve uyumunu değerlendirmek için kullanılan bir ölçektir. Bu kesitsel çalışmanın amacı BASE-6'yı Türkçeye uyarlamak, ölçeğin faktör yapısını ve ölçme değişmezliğini incelemek ve ruh sağlığı ile ilişkisini araştırmaktır. Bu araştırmanın örneklemini 154 lisans öğrencisinden (66 kadın ve 88 erkek) oluşturmaktadır. Çalışma grubunu oluşturan kişilerin yaş aralığı 18 ile 44 yaş arasında değişmekte olup yaş ortalaması 21.48'dir ($SS = 4.03$). Çalışmaya dahil olan katılımcılardan BASE-6, Yaşam Doyumu Ölçeği ve Depresyon, Anksiyete ve Stres Ölçeği-21'i doldurmaları istenmiştir. Doğrulayıcı faktör analiz (DFA) sonuçları, ölçeğin tek faktörlü yapısının bu örnekleme doğrulandığını göstermiştir. Çok gruplu DFA analizi sonuçları cinsiyet grupları arasında ölçüm değişmezliği olduğunu göstermiştir. Cronbach alpha ve McDonald's omega testleri kullanılarak ölçeğin genel faktör yapısı için yeterli düzeyde iç tutarlılık güvenilirliği olduğu saptanmıştır. Yakınsak geçerlik kapsamında Pearson moment çarpımı korelasyonu, BASE-6'nın yaşam doyumu ile negatif ve anlamlı; depresyon, kaygı ve stres ile pozitif ve anlamlı bir ilişkisi olduğunu göstermiştir. Çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre BASE-6'nın yaşam doyumu, depresyon, anksiyete ve stres değişkenlerindeki varyansı anlamlı olarak yordadığı görülmüştür. Mevcut bulgular Türkiye'deki araştırmacıların ve pratisyenlerin, insanların genel psikolojik uyumunu güvenilir ve geçerli bir şekilde ölçmek için BASE-6'yı kullanabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kısa Psikolojik Uyum Ölçeği, cinsiyete göre ölçme değişmezliği, geçerlilik, Türkçe uyarlama, ruh sağlığı

Over the past few decades, there are emerging gaps in assessing psychological distress and adjustment which place increased pressure on the measurement of psychological adjustment (Cruz, Peterson, Fagan, Black, & Cooper, 2019). Psychological adjustment is essential for achieving a better mental health. Although many well-validated measures of psychological adjustment are readily available in the extant literature, there are limited measures available that can be used to assess general psychological adjustment with a brief and low-cost instrument. Given the importance of studying and assessing psychological adjustment which requires a reliable and valid measurement tool, the present study aimed to adapt a Turkish version of the Brief Adjustment Scale-6 (BASE-6) which can serve to compare results of cross-cultural research.

Psychological adjustment is characterized as one's personal sense of distress and the degree to which they function in daily life (Cruz et al., 2019; Peterson, 2015). Individuals with higher psychological adjustment are thought to have a greater capacity to function positively. A substantial body of research provides scientific evidence for the link between poor psychological adjustment and increased psychopathology and higher prevalence rates of psychosocial problems among young adults (Bender, van Osch, Slegers, & Ye, 2019; Freitas et al., 2013). For example, psychological adjustment is associated with burnout (Samios, 2018), mental health disorders (Bantjes & Kagee, 2018), and quality of life and life satisfaction (Chambers et al., 2017).

Several instruments have been developed to measure psychological adjustment. The first instrument is an Outcome Questionnaire- 45.2 (OQ-45.2; Lambert, 2015) that is a widely established self-report questionnaire containing 45 items. The OQ-45.2 has been developed to assess psychological adjustment both at general level and domain-specific level. The OQ-45.2 assesses three fundamental aspects of clients' functioning: symptomatic functioning (i.e. anxiety and depression), social role (i.e. work adjustment and quality of life) and interpersonal well-being (i.e. friendship and family relations) (Lambert, Harmon, Slade, Whipple, & Hawkins, 2005). Although the questionnaire has indicated good psychometric properties (Lambert et al., 2004), it has been criticized in terms of its lengths and complex scoring which may have detrimental effects on assessment completion (Cruz et al., 2019). A second instrument is the Outcome Rating Scale (ORS; Miller, Duncan, Brown, Sparks, & Claud, 2003) that contains four items measuring different areas of functioning: symptom distress, interpersonal well-being, social role, and overall well-being or functioning. The ORS was particularly introduced to address the

issues with the complexity and length of scoring the OQ-45.2. These areas of functioning are measured on a visual analogue format scored with a ruler. The ORS has demonstrated good psychometric properties both in clinical and nonclinical samples. A third instrument is the BASE-6 (Cruz et al., 2019) that measures general psychological adjustment. With the items included in the scale, the BASE-6 can help researchers to carry out a large-scale survey with a battery of questionnaires. In comparison with OQ-45.2 and ORS, the BASE-6 has been newly presented for use in psychotherapy. As far as known, the scale has not been previously validated in any countries, perhaps due to being newly introduced. Therefore, this is the first validation study for the BASE-6.

The BASE-6 contains six items such as “To what extent have you felt tense, anxious, and/or afraid this week?” and “How much has emotional distress interfered with feeling good about yourself this week?”. In a study by Cruz et al. (2019), confirmatory factor analyses demonstrated that a one-factor solution of the BASE-6 existed across three different samples (i.e. a community sample, college student sample, and clinical sample). Other than the original study, a one-factor structure of the scale has not yet been replicated in any other studies. Furthermore, Cruz et al. (2019) found that the BASE-6 was positively correlated with symptom distress, interpersonal, and social role subscales and the OQ-45.2 total score with a moderate to high correlation ranging between .54 and .81. The scale was also positively related with the Patient Health Questionnaire-9 and the Generalized Anxiety Disorder-7 with a high correlation. Moreover, using two different community-based samples, a high positive correlation between the BASE-6 and the OQ-45.2 was confirmed in the study of Peterson (2015). In terms of the reliability, the BASE-6 yielded excellent internal consistency reliability with the Cronbach’s value varying between .87 and .93. In the test-retest method, the BASE-6 showed an intraclass coefficient value of 0.77 over one-week period. These results show that the BASE-6 is a reliable and valid instrument for assessing psychological adjustment.

Given that the BASE-6 was basically validated in Western cultural settings, the results of such studies are needed to be verified in Eastern cultural settings. Individuals in different cultures may respond to the BASE-6 differently. Therefore, it is important to examine the psychometric properties of the BASE-6 in a sample drawn from a non-Western culture. This will allow the researcher to compare results and advance the cultural applicability of the scale.

The aim of this study was to evaluate the psychometric features of the BASE-6 in a Turkish population. To test whether a one-factor structure existed in the original study holds true in Turkish culture, the factor structure of the BASE-6 was first evaluated with confirmatory factor analysis (CFA). It was hypothesised that the one-factor structure model fitted the data well. Earlier research has not tested the measurement invariance across gender. Therefore, secondly, it examined the measurement invariance to test whether the measurement structure underlying the BASE-6 is the same across gender. The BASE-6 was expected to be invariant across gender. Third, the reliability of the BASE-6 was assessed using both Cronbach's alpha (α) and McDonald's omega (ω). It was expected that the reliability of the BASE-6 would be high. Fourth, given the relevance of psychological adjustment to mental health, convergent validity was explored using well-validated measures of mental health (i.e. satisfaction with life, depression, anxiety and stress). The BASE-6 was hypothesised to be negatively related with satisfaction with life whereas to be positively correlated with depression, anxiety and stress. Furthermore, the impact of BASE-6 in predicting mental health indicators has not been examined thus far. The current study expected that the BASE-6 would significantly predict mental health indicators. All in all, this study will not only offer evidence to support psychometric properties of the BASE-6, but also enhance understanding of how this measure may perform as a measure of psychological adjustment among the Turkish population.

METHOD

Participants

The sample comprised of 154 university students. All participants were Turkish speaking and studied at the Ağrı İbrahim Çeçen University located east of Turkey. Of the 154 respondents, 42.9% were females ($N = 66$) and 57.1% were males ($N = 88$), whose ages range between 18 and 44 years ($M = 21.48$, $SD = 4.03$). Most participants (64.9%) reported their perceived socioeconomic status as medium, 24.7% as high, 3.2% as low, 2.6% as very low and 2.6% as very high. Only a very small portion of the respondents (1.9%) did not provide information as to their socioeconomic status. In terms of education level, 59.1% respondents were freshmen, 24.7% were junior, and 14.9% and 1.9% were respectively sophomore and senior. There is no consensus among researchers in the literature in terms of the sample size in confirmatory factor analysis. According to some authors (e.g., Ferguson & Cox, 1993), a minimum sample size of N

= 100 is adequate for performing factor analysis. Others (e.g., Iacobucci, 2010) recommend recruiting at least five or ten participants per item. Considering that six items require at least 30 or 60 participants, in this study the number of participants was 154, which was about two and a half or five times the number of items. Thus, it can be said that the sample size was sufficient to conduct factor analysis.

Measures

Brief Psychological Adjustment-6 (BASE-6). The BASE-6 was developed by Cruz et al. (2019) and it is a self-report instrument of general psychological adjustment comprising of six items. Each item assesses how a participant has been feeling in the past week. Items are rated on a 7-point scale (ranging from 1 = *Not at all* to 5 = *Extremely*). A sample item is “To what extent have you felt irritable, angry, and/or resentful this week?”. Using three different adult samples, the original study demonstrated good internal consistency ($\alpha = .87-.93$) and test-retest reliability (intraclass correlation was .77) over one-week period. Cronbach’s alpha coefficient was .88 in this study.

Satisfaction with Life Scale (SWLS). SWLS was developed by Diener, Emmons, Larsen, and Griffin (1985) and it is a 5-item self-report measure that assesses global evaluation of one’s life satisfaction. Responses are based on a 7-point Likert scale (ranging from 1 = *Strongly disagree* to 7 = *Strongly agree*). A sample items is “In most ways my life is close to my ideal.”. It used the Turkish version of the SWLS which was translated and promoted by Durak, Senol-Durak, and Gencoz (2010) who provided good evidence of reliability and validity. Within the present study, the measure presented an acceptable internal consistency reliability ($\alpha = .70$).

Depression, Anxiety and Stress Scale-21 (DASS-21). DASS-21 was developed by Lovibond and Lovibond (1995) and it measures symptoms of psychological discomfort in clinical and nonclinical samples. The scale contains 21 items grouped into three subscales: anxiety (e.g., “I was aware of dryness of my mouth”), depression (e.g., “I couldn’t seem to experience any positive feeling at all”), and stress (e.g., “I found it hard to wind down”). Each subscale has seven items rated on a 4-point scale (ranging from 0 = *Did not apply to me at all* to 3 = *Applied to me very much or most of the time*). In Turkish culture, the DASS-21 demonstrated satisfactory internal consistency ranging from .76 to .82 (Yıldırım & Belen, 2019; Yılmaz, Boz, & Arslan, 2017). In this study, the Cronbach’s alpha reliability coefficient value was .90 for depression, .84 for anxiety, and .83 for stress.

Procedure

The translation of the BASE-6 included several steps. First, the six items were translated into Turkish by three bilingual academics. Then the Turkish version was translated back into English by another independent bilingual academic. Following these two steps, the consistency between the two versions were discussed by the academics in terms of the content, grammar, accuracy and consistency of the Turkish form of the scale. A final version of the translated scale was obtained after amending the required corrections.

Administration of the questionnaires were done during regular class hours using a pen-paper version. Participants were asked to respond to each question and the full survey took approximately 10 minutes to complete. They all were instructed about the aims of the study. Participants were assured about the anonymity and confidentiality of the responses. They were given with a battery of self-reports containing the BASE-6 and mental health measures as well as questions pertaining demographic information. They were not given any incentives for their involvement in this study. All participants answered questions on a voluntary basis. The protocol of the study was reviewed and approved by the institutional review board of Ağrı İbrahim Çeçen University (decision date and number 2020-1481).

Data Analysis

The one factor structure proposed by the original study was tested using Confirmatory Factor Analysis (CFA). As Chi square test (χ^2) is very sensitive to sample size, the following fit indices were used to assess the model's goodness of fit: comparative fit index (CFI), non-normal fit index (NNFI), root mean square error of approximation (RMSEA) and standardized root mean square residual (SRMR). Following recommendations of Hu and Bentler (1999), the fit was assumed satisfactory when NNFI and CFI ≥ 0.90 , RMSEA ≤ 0.10 , SRMR ≤ 0.05 . Alongside degrees of freedom, the relative chi-square was also reported (CMIN/DF), which is assumed to be acceptable when its value is less than 5. A multi-group confirmatory factor analysis (MG-CFA) was performed to assess measurement invariance (i.e., metric, configural, and scalar invariance) across gender. Measurement invariance is a statistical technique that addresses the fundamental question of whether measurement of latent constructs is equivalent across multiple groups (Xu & Tracey, 2017). Configural invariance represents the assumption that factor structure of a scale is invariant across groups. Metric invariance represents the as-

sumption that factor loadings of a scale are invariant across groups. Scalar invariance represents the assumption that item intercepts of a scale are invariant across groups. Apart from the traditional measure of internal consistency test, Cronbach's α , it was also reported McDonald's ω , which has been found to produce a more accurate estimation of a scale's reliability over coefficients alpha, beta, omega, and glb (Revelle & Zinbarg, 2009), to test whether the Turkish translation of BASE-6 had good reliability. Additionally, Pearson's product moment correlations were performed to examine the relationships between psychological adjustment and mental health indicators. Finally, several linear regression analyses were carried out to examine whether psychological adjustment could predict mental health indicators. All CFAs were performed using AMOS 24 software while other analyses were conducted using SPSS 24 software. McDonald's ω was calculated using JASP software (JASP Team, 2017).

RESULTS

Confirmatory Factor Analysis

First, a CFA analysis was performed to examine whether the original six items on the BASE-6 could be replicated in Turkey. The results of the CFA showed that the proposed model presented a good fit to the data with all the fit indices of the model meeting their associated criteria ($\chi^2 = 22.13$, $df = 9$, $p < .01$; CMIN/DF = 2.46, CFI = .97, NNFI = .95, RMSEA = .10, SRMR = .04). Figure 1 presents the standardised factor loadings that ranged from .65 to .82.

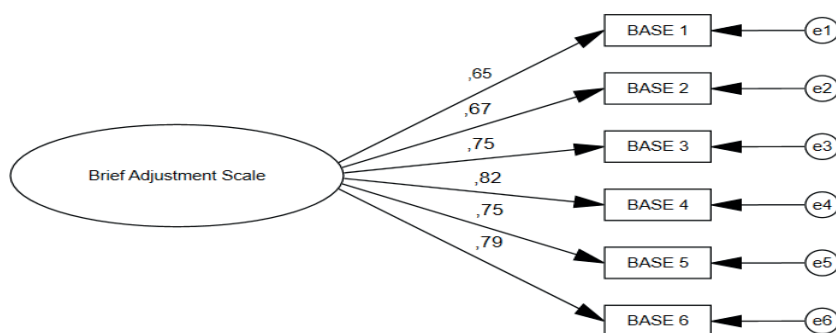

Figure 1. Standardised factor loadings for the Brief Psychological Adjustment Scale

Measurement Invariance Across Gender

The next step of the analysis was to examine whether the one-factor model was invariant across gender groups using MGCFA. As presented above, it was reported the same goodness of fit indices to evaluate the model fit for the structure of BASE-6. To test whether the assumption of invariance was held, the invariance models were examined by comparing Δ CFI criterion which should be equal to or less than .01 (Chen, 2007). The results of MGCFA are presented in Table 1.

Table 1. Results for Multi-group CFA for the One-factor Model across Gender

Model	X ²	df	CMIN/DF	CFI	NNFI	RMSEA	SRMR	Comparison	Δ CFI
Original model	22.13	9	2.46	0.97	0.95	0.098	0.042		
Invariance models									
Model 1	34.72	18	1.93	0.96	0.94	0.078	0.059		
Model 2	36.45	23	1.59	0.97	0.96	0.062	0.059	2 versus 1	0.007
Model 3	38.40	29	1.32	0.98	0.98	0.046	0.059	3 versus 2	0.010

Note. Model 1 = Configural model; Model 2 = Metric model; Model 3 = Scalar model

In terms of configural invariance, the results indicated that the configural model adequately fitted the data, RMSEA = .08, CFI = 0.96, with all factor loadings being significant ($p < .001$). This suggests that the one-factor structure model fit the data well in female and male groups. Concerning metric invariance where item loadings were constrained to be equal across gender groups, the results demonstrated that the model adequately fitted the data, RMSEA = .06, CFI = 0.97, and all factor loadings were significant ($p < .001$). There were no significant changes between the metric model and the configural model (Δ CFI = .007). These results demonstrated that the factor loadings were invariant across the gender groups. As for scalar invariance where the factor loadings and intercepts were constrained to be equal across the gender groups, the results showed that the model fitted the data very well, RMSEA = .05, CFI = 0.98, with all factor loadings being significant ($p < .001$). There were no significant changes between the scalar model and the metric model (Δ CFI = .010). These findings demonstrate that the intercepts were invariant across the gender groups.

Reliability

The scale reliability was estimated using the Cronbach's α and McDonald's ω . Both Cronbach's α and McDonald's ω were 0.88. Corrected item-total correlation coefficients ranged between .62 (item 1) and .75 (item 4). Inter-item correlations between the items varied between .43 and .65. Except item 5, participants reported higher mean scores on

each item. Correlation matrix and descriptive statistics for the six items are reported in Table 2.

Table 2. Correlation Matrix and Descriptive Statistics for the Six Items

Item	Mean	SD	Skew	Kurt	CITC	Item 1	Item 2	Item 3	Item 4	Item 5	Item 6
1. Bu hafta kendinizi ne derecede asabi, sinirli ve/veya kırılmış hissettiniz?	4.53	1.83	-0.31	-0.57	0.62	—	.59*	.46*	.49*	.48*	.51*
2. Bu hafta kendinizi ne derecede gergin, endişeli ve/veya korkmuş hissettiniz?	4.29	2.01	-0.21	-1.02	0.63		—	.46*	.56*	.43*	.52*
3. Bu hafta kendinizi ne derecede mutsuz, güveni kırılmış ve/veya depresyona girmiş hissettiniz?	4.08	2.18	-0.05	-1.29	0.69			—	.63*	.57*	.62*
4. Duygusal sıkıntılarınızın bu hafta kendinizi iyi hissetmeniz ne kadar olumsuz etkisi oldu?	4.18	2.18	-0.12	-1.31	0.75				—	.65*	.63*
5. Duygusal sıkıntılarınızın bu hafta ilişkileriniz üzerinde ne kadar olumsuz etkisi oldu?	3.73	2.18	0.12	-1.40	0.69					—	.61*
6. Duygusal sıkıntılarınızın bu hafta iş, okul ve benzeri alanlardaki performansınıza ne kadar olumsuz etkisi oldu?	4.29	2.11	-0.21	-1.19	0.73						—

Note. * $p < 0.01$; CITC = Corrected item-total correlation

Convergent Validity

Correlation and regression analyses were conducted to provide evidence of convergent validity for the Turkish version of BASE-6. To do this, the correlations between psychological adjustment, measures of life satisfaction, depression, anxiety and stress were examined. The results are presented in Table 3 and Table 4. Correlation results showed that higher scores on psychological adjustment scale were related with lower scores on satisfaction with life scale and higher scores on depression, anxiety and stress scales (See Table 3).

Table 3. Descriptive Statistics and Correlation between BASE-6 and Mental Health Variables

Variable	Mean	SD	Skew.	Kurt.	1.	2.	3.	4.	5.
1. Psychological adjustment	25.10	9.88	-0.16	-0.86	(.88)				
2. Life satisfaction	18.01	6.49	-0.16	-0.74		(.70)			
3. Depression	7.49	5.94	0.56	-0.81			(.90)		
4. Anxiety	7.14	5.18	0.62	-0.52				(.84)	
5. Stress	8.71	5.36	0.20	-0.78					(.83)

Note. * $p < 0.01$; values presented within the parenthesis refer to Cronbach alpha.

To examine predictive validity of the scale, a series of linear regression analyses were conducted in which psychological adjustment was considered as an independent variable and mental health indicators were considered as dependent variables (See Table 4). The results revealed that psychological adjustment explained 12% of the variance in life satisfaction [$\beta = -.35, p < 0.001; F(1,153) = 21.32, R = .35, R^2 = .12, p < 0.01$], 30% of the variance in depression [$\beta = .55, p < 0.001; F(1,153) = 65.21, R = .55, R^2 = .30, p < 0.01$], 29% of the variance in anxiety [$\beta = .54, p < 0.001; F(1,153) = 61.63, R = .54, R^2 = .29, p < 0.01$], and 41% of the variance in stress [$\beta = .03, p < 0.001; F(1,153) = 105.02, R = .64, R^2 = .41, p < 0.01$].

Table 4. Psychological Adjustment as a Predictor of Mental Health Variables

Predictor	Outcome	B	β	t	p
Psychological adjustment	Life satisfaction	-0.23	-0.35	-4.62	0.00
	Depression	0.33	0.55	8.08	0.00
	Anxiety	0.28	0.54	7.85	0.00
	Stress	0.35	0.03	10.25	0.00

DISCUSSION

In order to measure individuals' general psychological distress and adjustment and assist planning suitable interventions, there is a need to have an inclusive, easy to administer, cost effective, both psychometrically sound and clinically fruitful instrument. The purpose of this study was to examine the psychometric features of the Turkish version of the BASE-6, to test measurement invariance across gender and to investigate its relation to mental health variables. This study is the first psychometric evaluation of the Turkish version of the BASE-6. The evidence reported in the current study adds import-

ant information about the construct validity, measurement invariance, reliability and convergent validity of the Turkish version of the BASE-6. The results broadly showed that the original one-factor structure was replicated in Turkish culture.

The construct validity of the Turkish adaptation of the BASE-6 was analysed using CFA. The proposed model where the six items on the scale were assumed to reflect a one-factor, presented a good fit to the data, yielding a one-factor structure with all parameter estimates being significant. This is in line with the results reported in the previous study (Cruz et al., 2019) in which one-factor solution has been supported using both clinical and non-clinical samples. The emergent consistent factor structure between original and Turkish version of the BASE-6 may imply cultural applicability of the scale in terms of the same meaning of the construct.

It also examined factor invariance across gender groups which has not been examined in the original study, and this is one of the important contributions of the present study. This study found that the configural, metric and scalar invariance of the Turkish BASE-6 held across gender groups. These results suggest that the Turkish BASE-6 assesses the same construct for different gender groups. This is important in terms of allowing to compare the true differences in the scores of psychological adjustments between males and females without considering whether different sex groups measure the same structure. This would also support generalisability of the findings across the male and female groups.

Using two different reliability tests, Cronbach's α and McDonald's ω , the scale reliability was found to be .88 showing that the internal consistency of the one-factor model was satisfactory. In the original study (Cruz et al., 2019), Cronbach's α values were .87, (college student), .89 (clinical sample), and .93 (community sample). This variation may reflect the individual and cultural differences for the items in the BASE-6. The evidence reported in this study would strengthen the evidence of satisfactory reliability.

With regards to convergent validity, the relationship between psychological adjustment and mental health indices including satisfaction with life, depression, anxiety and stress was explored. Psychological adjustment was found to be positively correlated with depression, anxiety, and stress, and negatively correlated with life satisfaction. These results are in accordance with the study of Cruz et al. (2019) who found positive correlation between the BASE-6 and symptom distress, interpersonal, social role, pa-

tient health questionnaire and generalized anxiety disorder. These findings suggest that psychological adjustment correlates but does not overlap with some other measures of psychological distress such as depression, anxiety and stress. Furthermore, the performance of BASE-6 in predicting mental health outcomes (i.e. satisfaction with life, depression, anxiety and stress) adds an important support for the predictive validity of the BASE-6 as a self-report screening measure because it shows that the BASE-6 is not only a correlate of mental health indicators, but also a predictor of mental health.

This study has some possible limitations that need to be acknowledged. First, data were collected from university students using a non-probability sampling method. Given that students differ from other populations in terms of certain sociodemographic characteristics (e.g., education level and income), they cannot be treated as representative of the whole population. Second, test-retest correlation was not examined over time and the correlation between BASE-6 and mental health indicators was only limited to satisfaction with life and depression, anxiety and stress. Thus, future research should provide evidence of test-retest reliability and correlate the BASE-6 with constructs not measured in the current study (e.g., psychological well-being, happiness, positive and negative affect, coping strategies, personality traits). Third, the data were collected via self-report measures in which participants may have answered in a socially desirable way. Fourth, as to measurement invariance, only invariance across gender groups was tested. Subsequent studies should examine measurement invariance across other groups such as cross-cultural and age groups. Fifth, a conclusion about the causality among the variables cannot be affirmed. It is important to replicate these results using longitudinal or experimental design to examine whether higher psychological adjustment can cause better mental health or lower psychological adjustment can cause lower mental health. Finally, there was limited access to the sample, thereby only CFA could be performed. This may limit the validity of the study. Future research using exploratory factor analysis would be fruitful to determine the underlying factor structure of the BASE-6, particularly on community and clinical samples.

This study has several important implications. First, given the high prevalence rates of psychological distress and adjustment among students (Rodríguez-Fernández, Ramos-Díaz, Madariaga, Arrivillaga, & Galende, 2016), researchers and educators need to have a reliable and valid screening instrument that can be easily implemented, scored and interpreted with low cost. Due to the unidimensional factor structure of the BASE-6, researchers and practitioners can conveniently utilise the scale by using an overall

score and a cut-off score. Second, it is important for researchers and practitioners to have evidence of measurement invariance across gender when they evaluate true differences in psychological distress and adjustment from gender perspective. Finally, the association between the BASE-6 and mental health indicators provides empirical support for the usefulness of the scale within mental health context.

In conclusion, the current study provides useful evidence in respect to the construct validity and multigroup factorial invariance of the Turkish version of the BASE-6 among university students. The one-factor model, which was invariant across gender, indicated a good model fit to the data. The scale was related with mental health indicators. The findings suggest that researchers and practitioners can use the BASE-6 to measure general psychological distress and adjustment as a reliable and valid measure.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

References/Kaynakça

- Bantjes, J., & Kagee, A. (2018). Common mental disorders and psychological adjustment among individuals seeking HIV testing: A study protocol to explore implications for mental health care systems. *International Journal of Mental Health Systems*, 12(1), 16. doi: 10.1186/s13033-018-0196-0
- Bender, M., van Osch, Y., Slegers, W., & Ye, M. (2019). Social support benefits psychological adjustment of international students: Evidence from a meta-analysis. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 50(7), 827-847.
- Chambers, S. K., Ng, S. K., Baade, P., Aitken, J. F., Hyde, M. K., Wittert, G., Frydenberg, M., & Dunn, J. (2017). Trajectories of quality of life, life satisfaction, and psychological adjustment after prostate cancer. *Psycho-Oncology*, 26(10), 1576-1585.
- Chen, F. F. (2007). Sensitivity of goodness of fit indexes to lack of measurement invariance. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 14(3), 464-504.
- Cruz, R. A., Peterson, A. P., Fagan, C., Black, W., & Cooper, L. (2019). Evaluation of the Brief Adjustment Scale-6 (BASE-6): A measure of general psychological adjustment for measurement-based care. *Psychological Services*. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1037/ser0000366>
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71-75.
- Durak, M., Senol-Durak, E., & Gencoz, T. (2010). Psychometric properties of the satisfaction with life scale among Turkish university students, correctional officers, and elderly adults. *Social Indicators Research*, 99(3), 413-429.

- Ferguson, E., & Cox, T. (1993). Exploratory factor analysis: A users' guide. *International Journal of Selection and Assessment*, 1(2), 84-94.
- Freitas, I. R., Castro, M., Sarmento, S. L., Moura, C., Viana, V., Areias, J. C., & Areias, M. E. G. (2013). A cohort study on psychosocial adjustment and psychopathology in adolescents and young adults with congenital heart disease. *BMJ Open*, 3(1), e001138.
- Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cut off criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6, 1-55. doi: 10.1080/10705519909540118
- Iacobucci, D. (2010). Structural equations modeling: Fit indices, sample size, and advanced topics. *Journal of Consumer Psychology*, 20(1), 90-98.
- JASP Team. (2017). *JASP* (Version 0.8.2) [Computer software]. Retrieved from: <https://jasp-stats.org/download/>
- Lambert, M. J. (2015). Progress feedback and the OQ-0073 system: The past and the future. *Psychotherapy: Theory, Research, & Practice*, 52, 381-390.
- Lambert, M. J., Harmon, C., Slade, K., Whipple, J. L., & Hawkins, E. J. (2005). Providing feedback to psychotherapists on their patients' progress: Clinical results and practice suggestions. *Journal of Clinical Psychology*, 61(2), 165-174.
- Lambert, M.J., Morton, J., Hatfield, D., Harmon, C., Hamilton, S., Reid, R., Shimokawa, K., Christopherson, C.D., & Burlingame, G. (2004). *Administration and scoring manual for the Outcome Questionnaire (OQ-45.2) (3rd ed.)*. Wilmington, DE: American Professional Credentialing Services LLC.
- Lovibond, P.F., & Lovibond, S.H. (1995). The structure of negative emotional states: Comparison of the Depression Anxiety Stress Scale (DASS) with the Beck Depression and Anxiety Inventories. *Behaviour Research and Theory*, 33(3), 335-343.
- Miller, S. D., Duncan, B. L., Brown, J., Sparks, J. A., & Claud, D. A. (2003). The Outcome Rating Scale: A preliminary study of the reliability, validity, and feasibility of a brief visual analog measure. *Journal of Brief Therapy*, 2(2), 91-100.
- Peterson, A. P. (2015). *Psychometric Evaluation of the Brief Adjustment Scale-6 (BASE-6): A New Measure of General Psychological Adjustment* (Master Dissertation). University of Washington, Washington, USA.
- Revelle, W., & Zinbarg, R.E. (2009). Coefficients Alpha, Beta, Omega, and glb: Comments on Sijsma. *Psychometrika*, 74(1), 145-154.
- Rodríguez-Fernández, A., Ramos-Díaz, E., Madariaga, J. M., Arrivillaga, A., & Galende, N. (2016). Steps in the construction and verification of an explanatory model of psychosocial adjustment. *European Journal of Education and Psychology*, 9(1), 20-28.
- Samios, C. (2018). Burnout and psychological adjustment in mental health workers in rural Australia: The roles of mindfulness and compassion satisfaction. *Mindfulness*, 9(4), 1088-1099.
- Yıldırım, M., & Belen, H. (2019). Evaluation of Short Depression Happiness Scale: A reliability and validity study. Presented at the *21st International Psychological Counseling and Guidance Congress*, Antalya, Turkey.
- Yılmaz, Ö., Boz, H., & Arslan, A. (2017). Depresyon Anksiyete Stres Ölçeğinin (DASS 21) Türkçe kısa formunun geçerlilik-güvenilirlik çalışması. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (FESA)*, 2(2), 92-104.
- Xu, H., & Tracey, T. J. (2017). Use of multi-group confirmatory factor analysis in examining measurement invariance in counseling psychology research. *The European Journal of Counselling Psychology*, 6(1), 75-82. doi:10.5964/ejcop.v6i1.12

Duygusal Tanıma Belleğinin Sağlama ve Kodlama Aşamaları Temelinde İncelenmesi

Evaluation of Emotional Recognition Memory in the Scope of Consolidation and Encoding Processes

Sinem Söylemez¹, Berk Yaşuk², Mesut Tanko³, Aycan Kapucu⁴

Yazar notu: Deneylere katılım sağlayarak destek veren tüm öğrencilerimize teşekkür ederiz.

¹Ar. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Fen-Edebiyat Fakültesi, Manisa, Türkiye

²Yüksek Lisans Öğrencisi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Bölümü, İzmir, Türkiye

³Yüksek Lisans Öğrencisi, The University of Sheffield, Faculty of Science, MSc Cognitive and Computational Neuroscience, Department of Psychology, Sheffield, United Kingdom

⁴Doçent Dr., Ege Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Edebiyat Fakültesi, İzmir, Türkiye

ORCID: S.S. 0000-0002-3785-9340;
B.Y. 0000-0002-1613-8755;
M.T. 0000-0002-2966-3196;
A.K. 0000-0001-7340-9876

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Sinem Söylemez,
Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Fen-Edebiyat Fakültesi Muradiye Kampüsü, Manisa, Türkiye

E-posta/E-mail:
sinem.nokta@gmail.com

Başvuru/Submitted: 20.08.2020

Kabul/Accepted: 01.11.2020

Online Yayın/Published Online: 10.03.2021

Citation/Atf: Soylemez, S., Yasuk, B., Tanko, M. & Kapucu, A. (2021). Duygusal tanıma belleğinin sağlama ve kodlama aşamaları temelinde incelenmesi. *Psikoloji Çalışmaları - Studies in Psychology*, 41(1): 247-278.
<https://doi.org/10.26650/SP2020-0125>

ÖZ

Duygusal ve nötr uyarılar tanıma belleği bakımından farklılaşabilmektedir. Sağlama ve kodlama süreçlerine odaklanan çalışmalar söz konusu farklılaşmaya ilişkin çeşitli açıklamalar getirmiştir. Bu çalışmada, tanıma belleğinin duygusal ve nötr uyarılar için ne şekilde farklılaştığını söz konusu açıklamalar doğrultusunda incelemek üzere iki ayrı deney yapılmıştır. Birinci deneyde zaman aralığının ve karıştırıcı görevin etkisi incelenmiştir; sağlama çalışmaları hem zaman aralığının hem de engelleme görevinin duygusal uyarılara, nötr uyarılara kıyasla bellek avantajı sağladığını göstermektedir. İkinci deneyde ise sunum şeklinin (tekli veya karışık) ve semantik ilişkiselliğin etkileri test edilmiştir; bu değişkenlerin kodlama aşamasında etkili olduğu öne sürülmektedir. Birinci deneye 120, ikinci deneye 60 kişi katılmış; katılımcıların tanıma belleği performansı sinyal tespit analizi ile değerlendirilmiştir. Birinci deney zaman aralığı ve karıştırıcı görevin duygusal tanıma belleği üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermiştir. Bununla birlikte duygunun anlamlı bir etkisi bulunmuş ve katılımcıların nötr kelimelere kıyasla duygusal kelimelere yönelik olarak liberal tepki yanlılığı gösterdiği, bu kelimeleri daha kötü tanıdıkları görülmüştür. İkinci deney ise semantik ilişkisellik ve liste türünün duygusal bellek üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermiştir. Öte yandan birinci deneyle tutarlı olarak duygunun anlamlı bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Duygusal kelimelere yönelik olarak liberal tepki yanlılığı gösterildiği ve bu kelimelerin nötr olanlara kıyasla daha kötü tanındığı bulgusu yinelenmiştir. Sonuç olarak, sinyal tespit analizi ile değerlendirilen bu iki deneyde sağlama ve kodlama aşamasında etkili olması beklenen değişkenlerin tanıma belleğini etkilemediği gösterilmiştir. Bununla birlikte her iki deneyde de duygunun düşük tanıma doğruluğu ve yüksek liberal tepki yanlılığına neden olması, duygunun bellekteki işlevinin doğrulukta ziyade liberal tepki yanlılığı sağlamak olabileceğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Duygusal bellek, sağlama, kodlama, sinyal tespit analizi

ABSTRACT

Emotional and neutral stimuli may differ in recognition memory. Research focusing on consolidation and encoding processes has offered several explanations of this differentiation. In this study, two experiments were conducted to test how recognition memory differs from emotional and neutral stimuli in the light of these explanations. In Experiment 1, the effects of different retention intervals and an interference task were tested. Consolidation studies claim that both retention intervals and interference tasks provide memory advantages for emotional stimuli compared to neutral stimuli. In Experiment 2, the effects of presentation style (pure or mixed lists) and semantic relatedness were tested and were suggested as effective during the encoding process. Experiment 1 included 120 student participants and 60 students participated in Experiment 2. Participants' recognition memory performance was measured using signal detection analysis. Data from Experiment 1 indicated that neither the retention interval nor the interference task had significant effects on emotional recognition memory. However, emotion had a significant effect because participants presented a more liberal response bias toward emotional than neutral words and demonstrated a poorer recognition of these words than the neutral ones. Experiment 2 indicated that neither the presentation style nor semantic relatedness had significant effects on emotional recognition memory. On the other hand, emotion had a significant effect consistent with the first experiment. The liberal response bias shift and poorer recognition accuracy of emotional compared to neutral words were replicated. As a result, these two experiments using signal detection analysis demonstrated that the variables expected to be effective during the consolidation and encoding processes did not affect emotional recognition memory. However, the finding that emotion causes poorer recognition accuracy and higher liberal response bias in both experiments suggests that the function of emotion in memory may be the provision of liberal response bias rather than accuracy.

Keywords: Emotional memory, consolidation, encoding, signal detection analysis

EXTENDED ABSTRACT

It is widely accepted that emotional stimuli are remembered more easily than neutral ones. The present study tested how recognition memory of emotional stimuli differs from neutral stimuli during consolidation and encoding processes. Two experiments were conducted in the current study.

Consolidation studies claim that emotional information becomes stronger in memory as time passes (Dudai, 2004; McGaugh, 2018) and is more resistant to interference than neutral information (Cocenas-Silva, Bueno, & Droit-Volet, 2013). Experiment 1 (E1) tested the effects of different retention intervals and the presence or absence of an interference task on the consolidation of emotional vs. neutral words using a recognition memory paradigm. We predicted that emotional stimuli would be recognized more easily than neutral ones during longer retention intervals and when an interference task was present.

Encoding studies suggest that other cognitive factors during the encoding phase might affect emotional memory (Talmi, Luk, McGarry, & Moscovitch, 2007). Previous research has suggested that when emotional and neutral stimuli are presented in a mixed list during encoding, the emotional value might carry over to the neutral stimuli (*carryover effect*, Schmidt & Schmidt, 2016). Moreover, previous research has shown that emotional words have a higher semantic interrelatedness than neutral words which might cause a more liberal

response bias (Buchanan, Etzel, Adolphs, & Tranel, 2006; White, Kapucu, Bruno, Rotello, & Ratcliff, 2014). Therefore, the possible effects of presentation style and semantic relatedness on emotional recognition memory were tested in Experiment 2 (E2). We expected that the recognition accuracy of neutral words would decrease in pure lists and the liberal bias toward highly-arousing negative words would decrease when their semantic relatedness was matched with neutral words.

Method

A hundred and twenty students (27 males) participated in E1. Participants first studied 30 highly-arousing negative and 30 neutral words. Immediately after encoding, half the participants were given an interference task, while the other half were not. The retention interval was also manipulated between-subjects: 10 minutes, 30 minutes, or 60 minutes. Recognition tests included 60 previously-studied words mixed with 60 new words (30 highly-arousing negative, 30 neutral).

Sixty students (5 males) participated in E2. Participants were randomly assigned to conditions. A pilot study was conducted with 100 participants to determine the semantic relatedness value of each word. Next, four different study lists were created by manipulating the presentation style (pure or mixed lists) and semantic relatedness (same or different for emotional and neutral words). Participants randomly studied one of the lists and were given a recognition test 10 minutes after the encoding phase.

Results

Signal detection analysis (Macmillan & Creelman, 2005) was used to estimate recognition accuracy (*AUC*-area under the ROC curve) and response bias (*c*).

For E1, mixed design ANOVA results indicated that word type (emotional or neutral) had a significant effect on both the hit ($F(1, 114) = 109.71, p < .001, \eta_p^2 = .49$) and the false alarm rates ($F(1, 114) = 287.24, p < .001, \eta_p^2 = .72$). Also, word type had a significant effect on both memory accuracy ($F(1, 114) = 23.91, p < .001, \eta_p^2 = .17$) and response bias ($F(1, 114) = 320.82, p < .001, \eta_p^2 = .74$). On the other hand, neither retention interval, nor the interference task had a significant effect on recognition memory measures.

For E2, mixed designs ANOVA indicated that word type had a significant effect on both hit ($F(1, 76) = 20.20, p < .001, \eta_p^2 = .21$) and false alarm rates ($F(1, 76) = 199.96, p < .001, \eta_p^2 = .73$). In addition, word type had a significant effect on both memory accuracy ($F(1, 76) = 34.94, p < .001, \eta_p^2 = .32$) and response bias ($F(1, 76) = 33.32, p < .001, \eta_p^2 = .64$). Emotional

words were more poorly recognized and responded to more liberally than the neutral words. On the other hand, neither presentation style, nor semantic relatedness had a significant effect on recognition memory measures.

Discussion

The expected effects of retention interval and interference tasks on emotional recognition memory during consolidation in E1 were not found. However, highly-arousing negative words were more poorly recognized and responded to more liberally than neutral ones. Other cognitive factors that might be effective at encoding were tested in E2. The expected effects of presentation style and the semantic relatedness of encoding lists were not found, but there was a significant emotional effect on emotional recognition memory in E2.

Overall, this study did not find any support for the potential variables that were previously shown to affect the consolidation (E1) or encoding (E2) of emotional items thereby leading to an emotional memory enhancement. The two experiments consistently indicated that neutral words were more easily recognized than highly-arousing negative words in contrast to expectations based on the previous literature. In addition, there was a liberal bias shift toward highly-arousing negative words. These results might be due to the use of signal detection analysis in contrast to most previous studies. These findings may suggest that response bias is more adaptive for emotional memory than memory accuracy (Lynn & Barrett, 2014).

Duygusal ve duygusal olmayan (nötr) uyaranlar bellekte kalıcılıkları bakımından birçok kez karşılaştırılmış ve genelde duygusal uyaranların daha iyi hatırlandıkları sonucuna varılmıştır (Bkz. Tyng, Amin, Saad ve Malik, 2017). Söz konusu farklılığın hangi etkenlerden kaynaklandığını açıklamak üzere farklı görüşler ileri sürülmüştür. Sağlama çalışmaları bilginin kodlanmasından sonraki süreçlere odaklanarak duygusal uyaranların bellekte daha fazla güçlendiğini, nötr uyaranların ise zayıfladığını savunmaktadır (Cahill ve McGaugh, 1998; Dudai, 2004; McGaugh, 2018). Bilginin kodlanması aşamasını ele alan çalışmalar ise duygusal ve nötr uyaranların bu aşamada farklılaştıklarını ileri sürmektedir (Hatfield, Cacioppo ve Rapson, 1992; Schmidt ve Schmidt, 2016; Talmi ve Moscovitch, 2004). Bununla birlikte son yıllarda sinyal tespit analizi (Macmillan ve Creelman, 2005) kullanılarak yapılan bazı çalışmalar duygusal uyaranların aslında daha doğru hatırlanmadığını, daha ziyade bu uyaranlara yönelik olarak tepki yanlılığı gösterildiğini öne sürmüştür (Dougal ve Rotello, 2007). Dolayısıyla sağlama ve kodlama çalışmalarının duygusal uyaranlara bellek avantajı sağladığını öne sürdükleri değişkenlerin sinyal tespit analizi ile incelenmesi büyük bir öneme sahiptir. Alan yazına bakıldığında tepki yanlılığını da göz önünde bulundurarak, hem sağlama hem de kodlama aşaması temelinde duygusal ve nötr uyaran belleğinin ne şekilde farklılaştığının geniş kapsamda değerlendirilmediği görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, söz konusu farklılaşmayı test etmek üzere sağlama ve kodlama aşamalarında etkili olduğu öne sürülen değişkenleri tepki yanlılığını da göz önünde bulundurarak incelemektir. Bu doğrultuda iki ayrı deney yapılmıştır, birinci deneyde sağlama aşaması test edilmiş ve bu deney sonucunda ortaya çıkan soruları test etmek üzere ikinci deneyde kodlama aşaması incelenmiştir.

Duygu ve Bellek

Bellek çalışmaları daha çok Duygunun Döngüsel Modeli (*Circumplex Model*; Russell, 1980) üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu modele göre duygusal durumlar iki temel nörofiziksel sistemden kaynaklanmaktadır; bunlardan biri değerlikle, diğeri ise uyarılmışlıkla ilişkilidir. Değerlik bir uyarının veya olayın olumsuzdan olumluya doğru bir skalada haz değerini gösterirken uyarılmışlık şiddetini belirtmektedir. Hem uyarılmışlık hem de değerlik bakımından etki yaratmayan olaylar ise nötr olarak kabul edilmektedir. Mevcut çalışmada birçok nörolojik ve klinik çalışmayla daha fazla tutarlı olması nedeniyle (Posner, Russell ve Peterson, 2005) Duygunun Döngüsel Modeli temel alınmış ve duygusal uyaran tanımı Döngüsel Model üzerinden yapılmıştır.

Duygusal Bellek ve Sağlama Süreci

Sağlama, öğrenilen bilginin bellekte zaman geçtikçe kalıcı ve dayanıklı hale gelmesi olarak tanımlanmaktadır (Dudai, 2004). Bu süreç bilginin kodlanmasından sonraki ilk dakikaları ya da yıllar süren bir zaman aralığını kapsayabilmektedir (Lechner, Squire ve Byrne, 1999). Cahill ve McGaugh'un (1998) öne sürdükleri modülasyon teorisine göre sağlama sürecinde gerçekleşen amigdala ve hipokampus arasındaki etkileşimler duygusal bilgiye bellek avantajı sağlamaktadır. Bu teori amigdalanın duyguyla ilintili olarak aktive olması ve bellekle ilgili diğer beyin bölgelerini de etkilemesi sonucunda duygusal uyarıların zaman geçtikçe bellekte daha kalıcı hale geldiğini savunmaktadır (McGaugh, 2004). Sharot ve Yonelinas (2008) tarafından yapılan çalışma da duygusal uyarıların zaman geçtikçe unutulmaya karşı direnç kazandığı görüşünü desteklemektedir. Söz konusu çalışmada uyarılmışlığı yüksek negatif resimlerle, nötr resimlerin karışık olarak yer aldığı bir liste ikiye bölünerek iki karışık liste elde edilmiş ve katılımcılara listelerin biri ilk gün diğeri ise ikinci gün sunulmuştur. İkinci gün, ikinci listenin de sunumundan sonra yapılan tanıma testinde katılımcıların 24 saat önce çalıştıkları listedeki duygusal resimleri nötr resimlerden daha iyi tanıdıkları, fakat beş dakika önce çalıştıkları listedeki duygusal ve nötr resimleri eşit derecede iyi tanıdıkları bulunmuştur. Sharot ve Yonelinas (2008) bu çalışma ile sadece birinci listede görülen duygunun bellek avantajının kodlamadan sonraki zamansal süreçte ortaya çıktığını desteklemişlerdir.

Sonuç olarak sağlama çalışmaları duygusal bilginin zaman geçtikçe bellekte daha kalıcı hale geldiğini öne sürmektedir. Bu durumda duygusal bilginin bellekte kalıcı hale gelmesi için gerekli zaman aralığının ne olduğu sorusu gündeme gelmektedir.

Sağlama Aşaması ve Zaman Aralıkları

Belleğe yeni girmiş olan bilgi hassas durumdadır ve sağlama aşamasındaki bu hassas dönem sonradan gelen uyarıların işlenebilmesi için ödenen bir bedel olarak değerlendirilmektedir (Dudai, 1996). Bununla birlikte belleğin ne kadar süreye kadar hassas olduğu konusu net değildir. Park (2005) öğrenmeden sonraki 2 dakika, 45 dakika, 1 gün ve 1 günden uzun olmak üzere farklı zaman aralıklarının bellek üzerindeki etkilerini incelediği bir meta-analiz çalışması yapmıştır. Bu çalışmada zaman aralığının belleği etkilediği ve belleğe yeni girmiş bilginin 20. dakikaya kadar hassas durumda olduğu ifade edilmiştir. Öte yandan, Nielson ve Powless (2007) sağlama etkisinin 30. dakikada ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Sonuç olarak sağlama için kritik bir zaman

aralığının olduğu tahmin edilse de araştırmacılar zaman aralıkları için belirli bir süre üzerinde uzlaşmış değillerdir (Lechner ve ark., 1999). Ayrıca, sağlama sürecinde zaman geçtikçe duygusal ve nötr uyaranlar bellekte aynı şekilde korunmamaktadır. Duygusal uyaranlar zaman geçtikçe bellekte daha sağlam hale gelirken, nötr uyaranların gittikçe daha çok güçsüzleştiği ve unutulduğu savunulmaktadır (Bkz. McGaugh, 2018). Kleinsmith ve Kaplan (1963) duygusal ve nötr uyaranlar arasındaki bu farklılaşmanın sağlama sürecinin 20. dakikasında ortaya çıktığını ileri sürmüşlerdir.

Bahsedilen bulgular ışığında, bu çalışmanın birinci deneyinde duygusal ve nötr uyarılara ilişkin tanıma performansının zaman aralığına göre ne şekilde farklılaştığını test etmek hedeflenmiştir. Bu amaçla, 10 dakika, 30 dakika ve 1 saat olmak üzere üç farklı zaman aralığı kullanılmasına karar verilmiştir.

Sağlama Aşamasında Karıştırıcı Görev Etkisi

Sağlama aşamasında belleğin hassas olması ve zaman geçtikçe güçlenmesi bu hassas dönemde meydana gelen olayların sağlama sürecini etkilemesine neden olmaktadır. Örneğin, sağlama için kritik bölgelerde protein sentezini engellemek, öğrenme sonrası başka bir görev yapmak ya da yeni bir şey öğrenmek bilginin bellekte sağlanması üzerinde bozucu etki yaratabilmektedir (Been, Jans ve De Weerd, 2011; Robertson, 2012). Öte yandan bu bozucu etki duygusal ve nötr uyaranlar için aynı olmayabilmekte, duygusal ve nötr bilgiler bu manipülasyonlara karşı farklı şekilde direnç gösterebilmektedir. Cocenas-Silva, Bueno ve Droit-Volet (2013) konuyla ilgili olarak yaptıkları çalışmada duygusal uyaranların kodlamadan sonra gelen karıştırıcı (*interference*) göreve karşı daha dirençli olduğunu ve zamanın geçmesiyle birlikte daha iyi sağlandığını göstermişlerdir.

Sonuç olarak, sağlama aşamasında duygusal ve nötr bilgi belleğinin farklılaşması zaman aralığının yanı sıra, öğrenme sonrası meydana gelen olaylardan ne derece etkilendikleri de bağlantılı olabilmektedir. Buradan hareketle, bu çalışmanın amacı duygusal ve nötr uyarılara ilişkin tanıma belleğinin sağlama aşamasında nasıl farklılaştığını test etmek üzere farklı zaman aralıkları ve karıştırıcı görev değişkenlerinin incelenmesidir. Bununla birlikte, önceki birçok çalışmadan farklı olarak tepki yanlılığının göz önünde bulundurulması amaçlanmış ve bu nedenle de sinyal tespit analizi kullanılmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın birinci deneyi yapılmıştır.

DENEY 1

Bu deneyde sağlama aşamasında duygusal ve nötr kelimelere ilişkin tanıma performansının nasıl farklılaştığı test edilmiştir. Bu amaçla öğrenme ve test arasında gerçekleşen sağlama sürecinde bağımsız değişkenler olarak farklı zaman aralıklarının ve karıştırıcı bir görevin verilmesinin etkisi incelenmiştir. Bu deneyde öne sürülen hipotezler şu şekildedir:

H_1 : Duygusal kelimelere ilişkin tanıma performansı nötr uyarılardan a) 10. dakikada farklılaşmayacak, b) 30. dakikada daha iyi olacak ve c) 60. dakikada bu fark artacaktır.

H_2 : Karıştırıcı bir görev verilmesi duygusal ve nötr uyarılara ilişkin 30. ve 60. dakikada görülmesi beklenen tanıma performanslarının farklılaşmasını artıracaktır.

YÖNTEM

Katılımcılar

Deneye Ege bölgesindeki bir devlet üniversitesinde lisans eğitimi görmekte olan 27'si erkek, 93'ü kadın olmak üzere toplamda 120 öğrenci ($Ort_{yaş} = 21.37$, $SS = 2.14$) katılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Uyarıların Seçilmesi. Çalışmada 60 nötr ve 60 uyarılmışlığı yüksek negatif olmak üzere toplam 120 kelime kullanılmıştır. Kelimelerin tamamı Kapucu, Kılıç, Özkılıç ve Sarıbaz'ın (2018) Türkçe kelime norm çalışmasındaki kelimelerden seçilmiştir. Yukarıda açıklandığı gibi duygusal uyarı tanımları Döngüsel Model (Russel, 1980) üzerinden yapıldığı için duygusal uyarı olarak uyarılmışlığı yüksek negatif kelimeler kullanılmıştır. Nötr kelimelerin (örn., lehçe, teori, kimyon) değerlik ($Ort. = 4.84$, $SS = 0.72$) ve uyarılmışlık ($Ort. = 4.35$, $SS = 0.66$) düzeyleri 9'lu likert (1= Çok olumsuz, 9 = Çok olumlu) ölçek temel alınarak 2 ile 6 puanları arasında tutulmuştur. Uyarılmışlığı yüksek negatif kelimelerin (örn., kabus, dehşet, cenaze) 9'lu likert ölçek üzerinden (1 = Çok düşük, 9 = Çok yüksek) değerlik düzeyi 3.5 değerinin altında ($Ort. = 2.00$, $SS = 0.46$), uyarılmışlık düzeyi ise 6 değerinin üzerinde ($Ort. = 6.47$, $SS = 0.39$) tutulmuştur. Duygusal ve nötr kelimeler *Yazılı Türkçe'nin Kelime Sıklığı Sözlüğü* (Göz, 2003) kitabı referans alınarak dilde kullanılma sıklığı açısından kontrol edilmiş ve ayrıca kelime uzunlukları bakımından dengelenmiştir. Yüz yirmi kelimelik havuzdan beş defa 30 nötr

ve 30 uyarılmışlığı yüksek negatif olmak üzere 60 kelime seçkisiz şekilde seçilmiş ve kodlama aşamasında sunulmak üzere beş farklı sunum listesi oluşturulmuştur. Böylece kodlama ve test aşamasında sunulacak kelimeler katılımcılar arasında dengelenmiştir. Katılımcılar kodlama aşamasında bu beş listeden birine seçkisiz olarak atanmışlardır. Tanıma testi aşamasında ise kodlama aşamasında sunulan 60 eski kelime ile kalan 30 nötr ve 30 uyarılmışlığı yüksek negatif yeni kelime olmak üzere toplam 120 kelime sunulmuştur. Tanıma testi aşamasında öncelik ve sonralık etkisini kontrol etmek için listelerin başına ve sonuna ikişer dolgu kelimesi¹ eklenmiş ve bu kelimelere ilişkin tanıma performansı analize dahil edilmemiştir.

Karıştırıcı Görev. Bellek sağlamlaşması sürecini engellemek amacıyla DeSchepper ve Treisman (1996) tarafından geliştirilen *şekil eşleme görevi (shape matching task)* kullanılmıştır. Ortalama sekiz dakika süren bu görevde bilişsel kontrol ve çeldiricilere yönelik direnç test edilmektedir. Görev, kontrol ve deneysel denemelerden oluşmaktadır. Kontrol denemelerinde katılımcılardan ekranda gördükleri iki ayrı şeklin aynı olup olmadığını belirtmeleri istenmektedir. Deneysel denemelerde ise çeldirici bir şekil de sunulmakta ve katılımcılardan bu şekli göz ardı etmeleri istenmektedir. Bağımlı değişken olarak kontrol ve deneysel denemelerdeki doğru tepki sayısı ve tepki hızı karşılaştırılmaktadır. Bununla birlikte, katılımcıların bu görev sırasında gösterdiği performans deneyin hipotezleriyle ilişkili olmadığından analiz kısmında dikkate alınmamıştır.

Demografik Bilgi Formu. Katılımcıların yaş ve cinsiyet bilgileri bir form ile alınmıştır. Katılımcılar formu bilgisayar ortamında doldurmuşlardır.

İşlem

Öncelikle katılımcılar deneyden önce gönüllü katılım onam formunu okumuş ve imzalamışlardır. Kelime sunumları ve test aşaması açık kaynak kodlu bir deney yazılımı olan Open Sesame (Mathôt, Schreij ve Theeuwes, 2012) aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar önceden oluşturulmuş beş kelime listesinden birine seçkisiz olarak atanmışlardır. Katılımcılar ilk olarak ekrana gelen demografik bilgi formunu doldurmuşlardır. Sonrasında da 30 nötr ve 30 uyarılmışlığı yüksek negatif kelime seçkisiz olarak sunulmuş ve aynı kelime grubundan üçten fazla kelime art arda sunulmamıştır. Katılımcılara ekrana gelecek kelimelere dikkat etmeleri söylenmiş, fakat yapılacak bellek testi-ne ilişkin bilgi verilmemiştir. Deney sorumlusu gerekli bilgileri verip kelime sunumları

1 Dolgu kelimesi olarak iki tane nötr ve iki tane uyarılmışlığı yüksek negatif kelime seçilmiştir. Bellek çalışmalarında, katılımcıların ilk gördükleri (*öncelik etkisi*) ve son gördükleri (*sonralık etkisi*) kelimeleri daha iyi hatırlama yanlılıkları bu şekilde dolgu kelimeler kullanılarak kontrol edilmeye çalışılmaktadır. Bu kelimelerin deneyde kullanılan diğer kelimelerden tek farkı analizde kullanılmayacak olmalarıdır.

bittikten sonra çağrılmak üzere katılımcıyı deney odasında yalnız bırakmıştır. Bu şekilde sunum aşamasında katılımcının yalnız kalması ve deney sorumlusunun varlığından dolayı dikkatinin dağılmaması amaçlanmıştır. Sunum bittikten hemen sonra, sağlamlama sürecini engellemek amacıyla katılımcıların yarısına yaklaşık 8 dakika süren şekil eşleme görevi verilmiş, diğer yarısına ise herhangi bir görev verilmemiş ve laboratuvar dışında vakit geçirmeleri istenmiştir. Karıştırıcı görev alan ve almayan 60'ar katılımcı üç zaman aralığı (10 dakika, 30 dakika ve 1 saat) grubuna seçkisiz şekilde ve eşit sayıda atanmıştır. Katılımcılara, atandıkları zaman aralığı grubuna göre yeterli süre geçtikten sonra tanıma testi yapılmıştır. Tanıma testinde sunum aşamasında gösterilen 60 eski kelime ile geriye kalan sunulmamış 60 yeni çeldirici kelime seçkisiz şekilde sunulmuştur. Tanıma testinde her katılımcı 120 kelimenin eski ya da yeni olduğunu değerlendirmiştir. Katılımcılardan ekranda gördükleri kelimenin yeni mi (sunum listesinde olmayan), yoksa eski mi (sunum listesinde olan) olduğunu '1 = Kesinlikle yeni' ile '6 = Kesinlikle eski' arasındaki likert ölçek üzerinden değerlendirmeleri istenmiştir. Sekiz kelimelik bir deneme bölümü deney sorumlusu ile gerçekleştirilmiştir. Bu sırada katılımcılardan ne kadar emin olduklarını göz önünde bulundurarak değerlendirmelerini yapmaları vurgulanmıştır. Öncelik ve sonralık etkisi için kullanılan dört dolgu kelimeye ek olarak dört yeni kelime deneme bölümünde kullanılmış, ancak sonuçları analize dahil edilmemiştir. Deney verisi 2017-2018 akademik yılının ikinci döneminde toplanmıştır.

Araştırma Deseni

Çalışmanın deney deseni 3 (zaman aralığı: 10 dakika, 30 dakika veya 1 saat) x 2 (karıştırıcı görev: var veya yok) x 2 (kelime grubu: uyarılmışlığı yüksek negatif kelimeler ve nötr kelimeler) karışık deney desendir. Sinyal tespit analizi (Macmillan ve Creelman, 2005) kullanılarak katılımcıların isabet ve yanlış alarm oranları, duyarlılık (AUC -Area Under the Curve) ve tepki yanlılığı (c) parametreleri hesaplanmış ve bu değerler bağımlı değişkenler olarak ayrı ayrı analize sokulmuştur.

Veri Analizi

Deneyden elde edilen veriler IBM SPSS23 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Yürütülen karışık desenler için ANOVA analizinin tüm varsayımları karşılanmıştır. Anlamli etkileşimler için yapılan izleme testlerinde Bonferroni düzeltmesi uygulanmış ve sonuçlar düzeltilmiş şekilde raporlanmıştır. Verinin tanımlayıcı (*descriptive*) değerleri aşağıdaki tabloda verilmiştir².

2 Değeri 1 olan İsbet Oranları ($(Yaran Sayısı + 0,5) / (Yaran Sayısı + 1)$) formülüyle ve değeri 0 olan Yanlış Alarm oranları ($(YA + 0,5) / (Yaran Sayısı + 1)$) formülüyle düzeltilmiştir (Snodgrass ve Corwin, 1988).

Tablo 1. Değişkenlere Ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

		Ketleyici Görev Alanlar		Ketleyici Görev Almayanlar	
		Nötr Kelimeler	Uyarılmışlığı Yüksek Negatif Kelimeler	Nötr Kelimeler	Uyarılmışlığı Yüksek Negatif Kelimeler
		\bar{X}	\bar{X}	\bar{X}	\bar{X}
İsabet Oranları	10 dk	.69 (.17)	.81 (.11)	.69 (.13)	.78 (.12)
	30 dk	.74 (.17)	.83 (.10)	.65 (.16)	.74 (.17)
	1 saat	.66 (.18)	.82 (.11)	.65 (.20)	.77 (.14)
Yanlış Alarm Oranları	10 dk	.13 (.10)	.33 (.15)	.13 (.08)	.38 (.15)
	30 dk	.11 (.10)	.31 (.18)	.15 (.11)	.36 (.17)
	1 saat	.16 (.09)	.39 (.17)	.14 (.10)	.40 (.18)
Duyarlılık Puanları	10 dk	.82 (.11)	.79 (.08)	.84 (.09)	.78 (.10)
	30 dk	.86 (.08)	.82 (.09)	.79 (.10)	.78 (.08)
	1 saat	.81 (.10)	.79 (.08)	.80 (.12)	.76 (.11)
Yanlılık Puanları	10 dk	.37 (.44)	-.22 (.32)	.36 (.31)	-.26 (.34)
	30 dk	.35 (.55)	-.24 (.44)	.37 (.34)	-.19 (.54)
	1 saat	.33 (.35)	-.34 (.43)	.47 (.39)	-.24 (.48)

Not. \bar{X} , ortalamayı, parantez içinde verilen değerler ise standart sapmayı belirtmektedir

Katılımcıların tanıma belleği performansı sinyal tespit analizi kullanılarak değerlendirilmiştir. Sinyal tespit analizinde kullanılan istatistiksel yöntemler katılımcıların tanıma doğruluğu ve yanıtlama stilleri arasında ayırım yapma olanağı sağlamaktadır (Macmillan ve Creelman, 2005). Tanıma görevinde *tanıma doğruluğu* (veya metnin geri kalanında kullanılacak ifadeyle *duyarlılık*), katılımcının kodlama aşamasında gördüğü eski bir uyarı, tanıma testi aşamasında diğer çeldirici yeni uyarılardan doğru şekilde ayırt etmesi anlamına gelmektedir. Bu amaçla katılımcıların duyarlılık performansı isabet (eski uyarılara verilen “eski” yanıtları) ve yanlış alarm (yeni uyarılara verilen “eski” yanıtları) tepkileri birlikte göz önünde bulundurularak hesaplanmaktadır. Ayrıca katılımcılar tanıma testi sırasında farklı karar verme kriterleri belirleyerek *tepki yanlılığı* gösterebilir ve daha liberal (“eski” deme eğilimi) veya daha muhafazakar (“yeni” deme eğilimi) tepkiler verebilirler.

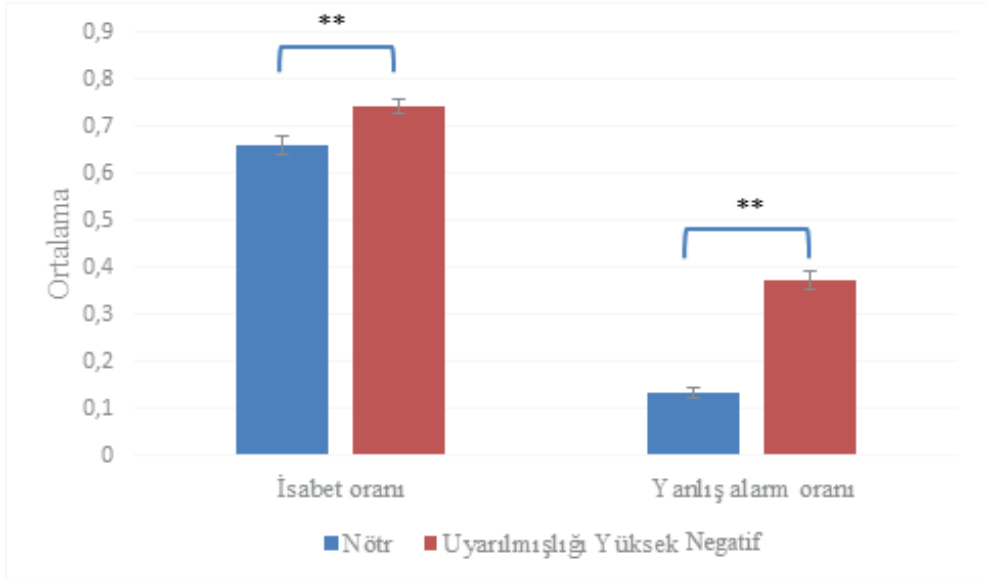
Sinyal tespit analizi kullanılarak ROC eğrileri elde edilmektedir (Macmillan ve Creelman, 2005). ROC eğrileri her katılımcı ve koşul için isabet ve yanlış alarm oranlarının güven aralıklarına göre kümülatif olarak karşılıklı eksenlere yerleştirilmesiyle oluşturulmaktadır. Bu eğriler katılımcıların tanıma belleği performansını göstermek için kul-

lanılmaktadır. Bu çalışmada ROC eğrisinin altında kalan alan (*AUC*) katılımcıların duyarlılık performansının ölçüsü olarak değerlendirilmiştir. ROC alanında daha yukarıda olan eğriler daha yüksek duyarlılığı ifade etmektedir.

BULGULAR

İsabet ve Yanlış Alarm Oranları

Karışık desenler için ANOVA analizinin sonuçlarına göre kelime grubunun hem isabet ($F(1, 114) = 109.71, p < .001, \eta_p^2 = .49$) hem de yanlış alarm oranları ($F(1, 114) = 287.24, p < .001, \eta_p^2 = .72$) üzerinde anlamlı etkisi bulunmuştur (Bkz. Şekil 1). Öte yandan isabet oranları için zaman aralığının ($F(2, 114) = 2.47, p > .05$) veya karıştırıcı görevin ($F(1, 114) = .20, p > .05$) ana etkisi anlamlı bulunmamış ve bu iki değişken arasında anlamlı bir etkileşim görülmemiştir ($F(2, 114) = .24, p > .05$). Aynı şekilde yanlış alarm oranları için zaman aralığının ($F(2, 114) = .77, p > .05$) veya karıştırıcı görevin ($F(1, 114) = 1.30, p > .05$) ana etkisi anlamlı bulunmamış ve bu iki değişken arasında anlamlı bir etkileşim görülmemiştir ($F(2, 114) = .17, p > .05$).

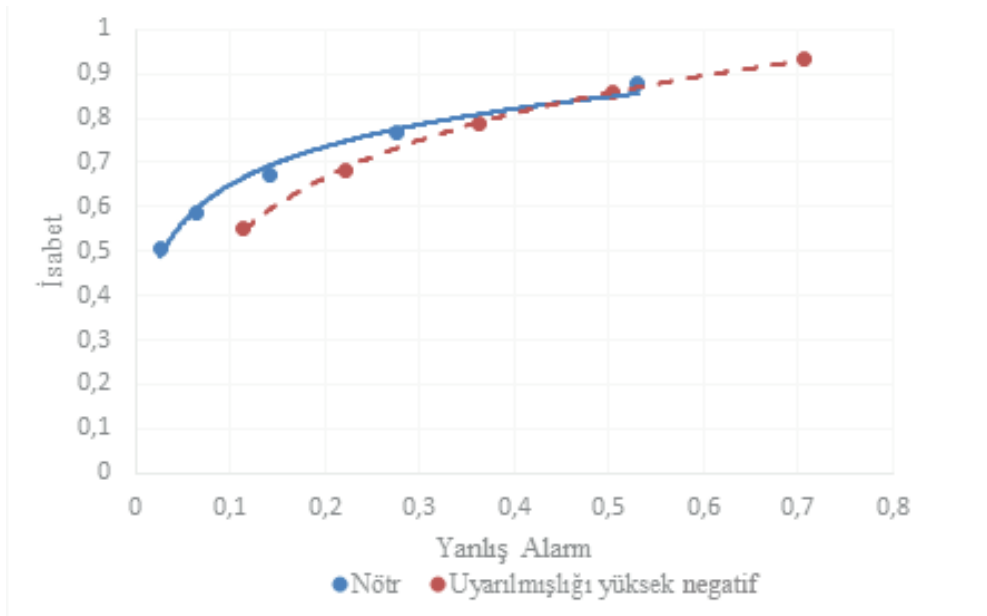
Şekil 1. Kelime Gruplarına (Nötr ve Uyarılmışlığı Yüksek Negatif) Göre İsabet ve Yanlış Alarm Oranları

Sonuçlar hem isabet hem de yanlış alarm oranlarının uyarılmışlığı yüksek negatif kelimeler için daha fazla olduğunu göstermiştir. Bu sonuçlar duygunun duyarlılığı artır-

maktan ziyade “eski” deme yanlılığına sebep olmasından kaynaklanabileceğinden, tanıma performansını doğruluk ve yanlılık ölçümlerini ayrı ayrı göz önünde bulundurarak test etme imkanı sağlayan sinyal tespit analizleri gerçekleştirilmiştir.

Sinyal Tespit Analizleri ve ROC Eğrileri

ROC eğrilerine göre (Bkz. Şekil 2) nötr kelimelere ait eğrinin sol üst köşeye daha yakın olduğu görülmektedir.

Şekil 2. Kelime Gruplarının (Nötr ve Uyarılmışlığı Yüksek Negatif) ROC Eğrileri

Bu durum katılımcıların tanıma duyarlılığının, uyarılmışlığı yüksek negatif kelimelere kıyasla, nötr kelimeler için daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra, uyarılmışlığı yüksek negatif kelimelere ait eğrinin daha içeriden başladığı görülmektedir. Aynı güven aralığı için hem isabet hem de yanlış alarm oranları, nötr kelimelere kıyasla bu kelimeler için daha yüksektir ve bu da bu kelimelere karşı liberal tepki yanlılığı gösterilmiş olduğuna işaret etmektedir. ROC eğrilerinin gözlenmesiyle yapılan bu çıkarımları istatistiksel olarak desteklemek amacıyla her bir katılımcı için duyarlılık (AUC) ve yanlılık (c) parametreleri hesaplanmış ve bu değerler bağımlı değişken olarak analizlere dahil edilmiştir. Böylelikle tanıma doğruluğu ve tepki yanlılığı hem isabet hem de yanlış alarm değerleri göz önünde bulundurularak hesaplanmıştır.

Tanıma Doğruluğu/Duyarlılığı (AUC; Area Under the ROC Curve). Yürütülen karışık desenler için ANOVA testi ile kelime grubunun tanıma doğruluğu üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmuştur ($F(1, 114) = 23.91, p < .001, \eta_p^2 = .17$). Nötr kelimeler ($Ort. = .82, SS = .01$) uyarılmışlığı yüksek negatif kelimelerden ($Ort. = .79, SS = .01$) daha doğru tanınmışlardır. Bununla birlikte zaman aralığının ($F(2, 114) = .47, p > .05$) veya karıştırıcı görevin ($F(1, 114) = .31, p > .05$) tanıma doğruluğu üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamıştır. Ayrıca bu iki değişken arasında anlamlı bir etkileşim görülmemiştir ($F(2, 114) = .91, p > .05$).

Tepki Yanlılığı (c). Yürütülen karışık desenler için ANOVA testi, kelime grubunun tepki yanlılığı üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu göstermiştir ($F(1, 114) = 320.82, p < .001, \eta_p^2 = .74$). Katılımcılar, uyarılmışlığı yüksek negatif kelimelere ($Ort. = -.25, SS = .04$), nötr kelimelere ($Ort. = .37, S = .04$) kıyasla daha fazla “eski” deme yanlılığı göstermişlerdir³. Bununla birlikte, zaman aralığının ($F(2, 114) = 1.18, p > .05$) veya karıştırıcı görevin ($F(1, 114) = .05, p > .05$) tepki yanlılığı üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamış ve bu iki değişken arasında anlamlı bir etkileşim görülmemiştir ($F(2, 114) = .12, p > .05$).

TARTIŞMA

Birinci deneyde farklı zaman aralıklarının ve karıştırıcı bir görevin verilmesinin duygusal tanıma belleği üzerindeki etkisi test edilmiştir. Elde edilen sonuçlar uyarılmışlığı yüksek negatif kelimelere ve nötr kelimelere ilişkin tanıma performansının birbirinden farklılaştığını ancak bu farklılaşmanın çeşitli zaman aralıklarından (H_1) veya karıştırıcı görevden (H_2) etkilenmediğini göstermiştir. Daha da önemlisi, yaygın olarak elde edilen bulguların aksine (Bkz. Tyng ve ark., 2017), nötr kelimelerin uyarılmışlığı yüksek negatif kelimelerden daha iyi tanındığı görülmüştür. Böyle bir bulguyu bağlantılı alan yazın açısından birkaç şekilde açıklamak mümkündür.

Birincisi, duygusal uyarıların daha iyi hatırlandığını savunan birçok çalışmadan (örn., Cocenas-Silva ve ark., 2013; Nielson ve Powless, 2007) farklı olarak bu deneyde sinyal tespit analizi kullanılmıştır. Sinyal tespit analizi kullanan bazı çalışmalar duygusal uyarıların aslında daha iyi tanınmadıklarını ve çalışmalarda elde edilen yüksek tanıma oranlarının sadece tepki yanlılığından kaynaklandığını savunmaktadır (örn.,

3 Yanlılık (c) ölçümlerinde negatif değerler liberal tepki yanlılığını, pozitif değerler ise muhafazakar tepki yanlılığını göstermektedir.

Dougal ve Rotello, 2007; Kapucu, Rotello, Ready ve Seidl, 2008). Bu yaklaşıma göre tanıma testlerinde verilen bir duygusal uyarın, kodlama aşamasında sunulmuş olsa da olmasa da katılımcılar bu uyarını daha önce gördüklerini belirtme yönünde bir tepki yanlılığı göstermektedirler. Dolayısıyla duygusal uyarınların aslında her zaman nötr uyarınlardan daha doğru şekilde tanınmayabileceğı, çünkü bu uyarınlara yönelik olarak liberal tepki yanlılığı yapıldığı savunulmaktadır. Bununla birlikte tek başına isabet oranlarına bakıldığında uyarılmışlığı yüksek negatif kelimelerin daha yüksek puana sahip olduğu görülmektedir. Bu durum sinyal tespit analizi kullanılmayan önceki çalışmalarda neden duygusal uyarınların daha iyi hatırlandığı bulgusunun elde edildiğini açıklayabilir.

İkinci olarak ise, birinci deneyde sağlama aşamasına odaklanılırken kodlama aşaması üzerinde durulmamıştır. Bu nedenle, kodlama aşamasında gerçekleşen süreçlerin tanıma performansını etkilemiş olabileceğı düşünülebilir. Sadece sağlama süreçlerine odaklanan çalışmalar kodlama aşamasında ortaya çıkan bellek farklılıklarını açıklamakta yetersiz kalabilmektedir (Talmi, Luk, McGarry ve Moscovitch, 2007).

DENEY 2

Birinci deneyde, duygunun tanıma doğruluğu üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu ve beklenenin aksine nötr kelimelerin uyarılmışlığı yüksek negatif kelimelerden daha iyi tanındıkları görülmüştür. Ayrıca sağlama sürecinin bu durum üzerinde bir etkiye sahip olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla, birinci deneyden elde edilen sonuçlar incelendiğinde, bu sonuçlar üzerinde kodlama aşamasında gerçekleşen bilişsel süreçlerin etkili olup olmadığı sorusu ortaya çıkmıştır. Buradan hareketle, çalışmanın ikinci deneyinde bu soruyu test etmek amacıyla kodlama aşamasında etkili olabilecek bilişsel etkenler incelenmiştir.

Kelime Listelerinin Sunum Şekli

Birinci deneyin kodlama aşamasında duygusal ve nötr kelimeler karışık şekilde sunulmuştur. Bu sunum şeklinin *taşma (carryover) etkisine* neden olabileceğı ileri sürülmektedir (Schmidt ve Schmidt, 2016). Taşma etkisine göre, duygusal uyarınların bellek üzerindeki etkisi kendileriyle birlikte sunulan nötr uyarınlara taşınabilmekte ve bunun sonucunda da nötr uyarınlar daha iyi hatırlanabilmektedir. Benzer şekilde Hatfield ve arkadaşları (1992) tarafından ortaya atılan *duygusal bulaşma (emotional contagion)* teorisine göre duygusal uyarınlar, kendileriyle birlikte sunulan nötr uyarınlara etkilerini

bulaştırmakta ve onların daha iyi hatırlanmalarına neden olmaktadır. Ek olarak kodlama aşamasında uyarıların hızlı ve art arda sunulmasıyla duygusal uyarıların artırdığı kortizol seviyesinin nötr uyarıların daha iyi kodlanmasını sağlayabileceği ileri sürülmektedir (Talmi, 2013). Bunun sonucunda da karışık listelerde sunulan nötr uyarılar, sadece duygusal veya sadece nötr kelimelerden oluşan tekli (*pure*) listelerde sunulan nötr uyarılardan daha iyi hatırlanabilmektedir. Dolayısıyla birinci deneyde nötr kelimelerin daha iyi hatırlanmasının, kodlama aşamasında uyarılmışlığı yüksek negatif kelimelerle karışık şekilde sunulmaları sonucunda ortaya çıkmış olabileceği düşünülmüştür.

Semantik İlişkiselik

Birinci deneyde elde edilen bir diğer bulgu ise uyarılmışlığı yüksek negatif kelimelere yönelik olarak liberal tepki yanlılığı gösterilmesidir. Duygu, bellekte organizasyon işlevine sahiptir ve duygusal uyarılar zihinde birtakım kategorileri temsil etmektedir. Bunun sonucunda da duygusal uyarılar ilişkisiz nötr uyarılara kıyasla birbirleriyle semantik olarak daha fazla ilişkiye sahiptir (Buchanan, Etzel, Adolphs ve Tranel, 2006; Talmi ve Moscovitch, 2004). Semantik ilişkiseliliğin duygusal uyarılara bellekte yüksek ulaşılabilirlik sağladığı ve bunun sonucunda da bu uyarıların daha iyi hatırlandıkları bulunmuştur (Tulving ve Pearlstone, 1966). Talmi ve Moscovitch (2004) çalışmalarında uyarılmışlığı yüksek negatif kelimelerin hatırlanmasında semantik ilişkiseliliğin rolünü test etmişlerdir. Söz konusu araştırmada uyarılmışlığı yüksek negatif kelimeler, belli bir kategori oluşturan nötr kelimeler (örn., mutfak veya müzik ile ilgili kelimeler) ve birbiriyle ilişkisiz nötr kelimeler olmak üzere üç farklı kelime grubu sunulmuş ve katılımcıların *hatırlama (recall)* performansları ölçülmüştür. Sonuçlar duygusal kelimelerin, ilişkisiz nötr kelimelerden daha iyi hatırlandığını fakat kategorik nötr kelimelerden daha kötü hatırlandıklarını göstermiştir. Bu çalışmayla semantik ilişkiseliliğin eşit olması durumunda duygusal uyarıların nötr uyarılara kıyasla sahip olduğu bellek avantajının ortadan kalktığı savunulmuştur (semantik ilişkiseliliğin bir ölçek üzerinden nasıl ölçüldüğü mevcut çalışmanın yöntem kısmında açıklanmıştır). Uyarı olarak kelime yerine resim kullanıldığında da semantik ilişkiseliliğin duygusal uyarıların daha iyi hatırlanmasında aracı role sahip olduğu sonucuna varılmıştır (Talmi, Schimback, Paterson ve Moscovitch, 2007; Talmi ve ark., 2007). Öte yandan, White, Kapucu, Bruno, Rotello ve Ratcliff (2014) tarafından sinyal tespit analizi kullanılan bir çalışmada duygusal uyarıların birbirleriyle ilişkili olmalarının salt tanıma doğruluğu sağlama-

dığı, daha ziyade liberal tepki yanlılığına neden olduğu gösterilmiştir. Bu çalışmanın birinci deneyinde de White ve arkadaşlarının (2014) çalışmasıyla tutarlı olarak, duygusal kelimelerin nötr kelimelere kıyasla daha doğru tanınmadığı fakat duygusal uyarılara yönelik liberal tepki yanlılığının ortaya çıktığı görülmüştür. Buradan hareketle, nötr ve uyarılmışlığı yüksek negatif kelime gruplarının anlamsal ilişkisellik açısından eşitlenmesi durumunda duygusal kelimelere yönelik liberal tepki yanlılığının azalabileceği öne sürülmüştür.

Sonuç olarak kodlama aşamasında etkili olabilecek birtakım bilişsel etmenlerin etkisinin araştırılması amacıyla ele alınan ikinci deneyde kodlama aşamasında kullanılan sunum şekli (tekli veya karışık) ve semantik ilişkisellik (eşit veya eşit olmayan⁴) manipüle edilerek farklı sunum listeleri oluşturulmuştur. Tekli liste koşullarında uyarılmışlığı yüksek negatif ve nötr kelimeler iki ayrı liste olarak, karışık liste koşullarında ise karışık olarak sunulmuştur. Eşit semantik ilişkisellik koşullarında ise uyarılmışlığı yüksek negatif ve nötr kelimelerin semantik ilişkisellikleri eşitlenmiş, eşit olmayan semantik ilişkisellik koşullarında eşitlenmemiştir. Sonuç olarak sunum aşamasında katılımcılara sunulmak üzere dört farklı liste oluşturulmuştur: (1) Eşit derecede semantik ilişkili-tekli liste, (2) Eşit derecede semantik ilişkili-karışık liste, (3) Eşit olmayan semantik ilişkili-tekli liste, (4) Eşit olmayan semantik ilişkili-karışık liste. Deneyde öne sürülen hipotezler şu şekildedir:

H_3 : Sunum şekli kontrol edildiğinde birinci deneyde görülen nötr uyarılara yönelik yüksek tanıma duyarlılığı karışık listelere kıyasla tekli listelerde azalacaktır.

H_4 : Semantik ilişkisellik kontrol edildiğinde duygusal uyarılara yönelik liberal tepki yanlılığı eşit semantik ilişkisellik koşulunda azalacaktır.

YÖNTEM

Katılımcılar

Deneye Ege bölgesindeki bir devlet üniversitesinde lisans eğitimi görmekte olan 5'i erkek, 55'i kadın olmak üzere toplamda 60 ($Ort_{yaş} = 19.82$, $SS = 1.86$) öğrenci katılmıştır.

4 Eşitleme yöntem kısmında bahsedilen ön çalışma ile yapılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Semantik İlişkisellik Ön Çalışması ile Sunum Listelerinin Oluşturulması. Bu deneyde çalışmanın birinci deneyinde kullanılan kelimeler kullanılmıştır. Duygusal ve nötr kelimelerin semantik ilişki düzeylerini belirlemek üzere 23'ü erkek, 67'si kadın olmak üzere toplamda 100 katılımcının ($Ort_{yaş} = 22.23$, $SS = 1.66$) yer aldığı bir ön çalışma yapılmıştır. Bu ön çalışmada 120 kelimelik uyarın havuzu duygusal ve nötr kelimeler olmak üzere iki eşit gruba ayrılmıştır. Talmi ve Moscovitch'in (2004) izlediği yöntem örnek alınarak, her bir gruptaki 60 kelime kendi grubundaki diğer kelimelerle eşleştirilmiş ve 1770 kelime çifti oluşturulmuştur. Katılımcıların listelerden birini sonuna kadar sıkılmadan ve dikkati dağılmadan değerlendirmesinin güçlüğü göz önünde bulundurularak kelime çiftlerinden 10 ayrı liste oluşturulmuş ve her bir katılımcıya 177 kelime çifti sunulmuştur. Bu şekilde her bir kelime çifti 10 ayrı katılımcı tarafından değerlendirilmiştir. Her bir kelime çifti arasında ne düzeyde anlamsal ilişki olduğu 7'li likert ölçek üzerinde işaretlendikten sonra her bir kelime için bir semantik ilişkisellik puanı elde edilmiştir (Bkz. Talmi ve Moscovitch, 2004). Uygulanan *bağımsız örneklemeler t-testi* sonuçlarına göre uyarılmışlığı yüksek negatif kelimelerin semantik ilişkisellik düzeyi ($Ort. = 3.68$, $SS = .72$) belli bir kategoriye ait olmayan nötr kelimelerin semantik ilişkisellik düzeyinden ($Ort. = 2.60$, $SS = .46$) anlamlı şekilde daha yüksek bulunmuştur ($t(98) = 9.82$, $p \leq .05$). Bu sonuçlar, uyarılmışlığı yüksek negatif kelimelerin semantik ilişkisellik düzeylerinin kategorik olmayan nötr kelimelere göre daha yüksek olduğunu gösteren araştırmalarla (Talmi ve ark., 2007; White ve ark., 2014) tutarlıdır.

Bu puanlar kullanılarak duygusal ve nötr kelimelerin semantik ilişki düzeylerinin eşit olduğu bir sunum listesi oluşturulmuştur. Bu listeyi oluşturmak için semantik ilişki düzeyi en düşük 30 uyarılmışlığı yüksek negatif kelime ($Ort. = 3.13$, $SS = 0.54$) ve semantik ilişki düzeyi en yüksek 30 nötr kelime ($Ort. = 2.95$, $SS = 0.39$) kullanılmıştır. Yürütülen *bağımsız örneklemeler t-testi* sonucuna göre bu iki kelime grubunun (uyarılmışlığı yüksek negatif ve nötr) semantik ilişki değerleri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($t(53) = 1.51$, $p > .05$). Semantik ilişki düzeyinin etkilerini karşılaştırmak için hazırlanan diğer sunum listesinde ise uyarılmışlığı yüksek negatif ve nötr kelimelerin semantik ilişki ortalamaları birbirlerinden farklı tutulmuştur ($t(58) = 6.25$, $p < .001$). Bu şekilde kodlama aşamasında sunulmak üzere semantik ilişkisellik açısından eşit olan ve olmayan iki farklı liste oluşturulmuştur.

Tekli ve Karışık Sunum Listelerinin Oluşturulması. Nötr ve uyarılmışlığı yüksek negatif kelimelerin semantik ilişkisellikleri açısından eşitlendiği veya farklı tutulduğu iki ayrı liste oluşturulduktan sonra bu listelerin karışık veya tekli listelerde sunulması koşulları oluşturulmuştur. Karışık liste koşulunda 30 nötr ve 30 uyarılmışlığı yüksek negatif kelime karışık şekilde sunulmuş ve aynı gruptaki kelimelerin üç defadan fazla art arda gelmemesi sağlanmıştır. Tekli liste koşulunda ise katılımcılara bir gruptaki kelimelerin hepsi sunulduktan sonra diğer gruptaki kelimeler sunulmuştur. Örneğin, katılımcılara önce 30 uyarılmışlığı yüksek negatif kelime, sonra da 30 nötr kelime sunulmuştur. Katılımcıların önce hangi gruptaki kelimeleri göreceği katılımcılar arasında dengelenmiştir.

Sonuç olarak semantik ilişkisellik ve sunum şekli manipüle edilerek dört farklı liste oluşturulmuştur: (1) Eşit semantik ilişkili-tekli liste, (2) Eşit semantik ilişkili-karışık liste, (3) Eşit olmayan semantik ilişki-tekli liste, (4) Eşit olmayan semantik ilişki-karışık liste. Eşit olmayan semantik ilişki-karışık liste koşulu için birinci deneyde karıştırıcı görev olmayan 10 dakika koşulunun verisi kullanılmıştır. Birinci deneyde farklı zaman aralıklarının anlamlı bir etkisi bulunmadığından bu deneyde sadece 10 dakika zaman aralığı kullanılmıştır. Sunum şeklinin etkisini test etmek üzere 1. ve 4. liste ile 2. ve 3. liste karşılaştırılmış, H_3 doğrultusunda karışık listelere kıyasla tekli listelerde tanıma duyarlılığının azalması beklenmiştir. Semantik ilişkiselliğin etkisini test etmek üzere ise 1. ve 2. liste ile 3. ve 4. liste karşılaştırılmış, H_4 doğrultusunda uyarılmışlığı yüksek negatif kelimelere yönelik liberal tepki yanlılığının eşit semantik ilişkisellik koşullarında azalması beklenmiştir.

Demografik Bilgi Formu. Katılımcıların yaş ve cinsiyet bilgileri bir form ile alınmıştır. Katılımcılar formu bilgisayar ortamında doldurmuşlardır.

İşlem

Katılımcılar deneyden önce gönüllü katılım onam formunu okumuş ve imzalamışlardır. Birinci deneyde olduğu gibi bu deneyde de katılımcıların bellek performansı, tanıma testi ile bağımlı değişken olarak ölçülmüş ve sinyal tespit analizi ile değerlendirilmiştir. Deney verisi 2018-2019 akademik yılının birinci döneminde toplanmıştır.

Kelime sunumları ve test aşaması açık kaynak kodlu bir deney yazılımı olan Open Sesame (Mathôt ve ark., 2012) aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar ilk olarak

ekrana gelen demografik bilgi formunu doldurmuşlardır. Sonrasında ise katılımcılara ekrana gelecek kelimelere dikkat etmeleri söylenmiş, fakat yapılacak bellek testine ilişkin bilgi verilmemiştir. Deney sorumlusu gerekli bilgileri verip kelime sunumları bittikten sonra çağrılmak üzere katılımcıyı deney odasında yalnız bırakmıştır. Bu şekilde sunum aşamasında katılımcının yalnız kalması ve deney sorumlusunun varlığından dolayı dikkatinin dağılması amaçlanmıştır. Kelime sunumları bittikten sonra deneyin ikinci aşamasının yaklaşık sekiz dakika sonra başlayacağı bilgilendirmesi yapıp bu süre boyunca katılımcılar serbest bırakılmışlardır. Katılımcılar yaklaşık sekiz dakika sonra tekrar odaya alınmış ve kelime sunumu üzerinden 10 dakika geçmesiyle katılımcılar tanıma testi aşamasına başlamışlardır. Katılımcılardan 20 kişi semantik ilişkiselliğin eşit olduğu tekli liste koşuluna, 20 kişi semantik ilişkiselliğin eşit olduğu karışık liste koşuluna, 20 kişi ise semantik ilişkiselliğin eşit olmadığı tekli liste koşuluna seçkisiz olarak atanmıştır. Tanıma testinde 60 eski kelimeyle birlikte 30 yeni uyarılmışlığı yüksek negatif kelime ve 30 yeni nötr kelime olmak üzere toplam 120 kelime sunulmuştur. Katılımcılardan ekranda gördükleri kelimenin yeni mi (sunum listesinde olmayan) yoksa eski mi (sunum listesinde olan) olduğunu '1 = Kesinlikle yeni' ile '6 = Kesinlikle eski' arasındaki 6'lı likert ölçek üzerinden değerlendirmeleri istenmiştir. Birinci deneyde olduğu gibi bu deneyde de sekiz kelimelik bir deneme bölümü deney sorumlusu eşliğinde gerçekleştirilmiştir. Öncelik ve sonralık etkisi için kullanılan dört dolgu kelimeye ek olarak dört yeni kelime deneme bölümünde kullanılmış ve sonuçları analize dahil edilmemiştir.

Araştırma Deseni

Çalışmanın deney deseni 4 (liste türü: eşit semantik ilişki-karışık liste, eşit semantik ilişki-tekli liste, eşit semantik ilişki-karışık liste veya eşit semantik ilişki-tekli liste) x 2 (kelime grubu: uyarılmışlığı yüksek negatif kelimeler ve nötr kelimeler) karışık deney desenidir.

Çalışmada semantik ilişkisellik ve sunum şeklinin etkisine bakmak üzere ise iki ayrı deney deseni oluşturulmuştur. Sunum şeklinin tanıma doğruluğu üzerindeki etkisine bakmak için oluşturulan deney deseni 2 (sunum şekli: karışık veya tekli liste) x 2 (kelime grubu: uyarılmışlığı yüksek negatif kelimeler ve nötr kelimeler) karışık deney desenidir. Semantik ilişkiselliğin tepki yanlılığı üzerindeki etkisine bakmak için oluşturulan deney deseni ise 2 (semantik ilişkisellik: eşit veya değil) x 2 (duygu: uyarılmışlığı yüksek negatif kelimeler ve nötr kelimeler) karışık deney desenidir. Sunum şeklinin etkisini

test etmek üzere 1. ve 4. liste ile 2. ve 3. liste karşılaştırılmıştır. Semantik ilişkiseliliğin etkisini test etmek üzere ise 1. ve 2. liste ile 3. ve 4. liste karşılaştırılmıştır.

Birinci deneyde olduğu gibi bu deneyde de sinyal tespit analizi (Macmillan ve Creelman, 2005) kullanılarak katılımcıların isabet ve yanlış alarm oranları, duyarlılık (*AUC*) ve tepki yanlışlığı (*c*) parametreleri hesaplanmış ve bu değerler bağımlı değişkenler olarak ayrı ayrı analize sokulmuştur.

Veri Analizi

Deneyden elde edilen veriler IBM SPSS23 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Yürütülen karışık desenler için ANOVA analizinin tüm varsayımları karşılanmıştır. Anlamlı etkileşimler için yapılan izleme testlerinde Bonferroni düzeltmesi uygulanmış ve sonuçlar düzeltilmiş şekilde raporlanmıştır. Verinin tanımlayıcı değerleri aşağıda, Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Farklı Sunum Listelerine Ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

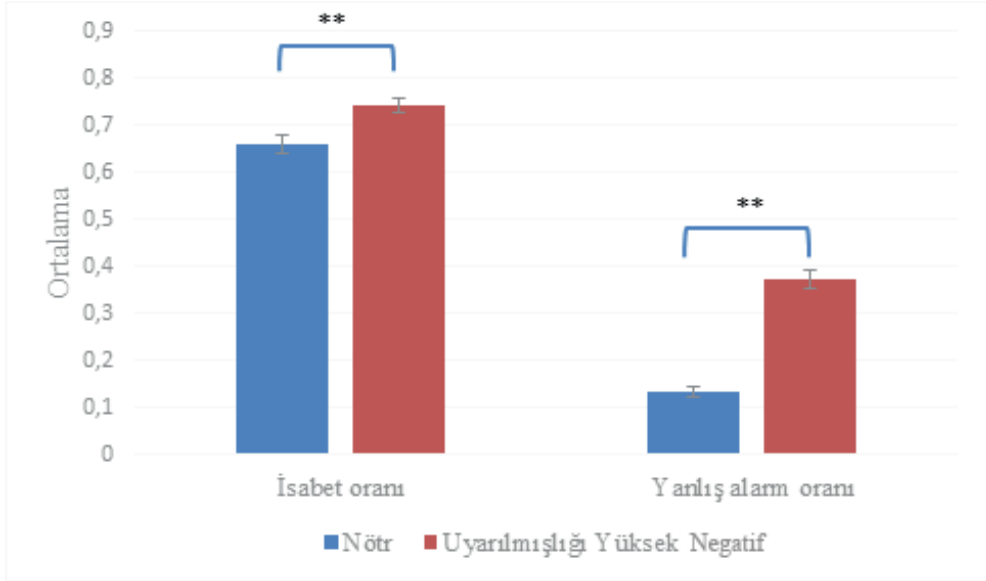
		Nötr Kelimeler	Uyarılmışlığı Yüksek Negatif Kelimeler
		\bar{X}	\bar{X}
İsabet Oranları	EDT	.70 (.18)	.75 (.12)
	ET	.65 (.23)	.72 (.12)
	EK	.61 (.15)	.70 (.16)
	EDK	.66 (.13)	.80 (.10)
Yanlış Alarm Oranları	EDT	.16 (.13)	.38 (.19)
	ET	.14 (.09)	.39 (.16)
	EK	.11 (.07)	.35 (.14)
	EDK	.13 (.08)	.38 (.15)
Duyarlılık Puanları	EDT	.81 (.11)	.75 (.12)
	ET	.81 (.13)	.76 (.10)
	EK	.81 (.09)	.73 (.11)
	EDK	.83 (.09)	.79 (.10)
Yanlışlık Puanları	EDT	.29 (.47)	-.18 (.40)
	ET	.39 (.41)	-.10 (.48)
	EK	.55 (.34)	-.09 (.35)
	EDK	.37 (.33)	-.3 (.31)

Not. \bar{X} , ortalamayı, parantez içinde verilen değerler ise standart sapmayı belirtmektedir. EDT: Eşit Semantik ilişkili Değil-Tekli liste. ET: Eşit semantik ilişkili-Tekli liste. EDK: Eşit semantik ilişkili Değil-Karışık liste. EK: Eşit semantik ilişkili-Karışık liste.

BULGULAR

İsabet ve Yanlış Alarm Oranları

Karışık desenler için ANOVA analizinin sonuçlarına göre kelime grubunun hem isabet ($F(1, 76) = 20.20, p < .001, \eta_p^2 = .21$) hem de yanlış alarm oranları ($F(1, 76) = 199.96, p < .001, \eta_p^2 = .73$) üzerinde anlamlı etkisi bulunmuştur. Öte yandan sunum şeklinin isabet ($F(1, 78) = 1.16, p > .05$) veya yanlış alarm ($F(1, 78) = .20, p > .05$) oranları üzerinde anlamlı etkisi bulunmamıştır. Benzer şekilde semantik ilişkiselliğin de isabet ($F(1, 78) = .02, p > .05$) veya yanlış alarm ($F(1, 78) = .21, p > .05$) oranları üzerinde anlamlı bir etkisi görülmemiştir. Ayrıca isabet ($F(3, 76) = .59, p > .05$) veya yanlış alarm oranlarının ($F(3, 76) = .31, p > .05$) dört liste arasında farklılaşmadığı görülmüştür.

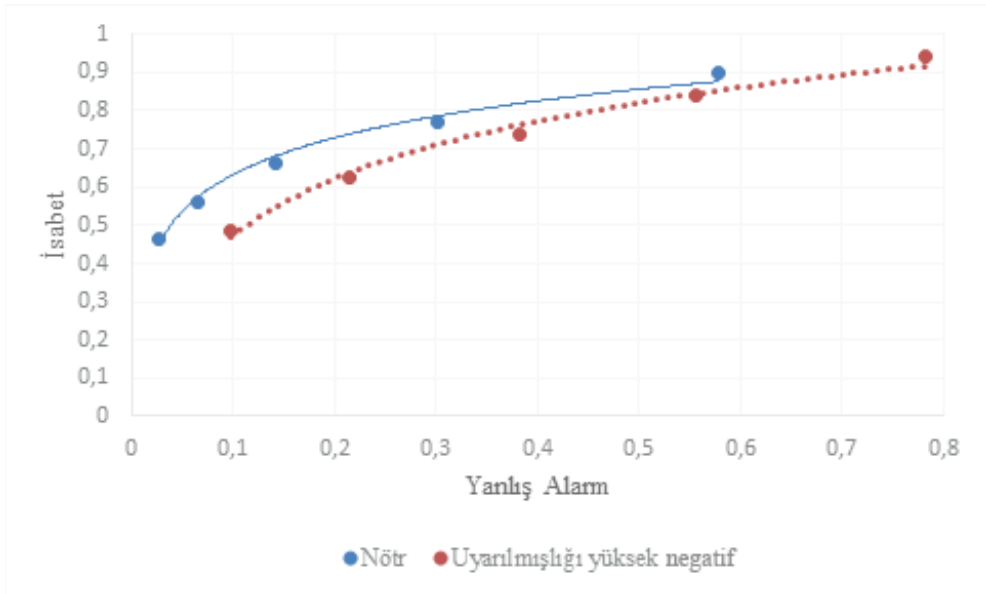

Şekil 3. Kelime Gruplarına (Nötr ve Uyarılmışlığı Yüksek Negatif) Göre İsabet ve Yanlış Alarm Oranları

Birinci deneyde olduğu gibi, sonuçlar isabet ve yanlış alarm oranlarının nötr kelimelere kıyasla uyarılmışlığı yüksek negatif kelimeler için anlamlı şekilde daha yüksek olduğunu göstermiştir. Bellek performansı hem isabet hem de yanlış alarm oranları kullanılarak hesaplanan duyarlılık (AUC) ve yanlışlık (c) değerleri temelinde analiz edilmiştir. Tanıma performansını doğruluk ve yanlışlık ölçümlerini ayrı ayrı göz önünde bulundurarak test etmek üzere sinyal tespit analizleri gerçekleştirilmiştir.

Sinyal Tespit Analizleri ve ROC Eğrileri

ROC eğrilerine göre (Bkz. Şekil 4), birinci deneyde olduğu gibi, nötr kelimelere ait eğrinin sol üst köşeye daha yakın olduğu görülmektedir ve bu da katılımcıların uyarılmışlığı yüksek negatif kelimelere kıyasla nötr kelimeler için daha fazla tanıma duyarlılığı gösterdiklerine işaret etmektedir. Bununla birlikte, uyarılmışlığı yüksek negatif kelimelere ait eğrinin daha içeriden başladığı görülmektedir. Aynı güven aralığı için hem isabet hem de yanlış alarm oranları, nötr kelimelere kıyasla daha yüksektir ve bu da bu kelimelere karşı liberal tepki yanlılığı gösterilmiş olduğuna işaret etmektedir. ROC eğrilerinin gözlenmesiyle yapılan bu çıkarımları istatistiksel olarak desteklemek amacıyla, her bir katılımcı için duyarlılık (*AUC*) ve yanlılık (*c*) parametreleri hesaplanmış ve bu değerler bağımlı değişkenler olarak analize dahil edilmiştir. Böylelikle tanıma doğruluğu ve tepki yanlılığı hem isabet hem de yanlış alarm değerleri göz önünde bulundurularak hesaplanmıştır.

Şekil 4. Kelime Gruplarının (Nötr ve Uyarılmışlığı Yüksek Negatif) ROC Eğrileri

Tanıma Doğruluğu/Duyarlılık (AUC). Karışık desenler için ANOVA analizi sonuçları kelime grubunun tanıma doğruluğunu anlamlı şekilde etkilediğini ($F(1, 76) = 34.94, p < .001, \eta_p^2 = .32$) ve nötr kelimelerin ($Ort. = .82, SS = .01$), uyarılmışlığı yüksek negatif kelimelerden ($Ort. = .76, SS = .01$) anlamlı şekilde daha doğru tanındığını göstermiştir. Sunum şeklinin ($F(1, 78) = .07, p > .05$) veya semantik ilişkiselliğin ($F(1,$

78) = .32, $p > .05$) tanıma doğruluğu üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamıştır. Ayrıca, tanıma doğruluğunun dört sunum listesi arasında farklılaşmadığı görülmüştür ($F(3, 76) = .64, p > .05$).

Tepki Yanlılığı (c). Karışık desenler için ANOVA analizi sonuçları kelime grubunun tepki yanlılığını anlamlı şekilde etkilediğini ($F(1, 76) = 133.32, p < .001, \eta_p^2 = .64$) göstermiştir. Katılımcılar uyarılmışlığı yüksek negatif kelimelere ($Ort. = -.17, SS = .04$) nötr kelimelerden ($Ort. = .40, SS = .04$) daha fazla “eski” deme yanlılığı göstermişlerdir. Sunum şeklinin ($F(1, 78) = 2.88, p > .05$) veya semantik ilişkiselliğin ($F(1, 78) = .001, p > .05$) tepki yanlılığı üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamıştır. Bununla birlikte tepki yanlılığının dört sunum listesi arasında da farklılaşmadığı bulunmuştur ($F(3, 76) = .97, p > .05$).

Kelimelerin Ayrık Duygu Kategorilerine Göre Değerlendirilmesi

Çalışmada kullanılan nötr ve duygusal kelimeler yukarıda açıklandığı gibi Duygunun Döngüsel Modeli (Russell, 1980) baz alınarak uyarılmışlık ve değerlik boyutları üzerinden seçilmiştir. Bununla birlikte mevcut çalışmada kullanılan kelimelerin ayrık duygular temelinde nasıl gruplandıklarına da bakılmıştır. Söz konusu kelimelerin üzüntü, korku, mutluluk, öfke ve tiksinti temel duyguları bakımından sınıflandırılmaları yapılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla kullanılan 120 kelime için temel duygular (üzüntü, korku, tiksinti, öfke, mutluluk) ayırıcı değişkenler olarak ele alınmış ve iki gruplu Diskriminant Fonksiyon Analizi yapılmıştır. Analizden elde edilen örtük yapıyla üzüntü, korku, tiksinti ve öfkenin pozitif, mutluluğun negatif korelasyona sahip olduğu bulunmuştur. Gruplar arası farklılıkların istatistiksel olarak anlamlı bir yüzdesini açıklayan diskriminant yüzdesi elde edilmiştir (Wilk’s Lambda = .212, $\chi^2 (N= 120) = 179.30, p < .001, R^2_c = .788$). *Dışlama (Leave-one-out)* yöntemi kullanılarak yapılan diskriminant analizinde kelimelerin %95’i doğru şekilde sınıflandırılmıştır (Press’ Q = 97.2, $p < .05$). Bu analiz, duygusal kelimelerin negatif duygu kategorilerine, nötr kelimelerin ise pozitif duygu kategorisine yakın olduğunu göstermiştir.

TARTIŞMA

Sonuçlar isabet, yanlış alarm, doğruluk veya yanlılık değerlerinin sunum şekline veya semantik ilişkiselliğe göre farklılaşmadığını göstermiştir. Bununla birlikte, birinci deneyle tutarlı şekilde tanıma doğruluğunun uyarılmışlığı yüksek negatif kelimelere kıyasla nötr kelimeler için daha yüksek olduğu ve uyarılmışlığı yüksek negatif kelimeler

için liberal tepki yanlılığı gösterildiği bulunmuştur. Ayrıca yine birinci deneyde olduğu gibi uyarılmışlığı yüksek negatif kelimelerin nötr kelimelere kıyasla daha fazla isabet ve yanlış alarm oranlarına sahip olduğu görülmüştür. Sonuç olarak bu deneyde tanıma doğruluğu üzerinde etkili olması beklenen sunum şeklinin (H_3) ve tepki yanlılığı üzerinde etkili olması beklenen semantik ilişkiselliğin (H_4) anlamlı bir etkisi bulunmamıştır.

Özetle, analiz sonuçları sunum şeklinin ve semantik ilişkiselliğin tanıma performansı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığını göstermiştir. Birinci deneyle tutarlı olarak, bu deneyin her koşulunda nötr kelimelerin uyarılmışlığı yüksek negatif kelimelerden daha iyi tanındıkları ve uyarılmışlığı yüksek negatif kelimelere yönelik olarak liberal tepki yanlılığı gösterildiği bulunmuştur.

GENEL TARTIŞMA

Bu çalışmada duygusal ve nötr uyaran belleği sağlama ve kodlama süreçleri temelinde karşılaştırılmıştır. Tepki yanlılığını göz önünde bulundurmak amacıyla yapılan sinyal tespit analizi sonucunda ne sağlama aşamasında etkili olması beklenen zaman aralığının ve karıştırıcı görevin ne de kodlama aşamasında etkili olması beklenen semantik ilişkiselliğin ve sunum şeklinin tanıma performansı üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmuştur. Bununla birlikte her iki deneyde de tutarlı şekilde nötr kelimelerin uyarılmışlığı yüksek negatif kelimelerden daha iyi tanındığı ve uyarılmışlığı yüksek negatif kelimelere yönelik liberal tepki yanlılığında bulunulduğu görülmüştür.

Çalışmanın ilk deneyinde, duygusal uyaranların kodlama aşamasından sonra avantajlı hale geldiğini vurgulayan sağlama çalışmaları göz önünde bulundurulmuştur. Bu şekilde farklı zaman aralıklarının ve sağlama sürecinde karıştırıcı görevin verilmesinin etkileri incelenmiştir. Sonuçlar zaman aralığının veya karıştırıcı görev verilmesinin katılımcıların tanıma belleği performansı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığını göstermiştir. Bu bulgu kodlamadan sonra geçen sürenin (Kleinsmith ve Kaplan, 1963; McGaugh, 2004; Park, 2005) ve bu süreçteki karıştırıcılara yönelik direncin (Cocenas-Silva ve ark., 2013) duygusal uyaranlara bellek avantajı sağladığını savunan önceki çalışmaları desteklememektedir. Sağlama aşaması test edilirken Nielson ve Powless'in (2007) sağlama etkisinin 30. dakikada ortaya çıktığını savunan çalışması ile Kleinsmith ve Kaplan'ın (1963) duygusal uyaranlar için kritik zamanın 20. dakika olduğunu belirttiği çalışması temel alınmıştır. Mather (2007) söz konusu bu çalışmalarda zaman aralığının duygusal uyaranlara sağladığı bellek avantajının aslında öncelik ve

sonralık etkilerinden kaynaklanabileceğini belirtmektedir. Öncelik ve sonralık etkilerinin bu çalışmada kontrol edilmiş olması zaman aralığının beklenen etkisinin görülmesine neden olmuş olabilir.

Zaman aralığının etkisinin görülmemesinin bir diğer nedeni de kullanılan sürelerin yeterince uzun olmaması ve sağlama sürecindeki önemi son yıllarda sıklıkla vurgulanan uykunun (Maquet, 2001; Stickgold, 2005) bu zaman aralıklarına dahil olmaması olabilir. Uykunun öğrenilen bilginin bellekte sağlama için oldukça önemli olduğu ve karıştırıcıların etkisini azalttığı savunulmaktadır (Rasch ve Born, 2013). Bununla birlikte uyku, duygusal ve nötr bilginin bellekte kalıcılığını farklı şekillerde etkileyebilmektedir. Örneğin, uykunun duygusal bilgiye bellekte dört yıl sonrası için bile süren kalıcılık sağlarken nötr bilgi için böyle bir avantaj sağlamadığı bulunmuştur (Wagner, Hallschmid, Rasch ve Born, 2006). Sharot ve Yonelinas'ın (2008) bir günlük sağlama sürecinde duygusal uyaranlar için bellek avantajının ortaya çıktığını gösterdikleri çalışmaları da uykunun bu süreçte önemli olabileceği görüşünü desteklemektedir. Öte yandan, Wang (2014) duygusal resimlere yönelik tanıma belleğini test ettiği çalışmasında 24 saatte duygusal ve nötr uyaran belleği arasında farklılaşma gerçekleşmediğini bulmuştur. Ek olarak, Mather, Gorlick ve Nesmith (2009) iki gün sonunda bile duygusal uyaranların sağlama avantajı göstermediğini ortaya koymuşlardır. Dolayısıyla sağlama aşamasında daha uzun zaman aralıklarının ve uykunun önemi vurgulansa da yapılan çalışmalar çelişkili sonuçlar sunmaktadır. Sağlama, kısa zaman aralıklarını kapsayan sinaptik sağlama ve günler, yıllar gibi daha uzun süreçleri kapsayan sistemsel sağlama olarak ikiye ayrılmaktadır (Dudai, 2004). Dolayısıyla, duygunun sağlama sürecinde sahip olması beklenen avantajın tutarlı şekilde görülebilmesi için sistemsel sağlamanın, diğer bir ifadeyle uyku süreçlerini içeren haftalar ve yılları kapsayan daha uzun zaman aralıklarının gerekli olduğu düşünülebilir.

Araştırmanın ikinci deneyi kodlama aşamasında etkili olabileceği düşünülen değişkenlerin tanıma performansı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığını göstermiştir. Kodlama sırasında duygusal ve nötr uyaranların karışık şekilde sunulması sonucunda taşıma etkisinin (Schmidt ve Schmidt, 2016) veya duygusal bulaşma etkisinin (Hatfield ve ark., 1992) ortaya çıkmış olması ihtimali test edilmiştir. Sonuçlar, duygusal ve nötr uyaranların tekli veya karışık şekilde sunulmasının tanıma doğruluğunu etkilemediğini göstermiştir. Benzer şekilde, kodlama aşamasında etkili olabileceği savunulan semantik ilişkiselliğin duygusal uyaranlara yönelik liberal tepki yanlılığı üzerinde anlamlı bir et-

kisi bulunmamıştır. Bununla birlikte, deney 2’de de birinci deneyde olduğu gibi nötr kelimelerin uyarılmışlığı yüksek negatif kelimelere kıyasla daha iyi tanındığı ve uyarılmışlığı yüksek negatif kelimelere yönelik liberal tepki yanlılığı gösterildiği görülmüştür.

Söz konusu bulgular, bağlantılı alan yazındaki teorik yaklaşımlar, yorumlar ve bulgular açısından tartışılacak olursa, ilk olarak bu çalışma kullanılan analiz yöntemi bakımından önceki birçok çalışmadan farklılaşmaktadır. Çalışmanın her iki deneyinde de sinyal tespit analizi kullanılmıştır. Sinyal tespit analizi tanıma doğruluğu ve tepki yanlılığının ayrı ayrı değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Dougal ve Rotello (2007) sinyal tespit analizi kullanarak ele aldıkları çalışmalarında duygusal uyaranlar için tanıma doğruluğunun daha iyi olmadığını, daha ziyade duyguya yönelik olarak tepki yanlılığı yapıldığını göstermişlerdir. Bu çalışmada da duygusal uyaranların sahip olduğu öne sürülen bellek avantajının görülmemesinin ve genel olarak daha kötü tanınmalarının sinyal tespit analizi yönteminin kullanılmasıyla ilişkili olabileceği düşünülmüştür. Bununla birlikte, mevcut çalışmada duygusal uyaranlara yönelik yanlış alarmların fazla olması ve bunun neticesinde de bu uyaranlar için tanıma doğruluğunun azalıp liberal tepki yanlılığının artması duygunun işlevine ilişkin yeni açıklamalara işaret etmektedir. Duygunun tanıma doğruluğundan ziyade liberal tepki yanlılığını artırması olası önemli olayların *ıskalanması* (*miss*) riskini azaltmaktadır. Önemli bir olayı ıskalamak, bu olayı yanlış hatırlamaktan daha yüksek maliyete sebep olabileceğinden duygunun bellekteki işlevinin tanıma doğruluğunu değil liberal tepki yanlılığını artırmak olduğu söylenebilir (Lynn ve Barrett, 2014).

Bu çalışmada duygusal ve nötr kelimelerin semantik ilişkisellik değerleri dengelenerek kategori etkisi azaltılmaya çalışılmıştır. Öte yandan, White ve arkadaşları (2014) duygusal ve nötr uyaranların anlamsal ilişkisellik açısından eşitlenmiş bile kategori etkisinin ortaya çıkabileceğini savunmuşlardır. Duygusal uyaranların bir duygu kategorisini temsil ederken (örn., tikslenme, korku, mutluluk vb.), nötr olmanın bir kategoriye temsil etmediği görüşünü ileri sürmüşlerdir. White ve arkadaşları (2014) çalışmalarında negatif kelimelere karşı gösterilen tanıma yanlılığının bu uyaranların çalışma listesinde belirgin bir kategoriye oluşturmaları sonucunda ortaya çıktığını, uyarılmışlık ve değerliğin ana etki olmadığını savunmuşlardır. Bununla birlikte negatif ve kategorik nötr kelimelere gösterilen tepki yanlılığı örüntüsü benzer olsa da kategori üyeliği etkisinin negatif kelimeler için daha güçlü olduğunu ortaya koymuşlardır.

Bu çalışmada duygusal uyaran belleğinde etkili olabilecek diğer birçok değişken kontrol edilmeye çalışılmıştır. Birincisi, katılımcıların kodlama sırasında duygusal ve nötr uyarılara yönelik farklı tanıma stratejileri kullanması engellenmeye çalışılmıştır. Tesadüfi kodlama prosedürleri katılımcıların duygusal uyarılara yönelik tanıma stratejileri kullanmalarını veya dikkatin tek bir uyaran tipine yönelmesini engelleyebilmektedir (Anderson, Wais ve Gabrieli, 2006; Schmidt ve Schmidt, 2016). Bu nedenle tesadüfi kodlama yöntemi kullanılmış ve katılımcılar sonradan gelecek bellek testi konusunda bilgilendirilmemiştir. İkinci olarak duygusal ve nötr kelimeler negatif uyarılmışlık dışında kalan özellikler bakımından dengelenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla duygusal ve nötr kelimelerin kullanım sıklığı ve uzunluğu kontrol edilmiştir. Sonuç olarak, elde edilen bulgular sağlama ve kodlama aşamasında etkili olması beklenen değişkenlerin anlamlı bir etkiye sahip olmadıklarını göstermiştir. Öte yandan her iki deneyde duygunun tanıma performansı üzerinde etkili olduğu gösterilmiştir.

Ele alınan iki deney, sağlama ve kodlama aşamalarının koşullarına göre değişimsiz duygunun aynı şekilde etkili olduğunu göstermiştir. Farklı manipülasyonlara rağmen her iki deneyde de benzer sonuçlar alınması bellek performansındaki farklılaşmanın tanıma testi sırasında ortaya çıkmış olabileceğini düşündürmektedir. Bu çalışmada sağlama ve kodlama aşamasına odaklanılırken geri getirmenin gerçekleştiği tanıma testi aşaması üzerinde durulmamıştır. Farklı manipülasyonlara rağmen tüm katılımcılar tanıma testi sırasında aynı kelimeleri eski veya yeni olarak değerlendirmişlerdir. Tanıma testi sırasında katılımcıların beyin aktivasyonlarının ölçümlendiği bir çalışma, katılımcıların yeni nötr kelimelere kıyasla yeni negatif kelimelere karşı daha fazla nöral aktivasyon gösterdiğini ve daha fazla yanlış alarm verdiklerini göstermiştir (Maratos, Allan ve Rugg, 2000). Benzer şekilde, semantik ilişkisellik gibi organizasyonla alakalı süreçlerin yalnızca kodlama aşamasında değil geri getirme aşamasında da etkili olabileceği öne sürülmektedir (Brainerd, Stein, Silveira, Rohenkohl ve Reyna, 2008; Buchanan ve ark., 2006; Hunt ve McDaniel, 1993; Tulving ve Pearlstone, 1966). Buradan hareketle her iki deneyde de uygulanan manipülasyonların anlamlı bir etkiyi yokken duygunun tutarlı şekilde etkili olmasının tanıma testi sırasında gerçekleşen süreçlerle ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Bu iddianın ileriki çalışmalar tarafından test edilmesi önerilmektedir.

Mevcut çalışma kullanılan kısa zaman aralıkları, uyarıların sahip olduğu birtakım özellikler ve tanıma testi sırasında ortaya çıkabilecek diğer bilişsel etmenler bakımından

bazı sınırlılıklar içermektedir. Organizasyonel süreçlerin etkilerine vurgu yapan birçok çalışmada duygunun kategori etkisi oluşturmasıyla tanıma testlerinde liberal tepki yanlılığını artırdığı savunulmaktadır (Maratos ve ark., 2000). Mevcut çalışmada kullanılan duygusal ve nötr kelimeler uyarılmışlık ve değerlik boyutlarına göre seçilmiştir. Bununla birlikte bu kelimeler ayrık duygu kategorileri (Ekman, 1999) temelinde de birbirlerinden ayrışabilmektedir. Karaaslan, Siakir-Oglou ve Kapucu (2019) tarafından gerçekleştirilen bir çalışma, öfke ve üzüntü duygularının isabet oranı ve tanıma yanlılığını farklı şekillerde etkilediğini göstermiştir. Buradan hareketle mevcut çalışmada kullanılan kelimelerin ayrık duygular temelinde nasıl gruplandıklarına ikinci deneyin analizleri sırasında bakılmıştır. Sonuç olarak, bu çalışmada kullanılan duygusal kelimelerin negatif duygu kategorilerine, nötr kelimelerin ise pozitif duygu kategorisine yakın olduğu görülmüştür. Negatif kategorik duygular bellek ile ilişkileri bakımından kendi içlerinde farklılaşabilmektedir. Örneğin, aynı uyarılmışlık ve değerlik düzeyine sahip olsalar da tiksinti içerikli uyaranlar korku içerikli uyaranlardan daha iyi hatırlanabilmektedir (Chapman, Johannes, Popenk, Moscovitch ve Anderson, 2013). Dolayısıyla bu çalışmada kullanılan duygusal kelimelerin farklı kategorik duyguları temsil etmesi ve kullanılan nötr kelimelerin nispeten pozitif duygu kategorisine yakın olması ulaşılan sonuçları etkilemiş olabilir.

Mevcut çalışma, duygusal tanıma belleğini daha kapsamlı şekilde ele alması ve duygusal bilginin daha iyi hatırlandığı yaygın görüşüne eleştiri getirmesi bakımından öneme sahiptir. Tepki yanlılığını göz önünde bulundurarak duygusal tanıma performansını test edecek ileriki çalışmalarda söz konusu sınırlılıklara dikkat edilmesi ve özellikle tanıma testi aşaması üzerinde durulması önerilmektedir. Sonuç olarak bu çalışma, duygusal belleğin geniş bir çerçevede değerlendirilmesi ve işlevlerinin göz önünde bulundurulması gerektiğine işaret etmesi bakımından alan yazına önemli bir katkı sağlayacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Anderson, A. K., Wais, P. E. ve Gabrieli, J. D. (2006). Emotion enhances remembrance of neutral events past. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 103(5), 1599-1604.
- Been, M., Jans, B. ve De Weerd, P. (2011). Time-limited consolidation and task interference: No direct link. *Journal of Neuroscience*, 31(42), 14944-14951.
- Brainerd, C. J., Stein, L. M., Silveira, R. A., Rohenkohl, G. ve Reyna, V. F. (2008). How does negative emotion cause false memories?. *Psychological Science*, 19(9), 919-925.
- Buchanan, T. W., Etzel, J. A., Adolphs, R. ve Tranel, D. (2006). The influence of autonomic arousal and semantic relatedness on memory for emotional words. *International Journal of Psychophysiology*, 61(1), 26-33.
- Cahill, L. ve McGaugh, J. L. (1998). Mechanisms of emotional arousal and lasting declarative memory. *Trends in Neurosciences*, 21(7), 294-299.
- Chapman, H. A., Johannes, K., Poppenk, J. L., Moscovitch, M. ve Anderson, A. K. (2013). Evidence for the differential salience of disgust and fear in episodic memory. *Journal of Experimental Psychology: General*, 142(4), 1100-1112.
- Cocenas-Silva, R., Bueno, J. L. O. ve Droit-Volet, S. (2013). Emotion and long-term memory for duration: Resistance against interference. *Behavioural Processes*, 97, 6-10.
- DeSchepper, B. ve Treisman, A. (1996). Visual memory for novel shapes: Implicit coding without attention. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 22(1), 27-47.
- Dougal, S. ve Rotello, C. M. (2007). "Remembering" emotional words is based on response bias, not recollection. *Psychonomic Bulletin & Review*, 14(3), 423-429.
- Dudai, Y. (1996). Consolidation: Fragility on the road to the engram. *Neuron*, 17(3), 367-370.
- Dudai, Y. (2004). The neurobiology of consolidations, or, how stable is the engram?. *Annual Review of Psychology*, 55, 51-86.
- Ekman, P. (1999). Basic emotions. *Handbook of Cognition and Emotion*, 98(45-60), 45-61.
- Göz, İ. (2003). *Yazılı Türkçenin kelime sıklığı sözlüğü*. Türk Dil Kurumu: Ankara.
- Hatfield, E., Cacioppo, J. T. ve Rapson, R. L. (1992). Primitive emotional contagion. *Review Of Personality and Social Psychology*, 14, 151-177.
- Hunt, R. R. ve McDaniel, M. A. (1993). The enigma of organization and distinctiveness. *Journal of Memory and Language*, 32(4), 421-445.
- Kapucu, A., Kılıç, A., Özkılıç, Y. ve Sarıbaz, B. (2018). Turkish emotional word norms for arousal, valence, and discrete emotion categories. *Psychological Reports*, 0033294118814722.
- Kapucu, A., Rotello, C. M., Ready, R. E. ve Seidl, K. N. (2008). Response bias in "remembering" emotional stimuli: A new perspective on age differences. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 34(3), 703-711.
- Karaaslan, A., Siakir-Oglou, N. ve Kapucu, A. (2019). Duygusal uyarılmışlığın tanıma belleği üzerindeki katleyici etkisi: Nesne içi ve Nesnelere arası bağlantıların karşılaştırılması. *Psikoloji Çalışmaları*, 39(2), 1-2.
- Kleinsmith, L. J. ve Kaplan, S. (1963). Paired-associate learning as a function of arousal and interpolated interval. *Journal of Experimental Psychology*, 65(2), 190-193.
- Lechner, H. A., Squire, L. R. ve Byrne, J. H. (1999). 100 years of consolidation-remembering Müller and Pilzecker. *Learning & Memory*, 6(2), 77-87.
- Lynn, S. K., ve Barrett, L. F. (2014). "Utilizing" signal detection theory. *Psychological Science*, 25(9), 1663-1673.
- Macmillan, N. A. ve Creelman, C. D. (2005). *Detection theory: A user's guide* (2. baskı). Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

- Maquet, P. (2001). The role of sleep in learning and memory. *Science*, 294(5544), 1048-1052.
- Maratos, E. J., Allan, K. ve Rugg, M. D. (2000). Recognition memory for emotionally negative and neutral words: An ERP study. *Neuropsychologia*, 38(11), 1452-1465.
- Mather, M. (2007). Emotional arousal and memory binding: An object-based framework. *Perspectives on Psychological Science*, 2(1), 33-52.
- Mather, M., Gorlick M. ve Nesmith, K. (2009). The limits of arousal's memory impairing effects on nearby information. *The American Journal of Psychology*, 122(3), 349-369.
- Mathôt, S., Schreij, D. ve Theeuwes, J. (2012). OpenSesame: An open-source, graphical experiment builder for the social sciences. *Behavior Research Methods*, 44(2), 314-324.
- McGaugh, J. L. (2004). The amygdala modulates the consolidation of memories of emotionally arousing experiences. *Annual Review of Neuroscience*, 27, 1-28.
- McGaugh, J. L. (2018). Emotional arousal regulation of memory consolidation. *Current Opinion in Behavioral Sciences*, 19, 55-60.
- Nielson, K. A. ve Powless, M. (2007). Positive and negative sources of emotional arousal enhance long-term word-list retention when induced as long as 30 min after learning. *Neurobiology of Learning and Memory*, 88(1), 40-47.
- Park, J. (2005). Effect of arousal and retention delay on memory: A meta analysis. *Psychological Reports*, 97(2), 339-355.
- Posner, J., Russell, J. A. ve Peterson, B. S. (2005). The circumplex model of affect: An integrative approach to affective neuroscience, cognitive development, and psychopathology. *Development and Psychopathology*, 17(3), 715-734.
- Rasch, B. ve Born, J. (2013). About sleep's role in memory. *Physiological Reviews*, 93(2), 681-766.
- Robertson, E. M. (2012). New insights in human memory interference and consolidation. *Current Biology*, 22(2), 66-71.
- Russell, J. A. (1980). A circumplex model of affect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39(6), 1161-1178.
- Schmidt, S. R. ve Schmidt, C. R. (2016). The emotional carryover effect in memory for words. *Memory*, 24(7), 916-938.
- Sharot, T. ve Yonelinas, A. P. (2008). Differential time-dependent effects of emotion on recollective experience and memory for contextual information. *Cognition*, 106(1), 538-547.
- Snodgrass, J. G. ve Corwin, J. (1988). Pragmatics of measuring recognition memory: Applications to dementia and amnesia. *Journal of Experimental Psychology: General*, 117(1), 34-50. doi: 10.1037/0096-3445.117.1.34
- Stickgold, R. (2005). Sleep-dependent memory consolidation. *Nature*, 437(7063), 1272-1278.
- Talmi, D. (2013). Enhanced emotional memory: Cognitive and neural mechanisms. *Current Directions in Psychological Science*, 22(6), 430-436.
- Talmi, D., Luk, B. T., McGarry, L. M. ve Moscovitch, M. (2007). The contribution of relatedness and distinctiveness to emotionally-enhanced memory. *Journal of Memory and Language*, 56(4), 555-574.
- Talmi, D. ve Moscovitch, M. (2004). Can semantic relatedness explain the enhancement of memory for emotional words?. *Memory & Cognition*, 32(5), 742-751.
- Talmi, D., Schimmack, U., Paterson, T. ve Moscovitch, M. (2007). The role of attention and relatedness in emotionally enhanced memory. *Emotion*, 7(1), 89-102.
- Tulving, E. ve Pearlstone, Z. (1966). Availability versus accessibility of information in memory for words. *Journal of Verbal Learning & Behavior*, 5, 381-391.

- Tyng, C. M., Amin, H. U., Saad, M. N. ve Malik, A. S. (2017). The influences of emotion on learning and memory. *Frontiers in Psychology*, 8, 14541476.
- Wagner, U., Hallschmid, M., Rasch, B. ve Born, J. (2006). Brief sleep after learning keeps emotional memories alive for years. *Biological Psychiatry*, 60(7), 788-790.
- Wang, B. (2014). Effect of time delay on recognition memory for pictures: The modulatory role of emotion. *PLoS ONE*, 9(6): e100238.
- White, C. N., Kapucu, A., Bruno, D., Rotello, C. M. ve Ratcliff, R. (2014). Memory bias for negative emotional words in recognition memory is driven by effects of category membership. *Cognition & Emotion*, 28(5), 867-880.

The Development of Essentialist Reasoning Based on Gender, Race and Language in a Sample from Turkey

Türkiye'den Bir Örneklemede Cinsiyet, Irk ve Dile Dayalı Esasçı Düşüncenin Gelişimi

Gaye Soley¹ , Telli Davoodi²

¹Assistant Professor, Boğaziçi University, Department of Psychology, Faculty of Arts and Sciences, Istanbul, Turkey

²Dr., Princeton University, Department of Psychology, Faculty of Arts and Sciences South Dr, Princeton, U.S.A

ORCID: G.S. 0000-0002-6333-6017;
T.D. 0000-0002-1179-5916

Corresponding author/Sorumlu yazar:

Gaye Soley,
Boğaziçi University, Department of Psychology, Faculty of Arts and Sciences, 34342, Bebek, Istanbul, Turkey
E-mail/E-posta: gaye.soley@boun.edu.tr

Submitted/Başvuru: 24.04.2020

Accepted/Kabul: 20.10.2020

Published Online/Online Yayın: 18.03.2021

Citation/Atfif: Soley, G., & Davoodi, T. (2021).

The development of essentialist reasoning based on gender, race and language in a sample from Turkey, race and language in a sample from Turkey. *Psikoloji Çalışmaları - Studies in Psychology*, 41(1); 279–300.
<https://doi.org/10.26650/SP2020-0051>

ABSTRACT

Developmental studies suggest that children think in essentialist terms about social categories and view social category membership as natural and stable. This study aims to examine 6-to-10-year-old children's essentialist views about gender, race, and language in a sample from Turkey. These are all categories with underlying perceptual markers, but they are likely to differ in terms of their cultural relevance within this context. In addition to these categories, essentialist beliefs about sports team fans were also examined as a reference category. A measure that captures different aspects of essentialist thinking including biology, change, and environment, and was previously used to study essentialist beliefs about different social categories in the same cultural context with a similar age group, was used. The results showed that around the age of 6 years, children did not distinguish among various social categories in their essentialist reasoning; however, with age, they gradually distinguished among some categories. Despite the differences in their cultural relevance within the context of Turkey, gender and race showed very similar patterns in how they were essentialized over age, both overall, and also with respect to different individual dimensions related to essentialist thinking. Essentialist thinking about both of these categories remained relatively stable across age. In terms of language, while overall essentialism scores remained stable across age, a substantial decrease in beliefs about capacity for changing one's group membership was observed across age, when membership is based on language. Finally, children's essentialist thinking about sports team fans decreased considerably with age. These findings are discussed in light of previous studies focusing on these categories in contexts, where the cultural saliency of the categories likely differ, in an attempt to offer a better understanding of the mechanisms contributing to the development of social essentialism.

Keywords: Social cognition, social essentialism, social groups

ÖZ

Gelişimsel çalışmalar çocukların sosyal kategorilere dayalı esasçı bir düşünce tarzı benimsediklerine ve sosyal kategori üyeliğini doğal ve kalıcı olarak gördüklerine işaret etmektedir. Bu çalışmanın amacı Türkiye'den 6-10 yaş aralığındaki çocukların oluşturduğu bir örnekleme cinsiyet, ırk ve dile dayalı esasçı düşüncenin gelişiminin incelenmesidir. Bu sosyal kategorilerin hepsi algısal olarak ayırt edilebilir kategoriler olup, bir yandan da toplumdaki vurguları açısından farklılıklar göstermektedir. Bu kategorilere ek olarak referans oluşturması için ayrıca futbol takımı taraftarlığına dayalı sosyal kategorilere dair esasçı görüşler de incelenmiştir. Bu kapsamda esasçı düşüncenin biyoloji, değişim ve çevre gibi farklı boyutlarını kapsayan ve daha önce benzer yaş aralığındaki çocuklar ile aynı kültürel bağlamda farklı sosyal kategorileri incelemek için kullanılmış olan bir ölçüm kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçları, altı yaşındaki çocuklarda farklı sosyal kategorilere dayalı esasçı çıkarımların birbirinden ayrılmadığını, ancak yaşla birlikte çocukların bu kategorileri giderek daha fazla ayırttıklarını göstermiştir. Türkiye bağlamında beklenen kültürel geçerliliklerindeki farklara rağmen, cinsiyet ve ırka dayalı esasçı çıkarımlar hem genel olarak hem de esasçı çıkarımların farklı boyutları açısından yaşla birlikte oldukça benzer bir eğilim göstermiş ve bu iki kategoriye dayalı esasçı düşüncede yaşla birlikte önemli oranda değişiklik gözlenmemiştir. Dile dayalı esasçı çıkarımlar da genel anlamda yaşla birlikte değişmezken, bir kişinin dile dayalı grup üyeliğinin değişiminin mümkün olup olmadığına dair esasçı görüşün yaşla birlikte önemli derecede azaldığı gözlenmiştir. Son olarak, takım taraftarlığına dayalı esasçı düşüncenin yaşla birlikte azaldığı gözlenmiştir. Bu sonuçlar, benzer sosyal kategorilere dayalı esasçı düşüncenin gelişimini bu kategorilerin kültürel öneminin farklılaştığı bağlamlarda inceleyen önceki çalışmalar ışığında tartışılarak sosyal kategorilere dayalı esasçı düşüncenin gelişiminde rol oynayan mekanizmaların daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal biliş, sosyal esasçılık, sosyal grup

Humans organize the social world into groups and categories using diverse criteria, including age, race, ethnicity, gender, social class, and language. Social categorization allows us to learn and generalize information about the category members in an efficient manner, yet it also has potential negative implications such as stereotypes and inter-group biases (Allport, 1954). A growing body of evidence suggests that such implications of social categorization are evident early in life. Children exhibit intergroup biases from an early age (e.g., Bigler & Liben, 2007; Rutland, Killen, & Abrams, 2010) and think in *essentialist* terms about social categories (see Gelman, 2003). Specifically, children consider social categories as natural kinds, perceive membership in certain social categories as determined biologically and stable across the lifespan, and they use their understanding of social categories as such to make various inductive inferences about individual members' attributes and behaviours (Gelman, 2004; Medin & Ortony, 1989). While the developmental research provides a wealth of evidence on these tendencies, the role of different factors contributing to the development of essentialist biases about social categories, such as the physical and psychological saliency of these categories, are not entirely known. The aim of the current study is to examine the development of essentialist views in a Turkish sample, focusing on the categories of gender, race, and language. All of these are prominent social categories with underlying perceptual markers, yet they are likely to differ in their psychological saliency to children within this cultural context. These similarities and differences among the categories provide insight into the role of different mechanisms through which essentialist beliefs develop.

Essentialism in young children is usually assessed with a *switched-at-birth* task, which was originally developed to examine young children's intuitions about animal species (Gelman & Wellman, 1991). In this task, children are introduced to an animal that was born into a family of one animal category (e.g., cows), yet was raised by a family from a different animal category (e.g., pigs). Subsequently, children are asked to make various predictions regarding the category membership, as well as physical and behavioural attributes of the baby animal when it grows up (e.g., Atran et al., 2001; Sousa, Atran, & Medin, 2002; Waxman, Medin, & Ross, 2007). These studies have shown that by the age of 4 years, children consider animal category membership as inherited, constant, and inductively powerful; in other words, they essentialize animal species.

Studies using different versions of this task for investigating children's beliefs about human social categories, such as gender, race, and language, showed that these social cate-

gories are also essentialized by children (e.g., Hirschfeld, 1995, 1996; Hirschfeld & Gelman, 1997; Taylor, Rhodes, & Gelman, 2009). For instance, using the switched at birth paradigm, studies showed that pre-schoolers think that a child would belong to the same racial group as their biological parents, rather than the parents whom they grew up with (Gimenez & Harris, 2002; Hirschfeld, 1995). Hirschfeld (1995, 1996) showed that when asked which of the two children would represent an adult's former self as a child, pre-schoolers consistently ignore various other perceptual features common between the adult and the child characters, and choose instead, the child who matches the adult's racial group membership. Similar findings were observed when children's essentialist views were assessed for gender and language (e.g., Hirschfeld & Gelman, 1997; Taylor et al., 2009).

Later studies on the development of essentialist beliefs have shown that children think in essentialist terms about many other social categories, including ethnicity, nationality, social class, and religion (e.g., Birnbaum, Deeb, Segall, Ben-Eliyahu, & Diesendruck, 2010; Davoodi, Soley, Harris, & Blake 2020; del Río & Strasser, 2011; Diesendruck & HaLevi, 2006; Hussak & Cimpian, 2019). Further, the degree to which different social categories are essentialized varies depending on the socio-cultural context. For example, teenagers from rural areas in the U.S. view gender and race as natural categories to a greater extent than their peers from urban cities (Rhodes & Gelman, 2009), 5-12 year-old religious Jewish children in Israel perceive ethnicity as inductively more powerful than their Muslim Arab or secular Jewish peers (Birnbaum et al., 2010), and African American kindergarteners in the U.S. expect race to be more stable than language across lifespan, whereas their European American peers show the opposite expectations (Kinzler & Dautel, 2012). Cultural context also influences the developmental course of essentialist views about various social categories (Astuti, Solomon, & Carey, 2004; Birnbaum et al., 2010; Deeb, Segall, Birnbaum, Ben-Eliyahu, & Diesendruck, 2011; del Río & Strasser, 2011; Diesendruck & Haber, 2009; Kinzler & Dautel, 2012; Pauker, Xu, Williams, & Biddle, 2016; Rhodes & Gelman, 2009). For instance, in the U.S., children's essentialist views about race tend to increase with age (Diesendruck, Goldfein-Elbaz, Rhodes, Gelman, & Neumark, 2013; Mandalaywala, Ranger-Murdoch, Amodio, & Rhodes, 2019; Pauker et al., 2016; Rhodes & Gelman, 2009; Roberts & Gelman, 2016), whereas in Israel (Diesendruck et al., 2013) and in Hawaii (Pauker et al., 2016), essentialist views about race tend to decrease over development, patterns that are consistent with the level of salience and relevance of the category, race, in each cultural context.

Evidently, social categories vary in terms of whether they have observable biological markers (e.g., skin colour) as well as their psychological salience within cultural contexts, and these differences might contribute to how strongly a given category is essentialized. For instance, social categories might become psychologically more salient when their importance is reinforced by cues like conflict between certain groups in the society, explicit labelling, or implicit use of the category, such as socially segregated environments (e.g., Bigler & Liben, 2007; Gelman & Hirschfield, 1999; Rhodes, Leslie, & Tworek, 2012). In line with this, past research showed that children growing up in more homogenous environments exhibit higher degrees of essentialist thinking about a given social category (Pauker et al., 2016; Rhodes & Gelman, 2009; Smyth, Feeney, Eidson, & Coley, 2017) and that verbal cues, such as the use of generic language, are shown to influence the development of essentialist beliefs in children (Rhodes et al., 2012; Segall, Birnbaum, Deeb, & Diesendruck, 2015). Importantly, the role of each of these variables over and above the others may not be always easily discernible, given that they might tend to co-vary (Davoodi et al., 2020b). For instance, parents might use explicit labelling and generics more frequently when talking about social categories that have biological underpinnings (e.g., girls like dolls).

The present research

The current study aims to investigate the development of essentialist beliefs in a Turkish sample, focusing on the categories of gender, race, and language. All of these are major social categories with underlying perceptual markers, yet they are likely to differ in their psychological importance to children within this cultural context. These similarities and differences among the categories might allow us to have a better insight into the sources of essentialist biases.

Given its notable racial homogeneity, Turkey presents an interesting case for examining essentialist beliefs about race. Although Turkey comprises many ethnic groups, it is racially quite homogenous, and children are rarely exposed to individuals from different racial groups. Growing up in a racially uniform environment might implicitly contribute to the saliency of this category, upon encountering individuals of a different race. On the other hand, explicit labelling is unlikely to be a factor contributing to children's essentialist beliefs about race in Turkey, given that it is not a culturally relevant category. This provides a contrast with the category of gender. Turkey ranks among the lowest countries in terms of gender equality (Inglehart & Norris, 2003).

Children in Turkey likely get both explicit and implicit saliency cues in their daily lives through labels used by individuals around them as well as distinct gender roles and gender-segregated environments (e.g., school bathrooms, play groups). Thus, while both gender and race are biologically marked categories, only gender is culturally relevant in the context of Turkey. Language, as a marker of social category, even though not necessarily marked morphologically as in the cases of gender and race, can be considered as a semi-biological marker with consistent links to categories such as ethnicity and nationality (e.g., Gil-White, 2002). Turkey is relatively homogenous in terms of language as well. About 85% of the population is estimated to have Turkish as a native language, followed by Kurdish with about 12%, and Arabic with about 1% of the population (KONDA, 2006). The ethnic diversity of Turkey is not fully represented in public life linguistically, due to government regulations that have repressed teaching and the use of the ethnic languages (Kaya, 2009). In recent years, however, with the increase in the Syrian refugee population in Turkey (The UN Refugee Agency, 2020), an increase in exposure to Arabic might be expected, particularly for children who attend schools where Syrian students are admitted. Additionally, most children learn a second language (usually English) in school, typically starting in second grade (around the age of 6 or 7 years). Thus, language, as a social category, can be considered as culturally relevant to some extent within the current context of Turkish society, mainly because of its role in marking ethnic groups in conflict (e.g., Bilali, Çelik, & Ok, 2014) as well as shifts in demographics with the recent waves of immigration (The UN Refugee Agency, 2020).

To this date, only one study examined children's essentialist views of human social categories in Turkey. This study examined essentialist beliefs about gender, nationality, religion, socio-economic status, and sports teams among 5-to-10-year-old children and adults in Turkey and in the U.S. (Davoodi et al., 2020b). The results of the study showed notable similarities across the two cultures. In both cultures, children's essentialist beliefs were strongest for gender, followed by nationality, religion, socio-economic status, and sports teams. Further, an increasing level of differentiation among these categories was observed with age. The measure used by Davoodi et al. (2020b) includes three dimensions that capture different aspects of natural-kind essentialist beliefs across categories (Gelman et al., 2007). These are the biological basis for the differences between different category members, the possibility of changing category membership, and the

role of the environment in determining category membership. This measure allows rank ordering different social categories in terms of children's essentialism scores and provides insight into the degree to which each category is essentialized in relation to one another. Further, it also allows examining each of the individual dimensions of essentialist thinking within each category. The present study adopted this method for assessing children's essentialist beliefs about gender, race, and language. Following Davoodi et al. (2020b), essentialist beliefs about sports team fans, a category with no biological marker, were also assessed, to serve as a baseline.

Building on previous studies, we predicted that with age, the social categories tested would be increasingly differentiated in terms of children's essentialism scores (e.g., Davoodi et al., 2020b). Second, as a category with a biological basis and cultural relevance, gender would be essentialized to a greater degree than race and language and would remain highly essentialized across age. We did not have a specific prediction regarding the rank ordering of race and language in terms of children's essentialism scores; however, we predicted that both would be essentialized to a greater degree than sports team fans across age. Further, we expected that children's essentialist beliefs about this category would be relatively stable across age. On the other hand, we predicted an overall decline in essentialist beliefs about language, particularly given that children start acquiring a second language in second grade. We also conducted exploratory analyses on the individual dimensions of each category across development.

METHOD

Participants

Participants were 6-to-10-year-old children attending public schools in Istanbul, Turkey. A total of 81 children participated in the study. Nine children were later excluded from the analyses due to being outside the intended age range ($N = 4$), having a native language other than Turkish ($N = 2$) or due to experimenter error ($N = 3$). The final sample included 72 monolingual Turkish speaking children (42 female; $M_{\text{age}} = 8$ years 2 months, Range between 6 years to 9 years 11 months). According to the parental report, 57 of these children were not exposed to different languages other than Turkish or any individuals from other ethnic/racial groups. Among the remaining 15 children, 4 were exposed to other languages/ethnicities at home (Kurdish $N = 2$, Uzbek $N = 1$, Russian $N = 1$), Six were exposed to other languages/ethnic groups in school through their class-

mates (Arabic /Syrian), four children were exposed to other ethnicities but these were not specified, and one child's data was missing. The study was approved by the ethics board at Boğaziçi University on 16.02.2015 (Application number: 2015/14).

Materials

Stimuli. Warm up stimuli consisted of two same gender drawings of white children, each presented individually against a white background. The test stimuli consisted of four pairs of drawings of children, each pair representing one of the four social categories of interest. These categories were gender, race, language, and sports-teams. The drawings were presented on a white background and were separated from each other by approximately 10 cm. For the category of gender, the display consisted of drawings of two white children, one male and one female. For the category of race, the display consisted of drawings of two same gender children, one black and one white. For the category of language, the display consisted of two same gender, white children. One of these children was paired with a voice clip in Turkish and the other was paired with a voice clip in Spanish, but the voice clips had the same content. These voice clips were recorded by children, who are native speakers of one these two languages. They were ~3 s in length and had neutral content (i.e., butterflies have colourful wings and children play in the park). For the category of sports-team fans, the display consisted of two same gender, white children, wearing jerseys of two of the three popular soccer teams in Istanbul (Beşiktaş, Fenerbahçe, and Galatasaray). The drawings of children had generic faces, but different coloured-clothing and hair styles. For all trials, except for the gender trial, the gender of the characters was matched with the participant's gender. Thus, two different sets of stimuli were used, depicting only male or female characters, except for the gender trial displays.

Socio-demographic Form. Before testing, parents were asked to fill out a questionnaire that included demographic questions as well as questions about the child's exposure to different languages and ethnic/racial groups. On this questionnaire, parents were also asked to indicate their child's favourite soccer team.

Procedure

Children, whose parents gave consent for their participation, were individually tested in a quiet room of their schools. In the beginning of the session, the experimenter told the children that they would be introduced to new individuals and asked some questions about them and that they could answer these questions by saying *yes*, *no*, or *may-*

be. The experimental session started with two warm up trials. On each of these trials, the experimenter showed a drawing of a child (male or female depending on the participant's gender), labelled the child with a letter of the alphabet (e.g., this is L), and asked children if the character would go to school or like ice cream. These questions aimed at familiarizing children with the procedure and the possible answers. Characters in the stimuli set were introduced with letters, rather than names, to avoid priming associations that participants may bear to mind with common names.

Following this, children received four test trials, each corresponding to one of the four social categories. On each trial, children saw a pair of own gender characters (except for the gender trial, where children saw one male and one female character), and the experimenter pointed to each character in the pair, labelled it with a random letter of the alphabet, and indicated its group membership. For gender, one of the characters was identified as a girl and the other was identified as a boy (e.g., this is K, K is a girl and this is T, T is a boy). For race, one character was identified as black and the other character was identified as white. For language, one character was identified as speaking Turkish and the other speaking Spanish. For sports-team, each character was identified as a fan of one of the three popular soccer teams in Istanbul, Beşiktaş, Fenerbahçe, or Galatasaray. One of the teams was chosen randomly and the other was the child's favourite sports team. In case no team was reported by the parent, we choose two random teams ($N = 3$). Children were then asked five questions about the two characters, focusing on different dimensions of essentialist thinking. These questions were whether the brains of the characters were different from one another, whether one could tell their category membership from examining their blood, whether the characters were born as members of these categories, whether it was possible to change their category membership, and whether their environment was the reason for the characters being members of the respective categories. These questions were previously used for assessing different aspects of essentialist thinking (Davoodi et al., 2020b; Gelman et al., 2007). After answering these five questions regarding essentialist thinking, children were asked whether each character has a lot of friends. With this control question, the aim was to test whether children had a bias toward one of the two characters.

Eight different orders were created, and the categories of gender, race, language, and sports teams were presented to children in these orders. Children were randomly assigned to one of these pre-determined order conditions. The order in which the five essen-

tialism questions were asked was varied randomly across trials as well as across children. The lateral positions of the characters and the order in which they were introduced were counterbalanced across children.

Data Analyses

The coding scheme of prior work was followed (Davoodi et al., 2020b; Gelman, Heyman, & Legare, 2007; Heiphetz, Gelman, & Young, 2017). According to this coding scheme, for the control questions, children received a score of 1 if responded *yes*, 0.5 if responded *maybe*, and 0 if responded *no*. For the essentialism questions, children received a score of 1 if they answered *yes* to the *born*, *blood*, and *brain* questions and *no* to the *change* and *environment* questions, as these answers would indicate essentialist thinking. Accordingly, children received a score of 0, if they answered *no* to the *born*, *blood*, and *brain* questions and *yes* to the *change* and *environment* questions. Children received 0.5 for *maybe* responses to all essentialism questions. Children's responses were noted by the experimenter during the experimental session and later checked by a second researcher.

Children's scores were summed up across five questions, and each child received a total *essentialism score* for each social category ranging from 0 to 5. The results are presented both in terms of these total essentialism scores calculated for each category as well as in terms of the individual dimensions of essentialist reasoning within each category.

RESULTS

Essentialism Scores Across Social Categories and Age

Figure 1 shows participants' total essentialism scores for each social category over age. Inspection of Figure 1 suggests little to no change in the extent to which children essentialize gender, race, and language categories from 6 to 10 years of age whereas this tendency seems to decrease with age for judgments sports team fans.

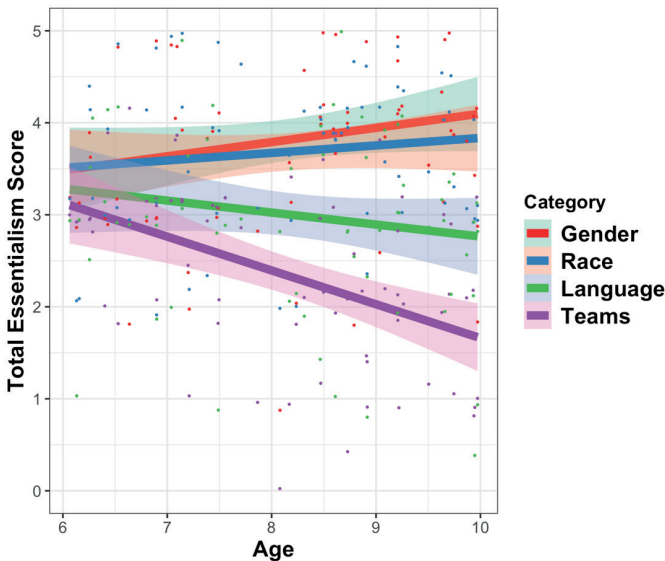

Figure 1. Total Essentialism Score (0-5) With Participants Age (in years) and Social Category.

To statistically confirm these patterns, mixed-effects linear regression models using the *lme* function of the *nlme* package in *R* were conducted (R Core Team, 2019). All models included the Total Essentialism Score as the outcome variable and Age, Category, and the interaction term between Age and Category as fixed effects, with a random effect defined as Category varying over Subject ID. Because we were interested in differences, with Age, among all five categories, we ran four regression models, each time changing the reference level of Category. For all significant results, effect sizes from mixed-effects models were estimated using the *lme.dscore* function from *EMAtools* package. This function calculates Cohen's D for each effect in *nlme* models. For linear models, effect sizes were estimated using the *modelEffectSizes* function from the *ImSupport* package. This function calculates partial eta squares based on sums of squares metrics. Table 1 shows the parameters of each model. A glance at Figure 1 suggests that essentialist beliefs about members of gender, race, and language groups follow different trajectories with age, as compared to the trajectory of beliefs about members of sports-team fans. To statistically test whether the effect of Age on beliefs about gender, race, and language are actually different from the effect of Age on beliefs about sports-teams, we turned to the interaction terms from Table 1 between Age and Category when gender, race, and language are each compared to sports-teams. As shown in Table 1, while Age

significantly interacts with Category when comparing both gender and race to sports-teams, this interaction is not significant when comparing language to sports teams. Therefore, the developmental trajectory of beliefs about sports-teams diverges from beliefs about gender and race but not language. To further investigate the simple effect of age on beliefs about each category separately, we conducted regression models on essentialist beliefs about each category with Age as the only predictor.

Indeed, as suggested by Figure 1, essentialist beliefs about gender, race, and language did not undergo any significant changes ($B = 0.15$, $SE = 0.09$, $t = 1.65$, $p = 0.10$, $B = 0.08$, $SE = 0.08$, $t = 0.97$, $p = 0.34$, and $B = -0.13$, $SE = 0.10$, $t = -1.34$, $p = 0.18$, respectively). Essentialist beliefs about sports-team fans significantly decreased with age ($B = -0.37$, $SE = 0.08$, $t = -4.30$, $p < 0.001$, $\eta_p^2 = 0.21$). Thus, children's essentialist beliefs about members of sports-team fan groups increasingly diverge from beliefs about gender, race, and language categories when qualitatively comparing the isolated effect of Age on essentialist reasoning among 6-10-year-olds. of age. However, as already noted, statistical models investigating how Age interacts with essentialist beliefs of each category, as compared to the other categories, confirms that although the trajectory is different when comparing both gender and race to sports-team, it is not statistically different when comparing language to sports-team (see Table 1). Furthermore, although the observation that Age does not have a significant main effect on essentialist beliefs about gender, race, or language suggests that beliefs about these three categories follow similar developmental trajectories, statistical models comparing the moderating effect of Age among the categories only partially supports this. While the effect of Age is not different when comparing essentialist beliefs about race to beliefs about either gender or language, beliefs about gender are significantly different from beliefs about language (see Table 1). Thus, although the developmental trajectory of beliefs about gender and race are not different and the trajectory of beliefs about race and language are not significantly different, beliefs about gender and language do follow different developmental trajectories (see Figure 1).

Table 1. Regression Model Coefficients, Standard Errors (in parentheses), Effect Sizes for Significant Effects [in brackets], and Significance Level, Investigating The Effect of Age, Category, and Category X Age on The Total Essentialism Score.

	Reference level for Category		
	Gender	Race	Language
Intercept	2.55 (0.75)***	3.02 (0.75)***	4.07 (0.75)***
Age	0.15 (0.09)	0.08 (0.09)	-0.13 (0.09)
Category			
Race	0.46 (0.90)		
Language	1.51 (0.90)	1.05 (0.90)	
Sports-Team	2.78 (0.90)	2.31 (0.90)* [0.57]	1.26 (0.91)
Interaction (Age X Category)			
Age X Race	-0.07 (0.11)		
Age X Language	-0.28 (0.11)** [0.62]	-0.21 (0.11)	
Age X Sports-Team	-0.52 (0.11)*** [0.66]	-0.45 (0.11)*** [0.57]	-0.23 (0.11)
Number of Observations	288		
Number of Groups	72		
Conditional R-Squared	0.93		

Note. Reference level for Category is shown on top and Bonferroni adjustments were applied to account for three comparisons (each time changing the reference level for Category). All fixed effects shown here vary among models because they are compared to the reference level for Category, which is different in each model. * $p < 0.015$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$.

Individual Dimensions of Social Categories

Inspection of Figure 2 further suggests similarities in the trajectory of children's essentialist beliefs about gender and race categories. Specifically, while essentialist beliefs about gender and race groups in terms of the individual dimensions measured by our questions do not seem to go through drastic changes with age, beliefs about language and sports-team fan groups do seem to more drastically change with age, at least in terms of some of the dimensions. To confirm these patterns, mixed-effects linear regression models for the essentialism score in each category with Dimension, Age, and the interaction between Dimension and Age as fixed effects, and allowing for Dimension to vary with Subject ID as a random effect, were conducted.

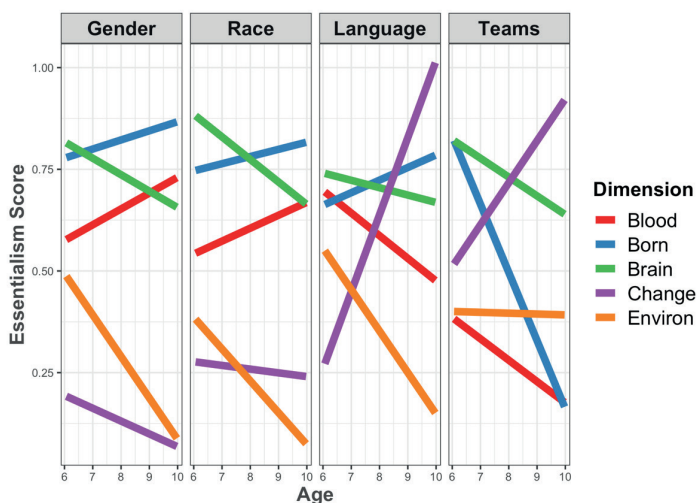

Figure 2. Essentialism Score (0-1) For Each Individual Dimension in Each Social Category Over Age.

For the essentialism score in the gender category, there was no interaction between Age and Dimension ($F(4, 280) = 1.69, p = 0.15$). Consequently, the interaction was dropped from the model, and only Age and Dimension were included as main effects. This model revealed a main effect of Dimension ($F(4, 284) = 3.29, p = 0.01$) but no effect of Age ($F(1, 70) = 2.72, p = 0.10$). To further investigate into the main effect of Dimension, all five dimensions were compared. Only essentialist beliefs in terms of Blood were different from beliefs in terms Change ($B = 0.21, SE = 0.07, t = 3.21, p < 0.01, d = 0.77$) after applying Bonferroni adjustments for multiple comparisons (critical alpha level for our comparisons is 0.0125 to account for four comparisons). There were no significant differences among any of the other dimensions. This suggests a level of consistency between the different dimensions of essentialist beliefs about gender groups in their imperviousness to changes with age.

For the essentialism score in the race category, similar to beliefs about gender, there was no interaction between Age and Dimension ($F(4, 280) = 1.43, p = 0.22$). We consequently dropped the interaction term, and the model revealed no main effects of Dimension ($F(4, 284) = 2.22, p = 0.07$) or Age ($F(1, 70) = 0.82, p = 0.37$). Similar to beliefs about gender, there seems to be a level of consistency in how essentialist beliefs about racial groups in terms of different dimensions stay robust over 6-10 years of age.

For the essentialism score in the language category, a significant interaction between Dimension and Age was observed ($F(4, 280) = 6.34, p < 0.001$). To follow up on this interaction, how Age might affect the score in terms of one dimension differently from its effect on the other dimensions was investigated. The effect of Age was different on the essentialism score in terms of the Change dimension, as compared to all other dimensions, with the exception of Blood (Age X Dimension – Change vs. Born: $B = 0.22, SE = 0.06, t = 3.61, p < 0.001, d = 0.33$; Change vs. Brain: $B = 0.17, SE = 0.06, t = 2.80, p < 0.01, d = 0.24$; Change vs. Environment – $B = 0.29, SE = 0.06, t = 4.77, p < 0.001, d = 0.97$). In fact, children's essentialist beliefs in terms of Change significantly decreased with age ($B = -0.19, SE = 0.04, t = -4.83, p < 0.001, d = 1.16$) whereas Age was not a significant predictor for any of the other dimensions. This suggests that children's essentialist beliefs about members of a language group do not form a consistent construct over 6-10 years of age but diverge in terms of individual dimensions.

For the essentialism score in the sports-team category, there was no significant interaction between Age and Dimension ($F(4, 280) = 2.29, p = 0.06$). Consequently, the interaction term was dropped, and a main effect of Dimension ($F(4, 284) = 15.18, p < 0.001$) and a main effect of Age ($F(1, 70) = 14.64, p < 0.001$) were found. To follow up on the main effect of dimension, all dimensions were compared. The score in terms of the Blood dimension was significantly different from the score in terms of the Born ($B = 0.19, SE = 0.07, t = 2.65, p < 0.01, d = 0.31$), Brain ($B = 0.45, SE = 0.07, t = 6.14, p < 0.001, d = 0.73$) and Environment ($B = 0.33, SE = 0.07, t = 4.54, p < 0.001, d = 0.54$) dimensions. Additionally, the score in terms of the Born dimension was significantly different from the Brain ($B = 0.26, SE = 0.07, t = 3.50, p < 0.001, d = 0.41$) and Change ($B = -0.20, SE = 0.07, t = -2.74, p < 0.01, d = 0.66$) dimensions. The score in terms of the Change dimension was also different from both Brain ($B = 0.46, SE = 0.07, t = 6.24, p < 0.001, d = 1.49$) and the Environment ($B = 0.34, SE = 0.07, t = 4.63, p < 0.001, d = 0.55$) dimensions. Overall, essentialist beliefs about sports-team fan groups seem to decrease in terms of most dimensions (with the exception of beliefs about the role of the environment), suggesting a more consistent construct than the case of beliefs about language groups.

DISCUSSION

The present research examined 6-to-10-year-old children's essentialist beliefs about gender, race, language and sports team, in Turkey. To summarize the findings, although

around age 6, children seem to not distinguish among various social categories in their essentialist reasoning, with age, they gradually distinguish among some categories, such that by age 10, there is a clear rank-order in how they essentialize various social categories (see Figure 1). Specifically, with age, children differentiated between gender and the least essentialized categories, language, and teams. Moreover, children also distinguished between race and sports-teams but not between race and language or between language and sports-teams. For the categories of gender and race, the results showed very similar overall essentialism scores across ages and a similar developmental pattern for essentialist thinking. Essentialist thinking about neither category changed with age unlike the trajectory of essentialist thinking about sports teams. Moreover, gender and race also showed very similar patterns in how they were essentialized over age, with respect to the individual dimensions. Unlike gender and race, although essentialist thinking about language did not change significantly with age when Age was included as the sole predictor of essentialist beliefs about language, the developmental trajectory of beliefs about language did not differ from that of beliefs about sports-teams, after Bonferroni adjustments were made. However, for language, although most of the individual dimensions remained the same across ages, a considerable decrease in essentialism in terms of the capacity for change was observed. Finally, the negative effect of age on essentialist beliefs about sports-teams suggests that by age 10, overall, children essentialize team membership only to a small degree as their essentialist thinking about sports-team fans significantly decreased with age. The most substantial decrease with age was observed in the individual dimension about being born a fan.

While gender and race are categories with observable biological markers, they likely differ in terms of their cultural relevance within the context of Turkey. Arguably, children are exposed to a significant degree of explicit and implicit cues including gender segregation, sex roles, and the use of generic language, that likely increase psychological saliency of gender, given the particularly low-ranking status of the country in terms of gender equality (Inglehart & Norris, 2003). However, both categories were highly essentialized and remained so across development. Further, both categories followed very similar patterns in terms of each of the individual dimensions of essentialist thinking. Past research suggests that children in the U.S., where race is a culturally relevant social category, tend to essentialize race to a lesser degree than gender but their essentialist views of race increase with age (Mandalaywala et al., 2019; Rhodes & Gelman, 2009; Roberts &

Gelman, 2016). However, these studies also show variability in children's essentialist thinking about race, with stronger essentialist beliefs observed as children get exposure to less racially diverse environments and attitudes (Mandalaywala et al., 2019; Rhodes & Gelman, 2009; Roberts & Gelman, 2016). Racially diverse environments might facilitate outgroup contact (e.g., Tropp & Pettigrew, 2005), which, in turn, might allow children to develop more nuanced views about individuals as opposed to using category membership to make inductive inferences about them (e.g., Mandalaywala et al., 2019). In light of these, in the current study, children's strong essentialist beliefs about race across development might be attributed to the notable racial homogeneity in Turkey. Nevertheless, it is remarkable that lack of diversity, with the combination of biological relevance (e.g., Atran, 1995), has a powerful impact on whether race is viewed in essentialist terms to the same degree as gender across development in a context where race is considerably less relevant and different racial groups less often encountered.

Like gender and race, differences in language are perceptually available to children. Further, young children consider language as inherited and stable (Hirschfeld & Gelman, 1997; Kinzler & Dautel, 2012), similar to their beliefs about gender and race (e.g., Hirschfeld, 1996; Taylor et al., 2009). However, children in the current study showed a different developmental pattern in terms of their essentialist beliefs about language, compared to their beliefs about gender, but not race. Specifically, between 6 and 10 years of age, children's beliefs about gender and language follow different developmental trajectories, and while they tend to decrease for language, they remain largely stable for gender. It is also important to note that although, within each category, these trends were not significant, the differences in the trajectories between the categories of language and gender are reflected in a significant interaction effect between Age and Category when comparing essentialist beliefs about language to those about gender.

Previous research contrasting children's essentialist views about race and language suggests that children's perception of the relative stability of these dimensions changes across development. For instance, when asked which of the two adults would represent a child's future self, European American 5-6-year-olds choose the adult who is speaking the same language as the child but who is from a different racial group rather than the adult who matches the child in terms of race but not language (Kinzler & Dautel, 2012). Nine-10-year-olds, on the other hand, choose the adult that matches the child in terms of race but speaks a different language. Thus, between 6 and 10 years, majority-race child-

ren in the U.S. come to think that language would be more likely to change than race across lifespan (Kinzler & Dautel, 2012). While the results of the current study showed that over development, the general trajectory of beliefs about race and language were not different, the individual dimension of “change” showed a significant increase for language but not for race. In other words, children became more likely to perceive language but not race to *change* over development, paralleling prior work with majority-race children in the U.S. (Kinzler & Dautel, 2012).

The finding that the overall level of essentialist beliefs about language did not significantly change across development is notable, particularly because, in Turkey, most children start learning a second language in school around the age of 6 or 7. As mentioned above, one exception to this trend was the individual dimension *change*, where a significant decrease in essentialist beliefs about language was observed: With age, children were more likely to think that one could speak a different language if they wanted to, and this could be explained by children’s acquisition of a second language in school. Nevertheless, while the majority of the participating children was learning a second language in school, taught by a native speaker of Turkish, they were not exposed to individuals speaking other languages than Turkish in their daily lives. Future studies should investigate whether these two kinds of experiences with foreign languages might influence children’s essentialist thinking about linguistic groups differently. It might also be interesting to see whether exposure to a foreign language (via different mechanisms) influences individual dimensions of essentialist views about language differently. For example, learning a foreign language might change how children perceive the environment’s role in shaping one’s language while beliefs about the biological aspects may not be impacted much.

Language is closely linked to the categories of nationality and ethnicity. Indeed, our findings about language seem to be in line with previous findings regarding children’s essentialist views about nationality in Turkey (i.e., Turk vs. Macedonian) (Davoodi et al., 2020b). Specifically, nationality was highly essentialized and remained so across development, but it was essentialized to a weaker degree compared to gender (Davoodi et al., 2020b). It is also worthwhile to note that in the current study, the language groups contrasted were Turkish and Spanish. Spanish was chosen because it is not one of the languages that mark ethnic groups in Turkey and it is not one of the languages commonly taught in schools as a second language. The aim with this contrast was to make the

language category culturally less relevant and, in that aspect, to make it more comparable to the category of race. On the other hand, children might reason about language more in biological terms when contrasted groups are more clearly linked to social groups with biological markers such as ethnicity (e.g., Gil-White, 2002). In other words, language might be essentialized more if the contrasted languages are, for instance, ethnic languages representing conflicting ethnic groups within a given cultural context.

Another interesting future direction would be to examine how the majority/minority group status would influence children's language-based essentialist views. Being from a minority group might lead to sensitivity to the sources of the factors that set individuals apart as a minority (e.g., Davoodi et al., 2020a). Previous research suggests, for instance, that minority-race children in the U.S. develop beliefs about the stability of race across lifespan earlier than majority-race children (Kinzler & Dautel, 2012; Roberts & Gelman, 2016). Accordingly, when language demarcates minority status, children growing up in linguistic minority groups may reflect more on the sources of their distinctive language, which might draw their attention more to both biological factors, such as being born a certain way (because of being born to parents who speak the respective language) but also to environmental factors (as the sources may be perceived as adults in their respective environments).

These findings contribute to the growing literature on the development of social essentialism in children. In addition to examining children's essentialist views about race and language for the first time in the context of Turkey, another contribution of the current study is to compare essentialist beliefs about gender, race, and language with a comprehensive measure that captures different aspects of essentialist thinking in children. Using similar measures, future studies should further examine children's essentialist beliefs about these categories in different cultural contexts where the saliency and the meaning of these categories differ. Systematic investigations across various cultures can inform our understanding of the universal and culture-specific mechanisms underlying the development of social essentialism and might shed light on possible links from the essentialist bias to negative inter-group attitudes.

Acknowledgment: We thank Pınar Aldan and Begüm Köseleler for data collection and coding, and the families for their participation.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: This research was supported by a grant from The Scientific and Technological Research Council of Turkey [TÜBİTAK - 215K189].

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Bu araştırma Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma kurumu tarafından desteklenmiştir [TÜBİTAK - 215K189].

References/Kaynakça

- Allport, G. (1954). *The nature of prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Astuti, R., Solomon, G. E., & Carey, S., (2004). Constraints on conceptual development: A case study of the acquisition of folkbiological and folksociological knowledge in Madagascar. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 69 (3, Serial No. 277).
- Atran, S. (1995). Causal constraints on categories and categorical constraints on biological reasoning across cultures. In Sperber, D., Premack, D., & Premack, A., (Eds), *Causal cognition: A multidisciplinary debate* (pp. 205-233). Oxford: Oxford University Press.
- Atran, S., Medin, D., Lynch, E., Vapnarsky, V., Ek, E. U., & Sousa, P. (2001). Folkbiology doesn't come from folkpsychology: Evidence from Yukatek Maya in crosscultural perspective. *Journal of Cognition and Culture*, 1, 3–42. doi: 10.1163/156853701300063561
- Bigler R. S., & Liben, L. S. (2007). Developmental intergroup theory: Explaining and reducing children's social stereotyping and prejudice. *Current Directions in Psychological Science*, 16, 162–166. doi: 10.1111/j.1467-8721.2007.00496.x
- Bilali, R., Celik, A. B., & Ok, E. (2014). Psychological asymmetry in minority–majority relations at different stages of ethnic conflict. *International Journal of Intercultural Relations*, 43, 253–264. doi: 10.1016/j.ijintrel.2014.09.002
- Birnbaum, D., Deeb, I., Segall, G., Ben-Eliyahu, A., & Diesendruck, G. (2010). The development of social essentialism: The case of Israeli children's inferences about Jews and Arabs. *Child Development*, 81(3), 757–777. doi: 10.1111/j.1467-8624.2010.01432.x
- Davoodi, T., Cui, Y. K., Clegg, J. M., Yan, F. E., Payir, A., Harris, P. L., & Corriveau, K. H. (2020a). Epistemic justifications for belief in the unobservable: The impact of minority status, *Cognition*, 200, 104273. doi: 10.1016/j.cognition.2020.104273
- Davoodi, T., Soley, G., Harris, P. L., & Blake, P. (2020b). Essentialization of social categories across development in two cultures. *Child Development*, 91(1), 163–178. doi: 10.1111/cdev.13209
- Deeb, I., Segall, G., Birnbaum, D., Ben-Eliyahu, A., & Diesendruck, G. (2011). Seeing isn't believing: The effect of intergroup exposure on children's essentialist beliefs about ethnic categories. *Journal of Personality and Social Psychology*, 101(6), 1139. doi: 10.1037/a0026107
- del Río, M. F., & Strasser, K. (2011). Chilean children's essentialist reasoning about poverty. *British Journal of Developmental Psychology*, 29(4), 722–743. doi: 10.1348/2044-835X.002005
- Diesendruck, G., & Haber, L. (2009). God's categories: The effect of religiosity on children's teleological and essentialist beliefs about categories. *Cognition*, 110(1), 100–114. doi: 10.1016/j.cognition.2008.11.001

- Diesendruck, G., & haLevi, H. (2006). The role of language, appearance, and culture in children's social category-based induction. *Child Development*, 77(3), 539–553. doi: 10.1111/j.1467-8624.2006.00889.x
- Diesendruck, G., Goldfein-Elbaz, R., Rhodes, M., Gelman, S., & Neumark, N. (2013). Cross-cultural differences in children's beliefs about the objectivity of social categories. *Child Development*, 84(6), 1906–1917. doi: 10.1111/cdev.12108
- Gelman, S. A. (2003). *The essential child: Origins of essentialism in everyday thought*. New York: Oxford University Press.
- Gelman, S. A. (2004). Psychological essentialism in children. *Trends in Cognitive Sciences*, 8(9), 404–409. doi: 10.1016/j.tics.2004.07.001
- Gelman, S. A., Heyman, G. D., & Legare, C. H. (2007). Developmental changes in the coherence of essentialist beliefs about psychological characteristics. *Child Development*, 78(3), 757–774. doi: 10.1111/j.1467-8624.2007.01031.x
- Gelman, S. A., & Hirschfeld, L. A. (1999). How biological is essentialism. In D. L. Medin & S. Atran (Eds.), *Folkbiology* (pp. 403–446). Cambridge, MA: The MIT Press..
- Gelman, S. A., & Wellman, H. M. (1991). Insides and essences: Early understandings of the non-obvious. *Cognition*, 38(3), 213–244. doi: 10.1016/0010-0277(91)90007-Q
- Gil-White, F. J. (2002). The cognition of ethnicity: Native category systems under the field experimental microscope. *Field Methods*, 14(2), 161–189. doi: 10.1177/1525822X02014002003
- Gimenez, M., & Harris, P. L. (2002). Understanding constraints on inheritance: Evidence for biological thinking in early childhood. *British Journal of Developmental Psychology*, 20, 307–324. doi: 10.1348/026151002320620262
- Heiphetz, L., Gelman, S. A., & Young, L. L. (2017). The perceived stability and biological basis of religious beliefs, factual beliefs, and opinions. *Journal of Experimental Child Psychology*, 156, 82–98. doi: 10.1016/j.jecp.2016.11.015
- Hirschfeld, L. A. (1995). The inheritability of identity: Children's understanding of the cultural biology of race. *Child Development*, 66, 1418–1437. doi: 10.2307/1131655
- Hirschfeld, L.A. (1996). *Race in the making: Cognition, culture, and the child's construction of human kinds*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Hirschfeld, L. A., & Gelman, S. A. (1997). What young children think about the relationship between language variation and social difference. *Cognitive Development*, 12, 213–238. doi: 10.1016/S0885-2014(97)90014-9
- Hussak, L., & Cimpian, A. (2019). “It Feels Like It's in Your Body”: How Children in the United States Think About Nationality. *Journal of Experimental Psychology: General*, 148(7), 1153–1168. doi: 10.1037/xge0000567
- Inglehart, R., & Norris, P. (2003). *Rising tide: Gender equality and cultural change around the world*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kaya, N. (2009). *Forgotten or assimilated? Minorities in the education system of Turkey*. London: Minority Rights Group International. Retrieved from <http://www.minorityrights.org/?lid=7732>.
- Kinzler, K. D., & Dautel, J. B. (2012). Children's essentialist reasoning about language and race. *Developmental Science*, 15(1), 131–138. doi: 10.1111/j.1467-7687.2011.01101.x
- Kirişçi, K., & Winrow, G. M. (1997). *The Kurdish question and Turkey: An example of a trans-state ethnic conflict*. London: Frank Cass.
- Konda (September, 2006). Toplumsal Yapı Araştırması: Biz Kimiz? Retrieved from https://konda.com.tr/wp-content/uploads/2017/02/2006_09_KONDA_Toplumsal_Yapi.pdf

- Mandalaywala, T. M., Ranger-Murdock, G., Amodio, D. M., & Rhodes, M. (2019). The nature and consequences of essentialist beliefs about race in early childhood. *Child Development, 90*(4), e437-e453. doi: 10.1111/cdev.13008
- Medin, D. L., & Ortony, A. (1989). Psychological essentialism. In S. Vosniadou & A. Ortony (Eds.), *Similarity and analogical reasoning* (pp. 179–195). New York: Cambridge University Press.
- Pauker, K., Xu, Y., Williams, A., & Biddle, A. M. (2016). Race essentialism and contextual differences in children’s racial stereotyping. *Child Development, 87*, 1409–1422. doi: 10.1111/cdev.12592
- R Core Team (2019). *R: A language and environment for statistical computing*. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. URL <http://www.R-project.org/>.
- Rhodes, M., & Gelman, S. A. (2009). A developmental examination of the conceptual structure of animal, artifact, and human social categories across two cultural contexts. *Cognitive Psychology, 59*(3), 244–274. doi: 10.1016/j.cogpsych.2009.05.001
- Rhodes, M., Leslie, S. J., & Tworek, C. M. (2012). Cultural transmission of social essentialism. *Proceedings of the National Academy of Sciences, 109*(34), 13526–13531. doi: 10.1073/pnas.1208951109
- Roberts, S. O., & Gelman, S. A. (2016). Can White children grow up to be Black? Children’s reasoning about the stability of emotion and race. *Developmental Psychology, 52*(6), 887–893. doi: 10.1037/dev0000132
- Rutland A., Killen, M., & Abrams, D. (2010). A new social-cognitive developmental perspective on prejudice: The interplay between morality and group identity. *Perspectives on Psychological Science, 5*, 279–291. doi: 10.1177/1745691610369468
- Segall, G., Birnbaum, D., Deeb, I., & Diesendruck, G. (2015). The intergenerational transmission of ethnic essentialism: How parents talk counts the most. *Developmental Science, 18*(4), 543–555. doi: 10.1111/desc.12235
- Smyth, K., Feeney, A., Eidson, R. C., & Coley, J. D. (2017). Development of essentialist thinking about religion categories in Northern Ireland (and the United States). *Developmental Psychology, 53*(3), 475. doi: 10.1037/dev0000253
- Sousa, P., Atran, S., & Medin, D. L. (2002). Essentialism and folk biology: Evidence from Brazil. *Journal of Cognition and Culture, 2*, 195–223. doi: 10.1163/15685370260225099
- Taylor, M. G., Rhodes, M., & Gelman, S. A. (2009). Boys will be boys; cows will be cows: Children’s essentialist reasoning about gender categories and animal species. *Child Development, 80*(2), 461–481. doi: 10.1111/j.1467-8624.2009.01272.x
- The UN Refugee Agency (April, 2020). *UNHCR Syria Regional Refugee Response - Turkey*. Retrieved from <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/113>
- Tropp, L. R., & Pettigrew, T. F. (2005). Differential relationships between intergroup contact and affective and cognitive dimensions of prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin, 31*, 1145–1158. doi: 10.1177/0146167205274854
- Waxman, S. R., Medin, D. L., & Ross, N. (2007). Folkbiological reasoning from a cross-cultural developmental perspective: Early essentialist notions are shaped by cultural beliefs. *Developmental Psychology, 43*, 294–308. doi: 10.1037/0012-1649.43.2.294

Yeni Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği'nin (SBY₇) Türkçeye Uyarlanması

Turkish Adaptation of New Social Dominance Orientation Scale (SDO₇)

Bağdat Deniz Kaynak¹, Meryem Kaynak Malatyalı², Derya Hasta³

¹Ar. Gör., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Ankara, Türkiye

²Dr., Ankara, Türkiye

³Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Ankara, Türkiye

ORCID: B.D.K. 0000-0002-0667-2356;

M.K.M. 0000-0003-2467-1207;

D.H. 0000-0002-6299-0666

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Bağdat Deniz Kaynak,

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Ankara, Türkiye

E-posta/E-mail: bdkaynak@ankara.edu.tr

Başvuru/Submitted: 05.08.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:

19.08.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:

24.10.2020

Kabul/Accepted: 02.11.2020

Online Yayın/Published Online: 08.03.2021

Citation/Atf: Kaynak, B. D., Kaynak Malatyalı, M., & Hasta, D. (2021). Yeni Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği'nin (SBY₇) Türkçeye uyarlanması. *Psikoloji Çalışmaları - Studies in Psychology*, 41(1): 301-330.
<https://doi.org/10.26650/SP2020-0108>

ÖZ

Sosyal baskınlık yönelimi (SBY), var olan hiyerarşik yapıları desteklemeye yönelik bireysel bir eğilime karşılık gelmektedir ve son dönemde yürütülen çalışmalar bu kavramın iki faktörlü bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir: SBY-Baskınlık (SBY-B) ve SBY-Eşitlik Karşıtı Olma (SBY-EKO). Bu çalışmanın amacı, Ho ve arkadaşlarının (2015) SBY'nin iki faktörlü yapısını ölçmek için geliştirdiği Yeni Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği'nin (SBY₇) Türkçeye uyarlanmasıdır. Bu amaçla, SBY₇ iki farklı örneklemeden toplam 730 katılımcıya (222 erkek, 507 kadın ve bir boş veri) uygulanmıştır. Ayrıca, Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Ölçeği, Genel Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği (örneklem-1), Toplumsal Cinsiyete İlişkin Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği (örneklem-2) ve katılımcıların sosyal refahın yeniden sağlanmasını, gelir adaletinin sağlanmasını ve savaşı destekleme düzeylerini belirlemek için oluşturulan Kısa Soru Formu uygulanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları, anlamsal ve yönetsel olarak farklı maddeleri barındıran dört faktörlü bir yapıyı desteklemektedir. Yapı geçerliğine ilişkin bulgular, SBY-Toplam, SBY-B ve SBY-EKO'nun korumacı ve düşmanca cinsiyetçilik ve genel sistemi meşrulaştırma (örneklem-1) ve toplumsal cinsiyete ilişkin sistemi meşrulaştırma (örneklem-2) düzeyleri ile pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir. Yapı geçerliğini test etmek için ayrıca SBY-B ve kriter değişkenleri arasındaki yarı-kısmi korelasyonlar ile SBY-EKO ve kriter değişkenleri arasındaki yarı-kısmi korelasyonlar karşılaştırılmıştır. Bulgular, 12 ayrı yarı-kısmi korelasyon farkı karşılaştırmasından yalnızca üçünde anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, SBY-B ve SBY-EKO arasında, mevcut çalışmada ele alınan kriter değişkenlerini yordama açısından istikrarlı bir farklılaşmanın olmadığına işaret etmektedir. Sonuç olarak, bu çalışmanın sonuçları SBY₇'nin Türkiye'de sosyal baskınlık yöneliminin anlamsal ve yönetsel olarak farklı yönlerini barındıran dört faktörlü bir yapıya sahip olduğuna, ancak kuramsal olarak SBY-EKO ve SBY-B'nin ülkemizde belirgin bir şekilde birbirinden ayrılmadığına işaret etmektedir. Bu nedenle, SBY₇'nin Türkiye'de sosyal baskınlık yöneliminin farklı yönlerini içeren tek faktörlü bir ölçek olarak kullanılabilceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal baskınlık kuramı, sosyal baskınlık yönelimi, ölçek uyarlaması

ABSTRACT

Social dominance orientation (SDO) represents an individual tendency to support already existing hierarchical social structures. Recent research has indicated that this phenomenon has a two-factor structure: SDO-Dominance (SDO-D) and SDO-Egalitarianism (SDO-E). The aim of this study is to adapt the New Social Dominance Orientation Scale (SDO₇), developed by Ho et al. (2015), to measure the two-factor structure of SDO for the Turkish context. For this purpose, SDO₇ was applied to 730 participants (222 men, 507 women and one missing) from two different samples. Additionally, an Ambivalent Sexism Scale, General System Justification Scale (sample-1), Gender Related System Justification Scale (sample-2) and a Short Question Form (which was created to determine participants' levels of support for social welfare, income justice, and war) were also applied. Results of confirmatory factor analysis support a four-factor structure that contains both substantive and methodological items. The results for construct validity showed that SDO, SDO-D, and SDO-E were positively correlated with benevolent and hostile sexism and general system justification (sample-1), and gender related system justification (sample-2). Furthermore, in order to test construct validity the semi-partial correlations between SDO-D and criterion variables and those between SDO-E and criterion variables were compared. Results indicated that, only 3 of the 12 different semi-partial correlation comparisons were significant. These results implied that SDO-D and SDO-E were not consistently different in terms of their relations with the criterion variables measured for this study. Therefore, the results of this study indicate that SDO₇ has a four-factor structure that contains both substantive and methodological dimensions of social dominance orientation in Turkey. However, theoretically SDO-E and SDO-D are not clearly separated from one another. Thus, SDO₇ can be used as a one-factor scale which includes different aspects of social dominance orientation in Turkey.

Keywords: Social dominance theory, social dominance orientation, scale adaptation

EXTENDED ABSTRACT

Social dominance theory, developed by Sidanius and Pratto (1999), has gained an important position within social psychology in the last two decades. It has been very successful in explaining attitudes, behavior and emotions (Fischer, Hanke, & Sibley, 2012; Pratto et al., 2013). According to the theory, individuals' tendency to support existing hierarchical structures (i.e., Social Dominance Orientations or SDOs) have an important role in the maintenance of these structures (Lee, Pratto, & Johnson, 2011). Recent studies (Ho et al., 2012; Kugler, Cooper, & Nosek, 2010) have indicated that SDO consists of two sub-dimensions: SDO-Dominance (SDO-D) and SDO-Egalitarianism (SDO-E). SDO-D reflects explicit support for the dominance of superior groups to inferior groups within society and is more related with the blatant and hostile attitudes toward subordinate group members. However, SDO-E reflects a tendency to maintain inequality and is more related to implicit ideologies acting to maintain social inequality (Ho et al., 2012).

Ho et al. (2015) claimed that the previous version of SDO Scale (SDO₆; Pratto, Sidanius, Stallworth, & Malle, 1994) may fail to measure this two-dimensional structure and developed a New Social Dominance Orientation Scale (SDO₇) which is more suitable to measure this two-dimensional structure. The purpose of the present study is to adapt SDO₇ to the Turkish context and to test whether the two-dimensional structure of SDO₇ is appropriate for the Turkish sample.

To test the construct validity, the relationships between SDO, SDO-D and SDO-E, and benevolent sexism, hostile sexism, general system justification, and gender related system justification were investigated. To test the construct validity, the semi-partial correlations of SDO-D and SDO-E with the criterion variables (e.g., benevolent sexism, hostile sexism, general system justification, gender related system justification, and support for social welfare, income justice and war) were also compared.

Method

SDO₇ was applied to two different samples. Sample-1 consisted of 357 university students (64 men, 292 women, one missing). Sample-2 consisted of 373 participants (158 men, 215 women). Participants completed SDO₇ (Ho et. al., 2015), Ambivalent Sexism Scale (Glick & Fiske, 1996), General System Justification Scale (sample-1; Kay & Jost, 2003) and Gender Related System Justification Scale (sample-2; Jost & Kay, 2005) and a Short Question Form (to measure support for social welfare, income justice, and war).

Results

The results of confirmatory factor analysis indicated that, for both samples, a four-factor model which includes both substantive (SDO-D and SDO-E) and methodological (pro-trait and con-trait) dimensions fitted the data well. Additionally, this four-factor model fits the data better than a) two-factor model which only accounts for substantive dimensions, b) two-factor model which only accounts for methodological dimensions, and c) one-factor model which does not account for any substantive and methodological dimensions. With regard to construct validity, SDO, SDO-D, and SDO-E were positively correlated with benevolent sexism, hostile sexism, general system justification (for sample-1), and gender related system justification (for sample-2). Finally, the semi-partial correlations between SDO-D and criterion variables and between SDO-E and criterion variables were compared. The results indicated that, only 3 of the 12 different semi-partial correlation comparisons were significant. Specifically, for sample-1 and sample-2 semi-partial correlation between SDO-D and benevolent sexism was significantly stronger than the semi-partial correlation between SDO-E and benevolent sexism. Furthermore, semi-partial correlation between SDO-E and support for social welfare was stronger than the semi-partial correlation between SDO-D and support for social welfare, but only for sample-2. However, all of the remaining nine semi-partial correlation comparisons were not statistically significant (all $p > .09$).

Discussion

Overall, the aim of the study was to adapt SDO₇ into the Turkish context. The results indicated that SDO₇ was a reliable and valid scale for the Turkish sample. Moreover, the

results of confirmatory factor analysis indicated that for the Turkish sample, SDO₇ has a four-factor structure that contains both substantive (SDO-D and SDO-E) and method (pro-trait and con-trait) items. However, the results for the construct validity imply that SDO-D and SDO-E were not consistently different in terms of their relations with the criterion variables measured for this study. These results indicated that substantial dimensions of the scale (SDO-D and SDO-E) are not clearly separated from each other in terms of the criterion variables measured for this study. As such, this implies that the SDO₇ could be used as one-factor scale in Turkey.

Sidanius ve Pratto (1999) tarafından geliştirilen sosyal baskınlık kuramı son yirmi yılda sosyal psikoloji alanında önemli bir yer edinmiş ve alandaki pek çok olguyu açıklamada oldukça başarılı olmuştur (Fischer, Hanke ve Sibley, 2012; Pratto ve ark., 2013). Kurama göre, var olan hiyerarşik yapıların sürmesinde bireylerin bu yapıları desteklemesi ya da *sosyal baskınlık yönelimleri* önemli bir yere sahiptir (Lee, Pratto ve Johnson, 2011). Yakın dönemde yürütülen bazı çalışmalar (Ho ve ark., 2012; Kugler, Cooper ve Nosek, 2010), sosyal baskınlık yöneliminin iki faktörden oluştuğuna işaret etmektedir: Sosyal Baskınlık Yönelimi-Baskınlık (SBY-B) ve Sosyal Baskınlık Yönelimi-Eşitlik Karşıtı Olma (SBY-EKO). Buna göre, SBY-B üst grupların alt gruplara yönelik tahakkümünün devam etmesini desteklemeye yönelik bir eğilimi ifade ederken SBY-EKO grup temelli eşitsizliğin üstü örtük yollardan da olsa sürmesini arzulamaya yönelik bir eğilimi yansıtmaktadır (Ho ve ark., 2012; 2015). Bununla birlikte, Ho ve arkadaşları (2015) daha önce kullanılan Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği'nin (SBY₆, Pratto, Sidanius, Stallworth ve Malle, 1994) bu iki faktörlü yapıyı ölçmede yetersiz kalabileceğini iddia etmiştir. Buna göre, SBY₆ sekiz ters-kodlu ve sekiz düz-kodlu maddeden oluşmakta ve tüm ters-kodlu maddeler SBY-EKO'yu ve tüm düz-kodlu maddeler ise SBY-B'yi ölçmektedir. Bu durum ise SBY₆'daki iki faktörlü ayrışmanın sadece yönetsel olabileceğini düşündürmüştür (Ho ve ark., 2015). Ho ve arkadaşları (2015) buradan yola çıkarak, hem anlamsal hem de yönetsel ayrışmayı göz önünde bulunduran ve Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği (SBY₇) olarak adlandırılan yeni bir ölçek geliştirmişlerdir. Bu çalışmanın temel amacı SBY₇'nin Türkçeye uyarlanması ve ölçeğin anlamsal iki ve yönetsel iki olmak üzere dört faktörlü yapısının Türkiye örneklemini için uygun olup olmadığının sınanmasıdır.

Sosyal Baskınlık Kuramı

Sosyal baskınlık kuramına göre, ekonomik artı değer elde edilen bütün toplumlarda grup temelli bir sosyal hiyerarşinin oluşması kaçınılmazdır (Pratto, 1999; Pratto, Sidanius ve Levin, 2006; Sidanius ve Pratto, 1999). Kurama göre, bu hiyerarşik sistemde bazı gruplar daha *baskın* bir konumda yer alarak yeterli sağlık ve eğitim hizmetleri, iyi barınma koşulları, statü ve saygınlık gibi olumlu sosyal değerlerden daha fazla pay almaktadır. Diğer gruplar ise *alt statüde* yer alarak yetersiz eğitim, işsizlik ve kötü barınma koşulları gibi olumsuz sosyal değerlerden daha fazla pay almaktadır (Pratto ve ark., 1994). Kuramın temel kavramlarından olan sosyal baskınlık yönelimi ise toplumdaki baskın grupların alt statüdeki gruplara tahakküm etmesini ve hiyerarşik toplum yapısını

bireysel olarak desteklemek ve böyle bir toplum yapısını istemek biçiminde tanımlanmaktadır (Sidanius ve Pratto, 1993). Bulgular, bireylerin sosyal baskınlık yönelimlerindeki artışın hiyerarşik toplumsal yapıyı devam ettirebilecek düşünce, ideoloji ve davranışları arttırdığını (Asbrock, Gutenbrunner ve Wagner, 2013; Larsson, Björklund ve Bäckström, 2012; Lee ve ark., 2011; Pratto ve ark., 2013) hiyerarşik yapının önüne geçebilecek düşünce, ideoloji ve davranışları ise azalttığını (Di Meo, 2007; Sibley ve Liu, 2004) ortaya koymaktadır. Örneğin, sosyal baskınlık yöneliminin artması diğer etnik ya da dini gruplara yönelik önyargıyı artırırken (Lee ve ark., 2011), farklı kültürlerle ya da dezavantajlı gruplarla empati yapma düzeyini azaltmaktadır (Di Meo, 2007; Sidanius ve ark., 2013). Yapılan başka çalışmalar sosyal baskınlık yöneliminin toplumsal cinsiyet hiyerarşisini sürdürebilecek ideoloji ve tutumlarla da ilişkili olduğunu göstermektedir (örn., Kaynak-Malatyalı, Kaynak ve Hasta, 2017). Bununla birlikte, daha önce tek faktörlü olarak ele alınan sosyal baskınlık yöneliminin kuramsal olarak ayrışan iki faktöre sahip olduğu öne sürülmektedir (Ho ve ark., 2015).

Sosyal Baskınlık Yöneliminin İki Boyutu

Daha önce de bahsedildiği gibi, yakın dönemde yürütülen çalışmalar sosyal baskınlık yöneliminin SBY-B ve SBY-EKO olmak üzere iki farklı faktörünün olduğuna işaret etmektedir (Ho ve ark., 2012; 2015; Pula, McPherson ve Parks, 2012). SBY-B faktörü daha çok azınlıkta olan gruplara üstünlük sağlama amacıyla yürütülen açık baskılarla ve gruplar arası saldırganca davranışlarla ilişkilidir. SBY-EKO faktörü ise gruplar arasındaki eşitsizliğin sürdürülmesi yönünde bir tarafgirliği içermektedir ve bunu arttırabilecek daha örtük ideolojilerin desteklenmesiyle ilişkilidir (Ho ve ark., 2015).

SBY-B ve SBY-EKO'nun kuramsal açıdan iki farklı faktör olduğunu ve gruplar arası hiyerarşiyi farklı yollardan arttırdıklarını gösteren pek çok çalışma bulunmaktadır (Eagly, Diekman, Johannesen-Schmidt ve Koenig, 2004; Ellenbroek, Verkuyten, Hindriks, Verkuyten ve Coenders, 2014; Ho ve ark., 2012, 2015; Kteily, Bruneau, Waytz ve Coterill, 2015; Thijs ve Poppe, 2014). Bu çalışmalar, SBY-B'nin daha çok baskın grubun diğer gruplara egemenliğini arttırabilecek açık, düşmanca ve saldırganca tepkilere yol açtığını göstermektedir. Ho ve arkadaşlarının (2012) yürüttüğü çalışmada SBY-B'nin açık ırkçılıkla, göçmenlere işkence ve şiddet uygulanmasını desteklemeyle, savaşa, silahlı müdahalelere ve idam cezasına verilen desteklerle ve genel cezalandırma isteği (*punitiveness*) ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Ho ve arkadaşlarının (2015) yürüttüğü bir diğer çalışmada SBY-B'nin adı geçen değişkenlerle birlikte savaşı meşrulaştırma, mili-

tarizm, İran ile savaşı, Suriye'nin işgalini ve işkence cezalarını destekleme gibi açık saldırganlık içeren değişkenlerle de pozitif yönde ilişkili olduğu gösterilmiştir. Diğer çalışmalarda da, SBY-B'nin işkenceyi destekleme düzeyi (Larsson ve ark., 2012), kadınlara ve eşcinsellere açıkça karşı olma (Eagly ve ark., 2004), sembolik ırkçılık (Kugler ve ark., 2010) ve açık bir biçimde insandılaştırma (*blatant dehumanization*, Kteily ve ark., 2015) gibi daha çok açık saldırganlık içeren tepkilerle pozitif yönde ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Öyle ki, SBY-B'nin erkeklerde baskınlık yöneliminin bir göstergesi sayılabilecek kaslı olma arzusu ile ilişkili olduğu dahi belirlenmiştir (Swami ve ark., 2013).

Sosyal baskınlık yöneliminin diğer bir faktörü olan SBY-EKO ise toplumda var olan eşitsizliğin sürdürülmesi yönünde bir isteği içermektedir ve daha çok bu yapıyı korumaya yönelik örtük tepkilerle ilişkilidir (Ho ve ark., 2012, 2015). Ho ve arkadaşları (2012, 2015) tarafından yürütülen iki farklı çalışmada SBY-EKO'nun açık saldırganlık içeren tepkilerden çok sistemi meşrulaştırma, genel muhafazakârlık, pozitif ayrımcılığa karşı olma, sosyal refahın sağlanmasına karşı olma, gelirlerin ve refahın yeniden dağıtılmasına karşıtlık gibi değişkenlerle pozitif yönde ilişkili olduğu gösterilmiştir. Yapılan diğer çalışmalar da SBY-EKO'nun sosyal refahın yeniden paylaşılmasına karşı olma (Kugler ve ark., 2010), örtük insandılaştırma (Kteily ve ark., 2015), oligarşiye dayalı siyasi sistemleri destekleme (Ellenbroek ve ark., 2014) ve geleneksel ahlaki yapıyı destekleme (Eagly ve ark., 2004) gibi daha örtük tepkilerle pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermiştir.

Sosyal baskınlık yöneliminin iki faktörlü bir yapısının olduğu hem yapısal (Hasta ve Karaçanta, 2017; Ho ve ark., 2012; Kugler ve ark., 2010) hem de kuramsal (örn., Ellenbroek ve ark., 2014; Kteily ve ark., 2015) olarak ortaya konmuş olsa da Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği'nin tek faktöre göre geliştirilmiş olması bazı sorunlara ve eleştirilere neden olmaktadır. Daha önce de bahsedildiği gibi, Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği ters-kodlu sekiz ve düz-kodlu sekiz olmak üzere 16 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin faktörlerinden biri olan SBY-B hepsi düz kodlanan sekiz maddeden oluşmakta iken, SBY-EKO hepsi ters kodlanan sekiz maddeden oluşmaktadır. Diğer bir ifadeyle, yanıtlayıcıların SBY-B'yi ölçen tüm maddelerden (örn., “*Üstün gruplar daha alt düzeyden gruplara egemen olmalıdır.*”) aldığı puanlar arttıkça SBY düzeyleri artmaktayken, SBY-EKO'yu ölçen tüm maddelerden (örn., “*Hiçbir grup toplumda baskın olmamalıdır.*”) aldıkları puanlar arttıkça SBY düzeyleri azalmaktadır. Bu durum iki faktörlü yapı-

nın yöntemsel kısıtlılıktan kaynaklandığı eleştirilerini de birlikte getirmektedir (Ho ve ark., 2015). Diğer bir ifadeyle, SDO₆'nın iki faktörlü yapısının maddelerin kodlanış biçiminden kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Bu sınırlılık nedeniyle, boyutlar arasında anlamsal açıdan bir farklılık olmadığı, ölçeğin bu yapısal özelliğinin iki faktörlü yapıya neden olabileceği eleştirisi yapılmaktadır (Ho ve ark., 2012). Ho ve arkadaşları (2015) bu sınırlılığı ortadan kaldırmak için iki faktörlü yapıya uygun yeni bir ölçme aracı geliştirmiş ve ölçeği SBY₇ olarak isimlendirmişlerdir. Bu yeni ölçüm aracında her bir faktör dörder düz-kodlu ve dörder ters-kodlu maddeden oluşmaktadır. Dolayısıyla düz-kodlu ve ters-kodlu maddeler faktörlere dengeli bir biçimde dağılmaktadır. Böylece, tek faktörlü yapıya uygun olarak geliştirilmiş SBY₆'a göre SBY₇'nin SBY'nin iki faktörünü daha iyi ölçeceği ve alan yazındaki bir boşluğu dolduracağı ifade edilmiştir (Ho ve ark., 2015). Nitekim, 2015 yılında geliştirilen ölçek pek çok farklı araştırmacı tarafından kullanılmış, farklı dillere uyarlanmış ve ölçeğin iki faktörlü bu yeni versiyonu desteklenmiştir (örn., Aiello, Passini, Tesi, Morselli ve Pratto, 2019; Aziz ve Kamal, 2018).

Türkçeye ise yalnızca ölçeğin tek faktörlü yapısı için geliştirilmiş eski versiyonu (SBY₆, Sidanius ve Pratto, 1999) uyarlanmıştır (Karaçanta, 2002) ve Türkiye'de yürütülen çalışmalarda yaygın olarak bu ölçek kullanılmaktadır (Avcı, 2014; Karayeğen, 2015; Yıldırım ve Akgün, 2013). Ayrıca, Hasta ve Karaçanta (2017), bahsedilen ölçek için iki faktörlü yapının uygun olduğunu bulgulamış olsalar da, daha önce de belirtildiği gibi bu ayrışma madde kodlanış biçiminden kaynaklanıyor olabilir. Dolayısıyla, hem yöntemsel hem de anlamsal ayrışmayı göz önünde bulundurarak geliştirilen SBY₇'nin Türkçeye uyarlanması önem kazanmaktadır. Mevcut çalışma, SBY'nin faktörlerinden birinin diğerine göre daha fazla ilişkili olabileceği değişkenlerin ele alındığı çalışmaların sağlıklı sonuçlar vermesi açısından da oldukça önemlidir. Bu doğrultuda, bu çalışmanın amacı hem anlamsal iki faktörü hem de yöntemsel iki faktörü göz önünde bulunduran yeni bir ölçüm aracı olan SBY₇'nin Türkçeye uyarlanmasıdır. Böylece, SBY'yi iki faktörlü olarak ele alacak araştırmacılar için SBY-EKO'yu ve SBY-B'yi ölçmeye uygun bir ölçüm aracının Türkçeye kazandırılması amaçlanmaktadır.

SBY₇'nin Yapı Geçerliliği

Bu çalışma kapsamında, daha önce pek çok çalışmada sosyal baskınlık yönelimiyle ilişkili olduğu bulunan düşmanca ve korumacı cinsiyetçiliğin (Feather ve McKee, 2012; Kaynak-Malatyalı ve ark., 2017; Osborne ve Davies, 2009), genel sistemi meşrulaştır-

manın (Jylhä ve Akrami, 2015) ve toplumsal cinsiyete ilişkin sistemin meşrulaştırılmasının (Bareket, Kahalon, Shnabel ve Glick, 2018) SBY₇'nin yapı geçerliğinin göstergesi olarak ele alınabilecek yapılar olduğu düşünülmektedir.

Glick ve Fiske (1996, 2001) tarafından geliştirilen çelişik duygulu cinsiyetçilik kuramına göre, kadınların erkekler karşısındaki ikincil konumunun sürmesinde etkili olan cinsiyetçilik düşmanca cinsiyetçilik ve korumacı cinsiyetçilik olmak üzere birbirini tamamlayan iki faktörlü bir yapıdan oluşmaktadır. Düşmanca cinsiyetçilik, özellikle erkek egemenliğini tehdit eden (feministler ve yüksek statüye sahip olanlar gibi) kadınlara yönelik düşmanca tutumları içermekte ve kadın-erkek eşitsizliğinin açık bir biçimde sürdürülmesine neden olmaktadır. Cinsiyetçiliğin daha örtük bir versiyonu olan korumacı cinsiyetçilik ise var olan cinsiyet eşitsizliğinin daha yumuşak ve kibar yollarla da olsa (kadınların korunması gerekir gibi) devamına hizmet etmektedir (Glick ve Fiske, 1996). Dolayısıyla, hem düşmanca cinsiyetçiliğin hem de korumacı cinsiyetçiliğin SBY-Toplam, SBY-B ve SBY-EKO faktörleri ile pozitif yönde ve anlamlı bir ilişkisinin olması beklenmektedir.

Sistemi meşrulaştırma kuramı (Jost ve Banaji, 1994) bireyin kendisinin veya dahil olduğu grubun aleyhine de olsa, içerisinde bulunduğu ideolojik sistemi akla uydurma ve sürdürme motivasyonuna sahip olduğunu ileri sürmektedir. Bu ideolojik sistemler ekonomik, siyasal ya da toplumsal cinsiyet rolleri ile ilişkili olabilmektedir. Buradan yola çıkıldığında, bireylerin içerisinde buldukları hiyerarşik yapıları destekleme eğilimlerinin, içerisinde yer aldıkları sistemi meşrulaştırma motivasyonu ile ilişkili olması beklenebilir. Yapılan çalışmalar da sosyal baskınlık yönelimi ile sistemi meşrulaştırma düzeyinin pozitif yönde ilişkili olduğuna işaret etmektedir (Bareket ve ark., 2018; Jylhä ve Akrami, 2015). Dolayısıyla, bu çalışmada kullanılacak SBY₇ ölçeği için, genel sistemi meşrulaştırma ve toplumsal cinsiyete ilişkin sistemi meşrulaştırma düzeyiyle SBY-Toplam, SBY-B ve SBY-EKO düzeylerinin pozitif yönde ilişkili olması beklenmektedir.

Bu çalışmada ayrıca, SBY-B'nin ve SBY-EKO'nun kuramsal olarak farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesi amacıyla bu iki faktörün farklı yapılarla ilişki düzeylerinin ayrışıp ayrışmadığı test edilecektir. Daha önce de vurgulandığı gibi, SBY-B alt gruplara hükmetme ve baskın gelmeye yarayacak açık ve saldırganca tutum ve davranışları SBY-EKO'ya göre daha fazla yordarken (örn., düşmana karşı işkence benzeri kötü muamelenin

meşrulaştırılması; Larsson ve ark., 2012), SBY-EKO toplumsal eşitsizliğin örtük ve dolaylı da olsa sürdürülmesine katkıda bulunabilecek politikalara yönelik tutumları SBY-B'ye göre daha fazla yordamaktadır (örn., sosyal refahın yeniden dağıtılmasına karşı olma; Ho ve ark., 2015). Buradan hareketle, SBY-B ve SBY-EKO'nun kuramsal olarak farklı değişkenleri yordaması beklenmektedir. Bu çalışma bağlamında, SBY₇'nin iki faktörünün yapı geçerliğinin sınanması amacıyla bu iki faktörün çeşitli kriter değişkenlerini yordama açısından bir farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Daha açık bir ifadeyle, SBY-B ve SBY-EKO'nun bu çalışma bağlamında ele alınan kriter değişkenlerini (savaşın, sosyal refahın yeniden dağıtılmasının ve gelir adaletinin sağlanmasının desteklenmesi, genel sistemi meşrulaştırma, toplumsal cinsiyetle ilgili sistemi meşrulaştırma, korumacı cinsiyetçilik ve düşmanca cinsiyetçilik) yordama açısından bir farklılık gösterip göstermedikleri incelenmiştir.

İlk olarak, bireylerin savaşı destekleme, düşmanca cinsiyetçilik ve korumacı cinsiyetçilik düzeyleri SBY-B faktörünün yapı geçerliğinin test edilmesi için kullanılmıştır. Geçmişten günümüze savaşların bazı grupların diğerlerine açık ve saldırgan bir biçimde tahakküm etmesi ve onlar üzerinde egemenlik kurmasının bir yolu olarak kullanıldığı düşünülebilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, bireylerin grup baskınlığına yönelik arzularını yansıtan SBY-B'nin onların savaşa destek verme düzeylerini, toplumsal eşitlikle ilişkili olan SBY-EKO'ya oranla daha güçlü yordaması beklenebilecektir. Ho ve arkadaşlarının (2015) yürüttüğü çalışmada da bu beklentiyle tutarlı bir biçimde, SBY-EKO'ya oranla SBY-B'nin militarizmle ve İran ile savaşı destekleme düzeyiyle daha fazla ilişkili olduğu gösterilmiştir. Ayrıca, hem korumacı hem de düşmanca cinsiyetçilik düzeyleri erkek baskınlığının sürmesine farklı yollardan da olsa katkı sağlamaktadır (Glick ve Fiske, 2001) ve her iki cinsiyetçilik türünün de SBY-EKO'dan daha çok SBY-B ile ilişkili olduğu gösterilmiştir (Bergh, Sidanius ve Sibley, 2015). Buradan yola çıkıldığında, mevcut çalışmada da SBY-EKO'ya oranla SBY-B'nin savaşı destekleme, korumacı cinsiyetçilik ve düşmanca cinsiyetçilik düzeyleriyle daha güçlü bir şekilde ilişkili olması beklenmektedir.

Sosyal baskınlık yöneliminin diğer faktörü olan SBY-EKO'nun yapı geçerliğinin test edilmesi amacıyla ise bireylerin sosyal refahın yeniden dağıtılmasını ve gelir adaletinin sağlanmasını destekleme düzeyleri ele alınacaktır. Daha açık bir ifadeyle, sosyal refahın toplumun her kesimi arasında daha eşit bir biçimde yeniden dağıtılmasının, toplumun alt grupları ve baskın grupları arasında var olan eşitsiz şartların ortadan kaldırıl-

masına katkıda bulunabileceği düşünülmüştür. Ayrıca gelir adaletinin sağlanması amacıyla toplumun baskın grubunu temsil eden zenginlerden alınan vergilerin artırılmasının da toplumsal eşitsizliğin azaltılmasına katkı sunabileceği varsayılmıştır. Bununla aynı doğrultuda, Ho ve arkadaşları (2015) tarafından yürütülen çalışmada sosyal refahın yeniden dağıtılmasının ve gelir adaletinin sağlanmasının desteklenme düzeyleri ile SBY-EKO'nun daha fazla ilişkili olduğu gösterilmiştir. Dolayısıyla, SBY-EKO'nun sosyal refahın yeniden dağıtılması ve gelir adaletinin desteklenmesi değişkenlerini SBY-B'ye oranla daha güçlü bir biçimde ve negatif yönde yordaması beklenebilir.

Son olarak, daha önce Ho ve arkadaşları (2015) tarafından yürütülen çalışmada sistemi meşrulaştırma düzeyleri SBY-EKO faktörü için bir kriter değişkeni olarak ele alınmış ve bu değişkenin SBY-EKO tarafından daha güçlü bir biçimde yordandığı gösterilmiştir. Bununla birlikte, her ne kadar sistemi meşrulaştırma düzeyinin sosyal baskınlık yöneliminin SBY-EKO faktörünü yansıttığı öne sürülse de (Jost ve Thompson, 2000), konuyla ilgili birbiriyle çelişen bulgular mevcuttur. Buna göre bazı çalışmalarda (Ho ve ark., 2015; Kugler ve ark., 2010) SBY-EKO'nun, diğer çalışmalarda ise (Bergh ve ark., 2015; Langer, Vasilopoulos, McAvay ve Jost, 2020) SBY-B'nin sistemi meşrulaştırma düzeyini daha güçlü bir biçimde yordadığını gösteren bulgular ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla mevcut çalışmada, sosyal baskınlık yöneliminin faktörleri ile sistemi meşrulaştırma (genel ve toplumsal cinsiyete ilişkin) arasında nasıl bir ilişki örüntüsü bulunduğu Türkiye örnekleminde keşfedilmesi de amaçlanmaktadır. Sonuç olarak, bu çalışmanın temel amacı Ho ve arkadaşları (2015) tarafından geliştirilen SBY₇'nin Türkçeye uyarlanmasıdır.

YÖNTEM

Katılımcılar

Ölçek araştırmacılar tarafından Türkçeye çevrilmiş ve biri öğrenci diğeri genel olmak üzere iki örnekleme uygulanmıştır. Örnekleme-1'i 357 (64 erkek, 292 kadın ve bir boş veri) üniversite öğrencisi oluşturmuştur. Bu örneklemdaki katılımcıların yaş ortalamaları 20.57'dir ($SS = 3.74$). Ayrıca katılımcıların 5'i (%1.4) kendisini alt, 42'si (%11.8) alt-orta, 226'sı (%63.3) orta, 76'sı (%21.3) orta-üst ve 6'sı (%1.7) üst ekonomik gelir grubunda algıladığını belirtmiştir. Ek olarak, SBY₇'nin test-tekrar test güvenilirliğini ölçmek amacıyla yaklaşık üç hafta sonra bu örneklemden yer alan katılımcıların 61'ine (52 kadın, 8 erkek ve bir boş veri) SBY₇ tekrar uygulanmıştır.

Ayrıca, ölçek çalışmanın genel örneklemini oluşturan 429 katılımcıya (örneklem-2) daha uygulanmıştır. Bu örnekleme ayrıca bir dikkat kontrolü sorusu (*Bu soruyu okuyorsanız, lütfen 'Biraz Katılmıyorum' seçeneğini işaretleyiniz.*) eklenmiş ve bu soruya belirtilen yanıtı vermeyen 56 (%13.1) katılımcı analizlerden çıkartılmış ve analizler geriye kalan 373 katılımcı ile (158 erkek, 215 kadın) yürütülmüştür. Örneklem-2'de yer alan katılımcıların yaş ortalaması 35.08'dir ($SS = 12.41$). Katılımcılara ayrıca eğitim düzeyleri sorulmuş ve katılımcıların 1'i (%0.3) ilkokul, 3'ü (%0.8) ortaokul, 37'si (%9.9) lise, 15'i (%4) yüksekokul, 225'i (%60.3) üniversite ve 92'si (%24.7) lisansüstü düzeyde eğitiminin olduğunu belirtmiştir. Bu örneklemdaki katılımcılara da kendilerini sosyo-ekonomik açıdan hangi grupta algıladıkları sorulmuş ve katılımcıların 2'si (%0.5) alt, 40'ı (%10.7) alt-orta, 186'sı (%49.9) orta, 130'u (%34.9) orta-üst ve 15'i (%4) üst sosyo-ekonomik gelir grubuna girdiğini bildirmiştir.

Veri Toplama Araçları

Yeni Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği (SBY₇). Çalışma kapsamında ilk olarak Ho ve arkadaşlarından (2015) gerekli izin (03.11.2015 tarihinde, kişisel e-posta üzerinden) alınmıştır. Sonrasında ölçek sosyal psikoloji alanında uzman iki kişi tarafından Türkçeye çevrilmiştir (Bkz. Ek 1). Daha sonra psikoloji alanında uzman dört kişi Türkçeye çevrilen ölçeği değerlendirmiştir. Bu kişilerin değerlendirmeleri doğrultusunda ölçeğe son hali verilmiştir. Özgün ölçek 16 maddeden oluşmaktadır ve bu ölçek oluşturulurken maddelerin hem anlamsal içeriği hem de yöntemsel kodlanması göz önünde bulundurulmuştur. Diğer bir ifade ile ölçekte anlamsal açıdan iki faktör ('Sosyal Baskınlık Yönelimi-Baskınlık [SBY-B]' ve 'Sosyal Baskınlık Yönelimi-Eşitliğe Karşı Olma [SBY-EKO]') ve madde kodlanış yöntemi açısından iki faktör (ters ve düz) yer almaktadır. Her bir anlamsal faktörde ters ve düz kodlanan maddeler dengeli bir şekilde yer almaktadır. Diğer bir ifadeyle, SBY-B ve SBY-EKO faktörlerinde dördü ters dördü düz kodlu olmak üzere 7'li Likert-tipi ($1 = Kesinlikle Katılmıyorum$ ve $7 = Kesinlikle Katılıyorum$) sekizer madde yer almaktadır. Bu çalışma kapsamında, ters kodlanması gereken maddeler (bkz. Ek 1) yeniden kodlandıktan sonra, her bir faktör için ilgili maddelerin ortalamaları alınarak SBY-Toplam, SBY-EKO ve SBY-B puanları hesaplanmıştır. Ho ve arkadaşlarının (2015) beş farklı örneklem üzerinden hesapladıkları iç tutarlık katsayıları SBY-B faktörü için .82 ile .90 arasında, SBY-EKO faktörü için .82 ile .93 arasında değişmektedir. Bu çalışma kapsamında 1. ve 2. örnekleme hesaplanan iç tutarlık katsayıları SBY-Toplam için .90 ve .87, SBY-B faktörü için .80 ve .72, SBY-EKO faktörü için .89 ve .83'tür.

Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Ölçeği. Bu ölçek Glick ve Fiske (1996) tarafından geliştirilmiş ve Sakallı-Uğurlu (2002) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçeğin düşmanca cinsiyetçilik (örnek madde, '*Kadınlar erkekler üzerinde kontrolü sağlayarak güç kazanmak hevesindedirler.*') ve korumacı cinsiyetçilik (örnek madde, '*Kadınlar erkekler tarafından el üstünde tutulmalı ve korunmalıdır.*') olarak adlandırılan iki ana faktörü bulunmaktadır. Ölçek, her bir faktöründe 11 maddenin yer aldığı 6 dereceli ($I = Hiç Katılmıyorum, 6 = Tamamen Katılıyorum$) Likert-tipi 22 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçeye uyarlanan formu özgün yapı ile aynıdır. Sakallı-Uğurlu (2002) iç tutarlılık katsayılarını düşmanca cinsiyetçilik faktörü için .87 ve korumacı cinsiyetçilik faktörü için .78 olarak hesaplamıştır. Ölçek bu çalışmada her iki örnekleme de uygulanmış ve iç tutarlılık katsayıları iki örnekleme de düşmanca cinsiyetçilik için .91 ve korumacı cinsiyetçilik .87 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların korumacı cinsiyetçilik ve düşmanca cinsiyetçilik puanları bu alt ölçeklerde yer alan maddelerin ortalamaları alınarak hesaplanmıştır. Bu faktörlerden alınan puanların yükselmesi düşmanca cinsiyetçilik ve korumacı cinsiyetçilik düzeylerindeki artışa işaret etmektedir.

Genel Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği. Genel sistemi meşrulaştırma düzeylerinin ölçülmesi amacıyla örneklem-1'de yer alan katılımcılara Kay ve Jost (2003) tarafından geliştirilen ve Türkçeye Yıldırım (2010) tarafından uyarlanan Genel Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği uygulanmıştır. Ölçek sekiz maddeden (örnek madde, '*Genel olarak toplumumuzu adil bulurum.*') oluşmaktadır. Katılımcılardan bu maddelere ne düzeyde katıldıklarını 7'li Likert-tipi ($I = Hiç Katılmıyorum, 7 = Tamamen Katılıyorum$) bir ölçek üzerinden belirtmeleri istenmiştir. Ölçeğin orijinal formunun iç tutarlılık katsayısı .88'dir. Mevcut çalışma için ölçeğin içi tutarlılık katsayısı .86 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin 3. ve 7. maddeleri ters kodlandıktan sonra tüm maddelerin ortalaması alınarak katılımcıların genel sistemi meşrulaştırma puanları hesaplanmıştır. Ölçekten alınan puanların artması katılımcıların genel sistemi meşrulaştırma düzeylerinin arttığına işaret etmektedir.

Toplumsal Cinsiyete İlişkin Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği. Toplumsal cinsiyete ilişkin sistemi meşrulaştırma düzeylerinin ölçülmesi amacıyla örneklem-2'de yer alan katılımcılara Jost ve Kay (2005) tarafından geliştirilen Toplumsal Cinsiyete İlişkin Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği uygulanmıştır. Ölçek Türkçeye Ruşen Işık ve Nuray Sakallı tarafından çevirilmiş ve ilk kez Ercan (2009) tarafından kullanılmıştır. Genel Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği'nin (Kay ve Jost, 2003) toplumsal cinsiyet sistemine uyarlanması yoluyla oluşturulan ölçek sekiz maddeden (örnek madde, '*Toplum, kadın ve erkeklerin hak ettikle-*

rini genellikle elde ettikleri şekilde düzenlenmiştir.' oluşmaktadır. Katılımcılardan bu maddelere ne düzeyde katıldıklarını 7'li Likert-tipi (1 = Hiç Katılmıyorum, 7 = Tamamen Katılıyorum) bir ölçek üzerinden belirtmeleri istenmiştir. Ölçeğin orijinal formunun iç tutarlık katsayısı .88'dir. Mevcut çalışmada ölçeğin iç tutarlık katsayısı .65 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin 3. ve 7. maddeleri ters kodlandıktan sonra tüm maddelerin ortalaması alınarak katılımcıların toplumsal cinsiyete ilişkin sistemi meşrulaştırma puanları hesaplanmıştır. Ölçekten alınan puanların artması katılımcıların toplumsal cinsiyete ilişkin sistemi meşrulaştırma düzeylerinin arttığına işaret etmektedir.

Kısa Soru Formu. Katılımcıların savaşı, sosyal refahın yeniden dağıtılmasını ve gelir adaletinin sağlanmasını destekleme düzeylerinin ölçülmesi amacı ile üç maddelik kısa soru formu oluşturulmuş ve bu form her iki örnekleme de uygulanmıştır. Katılımcıların savaşı destekleme düzeyi "*Türkiye'nin üstünlüğünü korumak için, bazı durumlarda savaş gereklidir.*", sosyal refahın yeniden dağıtılmasını destekleme düzeyi "*Yoksullara daha büyük yardımlar yapmalıyız.*", gelir adaletinin sağlanmasını destekleme düzeyi "*Zenginlerin ödediği vergileri arttırmalıyız.*" maddeleri ile ölçülmüştür. Sorular 7 dereceli Likert tipi (1 = Hiç Katılmıyorum, 7 = Tamamen Katılıyorum) bir ölçek üzerinden değerlendirilmiştir. Bu formda yer alan sorular Ho ve arkadaşlarının (2012) çalışmasında kullanılan soruların Türkçeye uyarlanması ile oluşturulmuştur.

Demografik Bilgi Formu. Bu formda katılımcılardan yaş ve cinsiyet gibi kişisel bilgileri yanıtlamaları istenmiştir.

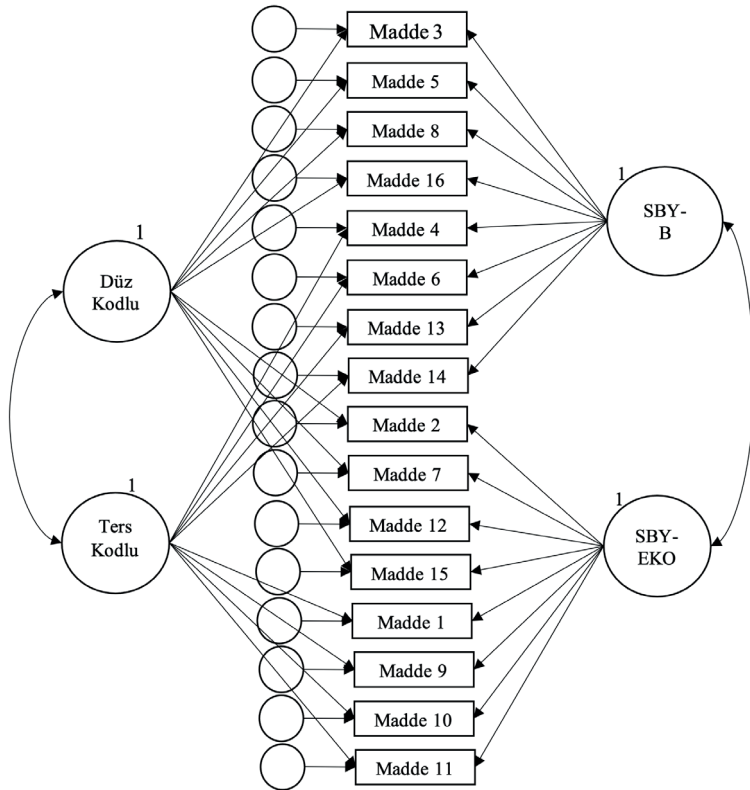
İşlem

SBY₇'nin Türkçeye uyarlanması kapsamında ilk olarak Ankara Üniversitesi Etik Kuruluna başvurulmuş ve ilgili kurulun 16.06.2016 tarih ve 14/205 sayılı izni alınmıştır. Ölçekler örneklem-1'de yer alan katılımcılara kalem kağıt yöntemiyle sınıf ortamında uygulanmıştır. Örneklem-2'ye ise ölçekler çevrimiçi anket platformu qualtrics.com üzerinden kartopu örnekleme yöntemi ile uygulanmıştır. Çalışmanın başında her iki örnekleme de yer alan katılımcılar bir form aracılığı ile çalışma hakkında bilgilendirilmiş ve gönüllü katılım için onayları alınmıştır. Bu formda ayrıca katılımcılar, yanıtlarının gizli tutulacağı ve kendilerini rahatsız hissetmeleri durumunda yanıtlama işini yarıda bırakmakta serbest oldukları konusunda bilgilendirilmişlerdir.

Veri Analizi

Ölçeğin yapı geçerliğinin sınanması amacıyla ilk olarak doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Her iki örnekleme de SBY₇ için hem anlamsal (SBY-EKO ve SBY-B) hem

de yöntemsel (ters-kod ve düz-kod) faktörleri göz önünde bulunduran dört faktörlü modelin (Bkz. Şekil 1) veriye uygun olup olmadığı AMOS üzerinden yürütülen doğrulayıcı faktör analizleri ile test edilmiştir. Bu modelde iki faktör anlamsal yönleri (SBY-EKO ve SBY-B) diğer iki faktör ise yöntemsel yönleri (ters-kod ve düz-kod) temsil etmektedir ve her bir madde bir kuramsal bir de yöntemsel faktöre yüklenmektedir. Bu modelde, modelin test edilebilmesi amacıyla faktörlerin varyansı 1'e sabitlenmiştir (Bkz. Byrne, 2010). Ayrıca, her bir örneklem için, hem anlamsal hem de yöntemsel yönleri göz önünde bulunduran bu dört faktörlü modelin veriye uyumunun, yalnızca anlamsal farkı göz önünde bulunduran iki faktörlü modelden, yalnızca yöntemsel farkı göz önünde bulunduran iki faktörlü modelden ve hiçbir farklılığı göz önünde bulundurmeyen tek faktörlü modelden daha iyi olup olmadığı ki-kare fark testiyle karşılaştırılmıştır. Bu yuvalanmış modellerde de (nested models) faktörlerin varyansları 1'e sabitlenmiştir.

Şekil 1. SBY₇'nin Yapı Geçerliği için Test Edilen ve Kuramsal (SBY-B ve SBY-EKO) ve Yöntemsel (Ters-Kodlu ve Düz-Kodlu) Ayırışmayı Göz Önünde Bulunduran Dört Faktörlü Model

Çalışmada yapı geçerliğinin incelenmesi kapsamında, SBY'nin daha önce ilişkili olduğu bulunan yapılarla (korumacı cinsiyetçilik, düşmanca cinsiyetçilik, genel sistemi meşrulaştırma ve toplumsal cinsiyete ilişkin sistemi meşrulaştırma) SBY-Toplam, SBY-B ve SBY-EKO'nun korelasyonları incelenmiştir. Ayrıca, SBY₇'nin faktörlerinin farklı yapılarla ilişkisinin farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesi amacıyla ölçeğin orijinal versiyonunda izlenen adımlar takip edilmiştir (Ho ve ark., 2015). Bu bağlamda, SBY-B ve SBY-EKO'nun kriter olarak seçilen değişkenlerle (düşmanca cinsiyetçilik, korumacı cinsiyetçilik, genel sistemi meşrulaştırma, toplumsal cinsiyete ilişkin sistemi meşrulaştırma ve savaşı, sosyal refahın yeniden dağıtılmasını ve gelir adaletinin sağlanmasını destekleme düzeyleri) ilişkilerinin farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesi amacıyla yarı-kısmi korelasyon karşılaştırmaları yapılmıştır. Bu doğrultuda, SBY-EKO ve SBY-B'nin yordaması beklenen tüm değişkenler için her iki örnekleme ayrı ayrı regresyon analizi yürütülmüş ve SBY-EKO ve SBY-B'nin her bir değişken için yarı-kısmi korelasyonları birbiri ile karşılaştırılmıştır. Bu şekilde, SBY-EKO ve SBY-B'nin birbiri ile ortak alanı kontrol edildikten sonra, her birinin kriter değişkeni ile aralarındaki özgün korelasyonun (yarı-kısmi korelasyon) birbirinden anlamlı bir biçimde farklılaşıp farklılaşmadığı incelenebilmiştir. Yarı-kısmi korelasyonların birbirinden anlamlı bir biçimde farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesi amacıyla, bağımlı örneklemler için Meng, Rosenthal ve Rubin (1992) Z-testi, MALG programı üzerinden yürütülmüştür (Hittner, Finger, Mancuso ve Silver, 1995). Bu analizde korumacı cinsiyetçilik, düşmanca cinsiyetçilik, gelir adaletinin sağlanması, sosyal refahın yeniden dağıtılması ve savaşı destekleme değişkenleri için yürütülen yarı-kısmi korelasyon fark analizleri için öngörüler tek-yönlüdür. Bu nedenle, sözü edilen değişkenler için tek-kuyruklu p değerleri hesaplanmıştır. Son olarak, SBY₇'nin güvenilirliğinin test edilmesi amacıyla SBY-Toplam, SBY-B ve SBY-EKO'ya ait iç tutarlık ve test-tekrar test korelasyon katsayıları SPSS paket programı üzerinden hesaplanmıştır.

BULGULAR

SBY₇'nin Yapı Geçerliğinin Test Edilmesi Amacıyla Yürütülen Doğrulamalı Faktör Analizi Sonuçları

Her bir örneklem için test edilen modellerin veriye uyumuna ilişkin istatistikler Tablo 1'de sunulmuştur. Aynı tabloda her bir örnekleme dört faktörlü modelin kuramsal iki faktörle, yöntemsal iki faktörle ve tek faktörle karşılaştırıldığı ki-kare fark testlerine ilişkin sonuçlar da yer almaktadır.

Tablo 1. İki Örneklemde Dört Faktörlü, Kuramsal İki Faktörlü, Yöntemsel İki Faktörlü ve Tek Faktörlü Modellere Ait Uyum İstatistikleri ve Dört Faktörlü Modelin Diğer Modellerle Karşılaştırıldığı Ki-Kare Fark Testi Sonuçları

Örneklem	Model	RMSEA	CFI	χ^2/sd	χ^2_{fark} Testi		
					χ^2_{fark}	sd	$p <$
Örneklem-1 (N = 357)	Tek Faktör	.10	.86	4.26	264.29	18	.001
	Kuramsal İki Faktör	.08	.90	3.50	181.77	17	.001
	Yöntemsel İki Faktör	.09	.89	3.70	202.07	17	.001
	Dört Faktör	.06	.96	2.08	-	-	-
Örneklem-2 (N = 373)	Tek Faktör	.09	.84	4.01	270.88	18	.001
	Kuramsal İki Faktör	.08	.86	3.65	229.86	17	.001
	Yöntemsel İki Faktör	.07	.90	2.85	147.36	17	.001
	Dört Faktör	.04	.97	1.69	-	-	-

Test edilen modellere ilişkin uyum istatistiklerinin verildiği Tablo 1’den de incelenebileceği gibi her iki örnekleme de hem anlamsal hem de yöntemsel ayrışmayı göz önünde bulunduran dört faktörlü yapının veriye uyumunun oldukça iyi olduğu bulunmuştur (örneklem-1 için $\chi^2/sd = 2.08$, RMSEA = .06, CFI = .96; örneklem-2 için $\chi^2/sd = 1.69$, RMSEA = .04, CFI = .97). Diğer bir ifadeyle, doğrulayıcı faktör analizi sonuçları, hem anlamsal (basıklık ve eşitlik karşıtı olma) olarak hem de yöntemsel (ters kodlu ve düz kodlu) olarak farklı yönleri olan dört faktörlü yapıyı desteklemektedir. Ek olarak, Tablo 1’de görülebileceği üzere ki-kare fark testi sonuçları iki örnekleme de bu dört faktörlü yapının veriye uyumunun hiçbir ayrışmayı göz önünde bulundurmeyen tek faktörlü yapıdan, yalnızca anlamsal farklılıkları göz önünde bulunduran iki faktörlü yapıdan ve yalnızca yöntemsel farklılıkları göz önünde bulunduran iki faktörlü yapıdan daha iyi olduğunu göstermiştir. Sonuç olarak, doğrulayıcı faktör analizi sonuçları her iki örneklem için de anlamsal ve yöntemsel olarak farklı yönleri barındıran dört faktörlü yapıyı desteklemektedir.

SBY₇’nin Yapı Geçerliliğinin Test Edilmesi Amacıyla Yürütülen Korelasyon ve Regresyon Analizi Sonuçları

SBY₇’nin yapı geçerliliğinin test edilmesi amacıyla ek olarak, SBY-B, SBY-EKO ve SBY-Toplam’ın korumacı cinsiyetçilik, düşmanca cinsiyetçilik, genel sistemi meşrulaştırma (örneklem-1) ve toplumsal cinsiyete ilişkin sistemi meşrulaştırma (örneklem-2 için) ile arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bulgular incelendiğinde (Bkz. Tablo 2), her iki örneklem için de SBY-Toplam, SBY-B ve SBY-EKO’nun hem korumacı cinsiyetçilikle hem de düşmanca cinsiyetçilikle pozitif yönde ilişkili olduğu görülmektedir. Buna göre, SBY-Toplam, SBY-B ve SBY-EKO düzeyleri arttıkça korumacı cinsiyetçilik ve düşmanca cinsiyetçilik düzeyleri de artmaktadır. Ayrıca, örneklem-1 için SBY-Toplam,

SBY-B ve SBY-EKO'nun genel sistemi meşrulaştırma düzeyi ile pozitif yönde ilişkili olduğu görülmektedir. Buna göre, katılımcıların SBY-Toplam, SBY-B ve SBY-EKO düzeyleri arttıkça genel sistemi meşrulaştırma düzeyleri de artmaktadır. Bunun yanı sıra, örneklem-2 için SBY-Toplam, SBY-B ve SBY-EKO ile toplumsal cinsiyete ilişkin sistemi meşrulaştırma düzeyi arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna göre, katılımcıların SBY-Toplam, SBY-B ve SBY-EKO düzeyleri arttıkça toplumsal cinsiyet sistemine ilişkin sistemi meşrulaştırma düzeyleri de artmaktadır. Sonuç olarak, SBY₇'nin toplam puanının ve faktörlerinin ölçüt olarak ele alınan diğer yapılarla ilişkisinin beklenen yönde olduğu ve yapı geçerliği açısından oldukça yeterli olduğu anlaşılmaktadır. Ek olarak, her iki örneklem için de SBY-Toplam, SBY-EKO ve SBY-B arasındaki ilişkilerin oldukça yüksek düzeyde ve pozitif yönde olduğu da görülmektedir. Bu durum, ölçeğin iç tutarlık geçerliğinin yüksek olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 2. SBY₇'nin Yapı Geçerliliğine ve Güvenirliğine İlişkin Bulgular

	Örneklem-1 (N = 357)			Örneklem-2 (N = 373)		
	SBY	SBY-EKO	SBY-B	SBY	SBY-EKO	SBY-B
Korumacı Cinsiyetçilik	.35**	.27**	.37**	.30**	.22**	.33**
Düşmanca Cinsiyetçilik	.28**	.24**	.28**	.41**	.36**	.39**
Genel Sistemi Meşrulaştırma	.35**	.30**	.34**	-	-	-
Toplumsal Cinsiyete İlişkin Sistemi Meşrulaştırma	-	-	-	.30**	.28**	.27**
SBY	.90 (.87)	.92**	.92**	.87	.92**	.91**
SBY-EKO	-	.89 (.81)	.69**	-	.83	.68**
SBY-B	-	-	.80 (.83)	-	-	.72

Not. * $p < .05$; ** $p < .01$. SBY, SBY-EKO ve SBY-B için, kesişim hücrelerinde Cronbach alpha katsayıları ve parantez içerisinde test tekrar test güvenilirlik kat sayıları verilmiştir.

Ayrıca SBY₇'nin faktörlerinin başka yapılarla ilişkisinin farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesi amacıyla yürütülen analizler sonucunda ortaya çıkan yarı-kısmi korelasyonların farkı incelendiğinde (Bkz. Tablo 3), iki örneklem için 12 farklı karşılaştırmadan yalnızca üç karşılaştırma için anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Özgün olarak, örneklem-1 ve örneklem-2 için korumacı cinsiyetçilikle SBY-B arasındaki yarı-kısmi korelasyonların, korumacı cinsiyetçilikle SBY-EKO arasındaki yarı-kısmi korelasyonlardan anlamlı bir biçimde daha güçlü olduğu görülmektedir. Buna göre, her iki örneklem için de SBY-B korumacı cinsiyetçiliği SBY-EKO'ya oranla daha güçlü bir biçimde yordamaktadır. Ayrıca, örneklem-2 için gelir dağılımında adaletin sağlanmasını destekleme ile SBY-EKO arasındaki ilişkinin SBY-B'ye oranla beklenen yönde daha güçlü olduğu görülmektedir. Buna göre, örneklem-2 için SBY-EKO düzeyinin artması gelir dağılımının dengelenmesi is-

teğini beklendiği gibi negatif yönde yordarken, SBY-B düzeyinin artması gelir dağılımın dengelenmesi isteğini beklenmedik şekilde pozitif yönde yordamaktadır. Buna karşın, diğer dokuz karşılaştırma için kriter değişkenleri ile SBY-EKO ve SBY-B arasındaki yarı-kısmi korelasyonların birbirinden anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur (bütün p 'ler $> .09$). Bununla birlikte, SBY-B'nin yapı geçerliğinin test edilmesi için ele alınan kriter değişkenlerini (korumacı cinsiyetçilik, düşmanca cinsiyetçilik ve savaşı destekleme) yordamak için yürütülen toplam altı regresyon analizinde (Bkz. Tablo 3) SBY-B'nin bu değişkenlerin tümünü anlamlı bir şekilde yordadığı ancak SBY-EKO'nun yalnızca bir analizde kriter değişkenini (örneklem-2 için düşmanca cinsiyetçilik) anlamlı bir şekilde yordadığı bulunmuştur. Ek olarak, SBY-EKO'nun yapı geçerliğinin test edilmesi amacıyla ele alınan kriter değişkenlerinin (sosyal refahın yeniden dağıtılması ve gelir adaletinin sağlanmasını destekleme düzeyi) yordanması için yürütülen dört regresyon analizinden ikisinde SBY-EKO kriter değişkenini (örneklem-1'de sosyal refahın yeniden dağıtılması, örneklem-2'de gelir adaletinin sağlanması) beklenen yönde ve anlamlı olarak yordarken, SBY-B bu analizlerden birinde ve beklenilmeyen bir yönde kriter değişkenini (örneklem-2'de gelir adaletinin sağlanması) yordamaktadır. Bu durum, bu çalışma kapsamında ele alınan kriter değişkenleri açısından SBY-EKO ve SBY-B arasında anlamsal bir ayrışma olma eğiliminin olduğuna, ancak bu ayrışmanın, korumacı cinsiyetçilik ve gelir adaletinin sağlanması (örneklem-2) hariç, istatistiksel olarak anlamlı olmadığına işaret etmektedir.

Tablo 3. Ayırt Edici Değişkenlerle SBY-EKO ve SBY-B Arasındaki Yarı-Kısmi Korelasyonlar ve Bu Yarı-Kısmi Korelasyonlar Arasındaki Farkın Anlamlılık Testi Sonuçları

Yordanan Değişken	SBY-EKO yarı kısmi r	SBY-B yarı kısmi r	Yarı kısmi r farkı	
			Z	p
Örneklem-1 (N = 357)				
Korumacı Cinsiyetçilik	.02	.26**	-2.45	.007
Düşmanca Cinsiyetçilik	.07	.16**	-.90	.18
Genel Sistemi Meşrulaştırma	.09	.18**	-1.00	.32
Gelir Adaletinin Sağlanması	-.07	.01	-.84	.20
Sosyal Refahın Yeniden Dağıtılması	-.12*	.00	-1.30	.10
Savaşı Destekleme	.06	.19**	-1.29	.10
Örneklem-2 (N = 373)				
Korumacı Cinsiyetçilik	.00	.24**	-2.62	.004
Düşmanca Cinsiyetçilik	.13**	.20**	-.70	.24
Toplumsal Cinsiyet Sistemini Meşrulaştırma	.13**	.11*	.29	.77
Gelir Adaletinin Sağlanması	-.12*	.12*	-2.52	.006
Sosyal Refahın Yeniden Dağıtılması	-.03	.09	-1.31	.10
Savaşı Destekleme	.07	.14**	-.73	.23

Not. Yarı-kısmi korelasyonlar arasındaki anlamlı farklılıklar vurgulanmıştır. ** $p < .01$; * $p < .05$.

SBY₇'nin Güvenirliği

SBY₇'nin güvenirliliğinin test edilmesi için ilk olarak iç tutarlık katsayıları hesaplanmıştır. Sonuçlar (Bkz. Tablo 2) iç tutarlık katsayılarının her iki örnekleme de SBY-Toplam (örneklem-1 için .90 ve örneklem-2 için .87) ve SBY-EKO (örneklem-1 için .89 ve örneklem-2 için .83) için oldukça yüksek olduğunu, SBY-B (örneklem-1 için .80 ve örneklem-2 için .72) için ise kabul edilebilir düzeyde olduğunu göstermiştir. SBY₇'nin test-tekrar test güvenirliliğinin ölçülmesi için, ölçek örneklem-1'de yer alan 61 katılımcıya yaklaşık üç hafta sonra tekrar uygulanmıştır. Korelasyon analizi sonuçları (Bkz. Tablo 2) ölçüm ve tekrar ölçüm arasındaki ilişkilerin SBY-Toplam, SBY-EKO ve SBY-B için oldukça yüksek olduğunu göstermiştir. Sonuç olarak bulgular, özellikle SBY-Toplam'ın güvenirliliğinin yüksek olduğuna işaret etmektedir.

TARTIŞMA

Sosyal baskınlık kuramı (Pratto ve ark., 1994) ortaya atılışından itibaren geçen sürede pek çok sosyal psikolojik olguyu açıklamada oldukça başarılı olmuştur. Kuramın psikolojik ögesi olan ve grup temelli hiyerarşik yapılanmaları destekleme eğilimine karşılık gelen sosyal baskınlık yönelimi düzeyinin ırkçılık (Sibley, Robertson ve Wilson, 2006), cinsiyetçilik (Feather ve McKee, 2012), azınlıklara yönelik ayrımcı davranışlar (Michinov, Dambrun, Guimond ve Méot, 2005), savaşı destekleme (Henry, Sidanius, Levin ve Pratto, 2005), mülteci ve göçmenlere yönelik olumsuz tutumlar (Bassett, 2010), iklim değişikliği ve çevre kirliliğinin inkarı (Stanley, Wilson, Sibley ve Milfont, 2017), üniversitelere azınlıkların kabul edilmesi konusunda limit konmasını (Gutierrez, 2018) ve kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesini destekleme (Kaynak-Malatyalı ve ark., 2017) gibi pek çok sosyal psikolojik değişkenle ilişkili olduğu gösterilmiştir.

Son dönemde yürütülen bazı çalışmalar (Ho ve ark., 2012; Kteily ve ark., 2015) sosyal baskınlık yöneliminin iki faktörlü yapıdan oluştuğunu göstermektedir: SBY-B ve SBY-EKO. Buna göre, SBY-B daha çok azınlıkta olan gruplara yönelik açık saldırganlık ve baskınlığa yönelik bir isteği yansıtırken, SBY-EKO toplumdaki gruplar arasındaki eşitsizliğin sürmesine yönelik bir arzuya işaret etmektedir. Sosyal baskınlık yönelimi düzeyinin iki faktörlü bir yapıya sahip olduğu yapısal (Ho ve ark., 2012) ve kuramsal (Ellenbroek ve ark., 2014) açıdan desteklenmiş olsa da Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği'nin (SDO₆) tek faktörlü yapıya göre geliştirilmiş olması bazı eleştirilere neden olmuştur. Daha açık bir ifadeyle, bu ölçeğin sekiz düz kodlu maddesi SBY-B'yi

oluştururken, sekiz ters kodlu maddesi SBY-EKO'yu oluşturmaktadır. Bu durum iki faktörlü yapının maddelerin kodlanma biçiminden kaynaklanıyor olabileceği eleştirilerini beraberinde getirmiştir. Ho ve arkadaşları (2015) bu iki faktörlü yapıya uygun (her bir faktörde hem ters hem de düz kodlu maddelerin bulunduğu) geçerli ve güvenilir yeni bir Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği (SBY₇) geliştirmiştir. SDO₆ Türkçeye uyarlanmıştır ve bu ölçeğin iki faktörlü yapısının kültürümüzde de geçerli olduğu gösterilmiştir (Hasta ve Karaçanta, 2017). Buna karşın, yöntemsel eleştirilerin önüne geçilmesi ve sosyal baskınlık yöneliminin ülkemizdeki yapısının incelenmesi önemlidir. Bu nedenle, bu çalışmada Ho ve arkadaşları (2015) tarafından geliştirilen SBY₇ Türkçeye uyarlanmış ve SBY₇'nin psikometrik özellikleri iki farklı örnekleme de incelenmiştir.

Türkiye örnekleminde yürütülen mevcut çalışmada ölçeğin faktör yapısı doğrulayıcı faktör analizleri ile test edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları ölçeğin özgün şekline (Ho ve ark., 2015) benzer bir biçimde, içerisinde hem yöntemsel hem de anlamsal yönleri barındıran dört faktörlü bir yapısının olduğuna işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle ölçek, içerisinde yöntemsel iki faktörü (düz kodlu ve ters kodlu) ve anlamsal iki faktörü (SBY-EKO ve SBY-B) barındıran bir yapıya sahiptir.

SBY₇'nin yapı geçerliği ile ilgili yapılan analiz sonuçları da beklendiği gibi SBY-Toplam, SBY-EKO ve SBY-B puanlarının korumacı ve düşmanca cinsiyetçilik, genel sistemi meşrulaştırma (örneklem-1) ve toplumsal cinsiyete ilişkin sistemi meşrulaştırma (örneklem-2) düzeyleri ile pozitif yönde ilişkileri olduğuna işaret etmektedir. Geçmişte yapılan pek çok çalışma sosyal baskınlık yöneliminin düşmanca ve korumacı cinsiyetçilik (Kaynak-Malatyalı ve ark., 2017; Osborne ve Davies, 2009), genel sistemi meşrulaştırma (Jylhä ve Akrami, 2015) ve toplumsal cinsiyete ilişkin sistemi meşrulaştırma (Bareket ve ark., 2018) ile pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir. SBY-Toplam ve faktörlerinin çalışma kapsamında ele alınan bu yapılarla beklenen yönde ilişkili olması, SBY₇'nin yapı geçerliğine ilişkin kanıtlar sunmaktadır. Ayrıca, SBY-Toplam, SBY-EKO ve SBY-B'nin de birbirleri ile yüksek düzeyde ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu durum, ölçeğin kendi içerisinde de tutarlı bir yapısının olduğuna işaret etmektedir.

Orijinal formunda da olduğu gibi, ölçeğin anlamsal faktörleri olan SBY-EKO ve SBY-B arasında kuramsal bir ayrışmanın bulunup bulunmadığına dair nihai bir sonuca ulaşılabilmesi amacıyla bu iki faktörün farklı yapılarla ilişkisi incelenmiştir (Ho ve ark., 2015). Bu doğrultuda SBY-EKO ve SBY-B'nin çeşitli kriter değişkenleri ile ilişkisinin

farklılaşıp farklılaşmadığı iki örnekleme test edilmiştir. Analiz sonuçları, SBY-B ve SBY-EKO faktörlerinin kriter değişkenlerini yordama konusunda birbirinden farklılaşma eğilimi gösterse de belirgin bir biçimde ayırmadığına işaret etmektedir. Buna göre, SBY-EKO ve SBY-B yalnızca korumacı cinsiyetçilik (örneklem-1 ve örneklem-2 için) ve gelir dağılımında adaletin sağlanmasını destekleme (örneklem-2 için) değişkenlerini farklı şekilde yordamaktadır. İlk olarak, her iki örneklem için de SBY-B ile korumacı cinsiyetçilik düzeyi arasındaki ilişki SBY-EKO ile korumacı cinsiyetçilik arasındaki ilişkiye göre daha güçlüdür. Bu durum, beklentilerle ve daha önceki çalışmalarla tutarlıdır (Bergh ve ark., 2015). Korumacı cinsiyetçilik kadınları kendi konumlarında tutmanın ve erkeğin üstünlüğünü sürdürmenin bir yoludur (Glick ve Fiske, 2001), dolayısıyla baskınlığı yansıtan SBY-B faktörü ile daha güçlü bir ilişkiye sahip olması anlaşılabilir. İkinci olarak, gelir dağılımında adaletin sağlanması isteği ile SBY-EKO arasında SBY-B'nin aksine negatif yönde daha güçlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna göre, beklendiği gibi, SBY-EKO düzeyi arttıkça gelir dağılımında adaletin sağlanması isteği azalmaktadır. Bu bulgu da hem beklentilerle hem de daha önceki çalışmalarla tutarlıdır (Kugler ve ark., 2010). SBY-EKO eşitliğin sağlanmasına karşı olmayı yansıtmaktadır ve ekonomik eşitliğin sağlanmasını destekleme düzeyiyle negatif yönde ilişkili olması anlaşılabilir. Buna karşın, bu bulgu yalnızca örneklem-2 için geçerlidir ve örneklem-1'de tekrar edilememiştir. Ek olarak, SBY-B düzeyindeki artışın gelir dağılımında adaletin sağlanmasına verilen destekteki artışı yorduyor olması mevcut çalışmanın ve sosyal baskınlık kuramın beklentileri ile uyumlu değildir. Diğer bir ifadeyle, toplumdaki hiyerarşik yapının devam etmesi gerektiğini düşünen SBY-B düzeyi yüksek bireylerin gelir adaletinin sağlanmasına daha çok destek vermesi sosyal baskınlık kuramının beklentileri ile tutarlı değildir. Bu nedenle, bu bulgunun temkinli bir şekilde değerlendirilmesi ve sağlamlığının test edilmesi amacıyla bu iki değişken arasındaki ilişkinin ileriki çalışmalarda tekrar ele alınması gerektiği düşünülmektedir.

Ek olarak, SBY-EKO ve SBY-B'nin düşmanca cinsiyetçilik, sosyal refahın yeniden dağıtılması, savaşı destekleme, genel sistemi meşrulaştırma (örneklem-1) ve toplumsal cinsiyete ilişkin sistemi meşrulaştırma (örneklem-2) düzeyleriyle yarı-kısmi korelasyonları arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmektedir. Bu durum, kuramsal beklentiler ve daha önce yürütülen çalışmalarla tutarlı değildir (örn., Bergh ve ark., 2015; Ho ve ark., 2015). Örneğin, erkek baskınlığını tehdit eden kadınlara yönelik açık bir düşmanlığı yansıtan düşmanca cinsiyetçiliğin (Glick ve Fiske, 2001) ve başka gruplara bas-

kınlık kurmayı yansıtan savaşı destekleme düzeylerinin SBY-B ile daha güçlü bir biçimde ilişkili olması beklenmekteydi. SBY-B, savaşı destekleme ve düşmanca cinsiyetçilik değişkenlerini beklenen yönde ve anlamlı olarak yordasa da SBY-EKO ve SBY-B düzeyleri ile bu iki değişken arasındaki yarı-kısmi korelasyonlar iki örnekleme de birbirine göre farklılık göstermemektedir. Ayrıca, daha önceki çalışmalardan (Ho ve ark., 2015) yola çıkıldığında, sosyal refahın yeniden dağıtılmasını destekleme düzeyinin SBY-EKO ile ilişkisinin SBY-B ile ilişkisine oranla daha güçlü olması beklenmekteydi. Buna karşın, SBY-EKO ve SBY-B ile sosyal refahın yeniden dağıtılmasını destekleme düzeyi arasındaki yarı kısmi korelasyonların anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, SBY-EKO'nun sosyal refahın yeniden dağıtılmasını destekleme düzeyini örneklem-1'de negatif yönde anlamlı bir şekilde yordamasına karşın SBY-B'nin bu değişkeni her iki örnekleme de anlamlı bir biçimde yordamadığı görülmüştür. Bu durum, SBY-EKO'nun kriter değişkenlerini yordaması açısından da bir farklılaşma eğiliminin bulunduğu işaret etmektedir. Son olarak, daha önceki çalışmaların bir bölümünde (Ho ve ark., 2015; Kugler ve ark., 2010) sistemi meşrulaştırma ile SBY-EKO'nun daha fazla ilişkili olduğu gösterilirken, diğer çalışmalarda (Bergh ve ark., 2015; Langer ve ark., 2020) sistemi meşrulaştırma ile SBY-B'nin daha fazla ilişkili olduğu gösterilmiştir. Mevcut çalışmada ise bahsedilen ilişkilerin anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur. Bu durum SBY-EKO ve SBY-B'nin sistemi meşrulaştırma ile ilişkilerinin kültüre duyarlı olduğuna ve Türkiye kültüründe SBY-EKO ve SBY-B'nin sistemi meşrulaştırma ile ilişkileri açısından bir ayrışma göstermediğine işaret ediyor olabilir.

Sonuç olarak bulgular, SBY-B ve SBY-EKO'nun mevcut çalışmada ele alınan kriter değişkenlerini yordama konusunda bir farklılık gösterme eğiliminde olduğuna işaret etmektedir. Buna karşın, bu farklılıklar önceki çalışmalarda olduğu kadar (örn., Ho ve ark., 2015) istikrarlı değildir. Diğer bir ifadeyle, sosyal baskınlık yönelimi, eşitliğe karşı olmayı (SBY-EKO) ve gruplar arası hiyerarşik yapıyı desteklemeyi (SBY-B) içermektedir. Buna karşın, bu iki anlamsal faktör, ülkemiz için birbiri ile yüksek düzeyde ilişkilidir ve birbirinden belirgin bir şekilde ayrışmamaktadır. Bunu destekleyecek şekilde, SBY-EKO ve SBY-B'nin birbiri ile ilişkisi, SBY-EKO'nun sosyal baskınlık yönelimi toplam puanı ile ilişkisi ve SBY-B'nin sosyal baskınlık yönelimi toplam puanı ile ilişkisi oldukça yüksektir. Bu durum, SBY₇'nin sosyal baskınlık yöneliminin her iki faktörünü yansıtan maddeler içerirse de bu faktörlerin ülkemizde birbirinden belirgin bir biçimde ayrışmadığına işaret etmektedir.

Son olarak, SBY₇'nin güvenilirliğinin test edilmesi amacıyla hesaplanan iç tutarlık katsayıları ve test-tekrar test güvenilirlik katsayıları incelendiğinde, ölçeğin güvenilirliğinin yeterli düzeyde olduğu görülmektedir. Ayrıca, ölçeğin iç tutarlık katsayıları açısından orijinal formu (Ho ve ark., 2015) ile karşılaştırılabilir düzeyde olduğu görülmektedir. Bu durum, ölçeğin Türkiye örneklemini için güvenilir bir ölçüm aracı olduğuna ilişkin kanıtlar sunmaktadır.

Bu araştırmanın bazı kısıtlılıkları ve ileriki çalışmalar için önerileri bulunmaktadır. İlk olarak, her iki örneklem büyüklüğü de çok küçük olmamakla birlikte, orijinal ölçeğin geliştirme çalışmasında (Ho ve ark., 2015) ulaşılan sayıda bir örneklem büyüklüğüne erişilememiştir. Bu durum çalışmanın gücünü düşürerek beklenen yarı-kısmi korelasyon farklılıklarının anlamlılığını etkilemiş olabilir. Daha açık bir ifadeyle, çalışmada yarı-kısmi korelasyon farklılıklarına ilişkin beklenen yönde bir eğilim görülmesine karşın, sınırlı sayıda anlamlı farklılık elde edilmiştir. Çalışmanın orijinal formundaki gibi daha büyük örneklemle yürütülecek yeni çalışmalar faktörler arasındaki farklılıkların daha belirgin bir biçimde ortaya çıkmasına olanak sağlayabilir. Ayrıca, çalışma kapsamında ölçek iki farklı örneklem grubuna uygulanmıştır. Buna karşın, SBY'nin gruplar arası dinamiklerle yakından ilişkili olduğu düşünüldüğünde ölçeğin farklı alt gruplardan (cinsel yönelim ve etnik aidiyet gibi) daha çeşitli örneklem gruplarına uygulanmasının faydalı olabileceği ileri sürülebilir. Bu nedenle, ileriki çalışmalarda ölçeğin farklı gruplardan daha çeşitli örneklem gruplarına uygulanması önerilmektedir.

Çalışmanın bir kısıtlılığı da çalışma kapsamında ele alınan kriter değişkenlerinin sayısı az olması olabilir. Bu çalışma kapsamında altı kriter değişkeni (korumacı cinsiyetçilik, düşmanca cinsiyetçilik, genel sistemi ve toplumsal cinsiyet sistemini meşrulaştırma, gelir adaletinin sağlanması, sosyal refahın yeniden dağıtılması ve savaş destekleme) iki farklı örnekleme ele alınmıştır. Buna karşın, kısıtlı sayıda kriter değişkeninin SBY-EKO ve SBY-B arasındaki ayrışmayı ortaya çıkartmakta yetersiz kalmış olabileceği düşünülebilir. Ayrıca, ele alınan kriter değişkenleri açısından faktörler arasında bir ayrışma eğilimi gözlemlense de bu ayrışmanın çok belirgin olmadığı anlaşılmakta ve bu konu üzerinde Türkiye'de farklı çalışmalar yürütülmeden nihai bir çıkarıma varılabilesinin mümkün olmadığı düşünülmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'de farklı örneklem grupları ve farklı kriter değişkenleriyle yeni çalışmaların yürütülmesi faydalı olacaktır. İlerideki çalışmalarda, SBY ve faktörleri olan SBY-EKO ve SBY-B'nin

milliyetçilik, idam cezasının desteklenmesi, işkenceyi destekleme, siyasi muhafazakarlık, sembolik ırkçılık, pozitif ayrımcılık ve insanlıktan uzaklaştırma gibi çok sayıda kriter değişkeni ile ilişkilerinin ele alınması önerilmektedir.

Sonuç olarak, bu çalışmanın doğrulayıcı faktör analizi sonuçları ölçeğin anlamsal ve yöntemsel alt boyutlarını göz önünde bulunduran dört faktörlü yapının ülkemiz için de geçerli olduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşın, ölçeğin alt boyutlarının kuramsal açıdan birbirinden ayrılıp ayrılmadığının test edilmesi için yürütülen analizler, SBY-B ve SBY-EKO'nun ele alınan kriter değişkenleri bağlamında istikrarlı bir biçimde ayrışmadığını göstermektedir. Bu durum SBY₇'nin ülkemizde tek faktörlü bir şekilde geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olarak kullanılabilmesine ilişkin kanıtlar sunmaktadır. Bu tek faktörlü yapı sosyal baskınlık yöneliminin hem anlamsal hem de yöntemsel olarak farklı yönlerini yansıtan maddeler içermektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Aiello, A., Passini, S., Tesi, A., Morselli, D. ve Pratto, F. (2019). Measuring support for intergroup hierarchies: Assessing The psychometric proprieties of the Italian Social Dominance Orientation 7 Scale. *TPM: Testing, Psychometrics, Methodology in Applied Psychology*, 26(3), 373–383. <https://doi.org/10.4473/tpm26.3.4>
- Asbrock, F., Gutenbrunner, L. ve Wagner, U. (2013). Unwilling, but not unaffected—Imagined contact effects for authoritarians and social dominators. *European Journal of Social Psychology*, 43(5), 404-412. <http://dx.doi.org/10.1002/ejsp.1956>
- Avcı, F. (2014). *The investigation of attitudes toward the solution of Kurdish question in terms of basic human values* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Aziz, A. ve Kamal, A. (2018). Translation and contrasted group validation of Social Dominance Orientation (SDO7-16 Items) Scale into local language. *Paradigms*, 12(2), 213-217. doi: 10.24312/paradigms120216
- Bareket, O., Kahalon, R., Shnabel, N. ve Glick, P. (2018). The Madonna-whore dichotomy: Men who perceive women's nurturance and sexuality as mutually exclusive endorse patriarchy and show lower relationship satisfaction. *Sex Roles*, 79(9-10), 519-532. <https://doi.org/10.1007/s11199-018-0895-7>

- Bassett, J. F. (2010). The effects of mortality salience and social dominance orientation on attitudes toward illegal immigrants. *Social Psychology*, 41, 52-55. <https://doi.org/10.1027/1864-9335/a000008>
- Bergh, R., Sidanius, J. ve Sibley, C. G. (2015). Dimensions of social dominance: Their personality and socio-political correlates within a New Zealand probability sample. *New Zealand Journal of Psychology*, 44(2), 25-34.
- Byrne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with AMOS basic concepts, applications, and programming* (2. baskı). Routledge: NY, London.
- Di Meo, A. (2007). Ethnocultural empathy in relation to social dominance orientation, right-wing authoritarianism, hypersensitive narcissism and overt narcissism. *Dissertation Abstracts International*, 67, 6050.
- Eagly, A. H., Diekmann, A. B., Johannesen-Schmidt, M. C. ve Koenig, A. M. (2004). Gender gaps in sociopolitical attitudes: A social psychological analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87(6), 796-816. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.87.6.796>
- Ellenbroek, M., Verkuyten, M., Thijs, J. ve Poppe, E. (2014). The fairness of national decision-making procedures: The views of adolescents in 18 European countries. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 24(6), 503-517. <https://doi.org/10.1002/casp.2189>
- Ercan, N. (2009). *Evlilikte kadına yönelik fiziksel şiddete ilişkin tutumların yordayıcıları: Çelişik duygulu cinsiyetçilik, sistemi meşrulaştırma ve dini yönelim*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Feather, N. T. ve McKee, I. R. (2012). Values, right-wing authoritarianism, social dominance orientation, and ambivalent attitudes toward women. *Journal of Applied Social Psychology*, 42(10), 2479-2504. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2012.00950.x>
- Fischer, R., Hanke, K. ve Sibley, C. G. (2012). Cultural and institutional determinants of social dominance orientation: A cross-cultural meta-analysis of 27 societies. *Political Psychology*, 33(4), 437-467. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2012.00884.x>
- Glick, P. ve Fiske, S. T. (1996). The Ambivalent Sexism Inventory: Differentiating hostile and benevolent sexism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(3), 491-512. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.70.3.491>
- Glick, P. ve Fiske, S. T. (2001). An ambivalent alliance: Hostile and benevolent sexism as complementary justifications for gender inequality. *American Psychologist*, 56(2), 109-118. <http://dx.doi.org/10.1037/0003-066X.56.2.109>
- Gutierrez, A. S. (2018). Too many Asians in universities? The effect of social dominance orientation on support for admissions limits. *The Journal of Social Psychology*, 158(3), 393-404. <https://doi.org/10.1080/00224545.2017.1365685>
- Hasta, D. ve Karaçanta, H. (2017). Yetkecilik, sosyal baskınlık yönelimi ve siyasi görüş. *Türk Psikoloji Yazıları*, 20(40), 23-34.
- Henry, P. J., Sidanius, J., Levin, S. ve Pratto, F. (2005). Social dominance orientation, authoritarianism, and support for intergroup violence between the Middle East and America. *Political Psychology*, 26(4), 569-583. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9221.2005.00432.x>
- Hindriks, P., Verkuyten, M. ve Coenders, M. (2014). Dimensions of social dominance orientation: The roles of legitimizing myths and national identification. *European Journal of Personality*, 28(6), 538-549. <https://doi.org/10.1002/per.1955>
- Hittner, J. B., Finger, M. S., Mancuso, J. P. ve Silver, N. C. (1995). A Microsoft FORTRAN 77 program for contrasting part correlations and related statistics. *Educational and Psychological Measurement*, 55(5), 777-784. <https://doi.org/10.1177/0013164495055005010>

- Ho, A. K., Sidanius, J., Kteily, N., Sheehy-Skeffington, J., Pratto, F., Henkel, K. E., ve Stewart, A. L. (2015). The nature of social dominance orientation: Theorizing and measuring preferences for intergroup inequality using the new SDO₇ scale. *Journal of Personality and Social Psychology*, 109(6), 1003-1028. <http://dx.doi.org/10.1037/pspi0000033>
- Ho, A. K., Sidanius, J., Pratto, F., Levin, S., Thomsen, L., Kteily, N. ve Sheehy-Skeffington, J. (2012). Social dominance orientation: Revisiting the structure and function of a variable predicting social and political attitudes. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38(5), 583-606. <https://doi.org/10.1177/0146167211432765>
- Jost, J. T. ve Banaji, M. R. (1994). The role of stereotyping in system-justification and the production of false consciousness. *British Journal of Social Psychology*, 33(1), 1-27. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.1994.tb01008.x>
- Jost, J. T. ve Kay, A. C. (2005). Exposure to benevolent sexism and complementary gender stereotypes: Consequences for specific and diffuse forms of system justification. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(3), 498-509. doi: 10.1037/0022-3514.88.3.498
- Jost, J. T. ve Thompson, E. P. (2000). Groupbased dominance and opposition to equality as independent predictors of selfesteem, ethnocentrism, and social policy attitudes among African Americans and European Americans. *Journal of Experimental Social Psychology*, 36, 209-232. <https://doi.org/10.1006/jesp.1999.1403>
- Jylhä, K. M. ve Akrami, N. (2015). Social dominance orientation and climate change denial: The role of dominance and system justification. *Personality and Individual Differences*, 86, 108-111. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.05.041>
- Karaçanta, H. (2002). *Üniversite öğrencilerinin sosyal baskınlık yönelimi ve başka bazı değişkenler açısından karşılaştırılması* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Karayeğen, G. (2015). *Çevreci tutum ve davranışlar: Sosyal baskınlık yönelimi, yetkecilik ve ahlak açısından bir değerlendirme* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kay, A. C. ve Jost, J. T. (2003). Complementary justice: Effects of "poor but happy" and "poor but honest" stereotype exemplars on system justification and implicit activation of the justice motive. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(5), 823. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.85.5.823>
- Kaynak-Malatyalı, M., Kaynak, B. D. ve Hasta, D. (2017). A social dominance theory perspective on attitudes toward girl child marriages in Turkey: The legitimizing role of ambivalent sexism. *Sex Roles*, 77(8-9), 687-696. <https://doi.org/10.1007/s11199-017-0750-2>
- Kteily, N., Bruneau, E., Waytz, A. ve Cotterill, S. (2015). The ascent of man: Theoretical and empirical evidence for blatant dehumanization. *Journal of Personality and Social Psychology*, 109(5), 901-931. <https://doi.org/10.1037/pspp0000048>
- Kugler, M. B., Cooper, J. ve Nosek, B. A. (2010). Group-based dominance and opposition to equality correspond to different psychological motives. *Social Justice Research*, 23(2-3), 117-155. <https://doi.org/10.1007/s11211-010-0112-5>
- Langer, M., Vasilopoulos, P., McAvay, H. ve Jost, J. T. (2020). System justification in France: Liberté, égalité, fraternité. *Current Opinion in Behavioral Sciences*, 34, 185-191. doi: 10.1016/j.cobeha.2020.04.004
- Larsson, M. R., Björklund, F. ve Bäckström, M. (2012). Right-wing authoritarianism is a risk factor of torture-like abuse, but so is social dominance orientation. *Personality and Individual Differences*, 53(7), 927-929. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2012.06.015>
- Lee, I. C., Pratto, F. ve Johnson, B. T. (2011). Intergroup consensus/disagreement in support of group-based hierarchy: An examination of socio-structural and psycho-cultural factors. *Psychological Bulletin*, 137(6), 1029-1064. <https://doi.org/10.1037/a0025410>

- Meng, X. L., Rosenthal, R. ve Rubin, D. B. (1992). Comparing correlated correlation coefficients. *Psychological Bulletin*, 111(1), 172-175. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.111.1.172>
- Michinov, N., Dambrun, M., Guimond, S. ve Méot, A. (2005). Social dominance orientation, prejudice, and discrimination: A new computer-based method for studying discriminatory behaviors. *Behavior Research Methods*, 37(1), 91-98. <https://doi.org/10.3758/BF03206402>
- Osborne, D. ve Davies, P. G. (2009). Social dominance orientation, ambivalent sexism, and abortion: Explaining pro-choice and pro-life attitudes. L. B. Palcroft ve M. V. Lopez (Ed.). *Personality assessment: New research*, içinde (s. 309-320). Hauppauge, NY: Nova.
- Pratto, F. (1999). The puzzle of continuing group inequality: Piecing together psychological, social, and cultural forces in social dominance theory. M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* içinde (s. 191-263). New York: Academic Press.
- Pratto, F., Çıdam, A., Stewart, A. L., Zeineddine, F. B., Aranda, M., Aiello, A., Henkel, K. E. (2013). Social dominance in context and in individuals: Contextual moderation of robust effects of social dominance orientation in 15 languages and 20 countries. *Social Psychological and Personality Science*, 4(5), 587-599. <http://dx.doi.org/10.1177/1948550612473663>
- Pratto, F., Sidanius, J. ve Levin, S. (2006). Social dominance theory and the dynamics of intergroup relations: Taking stock and looking forward. *European Review of Social Psychology*, 17, 271-320. <http://dx.doi.org/10.1080/10463280601055772>
- Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L. M. ve Malle, B. F. (1994). Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(4), 741-763. <http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.67.4.741>
- Pula, K., McPherson, S. ve Parks, C. D. (2012). Invariance of a two-factor model of social dominance orientation across gender. *Personality and Individual Differences*, 52(3), 385-389. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.10.046>
- Sakallı-Uğurlu, N. (2002). Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17(49), 47-58.
- Sibley, C. G., ve Liu, J. H. (2004). Attitudes towards biculturalism in New Zealand: Social dominance and Pakeha attitudes towards the general principles and resource-specific aspects of bicultural policy. *New Zealand Journal of Psychology*, 33(2), 88-99.
- Sibley, C. G., Robertson, A. ve Wilson, M. S. (2006). Social dominance orientation and right-wing authoritarianism: Additive and interactive effects. *Political Psychology*, 27(5), 755-768. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9221.2006.00531.x>
- Sidanius, J., Kteily, N., Sheehy-Skeffington, J., Ho, A. K., Sibley, C. ve Duriez, B. (2013). You're inferior and not worth our concern: The interface between empathy and social dominance orientation. *Journal of Personality*, 81(3), 313-323. <https://doi.org/10.1111/jopy.12008>
- Sidanius, J. ve Pratto, F. (1993). The inevitability of oppression and the dynamics of social dominance. P. Sniderman, P. E. Tetlock ve E. G., Carmines (Ed.), *Prejudice, politics, and the American dilemma* içinde (s. 173-211). Stanford, CA: Stanford University Press.
- Sidanius, J. ve Pratto, F. (1999). *Social dominance: An intergroup theory of social hierarchy and oppression*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stanley, S. K., Wilson, M. S., Sibley, C. G. ve Milfont, T. L. (2017). Dimensions of social dominance and their associations with environmentalism. *Personality and Individual Differences*, 107, 228-236. <http://dx.doi.org/10.1016/j.paid.2016.11.051>

- Swami, V., Neofytou, R. V., Jablonska, J., Thirlwell, H., Taylor, D. ve McCreary, D. R. (2013). Social dominance orientation predicts drive for muscularity among British men. *Body Image, 10*(4), 653-656. <https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2013.07.007>
- Yıldırım, N. (2010). *Sivil toplum kuruluşu gönüllülerinin adil dünya inançları, sosyal baskınlık yönelimleri ve sistemi meşru algılama düzeyleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, N. ve Akgün, S. (2013). Sivil toplum kuruluşu gönüllülerinin sosyal sistemin meşruiyetine ilişkin algıları, adil dünya inançları ve sosyal baskınlık yönelimi. *Journal of Society & Social Work, 24*(1), 115-128.

Ek 1. Yeni Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği (SBY₇) Maddeleri

Sosyal Baskınlık Yönelimi- Eşitlik Karştı Olma (SBY-EKO)

Düz-Kodlu Maddeler

2. Grupların eşitliği öncelikli hedefimiz olmamalıdır.
7. Bütün grupların eşit yaşam koşullarına sahip olmasını güvence altına almaya çabalamamalıyız.
12. Grupları eşit hale getirmeye çalışmak adaletli bir şey değildir.
15. Grupların eşit olması için uğraşmamalıyız.

Ters-Kodlu Maddeler

1. Ne kadar çaba gerektirirse gerektirsin, tüm grupların hayatta eşit şansa sahip olmasını sağlamak için mücadele etmeliyiz.
9. Grupların eşitliği idealimiz olmalıdır.
10. Tüm gruplara başarılı olmaları konusunda eşit şans vermek için çalışmalıyız.
11. Farklı grupların koşullarını eşitlemek için elimizden ne geliyorsa yapmalıyız.

Sosyal Baskınlık Yönelimi- Baskınlık (SBY-B)

Düz-Kodlu Maddeler

3. Bazı insan grupları elbette diğer gruplardan daha aşağı konumdadır.
5. Bazı insan grupları buldukları yerde tutulmalıdır.
8. İdeal bir toplum, bazı grupların en üstte diğer grupların ise en altta olmasını gerektirir.
16. Belirli grupların en üstte diğerlerinin en altta olması belki iyi bir şeydir.

Ters-Kodlu Maddeler

4. En alttaki gruplar buldukları yerde kalmak zorunda olmamalıdır.
6. Toplumda hiçbir grup baskın olmamalıdır.
13. Grup baskınlığı kötü bir şeydir.
14. En alttaki gruplar da tıpkı en üsttekiler kadar değerlidir.

Prosodic Focus Marking in Turkish: An Electrophysiological Study

Türkçede Bürünsel Odak İşleme: Elektrofizyolojik Bir Araştırma

İpek Pınar Uzun¹ , Özgür Aydın² , Canan Kalaycıoğlu³ , İclal Ergenç⁴

¹Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Dilbilim Bölümü, Nörobilim ve Nöroteknoloji Mükemmeliyet Merkezi, Ankara, Türkiye

²Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Dilbilim Bölümü, Nörobilim ve Nöroteknoloji Mükemmeliyet Merkezi, Ankara, Türkiye

³Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Fizyoloji Anabilim Dalı, Nörobilim ve Nöroteknoloji Mükemmeliyet Merkezi, Ankara, Türkiye

⁴Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Dilbilim Bölümü, Ankara, Türkiye

ORCID: İ.P.U. 0000-0003-3103-0758;

Ö.A. 0000-0003-2925-4146;

C.K. 0000-0001-5203-1712;

İ.E. 0000-0003-0380-9844

Corresponding author/Sorumlu yazar:

İpek Pınar Uzun,
Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Dilbilim Bölümü, Nörobilim ve Nöroteknoloji Mükemmeliyet Merkezi, Ankara, Türkiye

E-mail/E-posta: bekar@ankara.edu.tr

Submitted/Başvuru: 23.05.2020

Accepted/Kabul: 06.11.2020

Published Online/Online Yayın: 12.03.2021

Citation/Atf: Uzun, I. P., Aydın, O., Kalaycıoğlu, C., & Ergenç, I. (2021). Prosodic focus marking in Turkish: An electrophysiological study. *Psikoloji Çalışmaları - Studies in Psychology*, 41(1): 331-364.

<https://doi.org/10.26650/SP2020-0065>

ABSTRACT

Focused elements are generally marked with syntactic canonicity and prosody. Being a scrambled language, Turkish uses both syntactic and prosodic information to mark the focus. However, it does not allow for focus marking in post-verbal position. In this study, the neurophysiological processes of the focus in Turkish are examined by using prosodic and syntactic information. Recent psycholinguistics studies assume that there is an interaction between prosody and syntax through the focus in the online sentence comprehension process. Thirty participants (16 female and 14 male between the ages of 19 and 33), whose native language was Turkish and who spoke monolingual Turkish, and who did not have any neurological, hearing, or linguistic impairments, took part in the experiments measured with Electroencephalogram (EEG). Using an event-related potentials (ERPs) design, this study provides evidence for an interaction between prosody and syntax in Turkish. The experimental design of the study consisted of prosodic, syntactic, and prosodic-syntactic violations. Participants were asked to listen 300 auditory stimuli (100 filler sentences) including sentences with both congruent and incongruent focus. The stimuli consisted of 50 sentences for each experimental condition. All critical words occurred in the sentence-final positions. For the prosodic violation critical words were focused via incongruent focusing on post-verbal position, and for the syntactic violation critical words were manipulated with case marking manipulation (i.e., accusative case versus dative case violations). In addition, for the interaction of prosodic and syntactic violations, critical words were incongruent focused and incongruent case was marked. The results revealed that prosodic incongruity elicited a broadly distributed positivity in posterior regions (400-1200 ms) lateralized to the left hemisphere and a right anterior negativity (RAN) (300-500 ms) effect. Syntactic violations also indicated a distributed anterior negativity (300-500 ms) effect. Supportive evidence for the late interaction of prosodic and syntactic processing in the neural integration of positive 600 (P600) and Closure Positive Shift (CPS) was observed. The findings provide support for recent neurocognitive approaches for late interaction between prosody and syntax in the sentence-final position in Turkish sentences.

Keywords: Focus, prosody, syntax, event-related potentials, auditory sentence comprehension

Öz

Odaklı birimler genellikle sözdizimsel düzenlilik ve bürün ile belirlenmektedir. Serbest sözdizimine sahip bir dil olan Türkçe odağı işaretlemek için hem sözdizimsel hem de bürünsel bilgiyi kullanmaktadır. Ancak bu dil, eylem-sonu konumunda odak işaretlemeye izin vermemektedir. Bu çalışmada bürünsel ve sözdizimsel bilgi kullanılarak Türkçede odağın nörofizyolojik süreçleri incelenmiştir. Günümüz psikodilbilim araştırmaları, bürün ve sözdizim arasında süreç-içi tümce anlamlandırma aşamasında odak aracılığıyla bir etkileşim oluştuğunu varsaymaktadır. Bu çalışma kapsamında anadili Türkçe ve tekdilli Türkçe konuşan, herhangi bir nörolojik, duyma ya da dile özgü bozukluğu bulunmayan 30 katılımcı (19-33 yaş aralığında 16 kadın ve 14 erkek) Elektroensefalografi (EEG) ile ölçüm yapılan deneylerde yer almıştır. Olaya ilişkin potansiyeller (OİP) kullanan bu araştırma, Türkçede bürün ve sözdizim arasındaki geç dönem etkileşimini ortaya koymaktadır. Çalışmanın deneysel deseni bürünsel, sözdizimsel ve bürün-sözdizimsel bozulmalar içermektedir. Katılımcılardan bozuk ve düzgün odaklı tümceleri içeren 300 işitsel uyararı (100 dolgu uyararı) dinlemeleri istenmiştir. Uyarılar her bir deney koşulu için 50 tümceden oluşmaktadır. Tüm kritik sözcükler tümce-sonu konumunda bulunmaktadır. Bürünsel bozulmada kritik sözcüklere eylem-sonu konumunda bozuk odaklama yapılarak, sözdizimsel bozulmada kritik sözcükler durum işaretleme (belirtme durumuna karşı yönelme durumu bozulması) ile bozulmuştur. Bununla birlikte bürün-sözdizim etkileşimine ilişkin bozulmada kritik sözcükler hem bozuk olarak odaklanmış, hem de bozuk durum işaretleme yapılmıştır. Bulgular bürünsel bozulmada beyin arka bölgelerinde sol yarıküreye yanallaşmış geniş yayımlı bir pozitivite (400-1200 ms) ve sağ ön negativite (RAN) etkisi (300-500 ms) olduğunu göstermektedir. Sözdizimsel bozulma ise çift yönlü ön negativite (300-500 ms) oluştuğunu ortaya koymaktadır. Bürünsel ve sözdizimsel süreçlerde pozitif 600 (P600) ve Pozitif Kapanma Etkisi'nin (KPE) nöral bütünleşmesinin destekleyici etkisine ulaşılmıştır. Bulgular Türkçede tümce-sonu konumunda bürün ve sözdizimi etkileşimine ilişkin günümüz nörobilişsel yaklaşımlarına destek sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Odak, bürün, sözdizim, olaya ilişkin potansiyeller, işitsel tümce anlamlandırma

Prosody and syntax processing has recently received increased attention in psycholinguistic and neurolinguistics research. The role of prosody and syntax is described with various cognitive functions. Online processing of prosody and syntax interaction in auditory language comprehension has extensively centered on focus processing, prosodic breaks, pitch accents, and intonational phrase boundaries (IPhs). To investigate prosodic processing and its interaction with syntax, researchers have made extensive use of intonational phrase boundaries and focus processing both in silent reading and spoken language comprehension. While the studies using silent reading comprehension are related to implicit prosody (e.g., Hwang & Steinhauer, 2011; Steinhauer, Alter, & Friederici, 1999), the studies using auditory language comprehension investigate prosodic variations and focus processing via pitch accents (e.g., Pannekamp, Toepel, Alter, Hahne, & Friederici, 2005; Bögels, Schriefers, Vonk, Chwilla, & Kerkhofs, 2010; Honbolygó, Török, Bánréti, Hunyadi, & Csépe, 2016).

The aim of the present study was to investigate four event-related potentials in Turkish sentences: A Right Anterior Negativity (RAN) for prosodic violation, a negative 400 (N400) or anterior negativity for syntactic violation, a Closure Positive Shift (CPS) followed by a late positivity effect of positive 600 (P600) for prosody-syntax interaction. As far as is known, this is one of the first studies investigating the event-related potentials (ERPs) effects of prosodic focus processing in Turkish that measures the electrophysiological responses during online auditory sentence comprehension. Neural basis of prosodic and syntactic processing in previous neurolinguistics research (see Friederici, & Eckstein, 2005, 2006; Honbolygó, Török, Bánréti, Hunyadi, & Csépe, 2016) provides a clear effect of an integration of prosodic focus marking and an effect of prosody on syntax, or vice versa. In short, three hypotheses are tested in the present study. Firstly, a RAN effect followed by a P600 is expected in the ERPs for the prosodic incongruity of focus marking on second syllable of the critical word onsets on the post-verbal position in Turkish sentences. Secondly, an N400 or anterior negativity effect followed by a P600 is expected, reflecting the late reanalysis and repair processing in the ERPs for the syntactic incongruity of accusative case vs. dative case marking violation. Thirdly, a CPS effect is predicted, which is followed by a P600 effect, in the ERPs for prosodic boundaries and a neural interaction of prosodic and syntactic processing on Turkish post-verbal position.

Previous definitions and theoretical assumptions on electrophysiological markers of prosodic and syntactic focus processing in different languages and the experimental par-

adigm conducted in Turkish will be reviewed in the following section. Then, the findings of our auditory data from the EEG experiment and a discussion of prosodic and syntactic processing of focus in Turkish during online auditory sentence comprehension will be presented.

Psycholinguistics Evidence on Prosodic and Syntactic Processing

ERPs provide a high temporal resolution to test the processes in intonational phrase boundaries such as pause durations between syntactic phrases and pitch accent variations (See Itzhak, Pauker, Drury, Baum, & Steinhauer, 2010; Kerkhofs, Vonk, Schriefers, & Chwilla, 2007; Pauker, Itzhak, Baum, & Steinhauer, 2011; Steinhauer et al., 1999; Pannekamp et al., 2005; Wolff, Schlesewsky, Hirotani, & Bornkessel-Schlesewsky, 2008). One possible specific ERP marker for IPhs is a positive shift in boundary positions, which is called CPS (first mentioned by Steinhauer, Alter, & Friederici, 1999). Steinhauer et al. (1999) stated that prosody could induce a reversed garden-path effect in German sentences. Researchers reported a CPS effect about 500 ms in between prosodic boundary and no-prosodic boundary conditions. CPS is found in many studies on different languages where similar ERPs methods were used (see e.g., Chinese: Li & Jang, 2009; Dutch: Bögels et al., 2010; Kerkhofs et al., 2007; English: Itzhak et al., 2010; Pauker et al., 2011; German: Männel & Friederici, 2009; Steinhauer et al., 1999; Steinhauer, 2003; Pannekamp et al., 2005; Hungarian: Honbolygó et al., 2016; Japanese: Wolff et al., 2008; Korean: Hwang & Steinhauer, 2011). These ERP studies generally report that purely prosodic variations play a major role in auditory sentence comprehension. At this point, the question arises whether prosodic boundary manipulations are supposed to affect prosodic processing in Turkish sentence-final position.

Focus marking and its prosodic features impact syntactic processing which results in early and late ERPs effects (See Eckstein & Friederici, 2005, 2006; Honbolygó et al., 2016). The interplay between prosody and syntax was manipulated at two syntactic parameters in German sentences. The brain responses of prosody displayed a right hemispheric primacy as reported in Eckstein and Friederici (2005), which is called RAN effect¹. This negativity differs from other ERP components such as N400 and Left Anterior Negativity (LAN) by its amplitude and scalp distribution. Therefore, this process is generally assumed to be purely related to prosodic violation. Eckstein and Friederici

1 RAN effect has also been reported for acoustic stimuli manipulations in Japanese sentences that are not intrinsically linked to prosodic effects (see e.g., Ueno & Kluender, 2003).

(2006) later reported RAN effect with an interaction of prosody and syntax by means of online focus processing. The researchers revealed that a broadly distributed prosodic negativity could influence syntactic parsing during late processing followed by P600. They also reported that the P600 reflected not only syntactic, but also prosodic re-analysis and integration processing. A current study of Honbolygó et. al. (2016) confirmed the RAN hypothesis of Eckstein and Friederici (2005). The researchers stated that RAN effect is elicited by a large prosodic incongruity followed by P600 for Hungarian sentences.

On the syntactic and semantic interpretations of auditory or silent reading processing of language (e.g., Frisch & Schlesewsky, 2001, Hagoort, Brown, & Groothusen, 1993; Kutas & Hillyard, 1980), N400 and LAN effects are two ERPs negativities occurring approximately within similar time ranges but having different topographic scalp distributions. N400 effect was first reported in Kutas and Hillyard (1980) as a negative deflection peaking around 400 ms post-onset for semantically anomalous words. The scalp distribution of this negativity elicits a centro-parietal distributed negativity. N400 effects are generally elicited by various types of linguistic manipulations that are not only for semantically anomalous words, but also for morphosyntactic manipulations. For instance, Frisch and Schlesewsky (2001) observed N400 and P600 effects for case marking violations in incorrect German sentences with different grammatical subjects. N400 was found when arguments were animate, and researchers indicated that animacy constitutes significant information in overcoming comprehension due to thematic competition in German.

The LAN effect is another well-discussed electrophysiological marker for particularly morphosyntactic violations. This electrophysiological marker generally occurs between 300–500 ms after the critical element. In addition, LAN reflects a left-lateralized negativity over the left anterior electrodes. Both N400 and LAN effects are indexed by a large positive shift called P600, which occurs between 500–900 ms after the stimulus post-onset (e.g., Coulson, King, & Kutas, 1998; Friederici, 2002; Friederici & Frisch, 2000; Gunter, Friederici, & Schriefers, 2000). This positive marker is related to N400 or LAN effects on syntactic reanalysis and correction of garden-path effects, grammatical violations, thematic hierarchizing, syntactic integration, repair, or complexity (see e.g., Friederici, 2002; Frisch & Schlesewsky, 2005; Hagoort et al., 1993; Hagoort, Brown, & Osterhout, 1999; Kaan & Swaab, 2003; Osterhout & Holcomb, 1992). Studies have reported these three effects for morphosyntactic case marking violations, namely N400, LAN and P600 effects (see e.g., Friederici & Frisch, 2000; Hopf, Bayer, Bader, & Meng, 1998). Since all these

components were obtained in studies on linguistic processing of morphosyntactic information, they are likely to reflect the case marking manipulation in this study.

Prosodic Focus Processing in Turkish and the Present Study

A widely accepted linguistic theory for Turkish sentences suggests that Turkish is a phonologically or prosodically phrase level (Φ -level) language (e.g., Güneş, 2013, 2014; Kabak & Revithiodou, 2009; Kan, 2009; Kühn, 2013). While the canonical word order in Turkish is assumed to be SOV (subject-object-verb), Turkish exhibits a scrambled word order, and thus elements can occur both in pre-verbal and post-verbal positions in Turkish (See Erguvanlı, 1984; İşsever, 2007, 2008; Keleşir, 2001; Kornfilt, 2003, 2005; Kural, 1992, 1997). Since main prominence must precede the verb in all word order permutations in Turkish, any element with a high tone is not allowed to follow the verb. Post-verbal position is the preferred place for constituents that provide background information (i.e., discourse entities, which the speaker assumes the hearer already knows), hence these constituents do not bear focus feature (F) (See Erguvanlı, 1984; Göksel, 1998; Göksel & Özsoy, 2000, 2003; Güneş, 2013; Özge & Bozşahin, 2010). The fact that post-verbal position does not receive focus in Turkish allows us to control the position of critical words in both prosodic and syntactic manipulations in a completely crossed manner in this study.

The prosodic focus is realized through higher tone of the leftmost element of verb phrase (VP) in the SOV (subject-object-verb) order, that is, the focused object *bavul-u* ‘suitcase-ACC’ in the linguistic sample of (1a). In the cases of SVO (subject-verb-object) order, the focused object is the *uçak-ta* ‘plane-LOC’ as in (1b) since default focus occurs pre-verbally in this word order. However, the sentence in (1c) demonstrates an incongruent prosodic focus occurring post-verbally, that is, the focused object *bavul-u* ‘suitcase-ACC’ in sentence-final position. Prosodic violation in the present study is realized by locating the focused objects in the post-verbal position of Turkish. In this position, there is an obligatory IPh (i.e., the closure of the clause) appearing after the verb *unuttu* ‘forget-PAST’. In this way, the prosodically marked post-verbal object signals a second IPh (IPh2) when the object is focused in sentence-final position. Prosodic focus violation between post-verbal object and the syntactic VP domain (i.e., the domain includes the verb and its complements) allows linguists to test the evidence for RAN and CPS effects in Turkish sentences. In the present study, a RAN followed by P600 is observed in SVO order as shown in (1c) where the prosodically focus is marked incongruently.

(1) Prosodic violation of focus processing in Turkish

- a. [(Yolcu)_Φ (uçakta)_Φ (BAVULU)_F unuttu)_Φ]_{IPh}
 passenger plane.LOC suitcase.ACC forget.PAST
 ‘The passenger forgot THE LUGGAGE on the plane’
- b. [(Yolcu)_Φ (UÇAKTA)_F unuttu bavulu)_Φ]_{IPh}
 passenger plane.LOC forget.PAST suitcase.ACC
 ‘The passenger forgot the luggage ON THE PLANE’
- c. *[(Yolcu)_Φ (_{VP}uçakta unuttu)_Φ]_{IPh1} [(BAVULU)_F]_{IPh2}
 passenger plane.LOC forget.PAST suitcase.ACC
Intended meaning: ‘The passenger forgot THE LUGGAGE on the plane’

Note. The abbreviations in (1) are as follows: Φ: phonological phrase; F: focused word; IPh: intonational phrase; IPh1: first intonational phrase; IPh2: second intonational phrase; VP: verb phrase; LOC: locative; ACC: accusative; PAST: past tense. An asterisk (*) marks conditions containing a syntactic and/or prosodic incongruities.

Many studies use various methodologies to monitor online processing of word order in Turkish such as self-paced reading or listening, auditory moving-window/self-paced-listening task, eye-tracking, or sentence completion task. These studies are generally classified according to their post-verbal scrambling (e.g., Aydın, & Cedden, 2010), pre-verbal scrambling processing (e.g., Kahraman & Hirose, 2018; Özge, Marinis, Zeyrek, & Özge, 2013; Uzun, Arslan, & Aydın, 2020), pre-verbal scrambling processing of the effect of first language (L1) and second language (L2) (e.g., Bayrak-Kurt, 2020; Cedden & Aydın, 2019), and prosody-syntax interface (e.g., Atasoy, Höhle, Bastiaanse, & Popov, 2020; Bekar, 2016; Deniz & Fodor, 2017). Moreover, studies are also classified according to their relative clause attachment of Turkish L2 (e.g., Dinçtopal-Deniz, 2010), pre-verbal ditransitive processing (e.g., Kahraman, Sato, & Sakai, 2010; Kahraman, 2013), sentence comprehension processing on aphasia (e.g., MacWhinney, Osmán-Sági, & Slobin, 1991), pre-verbal scrambling on aphasia (e.g., Duman, Aygen, Özgirgin, & Bastiaanse, 2007), and pre-verbal and post-verbal scrambling on aphasia (e.g., Maviş, Arslan, & Aydın, 2019).

In terms of syntactic violations in the present study, instead of a word order violation, the case marking between the accusative case and the dative case was manipulated as seen in the linguistic samples of (2), since case marking in Turkish is encoded with a final suffix alternation. According to (a), the object in the pre-verbal position is focused

(i.e., the focused object *uçak-ta* ‘plane-LOC’) and case marking is congruent in the post-verbal object. However, while the focused object remains in the same position, case marking of the post-verbal object is the dative case, which leads to a morphosyntactic violation in (2b). In (2c), for both prosodic and syntactic violation, the focused object and incongruently dative marked object is located in the post-verbal position.

(2) Prosodic violation of focus processing in Turkish

- a. [(Yolcu)_Φ UÇAKTA_F unuttu bavulu]_{IPh}
 passenger plane.LOC forget.PAST suitcase.ACC
 ‘The passenger forgot the luggage on the plane’
- b. [(Yolcu)_Φ (UÇAKTA_F unuttu bavula)_{IPh}
 passenger plane.LOC forget.PAST suitcase.DAT
Intended meaning: ‘The passenger forgot the luggage on the plane’
- c. *[(Yolcu)_Φ (v_Puçakta unuttu)_{IPh1} [(BAVULA_F)_Φ]_{IPh2}
 passenger plane.LOC forget.PAST suitcase.DAT
Intended meaning: ‘The passenger forgot the luggage on the plane’

Note. The abbreviations in (2) are as follows: Φ: Phonological phrase; F: Focused word; IPh: Intonational phrase; IPH1: First intonational phrase; IPH2: Second intonational phrase; VP: Verb phrase; LOC: Locative; ACC: Accusative; PAST: Past tense. An asterisk (*) marks conditions containing a syntactic and/or prosodic incongruities.

The linguistic approach of prosodic focus interpretation ending after the verb in a canonical sentence (see e.g., Erguvanlı, 1984; Göksel, 1998; Göksel & Özsoy, 2000, 2003; Güneş, 2013; Özge & Bozşahin, 2010) has been widely accepted, therefore when a post-verbal element is focused in SVO order, this triggers prosodic incongruity. In addition, if a second IPh reading begins with incongruent prosodic focusing on post-verbal position, then it might be possible to test the prosodic boundary effect of CPS between the post-verbal object and the syntactic VP domain.

This study uses ERPs to report the emergence of the interaction between the processing of prosodic and syntactic information during online sentence comprehension in Turkish. The following three hypotheses were tested in the current study.

Prosodic incongruity could be recognized just after the second syllable of the critical word onsets on post-verbal position of Turkish declarative sentences in the current study. As cited above, the post-verbal position is generally accepted as a non-focused

position in Turkish (e.g., Erguvanlı, 1984; Göksel, 1998). To indicate the prosodic focus manipulation on post-verbal position, a RAN effect distributed in the right hemisphere peaking around 300-500 ms followed by a late positivity effect of P600 was hypothesized. Eckstein and Friederici (2005), who first cited the RAN effect in German sentences, referred to this anterior negativity as reflecting a mismatch for prosodically incongruent words or an absence of prosodic information in a sentence. Prosodic information is discussed for the right-hemispheric pathway (e.g., Meyer, Alter, Friederici, Lohmann, & von Cramon, 2002; Sammler, Grosbras, Anwander, Bestelmeyer, & Belin, 2015). Since RAN reflects a pure aspect of auditory sentence comprehension processing, a RAN in the ERPs followed by a late positivity effect in Turkish for the main effect of prosodic incongruity on post-verbal position was presented.

H1. The prosodic incongruity of focus marking in the post-verbal position would elicit a right anterior negativity (RAN) in the ERPs, which is a purely prosodically driven ERP followed by a late positivity effect.

Since the use of prosody is strongly related to its syntactic structure, case marking features of the critical words from accusative case to dative case were violated to observe the syntactic incongruity. It was hypothesized that two negativity effects differ in their scalp distributions. First, an N400, which is a specific ERP component considered as a correlate of accessing the lexicon or semantic memory access (Kutas & Hillyard, 1980) or syntactic processing and syntax learning (see e.g., Delogu, Brouwer, & Crocker, 2019; Frisch & Schlesewsky, 2001; Qi et al., 2017) was assumed. The next hypothesized ERP component for syntactic incongruity is a distributed anterior negativity like a LAN effect, which has been well-discussed for morphosyntactic violations (see e.g., Coulson et al., 1998; Friederici, 2002; Friederici & Frisch, 2000; Gunter et al., 2000). Since syntactic manipulation is interpreted directly with a prosodic comprehension processing, it is not hypothesized to be a pure effect of the LAN. Therefore, a pure effect of N400 or a distributed anterior negativity between 300 and 500 ms followed by a late positivity effect of P600 between 500 and 800 ms time windows was expected.

H2. The syntactically incongruent critical word would elicit an N400 or a distributed anterior negativity in the ERPs at the point of case marking violation. In the next time-window, a P600 effect reflecting late processing of syntactic reanalysis and repair is expected.

The following approach was taken to detect an intonational phrase boundary effect, which is observed between the pre-verbal and post-verbal positions in Turkish sentences. CPS was hypothesized between 400 and 1200 ms followed by a late positivity effect of P600 between 500 and 800 ms for prosodic repair and reanalysis processing. CPS strongly refers to intonational phrase boundaries, reflecting a neuropsychological processing for prosodic and syntactic interaction in various languages, as cited in previous sections (see e.g., Bögels et al., 2010; Honbolygó et al., 2016; Hwang & Steinhauer, 2011; Steinhauer et al., 1999). From this point on, for the auditory sentence comprehension processing effect of intonational phrase boundary between pre-verbal and post-verbal positions, a CPS is hypothesized that is followed by a P600.

H3. A CPS effect during the phrase boundary between pre-verbal and post-verbal positions followed by a P600 would reflect a neural interaction between prosodic and syntactic information in the ERPs.

METHOD

Participants

Thirty ($M = 23.4$, 16 female and 14 male, all right-handed) native and monolingual Turkish participants with no neurological, hearing, or linguistic impairments were included in the Electroencephalogram (EEG) experiments. The Turkish version of the hand preference task of Chapman and Chapman (1987) was used to determine the hand dominance of the participants (for the Turkish version, see Nalçacı, Kalaycıoğlu, Güneş, & Çiçek, 2002). Participants were undergraduate students at Ankara University. The study was approved by the Ethical Board (*No: 13-430-12, Date: 27 August 2012*) of Ankara University. All the participants were compensated with 50 TRY for their participation and time spent.

Measures

Experimental Stimuli. The experimental stimuli consisted of 50 sentences for each of the following four experimental variables: Syntactically and prosodically congruent (PSC), prosodically incongruent (PI), syntactically incongruent (SI), and syntactically and prosodically incongruent (PSI). The most frequent word order with post-verbal constituent is SOV order in Turkish. Therefore, SVO sentences are used for the experiment, excluding the other word order possibilities with post-verbal constituents (OVS, VSO,

and VOS)². Experimental design of the present study involved the manipulation of four experimental variables that were completely crossed as seen in Table 1. Additional 100 grammatical sentences were included as filler sentences in order to maintain the same number of congruent and incongruent sentences throughout the entire set. Filler conditions were composed of grammatically congruent conditions (the same as condition PSC) to balance the experiment.

Table 1. Sample Stimuli for the Experimental Conditions

Con.	Sample Stimuli	Prosody	Syntax
PSC	[(Yolcu) _φ (UÇAKTA unuttu bavulu) _φ]IPh passenger plane.LOC forget.PAST luggage.ACC 'The passenger forgot the luggage in the plane'	congruent	congruent
PI	*[(Yolcu) _φ (uçakta unuttu) _φ]IPh [(BAVULU) _φ]IPh passenger plane.LOC forget.PAST luggage.ACC Intended meaning: 'The passenger forgot the luggage in the plane'	incongruent	congruent
SI	*[(Yolcu) _φ (UÇAKTA unuttu bavula) _φ]IPh Passenger* plane.LOC forget.PAST luggage.DAT Intended meaning: 'The passenger forgot the luggage IN THE PLANE'	congruent	incongruent
PSI	*[(Yolcu)Φ (uçakta unuttu)Φ]IPh [(BAVULA) _φ]IPh passenger plane.LOC forget.PAST luggage.DAT Intended meaning: 'The passenger forgot THE LUGGAGE in the plane'	incongruent	incongruent

Auditory stimuli included a subject (e.g., *yolcu* 'passenger'), a finite transitive verb (e.g., *unuttu* 'forget.PAST') together with its direct object (e.g., *bavulu* 'luggage.ACC') and a locative adjunct (*uçakta* 'in the plane'). For all experimental sentences in Table 1, the variables of prosody and syntax as either congruent or incongruent on the critical word (i.e., the direct object) were manipulated in relation to its position. Syntactically congruent and incongruent conditions were created by manipulating different case markers (See Table 1 for conditions PSC/PI and SI/PSI respectively). Syntactic congruity was provided by the appropriate accusative suffixes for nouns ending with consonant [-l/-i/-u/-ü] or vowel [-yɨ/-yi/-yu/-yü] (see the conditions PSC and PI in Table 1). These suffixes depend on

2 Slobin and Bever (1982) examined the relative frequencies of the word order possibilities in terms of NNV (noun-noun-verbs), NVN, and VNN sequences in Turkish. Their results showed that the relative frequency of NNV sentences is 56% and that of NVN was 38%. The most frequent order with post-verbal constituents (i.e., NVN and VNN) in their data was the subject-first construction: SVO (66%). The other word order possibilities with post-verbal constituents in their data were used less frequently: 34% for OVS sentences, 6% for VSO. VOS order was not present in the speech samples collected by Slobin and Bever (1982). See Batman-Ratyosyan and Stromswold (1999) for the frequency of occurrence of word order types in Turkish adapted from Slobin and Bever (1982). For the similar results, see also Maviş et al., (2019); Özge, Küntay, and Snedeker (2019).

whether the vowel in the syllable preceding it is front or back, and rounded or unrounded: *duvar-ı* (wall-ACC), *kalem-i* (pencil-ACC), *oyun-u* (game-ACC), *üzüm-ü* (grape-ACC). In syntactically incongruent conditions, verbs misleadingly assign the dative case to their object NPs, when in fact they should assign the accusative case (see the conditions of PSI/SI in Table 1). In such ungrammatical sentences containing dative objects, Turkish vowel harmony (e.g., Kabak, 2011) dictates that the choice of appropriate vowels for dative suffixes [-a/-e] depends on whether the vowel in the syllable preceding it is front or back: *duvar-a* (wall-DAT), *kalem-e* (pencil-DAT).

Furthermore, incongruent prosodic focusing is provided with incongruent focus in post-verbal position (see Table 1 for the conditions of PSI and PI). Being an agglutinative language, the canonical word order of Turkish is SOV (e.g., Erguvanlı, 1984; Göksel, 1998). As mentioned before, prosodic incongruence is manipulated with post-verbal focusing, which is an inappropriate position for prosodic focus in Turkish (Erguvanlı, 1984; Göksel, 1998, 2013; Güneş, 2013, 2014; İşsever, 2000; Kan, 2009; Özge, 2003), and the phonetic features of a focused element in post-verbal position is generally observed with a significant-fall in fundamental frequency (F0) curves of sentence intonation.

EEG Recording. The EEG was recorded in the electrophysiology laboratory of Ankara University Brain Research Center using the Brainamp DC EEG-ERP system with 32 channels appropriate for 10-20 systems and 32 Ag/AgCl electrodes (Electrocap International). Bipolar horizontal and vertical Electrooculograms (EOGs) were simultaneously recorded, especially for eye artifact control (one placed above the left eye and one placed below the left eye). All electrodes were referenced to the average of two linked ear lobes. The ground electrode was placed above the right eye. The EEG channels were filtered using a band-pass of 0.1 Hz-25 Hz sampling at 500 Hz. Impedance was kept under 5 k Ω .

Procedure

A set of 300 sentences was presented in a randomized order across six blocks containing 50 trials. Participants listened to the auditory stimuli, which were presented using a high-quality loudspeaker. They were seated inside the EEG Lab at approximately 70 centimeters (cm) from the stimuli screen. They were instructed to look at the fixation cross point (+) on the screen to minimize their eye movement artifacts. There were two fixation cross points: White fixation cross for the stimulus screen and blue fixation cross for the response screen. The white fixation cross point appeared in the middle of the

screen for 500 ms and immediately afterwards, the auditory stimulus was presented while the fixation cross remained on the screen for another 1500 ms. Later, the blue fixation cross point appeared on the response screen. At that moment, participants had to judge whether the sentence was congruent by pressing *yes* (with the left button) or incongruent by pressing *no* (with the right button) within 3000 ms. There was a 1500 ms inter-stimulus interval (ISI) between each trial (See Figure 1). Between the blocks, six short resting periods of up to five minutes were given to the participants. Each session took approximately 50-60 minutes.

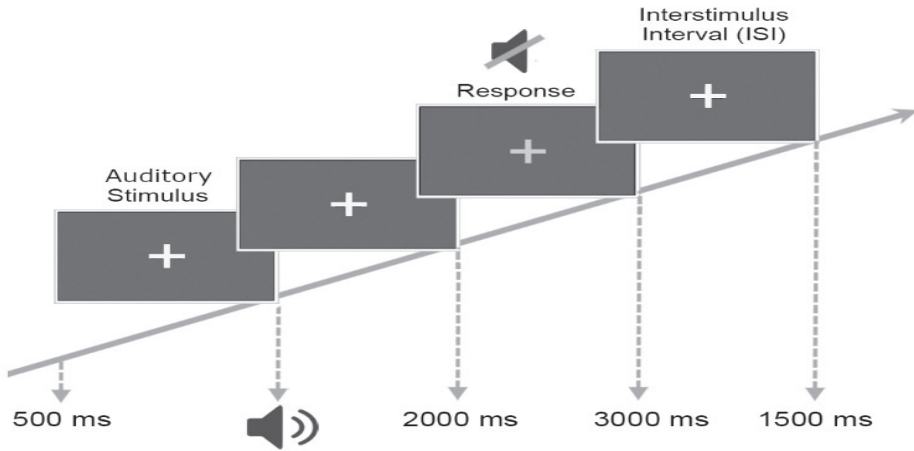

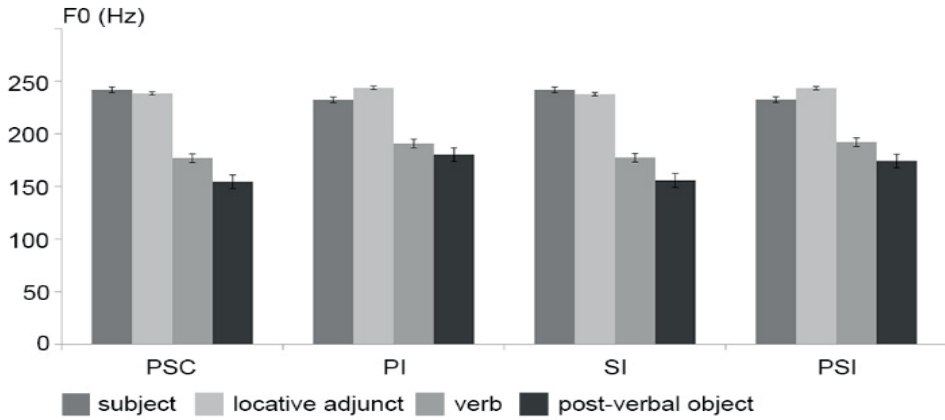
Figure 1. Auditory Stimulus Design of Experimental Procedure

Data Analyses

Acoustical Analyses of the Stimuli. A female native and monolingual speaker of Turkish produced 300 sentence pairs using a Shure Beta dynamic microphone with a 44.100 Hz sampling rate and 16-bit resolution Pulse Code Modulation (PCM) Waveform Audio File format in PRAAT 6.1.09 software (Boersma, 2006). Auditory data was used for EEG recordings. All the critical words were equal for their lexical stress features and all critical words had lexical stress in their final syllables. This phonological feature of critical words was checked in the spoken language dictionary of Turkish by Ergenç (1995). In order to prevent specific phonological issues (i.e., consonant cliticizations such as the semi-vowel /y/ used in *halı-yı* [carpet-ACC] in the final syllable), the second syllable of the critical word onsets (i.e., *-lı-* in *ha-lı-yı* [carpet-ACC]) was marked for trigger points of the experimental design. The experiment was written in Psych Toolbox. Data was spliced using PRAAT 6.1.09 Software according to the conditions.

A cross-splicing was used in PRAAT 6.1.09 (Boersma, 2006) to reduce most of the articulation issues (e.g., clicks, cracking noises) during the auditory recordings. Zero-crossing points of all the critical word positions were marked during phonological transitions, and critical words were switched according to their prosodic features. All experimental sentences were analyzed by their word onset times for their F0 (Hz) and duration (ms) values. To produce prosodically incongruent versions of syntactically congruent stimuli (i.e., the condition PI), the critical word from a non-focused post-verbal position that was prosodically incongruent was replaced, and vice versa. To create syntactically incongruent versions of prosodically congruent stimulus (i.e., the condition SI), the critical word from a syntactically incongruent sentence was replaced, and vice versa. Finally, to create both prosodically and syntactically incongruent stimulus, the critical word from a focused position of a syntactically incongruent sentence was replaced. Onset of the critical words with prosodically identical conditions (PSC/SI and PSI/PI) was equalized to minimize phonological differences in the articulation in pre-verbal positions that would affect the ERPs responses. All the recordings were checked for coarticulation and they were normalized at the same amplitude.

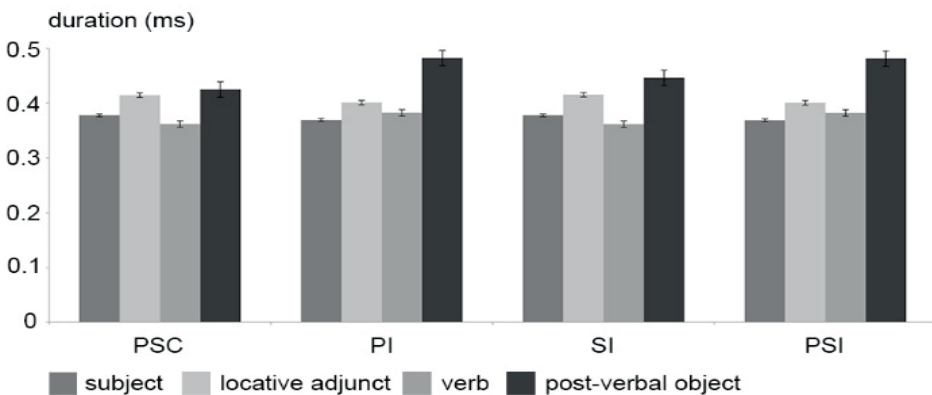
In order to confirm prosodic features of the critical nouns in the post-verbal positions, two main parameters were selected for phonetic analysis according to their acoustic characteristics. In particular, F0 and duration were analyzed for acoustic calculation. As described in Beckman (1996), F0 and duration exhibit a large part of the prosodic information and prosodic phrasing. As mentioned above, PRAAT 6.1.09 software (Boersma, 2006) was used for duration and F0 analyses by visual inspection for each experimental sentence in reference to previous studies that used cross-splicing method (e.g. Eckstein & Friederici, 2005, 2006). Firstly, the word onset and offset times of each word for the duration analysis were specified. Subtraction was used to calculate mean values of duration. The mean values indicated coherent results between experimental conditions. As noted previously, the critical words in PSC and PI conditions share the same prosodic features in their post-verbal positions due to their common prosodic incongruity. The critical words in SI and PSC conditions also bear the same prosodic congruity in their post-verbal positions. Since focusing –as an intonational prosodic feature– might extend the duration, mean values indicated compatible results between conditions (See Figure 2).

Note. PSC: syntactically and prosodically congruent; PI: prosodically incongruent; SI: syntactically incongruent; PSI: syntactically and prosodically incongruent.

Figure 2. Acoustic Measurement of the Fundamental Frequency (Hz) of Word Onset Positions

For the intonational contours, F0 mean values were analyzed. The calculation of F0 values were conducted to 75 Hz and 500 Hz of frequency range. As the mean values of duration show, F0 analyses also indicated similar acoustic characteristics between PSI/PI and PSC/SI conditions due to their prosodic congruity. To assure the acoustic features of the critical words in PSI and PI conditions, it is crucial to note here that the F0 means were lower in post-verbal positions than mean values of the critical words in PSC and SI conditions (See Figure 3). This result indicated that both the duration and F0 had compatible phonetic features in accordance with prosodic manipulation in post-verbal positions.

Note. PSC: syntactically and prosodically congruent; PI: prosodically incongruent; SI: syntactically incongruent; PSI: syntactically and prosodically incongruent.

Figure 3. Acoustic Measurement of the Durations (ms) of Word Onset Positions

Independent samples t-test was used for statistical analysis for the Condition (PSC, PI, SI and PSI), Parameter (F0 and duration) and Position (subject, locative adjunct, verb, and critical word). All the critical words of PSI and PI conditions displayed lower overall F0 values than they did in PSC and SI conditions (See Figure 3). For the duration means, the critical words shared coherent differences both in PSC/SI and in PSI/PI conditions. Statistical differences of the critical words between condition pairs of PSC/SI and PSI/PI were highly significant in F0 means ($t(98) = -11.958, p < .001$) and in duration means ($t(98) = -5.641, p < .001$). All statistical differences were ascertained before the critical word onsets in each experimental condition. These results indicated that experimental paradigm ensures the reliable acoustic phonetic features for all the critical words in post-verbal positions of Turkish experimental sentences.

Electrophysiological Analysis. Thirty participants were included in the electrophysiological analysis. EEG data were aligned to a -200 ms before and $+1500$ ms after the second syllable onset of the critical word trigger point (in total 1700 ms). All answers were included in the analysis. It was considered preferable to use a 70% success rate of ERP results for each participant during the online EEG recordings.

Manual rejection contained strong muscle artifacts, alpha waves, electrode drifts and other technical artifacts. Independent component analysis was used to reject eye blinks and eye movements. The data were filtered with a 0.1 Hz high-pass (low cutoff) and 25 Hz low-pass (high cutoff). Mean ERPs were computed separately for each participant before the grand means were calculated. The averaged data were aligned to -200 ms and 0 ms for baseline correction.

Three time-windows were selected based on visual inspection of 25 ms time windows for statistical analyses of ERPs and difference topographies: 300-500 ms (anterior negativities), 500-800 ms (P600), and 400-1200 ms (CPS). All the statistical analyses were done with unfiltered data. Four-way repeated measures of ANOVAs were calculated for the mean amplitudes including the factors Syntax (*Levels*: Congruent, incongruent) and Prosody (*Levels*: Congruent, incongruent), and for the topographical variables, Hemisphere (*Levels*: Left, right) and for the Region (*Levels*: Anterior, central, posterior). The four regions of interest (ROIs) for the lateral electrodes were left anterior (F3, F7, FC3, FT7), left central (C3, T7), left posterior (CP3, TP7, P3, P7, O1), right anterior (F4, F8, FC4, FT8), right central (C4, T8) and right posterior (TP8, CP4, P8, P4, O2).

ROIs for midline electrodes (Fz, FCz, Cz, CPz, Pz) were also calculated both for prosodic and syntactic effects. Multiple ROIs were used to indicate the effects of different ERP components. While the components of anterior negativities were predicted for the lateral electrode analysis, the CPS, N400 and P600 components were expected for the midline electrode analysis.

Based on interactions in the statistical analyses, following Eckstein and Friederici's (2006) analysis procedure, separate follow-up analyses were performed to determine the differences between condition pairs. In order to examine the impact of prosodic violations on syntax, separate follow-up analyses in prosodically congruent (SI vs. PSC) and prosodically incongruent (PSI vs. PI) conditions testing the variable of Syntax in each ROI were calculated. Moreover, to examine the impact of syntactic violations on prosody, follow-up analyses in syntactically congruent (PI vs. PSC) and syntactically incongruent (PSI vs. SI) conditions testing the variable of Prosody in each ROI were performed. For both the main effects of Prosody or Syntax and for interaction analyses, the threshold for significance was $p < .05$. The mean amplitude difference for reliable main effects is shown in parentheses (Δ in μV).

RESULTS

Behavioral Data

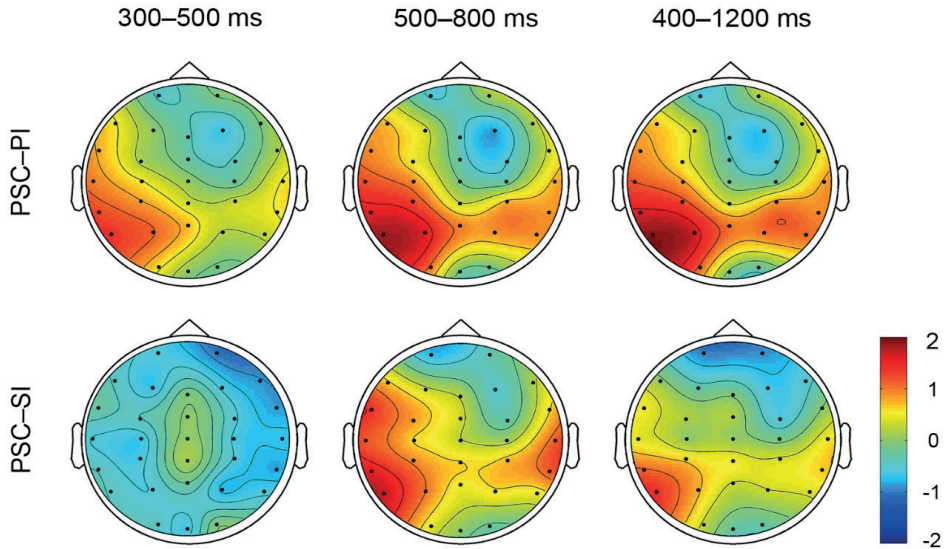
Behavioral data results confirmed that all participants did pay attention to the auditory sentences (across conditions 91.7% correct answers). Accuracy across the four sentence types were as follows: For the PSC: 48/50 (95%, $MD = 49$, ranged between = 40–50), the PI: 40/50 (80%, $MD = 42$, ranged between = 24–47), the SI: 47/50 (93%, $MD = 49$, ranged between = 42–50), the PSI: 49/50 (98%, $MD = 49$, ranged between = 46–50). Friedman ANOVA for the congruency judgment of the conditions revealed significant main effects: $\chi^2(3) = 65.6, p < 0.001$, effect size $r = 0.73$. Subsequent Wilcoxon post-hoc tests showed that PI condition was rated significantly less acceptable than SI, PSC and PSI conditions: PSC vs. PI, $p < 0.001$, effect size $r = 0.86$; PSI vs. PI, $p < 0.001$, effect size $r = 0.87$; SI vs. PI, $p < 0.001$, effect size $r = 0.85$. The difference between SI and PSI was also significant ($p < 0.001$, effect size $r = 0.84$). On the other hand, the median score of PSCs was *not* significantly different from the median score of SI with a p-value = 0.47, effect size $r = 0.35$ and the median score of PSI with a p-value = 0.15, effect size $r = 0.45$.

Electrophysiological Data

In order to understand the interactions between Prosody and Syntax, a higher-level ANOVA with both the experimental variables was conducted: Prosody and Syntax, in three-time windows (See in Table 2). In the follow-up analysis, pairwise analyses for the condition pairs were computed.

The 300-500 ms Time Window

The visual inspection of the waveforms showed a RAN-like effect comparing the PI and PSC conditions, and statistical analysis confirmed these observations, as seen in Figure 4. A significant main effect of Prosody and a reliable two-way interaction between Prosody and Region were at the lateral and midline electrodes in the 300-500 ms time window (See Table 2).

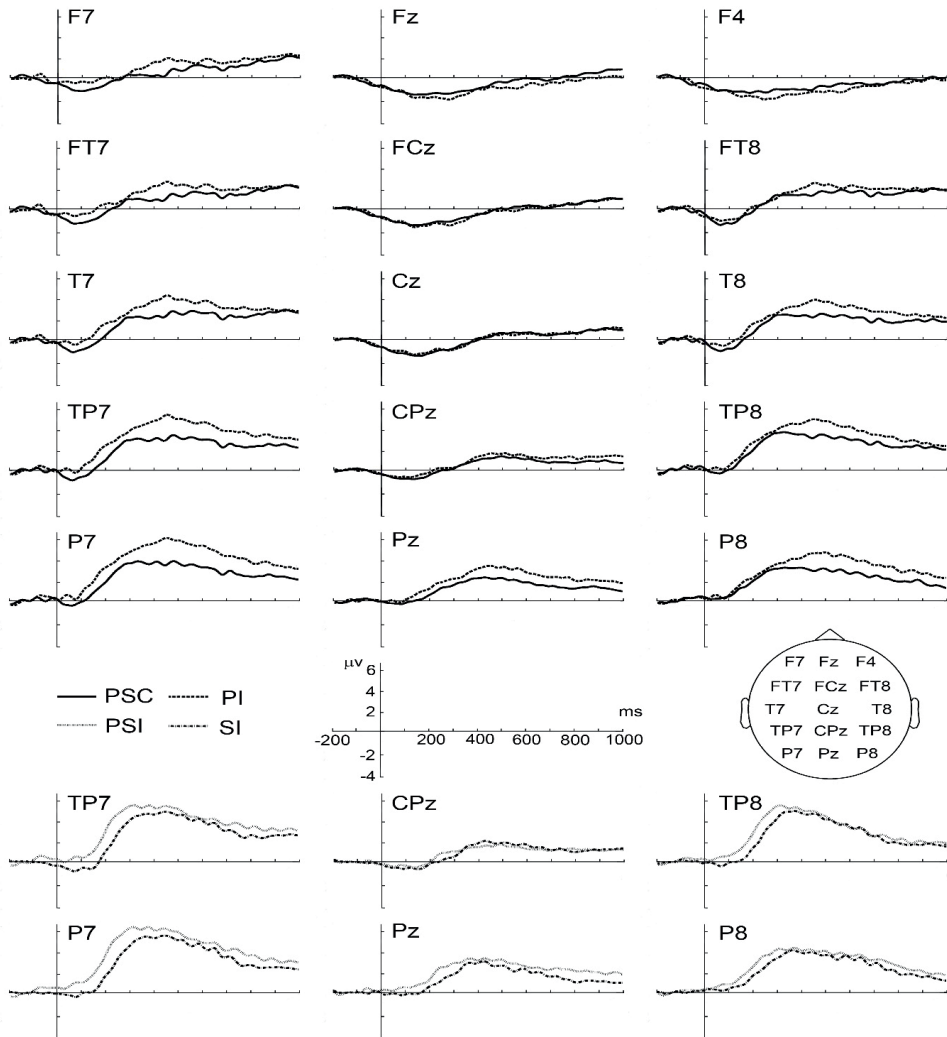

Note. PSC: syntactically and prosodically congruent; PI: prosodically incongruent; SI: syntactically incongruent; PSI: syntactically and prosodically incongruent.

Figure 4. Difference Topography Maps of Subtracted ERPs of Prosodically and Syntactically Congruent Conditions from Incongruent Conditions (300-500 ms, 500-800 ms, 400-1200 ms)

Analyses also detected a significant three-way interaction between Prosody, Region and Hemisphere at the lateral electrodes in this first stage (See Table 2), which indicated a small negativity distributed over the right frontal scalp for prosodically incongruent sentences. To examine the effect of a syntactic violation on prosodic processing, fol-

low-up analyses were performed in syntactically congruent (PI vs. PSC) and syntactically incongruent (SI vs. PSI) conditions, testing the variable of Prosody in each ROI. The follow-up analyses indicated significant differences between PI and PSC (syntactically congruent) conditions in the right anterior ROI; $F(1,29) = 9.802, p < .05, \Delta = -0.38 \mu\text{V}$ (See Figure 5).

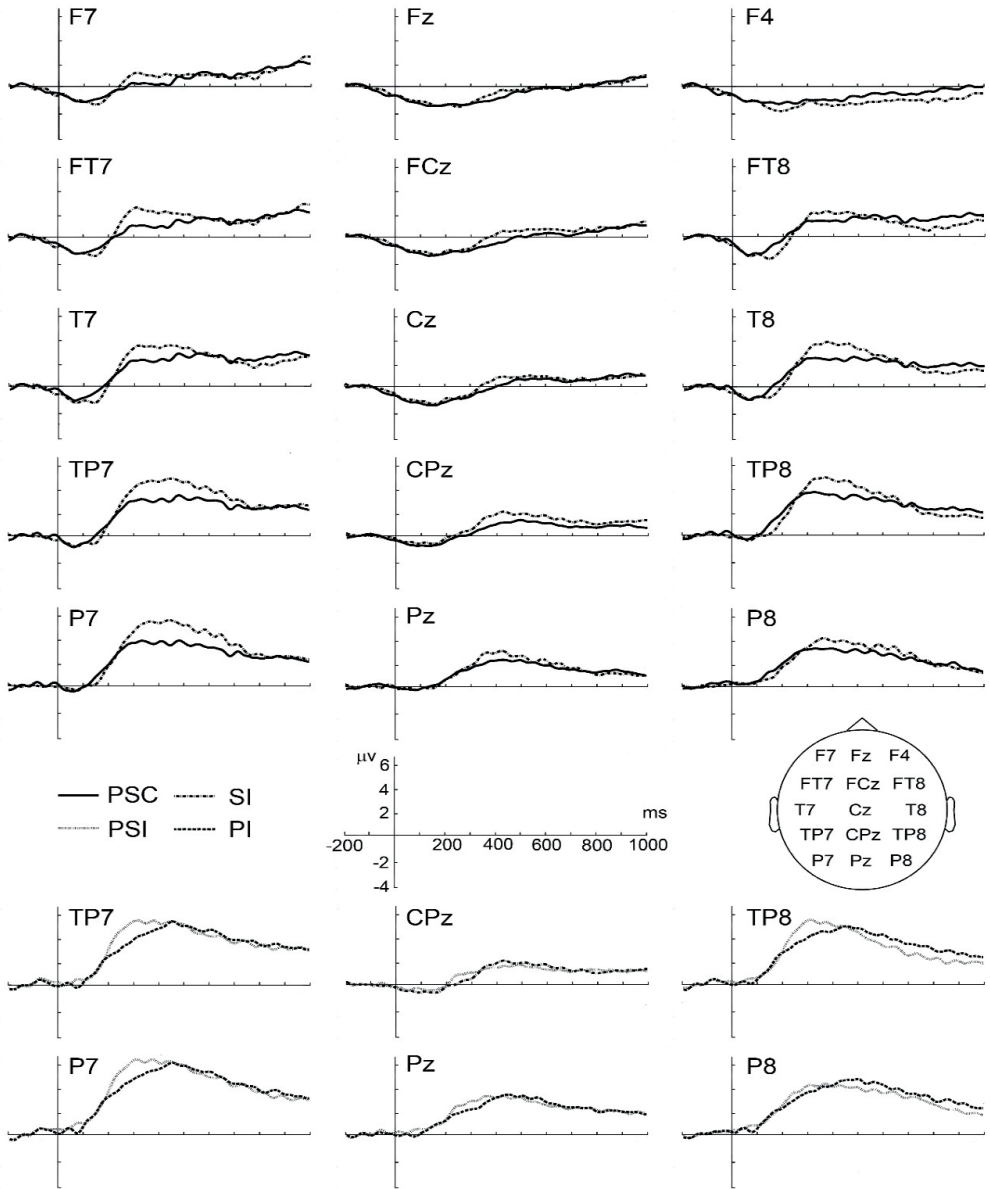

Note. PSC: syntactically and prosodically congruent; PI: prosodically incongruent; SI: syntactically incongruent; PSI: syntactically and prosodically incongruent.

Figure 5. Pairwise Presentation of the Averaged ERPs for Syntactically Congruent (PI vs. PSC) and Syntactically Incongruent (PSI vs. SI) Conditions Testing the Variable of Prosody

Moreover, the follow-up analyses revealed significant differences between SI and PSI (syntactically incongruent) conditions in the lateral electrodes [left central: $F(1,29) = 26.984, p < 0.001, \Delta = +0.99 \mu\text{V}$; left posterior: $F(1,29) = 29.761, p < 0.001, \Delta = +1.31 \mu\text{V}$] (see Figure 5). This result confirmed *H1* on RAN effect that prosodically incongruent sentences yielded more positive waveforms than congruent sentences in the anterior site of the scalp and a small negativity distributed over the right frontal scalp when syntax was incongruent or congruent.

As shown in Figure 4, visual inspection of the subtracted ERP waveforms of SI from PSC condition in the 300-500 ms time windows provided no evidence of distributed anterior negativity and N400 effects. This was confirmed by *H2* on distributed anterior negativity effect with statistical analyses at the 300-500 ms interval that is characteristic of this response (see Table 2). A significant two-way interaction between Syntax and Hemisphere at lateral electrodes indicated the negativity to be most pronounced in the right electrodes. However, there was neither Syntax \times Region interaction nor a three-way interaction of Syntax, Region and Hemisphere, indicating that the syntactic negative effect did not differ by region (see Table 2). Resolving this effect, follow-up analyses for each region detected a reliable early negativity for PI compared to PSI in the lateral electrodes [right central: $F(1,29) = 8.214, p \leq .05, \Delta = -0.5, \Delta = -0.5, \Delta =$; left central: $F(1,29) = 9.704, p < .05, \Delta = -0.5, \Delta =$ c (See Figure 6). Therefore, the observed interaction between Prosody and Syntax at the lateral and midline electrodes in the 300-500 ms time window (See Table 2) reflected the fact that a temporal negativity was present for syntactically incorrect sentences, but this effect was only observed when prosody was incongruent.

Note. PSC: syntactically and prosodically congruent; PI: prosodically incongruent; SI: syntactically incongruent; PSI: syntactically and prosodically incongruent.

Figure 6. Pairwise Presentation of the Averaged ERPs for Prosodically Congruent (SI vs. PSC) and Prosodically Incongruent (PSI vs. PI) Conditions Testing the Variable of Syntax

The 500-800 ms Time Window

In the 500-800 ms time window, significant main effects of Prosody were found, as well as a Prosody \times Region interactions in the midline and lateral electrodes (see Table 2) because prosodically incongruent sentences yielded positive waveforms in the parietal site of the scalp (see Figure 4). Subsequent follow-up analysis showed a significant main effect of Prosody between PI and PSC conditions (midline: $F(1,29) = 10.789, p < .01, \Delta = +1.66\mu\text{V}$; left posterior: $F(1,29) = 8.833, p < .05, \Delta = +0.98\mu\text{V}$), as well as between SI and PSI conditions (midline: $F(1,29) = 8.376, p < .05, \Delta = +0.79\mu\text{V}$). The results reflected the fact that P600 response to prosodically incongruent sentences started in this interval and had a central posterior focus (see Figure 5). These results supported our late positivity predictions for P600 component on the first and second hypotheses for prosodic incongruity (*H1*) and syntactic incongruity (*H2*).

For the syntactically incongruent structures, there was a reliable broadly distributed positivity in the lateral and midline electrodes (see Figure 4). The lateral- and midline-analyses revealed a main effect of Syntax and a significant Syntax \times Region interaction in the 500-800 ms time window. A highly significant interaction between Syntax, Region and Hemisphere in lateral electrodes was explored in this stage (see Table 2) and resulting from a significant positivity for syntactically incongruent structures compared to congruent ones in the left centro-parietal region (see Figure 4 and Figure 6). Pairwise comparison showed that the differences between PSC and SI (prosodically congruent) conditions were significant in midline and lateral electrodes (midline: $F(1,29) = 9.769, p < .05, \Delta = +1.39\mu\text{V}$; left posterior: $F(1,29) = 10.548, p < .05, \Delta = +0.90\mu\text{V}$), but this effect was only observed when prosody was congruent.

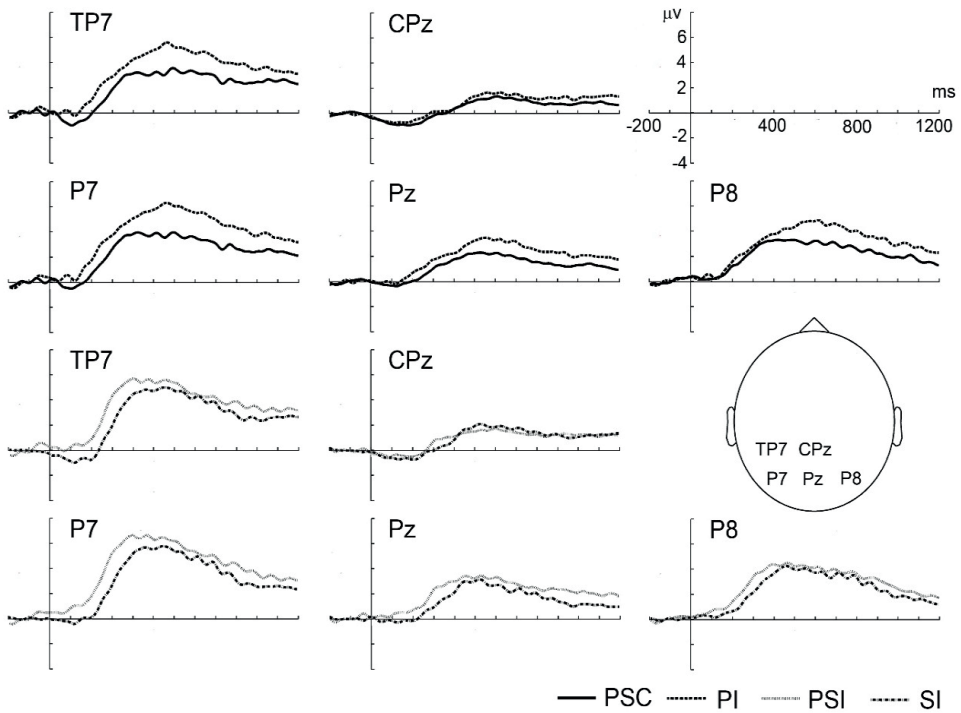
Table 2. Results of the ANOVAs Testing the Effects of Prosody and Syntax in Lateral and Midline Electrodes

	300-500			500-800		400-1200	
	df	F	p	F	p	F	p
Lateral							
P	1,29	12.964	≤.001	4.745	<.05	5.513	<.05
P × R	2,58	17.665	<.0001	15.888	<.0001	19.084	<.0001
P × H	1,29	4.828	<.05	.913	.347	2.131	.155
P × R × H	2,58	4.546	<.05	1.539	.226	2.183	.126
S	1,29	.874	.358	4.929	<.05	.170	.683
S × R	2,58	.527	.523	6.862	<.05	2.168	.148
S × H	1,29	6.404	<.05	3.204	.084	7.988	<.01
S × R × H	2,58	.871	.419	10.446	<.0001	4.771	<.05
P × S	1,29	10.644	<.005	.562	.459	.001	.990
P × S × R	2,58	.160	.732	1.818	.184	3.989	<.05
P × S × H	1,29	2.376	.134	4.529	<.05	1.561	.222
P × S × R × H	2,58	.003	.995	.961	.378	.868	.422
Midline							
P	1,29	27.574	<.0001	13.390	≤.001	15.180	≤.001
S	1,29	11.688	<.005	8.762	<.01	3.153	.086
P × R	4,11	11.692	<.0001	7.381	<.0001	7.783	<.0001
S × R	4,11	1.354	.263	4.693	<.01	1.679	.185
P × S	1,29	4.396	<.05	3.564	.069	.924	.344
P × S × R	4,11	.298	.743	.993	.392	2.260	.090

Notes. P: Prosody, S: Syntax, R: Region, H: Hemisphere

The 400-1200 ms Time Window

A robust posterior positivity was explored, which was confirmed to be a broadly distributed positivity effect for prosodic phrasing between pre-verbal and post-verbal positions and prosody-syntax interaction (see *H3*). To do this, syntactically congruent (PI vs. PSC) and syntactically incongruent (PSI vs. SI) conditions were compared. Figure 7 shows this comparison of congruent condition versus prosodically incongruent condition in the 400-1200 ms time window.

Note. PSC: syntactically and prosodically congruent; PI: prosodically incongruent; SI: syntactically incongruent; PSI: syntactically and prosodically incongruent.

Figure 7. Pairwise Presentation of the Averaged ERPs of The 400-1200 Ms Time Window for Syntactically Congruent (PI vs. PSC) and Syntactically Incongruent (PSI vs. SI) Conditions Testing the Variable Prosody

As Figure 4 and Figure 7 display, analysis of the 400-1200 ms time window revealed a robust posterior positivity for intonational phrase boundary and prosody-syntax interaction. The ANOVAs (see Table 2) for the 400-1200 ms time window found a reliable main effect of the variable of Prosody, as well as Prosody \times Region interactions for both lateral and midline electrodes. This was the evidence of a bilaterally distributed positivity for the prosodically incongruent conditions (PI and PSI compared to PSC and SI). Resolving this effect, follow-up analyses for each region detected a reliable late positivity for SI compared to PSI (midline: $F(1,29) = 11.098, p < .001, \Delta = +0.90\mu V$; left posterior: $F(1,29) = 9.061, p < .05, \Delta = +0.52\mu V$), but this effect was not observed when syntax was congruent, that is, for PI compared to PSC.

The influence of the variable and visual inspection of the waveforms in the 400-1200 ms time window revealed significant interactions: Syntax \times Hemisphere and Syntax \times Region \times Hemisphere for lateral electrodes only (see Table 2). Follow-up analyses of ROI levels found a significant difference only between SI compared to PSC (midline: $F(1,29) = 8.495, p < .05, \Delta = +0.77\mu V$; left posterior: $F(1,29) = 11.383, p < .01, \Delta = +0.34\mu V$). This confirmed the results from the omnibus analyses, which revealed an interaction between Prosody and Syntax (see Table 2). A left posterior positivity for the syntactically incorrect sentences was only observed when prosody was congruent, while for the prosodically incorrect sentences, it was only observed when syntax was incongruent.

DISCUSSION

In the present study, prosody-syntax interaction during focus processing in Turkish sentences in their post-verbal positions was investigated. Scrambling to post-verbal position in Turkish allows us to manipulate the variable of Prosody as either congruent (as a non-focused post-verbal element) or incongruent (as a focused post-verbal element) for the critical words. Two hypotheses for the prosodic processes were critically addressed. Firstly, since no F0 excursion was found in the post-nuclear position that marked the beginning of a new or second IPh in the post-verbal position, a CPS effect was expected. Secondly, given that prosodic focus manipulation might represent an incongruent prosodic information, a RAN effect followed by a P600 was assumed. The first hypothesis of the study for the prosodic responses between 400-1200 ms showed a robust CPS effect. As for the second hypothesis, findings for the prosodic incongruity elicited a weaker RAN effect followed by a P600, even though this negative effect does not seem to be as notably explicit as a classical RAN effect in the previous literature (e.g., Eckstein & Friederici, 2005; Honbolygó et al., 2016).

For the syntactic incongruity, case marking violation was created using an incorrect dative case instead of the accusative case. A slightly right lateralized negativity between 300-500 ms was observed, which was followed by a P600. This positivity was lateralized more in the left hemisphere than the right hemisphere. Findings supported a late neural interaction of the Prosody and Syntax, specifically in P600 (See Eckstein & Friederici, 2005) and CPS. In the following sections, the ERP findings for each component are separately discussed.

A Posterior Positivity for Prosodic Boundaries: CPS

ERP data displayed a long-lasting positivity between the 400-1200 ms time window after the critical word onset of the stressed syllable. Since the prosodic assignment of focusing should not be congruent in the post-verbal position (e.g., Erguvanlı, 1984; Göksel & Özsoy, 2003; Güneş, 2013, 2014; Kan, 2009), the intonational phrase between verb and the post-verbal constituent evoked a new or second prosodic boundary when this sentence-final position was manipulated with incongruent focusing. Due to the lack of focus position in the post-verbal area, a CPS effect was expected to be elicited between the PI and PSC conditions, as well as between the SI and PSI conditions. This positive shift primarily indicated a closure of a prosodic phrasing between the post-verbal constituent and the syntactic VP domain. Topographically, as discussed by Steinhauer (2003), CPS effect is generally accepted as a bilateral, centro-parietal positive deflection with a large amplitude, which is most prominent at the midline electrodes. Results of the current study descriptively supported this long-lasting prosodic effect, which was elicited as a posterior positive ERP response in Turkish sentences at the lateral and midline electrodes.

The connection between the prosodic focus and CPS effect was found in many studies which used auditory dialogues (e.g., Hruska & Alter, 2004; Hruska, Alter, Steinhauer, & Steube, 2001; Magne et al., 2005; Toepel, Pannekamp, & Alter, 2007). Toepel et al. (2007) asserted that CPS effect is elicited by the stress pattern of focus feature. In their study, where context-free (single sentences) and context-bound (auditory dialogues) structures were separated³, CPS became relevant to focused and accented positions of the auditory dialogues, when the context-induced focus and accent positions were similar. In contrast to this interpretation, the present study focused on context-free process of the CPS effect and the focus relation. In addition, the elicitation of CPS was preceded by single sentence processing instead of being a contextually triggered ERP data. Thus, the results mainly indicated an interaction between syntax and prosody, rather than an interaction between pragmatics and prosody. On the other hand, the interpretation of CPS suggested an intonational phrase boundary effect between the domain of post-verbal constituent and the VP domain, which includes the verb and its complements in Turkish. Task-dependent results about long-lasting posterior positivity served as a preliminary neurophysiological evidence for the prosodic focus characteristics of post-verbal position in Turkish sentences.

3 Similar interpretations on CPS effects for dialogue comprehension have been strongly discussed in previous studies (see e.g., Hruska & Alter, 2004; Hruska et al., 2001; Magne et al., 2005).

Repair and Reanalysis: P600

As a well-known neurophysiological marker, P600 is widely accepted with repair and reanalysis processes for syntactic comprehension (e.g., Hagoort et al., 1993; Kaan, Harris, Gibson, & Holcomb, 2000). In this study, findings showed the P600 effect both in syntactically and prosodically incongruent conditions (i.e., SI and PI); however, it was slightly lateralized to the left hemisphere in syntactically incongruent condition (i.e., SI)⁴. The positivity effect that was observed in prosodically incongruent conditions (i.e., PI) seems also to be related to syntactic repair or reanalysis processes, since prosodic focus interpretation conveys a new information of the sentence by using both prosodic and syntactic strategies.

Anterior Negativities: Main Effects of Prosody and Syntax

For the main effect of prosody, a right-lateralized anterior negativity peaking around 400 ms after the stressed syllable of the critical word was observed. As has been widely discussed by Eckstein and Friederici (2005), this effect refers to the RAN, which reflects pure aspects of prosodic sentence processing. Hypothesis for pure prosodic incongruity (i.e., PI condition) was a similar effect to RAN, which was elicited between 300-500 ms after the stressed syllable onset of the critical word. In the present study, this right anterior negativity effect was referred to as a weaker right-lateralized anterior negativity, in contrast to N400 effect, which might induce a pure prosodic negativity⁵.

For the main effect of syntax, a distributed anterior negativity for the case marking manipulation (i.e., accusative case vs. dative case) was found in Turkish sentences. Even though findings for the early effects of Syntax between 300-500 ms indicated significant ERPs for the main effects of Condition and Region, there was no evidence of an electrophysiological interaction between the Hemispheres. Therefore, in this study, a LAN or an N400 effect for case marking violations was not cited directly (see also, Coulson et al., 1998; Gunter et al., 2000; Friederici, 2002; Friederici & Frisch, 2000). Furthermore, it is important to note that findings for the case marking interpretations seem to be related to phonotactics alternations in Turkish. Thus, the pure syntactic effect

4 As seen in Table (2), a significant interaction between Syntax, Region, and Hemisphere at lateral electrodes ($p < .0001$), while there was no significant interaction for Syntax \times Region \times Hemisphere ($p > .05$) and Syntax \times Hemisphere ($p > .05$).

5 N400 for prosodic mismatch has a biphasic characteristic with P600 in previous studies including the CPS effect (e.g., Bögels, Schriefers, Vonk, & Chwilla, 2011; Bögels et al., 2010; Steinhauer et al., 1999).

was also a part of prosodic focus marking manipulation, but not considered directly as a case marking violation measuring only the main effect of syntactic processing. These phonotactics alternations on final suffixes of the critical words might not be enough to observe a strong LAN effect for the syntax.

The Interaction of Prosody and Syntax

Since the focus marking processing in a language has both a relation with prosody and syntax (See Eckstein & Friederici, 2005, 2006; Sammler et al., 2015), one of the main purposes of the current study was to investigate the interaction of these components. In this study, the neurophysiological markers of prosody and syntax could be significant for the processing of prosodic boundary in Turkish sentences. A statistically significant interaction of Prosody, Syntax and Hemisphere ($p < .05$, see Table 2), which was elicited between 500-800 ms time windows was found. As previously mentioned, findings for P600 effect were slightly lateralized to the left hemisphere for the syntactically incongruent condition (i.e., SI), in contrast to the prosodically incongruent condition (i.e., PI). Indeed, it became clearer that the prosody and syntax interaction of P600 was observed (see Figure 4) when difference topographies between the syntactically incongruent (i.e., SI) and prosodically incongruent (i.e., PI) conditions were compared. It is also noteworthy that prosody has an interactive process with syntax, rather than a unique immediate effect in Turkish sentences.

The neurophysiological interaction between prosody and syntax was also related to a second late interaction effect (i.e., CPS) in Turkish sentences, but this effect interacted with the Region, in contrast to P600 effect, which interacted with the Hemisphere. Since prosodic boundaries between VP domain and post-verbal positions in Turkish sentences are accepted to have strong association with CPS effect (See Erguvanlı, 1984; Göksel, 1998; Göksel & Özsoy, 2000; Güneş, 2013, 2014), this ERP component is likely to be a certain indicator for prosodic reanalysis or repair processing. Even if the CPS effect is generally interrelated to a purely prosodic component, prosodic boundaries carry new information of the sentence, and herewith, a new prosodic focus structure of the sentence processing (see Bögels et al., 2010, 2011; Steinhauer et al., 1999). For this reason, a late interaction of CPS effect was not only derived from prosodic levels, but also from syntactic levels of sentence representation.

CONCLUSION

This study presented the first data depicting the neurophysiological processing of focus marking using both prosodic and syntactic information in an SOV word order language that does not allow prosodically marked elements in its post-verbal positions. Preliminary data confirmed that the CPS marker might be a prosodic phrase marker for the focused elements in post-verbal position, which signals a separate prosodic boundary effect in Turkish sentences. The present study revealed a weaker RAN followed by a P600 marker, which signaled a prosodic incongruity by unacceptable focusing marking in Turkish sentences. Syntactic mismatch, on the other hand, indicated only a left lateralized P600, but not a left anterior negativity.

The study has certain limitations in that the usage of the critical word appearing at the end of the sentence stimulus may lead to bogus ERPs. The position of a critical word was significant for the processing of any event-related potential, which is specifically associated with prosodic incongruity. Since any constituent of a sentence occurring within the entire pre-verbal area is accepted as a focus in Turkish sentences, prosodic incongruity might be much easier to observe as a pure effect than a focused constituent occurring on post-verbal position.

Overall, the present study supported neurocognitive approaches with the late interaction effects between prosodic and syntactic information in the ERP correlates of violation detection in the later stages (i.e., P600 and CPS) of integration in the processing of the sentences, which includes focused constituents in the post-verbal position in Turkish. Future work is needed to determine the nature of prosodic focus marking on pre-verbal position to avoid any closure effects of post-verbal position in Turkish sentences.

Ethics Committee Approval: The study was approved by the Ethical Board (No: 13-430-12, Date: 27 August 2012) of Ankara University.

Acknowledgement: We are grateful to Angela D. Friederici and Daniela Sammler for their supervision and directive suggestions for the earlier processes of this research at the Max Planck Institute for Human Cognitive and Brain Sciences. We are thankful to Mehmet Aygüneş for his extensive help and guidance in analyzing the electrophysiological signals, and to Fikret Arı, Simge Aykan Zergeroğlu and Meltem Ayabakan İpek for their support and guidance during the data collection. We would like to thank three anonymous reviewers and editors for their directive suggestions and comments, and Duygu Özge for her great help on the language control of the manuscript.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: This research article, carried out and completed with the support of TÜBİTAK within the scope of TÜbitak 1001 Projects, was supported by the “Phonologic Comprehension Processing and Localisation in Turkish Spoken Language: An Electrophysiological Study” project numbered 112K394.

Etik Kurul Onayı: Ankara Üniversitesi Etik Kurulu (No: 13-430-12, Tarih: 27 Ağustos 2012) tarafından onaylandı.
Teşekkür: Max Planck İnsan Bilişsel ve Beyin Bilimleri Enstitüsü'ndeki bu araştırmacının daha önceki süreçleri için denetimleri ve yönlendirici önerileri için Angela D. Friederici ve Daniela Sammler'e teşekkür ederiz. Elektrofizyolojik sinyallerin analiz edilmesindeki kapsamlı yardımı ve rehberliği için Mehmet Aygüneş'e ve veri toplama sırasında destekleri ve rehberliği için Fikret Arı, Simge Aykan Zergeroğlu ve Meltem Ayabakan İpek'e teşekkür ederiz. Yönlendirici önerileri ve yorumları için isimsiz üç hakem ve editörümüze ve yazımın dil kontrolü konusunda büyük yardımı için Duygu Özge'ye teşekkür ederiz.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Tübitak 1001 Projeleri kapsamında Tübitak desteğiyle yürütülen ve tamamlanmış olan bu araştırma makalesi, 112K394 No'lu "Türkçe Sözlü Dildeki Fonolojik Anlamlandırma Süreçlerinin Beyindeki İşlenmesi ve Lokalizasyonu: Bir Elektrofizyolojik İnceleme" projesi tarafından desteklenmiştir.

References/Kaynakça

- Atasoy, A., Höhle, B., Bastiaanse, R., & Popov, S. (2020). *Focus and focus asymmetries in Turkish naturalistic speech*. Unpublished manuscript, IdeaLab (International Doctorate for Experimental Approaches to Language and Brain), University of Groningen.
- Aydın, Ö., & Cedden, G. (2010). Sözdizim işlemlerinde sağa taşıma etkisi. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 21(1), 1-9. doi: 10.18492/dad
- Batman-Ratyosyan, N., & Stromswold, K. (1999). What Turkish acquisition tells us about underlying word order and scrambling. *University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics*, 6, 37-52.
- Bayrak-Kurt, D. (2020). *Processing focus structures in L1 Turkish and L2 English*. (Unpublished Master Thesis). Boğaziçi University, Department of Foreign Language Education.
- Beckman, M. E. (1996). The parsing of prosody. *Language and Cognitive Processes*, 11, 17-67.
- Bekar, İ. P. (2016). Türkçede eylem-sonu konumunda bürün-sözdizim etkileşimi: Bir elektrofizyolojik inceleme. (Unpublished PhD Thesis). Ankara University, Department of Linguistics.
- Boersma, P. (2006). Praat: Doing phonetics by computer. Retrieved from: <http://www.praat.org/>.
- Bögels, S., Schriefers, H., Vonk, W., Chwilla, D. J., & Kerkhofs, R. (2010). The interplay between prosody and syntax in sentence processing: The case of subject- and object-control verbs. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 22(5), 1036-1053. doi: 10.1162/jocn.2009.21269
- Bögels, S., Schriefers, H., Vonk, W., & Chwilla, J. D. (2011). The role of prosodic breaks and pitch accent in grouping words during on-line sentence processing. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 23(9), 2447-2467. doi: 10.1162/jocn.2010.21587
- Cedden, G., & Aydın, Ö. (2019). Do non-native languages have an effect on word order processing in first language Turkish?. *International Journal of Bilingualism*, 23(4), 804-816. doi: 10.1177/1367006917703454
- Chapman, L., & Chapman, J. P. (1987). The measurement of handedness. *Brain and Cognition*, 6, 175-183. doi: 10.1016/0278-2626(87)90118-7
- Coulson, S., King, J. W., & Kutas, M. (1998). Expect the unexpected: Event-related brain response to morphosyntactic violations. *Language and Cognitive Processes*, 13, 21-58. doi: 10.1080/016909698386582
- Delogu, F., Brouwer, H., & Crocker, M.W. (2019). Event-related potentials index lexical retrieval (N400) and integration (P600) during language comprehension. *Brain and Cognition*, 135, 103569. doi: 10.1016/j.bandc.2019.05.007

- Deniz, N. D., & Fodor, J. D. (2017). Phrase lengths and the perceived informativeness of prosodic cues in Turkish. *Language and Speech, 60*(4), 505-529. doi: 10.1177/0023830916665653
- Diñçtopal-Deniz, N. (2010). Relative clause attachment preferences of Turkish L2 speakers of English: Shallow parsing in the L2? In B. VanPatten, & J. Jegerski (Eds.), *Research on second language processing and parsing* (pp. 27-63). Amsterdam: John Benjamins. doi: doi.org/10.1075/lald.53.02din
- Duman, T.Y., Aygen, G., Özgirgin, N., & Bastiaanse, R. (2007). Object scrambling and finiteness in Turkish agrammatic production. *Journal of Neurolinguistics, 20*(4), 306-331. doi: 10.1016/j.jneuroling.2007.01.001
- Eckstein, K., & Friederici, A. D. (2005). Late interaction of syntactic and prosodic processes in sentence comprehension as revealed by ERPs. *Cognitive Brain Research, 25*, 130-143. doi: 10.1016/j.cogbrainres.2005.05.003
- Eckstein, K., & Friederici, A. D. (2006). It's early: Event-related potential evidence for initial interaction of syntax and prosody in speech comprehension. *Journal of Cognitive Neuroscience, 18*, 1696-1711. doi: 10.1162/jocn.2006.18.10.1696
- Ergenç, İ. (1995). *Konuşma dili ve Türkçenin söyleyiş sözlüğü*. Ankara: Multilingual.
- Erguvanlı, E. E. (1984). *The function of word order in Turkish grammar*. Berkeley: University of California Press.
- Friederici, A. D. (2002). Towards a neural basis of auditory sentence processing. *Trends in Cognitive Sciences, 6*, 78-84. doi: 10.1016/s1364-6613(00)01839-8
- Friederici, A. D., & Frisch, S. (2000). Verb Argument Structure Processing: The Role of Verb Specific and Argument-Specific Information. *Journal of Memory and Language, 43*, 476-507. doi: 10.1006/jmla.2000.2709
- Frisch, S., & Schlesewsky, M. (2001). The N400 reflects problems of thematic hierarchizing. *NeuroReport, 12*, 3391-3394. doi: 10.1097/00001756-200110290-00048
- Frisch, S., & Schlesewsky, M. (2005). The resolution of case conflicts from a neurophysiological perspective. *Cognitive Brain Research, 25*(2), 484-498. doi: 10.1016/j.cogbrainres.2005.07.010
- Göksel, A. (1998). Linearity, focus, and the post-verbal position in Turkish. In L. Johanson (Ed.), *The Mainz Meeting Proceedings of the Seventh International Conference on Turkish Linguistics*, (pp. 85-106), Wiesbaden: Harrosowitz, Verlag.
- Göksel, A. (2013). Flexible word order and anchors of the clause. *SOAS Working Papers in Linguistics, 16*, 3-25.
- Göksel, A., & Özsoy, S. (2000). Is there a focus position in Turkish? In A. Göksel, & C. Kerslake (Eds.), *Proceedings of Ninth International Conference on Turkish Linguistics*. (pp. 219-228). Wiesbaden: Harrosowitz, Verlag.
- Göksel, A., & Özsoy, A. S. (2003). dA: A focus/topic associated clitic in Turkish. *Lingua, 113*, 1143-1167. doi: 10.1016/S0024-3841(03)00016-0
- Gunter, T. C., Friederici, A. D., & Schriefers, H. (2000). Syntactic gender and semantic expectancy: ERPs reveal early autonomy and late interaction. *Journal of Cognitive Neuroscience, 12*(4), 556-68. doi: 10.1162/089892900562336
- Güneş, G. (2013). On the role of prosodic constituency in Turkish. In U. Özge (Ed.), *Proceedings of the WAFL8 MIT Working Papers in Linguistics*. Cambridge, MA.
- Güneş, G. (2014). Constraints on syntax-prosody correspondence: The clausal and subclausal parentheticals in Turkish. *Lingua, 150*, 278-314. doi: 10.1016/j.lingua.2014.07.021
- Hagoort, P., Brown, C.M., & Groothusen, J. (1993). The syntactic positive shift as an ERP measure of sentence processing. *Language & Cognitive Processes, 8*, 439-483. doi: 10.1080/01690969308407585

- Hagoort, P., Brown, C.M., & Osterhout, L. (1999). The neurocognition of syntactic processing. In C.M. Brown, & P. Hagoort (Eds.), *The neurocognition of language* (pp. 273-316). Oxford: Oxford University Press.
- Honbolygó, F., Török, Á., Bánréti, Z., Hunyadi, L., & Csépe, V. (2016). ERP correlates of prosody and syntax interaction in case of embedded sentences. *Journal of Neurolinguistics*, 37, 22-33. doi: 10.1016/j.jneuroling.2015.08.001
- Hopf, J. M., Bayer, J., Bader, M., & Meng, M. (1998). Event-related brain potentials and case information in syntactic ambiguities. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 10, 264-280. doi: 10.1162/089892998562690
- Hruska, C., & Alter, K. (2004). How prosody can influence sentence perception. In A. Steube (Ed.), *Information structure: Theoretical and Empirical Aspects* (pp. 211-226). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Hruska, C., Alter, K., Steinhauer, K., & Steube, A. (2001). Misleading dialogs: Human's brain reaction to prosodic information. In C. Cave, I. Guaitella, & S. Santi (Eds.), *Orality and Gestures* (pp. 425-430). Paris: L'Harmattan.
- Hwang, H., & Steinhauer, K. (2011). Phrase length matters: The interplay between implicit prosody and syntax in Korean 'garden path' sentences. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 23, 3555-3575. doi: 10.1162/jocn_a_00001
- Itzhak, I., Pauker, E., Drury, J. E., Baum, S. R., & Steinhauer, K. (2010). Event-related potentials show online influence of lexical biases on prosodic processing. *Neuroreport*, 21, 8-13. doi: 10.1097/WNR.0b013e328330251d
- İşsever, S. (2000). *Türkçede bilgi yapısı*. (Unpublished Doctoral Dissertation). Ankara University.
- İşsever, S. (2007). Towards a unified account of clause-initial scrambling in Turkish: A feature analysis. *Turkic Languages*, 11(1), 93-123. Wiesbaden: Harrasowitz Verlag.
- İşsever, S. (2008). EPP-driven scrambling and Turkish, In Kurebito, T. (Ed.), *Ambiguity of Morphological and Syntactic Analyses*. Tokyo: Tokyo University of Foreign Studies (Research Institute for Languages of Asia and Africa [ILCAA]) Press.
- Kaan, E., Harris, A., Gibson, E., & Holcomb, P. J. (2000). The P600 as an index of syntactic integration difficulty. *Language and Cognitive Processes*, 15, 159-201. doi: 10.1080/016909600386084
- Kaan, E., & Swaab, T. Y. (2003). Repair, revision, and complexity in syntactic analysis: An electrophysiological differentiation. *Journal of Neuroscience*, 15(1), 98-110. doi: 10.1162/089892903321107855
- Kabak, B. (2011). Turkish vowel harmony. In M. van Oostendorp, C.J. Ewen, E. Hume, & K. Rice (Eds.), *The Blackwell companion to phonology* (pp. 1-24). Malden, Mass.: Wiley-Blackwell. doi: 10.1002/9781444335262.wbctp0118
- Kabak, B., & Revithiodou, A. (2009). An interface approach to prosodic word recursion. In J. Grijzenhout, & B. Kabak (Eds.), *Phonological domains: Universals and deviations* (pp. 105-133). Berlin/ New York: Mouton de Gruyter.
- Kahraman, B. (2013). Word order preferences of ditransitives in Turkish. *MIT Working Papers in Linguistics*, 67, 175-180.
- Kahraman, B., & Hirose, Y. (2018). Online comprehension of SOV and OSV sentences in Turkish with a supporting context. In T. Levin, & R. Masuda (Eds.), *The Proceedings of 10th Workshop on Altaic Formal Linguistics. MIT Working Papers in Linguistics*, 87. Cambridge, MA.
- Kahraman, B., Sato, A., & Sakai, H. (2010). Processing two types of ditransitive sentences in Turkish: Preliminary results from a self-paced reading study. *Technical Report of IEICE*, 110, 37-42.

- Kan, S. (2009). *Prosodic domains and the syntax-prosody mapping in Turkish*. (Unpublished Master Thesis). Boğaziçi University, İstanbul.
- Keleşir, M. (2001). *Topics in Turkish syntax: Clausal structure and scope* (Unpublished Doctoral Dissertation). Massachusetts Institute of Technology.
- Kerkhofs, R., Vonk, W., Schriefers, H., & Chwilla, D. J. (2007). Discourse, syntax, and prosody: The brain reveals an immediate interaction. *Journal of Cognitive Neuroscience*, *19*, 1421-1434. doi: 10.1162/jocn.2007.19.9.1421
- Kornfilt, J. (2003). Scrambling, sub-scrambling and case in Turkish. In S. Karimi (Ed.), *Word Order and Scrambling* (pp. 125-155). Oxford: Blackwell.
- Kornfilt, J. (2005). Asymmetries between pre-verbal and post-verbal scrambling in Turkish, In J. Sabel, & M. Saito (Eds.), *The Free Word Order Phenomenon: It's Syntactic Sources and Diversity* (pp. 163-180). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Kural, M. (1992). *Properties of scrambling in Turkish*. (Unpublished Master Thesis). University of California, Los Angeles.
- Kural, M. (1997). Post-verbal constituents in Turkish and the linear correspondence axiom. *Linguistic Inquiry*, *28*(3), 498-519.
- Kutas, M., & Hillyard, S. A. (1980). Event-related brain potentials to semantically inappropriate and surprisingly large words. *Biological Psychology*, *11*, 99-116. doi: 10.1016/0301-0511(80)90046-0
- Kühn, J. (2013). Towards Focus Typology in Turkish. In M. Oliveira Jr. (Ed.), *IV Colóquio Brasileiro De Prosódia Da Fala*, 2. Maceió: Universidade Federal de Alagoas.
- Li, W., & Jang, Y. (2009). Perception of prosodic hierarchical boundaries in Mandarin Chinese sentences. *Neuroscience*, *158*, 1416-1425. doi: 10.1016/j.neuroscience.2008.10.065
- MacWhinney, B., Osmán-Sági, J., & Slobin, D. I. (1991). Sentence comprehension in aphasia in two clear case-marking languages. *Brain and Language*, *41*, 234-249. doi: 10.1016/0093-934X(91)90154-S
- Magne, C., Astésano, C., Lacharet-Dujour, A., Morel, M., Alter, K., & Besson, M. (2005). On-line Processing of "Pop-Out" Words in spoken French Dialogues. *Journal of Cognitive Neuroscience* *17*(5), 740-756. doi: 10.1162/0898929053747667
- Männel, C., & Friederici, A. D. (2009). Pauses and Intonational Phrasing: ERP Studies in 5 month-old German Infants and Adults. *Journal of Cognitive Neuroscience*, *21*(10), 1988-2006. doi: 10.1162/jocn.2009.21221
- Maviş, İ., Arslan, S., & Aydın, Ö. (2019). Comprehension of word order in Turkish aphasia. *Aphasiology*, *1*-17. doi: 10.1080/02687038.2019.1622646
- Meyer, M., Alter, K., Friederici, A.D., Lohmann, G., & von Cramon, D.Y. (2002). fMRI reveals brain regions mediating slow prosodic manipulations in spoken sentences. *Human Brain Mapping*, *17*(2), 73-88. doi: 10.1002/hbm.10042
- Nalçacı, E., Kalaycıoğlu, C., Güneş, E., & Çiçek, M. (2002). El tercihi anketinin geçerlik ve güvenilirliği. *Journal of Turkish Psychiatry*, *13*(2), 99-106.
- Osterhout, L., & Holcomb, L. (1992). Event-related potentials elicited by syntactic anomaly. *Journal of Memory and Language*, *31*, 785-806. doi: 10.1016/0749-596X(92)90039-Z
- Özge, U. (2003). *A tune-based account of Turkish information structure*. (Unpublished Master Thesis). Middle East Technical University.
- Özge, U., & Bozşahin, C. (2010). Intonation in the grammar of Turkish. *Journal of the International Phonetic Association*, *35*, 73-97. doi: 10.1016/j.lingua.2009.05.001

- Özge, D., Küntay, A., & Snedeker, J. (2019). Why wait for the verb? Turkish speaking children use case markers for incremental language comprehension. *Cognition*, *183*, 152-180. doi:10.1016/j.cognition.2018.10.026
- Özge, D., Marinis, T., Zeyrek, D., & Özge, U. (2013). Object-first orders in Turkish do not pose a challenge during processing. In U. Özge (Ed.), *Proceedings of the 8th Workshop on Altaic Formal Linguistics, MIT Working Papers in Linguistics (67)* (pp. 269-280). MIT, Cambridge.
- Pannekamp, A., Toepel, U., Alter, K., Hahne, A., & Friederici, A. D. (2005). Prosody-driven sentence processing: An event-related brain potential study. *Journal of cognitive neuroscience*, *17*(3), 407-421. doi: 10.1162/0898929053279450
- Pauker, E., Itzhak, I., Baum, S. R., & Steinhauer, K. (2011). Effects of cooperating and conflicting prosody in spoken English garden path sentences: ERP evidence for the boundary deletion hypothesis. *Journal of Cognitive Neuroscience*, *23*, 2731-2751. doi: 10.1162/jocn.2011.21610
- Qi, Z., Beach, S. D., Finn, A. S., Minas, J., Goetz, C., Chan, B., & Gabriel, J. D. E. (2017). Native-language N400 and P600 predict dissociable language-learning abilities in adults. *Neuropsychologia*, *98*, 177-191. doi: 10.1016/j.neuropsychologia.2016.10.005
- Sammler, D., Grosbras, M. H., Anwander, A., Bestelmeyer, P. E. G., & Belin, P. (2015). Dorsal and ventral pathways for prosody. *Current Biology*, *25*(23), 3079-3085. doi: 10.1016/j.cub.2015.10.009
- Slobin, D., & Bever, T. (1982). Children use canonical sentence schemas: A cross-linguistic study of word order and inflections. *Cognition*, *12*(3), 229-265. doi: 10.1016/0010-0277(82)90033-6
- Steinhauer, K. (2003). Electrophysiological correlates of prosody and punctuation. *Brain and Language*, *86*, 142-164. doi: 10.1016/S0093-934X(02)00542-4
- Steinhauer, K., Alter, K., & Friederici, A. D. (1999). Brain potentials indicate immediate use of prosodic cues in natural speech processing. *Nature America*, *2*, 191-196. doi: 10.1038/5757
- Toepel, U., Pannekamp, A., & Alter, K. (2007). Catching the news: Processing strategies in listening to dialog as measured by ERPs. *Journal of Behavioral and Brain Functions*, *3*, 53. doi: 10.1186/1744-9081-3-53
- Ueno, M., & Kluender, R. (2003). On the processing of Japanese wh-questions: Relating grammar and brain. In G. Garding, & M. Tsujimura (Eds.), *Proceedings of the Twenty-Second West Coast Conference on Formal Linguistics* (pp. 491-504). Somerville, MA: Cascadilla Press.
- Uzun, İ.P., Arslan, S., & Aydın, Ö. (2020). *What eye movements during silent reading can tell us about pre-verbal focus in Turkish?* [Poster presentation] Laboratory Phonology Conference (LabPhon17). University of British Columbia. Vancouver, Canada.
- Wolff, S., Schlesewsky, M., Hirotani, M., & Bornkessel-Schlesewsky, I. (2008). The neural mechanisms of word order processing revisited: Electrophysiological evidence from Japanese. *Brain and Language*, *107*, 133-157. doi: 10.1016/j.bandl.2008.06.003

TANIM

Psikoloji Çalışmaları-Studies in Psychology, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü tarafından, açık erişimli, hakemli, yılda üç kere, Nisan, Ağustos ve Aralık aylarında yayınlanan, 1956 yılından beri çıkarılan, uluslararası, bilimsel bir dergidir. Web of Science - Emerging Sources Citation Index (ESCI), TÜBİTAK-ULAKBİM TR Dizin ve Türk Psikiyatri Dizini'nde yer almaktadır. Dergiye yayınlanması için gönderilen bilimsel makaleler Türkçe ya da İngilizce olmalıdır.

AMAÇ VE KAPSAM

Psikoloji Çalışmaları-Studies in Pscyhology, temel ve uygulamalı alanların ürettiği bilgilerin birbirini beslemesine izin veren bir yayın platformu olma amacını taşımaktadır. Bu çerçevede gerek psikolojinin bütün alt alanlarındaki araştırmalara; gerekse Bilişsel Bilimler, Sinir Bilim, Genetik, Psikiyatri, Geriatri, Eğitim Bilimleri, İletişim Bilimleri, Antropoloji gibi alanları kapsayan disiplinler arası çalışmalara açıktır.

Derginin hedef kitlesini akademisyenler, araştırmacılar, profesyoneller, öğrenciler ve ilgili mesleki, akademik kurum ve kuruluşları oluşturur.

EDİTORYAL POLİTİKALAR VE HAKEM SÜRECİ

Yayın Politikası

Dergi niceliksel ya da niteliksel yöntem kullanan görgül araştırmalara öncelik verir. Bunun yanında derleme makaleler ile kitap değerlendirmelerine de yer verir. Yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin içeriği, derginin amaç ve kapsamı ile uyumlu olmalıdır.

YAYIN DİLİ

Psikoloji Çalışmaları-Studies in Pscyhology'nin yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.

Genel İlkeler

- 1- Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere değerlendirme sürecinde olmayan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir. Ön değerlendirmeyi geçen yazılar iThenticate intihal tarama programından geçirilir. İntihal incelemesinden sonra, uygun makaleler Editör tarafından orijinaliteleri, metodolojileri, makalede ele alınan konunun önemi ve derginin kapsamına uygunluğu açısından değerlendirilir.
- 2- Ön değerlendirmeyi geçen yazılar iThenticate intihal tarama programından geçirilir. İntihal incelemesinden sonra, uygun makaleler Editör tarafından orijinaliteleri, metodolojileri, makalede ele alınan konunun önemi ve derginin kapsamına uygunluğu açısından değerlendirilir.
- 3- Makale Dergiye gönderildikten sonra tüm yazarların yazılı izni olmaksızın yazarlardan hiçbirinin ismi yazar listesinden silinemez; yeni bir isim yazar olarak eklenemez; yazar sırası değiştirilemez.

- 4- Gönderilen makale genel olarak bilimsel standartlara ve biçimsel esaslara uygun ise hakem değerlendirmesine gönderilir. Uygun görülmeyen çalışmalar yazar(lar)a geri gönderilerek yeniden düzenlenmesi istenir ve yazar(lar)ın makaleyi yeniden göndermesi durumunda eğer gerekli düzenlemeler yapılmışsa hakem değerlendirme süreci başlatılır. Bu konularda karar hakkı editör(ler)e veya editör tarafından gerekli görülen durumlarda yayın kuruluna aittir.
- 5- Hakem süreçlerinde çift taraflı kör değerlendirme sistemi kullanılır.
- 6- Yayına kabul edilmeyen makale, resim ve fotoğraflar yazarlara geri gönderilmez.
- 7- Eğer gönderilen çalışma, daha önce bir kongrede sunulmuş ya da yüksek lisans veya doktora tezinden üretilmiş ise yazar tarafından dipnot olarak bildirilmelidir. Makalede kullanılan veriler daha önce yayınlanan başka bir makalede kullanılmışsa bu bilgi de belirtilmelidir.
- 8- Derginin tüm giderleri İstanbul Üniversitesi tarafından karşılanmaktadır. Dergide makale yayını ve makale süreçlerinin yürütülmesi ücrete tabi değildir. Dergiye gönderilen ya da yayın için kabul edilen makaleler için işleme ücreti ya da gönderim ücreti alınmaz.
- 9- Yazarlar Psikoloji Çalışmaları dergisinde yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) olarak lisanslıdır. Creative Commons Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfta bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir.

Yazar(ların) Sorumlulukları

Makalelerin bilimsel ve etik kurallara uygunluğu yazar(ların) sorumluluğundadır. Yazar(lar) makaleyi gönderdikleri zaman orijinal olduğu; daha önce başka bir yerde yayınlanmadığı; başka bir yer veya bir dilde yayınlanmak üzere değerlendirme sürecinde olmadığı konusunda teminat vermiş sayılırlar.

Telif gerektiren materyaller (örneğin tablolar, şekiller veya büyük alıntılar) gerekli izin ve teşekkürle kullanılmalıdır. Gerekli izinlerin alınıp alınmadığından yazar(lar) sorumludur. Uygulamadaki telif kanunları ve anlaşmaları gözetilmelidir.

“Yazar” yayınlanan bir araştırmanın fikri çerçevesini ortaya koyan, çalışmayı planlayan, verilerin elde edilmesine, analizine ya da yorumlanmasına belirgin katkı yapan; yazının yazılması ya da bunun içerik açısından eleştirel biçimde gözden geçirilmesinde görev yapan kimse(ler)dir. Gönderilen makalede tüm yazarların akademik ve bilimsel olarak doğrudan katkısı olmalıdır. Yazar olarak gösterilen tüm bireyler sayılan tüm ölçütleri karşılamalıdır veya yukarıdaki ölçütleri karşılayan her birey yazar olarak gösterilebilir.

Fon sağlanması, veri toplanması ya da araştırma grubunun yöneticiliği tek başına yazarlık hakkı kazandırmaz. Yazarlık için yeterli ölçütleri karşılamayan ancak çalışmaya katkısı olan kişilere (teknik destek, materyal veya finansman sağlama, genel rehberlik vb.) istenirse dipnotta yer alacak şekilde teşekkür edilir.

Yazarların isim sıralaması ortak verilen bir karar olmalıdır. Tüm yazarlar yazar sıralamasını temliknamede imzalı olarak belirtmek zorundadırlar. Belirtilmediği durumda soyadına göre alfabetik sıra kullanılır. Bütün yazarlar araştırma sonucunu ya da bilimsel kararı etkileyebilecek finansal ilişkileri ve çıkar çatışmasını açıklamalıdır.

Yazar(lar) editör tarafından gönderilen hakem raporları doğrultusunda gereken düzenlemeleri incelemek ve dikkate almak ile yükümlüdür. Yeniden düzenlenmiş makaleyi ve yapılan/yapılmayan düzenlemeleri gerekçelerini de yazarak bir liste halinde editöre göndermelidir.

Bir yazar kendi yayınlanmış yazısında belirgin bir hata ya da yanlışlık tespit ederse, bu yanlışlıklara ilişkin düzeltme ya da geri çekme için editör ile hemen temasa geçme ve işbirliği yapma sorumluluğunu taşır.

Hakem Süreci

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir. Gönderilen ve ön kontrolü geçen makaleler iThenticate yazılımı kullanılarak intihal için taranır. İntihal kontrolünden sonra, uygun olan makaleler baş editör tarafından orijinallik, metodoloji, işlenen konunun önemi ve dergi kapsamı ile uyumluluğu açısından değerlendirilir. Editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, cinsel yöneliminden, uyuğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar.

Seçilen makaleler en az iki ulusal/uluslararası hakeme değerlendirmeye gönderilir; yayın kararı, hakemlerin talepleri doğrultusunda yazarların gerçekleştirdiği düzenlemelerin ve hakem sürecinin sonrasında baş editör tarafından verilir.

Hakemlerin değerlendirmeleri objektif olmalıdır. Hakem süreci sırasında hakemlerin aşağıdaki hususları dikkate alarak değerlendirmelerini yapmaları beklenir.

- Makale yeni ve önemli bir bilgi içeriyor mu?
- Öz, makalenin içeriğini net ve düzgün bir şekilde tanımlıyor mu?
- Yöntem bütünlüklü ve anlaşılır şekilde tanımlanmış mı?
- Yapılan yorum ve varılan sonuçlar bulgularla kanıtlanıyor mu?
- Alandaki diğer çalışmalara yeterli referans verilmiş mi?
- Dil kalitesi yeterli mi?

Hakemler, gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdır. Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında

geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir.

Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin, yazarların özel mülkü olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir.

AÇIK ERİŞİM İLKESİ

Psikoloji Çalışmaları-Studies in Pscyhology, tüm içeriği okura ya da okurun dahil olduğu kuruma ücretsiz olarak sunulur. Okurlar, ticari amaç haricinde, yayıncı ya da yazardan izin almadan dergi makalelerinin tam metnini okuyabilir, indirebilir, kopyalayabilir, arayabilir ve link sağlayabilir.

Psikoloji Çalışmaları-Studies in Pscyhology makaleleri açık erişimlidir ve Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>) olarak lisanslıdır.

ETİK

Yayın Etiği

Psikoloji Çalışmaları - Studies in Pscyhology, yayın etiğinde en yüksek standartlara bağlıdır ve Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) tarafından yayınlanan etik yayıncılık ilkelerini benimser; Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing başlığı altında ifade edilen ilkeler için adres: <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

Gönderilen tüm makaleler orijinal, yayınlanmamış ve başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmamalıdır. Her bir makale editörlerden biri ve en az iki hakem tarafından çift kör değerlendirmeden geçirilir. İntihal, duplikasyon, sahte yazarlık/inkar edilen yazarlık, araştırma/veri fabrikasyonu, makale dilimleme, dilimleyerek yayın, telif hakları ihlali ve çıkar çatışmasının gizlenmesi, etik dışı davranışlar olarak kabul edilir.

Kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Buna yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı, uygunsuzluklar içeren makaleler de dahildir.

Ayrıca Türk Psikologlar Derneği Etik Yönetmeliği de dikkate alınır. Türk Psikologlar Derneği üyesi olan yazarlar aynı zamanda Türk Psikologlar Derneği Etik Kuruluna karşı da sorumludur.

Araştırma Etiği

Psikoloji Çalışmaları - Studies in Psychology araştırma etiğinde en yüksek standartları gözetir ve aşağıda tanımlanan uluslararası araştırma etiği ilkelerini benimser. Makalelerin etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır.

- Araştırmanın tasarlanması, tasarımın gözden geçirilmesi ve araştırmanın yürütülmesinde, bütünlük, kalite ve şeffaflık ilkeleri sağlanmalıdır.
- Araştırma ekibi ve katılımcılar, araştırmanın amacı, yöntemleri ve öngörülen olası kullanımları; araştırmaya katılımın gerektirdikleri ve varsa riskleri hakkında tam olarak bilgilendirilmelidir.
- Araştırma katılımcılarının sağladığı bilgilerin gizliliği ve yanıt verenlerin gizliliği sağlanmalıdır.
- Araştırma katılımcıların özerkliğini ve saygınlığını koruyacak şekilde tasarlanmalıdır.
- Araştırma katılımcıları gönüllü olarak araştırmada yer almalı, herhangi bir zorlama altında olmamalıdır.
- Katılımcıların zarar görmesinden kaçınılmalıdır. Araştırma, katılımcıları riske sokmayacak şekilde planlanmalıdır.
- Araştırma bağımsızlığıyla ilgili açık ve net olunmalı; çıkar çatışması varsa belirtilmelidir.
- İnsan denekler ile yapılan deneysel çalışmalarda, araştırmaya katılmaya karar veren katılımcıların yazılı bilgilendirilmiş onayı alınmalıdır. Çocukların ve vesayet altındakilerin veya tasdiklenmiş akıl hastalığı bulunanların yasal vasisinin onayı alınmalıdır.
- Çalışma herhangi bir kurum ya da kuruluşta gerçekleştirilecekse bu kurum ya da kuruluştan çalışma yapılacağına dair onay alınmalıdır.
- İnsan ögesi bulunan çalışmalarda, "yöntem" bölümünde katılımcılardan "bilgilendirilmiş onam" alındığının ve çalışmanın yapıldığı kurumdan etik kurul onayı alındığının belirtilmesi gerekir.

YAZILARIN HAZIRLANMASI

Makale gönderimi online olarak ve <http://sp.istanbul.edu.tr> üzerinden yapılmalıdır. Gönderilen yazılar, yazının yayınlanmak üzere gönderildiğini ifade eden, makale türünü belirten ve makaleyle ilgili bilgileri içeren (bkz: Son Kontrol Listesi) bir mektup; yazının elektronik formunu içeren Microsoft Word 2003 ve üzerindeki versiyonları ile yazılmış elektronik dosya ve tüm yazarların imzaladığı [Telif Hakkı Anlaşması Formu](#) eklenerek gönderilmelidir.

1. Web sayfası üzerinden başvuruyu gerçekleştiren yazar, değerlendirme ve yayın süreci boyunca iletişim kurulacak kişidir.
2. Makale taslağının hazırlanışı için MS Office Word programı ve .doc ya da .docx dosya formatı kullanılmalıdır. Tüm taslak; A4 sayfa boyutlarında, kenar boşlukları 3'er cm, yazı tipi 12 punto büyüklüğünde Times New Roman ve çift satır aralığı olacak şekilde düzenlenmelidir.
3. Makale taslağı -yazar(lar)a dair hiçbir kişisel bilgi bulunmamasına özen gösterilerek- şu sırayla hazırlanmalıdır:
 - 3.1. İlk sayfada en fazla 200-300 kelimelik bir makale özeti ve özetin altında 3-6 adet anahtar kelime olmalıdır.
 - 3.2. İkinci sayfada İngilizce özet ve anahtar kelimeler yer almalıdır.

- 3.3. Üçüncü sayfada 650-850 kelimelik İngilizce genişletilmiş özet yer almalıdır. İngilizce genişletilmiş özet Türkçe makaleler için zorunludur. İngilizce makaleler için genişletilmiş özet istenmez.
- 3.4. Geniş özeti takiben yeni sayfadan itibaren makalenin ana metni, makalenin başlığıyla başlamalıdır. Başlığın altına parantez içinde kısa başlık yazılmalıdır.
- 3.5. Araştırma makaleleri giriş, yöntem, bulgular ve tartışma bölümlerini içermelidir. Giriş bölümüne ayrıca giriş başlığı yazılmasına gerek bulunmamaktadır.
- 3.6. Derleme makalelerde konunun çerçevesini çizen bir giriş bölümü (giriş başlığı yazılmaksızın) ve bir tartışma bölümü yer almalıdır.
- 3.7. Bunların dışında yazar(lar), metnin akışında uygun gördükleri gibi başlık ve alt başlıklar oluşturabilir. Başlıklandırmada numara ya da harf sistemi kullanılmamalı, bunun yerine APA 6 versiyonundaki başlıklandırma sisteminden yararlanılmalıdır.
- 3.8. Ana metin içinde şekil ve tabloların yer alması gereken yerler, şekil ve tablo numaraları belirtilerek işaretlenmelidir ("Şekil 3. Buraya Yerleştirilmelidir" gibi). Tablolar APA 6 formatına göre hazırlanmalıdır.
- 3.9. Ana metinden sonra kaynakça kısmı ayrı bir sayfada başlamalıdır. Kaynakça, APA 6 formatı uyarınca düzenlenmeli ve dikkatlice kontrol edilmelidir. Kaynaklar, yazar soy ismine göre alfabetik sırayla sıralanmalıdır. Kaynakçada geçen her kaynak ana metinde, ana metinde geçen her atıf kaynakçada yer almalıdır.
- 3.10. Kaynakçadan sonra her biri ayrı bir sayfada olmak üzere sırasıyla şekil ve tablolar -başlıkları ve varsa açıklamalarıyla birlikte- yer almalıdır.
4. Makale taslağında Word programının "yazım denetimi" dışında -özellikle otomatik numaralandırma gibi- hiçbir otomatik metin düzenleme özelliği kullanılmamalıdır.
5. Makalelerin hakem sürecinden geçtikten sonraki nihai hali yayınlanmak üzere yukarıda açıklandığı gibi düzenlenmelidir. Özette önce, bir kapak sayfasına makalenin başlığı, yazar(lar) ın ismi(isimleri), unvanları, kurum bilgileri, telefon, faks numaraları, e-mail adresleri eklenmelidir. Yazarların var ise teşekkür gibi notları dipnot olarak eklenerek Word belgesi şeklinde doğrudan baş editöre gönderilmelidir.
6. Yayın evinden gelen yayın öncesi onay kopyası, iletilen yazarla paylaşılr ve belirtilen süre içinde kontrol edilip dizgi hataları varsa rapor edilmesi istenir. Yazar(lar)ın kontrol ettiği bu kopya, dizgi hataları varsa düzeltildikten sonra editoryal ekibin son onayından geçerek yayınlanır.
7. Psikolojide ya da yakın alanlarda akademik çalışmalar yapmış tüm öğretim üyeleri Psikoloji Çalışmaları'nın hakemi olabilir. Hakemlik başvurusu için akademik özgeçmişinizi, baş editöre (sp@istanbul.edu.tr) gönderebilirsiniz.

Referans Stili ve Formatı

Psikoloji Çalışmaları-Studies in Pscyhology, metin içi alıntılama ve kaynak gösterme için APA (American Psychological Association) kaynak stilinin 6. edisyonunu benimser. APA 6. Edisyon hakkında bilgi için:

- American Psychological Association. (2010). Publication manual of the American Psychological Association (6th ed.). Washington, DC: APA.
- <http://www.apastyle.org/>

Kaynakların doğruluğundan yazar(lar) sorumludur. Tüm kaynaklar metinde belirtilmelidir. Kaynaklar aşağıdaki örneklerdeki gibi gösterilmelidir.

Metin İçinde Kaynak Gösterme

Kaynaklar metinde parantez içinde yazarların soyadı ve yayın tarihi yazılarak belirtilmelidir. Birden fazla kaynak gösterilecekse kaynaklar arasında (;) işareti kullanılmalıdır. Kaynaklar alfabetik olarak sıralanmalıdır.

Örnekler:

Birden fazla kaynak;

(Esin ve ark., 2002; Karasar 1995)

Tek yazarlı kaynak;

(Akyolcu, 2007)

İki yazarlı kaynak;

(Sayiner ve Demirci, 2007, s. 72)

Üç, dört ve beş yazarlı kaynak;

Metin içinde ilk kullanımda: (Ailen, Ciambriune ve Welch 2000, s. 12–13) Metin içinde tekrarlayan kullanımlarda: (Ailen ve ark., 2000)

Altı ve daha çok yazarlı kaynak;

(Çavdar ve ark., 2003)

Kaynaklar Bölümünde Kaynak Gösterme

Kullanılan tüm kaynaklar metnin sonunda ayrı bir bölüm halinde yazar soyadlarına göre alfabetik olarak numaralandırılmadan verilmelidir.

Kaynak yazımı ile ilgili örnekler aşağıda verilmiştir.

Kitap

a) Türkçe Kitap

Karasar, N. (1995). *Araştırmalarda rapor hazırlama* (8.bs). Ankara: 3A Eğitim Danışmanlık Ltd.

b) Türkçeye Çevrilmiş Kitap

Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler* (A. Kotil, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

c) Editörlü Kitap

Ören, T., Üney, T. ve Çölkesen, R. (Ed.). (2006). *Türkiye bilişim ansiklopedisi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.

d) Çok Yazarlı Türkçe Kitap

Tonta, Y., Bitirim, Y. ve Sever, H. (2002). *Türkçe arama motorlarında performans değerlendirme*. Ankara: Total Bilişim.

e) İngilizce Kitap

Kamien R., & Kamien A. (2014). *Music: An appreciation*. New York, NY: McGraw-Hill Education.

f) İngilizce Kitap İçerisinde Bölüm

Bassett, C. (2006). Cultural studies and new media. In G. Hall & C. Birchall (Eds.), *New cultural studies: Adventures in theory* (pp. 220–237). Edinburgh, UK: Edinburgh University Press.

g) Türkçe Kitap İçerisinde Bölüm

Erkmen, T. (2012). Örgüt kültürü: Fonksiyonları, öğeleri, işletme yönetimi ve liderlikteki önemi. M. Zencirkıran (Ed.), *Örgüt sosyolojisi kitabı* içinde (s. 233–263). Bursa: Dora Basım Yayın.

h) Yayıncının ve Yazarın Kurum Olduğu Yayın

Türk Standartları Enstitüsü. (1974). *Adlandırma ilkeleri*. Ankara: Yazar.

Makale

a) Türkçe Makale

Mutlu, B. ve Savaşer, S. (2007). Çocuğu ameliyat sonrası yoğun bakımda olan ebeveynlerde stres nedenleri ve azaltma girişimleri. *İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 15(60), 179–182.

b) İngilizce Makale

de Cillia, R., Reisigl, M., & Wodak, R. (1999). The discursive construction of national identity. *Discourse and Society*, 10(2), 149–173. <http://dx.doi.org/10.1177/0957926599010002002>

c) Yediden Fazla Yazarlı Makale

Lal, H., Cunningham, A. L., Godeaux, O., Chlibek, R., Diez-Domingo, J., Hwang, S.-J. ... Heineman, T. C. (2015). Efficacy of an adjuvanted herpes zoster subunit vaccine in older adults. *New England Journal of Medicine*, 372, 2087–2096. <http://dx.doi.org/10.1056/NEJMoa1501184>

d) DOI'si Olmayan Online Edinilmiş Makale

Al, U. ve Doğan, G. (2012). Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü tezlerinin atf analizi. *Türk Kütüphaneciliği*, 26, 349–369. Erişim adresi: <http://www.tk.org.tr/>

e) DOI'si Olan Makale

Turner, S. J. (2010). Website statistics 2.0: Using Google Analytics to measure library website effectiveness. *Technical Services Quarterly*, 27, 261–278. <http://dx.doi.org/10.1080/07317131003765910>

f) Advance Online Olarak Yayımlanmış Makale

Smith, J. A. (2010). Citing advance online publication: A review. *Journal of Psychology*. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1037/a45d7867>

g) Popüler Dergi Makalesi

Semerçioğlu, C. (2015, Haziran). Sıradanlığın rayihası. *Sabit Fikir*, 52, 38–39.

Tez, Sunum, Bildiri**a) Türkçe Tezler**

Sarı, E. (2008). *Kültür kimlik ve politika: Mardin'de kültürlerarasılık*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

b) Ticari Veritabanında Yer Alan Yüksek Lisans Ya da Doktora Tezi

Van Brunt, D. (1997). *Networked consumer health information systems* (Doctoral dissertation). Available from ProQuest Dissertations and Theses. (UMI No. 9943436)

c) Kurumsal Veritabanında Yer Alan İngilizce Yüksek Lisans/Doktora Tezi

Yaylalı-Yıldız, B. (2014). *University campuses as places of potential publicness: Exploring the political, social and cultural practices in Ege University* (Doctoral dissertation). Retrieved from: Retrieved from <http://library.iyte.edu.tr/tr/hizli-erisim/iyte-tez-portali>

d) Web'de Yer Alan İngilizce Yüksek Lisans/Doktora Tezi

Tonta, Y. A. (1992). *An analysis of search failures in online library catalogs* (Doctoral dissertation, University of California, Berkeley). Retrieved from <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/phd/ickapak.html>

e) Dissertations Abstracts International'da Yer Alan Yüksek Lisans/Doktora Tezi

Appelbaum, L. G. (2005). Three studies of human information processing: Texture amplification, motion representation, and figure-ground segregation. *Dissertation Abstracts International: Section B. Sciences and Engineering*, 65(10), 5428.

f) Sempozyum Katkısı

Krinsky-McHale, S. J., Zigman, W. B., & Silverman, W. (2012, August). Are neuropsychiatric symptoms markers of prodromal Alzheimer's disease in adults with Down syndrome? In W. B. Zigman (Chair), *Predictors of mild cognitive impairment, dementia, and mortality in adults with Down syndrome*. Symposium conducted at American Psychological Association meeting, Orlando, FL.

g) Online Olarak Erişilen Konferans Bildiri Özeti

Çınar, M., Doğan, D. ve Seferoğlu, S. S. (2015, Şubat). *Eğitimde dijital araçlar: Google sınıf uygulaması üzerine bir değerlendirme* [Öz]. Akademik Bilişim Konferansında sunulan bildiri, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir. Erişim adresi: [http://ab2015.anadolu.edu.tr /index.php?menu=5&submenu=27](http://ab2015.anadolu.edu.tr/index.php?menu=5&submenu=27)

h) Düzenli Olarak Online Yayınlanan Bildiriler

Herculano-Houzel, S., Collins, C. E., Wong, P., Kaas, J. H., & Lent, R. (2008). The basic nonuniformity of the cerebral cortex. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 105, 12593-12598. <http://dx.doi.org/10.1073/pnas.0805417105>

i) Kitap Şeklinde Yayınlanan Bildiriler

Schneider, R. (2013). Research data literacy. S. Kurbanoğlu ve ark. (Ed.), *Communications in Computer and Information Science: Vol. 397. Worldwide Communalities and Challenges in Information Literacy Research and Practice* içinde (s. 134-140). Cham, İsviçre: Springer. <http://dx.doi.org/10.1007/978-3-319-03919-0>

j) Kongre Bildirisi

Çepni, S., Bacanak A. ve Özsevgeç T. (2001, Haziran). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının fen branşlarına karşı tutumları ile fen branşlarındaki başarılarının ilişkisi*. X. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi'nde sunulan bildiri, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.

Diğer Kaynaklar

a) Gazete Yazısı

Toker, Ç. (2015, 26 Haziran). 'Unutma' notları. *Cumhuriyet*, s. 13.

b) Online Gazete Yazısı

Tamer, M. (2015, 26 Haziran). E-ticaret hamle yapmak için tüketiciyi bekliyor. *Milliyet*. Erişim adresi: <http://www.milliyet.com.tr>

c) Web Page/Blog Post

Bordwell, D. (2013, June 18). David Koepf: Making the world movie-sized [Web log post]. Retrieved from <http://www.davidbordwell.net/blog/page/27/>

d) Online Ansiklopedi/Sözlük

Bilgi mimarisi. (2014, 20 Aralık). Wikipeidi içinde. Erişim adresi: http://tr.wikipedia.org/wiki/Bilgi_mimarisi
Marcoux, A. (2008). Business ethics. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford encyclopedia of philosophy*. Retrieved from <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-business/>

e) Podcast

Radyo ODTÜ (Yapımcı). (2015, 13 Nisan). *Modern sabahlar* [Podcast]. Erişim adresi: <http://www.radyoodtu.com.tr/>

f) Bir Televizyon Dizisinden Tek Bir Bölüm

Shore, D. (Senarist), Jackson, M. (Senarist) ve Bookstaver, S. (Yönetmen). (2012). Runaways [Televizyon dizisi bölümü]. D. Shore (Baş yapımcı), *House M.D.* içinde. New York, NY: Fox Broadcasting.

g) Müzik Kaydı

Say, F. (2009). Galata Kulesi. *İstanbul senfonisi* [CD] içinde. İstanbul: Ak Müzik.

SON KONTROL LİSTESİ

Aşağıdaki listede eksik olmadığından emin olun:

- Editöre mektup
 - Makalenin türü
 - Başka bir dergiye gönderilmemiş olduğu bilgisi
 - Sponsor veya ticari bir firma ile ilişkisi (varsa belirtiniz)
 - İstatistik kontrolünün yapıldığı (araştırma makaleleri için)
 - İngilizce yönünden kontrolünün yapıldığı
 - Yazarlara Bilgide detaylı olarak anlatılan dergi politikalarının gözden geçirildiği
 - Kaynakların APA6'ya göre belirtildiği

YAZARLARA BİLGİ

- Telif Hakkı Devir Formu
- Daha önce basılmış materyal (yazı-resim-tablo) kullanılmış ise izin belgesi
- Makale kapak sayfası:
 - Makalenin kategorisi
 - Makalenin Türkçe ve İngilizce başlığı
 - Yazarların ismi soyadı, unvanları ve bağlı oldukları kurumlar (üniversite ve fakülte bilgisinden sonra şehir ve ülke bilgisi de yer almalıdır), e-posta adresleri
 - Sorumlu yazarın e-posta adresi, açık yazışma adresi, iş telefonu, GSM, faks nosu
 - Tüm yazarların ORCID'leri
- Makale ana metni dosyasında olması gerekenler:
 - Makalenin Türkçe ve İngilizce başlığı
 - Özetler 200-300 kelime Türkçe ve 200-300 kelime İngilizce
 - Anahtar Kelimeler: 3-6 adet Türkçe ve 3-6 adet İngilizce
 - Makale Türkçe ise, İngilizce genişletilmiş Özet (Extended Abstract) 650-850 kelime
 - Makale ana metin bölümleri
 - Finansal Destek (varsa belirtiniz)
 - Çıkar Çatışması (varsa belirtiniz)
 - Teşekkür (varsa belirtiniz)
 - Kaynaklar
 - Tablolar-Resimler, Şekiller (başlık, tanım ve alt yazılıyla)

İLETİŞİM İÇİN:

Baş Editör : Doç. Dr. İlknur Özalp Türetgen
ilknuroz@istanbul.edu.tr
sp@istanbul.edu.tr

Yönetici Editörler : Esin Temeloğlu Şen
esin.sen@istanbul.edu.tr
Gül Deniz Derin
gul.derin@istanbul.edu.tr
Canan Çelikadam
canan.celikadam@istanbul.edu.tr

Tel : + 90 212 455 57 00

Adres : İstanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Psikoloji Bölümü
İstanbul Üniversitesi
Ordu Cad. No. 196,
34459 Laleli
İstanbul - Türkiye

DESCRIPTION

Studies in Psychology – Psikoloji Çalışmaları is an open access, peer-reviewed, scholarly, international journal published triannually in April, August and December. It has been an official publication of by Istanbul University, Faculty of Letters, Department of Pscyhology since 1956.The journal is covered in Web of Science - Emerging Sources Citation Index (ESCI), TÜBİTAK-ULAKBİM TR Index and Türk Psikiyatri Dizini (Turkish Psychiatry Index). The manuscripts submitted for publication in the journal must be scientific and original work in Turkish or English.

AIM AND SCOPE

Studies in Pscyhology-Psikoloji Çalışmaları aims to be a platform that enables knowledge generated within the fundamental and applied fields of psychology support each other. Within this frame, it welcomes both research articles from all sub fields of psychology and inter disciplinary studies covering fields such as cognitive sciences, neurology, genetics, psychiatry, geriatry, educationinal sciences, communication sciences and antropology.

The target group of the journal consists of academicians, researchers, professionals, students, related professional and academic bodies and institutions.

EDITORIAL POLICIES AND PEER REVIEW PROCESS

Publication Policy

The journal gives priority to empirical research articles using quantitative or qualitative methods. Besides, it includes review articles and book reviews. The subjects covered in the manuscripts submitted to the Journal for publication must be in accordance with the aim and scope of the journal.

LANGUAGE

The language of the journal is both Turkish and British English.

General Principles

- 1- Only those manuscripts that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation. Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by editor-in-chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope.
- 2- Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by editor-in-chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope.

INFORMATION FOR AUTHORS

- 3- Changing the name of an author (omission, addition or order) in manuscript submitted to the Journal requires written permission of all declared authors.
- 4- Submitted manuscript which is conformed with the scientific standards and principles of formatting is sent to peer review. Manuscript considered non-conforming is returned to the author(s) and revision is requested. In case that the author(s) resubmits the manuscript having done all the required revisions, peer review process starts once again. Decision regarding all these editorial processes belong to the editor(s) or editorial board when regarded necessary.
- 5- Double blind peer review is used.
- 6- Rejected manuscripts, pictures and photos are not returned to author(s).
- 7- In case that the submitted manuscript was presented as a conference proceeding or produced from a master thesis or doctoral dissertation, it should be indicated in the footnote by the author. If the data in the manuscript was used in a previously published article, it must be indicated as well.
- 8- All expenses of the journal are covered by the Istanbul University. Processing and publication are free of charge with the journal. There is no article processing charges or submission fees for any submitted or accepted articles.
- 9- Authors publishing with Studies in Psychology retain the copyright to their work, licensing it under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license that gives permission to copy and redistribute the material in any medium or format other than commercial purposes as well as remix, transform and build upon the material by providing appropriate credit to the original work.

Author Responsibilities

It is authors' responsibility to ensure that the manuscript is in accordance with scientific and ethical standards and rules. Submitting their manuscripts, authors are deemed to ensure that submitted work is original and certify that the manuscript has not previously been published elsewhere or is not currently being considered for publication elsewhere, in any language.

Copyright material (e.g. tables, figures or extensive quotations) must be reproduced only with appropriate permission and acknowledgement. It is authors' responsibility to get necessary permissions. Applicable copyright laws and conventions must be followed.

The author(s) of the original research articles is defined as a person who is significantly involved in "conceptualization and design of the study", "collecting the data", "analyzing the data", "writing the manuscript", "reviewing the manuscript with a critical perspective" and "planning/conducting the study of the manuscript and/or revising it". All the authors of a submitted manuscript must have direct scientific and academic contribution to the manuscript. The author(s) must meet all these criteria described above.

INFORMATION FOR AUTHORS

Fund raising, data collection or supervision of the research group are not sufficient roles to be accepted as an author. The individuals who do not meet the authorship criteria but contributed to the study must take place in the acknowledgement section. Individuals providing technical support, assisting writing, providing a general support, providing material or financial support are examples to be indicated in acknowledgement section.

The order of names in the author list of an article must be a co-decision and it must be indicated in the signed [Copyright Agreement Form](#). If not indicated, alphabetical order according to surnames is used. All authors must disclose all issues concerning financial relationship and conflict of interest that may potentially influence the results of the research or scientific judgment.

Author(s) are to take into consideration the required revisions in accordance with the review reports sent by the editor. Author(s) must send the rearranged article to the editor together with the list of done/undone revisions writing the reasons.

When an author discovers a significant error or inaccuracy in his/her own published paper, it is the author's obligation to promptly cooperate with the Editor-in-Chief to provide retractions or corrections of mistakes.

Peer Review Process

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by editor-in-chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope. Editor-in-chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, sexual orientation, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors and ensures a fair double-blind peer review of the selected manuscripts.

The selected manuscripts are sent to at least two national/international referees for evaluation and publication decision is given by editor-in-chief upon modification by the authors in accordance with the referees' claims.

Editor in chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the Journal.

Reviewers' judgments must be objective. Reviewers' comments on the following aspects are expected while conducting the review.

INFORMATION FOR AUTHORS

- Does the manuscript contain new and significant information?
- Does the abstract clearly and accurately describe the content of the manuscript?
- Is the problem significant and concisely stated?
- Are the methods described comprehensively?
- Are the interpretations and conclusions justified by the results?
- Is adequate references made to other Works in the field?
- Is the language acceptable?

Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and must report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side.

A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the review process.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the referees is important.

OPEN ACCESS STATEMENT

Psikoloji Çalışmaları-Studies in Psychology is an open access journal which means that all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Except for commercial purposes, users are allowed to read, download, copy, print, search, or link to the full texts of the articles in this journal without asking prior permission from the publisher or the author.

The articles in Psikoloji Çalışmaları-Studies in Psychology are open access articles licensed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.en>).

ETHICS

Standards and Principles of Publication Ethics

Studies in Psychology - Psikoloji Çalışmaları is committed to upholding the highest standards of publication ethics and pays regard to Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing published by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Directory of Open Access Journals (DOAJ), the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), and the World Association of Medical Editors (WAME) on <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

All submissions must be original, unpublished (including as full text in conference proceedings), and not under the review of any other publication synchronously. Each manuscript is reviewed by one of the editors and at least two referees under double-blind peer review process. Plagiarism, duplication, fraud authorship/denied authorship, research/data fabrication, salami slicing/salami publication, breaching of copyrights, prevailing conflict of interest are unethical behaviors.

All manuscripts not in accordance with the accepted ethical standards will be removed from the publication. This also contains any possible malpractice discovered after the publication. In accordance with the code of conduct we will report any cases of suspected plagiarism or duplicate publishing.

Additionally, Ethics Codes of Turkish Psychological Association is taken into consideration. Authors who are members of Turkish Psychological Association are accountable to the Ethical Committee of Turkish Psychological Association.

Research Ethics

Studies in Psychology - Psikoloji Çalışmaları adheres to the highest standards in research ethics and follows the principles of international research ethics as defined below. The authors are responsible for the compliance of the manuscripts with the ethical rules.

- Principles of integrity, quality and transparency should be sustained in designing the research, reviewing the design and conducting the research.
- The research team and participants should be fully informed about the aim, methods, possible uses and requirements of the research and risks of participation in research.
- The confidentiality of the information provided by the research participants and the confidentiality of the respondents should be ensured. The research should be designed to protect the autonomy and dignity of the participants.
- Research participants should participate in the research voluntarily, not under any coercion.
- Any possible harm to participants must be avoided. The research should be planned in such a way that the participants are not at risk.
- The independence of research must be clear; and any conflict of interest or must be disclosed.
- In experimental studies with human subjects, written informed consent of the participants who decide to participate in the research must be obtained. In the case of children and those under wardship or with confirmed insanity, legal custodian's assent must be obtained.
- If the study is to be carried out in any institution or organization, approval must be obtained from this institution or organization.
- In studies with human subject, it must be noted in the method's section of the manuscript that the informed consent of the participants and ethics committee approval from the institution where the study has been conducted have been obtained.

MANUSCRIPT ORGANIZATION AND FORMAT

Manuscript is to be submitted online via <http://sp.istanbul.edu.tr> and it must be accompanied by a cover letter indicating that the manuscript is intended for publication, specifying the article category (i.e. research article, review etc.) and including information about the manuscript (see the Submission Checklist). In addition, [Copyright Agreement Form](#) that has to be signed by all authors must be submitted.

1. The author who submitted the manuscript online becomes the corresponding author for the evaluation and publication process.
2. MS Office Word in either .doc or .docx file formats should be used for the manuscript preparation. Entire manuscript should be A4 paper sized with 3 cm page margins, 12 pt. Times New Roman and double spaced.
3. Manuscript that does not include any author information should be prepared as follows:
 - 3.1. The first page should include a summary (200-300 words) and 3-6 keywords beneath it.
 - 3.2. The second page should be composed of the English translation of abstract and keywords.
 - 3.3. The third page should include an extended abstract in English (650-850 words). Extended abstract in English is mandatory for the manuscripts in Turkish. It is not required for the manuscript is in English.
 - 3.4. The main text with title of the manuscript should start on the page following the abstracts/ extended abstract. Running head, in parentheses, should be written under title.
 - 3.5. Research articles should be composed of introduction, method, results and discussion sections. It is not necessary to put "introduction" heading in introduction section.
 - 3.6. Review papers should include an introduction section framing the issue (without an "introduction" heading) and a discussion section.
 - 3.7. The author(s) may create additional sub/headings that they found useful. Letters or numbers must not be used for heading. APA Style 6th edition's heading system should be utilized.
 - 3.8. The placement of tables and figures should be stated in main text with specific mention to its number (For instance, "Figure 3 should be placed here."). Tables should be prepared in line with the APA 6th edition guideline.
 - 3.9. References section must start on a separate page following main text. References must be in line with APA 6th edition guidelines and must be carefully checked. References must be ordered alphabetically by the author last names. Any reference in references section must have been mentioned in main text and any citation in main text must be mentioned in references section.
 - 3.10. Figures and tables, respectively, should be placed on separate pages following references section with any titles and explanations if it exists.
4. Any text editing except MS Word auto-check must not be used throughout the manuscript preparation (especially automatic numbering must not be used).
5. The final edition of the manuscript after peer-review process must be organized for publication as explained above. A cover page having the fully descriptive title of the manuscript and, affiliation,

title, e-mail address, postal address, phone and fax number of the author(s) must be added before abstract section. The note(s) of the author(s), such as acknowledgements, if any, should be added as a footnote as well. The resulting Word document should be directly sent to the editor-in-chief.

6. The pre-publish confirmation copy that was sent from the publisher is shared with the corresponding author. It is requested to be checked by author(s) within the highlighted timespan. Any possible typesetting errors should be reported. This latest copy that was checked by the author(s) is published after the correction of typesetting errors, if any, following the final confirmation of the editorial team.
7. Every academician who has studied in psychology or related fields may be a reviewer of the Studies in Psychology. You may send your academic CV to editor-in-chief (sp@istanbul.edu.tr) to apply to be a reviewer.

Reference Style and Format

Studies in Psychology- Psikoloji Çalışmaları complies with APA (American Psychological Association) style 6th Edition for referencing and quoting. For more information:

- American Psychological Association. (2010). Publication manual of the American Psychological Association (6th ed.). Washington, DC: APA.
- <http://www.apastyle.org>

Citations in the Text

Citations must be indicated with the author surname and publication year within the parenthesis.

If more than one citation is made within the same paranthesis, separate them with (;).

Samples:

More than one citation;

(Esin et al., 2002; Karasar, 1995)

Citation with one author;

(Akyolcu, 2007)

Citation with two authors;

(Sayıner & Demirci, 2007)

Citation with three, four, five authors;

First citation in the text: (Ailen, Ciambune, & Welch, 2000) Subsequent citations in the text: (Ailen et al., 2000)

Citations with more than six authors;

(Çavdar et al., 2003)

Citations in the Reference

All the citations done in the text should be listed in the References section in alphabetical order of author surname without numbering. Below given examples should be considered in citing the references.

Basic Reference Types

Book

a) Turkish Book

Karasar, N. (1995). *Araştırmalarda rapor hazırlama* (8th ed.) [Preparing research reports]. Ankara, Turkey: 3A Eğitim Danışmanlık Ltd.

b) Book Translated into Turkish

Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler* [Mindsets] (A. Kotil, Trans.). İstanbul, Turkey: İletişim Yayınları.

c) Edited Book

Ören, T., Üney, T., & Çölkesen, R. (Eds.). (2006). *Türkiye bilişim ansiklopedisi* [Turkish Encyclopedia of Informatics]. İstanbul, Turkey: Papatya Yayıncılık.

d) Turkish Book with Multiple Authors

Tonta, Y., Bitirim, Y., & Sever, H. (2002). *Türkçe arama motorlarında performans değerlendirme* [Performance evaluation in Turkish search engines]. Ankara, Turkey: Total Bilişim.

e) Book in English

Kamien R., & Kamien A. (2014). *Music: An appreciation*. New York, NY: McGraw-Hill Education.

f) Chapter in an Edited Book

Bassett, C. (2006). Cultural studies and new media. In G. Hall & C. Birchall (Eds.), *New cultural studies: Adventures in theory* (pp. 220–237). Edinburgh, UK: Edinburgh University Press.

g) Chapter in an Edited Book in Turkish

Erkmen, T. (2012). Örgüt kültürü: Fonksiyonları, öğeleri, işletme yönetimi ve liderlikteki önemi [Organization culture: Its functions, elements and importance in leadership and business management]. In M. Zencirkıran (Ed.), *Örgüt sosyolojisi* [Organization sociology] (pp. 233–263). Bursa, Turkey: Dora Basım Yayın.

h) Book with the same organization as author and publisher

American Psychological Association. (2009). *Publication manual of the American psychological association* (6th ed.). Washington, DC: Author.

Article

a) Turkish Article

Mutlu, B., & Savaşer, S. (2007). Çocuğu ameliyat sonrası yoğun bakımda olan ebeveynlerde stres nedenleri ve azaltma girişimleri [Source and intervention reduction of stress for parents whose children are in intensive care unit after surgery]. *Istanbul University Florence Nightingale Journal of Nursing*, 15(60), 179–182.

b) English Article

de Cillia, R., Reisigl, M., & Wodak, R. (1999). The discursive construction of national identity. *Discourse and Society*, 10(2), 149–173. <http://dx.doi.org/10.1177/0957926599010002002>

c) Journal Article with DOI and More Than Seven Authors

Lal, H., Cunningham, A. L., Godeaux, O., Chlibek, R., Diez-Domingo, J., Hwang, S.-J. ... Heineman, T. C. (2015). Efficacy of an adjuvanted herpes zoster subunit vaccine in older adults. *New England Journal of Medicine*, 372, 2087–2096. <http://dx.doi.org/10.1056/NEJMoa1501184>

d) Journal Article from Web, without DOI

Sidani, S. (2003). Enhancing the evaluation of nursing care effectiveness. *Canadian Journal of Nursing Research*, 35(3), 26-38. Retrieved from <http://cjr.mcgill.ca>

e) Journal Article with DOI

Turner, S.J. (2010). Website statistics 2.0: Using Google Analytics to measure library website effectiveness. *Technical Services Quarterly*, 27, 261–278. <http://dx.doi.org/10.1080/07317131003765910>

f) Advance Online Publication

Smith, J. A. (2010). Citing advance online publication: A review. *Journal of Psychology*. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1037/a45d7867>

g) Article in a Magazine

Henry, W. A., III. (1990, April 9). Making the grade in today's schools. *Time*, 135, 28–31.

Doctoral Dissertation, Master's Thesis, Presentation, Proceeding

a) Dissertation/Thesis from a Commercial Database

Van Brunt, D. (1997). *Networked consumer health information systems* (Doctoral dissertation). Available from ProQuest Dissertations and Theses database. (UMI No. 9943436)

b) Dissertation/Thesis from an Institutional Database

Yaylali-Yildiz, B. (2014). *University campuses as places of potential publicness: Exploring the political, social and cultural practices in Ege University* (Doctoral dissertation). Retrieved from Retrieved from: <http://library.iyte.edu.tr/tr/hizli-erisim/iyte-tez-portali>

c) Dissertation/Thesis from Web

Tonta, Y. A. (1992). *An analysis of search failures in online library catalogs* (Doctoral dissertation, University of California, Berkeley). Retrieved from <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/phd/ickapak.html>

d) Dissertation/Thesis abstracted in Dissertations Abstracts International

Appelbaum, L. G. (2005). Three studies of human information processing: Texture amplification, motion representation, and figure-ground segregation. *Dissertation Abstracts International: Section B. Sciences and Engineering*, 65(10), 5428.

e) Symposium Contribution

Krinsky-McHale, S. J., Zigman, W. B., & Silverman, W. (2012, August). Are neuropsychiatric symptoms markers of prodromal Alzheimer's disease in adults with Down syndrome? In W. B. Zigman (Chair), *Predictors of mild cognitive impairment, dementia, and mortality in adults with Down syndrome*. Symposium conducted at the meeting of the American Psychological Association, Orlando, FL.

f) Conference Paper Abstract Retrieved Online

Liu, S. (2005, May). *Defending against business crises with the help of intelligent agent based early warning solutions*. Paper presented at the Seventh International Conference on Enterprise Information Systems, Miami, FL. Abstract retrieved from http://www.iceis.org/iceis2005/abstracts_2005.htm

g) Conference Paper - In Regularly Published Proceedings and Retrieved Online

Herculano-Houzel, S., Collins, C. E., Wong, P., Kaas, J. H., & Lent, R. (2008). The basic nonuniformity of the cerebral cortex. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *105*, 12593–12598. <http://dx.doi.org/10.1073/pnas.0805417105>

h) Proceeding in Book Form

Parsons, O. A., Pryzwansky, W. B., Weinstein, D. J., & Wiens, A. N. (1995). Taxonomy for psychology. In J. N. Reich, H. Sands, & A. N. Wiens (Eds.), *Education and training beyond the doctoral degree: Proceedings of the American Psychological Association National Conference on Postdoctoral Education and Training in Psychology* (pp. 45–50). Washington, DC: American Psychological Association.

i) Paper Presentation

Nguyen, C. A. (2012, August). *Humor and deception in advertising: When laughter may not be the best medicine*. Paper presented at the meeting of the American Psychological Association, Orlando, FL.

Other Sources

a) Newspaper Article

Browne, R. (2010, March 21). This brainless patient is no dummy. *Sydney Morning Herald*, *45*.

b) Newspaper Article with no Author

New drug appears to sharply cut risk of death from heart failure. (1993, July 15). *The Washington Post*, p. A12.

c) Web Page/Blog Post

Bordwell, D. (2013, June 18). David Koepp: Making the world movie-sized [Web log post]. Retrieved from <http://www.davidbordwell.net/blog/page/27/>

d) Online Encyclopedia/Dictionary

Ignition. (1989). In *Oxford English online dictionary* (2nd ed.). Retrieved from <http://dictionary.oed.com>

Marcoux, A. (2008). Business ethics. In E. N. Zalta (Ed.). *The Stanford encyclopedia of philosophy*. Retrieved from <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-business/>

e) Podcast

Dunning, B. (Producer). (2011, January 12). *inFact: Conspiracy theories* [Video podcast]. Retrieved from <http://itunes.apple.com/>

f) Single Episode in a Television Series

Egan, D. (Writer), & Alexander, J. (Director). (2005). Failure to communicate. [Television series episode]. In D. Shore (Executive producer), *House*; New York, NY: Fox Broadcasting.

g) Music

Fuchs, G. (2004). Light the menorah. On *Eight nights of Hanukkah* [CD]. Brick, NJ: Kid Kosher.

SUBMISSION CHECKLIST

Ensure that the following items are present:

- Cover letter to the editor
 - The category of the manuscript
 - Confirming that “the paper is not under consideration for publication in another journal”.
 - Including disclosure of any commercial or financial involvement.
 - Confirming that the statistical design of the research article is reviewed.
 - Confirming that last control for fluent English was done.
 - Confirming that journal policies detailed in Information for Authors have been reviewed.
 - Confirming that the references cited in the text and listed in the references section are in line with APA 6.
- Copyright Agreement Form
- Permission of previous published material if used in the present manuscript
- Title page
 - The category of the manuscript
 - The title of the manuscript both in Turkish and in English
 - All authors’ names and affiliations (institution, faculty/department, city, country), e-mail addresses
 - Corresponding author’s email address, full postal address, telephone and fax number
 - ORCIDs of all authors.
- Main Manuscript Document:
 - The title of the manuscript both in Turkish and in English
 - Abstracts (200-300 words) both in Turkish and in English
 - Key words: 3 to 6 words both in Turkish and in English
 - Extended Abstract (650-850 words) in English (only for Turkish articles)
 - Main article sections
 - Grant support (if exists)
 - Conflict of interest (if exists)
 - Acknowledgement (if exists)
 - References
 - All tables, illustrations (figures) (including title, description, footnotes)

CONTACT INFO

Editor : Assoc. Prof. Dr. İlknur Özalp Türetgen
ilknuroz@istanbul.edu.tr
sp@istanbul.edu.tr

Managing Editors: Esin Temeloğlu Şen
esin.sen@istanbul.edu.tr
Gül Deniz Derin
gul.derin@istanbul.edu.tr
Canan Çelikadam
canan.celikadam@istanbul.edu.tr

Phone : + 90 212 455 57 00
Address : Istanbul University
Faculty of Letters
Department of Psychology
Ordu Cad. No. 196,
34459 Laleli
Istanbul - Turkey

COPYRIGHT AGREEMENT FORM / TELİF HAKKI ANLAŞMASI FORMU

Istanbul University
İstanbul Üniversitesi

Journal name: Studies in Psychology
Dergi Adı: Litera: Psikoloji Çalışmaları

Copyright Agreement Form
Telif Hakkı Anlaşması Formu

Responsible/Corresponding Author Sorumlu Yazar	
Title of Manuscript Makalenin Başlığı	
Acceptance date Kabul Tarihi	
List of authors Yazarların Listesi	

Sıra No	Name - Surname Adı-Soyadı	E-mail E-Posta	Signature İmza	Date Tarih
1				
2				
3				
4				
5				

Manuscript Type (Research Article, Review, Short communication, etc.) Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme, Kısa bildiri, v.b.)	
--	--

Responsible/Corresponding Author: Sorumlu Yazar:	
--	--

University/company/institution	Çalıştığı kurum	
Address	Posta adresi	
E-mail	E-posta	
Phone; mobile phone	Telefon no; GSM no	

The author(s) agrees that:
The manuscript submitted is his/her/their own original work, and has not been plagiarized from any prior work, all authors participated in the work in a substantive way, and are prepared to take public responsibility for the work, all authors have seen and approved the manuscript as submitted, the manuscript has not been published and is not being submitted or considered for publication elsewhere, the text, illustrations, and any other materials included in the manuscript do not infringe upon any existing copyright or other rights of anyone. İSTANBUL UNIVERSITY will publish the content under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license that gives permission to copy and redistribute the material in any medium or format other than commercial purposes as well as remix, transform and build upon the material by providing appropriate credit to the original work. The Contributor(s) or, if applicable the Contributor's Employer, retain(s) all proprietary rights in addition to copyright, patent rights; to use, free of charge, all parts of this article for the author's future works in books, lectures, classroom teaching or oral presentations, the right to reproduce the article for their own purposes provided the copies are not offered for sale. All materials related to manuscripts, accepted or rejected, including photographs, original figures etc., will be kept by İSTANBUL UNIVERSITY for one year following the editor's decision. These materials will then be destroyed. I/We indemnify İSTANBUL UNIVERSITY and the Editors of the Journals, and hold them harmless from any loss, expense or damage occasioned by a claim or suit by a third party for copyright infringement, or any suit arising out of any breach of the foregoing warranties as a result of publication of my/our article. I/We also warrant that the article contains no libelous or unlawful statements, and does not contain material or instructions that might cause harm or injury. This Copyright Agreement Form must be signed/ratified by all authors. Separate copies of the form (completed in full) may be submitted by authors located at different institutions; however, all signatures must be original and authenticated.

Yazar(lar) aşağıdaki hususları kabul eder
Sunulan makalenin yazar(lar)ın orijinal çalışması olduğunu ve intihal yapmadıklarını, Tüm yazarların bu çalışmaya aslı olarak katılmış olduklarını ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu aldıklarını, Tüm yazarların sunulan makalenin son halini gördüklerini ve onayladıklarını, Makalenin başka bir yerde basılmadığını veya basılmak için sunulmadığını, Makalede bulunan metnin, şekillerin ve dokümanların diğer şahıslara ait olan Telif Haklarını ihlal etmediğini kabul ve taahhüt ederler. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'nin bu fikri eseri, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile yayınlamasına izin verirler. Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfı bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir. Yazar(lar)ın veya varsa yazar(lar)ın işyerininin telif dâhil patent hakları, yazar(lar)ın gelecekte kitaplarında veya diğer çalışmalarında makalenin tümünü ücret ödemeksizin kullanma hakkı makaleyi satmamak koşuluyla kendi amaçları için çoğaltma hakkı gibi fikri mülkiyet hakları saklıdır. Yayımlanan veya yayıma kabul edilmeden makalelerle ilgili dokümanlar (fotoğraf, orijinal şekil vb.) karar tarihinden başlamak üzere bir yıl süreyle İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'NE ne saktılır ve bu sürenin sonunda imha edilir. Ben/Biz, telif hakkı ihlali nedeniyle içtenci şahıslarca vuku bulacak hak talebi veya açılacak davalarda İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ve Dergi Editörlerinin hiçbir sorumluluğunun olmadığını, tüm sorumluluğun yazarlara ait olduğunu taahhüt ederim/ederiz. Ayrıca Ben/Biz makalede hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılırken kanuna aykırı herhangi bir malzeme ve yöntem kullanılmadığını taahhüt ederim/ederiz. Bu Telif Hakkı Anlaşması Formu tüm yazarlar tarafından imzalanmalıdır/onaylanmalıdır. Form farklı kurumlarda bulunan yazarlar tarafından ayrı kopyalar halinde doldurularak sunulabilir. Ancak, tüm imzaların orijinal veya kantlanabilir şekilde onaylı olması gerekir..

Responsible/Corresponding Author: Sorumlu Yazar:	Signature / İmza	Date / Tarih
	/...../.....

